FRANCISCI PATRICII SENENSIS, PONTIFICIS CAJETANI,

DE INSTITUTIONE REIPUBLICAE LIBRI IX. AD Senatum Populumq; Senensem scripti.

OPUS SENTENTIARUM AC HISTORIARUM VARIETATE REFERTISSIMUM: CUM Annotationibus margineis, Indiceque vocabulorum, factorum dictorumque memorabilium, copiosissimo, serie Alphabetica digesto.

EDITIO POSTREMA.



ARGENTORATI,
Impensis LAZARI ZETZNERI Bibliopol.

M. DC. VIII.

TITULORUM AC CAPITULORUM LIBRI PRIMI INDEX.

Praestantiorne sit Respublica, an unius Principis imperium, tit. j.
Platonis, Xenophontis, Aristotelis, & Ciceronis libri de civili societate, quibus rebus inter se differunt, tit. ij.
Civilis societatis ratio & inventum. tit. iij.
Quot Reipubl. status sint, & quis singulorum finis esse videatur. tit. iiij.
Optimam Remp. eam esse in qua leges dominantur: de legum virtute, quae quidem magistratibus semper praeesse debent. De legum inventione. De legum latoribus, tit. v.
De aequalitate civium inter se, & de his rebus quae concordiam pariunt, tit. vj.
Quid cum agricolis, & rusticis agendum sit in Rep. tit. vij.
Opifices & mercatores quomodo accipiendi sint in Repub.
De suffragiis reddendis, tit. viij.
De aedificandi ratione, quam architecturam dicimus, & de ejus inventoribus, ac septem mundi spectaculis. tit. ix.
De pictura, sculptura, & caelatura, & de earum inventoribus, & qui in singulis profecerint, tit. x.

Secundi libri Index.

De literarum inventoribus: de Grammatica tit. j.
Mathematicam civili viro necessariam esse. tit. ij.

De Arithmetica: de Geometria, de Musica: de Astronomia, de earum ratione, & inventoribus. ij.
De medicina & ejus inventoribus. tit. iiij.
De Eloquentia, & de eius virtute, & utilitate, & inventoribus: de dialectica, & eius inventoribus, tit. v.
De Poëtis & eorum virtutibus, & qui legendi quiq; ex theatris exigendi sunt. tit. vj.
De ludis gymnicis: de ludis Circensibus: de ludis gladiatoriis: de ludis Scœnicis: de pugilum certaminibus. de ludis Lupercalibus, tit. vij.

Tertii libri titulorum Index.

De ordine magistratuum. tit. j.
De officio privatorum in eos qui magistratum gerunt: de officio eorum qui magistratum gerunt in privatos: de virtutibus eorum qui Reipubl. præsunt: distribuendam esse civitatẽ ad eligendos magistratus, & tutius cives quàm peregrini imperant. tit. ij.
Quid observare debeant senatores, tit. iij.
De eligendis magistratibus. de ambitu comprimendo: de divinis magistratibus: nihil in Republica agendum esse, nisi ritè propitiato sacrificiis Deo, tit. iiij.
De Pontifice. & eius nomine: de summo magistratu, quem consulatum Romani appellant, cui duo præesse debent, unus domi alter militiæ. tit. v.
De magistratibus, qui juridicundo præesse debent, & de litibus. tit. vj.
De vadimonii justitiiq; temporibus & de causis defendendis: de Censoribus, & eorum duplici munere, quid sit mos, quid sit consuetudo, quid sit censere,

censere, quid sint capite censi, quid sint proletarii.tit.vij.

De judicio capitali more Romano: De triumviris capitalibus. tit. viij.

De quaestoribus.tit.ix.

De aerarii ratione. De viris monetalibus, & de nummis: de excubiis vigiliisq; exercendis.tit.x.

De praefectis vigilum: de praefectis annonae, quid annonae nomen significet.tit.xj.

De aedilibus qui aedibus sacris praesunt, viis publicis, aquarum ductibus, pontibus, & cloacis, tit.xij.

Quarti libri titulorum Index.

MOdum privatis agris praescribendum esse. tit.j.

De similitudine rei familiaris, & Republicae de officio patrisfamilias: de servitiis & eorum usu. tit. ij.

De connubio maritali, veram amicitiam inter conjuges esse.tit.iij.

De officio mariti tit.iiij.

De officio uxoris, de virginitate, & pudicitia.tit.v.

De officio parentum in alendis, educandisvé liberis, de doctis, eruditisq; foeminis: de tribus generibus virtutum, de liberalibus artibus.tit.vj.

Quinti libri titulorum Index,

OPtimi civis praecepta, Institutio civilis vitae. Et quae ad tranquillitatem ducit: de urbanitate: de astutia: qui sunt habendi cives: de patria germana: de patria juris.tit.j.

De civili viro: de cocordia civium: de animiratione,

de civilibus virtutibus de fortitudine, & ejus comitibus: de justitia, & ejus comitibus. tit. ij.
De utilitate civili: de artium utilitate. tit. iij.
De beneficentia: de gratiis: de liberalitate: de vanitate, & mendacio: de jurejurando: de modestia sermonis de oportunitate silentii. tit. iiij.
De adulatione. de recto consilio: de iracundia: dissimulandam esse aliquando sapientiam, tit. v.
De virtute cujusq; ætatis. tit. vj.
De spatio humanæ vitæ de modestia vitæ. tit. vij.
De secunda mensa: de utilitate rei rusticæ. tit. viij.
Sumptus omnes comprimendos esse: de impensis funerum. tit. ix.
Sepulchrorum modus.

Sexti libri titulorum Index.

Divisio civitatis, ordo civilis, quid sit nobilitas tit. j.
Regionis, agrorumq; divisio. tit. ij.
De privatis patrimoniis. tit. iij.
De officio civium in peregrinos, qui civitate donandi, quiq; exigendi sint, tit. iiij.
Quæ vitanda, quæve observanda sint, ne civilis status evertatur: Virtutem solam Rempubl. augere, vitia Remp. labefactare. tit. v.
Periculosas omnes institutionum mutationes, delectum inter cives esse habendum, super civibus publicè esse decernendum. tit. vj.
Pulchris nominibus cives esse nominandos, de nominibus, de prænominibus, de cognominibus, propriorum nominum interpretatio. tit. vij.

Septimi

Septimi titulorum Index.

DE situ urbis & regionis, de loci oportunitate, de eligendo solo, agroq;, qui ea omnia suppeditet, quæ ad vivendum spectant: animalia ac plantas cum regionibus cœli convenire, de regionibus cœli, tit. j.

Italiam regionum omnium temperatissimũ esse. t. ij.

De ventis & eorum regionibus. tit. iij.

De ubertate soli eligenda. tit. iiij.

De silva: de nemore, & ejus arboribus, de silva cædua & ejus arboribus, de silva materiaria, & ejus arboribus, de tempore cædendi, de castratione arborum, de lunæ observatione. tit. v.

De materia lapidea ad usum ædificandi. tit. vj.

De calce. tit. vij.

De arenarum generibus. tit. viij.

De laterculis. tit. ix.

De aqua, & diversis ejus virtutibus. tit. x.

De balneis, & medicis aquis, tit. xj.

De optimo urbis situ: de regionis forma. tit. xij.

Octavi libri titulorum Index.

ARchitectum optimum adhibendum esse cùm urbs statuitur. tit. j.

Loci genium antiqui propitiare consueverunt antequam urbem conderent: de genio, de diis penatibus, de diis patriis, de diis Samothraciæ. t. ij.

De facie ac forma urbis, de pomœrio, sive agro effato. tit. iij.

De munimentis loci, de mœnibus urbis. tit. iiij.

De turribus, & earum forma. tit. v.

De pinnis turrium, & murorum. tit. vj.

Anfractus, & præcipitia optimè munire urbem, de fossa, & agere. De munimento contra ictum arietis, tit. vij.

De portis, tit. viij.

Sit ne statuenda arx in urbe libera civitatis. tit. ix.

Viarum ratio, de portibus & compitis, tit. x.

De privatis ædibus, tit. xj.

De publicis ædificiis, tit. xij.

De foro, tit. xiij.

De theatro, & scena, tit. xiv.

De bibliotheca, tit. xv

De ædibus sacris, tit. xvj.

Noni libri titulorum Index.

DE belli ratione, & consilio, periculosum in Rep. esse se belli authorem polliceri: Sitne decernendum bellum propagandi imperii gratia, moderandam esse cupiditatem vivendi, fallacem esse belli fortunam, tit. j.

De Imperatoribus belli eligendis: quibus virtutibus atq; artibus abundare debeant: de Imperatoris officio, præcepta frugalitatis, astutiæ, & prudentiæ, Imperatores ingenii magis quàm virium munera præstent, tit. ij.

De officio Imperatoris, qui militiæ urbanæ præest, præcepta calliditatis, præcepta custodiæ, de clementia Imperatoris in subjectos, tit. iij.

Scribendæ militiæ ratio, de ætate, forma, & indole tyronum, de ludicris armorū certaminib. tit. iiij.

Qua ætate milites præficiendi sint, principia, & castrorum magistratus, tit. v.

De præmiis, ac muneribus militaribus, tit. vj.

F I N I S.

LECTORI BENEVOLO TYPOGRAPHUS. S.

CUm in hujus operis fine vacarent hę pagellæ, non, ut opinor, cum honore talis libri, hæc de Republica auctorum precipuorum jussimus accudere egregiè dicta. Tu, mi lector, æqui boniq; consule.

Augustinus de Civitate Dei, lib. 2. cap. 21.

Ex Ciceronis lib. 2. de Repub.

UT in fidibus ac tibiis, atq; cantu ipso ac vocibus concentus est quidã tenendus ex distinctis sonis: quem immutatum ac discrepantẽ aures eruditæ ferre non possunt, isq; concentus ex dissimilimarum rerum moderatione concors tamen efficitur & congruens: sic ex summis & mediis & infimis ordinibus, ut sonis, moderatâ ratione civitatem consensu dissimilimorũ concinere; & quæ harmonia à Musicis dicitur in cantu, eam esse in civitate concordiam, arctissimum atque optimum omni in Republica vinculum columitatis, eamque sine justitia nullo pacto esse posse.

Idem ibidem.

VEra autem Justitia non est nisi in eâ Republ. cujus conditor rectorque

Christus est: si & ipsam Rempubl. placet dicere, quoniam eam rem populi esse negare non possumus. In ea certè civitate est vera Justitia, de qua dicitur. *Gloriosa de te dicta sunt Civitas Dei.*

De utriusq; civitatis discrimine, vide eundem Augustinum cap. 48. lib. 14. de Civit. Dei.

Ex M. T. Ciceronis lib. 1. de Repub.

QUam cum locis manuque sepissent, ejusmodi cōjunctionem tectorum, opidum vel urbem appellarunt, delubris distinctam, spaciisq; communibus, omnis ergo populus, qui est talis cœtus multitudinis, qualem exposui, Civitas est: Omnis civitas quæ est constitutio populi Respublica. *Nonius in Urbs.*

Solon, apud Plutarchus in convivio septem sapientum.

REipublicæ is optimus status mihi esse videtur, & Democratiam in ea servari maximè, in qua injuriarū autorem ad Jus trahunt, accusant, & puniunt non minus illi, qui injuriam passi non sunt, quàm is qui passus est.

Idem

Idem eodem lib.

OPtima est Respublica in quâ legem omnes perinde ac ipsum dominum & regem metuunt.

Pittacus, ibidem.

EA est Respub. benè instituta, à cujus gubernaculis mali removentur.

Chilon, ibidem.

OPtima est Respubl. quæ maximè leges, minimè autem Rhetores audit.

Pythagoras.

PRimùm Luxuria civitates ingreditur, deinde Saturitas, postea contumelia, postremo exitium *Stob. serm.* 41. *de Republica.*

Socrates.

SOcrates interrogatus quænam munitissima civitas esset, respondit, quæ bonos viros habet. Idem, felicem illius Reipubl. constitutionem esse dixit, in quâ præfecti societate conjunguntur. Pronunciavit item optimam eam esse, in qua plurima virtuti præmia proposita sint. *Stob. eod. serm.*

Plato

Plato in Menexemo.

RESpublica est hominum conversatio: honesta quidem bonorum: inhonesta vero malorum.

Zeno.

ZEno decorandas dicebat esse Respublicas non preciosis ornamentis, sed inhabitantium virtutibus. *Stob. serm.* 41.

Solon, eodem serm. Stobei.

ROgatus Solon, quomodo civitas in optimo statu degeret, dixit: si cives quidem magistratui obædiant; magistratus autem legibus.

Est & insignis locus de origine Reipublicæ, apud Ciceronem Orat. pro P. Sestio.

QUis enim vestrum judices ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili Jure descripto fusi per agros ac dispersi vagarētur, tantamque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuissent? Qui igitur virtute & consilio præstanti primi exstiterunt,

runt, ii perſpecto genere humanæ docilitatis atque ingenii diſſipatos unum in locum congregarunt, eoſque ex feritate illâ ad Juſtitiam & manſuetudinem traduxerunt. Tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ poſtea civitates nominatę ſunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano Jure mœnibus ſepſerunt.

FINIS.

a

AD SENATUM POPULUMQUE SENENSEM FRANCISCI PATRICII SENENSIS, PONTIFICIS CAJETANI,

EPISTOLA.

DIUTURNÆ peregrinationis meæ honesta causa efficit, ut desiderium optatæ patriæ tolerabilius perferam. Nam si qua alia ratione tandiu abfuissem, certè senio atq; mœrore jampridem confectus essem; Sed Pontificii Cajetani (cui per religionem Christianam præsum) munere impeditus æquiore animo patria consuetudine, & suavissimis concivium meorum sermonibus hucusque carui. Adblanditur sanè mihi non parva ex parte amœnitas Cajetanæ urbis, & civium in me indulgentia: qui non ut peregrinum & advenam, sed ut indigenam ac concivē, me omni officio omniq; pietate complectuntur. Additur etiam mirifica quædam regionis ubertas, & admiranda cœli salubritas, quæ homines ad multam usque ætatem sanos incolumesq; alit. Proinde minus admirandum est, Scipionem Aphricanū solitum fuisse dicere, se repuerascere, cùm ad Cajetam unà cum Lælio amico suo conchas legeret, & umbilicos. Nunc autem negociis quibusdam necessariis expeditus, effectisq; pro tempore rebus iis, quibus urgebar, spero me aliquādo in patriā reversurum: tum ut ejus desiderio me tandem expleā, tum ut civium vernacula festivitate fruar. Interea tamē dum absum, partium mearum esse duxi, libros quos nuper de Institutione Reipublicæ absolui, ad illustrem Senatum clarumq; populum Senensem mittere: ut aliqua ex parte concives mei me reducem in patriam cernere possint. Nihil enim esse potest, quod magis hominem indicet, quàm sermo. Sensum enim mentis aperit, & animum ipsum exprimit, qui & divinus est & maxima atque optima hominis pars esse perhibetur.

Caietanæ urbis & regionis commendatio.

Ex secundo de Oratore.

Sermonis vis.

Socratis dictum.

Hinc illud Socratis, cùm tacenti adolescenti ait: *Loquere, ut te videam*, cùm non ex corporis facie sed ex animi habitu hominem intuendum esse censeret. Nec verò adeò arrogans sum, ut præcepta civilis sapientiæ viris Senensibus me tradere posse existimem: cùm hoc mihi omnino persuaserim, nihil de humana societate præcipi posse, quod vestris institutis ac legibus non omni ex parte perfectum absolutumque sit. Recensebo tamen vetera nonnulla, quæ auditu fortasse non erunt injucunda: & quæ si lautam supellectilem vestram non illustrabunt quidem, ostendent certè prisca cõsuetudine instituta vestra comprobata esse, & ex ipsis sapientiæ fontibus hausta. Gratum enim viatoribus esse solet, eorum vestigia terere, qui rectè ambularunt. Et optimi gubernatoris est ea arte cursum dirigere, qua facilè plurimi in portum delati sunt. Unum tamen patrio jure impetrare à vobis cupio, ut vindices librorum meorum esse velitis. Scio enim obtrectatores mihi non defuturos, & præsertim cùm cernam optimos quosque scriptores præclarissimarum artium ab illis ad unum omnes laceratos esse: & Homerum in primis, qui Poëtarum parens fuit, & omnium disciplinarum dux. Is enim æmulos complures habuit, & Zoilum præcipuè Macedonem, qui ut ingenium suum divino Poëtæ præferret, ausus est in Iliadem, Odysseamque scribere, cognomenque inde Homeromastigis affectavit. Qui igitur invidiæ morsibus carere potero, nisi vos adiutores, ac vindices impetraro. Sed si forte vitio mihi detur, & præsertim ab ociosis tviiligatoribus istis atque oscitantibus (qui in alienis libris ingeniosi videri volunt, & illis invident, quibus esse pares animo desperant) quòd pleraque à Græcis scriptoribus transtulerim, & complura etiam ex Latinis acceperim, inque usum meum converterim: his respondendum esse censeo, me parum admodum fidei rebus meis facturum fuisse, si solùm authoritate mea niterer, & præsertim in civili institutione, quæ exemplis potius est persuadenda, quàm argumentis extorquenda. Est & præterea hæc consuetudo omnium scriptorum, ut aliena suis misceant, tum ut certiora scribant, tum ut gratius jucun-

Senensis Respublica.

Homerus ab invidis laceratus.

Zoilus Homeromastix.

Scriptorum consuetudo.

us jucundiusque legantur. Et alioqui, ut Flavius Albinus ait, fructus quidam legendi est, æmulari quæ in aliis probes, & quę maximè inter aliorum dicta mireris in aliquem usum tuum opportuna derivatione convertere. Aphranius quoque Togatarum Poëta, cùm responsum afferret his qui eum insimulabant, quòd plura sumpsisset à Menandro: *Fateor (inquit) accepi non modo ab illo, sed ut quisque habuit quod convenire mihi: & à Latino etiam, quodcunque me non posse facere melius credidi.* Præcepit etiam Quintilianus, (quod & Macrobius recensere nititur,) apes nobis imitandas esse quæ diutius vagantur, ut flores carpant, deinde quicquid attulerint disponunt, favisque suis inserunt, succumque varium proprietoris spiritu in dulcissimum illum nulli similem mellis saporem convertunt. Hoc etiam sentire videtur Cicero, cum ait: *Nos quidem ea tuemur quæ dicta sunt ab his quos probamus, eisq́; nostrum iudicium, nostrumq́; scribendi ordinem adiungimus.* *Lectionis fructus.* *Aphranius poeta.* *Quintiliani præceptum.* *Cicero.*

Neque hoc novum aut inusitatum videri potest: cùm cernamus omnes authores, cùm Græcos tum Latinos, manifestè aliena in rem suam convertere. Multa Plato à Pythagora, complura Aristoteles à Platone, pleraque Theophrastus ab Aristotele accepit: quæ quidem ex eorum libris facilè cerni possunt. *Authores alii ex aliis longiis quadam in sua transtulerint.*

Omitto Chrysippum, qui tanta licentia aliena accepit, ut cùm Euripidis Medeam quasi totam arripuisset, per risum discipuli Medeam Chrysippi, non Euripidis tragœdiam illam appellabant. Ab Homero autem non modo Poetæ omnes decurrunt, ut flumina omnia ab Oceano defluunt, verùm scriptores etiam aliarum rerum. Nam & Strabo Cretensis totus Homericus est, & Dio, & Philostratus, & innumerabiles alii. Latini etiā à Græcis & à nostris magna cum libertate acceperunt, & Cicero in primis, qui à Platone & Domesthone magna ex parte decurrit, & virtutes omnium Græcorum, quos probavit, in Latinum eloquium transtulit. Sic Quintilianus à Cicerone manat, & omnes qui post eum Latine & eleganter dicere conati sunt. Virgilium etiā nō puduit milia versuū ab Homero trāsferre & affectꝰ omnes imitari. Sic etiā ab Hesiodo, Apollonio, Theocri *Chrysippi Medea.* *Homerus Poëtarum Oceanus.* *Cicero.* *Quintilianus.* *Virgilius.*

toque plurima accepit. Sumpsit quoque pleraque à Latinis, & cùm nonnullos minima ex parte probaret, rogareturque cur eos legeret, & excerperet? respondebat *se margaritas ex cœno legere*. Grati tamen animi esse duco, eorum nomina profiteri, quos imitamur, & à quibus accipimus. *Nam ingenui pudoris est* (ut ait Plinius) *fateri per quos profecerimus: & hæc quasi merces actori iure optimo pensitanda est, ne fures esse videamur*. Ad hanc sententiam Cicero loqui videtur, cùm ad Brutum ait: *Tu quidem à Nævio vel sumpsisti multa, si fateris: vel si negas: surripuisti.* Nos quoque id docuit Thales Milesius. Nam cum senex admodum admirandam quandam rationem de Sole commentus esset, eandem Mandritum Philosophum Prienensem edocuit: qua quidem nova inventione ille delectatus, cùm prius gratias egisset, optare jussit quam mercedem pro tanto documento rependi vellet? Cui Thales: *Satis*, inquit, *mihi fuerit mercedis, ô Mandrite, si id quod à me didicisti, cùm proferre volueris, tibi non adscriveris, sed eius rei me potius, quàm alium repertorem prædicaris.* Non igitur id mihi vitio dandum erit, quod antiquis omnibus concessum fuit, & inter eorum laudes connumeratum, & præsertim cùm doctiores essent & minus alienæ opis indigerent. Ab ejusmodi igitur reprehensoribus, & dignitate, & authoritate vestra me tueamini opus est, & viri Senenses, & doctrina ac sapientia defendatis. Nihil enim aliud causæ esse puto, cur summos viros, magnosque Principes ac populos in suis libris scriptores implorent, nisi quòd malevoli & obtrectatores longè magis obloqui atque oblatrare formidant in eos, quos talibus defensoribus munitos esse cernunt.

Virgilii dictũ. *Candor Scriptoris.* *Thales Milesius.* *Ratio Dedicationum librorum.*

AD

AD SIXTUM PONTIFICEM MAXIMUM, FRANCISCI PATRICII SENENSIS, Pontificis Cajetani, de institutione Reipublicæ.

PRÆFATIO.

AD SIXTUM PONTIFICEM Maximum.

INSTITUENTI mihi, Sixte Pontifex Maxime, lucubrationes quasdam meas de Civili societate literis mandare, modesta sanè cogitatio occurrebat, quæ industriam meam non parva ex parte remitteret: plerosque enim fore verebar, qui me petulantia ac levitatis accusarent, ut qui ea attingere auderem, quæ summo ingenio exquisitaq; doctrina Philosophi, atq; Oratores omni studio omniq; diligentia tractaverunt, & præsertim nostris temporibus, cùm minor doctissimorum hominum numerus sit, minorq; librorum copia, quàm priscis illis seculis, quibus disciplina omnes bonarum artium ubiq; gentium florebant, & singulæ quæq; nobilissimarum urbium, bibliothecis multis voluminum millibus refertis abundabant. Quibus respondere possem, par esse omnibus omnia experiri, multumque ocii à rebus suis illis dari, qui aliena modum statuant industria. Labor enim hic meus non illiberalis, si paucis proderit, nemini tamen obesse poterit. Possum etiam mitius modestiusq; agere, & præsertim cum his qui æquiores erunt, neque invidia laborabunt, me hoc consilio munus scribendi de institutione Republicæ accepisse, quòd antiqua satis esse viderentur, & aliis gentibus præcepta, ea quæ à summis illis viris scripta sunt. Non enim perpetua semper esse possunt, nec omnibus honesta videri omnia quæ de civili vita præscribuntur. Mutantur siquidem hominum mores, & iudicia sæpenumero in varias partes distrahuntur.

Nostra ætas cum prisco seculo comparata.

Cur author hæc sibi scribẽda sumserit

Proinde minimè admirandum est, Aristotelem à solo

Aristoteles honestum quomodo definierit.

eventu honestum definiVisse, cùm ait id esse honestum, quo aliquis splendor aut honor ad eum manaverit, qui aliquid gesserit. Et Cicero id honestum esse dixit, quod multitudinis rumores laudent. Ciuilis enim illa laus popularem auram captat: idcircoq; vix diu stabilis esse potest, aut omnibus pariter placere. Neque verùm est, quod sibi plerique persuadent, nihil rectum esse nisi quod suis moribus conVenit, nihilque turpe nisi quod ab illis abhorret. Nam libera sunt hominum iudicia, & quisque ad ea studia incenditur, quæ patria consuetudine laudantur. Musices laus in omni Græcia quàm maxima habebatur: nec quisquam satis egregiè satisque eruditus Videri poterat, qui eiusmodi disciplina expers esset. Quo circa inter excellentes Epaminundæ Thebani Virtutes eum commodè ad numerum saltasse referunt, & scienter admodum ad cytharam cecinisse. Et Themistocles cùm in epulis oblatam sibi de more lyram recusasset, habitus est indoctior: ut refert Cicero. Romani verò hanc laudem in suis Imperatoribus minimè desideraverunt, quam tamen tanti Socrates apud Platonem facit, ut mutationem quoque musices periculosam Reipublicæ arbitretur, perinde ac si ciuium fortuna ex fidibus penderet. Licuit Atheniensibus eodem patre natam sororem uxorem ducere: quod & multi alii, & in primis Cimon Miltiadis filius effecit, qui Elpinicem germanam sororem duxit. At id apud Romanos non modò nephas, Verùm execrabile omnino fuisset. Virgines Spartanæ ante nuptias luctabantur in palestra, viduæ autem mercede conducta in scenam prodibant. Quis igitur Romanis temporibus aut nostris etiam hoc ferret? Contrà verò quædam nostris hominibus pulchra videntur, quæ ab aliis improbantur. Vxorem in conviuium ducere, laudi nostris est, apud Græcos Verò nephas. Tenent primum locum ædium nostræ fœminæ, & in celebritate hominum versantur: illorum autem in penetralibus sedent, neminique ad eas aditus est, & rarò admodum prodeunt. Hæc & similia multa inVeniuntur, quibus docemur non omnino alienum esse, ciuilia præcepta nostro tempore perscribere, & ex diversis veterum Voluminibus quæ optima sunt delibare, ex nostris quoque moribus quæcunque utilia videbuntur admiscere. Atqui si impar diuinis illis ingeniis

Musica in pretio apud Græcos.

Epaminondas musica delectatus.

Themistocles lira imperitus.

Tuscul. I.

Atheniensib. licuit sororem ducere uxorem.

Spartanæ Virgines.

Fœminæ Græcorum.

omnino

omnino ero, non pudebit eorum vestigia venerare, & cum Persio dicere:

Ad sacra vatum carmen adfero nostrum.

Et si ex primis subselliis spectare non potero, honestè in tertiis quartisq; sedebo. Licet enim de eisdem rebus complures scriptores legere, nec præcipuis illis solùm contenti esse debemus. Vera namq; est sententia Plinii, qui exprobranti *Plinii sententia.* *cuidam, quòd nimis probata volumina lectitaret, respondit, nullum se librum tam malum invenire, qui non aliqua ex parte prodesset. Multi Græcorum de civili societate scripserunt, & in primis Pythagoras Samius, à quo Crotoniatæ, omnesq; ferè Italiæ populi præcepta Reip. acceperunt.* *Qui de civili societate scripserunt.* *Summa laude extulerunt veteres duos Pythagoræ discipulos, Zaleucum, qui leges Locrensium scripsit, & Charondam, cuius institutis usi sunt Cappadoces.* *Zaleucus. Charondas.* *Fuerunt etiam Pythagorici Parmenides & Zeno, qui Eleam Lucaniæ urbem communem patriam civilibus præceptis optimè instituerunt. Tarentini quoq; Pythagorica præcepta tenuerant, & Architam egregium civem quasi præceptorem popularis disciplinæ diutius observaverunt.* *Architas.* *Hippasus Lacon patriam Rempublicam scripsit quinque voluminibus.* *Hippasus.* *Eudoxus Gnidius civibus suis leges & civilia præcepta tradidit, sicut & Protagoras Abderites Tyriis, Phaleas Carthaginensibus, Ephorus Cretensibus.* *Eudoxus.* *Hippodamus Milesius de optimo etiam statu Republica scripsit. Sic etiam Heraclitus Ephesius, Æschines etiam Milesius inter scriptores habitus est. Zeno Citticus Stoicorum princeps de civili societate libros edidit.* *Zeno Citticus.* *Eius auditor Chrysippus ea licentia de Republica scripsit, quæ pleraque alia. Nam & matrum & filiarum congressum permisit, & alia multa, quæ sermonem reformidant.* *Chrysippus.* *Complures etiam alii civilis societatis præcepta literis commendarunt, quos consultò prætereo, ne nimius in re minus necessaria esse videar. Sed Plato & Aristoteles sicut omnibus aliis in rebus, sic in civili institutione cæteros omnes antecellunt, quorum quidem libros non modo legendi sunt, verùm etiam ediscendi.* *Plato. Aristoteles.* *Peregregius quoque habendus est in alio quasi civilis genere scribendi, Xenophon Socraticus, qui Pædian Cyri scripsit, quam tanti fecit Scipio Aphricanus, ut eam se lectitando contrivisse gloriaretur.* *Xenophon. Cyri Pædia.* *Multa sciitè ac sapienter dicit, & quæ*

a 4

Plato in Menexemo.

RESpublica est hominum conversatio: honesta quidem bonorum: inhonesta vero malorum.

Zeno.

ZEno decorandas dicebat esse Respublicas non preciosis ornamentis, sed inhabitantium virtutibus. *Stob. serm.* 41.

Solon, eodem serm. Stobæi.

ROgatus Solon, quomodo civitas in optimo statu degeret, dixit: si cives quidem magistratui obædiant: magistratus autem legibus.

Est & insignis locus de origine Reipublicæ, apud Ciceronem Orat. pro P. Sestio.

QUis enim vestrum judices ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili Jure descripto fusi per agros ac dispersi vagarētur, tantamque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuissent? Qui igitur virtute & consilio præstanti primi exstiterunt,

runt, ii perſpecto genere humanæ docilitatis atque ingenii diſſipatos unum in locum congregarunt, eoſque ex feritate illâ ad Juſtitiam & manſuetudinem traduxerunt. Tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ poſtea civitates nominatę ſunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano Jure mœnibus ſepſerunt.

FINIS.

660

AD SENATUM POPULUMQUE SENENSEM FRANCISCI PATRICII SENENSIS, PONTIFICIS CAJETANI, EPISTOLA.

DIUTURNÆ peregrinationis meæ honesta causa efficit, ut desiderium optatæ patriæ tolerabilius perferam. Nam si qua alia ratione tandiu abfuissem, certè senio atq; mœrore jampridem confectus essem. Sed Pontificii Cajetani (cui per religionem Christianam præsum) munere impeditus æquiore animo patria consuetudine, & suavissimis concivium meorum sermonibus hucusque carui. Adblanditur sanè mihi non parva ex parte amœnitas Cajetanæ urbis, & civium in me indulgentia: qui non ut peregrinum & advenam, sed ut indigenam ac concivē, me omni officio omniq; pietate complectuntur. Additur etiam mirifica quædam regionis ubertas, & admiranda cœli salubritas, quæ homines ad multam usque ætatem sanos incolumesq; alit. Proinde minus admirandum est, Scipionem Aphricanū solitum fuisse dicere, se repuerascere, cùm ad Cajetam unà cum Lælio amico suo conchas legeret, & umbilicos. Nunc autem negociis quibusdam necessariis expeditus, effectisq; pro tempore rebus iis, quibus urgebar, spero me aliquādo in patriā reversurum: tum ut ejus desiderio me tandem expleā, tum ut civium vernacula festivitate fruar. Interea tamē dum absum, partium mearum esse duxi, libros quos nuper de Institutione Reipublicæ absolui, ad illustrem Senatum clarumq; populum Senensem mittere, ut aliqua ex parte concives mei me reducem in patriam cernere possint. Nihil enim esse potest, quod magis hominem indicet, quàm sermo. Sensum enim mentis aperit, & animum ipsum exprimit, qui & divinus est & maxima atque optima hominis pars esse perhibetur.

Caietana urbis & regionis commendatio.

Ex secundo de Oratore.

Sermonis vis.

Socratis dictum.

Hinc illud Socratis, cùm tacenti adolescenti ait: *Loquere, ut te videam*, cùm non ex corporis facie sed ex animi habitu hominem intuendum esse censeret. Nec verò adeò arrogans sum, ut præcepta civilis sapientiæ viris Senensibus me tradere posse existimem: cum hoc mihi omnino persuaserim, nihil de humana societate præcipi posse, quod vestris institutis ac legibus non omni ex parte perfectum absolutumque sit. Recensebo tamen vetera nonnulla, quæ auditu fortasse non erunt injucunda: & quæ si lautam supellectilem vestram non illustrabunt quidem, ostendent certè prisca cōsuetudine instituta vestra comprobata esse, & ex ipsis sapientiæ fontibus hausta. Gratum enim viatoribus esse solet, eorum vestigia terere, qui recte ambularunt. Et optimi gubernatoris est ea arte cursum dirigere, qua facilè plurimi in portum delati sunt. Unum tamen patrio jure impetrare à vobis cupio, ut vindices librorum meorum esse velitis. Scio enim obtrectatores mihi non defuturos, & præsertim cùm cernam optimos quosque scriptores præclarissimarum artium ab illis ad unum omnes laceratos esse: & Homerum in primis, qui Poëtarum parens fuit, & omnium disciplinarum dux. Is enim æmulos complures habuit, & Zoilum præcipuè Macedonem, qui ut ingenium suum divino Poëtæ præferret, ausus est in Iliadem, Odysseamque scribere, cognomenque inde Homeromastigis affectavit. Qui igitur invidiæ morsibus carere potero, nisi vos adiutores, ac vindices impetraro. Sed si forte vitio mihi detur, & præsertim ab ociosis tviiligatoribus istis atque oscitantibus (qui in alienis libris ingeniosi videri volunt, & illis invident, quibus esse pares animo desperant) quòd pleraque à Græcis scriptoribus transtulerim, & complura etiam ex Latinis acceperim, inque usum meum converterim: his respondendum esse censeo, me parum admodum fidei rebus meis facturum fuisse, si solùm authoritate mea niterer, & præsertim in civili institutione, quæ exemplis potius est persuadenda, quàm argumentis extorquenda. Est & præterea hæc consuetudo omnium scriptorum, ut aliena suis misceant, tum ut certiora scribant, tum ut gratius jucun-

Senensis Respublica.

Homerus ab invidis laceratus.

Zoilus Homeromastix.

Scriptorum consuetudo.

us jucun-

us jucundiusque leganrur. Et alioqui, ut Flavius Albinus ait, fructus quidam legendi est, æmulari quæ in aliis probes, & quę maximè inter aliorum dicta mireris in aliquem usum tuum opportuna derivatione convertere. Aphranius quoque Togatarum Poëta, cùm responsum afferret his qui eum insimulabant, quòd plura sumpsisset à Menandro: *Fateor* (inquit) *accepi non modo ab illo, sed ut quisque habuit quod convenirer mihi: & à Latino etiam, quodcunque me non posse facere melius credidi.* Præcepit etiam Quintilianus, (quod & Macrobius recensere nititur,) apes nobis imitandas esse quæ diutius vagantur, ut flores carpant, deinde quicquid attulerint disponunt, favisque suis inserunt, succumque varium proprioris spiritu in dulcissimum illum nulli similem mellis saporem convertunt. Hoc etiam sentire videtur Cicero, cum ait: *Nos quidem ea tuemur quæ dicta sunt ab his quos probamus, eisq; nostrum iudicium, nostrumq; scribendi ordinem adiungimus.* *Lectionis fructus.* *Aphranius poeta.* *Quintiliani præceptum.* *Cicero.*

Neque hoc novum aut inusitatum videri potest: cùm cernamus omnes authores, cùm Græcos tum Latinos, manifestè aliena in rem suam convertere. Multa Plato à Pythagora, complura Aristoteles à Platone, pleraque Theophrastus ab Aristotele accepit: quæ quidem ex eorum libris facilè cerni possunt. *Authores ubi ex aliis lingua quadam in sua transtulerint.*

Omitto Chrysippum, qui tanta licentia aliena accepit, ut cùm Euripidis Medeam quasi totam arripuisset, per risum discipuli Medeam Chrysippi, non Euripidis tragœdiam illam appellabant. Ab Homero autem non modo Poëtæ omnes decurrunt, ut flumina omnia ab Oceano defluunt, verùm scriptores etiam aliarum rerum. Nam & Strabo Cretensis totus Homericus est, & Dio, & Philostratus, & innumerabiles alii. Latini etiā à Græcis & à nostris magna cum libertate acceperunt, & Cicero in primis, qui à Platone & Domesthene magna ex parte decurrit, & virtutes omnium Græcorum, quos probavit, in Latinum eloquium transtulit. Sic Quintilianus à Cicerone manat, & omnes qui post eum Latine & eleganter dicere conati sunt. Virgilium etiā nō puduit millia versuū ab Homero trāsferre & affect⁹ omnes imitari. Sic etiā ab Hesiodo, Apollonio, Theocri *Chrysippi Medea.* *Homerus Poëtarum Oceanus.* *Cicero.* *Quintilianus* *Virgilius.*

toque plurima accepit. Sumpsit quoque pleraque à Latinis, & cùm nonnullos minima ex parte probaret, rogareturque cur eos legeret, & excerperet? respondebat *se margaritas ex cœno legere*. Grati tamen animi esse duco, eorum nomina profiteri, quos imitamur, & à quibus accipimus. *Nam ingenui pudoris est* (ut ait Plinius) *fateri per quos profecerimus: & hæc quasi merces acthori iure optimo pensitanda est, ne fures esse videamur*. Ad hanc sententiam Cicero loqui videtur, cum ad Brutum ait: *Tu quidem à Nævio vel sumpsisti multa, si fateris: vel si negas: surripuisti*. Nos quoque id docuit Thales Milesius. Nam cum senex admodum admirandam quandam rationem de Sole commentus esset, eandem Mandritum Philosophum Prienensem edocuit: qua quidem nova inventione ille delectatus, cùm prius gratias egisset, optare jussit quam mercedem pro tanto documento rependi vellet? Cui Thales: *Satis*, inquit, *mihi fuerit mercedis, ô Mandrite, si id quod à me didicisti, cùm proferre volueris, tibi non adscriveris, sed eius rei me potius, quàm alium repertorem prædicaris*. Non igitur id mihi vitio dandum erit, quod antiquis omnibus concessum fuit, & inter eorum laudes connumeratum, & præsertim cùm doctiores essent & minus alienæ opis indigerent. Ab ejusmodi igitur reprehensoribus, & dignitate, & authoritate vestra me tueamini opus est, & viri Senenses, & doctrina ac sapientia defendatis. Nihil enim aliud causæ esse puto, cur summos viros, magnosque Principes ac populos in suis libris scriptores implorent, nisi quod malevoli & obtrectatores longè magis obloqui atque oblatrare formidant in eos, quos talibus defensoribus munitos esse cernunt.

Virgilii dictũ.

Candor Scriptoris.

Thales Milesius.

Ratio Dedicationum librorum.

AD

AD SIXTUM PONTIFICEM MAXIMUM, FRANCISCI PATRICII SENENSIS, Pontificis Cajetani, de institutione Reipublicæ.

PRÆFATIO.

AD SIXTUM PONTIFICEM Maximum.

INSTITUENTI mihi, Sixte Pontifex Maxime, lucubrationes quasdam meas de Civili societate literis mandare, modesta sanè cogitatio occurrebat, quæ industriam meam non parva ex parte remitteret: plerosque enim fore verebar, qui me petulantiæ ac levitatis accusarent, ut qui ea attingere auderem, quæ summo ingenio exquisitaq; doctrina Philosophi, atq; Oratores omni studio omniq; diligentia tractaverunt, & præsertim nostris temporibus, cùm minor doctissimorum hominum numerus sit, minorq; librorum copia, quam priscis illis seculis, quibus disciplinæ omnes bonarum artium ubiq; gentium florebant, & singulæ quæq; nobilissimarum urbium, bibliothecis multis voluminum millibus refertis abundabant. Quibus respondere possem, par esse omnibus omnia experiri, multumque ocii à rebus suis illis dari, qui aliena modum statuant industria. Labor enim hic meus non illiberalis, si paucis proderit, nemini tamen obesse poterit. Possum etiam mitius modestiusq; agere, & præsertim cum his qui æquiores erunt, neque invidia laborabunt, me hoc consilio munus scribendi de institutione Republicæ accepisse, quòd antiqua satis esse viderentur, & aliis gentibus præcepta, ea quæ à summis illis viris scripta sunt. Non enim perpetua semper esse possunt, nec omnibus honesta videri omnia quæ de civili vitæ præscribuntur. Mutantur siquidem hominum mores, & iudicia sæpenumero in varias partes distrahuntur.

Nostra ætas cum prisco seculo comparata.

Cur author hæc sibi scribenda sumserit.

Proinde minimè admirandum est, Aristotelem à solo

omnino ero, non pudebit eorum vestigia venerare, & cum Persio dicere:

Ad sacra vatum carmen adfero nostrum.

Et si ex primis subselliis spectare non potero, honestè in tertiis quartisq; sedebo. Licet enim de eisdem rebus complures scriptores legere, nec praecipuis illis solùm contenti esse debemus. Vera namq; est sententia Plinii, qui exprobranti cuidam, quòd minus probata volumina lectitaret, respondit, nullum se librum tam malum invenire, qui non aliqua ex parte prodesset. Multi Graecorum de civili societate scripserunt, & in primis Pythagoras Samius, à quo Crotoniatae, omnesq; ferè Italiae populi praecepta Reip. acceperunt. Summa laude extulerunt veteres duos Pythagorae discipulos, Zaleucum, qui leges Locrensium scripsit, & Charondam, cuius institutis usi sunt Cappadoces. Fuerunt etiam Pythagorici Parmenides & Zeno, qui Eleam Lucaniae urbem communem patriam civilibus praeceptis optimè instituerunt. Tarentini quoq; Pythagorica praecepta tenuerunt, & Archytam egregium civem quasi praeceptorem popularis disciplinae diutius observaverunt. Hippasus Lacon patriam Rempublicam scripsit quinque voluminibus. Eudoxus Gnidius civibus suis leges & civilia praecepta tradidit, sicut & Protagoras Abderites Tyriis, Phaleas Carthaginensibus, Ephorus Cretensibus. Hippodamus Milesius de optimo etiam statu Reipublicae scripsit. Sic etiam Heraclitus Ephesius, Aeschines etiam Milesius inter scriptores habitus est. Zeno Citticus Stoicorum princeps de civili societate libros edidit. Eius auditor Chrysippus ea licentia de Republica scripsit, qua pleraque alia. Nam & matrum & filiarum congressum permisit, & alia multa, quae sermonem reformidant. Complures etiam alii civilis societatis praecepta literis commendarunt, quos consultò praetereo, ne nimius in re minus necessaria esse videar. Sed Plato & Aristoteles sicut omnibus aliis in rebus, sic in civili institutione caeteros omnes antecellunt, quorum quidem libros non modo legendi sunt, verùm etiam ediscendi. Peregregius quoque habendus est in alio quasi civilis genere scribendi, Xenophon Socraticus, qui Paedian Cyri scripsit, quam tanti fecit Scipio Aphricanus, ut eam se lectitando contrivisse gloriaretur. Multa scitè ac sapienter dicit, & quae

Plinii sententia.

Qui de civili societate scripserint.

Zaleucus.

Charondas.

Architas.

Hippasus.

Eudoxus.

ZenoCitticus.

Chrysippus.

Plato.

Aristoteles.

Xenophon.

Cyri Paedia.

omni ex parte urbana præcepta adiuvant. Tenuit cum eo similitudinem quandam quasi æmulus Onesicritus Diogenis discipulus. Nam sicut ille Cyri Padian, sic hic Alexandri tyrocinia prosecutus est. Meruit & laudem suam in eodem scribendi genere Euphranitus Olympius: nam Antigonum Regem instituit, & regni præcepta ad eum scripsit. Ex nostris autem solus (ut arbitror) Cicero emicuit, qui sex illos suos eloquentissimos libros scripsit, cùm gubernacula Reipublicæ teneret, ut ipse ait. Hi cum multis aliis periere, quorum quidem desiderium me impulit, ut tentarem quid meditari possem de civili societate. Partem illam de somnio Scipionis omnino intactam relinquens, quæ divina quadam sapientia ab eo scripta, naufragium supernatavit. Quod si Aristoteles æquum esse putavit rursus de Republica scribere, cùm Platonis (apud quem duodeviginti annos operam dederat) libri in manibus essent & si Theophrastus eodem exempli cogitationes suas de eadem re literis mandavit, cùm Aristotelis præceptoris civiles libri magna gloria legerentur: cur erubescendum mihi erit si quid scripsero, cùm Ciceronis volumina interierint, nec Latini alii inveniantur, qui de civili societate scripserint? Sed si patrocinium causæ meæ susceperis, Pater clementissime, magna me molestia liberabis. Nam cùm sis omnium Philosophorum ac Theologorum nostri temporis maximus, possisq; cum omni antiquitate certare, facilè omnes tuo iudicio contenti, conticescent: vel si qui obstrepent, licebit mihi dicere, quod dixisse Antimachum clarum Poëtam referunt: qui cùm in magna populi concione libros suos legeret, & eum auditores omnes præter Platonem reliquissent. Legem *inquit,* nihilominus: Plato enim mihi unius instar est omnium. *Non equidem ingenium tuum minoris facio, quàm Antimachus Platonis, idcirco tu mihi sis instar omnium. Et si hæc mea probaveris, edantur iube: sin secus, donentur marito Veneris. Vereor tamen summoperè, ne huius voluminis lectio importuna nimis numini tuo esse videatur. Divina enim mens tua magnis consiliis cogitationibusq; occupata, quibus penè universum terrarum orbem gubernat, indigna est his interpellationibus vexari. Sed ut fretus facilitate tua, qua Regibus Principibusq; omnibus præstas, oro atque obsecro paululum*

Onesicritus. *Euphranitus. Olympius. Cicero.* *Aristoteles Platonis discipulus* *Theophrastus* *Sixti Pontificis laus.* *Quanti Platonem fecerit Antimachus.*

paululum quippiam otii à summis negociis tuis velut subripias: & his nostris meditationibus lectitandis impartias, ut partem actionum tuarum Musæ illæ, quæ te ab ineunte ætate semper aluerunt, iure suo sibi vendicare videantur.

AD SENATUM POPULUMQUE SENENSEM.

RADAMANTHUS Gnosius, viri Senenses, vir fuit summa justitia, summaque sapientia præditus. Is civilia instituta Cretensibus dare constituit, verum cùm cogitaret authoritatem suam non satis esse ad ea quæ scripserat persuadenda variis populis (erant enim eo tempore in Creta plurimæ urbes, sed præter cæteras illustres tres, Gnosos, Cortina, & Cydonia) commentus est, se Jovem (quem præstantissimum Deorum fabulabatur) in consilio habere, cujus nutu singula quæque decreta ad Cretenses deferret, quo invento cives penè omnes dicto audientes habuit, & ad frugalitatem æquitatemque redegit. Longè pòst Minos, animadvertens adhuc multa sapientiæ modestiæque præcepta deesse, sectatus Radamanthum, in antrum Jovis descendit, ut ait Plato in libro de legibus, & nova quædam instituta deferens, consulta mandataq; Jovis esse disseruit. Qua persuasione Minos principatum, Cretenses autem maris imperium primi mortalium consecuti sunt. Hunc imitatus est Lycurgus, & legum suarum Pythium auctorem esse Lacedæmonus persuasit. Hæc mecum animo volutanti mihi occurebat optimum factum esse, si Pontificem maximum Sixtum, virum sapientia & doctrina præstantissimum, & religionis Christianæ columen sanctissimum, consiliorum sententiarumq; mearum auctorem facerem, cùm quod ea quæ is probasset, faciliorem persuasionem apud quasque gentes ac nationes haberent, propter mirificam ejus dignitatem atque auctoritatem: tum ut genium fœlicitatis libris meis adhiberem: qui invidiam vinceret, & eos ab omni oblivione liberaret. Hac opinione ductus,

Rhadamanthi legislatoris institutum.

Cretæ urbes.

Minos.

Lycurgus.

Sixtus PP.

libros numini ejus dedicavi. Is sereno eos vultu excepit, & inter obeunda totius orbis terrarum negocia, magna diligentia lectitavit, probavit, edendosque omnino esse censuit. Divino igitur Sixti judicio fretus non formidabo volumen hoc, quantumcunque est, omnibus hominibus lectitandum exhibere, & præcipuè à principes Republic. meæ, & reliquos concives meos vindices hujus operis impetrabo. Hic enim omnes studiosi libertatis sunt, & civilem sapientiam optimè callent. Nec alienum hoc aut arrogans videri poterit, cùm exemplo utar tot clarissimorum virorum, qui civilia præcepta civibus suis inscripserunt, & præsertim cùm civitas nostra (ut non solùm ex memoria hominum, verùm & ex antiquis Reipublicæ pignoribus cernere licet) diuturna, ac pene perpetua libertate usa sit: adeò ut cùm pleræque Italiæ urbes variante fortuna modò à Regibus, modò à Ducibus, modò à Tyrannis tenerentur, hęc cum paucis admodum aliis, intacta ab omni servitutis jugo hactenus extiterit, & civium fortitudine, consilio, & sapientia, non modò se ab omni periculo vindicaverit, verùm in dies magis magisque aucta sit. Nunc autem ad præcepta descendamus. Nam quæ ad patriæ laudem spectant, alio tempore literis commendare destinavimus.

Civitas Senensis ab omni servitutis jugo aliena.

PRAESTANTIOR NE SIT RESPUblica, an unius Principis imperium.

TITULUS PRIMUS.

VETUS admodum & promulgata disceptatio est inter præclaros philosophiæ scriptores, quid præstantius sit, quidq; ad benè beateq; vivendum aptius: *An ab optimo Principe gubernari, eiq; iustè imperanti parere, an in libera civitate optimis legibus ac moribus constituta degere?* Et plane video utriusq; sententiæ adstipulatores complures esse, qui dum unam tutantur partem, alteram diruere conantur, ancipitesq; nos reddunt, cum ingenii laudem quærunt, quid magis optandum à mortalibus esse videatur. Nam Xenophon Socraticus (cui musæ Atticæ propter sermonis suavitatem cognomentum

Scripsit de eadē re. Volum. 18. Zuingerus Iust. Lipsius l. 2. c. 2 Monarchia, Aristocratia.

Xenophon musa Attica dictus.

tum

tum fuit) quamvis Athenis natus esset, & in Lycæ Socrate institutus, tamen à Platone condiscipulo suo (quem philosophiæ quasi numē veteres esse voluerunt) & à plerisq; aliis ejus familiæ omni ex parte descivit. Pluris enim Cyri junioris Persarum Regis amicitiam fecit, quàm patriæ instituta, ac disciplinæ præcepta. In libris namq; illis, in quibus res præclarè domi militiæq; gestas à Cyro superiore refert, benè etiam institutæ Reipublicæ principatum præferre videtur. *Plato.*

Et certè si principia humanæ societatis considerare volumus, & historiarum monumenta revolvere, inveniemus gentium imperia penes Reges & Principes extitisse. Uni siquidem viro justè ac legitimè imperanti parere, æquius esse videtur, quàm compluribus, ac penè infinitis, & (ut plerunque accidit) imperitis rerum gerendarum. Fit enim, nescio quomodo, ut quos singulos veluti operarios ac ba ulos contempseri mus, eos deinde conjunctos, vix vereri possimus. Firmant etiam hanc sententiam Homeri testimonia, qui in secunda rhapsodia ait, *non posse rem bene geri multorum imperiis.* Accedit prætereà imitatio naturæ, ut quemadmodum Deum unum conditorem rerum omnium ac motorem cernimus, cujus imperio omnia reguntur, sic nobis æquum esse videatur, dicto unius excellentissimi principis audire atque obsequi. Diei præsidem unicum Solem esse cernimus, noctis autem Lunam, quam quidem inter sydera & stellas regnare aspicimus, & majori lumine minora astra obscuriora reddere. Sed ut ad minora descendam, nonne, bruta animalia nonnulla sunt, quæ imperio unius obtemperant? munera imperata non detrectant, & tanquam sub Imperatore pugnant? Regem suum apes habere quis ambigit, qui populum nutu & arbitrio regat, & sedulas apes ad munera obeunda, favosque componendos reddat? Hæc cogitatio principio fortasse vagis ac dispersis hominibus ferarum more persuasit, ut ab agresti vita discederent, & in unum locum congregarentur, Principemq; sibi præficerent fortitudine, prudentia atque eloquentia præcellentem, cujus arbitria pro legibus observarent. Sed, ut omnia in pejus descendunt,

Principia societatis humanæ. *Sallustius de conjurat. Catilin. Et Iustinus lib. 1. Cic. 3. de legibus.* *Homerus.* *Monarchia naturalis.* *Plinius lib. 11. Virgil. lib. 4. Georgic.* *Civilis vitæ institutio.*

Lucan. lib. 8. mitissima sors est Regnorum sub Rege novo. Vid. Iust. Lips. Politic. l. 2. c. 5.

dunt, & potentia homines superbos ac petulantes reddidit. Qui inito mites ac faciles imperio videbantur, iniqui admodum ac crudeles evaserunt: populusq; tyrannorum sævitiam jam pertesus, de libertate aliquando cogitavit, & qualem potuit Rempub. civilemque societatem constituit, sicq; quasi Regem perpetuò loquentem leges sancivit, magistratus ordinavit, qui prius parendo, imperare discerent. Nec admirandum censeo, quòd populi Reges & Principes exegerint, sibiq; consuluerint: cùm rarò admodum accidit, Principem eo animo regnare, quo imperium accepit. Ex tanta ac penè infinita Cæsarum serie, qui omnes imperio deteriores facti sunt, *Vespasianus solus omnium ante se Principum in melius mutatus est*, ut Cornelius Tacitus refert. Unde non inscitè Mimus ille scurra Claudii Neronis dicere solebat. *bonorum Principum facies in unius annuli pala facilè perscribi posse*, ut facete admodum Flavius Syracusanus meminit. qui etiam ait Diocletianum dicere solitum, *Nihil difficilius esse, quàm benè imperare*. Initia principatus faciliora sunt, quo ad populi favorem sibi concilient: sed postquam potiti rerum sunt, sævitia ac libidine omnia pessundant: nullus Dei metus, nulla religio eos coërcet: & tamdiu insaniunt, donec à populis opprimantur. Verè igitur mihi videtur illa peregregii illius Satyrici sententia.

Cæsares imperio deteriores facti.

Mimi dictum

Diocletiani dictum.

Iuvenalis, Satyra 10.

Ad generum Cereris sine cæde & vulnere pauci
Descendunt Reges: & sicca morte tyranni.

Thales Milesius. Diogenes Laert. in vita

Quæ quidem mens non caret minore authoritate. Thales enim Milesius (qui primus omnium sapiens appellatus est) interrogatus à familiari quodam suo, quidnam in omni vita difficillimum vidisset? *Tyrannum*, inquit, *senem*. Nec mediusfidius injuria. Nulla enim imperia difficilius exercentur, quàm in homines: ut etiã apud Xenophonta. Nullum siquidem aliud animal in pastorem suum seditiosum est, ut parcere nolit, fructúsve abneget, præter hominem, qui infensus semper eis qui sibi præesse aut imperare quærunt, insidias meditatur, novisq; rebus studet. Facilius Athenienses Regem Cecropa, quamvis Ægyptius esset, tulerunt, quàm Pisistratum loci indigenam. Ille namq; mitiore ingenio

Imperare hominibus difficilimum.

Atheniens. rex Cecrops.

fuit,

fuit, & æquo penè jure cum civibus vivebat, legesq; ac judicia ad servandam civilem societatem constituebat. Cujus quidem tempore Attica regio summopere aucta est, non modo agricultura, verùm & mercatura & navigatione: quocirca ab ejus nomine Cecropia appellata est. Atqui nullam aliam ob causam à Poëtis fictum esse arbitror, quòd tum judicium Neptuni & Minervæ agitatum sit, nisi quòd excolendis agris, plantandis olivis, inserendisq; arboribus studuerit, & mercaturæ, ac rei nauticæ. Pisistratus autem, qui fuerit Solon, ad Athenienses literis edocuit, cùm inquit nequaquam Deo acceptum esse quòd per eorum vecordiam dira imperia tolerarent, pignoraq; dedissent, ut duram servitutem paterentur, quibus verbis populum in tyranni cædem visus est adhortari. Non tamē hoc consilio hæc dixi, ut Respublicas omnes justas, sinistros autē omnes Principes asserere velim. Exurgent nanque subinde factiosi cives, libidine & avaricia ducti, qui statum optimorum civium pessundent, ut nullo sanguine satiari possint. Et hic exitus est ferè omnium Rerumpublicarum, ut vivant, crescant, incolumesq; sint, quandiu à seipsis manus abstinent. Principes etiam legimus secundo populi rumore omni vita imperasse, & Cyrum in primis Persarum Regem, si vera sint quæ de eo à Xenophonte scribuntur, & Antoninum, Stoicum Philosophum, quem propter vitæ innocentiam ac sanctitatem omnibus Romanis Principibus prætulerunt: cum quibus si ageretur, nihil de Republica cogitandū esset. Quid enim sua vis, aut magis optandum mortalibus esset, quàm sub optimo Rege & Principe privatam vitam agere sine injuria, aut populorum ambitione? Sed quia non immortales aut immutabiles natura Principes dedit, & eorum posteri, quòd ab assentatoribus delicate admodum educati sint, deterioresq; plerumque evadunt: tutiorem vitam arbitrandum esse censeo benè moratæ Reipublicæ, quam cujusque Principis. Illa siquidem diuturna ac penè immortalis est, hic parvo temporis curriculo senio ac morte conficitur. Præstare etiam videtur Respublica, quia in Principe non possunt singula absoluta ac perfecta esse. *Nihil enim* (ut ait Ora-

Attica regio efflorescens.

Cecropia.

Pisistratus Laert. in ejus vita.

Cives seditiosi.

Antoninus Princeps Philosophus.

Humanum à principib. nil alienum.

Præstat Respublica Princip.

torum maximus Cicero) *in simplici genere naturâ omni ex parte expolitum reddit.* Quod quidem exemplo probavit Zeuxis, cùm simulacrum Helenæ pingeret. Ex diversis namque puellis perfectam imaginem delineavit. Alium siquidem justitia, alium fortitudo, alium liberalitas, aut facilitas, commendatum efficit. Unus autem qui virtutes omnes complectatur, vel nunquam, ut arbitror, juventus est. Sed cum in Republica complures sint, unusquisque partem aliquam virtutis ac prudentiæ habet. Quocirca in unum collati cives, quasi unum hominem præstant, qui multiplici ingenio ac memoria pollet, oculis pluribus cernit, operatur manibus multis, & pedibus penè infinitis nititur. Et ut philosophorum acutissimus Aristoteles ait: *Alii quidem aliud, cuncti autem cuncta decernunt.* His rationibus abductus, aliquid pro ingenii mei imbecillitate de Republica scribere constitui, & instituta quædam nostrorum temporum veteribus admiscere. Neque industriæ meæ, me ulla ex parte pœnitet.

Zeuxis pictor: de Helena etiam Aelianus lib. 14. ca. 47. Val. Maximus l 3 c 3.

Cives in unũ collati.

Aristotelis dictum.

Natus siquidem atque educatus sum in libera civitate, optimis moribus ac legibus constituta: quæ si non secundum, saltem tertium locum inter Respublicas nostri temporis omnium judicio habere cernitur. Cui si qua ex parte prodesse possem, & juniores ad meliorem (ut ajunt) frugem redigere, id mihi jucundissimum esset. Sin secus, expergiscentur fortassis aliqui, qui acumine ingenii & doctrina maximè præstabunt, & opus ejusmodi congressi, secundo magis vento navigabunt, remq; hanc hebetiore ascia dolatam, lima ac pumice expolitiorem nitidioremq; reddent.

Laus Reipub. Senensis.

PLATONIS, XENOPHONTIS, ARISTOTELIS, & Ciceronis libri de civili societate in quibus differunt.

TIT. II.

INstituta civitatis scripturus Plato, non Atheniensium Rempublicam in qua natus erat descripsit, neque civilem aliquam societatem quæ suo tempore esset, vel aliquando extitisset: sed novam ac commentitiam finxit

Plato de Rep. novam commentatus est Rempubl.

finxit. Difficile namque ei factu videbatur civibus illis justitiam persuadere, qui ad eam ipsam colendam à teneris (ut ajunt) unguiculis non fuissent instituti. Hanc rationem cùm sibi etiam persuasisset Xenophon, & civilem Persarum societatem sub Rege Cyro laudare vellet, asseruit pueros apud Persas ita justitiam discere oportere, ut apud alias gentes literas & studia bonarum artium discunt. Fecit nempe Plato ut bonus architectus, qui demoliri mavult malè ædificatas maléque materiatas ædes, easque solo adæquare, quàm instaurare atque emendare. Cujus etiam exemplum imitatus Aristoteles, in plerisque civilem disciplinam instituit, & præcepta benè moratæ civitatis tradidit, partim nova ac sua, partim è superioribus eruta, partim autem Rerumpubl. usu comprobata. Noster autem Cicero, qui in Republica vixit, quæ totius orbis terrarum imperium tenuit, satis esse judicavit, si in libris suis quos de Republica scripsit, præcepta atque instituta majorum referret, & ea præcipuè quibus imperium domi militiæque propagatum esset. Nec, mediusfidius injuria. Nulla enim exempla virtutis in ea civitate deerant, in qua quasi theatrum omnium præclarissimarum actionum cernebatur. Cujus leges non ut aliarum urbium uni, tantùm mœnibus arcebantur, verùm diffusæ per universum orbem, civilem disciplinam omnibus mortalibus præscribebant: quarum quidem nostro tempore fragmenta illa quæ supersunt, civilem normam adeo in se continent, ut nihil eis deesse videatur: si quid autem demeretur, manca potius, & inchoata civilis sapientia relinquatur. Et profectò si Jureconsultorum volumina integra extarent, nec adeo fracta & mutilata essent, lucem nobis præberent clarissimam, ac perspicuam, non modo ad hanc civilem societatem conservandam, verùm ad moralem quoque sapientiam & ad usum maximarum rerum. Sed ad Ciceronem redeo, qui sapienter admodum mihi egisse videtur, cùm majorum instituta recensuit, eaq; penè satis esse dijudicavit, quando ex illis talia incrementa perspiceret, quæ satis utique fuerant ad constituendũ imperium omnium gentium: & si qua majora aut severiora occur-

Xenophon, de more Persarum laudabili.

Simile.

Aristotelis Politica.

Cicero de Republ.

Romana Respublica quam illustris.

Iurisconsultorum veterum fragmenta.

Ciceronis laudabile institutum.

occurrerent, quoniam minus persuaderi imperitæ multitudini possunt, potius à sapientibus cogitando ac meditandi sint quàm præcipienda. Quotus enim quisque in populo est, qui præcepta sapientiæ discere, atque iis auscultare valeat? Non enim cum sapientibus, qui sibi ipsis omnia, quæ ad usum vitæ pertinent, optimè præscribere callent, sed cum populo ac multitudine res nostra agitur, quæ quidem facilius ad temeritatem ac modestiam redigitur. Concedendum præterea est aliquid consuetudini, quæ quidem diuturnitate temporis efficit, ut nonnulla toleranda esse videantur, quæ contra jus boni & æqui omnino esse cernuntur. Ejus autem divini Oratoris, Philosophi peregregii & senatoris excellentissimi libri de Republica si extarent, liberarent me ab hoc munere, quod præter vires meas, præterque ingenii ac doctrinæ facultatem suscepi. Animadverto siquidem me obnoxium fore obtrectatoribus atq; invidis, & præcipue his qui ocio, atq; desidia oscitantes, aliena carpere malunt, quàm sua aliquando edere. Quos ego in omni vita non tanti feci, ut verbum unquam ullum contra illos dixerim. Opus igitur meum prosequar Deo Optimo Maximo benevolente, & in eo enarrabo quæ mihi pertinere videbuntur ad institutionem civilis societatis. In quibus si operæ precium fecero, id mihi erit quam jucundissimum: sin secus, industriæ meæ neutiquam pœnitebit. Malo enim aliquid agendo, majorem à me doctrinam desyderari, quàm nihil agendo prudentior doctiorque judicari. Gymnosophistarum siquidem ratio semper mihi cordi fuit, eamque laudandam ac comprobandam censeo, qui à suis discipulis severius ocii quàm negocii rationem exigendam esse arbitrantur.

Populi ruditas.

Consuetudini concedendum.

Desiderantur libri Ciceronis de Repub.

Institutum authoris.

Gymnosophistæ.

Ocii ratio reddenda.

CIVILIS SOCIETATIS RATIO & inventum.

TIT. III.

Civilem societatem quam civitatem appellamus (urbis enim nomen ædificiis tantum ac mœnibus continetur) hominum inventum esse utilitatis gratia duce

Vide Zwvingerum lib. 4. Volum. 18. Et

duce natura, nequaquam mihi ambigendum esse videtur. Est enim homo sociale animal longe magis quàm apes, formicæ, grues, & eiusmodi genera, quæ gregatim aluntur gregatimque se tuentur. Prima societas est, ut in omnibus aliis animalibus, sic longè magis in hominibus, qui rationis participes sunt maris & fœminæ generationis gratia, quæ nisi simul commistis illis fieri non potest. & alter ab altero (præscribente natura) vix divellitur. Pignora siquidem natorum, mutuum inter illos amorem adeo conciliant, ut in commune semper studeant, & liberis pari admodum indulgentia ac sibi ipsis incumbant. Non enim hominibus accidit, quod reliquis penè animantibus, quarum solæ fœminæ curam alienorum filiorum suscipiunt, & id parvo quidem tempore, dum materna ope indigent. Videmus enim aves, pullos suos educare quamdiu implumes sunt atque involucres, sed ut primùm cernunt eos alis uti sensim è nidis abducunt, & circumvolantes antecedunt, quoad firmiore nixu regantur: quod cum primum posse cernunt, libero cœlo filios permittunt. Neque eorum deinde curam aliquam habent, aut aliquando internoscunt, sed matrem rursus quæritant, novæque proli indulgent. Homo autem cum cernit liberos suos, tanta indulgentia afficitur, ut nihil magis studeat, quàm victum eis parare. & patrimonia adeo ampla, ut perpetuò nihil eis posterisque deesse possit.

Iuvenal. Sat. 15. fine.

Homo animal sociale.

Societas prima Coniugii.

Storgia humana.

Aves.

Parentum amor.

Hinc ortum est seminarium civitatum, quòd cùm vir & fœmina domum fecerint, crescente filiorum & neporum numero, domus alias addere opus fuerit, cum una eos non caperet, & sic pagos erigere, & societatem ex pluribus domibus constituere: & cùm sensim deinde cernerent quantæ utilitatis esset humana societas, quamque facilius victum simul complures quàm singuli compararent, tutiusque ab incursu ferarum degerent, pagos pagis adjungere, & familias familiis adiicere cœperunt, & de cōmuni utilitate cogitare. Hinc munimenta tutioris vitæ grata invêta sunt. Nam locis editis fossam inducere, & vallo circundare non dubitaverunt: & sic urbes atque oppida inchoaverunt, Quocirca Varro

Civitas altera humana societas.

Munimentorum inventio.

Vrbs unde.

Isidorus l. 15 Cap. 2. Urbare quid ait urbem dici, quòd aratro præfinita esset. Et Pomponius Jureconsultus peregregius urbem dictam asserit, quòd urbare, aratro definire sit. Varronem optimum vetustissimorum verborum indagatorem præterea dixisse ait, curvaturam aratri appellari, quòd in urbe condenda adhiberetur. *Opidū unde. de ling. Latina lib. 4. Ibidem* Opidum etiam dici Varro testis est, quod munitur opis causa. Sic etiam mœnia, quòd urbem muniant, appellata sunt: & murus à munitione. *Finis civil. societ.* Quibus ex rebus constat primam rationem eorum qui civilem societatem instituerunt, fuisse, ut tutè degerent, & à vi atque impetu munirentur. *Tranquillitas.* Tranquillitas namque vitæ dux illis extitit ad innumerabiles commoditates excogitandas. *Sermo humanus an fuerit à principio distinctus.* Credendum siquidem est sermonem humanum, quo quidem homo cæteris animātibus præstat ante civilem societatem neutiquam distinctum fuisse. Vocem siquidē communem habemus cum reliquis mortalibus, quæ gaudium aut tristitiam imprimis demonstrat, & cupiditatem nonnunquam, aut metum. Sed propriis vocabulis res discernere, & cogitationes nostras atque affectus claro sermone præfinire, justum ab injusto, utile ab inutili separare, id certè non nisi civile inventum esse potuit: quod quidem vel ex hoc liquidò cerni potest, quòd non modo singulæ provinciæ, sed singulæ quoque penè civitates suum sermonis genus habere videntur, in quo quidem ab aliis etiam finitimis differunt. *Studia in celebritate hominum debent versari.* Studia præterea virtutum, & bonarum artium disciplinæ, certè non à soliuagis hominibus, & ab his qui ferarum more in silvis degebant, sed à civili viro, qui in cœtu hominum versaretur, multa audiret, multa dissereret, refelleret nonnullos, refelleretur etiam à plerisque, inventę excultæque sunt. *Præmia virtutum.* In civitatibus namq; benè moratis præmia proposita sunt his qui virtute aliqua excellunt, & gloria & honore honestantur. *Tusculā 1. Plato. Honos alit artes.* *Honos* enim (ut ait Cicero) *alit artes, omnésque incēdimur ad studia gloriæ.* Et Plato: ζητεῖ ἀρετὴ ἑαυτῇ δόξας ἐγκαταλιπεῖν. Opificia præterea, & ministeria minimarum etiam artium in civitatibus, vel inventa, vel ex agresti vita accepta, longè in dies meliora reddita sunt. Et denique, ne singula percurram, quicquid egregium studio vel opera sua mortales habent in vita

human

humana, id omne aut à civitatibus fluxit, aut in illis cultum nitoremq; accepit. Homo præterea qui in cõmuni societate educatus est, quàm differt ab eo qui in agresti tugurio aut in mõtana solitudine, aut silva vivit? Hic enim cum feris ac brutis animalibus ad sævitiã natus esse videtur: ille autem cum hominibus ad justitiam & humanitatẽ. Verum namq; est quod Aristoteles ait, *Beluã, nõ hominem esse eum, qui civilẽ societatem fugit:* & qui civitatis pars aliqua esse recusat, impius omnino ut sit necesse est, & rapinæ potius inhumanitatique studeat, quã justitiæ, aut alicui virtuti. Fugit siquidem congressum hominũ, ne compellatur legibus ac judiciis parère, & legitime imperãti obtemperare, qua quidem re nihil perniciosius esse potest: nihilq; magis ab humana natura alienũ. Civilium namq; bonorum maximum est justitia, quæ quidẽ fundamẽta humanæ societatis jacit, & sine qua nulla civilis cõgregatio esse potest. Huic igitur incumbat unusquisq; civis opus est. Nam sine ea truculentæ feræ potius quàm hominis nomine dignus esset. Ut enim idem Philosophus asserit, optimus omnium animaliũ homo est qui perfectè vivit: sic pessimus omnium, q; deterrimus qui à legibus judiciisque secernitur.

Homo civilis ab agresti differt.

Aristoteles.

Agrestis homo.

Iustitia. Iustus Lipsius lib 2. Polit. Cap. 11.

Homo optimus & pessimus.

Persarũ leges, ut Xenophon scribit, in primis ad justitiæ cultũ instituunt, & ita ab ipsa pueritia cives erudiũt, ut nihil inhonestũ, nihil turpe aut injustũ appetant: quæ quidẽ persuasio omnium optima mihi esse videtur. Et si quo pacto fieri posset, ut omnes hac doctrina instituantur, magna parte laboris nostri liberati essemus. Nam si cives optimè animati, æqui boni que studio adducta ad Rempublicã accederẽt, supervacua præcepta essent, quibus humana societas instituitur. Unusquisq; enim sibi præscriberet quid facto opus esset, & simul cunjuncti, nulla cupiditate, aut alia omni perturbatione affecti, optimè de rebus consulerẽt: nec alium ambitio, aliũ avaritia, alium simultas, alium invidia, adeò aversum raperet, ut à veri ratione distraheretur, & privatã utilitatẽ, aut insanam voluntatem potius quàm commodum publicum aut veram rationem sequeretur. Sed quoniam non cum perfectis hominibus vivitur, sed cum his, quos & laudamus & admiramur, si simulacrum aliq; virtutis

Persarum Leges.

Praeceptoris Civilium necessitas.

Civium corrupti mores.

præ se ferunt, adhibenda sunt præcepta, & instituta quibus ad honestè vivendum, si non ultro (ut par esset) homines inducantur, saltem bonorum exemplo, & legum formidine ad meliorem (ut ajunt) frugem instituantur. Atqui utinam hęc præcepta ne contemptui plerisque potentioribus sint, qui omnia per vim potius quàm per virtutem in Repub. agere student, de quibus rectè sentire videtur Artaxerxes. Nam cùm audivisset Solonem legibus scribendis apud Athenienses incumbere, impensè ejus operam ac diligentiam irrisit, *asserens leges illas aranearum telis similes esse futuras, quæ minora volatilia comprehenderent, scinderentur autem à maioribus:* quam sententiam deinde crebris sermonibus usurpabat Solon, nec injuria. Nam in magnis sæpenumero civitatibus, & in quibus etiam studia bonarum artium vigent, complures videmus qui turpius degũt, quàm si in silvis ac montanis regionibus educati essent, quibus profectò id accidit quod Indis, qui ad solem orientem nascuntur, & noctis calore corpus inficiunt.

Exempla bonorum proponenda

Artaxerxis dictum de legibus Solonis, aranearum telis similibus.

Indi.

Propositio sequentium.

Sed jam tempus est ut ad præcepta descendamus, & singulatim singula suo ordine tractemus, & imprimis disseramus, qui status sint Rerumpublicarum, & quem ex omnibus probabiliorem esse ducamus, ut omnibus clarum sit, quorsum hujus civilis disciplinæ spectent præcepta, & à quibus carceribus decurramus ad metas. Ne qua tamen in verbis controversia sit, aperiendum imprimis arbitror, quid sit Civitas, quidque etiam Respublica. *Civitatem itaque appellandam esse censeo, collectam hominum multitudinem ad iure vivendum.* Multitudinem ideo addidi, quia pauci nec benè, nec tutè commodè vivere possent. *Institutionem autem eorum qui in civitatibus degunt, Rempublicam appellabo.* Et civem, indigenam loci, ingenuis parentibus oriundum, vel eum qui à magistratibus vel legibus civitate donatus sit. Volo enim eum participem publici muneris esse posse: aliter ne civem quidem habendum censeo: nec placet per affinitatem civem vocari, nec per vicinitatem, ut aliquando fieri solet. Et si do-

Civitas quid? Pontanus lib. 4. de obed.

Respublica quid?

Civis quid?

domum vel fundum peregrinus quispiam mercatus fuerit, inquilini potius quàm civis locum tenere debet, donec civitate donetur. Sed de hoc loco suo dicemus. Nunc autem ad id quod instat. *Inquilinus.*

QVOT RERVMPVBLICARVM STATVS sint, & singulorum finis.

Tit. IV.

Statum Rerumpublicarum (siquidem de Rege & tyranno nihil dicere constituimus) triplicem principaliter ponimus. Una namque Popularis est, altera in qua Optimates agunt, tertia quæ in Paucos diffunditur. Popularis Respubl. est in qua res agitur ad imperium multitudinis, cujus nutu leges describuntur, & magistratus omnes eliguntur, & quod pluribus videtur, id commune omnium esse judicatur. Hanc apud Herodotum laudat Othanes cùm de instituenda Persarum Republica agitur, eamque etiam à nomine admiratione dignam censet. Dicitur enim ἰσονομία quasi juris æqualitas, quando in Republica in qua multitudo dominatur, æquo inter omnes jure omnia administranda sunt: juberque ut in ea magistratus sorte ducantur, qui gestorum omnium rationem reddant: vultq; ut omnia consilia in commune referantur. Hujus finis est libertas. Nihil enim magis expetit popularis multitudo, quàm potestatem vivendi habere ut velit: quam quidem libertatem Cicero esse affirmat. Florentinus autem Jureconsultus *libertatem esse* dixit *naturalem facultatem ejus, quod cuiq; facere libet, nisi quod vi aut iure prohibetur.* *Zvvingerus lib. 4. Volu. 18. Status Rerump. triplex. Corn. Tac. l. 3. Popularis status. Othanes. Isonomia vid. Iust. Lips. Polit. lib. 2 ca. 2. Libertas. Cic. Paradox. Florentino Iurisc. quid. Libertas.*

In ea autem in qua optimates rerum potiuntur, soli qui in civitate cum virtute degunt, quique optimi sunt, Rempublicam administrant, nec multitudinis favor, neque divitiæ, aut nobilitatis gloria opitulatur: sed sola honestas illos ad magistratus ac dignitatem provehit. Hanc in eadem Persarum disceptatione apud Herodotum miris effert laudibus Megabyzus, remque omnem optimis viris permittendam statuit, à quibus nihil unquam formidandũ sit: & ex optimis hominib. optima *Aristocratia. Megabyz*

Dion de regno. consilia manare consentaneum est. Huic sententiæ hærere videtur Dion in libris suis, qui de regno inscribuntur, ubi ostendit longè majora geri paucorum consilio, quàm multitudine, aut viribus fortissimorũ juvenum; *Agamemnon apud Homer.* quod etiam Homeri sententia comprobatur, cùm Agamemnonem inducit asserentem longè facilius se posse rem Trojanam evertere, si decem Nestores, aut Ulysses in consilio haberet, quàm si totitem Ajaces, & Achilles fortiter dimicantes. *Optimates.* Horum igitur qui à virtute censentur, quique optimates appellantur finis est virtus, ad quam quidem omnia dirigunt: quem animi habitum Cicero esse voluit, naturæ modo ac rationi consentaneum. *De invent.* Hanc & à viro dici idem author est, quòd ex *virtus unde dicta.* omnibus animantibus soli viro congruere videatur.

Tertia in qua pauci dominantur, quoniam pauciores divites pauperibus sunt, paululum quippiam à tyrannide differt. *Timocratia.* A censu enim & divitiis magistratus eliguntur, & sola opulentia dominatur: neque libertatem sibi, aut virtutis finem præscribit, sed solas divitias, quas Cicero belli subsidia, & pacis ornamenta, esse affirmat. *Divitiæ belli subsidia.* Sed malè cum divitibus res agitur, cum nullus locus virtuti est, & plebs humiliter famulatur. *Periandri factum.* Horum imperiũ periculosum esse Periander docuit, cùm eminentiores spicas metendo segetem adæquavit, & Thrasybulo per internuncium consulenti tali exemplo responsum dedit.

Neque me fallit alia etiam genera Rerumpublicarũ describi solere, sed hæc tria authore Socrate & nonnullis aliis Philosophis censentur. *Oligarchia & Democratia.* Accidit sanè nonnunquam, ut in aliquibus civitatibus soli opifices, & agrorum cultores dominentur: qui quoniam multitudini præstant, nobiliores pessundant, & virtute preditos, bonisq; artibus eruditos ludibrio contemptuiq; habent. Et fieri quidem per fortunam potest, ut ejusmodi civitas tutò aliquandiu ac quietè se habeat: sed inclinante fortuna facilè cernitur quàm difficile sit, cum ejusmodi hominibus benè agi. *Imperita plebs.* Qui enim in agris aut officinis aluntur, omni rerum experientia carent, submissoque animo regunt, nec doctrina aut genere, aut magnarum rerum experientia adjuvantur; & dum nobiliores formidant,

midant, temerè omnia aut crudeliter agunt. Plebs namque omnis aut humiliter servit, aut cum magna crudelitate imperat. *Plebis imperium crudele.*

Est etiam contra, ut nonnullas civiles societates soli nobiliores regant: quorum quidem imperium neutiquam comprobandum censeo. Adversantur enim plerunque plebi, nec societatem inferiorum æquo animo perpeti possunt, ut de nobili Claudiorum familia legimus, ex qua penè omnes adversus plebem adeò violentos ac contumaces fuisse constat, ut ne capitis quidem quisquam reus, ad populum mutata veste provocare, aut veniam gratiamque deprecari voluerit: quin Appius Regillanus, cum Decem vir esset legibus scribendis, & virginem ingenuam per vim libidinis gratia in servitutē conaretur asserere, causam plebi dedit rursus à patribus discedendi. Nec minorem violentiam in plebem ostendit Claudia ejusdem gentis fœmina, quæ cùm in conferta multitudine vix carpento devèhi posset, palam exclamavit: *Vtinam revivisceret Claudius Pulcher, iterumq; classem amitteret, quo minor turba mihi obviam daretur.* Et quanquam nobiles viri animo excenllentiores sunt, tamen proniores ad bella esse cernuntur, quæ quamvis imperia aliquando augeant, plerunq; tamen urbes funditus evertunt. *Nobiles plebi adversantes.* *Claudiorum familia.* *Appius Regillanus.* *Claudia Vestalis.* *Nobiles Polemici.*

Lacedæmonii, ut Dionysius Halicarnasseus scribit, adversa in Leuctris pugna, (in qua mille & septingentos cives amiserunt) nunquam amplius ex calamitate civitatem eruere potuerunt. Thebani quoq; & Athenienses ex infelici eventu pugnæ apud Cheronem, non modò principatu Græciæ à Macedonibus, sed patria etiam libertate privari sunt. Iniquum præterea esse videtur, ut cùm civitas ex solis nobilibus extare nequeat, sed longè major sit reliqua multitudo, soli nobiles imperent, reliqui autem omnes famulentur. Alimenta namque naturalia agricultura nobis suppeditat, mercatura autem reliqua necessaria. Quo fit, ut nec sine cultoribus agrorum, nec sine mercatoribus civilis societas esse possit. Non igitur à publicis muneribus avocandi sunt, quorum usus Reipublicæ necessarius esse cernitur, sed his muneribus honestandi, quæ facilè *Leuctrica pugna.* *Thebani.* *Nobilium imperii incommoditas.* *Tenuiores & opifices in Republ.*

pe sese gerere possunt, vel collegis adjuvandi, à quibus eorum gressus adeo regantur, ut nihil incommodi civitas capiat, & tenuiores à majoribus non videantur omni ex parte destituti.

Marcus Agrippa.
Senatus & populus unū corpus.

Quotiescumque Romana plebs à patribus secessit, non sine periculo magno semper renovata extitit. Fuit Marco Agrippæ summæ laudi ejusmodi conciliatio, & fabella sua docuit Senatum & populum unum corpus esse, quod quidem discordia rumpitur, concordia autem in dies magis magisque augetur: effecitque ut Tribuni ex plebe crearentur, qui libertatem publicam à superbia nobilitatis tuerentur. Mediocres certè, qui neque abjecti sunt, neque opulentia nobilitatis nimis exultant, longè modestius præsunt.

Mediocres.

Nobiles quid plebe præstet.

Sed si alterutrum necessarium est, ut vel sola nobilitas, vel sola plebs imperet, longè tutius arbitror cum nobilitate quam cum plebe agere. Raro enim turpiter aut indecore agit, qui majorum suorum laudem secum periclitari cernit. At ille qui per sese ignotus est, & majores suos longè obscuriores habet, parvam admodum jacturam sibi facere videtur, si aliquando deliquerit. Sunt præterea ingenitæ nonnullæ virtutes nobilioribus, vel eas assequuntur persuasione majorum. Brutos legimus libertatis studio præter patricios omnes flagrasse. Exemplum credo posteros secutos Bruti illius, qui & violatæ libertatis ac pudicitiæ ultor fuit.

Bruti libertatis studiosi.

Deciorum in patria amor.

Sic etiam Decii, pater, filius & nepos, qui ignobiles erant pro patria se devoverunt, & perpetuæ nobilitatis gloriam assecuti sunt. Quæ quidem persuasio reddit posteros promptiores alacrioresque ad bene de patria merendum. Non desunt tamen exempla rusticorum, ac ignotorum hominum, qui fortiter pro patria dimicarunt. Nam alios ab aratro accersitos, alios à grege, vel alieno armento advocatos legimus, qui magnas populo Romano victorias pepererunt. Ego autem in eorum numero sum, qui optimam Rempublicam esse dicam, quæ ex omni genere hominum commixta sit. Multis in Republica potestatem faciendum esse Solonis ratio præcipit, potius quàm paucis, licet optimi sint, & virtute præditi. Quocirca admittendam is multitudinem

Rustici patriā defendentes.

Optima Respubl. ex omni hominum genere

dinem esse censet, ad repetendas rationes rerum gestarum, cùm in bello tum in pace. Sic etiam ad suffragia electionesq; magistratuum, & ad complura alia, in quibus majora consilia ineunda sunt. Idem accidere ait in Musica, pictura & Poëtica: in quibus artibus non modo docti, sed etiam indocti probabile nonnunquam judicium afferant, nec injuria. Nemo enim inveniri potest etiam ex sapientię professoribus, qui se scire omnia profiteatur: & ille propius ad sapientiam accedit qui quæ novit, dignoscit pauciora esse iis quæ ignorat. Alii enim per naturam vel experientiam sciunt, quòd plerosque alios latet: quocirca conjuncti plures, pauciora ignorabunt. Nec Lycurgi instituta improbanda sunt, quæ Rempublicam Lacedæmoniorum ex parva admodum, ad imperium ac dignitatem provexerunt. Ille munera civitatis inter omnes penè partitus est, & paucorum potentiæ popularem statum conjunxit, optimumq; effecit temperamentum, & ex pluribus voluit constare Rempublicam, quò melior firmiorque esset. Tempora tamen & diversi hominum mores diversæq; regiones alia, atque alia instituta præscribunt. Idcirco longiore ordine quam Rempublicam magis probandam censeam, deinceps tractabo.

Multitudo admittenda.

Simile.

Non omnia possunt omnes.

Val. Max. Lycurgi instituta.

OPTIMAM REMPVBLICAM ESSE, IN *qua leges dominantur: & de legum virtute, quæ quidem magistratibus præesse debent, & de legumlatoribus.*

TIT. V.

Optimam Rempublicam appellabo, in qua non singuli, aut plures ad nutum suæ voluntatis imperant, sed eam in qua lex tantùm dominatur. Æqualitas namque inter cives, societatem civilem stabilem reddit: quæ tunc vel maximè viget, cùm æquo jure omnia censentur. Fit enim plerumque, ut affectibus judicia hominum perturbentur, & alium amor, alium odium, alium metus, aliũ ambitio, aut avaritia compellit ea judicare, quæ non modo injusta, verum etiam contra mentem ejus sunt qui judicat. Videmus nempe sæpenumero

Plato, Aristoteles, Lipsius, Politicis.

Æqualitas.

Affectus perturbant judicia.

judicem affectu quodam concitatum ea decernere, quæ parvo demum intervallo libenter commutaret: id quod exemplo luculento declaravit Philippus Macedo, Alexandri pater, qui cùm Machetæ causam, quam negligentius audiverat perperam judicasset, exclamaretque, Macheta, & se provocare diceret, iratus admodum Rex ait: *Ad quem provocas?* At ille: *At te ipsum* (inquit) *cùm attentius me audieris.* Et tunc quidem judicium Philippus distulit: at paulò post cùm ad se rediisset, diligentiusque rem cogitasset, sententiam mutavit, & Machetæ jus neutiquam per desidiam suam pessundari passus est. Lex autem nullo affectu movetur, non irascitur, non odit, nulla ambitione ducitur, diligit omnes, pariterque omnibus indulget, quæ dum dominatur, nunquam permittit aliquem per ambitionem surgere, qui populum ducat, turbulentasque factiones agat, sed optimè civium Rempublicam gubernat: multitudoque universa potestatem habet collecta in unum, ubi de Republica sit agendum: dimissi autem singuli, rem suam agunt.

Philippus Macedo.

Macheta.

Lex nullo affectu movetur.

Legem porrò, quamvis viri prudentes & consulti quidem condere debeant, tamen promulgandam esse dico, ut Romani consuevere. Rogatio enim apud populum Romanū trinundino promulgabatur, antequā sanciretur, ut undeviginti dierum spacio (tot enim inter trinas nundinas dies intercedunt) optimè deliberare possent, utrum condenda lex Reipublicæ conduceret. Ejus deinde cùm populus acceperit, observantiam magistratus curare debent, quæ longè tum facilior est, cùm plebs universa sciverit, quàm si à paucis clanculum scribatur. Nam populi consensus firmiores leges efficit, & promptiores ad parendum potentes reddit. Facilius enim tueri possumus, quod à pluribus custoditur: & multitudinis authoritas non est parvi momenti. Legem Pomponius Jureconsultus communem Reipublicæ sponsionem appellat, ductus duntaxat hac ratione: Veteres legumlatores à Diis se leges accipere gloriabantur, ut majorem authoritatē in populo haberent. Minyas Ægyptiorum Rex primus omnium eis leges tulit: quarum quidem authorem Mercuriū finxit.

Legum promulgatio.

Nundina trina.

Consensus populi.

Multitudinis authoritas non parvi momenti.

Leges à diis.

Minos

Minos verò in Creta Jovem Saturni filium numen legum suarum fecit. Lycurgus autem Apollinem. Zamolxis qui Getis leges dedit, Deam sibi prætulit Vestam, quæ præsens numen apud illas nationes habetur. Apud Romanos Numa Pompilius sanctionib. suis Egeriam Nympham præfecit, quò facilius eas populus acciperet. Parvi namq; momenti esset optimas leges scribere, nisi in earum observantiam multitudo conveniret.

Teste Valerio lib. 1. c. 3. Hero. lib. 1. Plutar.

Egeria nympha.

Ex Senatusconsulto (quo major legibus authoritas esset) Spurius Posthumius, Albinus Aulus Manlius, & Publius Sulpicius Camerinus legati Athenas missi sunt, qui inclytas leges Solonis deferrent, qui anno tertio postquam abierant, leges scriptas retulerunt, quę populo Romano gratissimæ extiterunt. Aristoteles *legem esse* ait *communem civitatis consensum, qui scriptis mandat quomodo unum quodq; agendum sit. Præcipit enim recta* (ut ait Cicero) *prava autem depellit.* Ejus namq; virtus est, ut Modestinus refert, imperare, vetare, punire, permittere. Et in primis videndum est, ut ea Reipublicæ accommodetur, non autem Respublica legi. Proinde falsum est quod à quibusdam dicitur, *leges omnes omnibus civitatibus convenire.* Lycurgi legem esse scimus, qua præcipit fœminas in palæstra etiam nudari: diuque id apud Lacedæmonios observatum est. Persuaserunt siquidem sibi, sobolem longè magis robustam futuram, si ex utroq; parente luctatore nasceretur. Nec admirandum tum quidem id in illis erat: studebant namque omnes venationi ac rei militari, & reliqua omnia studia neglectui contemptuiq; habebant. Quin etiam furta rerum esculentarum juvenibus suis permittebant, & lege quidem lata, ut Xenophon ait, quò paratiores alacrioresq; essent ad prædam. Fuit etiam lex apud Ægyptios, ut qui rem furto amisisset, quarta ejus parte mulctaretur, quæ furi (qui principi sacerdotum nomen suum professus fuisset) dabatur, cujus rei testis est Diodorus.

Romani petunt leges ab Atheniensib.

Lex quid Aristoteli.

Virtus Legis.

Finis legis.

Non omnes leges omnibus civitatibus conveniunt.

Fœmina palæstrita.

Furta iuvenibus concessa.

Aegyptiorum lex de furtis.

Talia autem apud Romanos, qui omni virtutum genere excellebant, vitio ac ludibrio habita sunt. Severitas namque illis non minus in re militari, & in castris, quàm intra mœnia, & in rebus urbanis grata extitit.

Romana severitas in legibus.

Videndum

Locus & Tempora metiunt leges. Videndum igitur erit, quo in populo, quáve in urbe leges præscribendæ sint, si Reipublicæ optimè consultum esse velimus. Tempora præterea efficiunt, propter eorum vicissitudinem, ut non omnes leges perpetuò stabiles sint, sed eis quandoque derogandum, quandoque autem abrogandum sit. *Libertini tribubus adducti.* Non licuit quondam per leges veteres, libertinos tribubus Romanis advocare, sed cùm pestilentia, & bello aliquando populus Romanus exhaustus esset, legibus abrogatum est, libertinique in tribubus accepti sunt. Laudumque haud minimam tulit *Fabius Rull.* Fabius Rullianus, cui Maximo ob virtutem cognomentum fuit, quòd cùm censor esset, eos describendos esse censuit. *Legum mutatio morum mutatione.* Mutatio etiam morum plerumque mutationem legum exigere videtur. Nulla fuit quondam provocatio à magistratibus: sed cùm per licentiam nonnulla perperam judicarentur, legem de *Lex de provocatione.* provocatione à magistratibus ad populum Lucius Valerius tulit, quæ quidem res tam grata fuit populo Romano, ut *Publicola.* Publicolæ nomen meruerit: & cum deinde diem obiisset, publico sumptu sepultus est matronis etiam in annum luctu indicto.

Præsint oportet magistratibus leges, & sic legitimè imperabunt, populumque dicto audientem habebunt. *Magistratus, lex loquens. Lex mutus magistratus.* Jure enim ac scitè dicitur *magistratum esse legem loquentem, legem autem mutum magistratum.* Magistratū verò qui gerunt, in his potestatem habere debent, in quibus leges expressè cavere non possunt. Difficile enim factu est, generali legum sermone quęcunq; animadversione indigent complecti. *Legumlatorum authoritas.* Plurimum itaq; prodesse civibus suis legumlatores, nemo ambigit. Quos tanti fecit optimus Philosophorum Socrates: ut eos Respublicas beatas facere arbitraretur, quorum nomina in omni ævo nunquam obliterari poterunt. *Moses.* Moses quod apud Hebræos primus omnium legem scripserit, nonne in summa veneratione semper extitit? *Phoroneus.* Phoroneus Inachi filius, qui Argis leges statuit: Et *Mercurius.* Mercurius Trismegistus qui Ægyptis, *Draco.* Draco, & deinde *Solon.* Solon qui Atheniensibus, *Minos.* Minos autem qui Cretensibus, & *Lycurgus.* Lycurgus qui Lacedæmoniis sanctiones suas ediderunt, quantam sibi gloriam vendicarunt quamq; optimè meriti de suis civitatibus esse dicuntur?

Horum

Horum scripta Romani adeo venerati sunt, ut Decemuiros ex senatusconsulto constituerint, qui leges à Græcis civitatibus peterent, quas in decem æreis tabulis vel (ut Livius ait) in æs incisas, pro rostrisque editas populum docuerunt, & duas ipsi addiderunt, ne quid perfecto operi deesset. Cicero in libris suis de Oratore ad Quintum fratrem, Crassum loquentem facit, & duodecim has tabulas divinis pene laudibus efferentem, cùm ait. *Fremant omnes licet, dicam quod sentio: Bibliothecas me hercule omnium Philosophorum, unus mihi videtur duodecim tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare.* Has tamen leges Romani Jureconsulti multo meliores reddiderunt, ut ad cumulum perfectæ laudis nihil deesse videatur.

Leges duodecim tabb. *Lib. 1.* *Legum 12. tabularū laus.*

Proinde sublatus mihi videtur temporibus nostris labor ferendarum legum, satis nobis superque erit, si Pontificii, & Romani juris optimi imitatores erimus. Nihil enim illis deest quod ad civilem societatem conservandam pertinere possit. Ex illis namque dignitas omnis expetitur, cum omnis industria, omnisque honestus labor honoribus, præmiis, splendore, gloria decoratur: vitia autem hominum ac fraudes damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur. Legem tamen si qui scripturi sunt, naturam ut imitentur oportet, quæ quidem solos homines rationis participes ex omnibus animalibus fecit. *Ratio est, quæ ostendit quæ agenda, quæve fugienda: eadem habitu mentis confirmata prudentia in nobis efficit, quæ seminarium morum & legum est, & fundamenta facit omnium præclarissimarum actionum.* Hæc docet hominem ad justitiam esse natum. Nam cùm genus suum amet, ac congregabilis sit ac sociabilis præter reliqua animantia, & nulla societas sine justitia firma aut stabilis esse possit, ad illam vel imprimis natus homo cernitur, cui præcipuè indulget, Primum autem justitiæ munus est Pietas erga Deum: cujus quidem virtutis nullum animal aliud præter hominem particeps esse cernitur. Solus homo Deum cognoscit, cumque ut authorem mundi effectoremque rerum omnium reveretur, &

Pontificii & Romani iuris perfectio. *Legem scripturis, naturam imitandam esse.* *Rationis definitio.* *Homo natus ad Iustitiam.* *Primum iustitiæ munus, Pietas.*

colit,

colit, à quo quidem se participem rationis factum esse dignoscit. In quo cum justitiam summam esse cernat, justitiæ se imitatorem ut ostendat oportet, si sui similem esse vult, & à natura sua neutiquam aberrare. Præbuit Deus humanæ naturæ seminarium virtutum, vel igniculos quosdam (ut ajunt) qui si adoleverint, nec à malis moribus depravati fuerint, perfectam in nobis naturam pariunt: quæ quidem virtus est quæ nos beatos efficit, & ut Stoici affirmant, sola satis est ad benè beatèq; vivendum. Naturam igitur imitatur in legibus suis legumlator, quæ virtutis & honestæ utilitatis rationem habet, ut æquum ac bonum spectet, & utilitati omnium civium, si fieri potest, vel complurium saltem consulat. Videat in primis, ut leges suæ emendatrices sint vitiorum, commendatricesq; virtutum, adeo ut ab illis vivendi disciplina ducatur. Cujus rei materiam uberem philosophia præstabit, ut Cicero in libris quos de legibus scribit, manifestè docet. Sit lex omnis ad salutem civium, conservationem humanæ societatis, incolumitatem civitatis, vitamq; singulorum quietam ac beatam: quæ persuasio efficit, ut populi æquo animo scita illa accipiant, quæ etiam aliqua ex parte libertati singulorum obesse videntur. Defendat ac tueatur bonos, malos autem supplicio afficiat: ea tamen ratione, ut malit cives emendare, quàm interimere. Regionis quoque rationem legislator habeat: nam diversæ regiones diversas exigunt leges. Homines consideret, & eorum mores, ac viciniam ipsam, cum qua studendum est ut amicè vivatur. Fides namque viciniarum maximum urbis refugium est. Solonis leges quòd mitiores essent, longè gratiores Atheniensibus extitere, quàm Draconis, qui levia etiam errata capitali pœna animadvertenda censuit. Unde Solon eas omnes propter nimiam asperitatem abolevit, præter illas quæ de cæde erant, æquum esse statuens, interempti hominis facinus morte vindicare. Sed Draco unam ferè omnibus mortem pœnam judicabat. Quocirca Demades orator dicere solebat, *Draconem non atramento, sed sanguine leges suas scripsisse.* Severæ Lycurgi leges apud Lacedæmonios videri possunt, habent tamen pœnitentiæ

Virtutum seminarium in homine.

Qualem legẽ esse oporteat.

Legis virtus, & finis.

Leges diversæ.

Solonis leges quàm Draconis mitiores.

Draconis leges sanguine scripta.

Lycurgi leges

tiæ & confessionis criminum rationem, & vitæ civium plurimum indulgent. Boni quidem cives virtutis studio à pravis actionibus declinant, mali autem plerunque pœnarum formidine abstinent, & levioribus pœnis adfecti ad meliorem vitam rediguntur.

DE AEQVALITATE CIVIVM inter se, & de his rebus quæ concordiam pariunt.

TIT. VI.

ÆQUALITAS inter cives concordiam parit, sine qua infirma nec stabilis omnino civilis societas esse cernitur. Nullæ enim vires satis esse possunt, nullum præsidium, nullæ opes, nullaque vectigalia his civitatibus quæ intestino bello laborant. Rursus autem nec parva nec parum diuturna civitas erit, quæ civium concordia munita est. Elaborandum igitur in primis erit, ut æquali jure inter se cives vivant, & ne aliis perpetuo imperent, alii autem perpetuò famulētur. Instabilis enim omnis societas est, in qua non omnes pari jure censentur. In primis itaque videndum est, ne alii in judiciis à pluribus defendantur, alii verò à plerisque expugnentur. Parit enim discordiam maximā, ubi eorum qui in pari crimine deprehensi sunt, alii graviter plectuntur, alii autem intacti omnino relinquuntur. Quinetiam cogitandum, *ne maior pœna quàm culpa sit*, ut ait Cicero. Qua quidem in re Stoicorum sententia minimè probanda mihi esse videtur, qui *peccata omnia paria esse* voluerūt. Longe enim durius animadvertendum esse arbitror in eum gubernatorem qui navium onustam auro & argento evertit, quàm in eum qui arena aūt figulari creta oneratam amisit, quamvis suum uterque officium neglexerit. Ea enim quæ pluris sunt, majorem diligentiā exigere vidētur. Quæ Stoici dicunt vera existimanda sunt, si res inter sapientes viros ageretur, apud quos in levi etiam culpa idem esset, ac si longius progressum esset. Sed alia ratio nos ducit in societate civili, in qua res est cum multitudine, & non cum paucis, qui sibi & aliis legem præscribere possunt. Erit igitur studendum, ut justi inter

Zuingerus l. 2. Volum. 20.

AEqualitas concordiam parit.

Ius æquale inter cives.

Discordia causa.

Peccata omnia paria secundum Stoicos.

Simile.

Stoicorum paria peccata.

Otiosis in Reipub. nullus locus. *Catonis scitum.* *Excludendi à Republica.*

inter se cives sint, & ad virtutem omnia dirigant, contentique rebus suis, non appetant aliena. Otiosis in Republ. nullus sit locus, per desidiam siquidem, ac socordiam omnia perperam agunt. Unde verum est illud Marci Catonis oraculum: *Nihil agendo, homines male agere discunt.* Industriæ bonorum civium semper invident quibus cùm similes esse nequeāt, simulate & odio eorum statum labefactare conantur. Excludendi igitur sunt à publicis functionibus, quia nec dignè imperare possunt, & parère atque obsequi detrectant; quibus rebus omnis civilis societas continetur. Præclari siquidē civis est optimè imperare cùm præest, & modeste parēre cùm sub est. Magna itaque ratio in ordinandis magistratibus habenda erit, si æqualitatem conservare volumus.

Reip. definitio. *Vices in Reip. gubern.* *Libertatis persuasio.*

Præclarè Aristoteles *Rempublicam esse sit institutionem civitatis circa magistratus honoresq; publicos, quemadmodum debeant impartiri.* Per vices cives imperent oportet. Sic etiam per vices pareant, si libertatis studiosi esse cupimus. Nulla namque persuasio in civili societate præstantior esse potest, quam libertatis, ad quam animus omnium civium dirigendus est; quod facile factu erit, si plerique omnes sperabunt se aliquando magistratu potituros.

Seditionum civilium causa.

Honori siquidem quisque studet, quem cùm videbit sibi præreptum, speque se esse fraudatum, nunquam animo quiescet, & vel negligentior in Rep. erit, vel malè omnino animatus. Hinc seditiones inter cives oriuntur, hinc simultates & invidiæ, quæ quidem res statum publicum infirmiorē reddunt.

Dignitas. *Tempus.* *Parére & Imperare.*

Proinde non modò dignitatis, sed muneris quoque in deligendis magistratibus ratio habenda est. Præfinitū tempus magistratus habere debet, Nam perpetuò imperare in libera civitate, odiosum est. Parere enim, ut imperare discat, optimo civi expedit Et dum imperat, optimū est ut meminerit non diu post fore ut pareat. Hoc propositum præstabit, ut faciliora imperia illius sint, qui nō se Regem aut tyrannum esse sentiet, sed publico munere ad diem fungi: & plures cives muneribus honestabuntur.

Plures magistratus nullus eodem tempo

Plures magistratus ab uno eodem tempore geri iniquum videtur: tum ab uno melius unum opus perficitur quàm complura: tum quòd invidiam vel maxi-

maximè facit apud alios qui eodem munere se dignos esse arbitrantur. Et quanquam hoc pessimum apud Carthaginenses erat, & nostro etiam tempore in nonnullis civitatibus usurpantur: alienum tamen à civili societate est, & ad invidiam promptissimum. Benè igitur Lacedæmonii ex Lycurgi legibus edixerunt, nemini licere plures magistratus gerere. Cujus sententiæ adstipulator est Socrates, & Aristoteles ab ejus judicio hoc aberrat, sed ejus authoritatem confirmat. Optimum puto ad æqualitatem civium servandam inter se; si omnes senserint se participes esse publicorum munerum. Non laudandum censeo quod in plerisque civitatibus nostro tempore usurpari solet & à nonnullis doctissimis viris argumento etiam defendi, ut familiæ cōplures perpetuò ab omni publica functione excludantur. Id quod utile esse ideò affirmant, quòd longè magis diligentes ad custodiam reliqui fiunt, cùm intelligant intra mœnia esse quos formidare debeant. Qua in re in primis peccatur, & injusti sumus erga concives nostros, qui cùm onera nobiscum ferant, à muneribus omnino excluduntur. Deinde cives illos ignavos reddimus, cùm perpetuæ servituti addicti sint, vixque eis liceat de Republica cogitare, nec benè animati esse possunt, aut de Republica promereri; qui pœnam semper formidant, & præmia nunquam expectant. Sint igitur inter se cives munerum participes, sperentq; se aliquādo magistratibus fungi posse, si per eorum virtutem, & populi suffragia licebit: & sic nemo formidabit se suspectum esse concivibus, aut opinabitur precariò se degere in libera civitate. Et aliâ ex parte nemo insultabit in eū, quem immunem ac suspectum reliquis civibus arbitrabitur. Optimus paterfamilias ingenuos omnes, quasi participes, in familia habet: sed alium ætate, aliū virtute, alium sexu præfert. Sic optimis civibus in Republica accidit, si virtutis, ætatis, sexus, atque ordinis rationem habeant. Et sic libertati omnes studebunt, nec alius putabit se à communi bono ejectum, alius se hæredē publici patrocinii testamento institutū. Duo numina in primis veneranda in Rep. Democritus asseruit, sine quibus in civili societate nihil benè aut justè agitur: *præmi-*

regerat.

Lacedæmonii.

Æqualitas civium quomodo servanda.

Familiæ quædam à functione publica non excludi debeant.

Simile de patrefamil.

Duo numina in Rep. veneranda præmium & pœna.

um scilicet ac pœnam. Optimi namq; cives & bene de Rep. meriti, muneribus honoribusq; honestandi sunt: deterrimi autem omni fœditatis exemplo adficiendi. quocirca qui deliquerunt, multandi sunt. parcendũ est tamen eorum posteris. Fieri enim potest, ut optimis parentibus orti pessimi fiant. & ex deterrimis nonnunquã optimi. Junius Brutus vindex Romanæ libertatis, qui Tarquinium (cui à moribus Superbo nomen fuit) exegit, quanta pietate in patriam fuit, quantaq; indulgẽtia in cives? Is quanvis libertatis author fuerit, & violatæ pudicitiæ ultor, filios tamen adeò habuit degeneres, ut eum Aquiliis ac Vitelliis conjuratos ad recipiendũ rursus in urbem tyrannos invenerit, & virgis cæsos securi percuti jusserit. Titus Grachus pater, summæ probitatis vir extitit, & de Rep. deq; hominũ genere optimè meritus: hic tamẽ filios habuit Tiberium & Cajũ Grachos, qui turbulẽtissimi, & seditiosissimi extiterunt. Et alter in Capitolio ob Reip. salutem à Scipione Nasica oppressus est, alter ad voluntariam mortem compulsus. Claudius. Pulcher, qui classem apud Siciliam per contemptũ religionis perdidit, quiq; viatorẽ suum in discrimine publico ludens Dictatorẽ dixit, filium quidem habuit miræ probitatis, & qui sibi ipsi potius quàm parenti similis haberetur. Ideò vidẽdum erit, ne facinus unius multos perdat, néve pœnas luãt nati natorum & qui nascẽtur ab illis, ut ait Ennius. Aequius namq; est sontem absoluere, longeq; magis tolerandum, quàm innocentem condemnare. Ad fœlicitatem se dirigere debet animus cujusq;, & cùm quiescere vult, nemini ludibrio habendus erit. Eleganter Cicero ait, *perbeatos sibi videri eos, qui in optima Rep. cum honoribus, & genere dignitatũ florerent, eum vita cursum tenere potuerunt, ut vel in negocio sine periculo, vel in ocio cum dignitate esse possent.* Non igitur posteri arcendi sunt parentum culpa perpetuò à Republica, ne omnino fœlicitatem desperent, cum videant nullã veniam sperandam esse, nullaq; virtute sese redimere posse. Fit enim sæpenumero, ut eorum animi ad res novandas promptissimi sint: & desperatio aliquando in virtutem convertitur. Facilè enim qui periclitantur Maronis doctissimi Poetarum sententiam usurpant:

Una

Heroum filii nuxæ.

Junius Brutus, ejusq; filii.

T. Grachus. Tiberius & Caius Grachi.

Claudii Pulchri filius probus.

Innocens non damnandus.

Ciceronis dictum.

Posteri ob parentum delicta non arcendi a Republ.

Vna salus victis nullam sperare salutem.

Hæc igitur vitanda sunt, ut tutius in Republ. vivatur, utque omnes pariter libertatis ac pacis studiosi sint, & publicæ utilitati incumbant. Nulla enim societas sanctior est, quàm benè institutæ civitati, in qua æquo jure sine discordia ac seditione vivitur, & omnibus honestè viventibus beatis ac fœlicibus esse licet. *Civitatis societas sanctiss.*

Jam tempus est ut de magistratibus deligendis disseramus. Et primo videndum est, si ex omni populo designandos esse censemus, vel si aliquam partem excludere volumus, aliquam autem præferre: & quid cum agricolis & rusticis agendum sit, quorum labore naturalia alimenta universæ multitudini comparantur.

QVID CVM AGRICOLIS ET RVSTICIS *agendum sit in Rep.*

TIT. VII.

MARCUS Terentius Varro qui inclytos libros de Agricultura scripsit, iniquo animo se ferre ostendit, quod cives Romani temporibus suis rebus urbanis potius quàm agrestibus inservirent, & falce & aratro relictis, fabellis indulgerent, & in circis potius ac spectaculis versarentur, quàm in agris, ac vineis: quinimo ea admirarentur, quæ ad effœminandos homines quasi virus quoddam spargerentur: ea autem quæ civitatem alunt, non modò negligerent, verùmetiam contemptui haberent. Quæ quidem sententia declarat verũ esse quod à Cicerone scribitur: *Omnium rerum, ex quibus aliquid exquiritur, nihil agricultura melius esse, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius.* Et profectò nisi nos ipsos nimium amamus, nobisque ipsis blandiri volumus, & molitiem quandam mulicbrem sequi, agricultura sola est cui & ingenium excellentes viri & manus admovere debeant, tum propter necessitatem, cùm sine ea neutiquam vivere possumus, tum etiam quòd quæstum nobis honestissimum, & sine fallacia ac mendacio præbet. Quæ quidem res tanti fuit apud vetustissimos, ut complures doctissimi viri non solùm de ea breves commentarios, sed plurimos libros confecerint

Varrò Catò de re rustica. Isidorus l. 17. cap. 1. Civium Romanorum negligentia. Agricultura laus l. 1. officiorum.

Agricultura scriptores. omni disciplinarum genere scripserunt. De qua primus omnium apud Latinos scripsit Marcus Cato Censorius, & post eum Sarsenæ duo, pater ac filius, deinde Tremellius Scropha longe majore eloquentia quàm superiores. Tum Marcus Terentius Varro, Celsus Cornelius, Julius Atticus Julius Græcinus, Lucius Moderatus, Columella, & alii complures: qui nunquam onus scribendæ agricolationis suscepissent, nisi se facturos operæ precium cernerent, & rem dignissimam Posteris commendaturos. Atqui tanto studio flagrarunt hujus disciplinæ Romani cives, ut Magonis Carthaginensis (quem rusticationis parentem Columella appellat) octo & viginti illa memorabilia volumina ex Senatusconsulto in Latinum sermonem converti jusserint. Nec puduit Roma.nō modò ad minimos magistratus, sed & ad summum etiam ab agris rusticos accersire & Quintum Cincinnatum Dictatorem dicere, & ab aratro devocare: qui sextodecimo die victis hostibus triumphavit, dictaturamque cùm deposuit, ad agrum rediit, quasi ad inchoatum opus perficiendum. Proceres enim civitatis in agris morabantur, ex quibus cùm Senatus cogeretur, patres à viatoribus evocabantur. Conventus præterea nundinarum Lucius Columella propterea usurpatos esse ostendit, ut illis diebus tantummodo res urbanæ agerentur, reliquis autem rusticæ. M. etiam Varro libro secūdo de re rustica idem testatur his verbis: *Nonis modò diebus antiqui urbanas res usurpabant, reliquis septē ut rura colerent: quod institutū dum servarunt, utrumq; sunt consecuti, ut & cultura agros fœcundissimos haberent, & ipsi valetudine firmiores essent.* Ex hoc possumus colligere etiam nundinas dictas, quasi novendinas, quod nono quoque die agerentur. Ad agrum rediit Fabricius victo Pyrrho, & ex Italiæ finibus pulso. Ad agrum etiam M. Curius Dentatus victis Sabinis rediit: quem quidē non minore industria coluerunt, quā fortiter armis pugnaverant. Et certè robusti magis & longè melioris valetudinis juvenes in agris fiunt, quā in urbana umbra, in qua somno & libidinibus indulgentes, imbecilles fiunt, malæque valetudinis. Non igitur admirandum est, si in agris obduratos juvenes Romani extulerunt, cùm imperi-

Isidorus l. 17. cap. 1.

Romani Agriculturæ studiosissimi.

Magonis de re rustica libri.

Q. Cincinnatus ex rustico Dictator.

Conventus Nundinarū.

Nundinæ unde dictæ.

Fabritius.

Curius Dentatus.

Rustici validiores urbanis.

perium orbis terrarum non ignavia & desidia, sed robore & fortitudine quæsierint: nec per leges apud Romanos licuit avitum agrum alienare, nisi prius pararetur alius non minoris proventus. *Quinetiam fundum malè colere, censorium indicabatur.* Et ut Cato refert, cum virum bonum colonumq; dixissent, amplissimè laudasse existimabantur. Non autem agriculturam quasi sordidum quęstum fugimus, & agricolas ludibrio habemus, eosq; tanquam servos, aut ad perpetuum laborem addictos contemnimus, plurisq; mercium ac pigmentorum institores, vel cocos, aut fartores facimus, quam optimum quemque agricolam: cujus industriam tunc omnes alios opifices vincere dicimus, cùm populus famelicus opem alimoniamq; implorat, & jejunus admodum sævit & timere nescit, ut præclarè Lucanus asserit. Sed si Platonem auscultare velimus, ejusq; disciplinam aliqua ex parte sequi, inveniemus civitates ab initio utilitatis gratia constitutas. Nam cùm nemo sibi satis esset, nec quispiam inveniretur tantæ industriæ, tantæq; solertiæ, ut necessaria omnia solus sibi comparare posset, societas hominum adinventa est, ut dando, accipiendo, commutando, communicando, alter alteri quod satis esset suppeteret. Et cum homo tribus imprimis indigeat, Alimento, Domo, ac Veste: congregatione adjutus, ea quæ per se minus habere posset, facilè ab alio accipit. Alimenta nobis sola agricultura præbet: Ædificium adjuvat, & Vestimentum penè suppetit. Nam pascendo pecori solus agricola incumbit: quæ res tanti fuit apud veteres, ut interrogatus Cato, quidnam agendo celeriter quispiam locupletari posset. *Qui bene pasceret,* (inquit) Rursus quid deinde faciendo? *Si satis bene pasceret.* Quæ quidem responsio ostendit mediocrem etiam domini diligentiam in pascendo pecora alios fructus superare. Quinimo nulla ars, nullaq; hominum industria efficit beatum hominem, quàm agricultura. Quod quidem Delphico oraculo comprobatum fuisse doctissimi veteres perhibent. Aglaus enim Psophidius senex agricola, qui in angustissimo Arcadiæ angulo parvum prædium annuis tamen vectibus abunde sufficiens colebat, ex quo nunquam egressus, nihilq;

Pl. verba l. 18 ca 4. Cato de re rustica.

Vir bonus colonus.

Civitates utilitatis gratia constituta.

Homo tribus indiget.

Catonis dictum.

Agricultura beatos facit.

Aglaus.

ulterius cupiens, vitam placidè finivit, ab Apolline fœlicissimus est judicatus.

Achillis clypeus.

Et Homerus ut in clypeo Achillis præclaras hominum artes insigniret, agriculturam expressit. Nam aratores, ac messores posuit, & eos qui vindemiā exercebant.

Hesiodus cur Homero prælatus.

Nec aliud causæ fuisse puto, quòd Euboici Hesiodum in carminis certamine prætulerint Homero (si verū est epigramma, quod in tripode scriptum fuisse referunt) nisi quòd argumentum rei justicæ, & agricolarum magis probaverint, quàm bellatorum ac rei bellicæ.

Agricultura vitam pollicetur.

Illud enim mortalibus vitam ac fœlicitatem pollicetur, hoc autē mortem ac miseriam. Utrum tamen inter se certaverint Homerus & Hesiodus, obscurum est. De eorum namq; temporibus veteres varia scripserunt. Nam aliter Socrates, aliter Philochorus sentit.

Homeri obitus.

Et complures dicunt Homerū post Trojam captam anno centesimo septuagesimo secundo humanis rebus excessisse, centesimo sexagesimo antè

Virgil. Polydorus Gellius lib. 3. cap.

Romam conditam: inter quem & Hesiodum (qui olympiade prima obiit) anni circiter centum & triginta octo interfuerunt. His argumentis & rationibus dicere possumus, ad civilem societatem servandā necessariam

Agricola non excludendus a munere publico.

imprimis esse agriculturam. Quocirca si justi esse volumus, & civitatem conservare, non excludendum à publicis muneribus agricolā esse judicabimus. Sed taliter agendum, ut civitas benè regatur, & agricultura neutiquā negligatur. Vera siquidem est Magonis Carthaginensis sententia, in qua docet, villas rusticis parandas esse,

Magonis dictum.

& in agris eos habitare oportere, cùm ait: *Qui agrum paravit, urbanam domum vendat, ne malit urbanum potius quàm rusticum larem colere.* Nam cui magis cordi fuerit civile domicilium habere, rustico prædio neutiquam opus est. Erit igitur hoc pacto agendum, ut cùm in urbem diverterint ex agris necessitatis gratia, grato animo à civibus suscipiantur, adeo ut intelligant sese ad communem patriam accessisse, & ad eam quam

Laudandi sunt agricolæ, agriculturā ne deserant.

suis fructibus alunt. Laudanda est eorum industria, ut liberius ad agros redeant. Non tamen urbano munere alliciendi sunt. Agriculturam nanque destituerent. & rem urbanam pessimè agerent. Fiunt siquidem acciti in Republica seditiosi, ac turbulenti, & divites fieri quamprimum

primum cupiunt, statumq; optimorum civium pessundant. Proinde ut utiles admodum in prædiis colendis arbitror, sic in tractandis rebus urbanis deterrimos. Munera exerceant rustica, & magistratus illos quibus in agris opus est. Civem siquidem eis præficere, inhumanum omnino esset, & ab omni urbanitate alienum. In diligenda militia belli tempore, cùm agricolationem minus exercere possunt, non alienum puto strenuissimos ac fortissimos quosque ipsorum describere. Sunt enim robustiores propter assiduos labores: & fide ac diligentia peregrinum militem antecedunt. Atque stipendia illis impartiri in bello, cum quibus optimè in pace agitur, animi gratissimi esse cernitur: & illos ad promerendum in pace promptiores alacrioresq; reddimus, quibus in bello confidimus, & eorum operam non negligimus. Hæc ideo de rusticis dixi, quoniam ab agresti vita discessimus, & ocio atque umbra gaudemus. Planè enim cognosco consuetudini aliquid concedendum esse, & difficile admodum esset nos omni ex parte ab ignaviæ studiis homines devocare. Sed utinam melior esset urbana vita (quam omnes sequimur) quàm rustica illa prisca, quam remis velisque (ut dicitur) fugimus. Sit igitur contentus agricola noster rusticis muneribus raroq; se in urbem conferant: *Rusticus enim ambulator* (ut Cato ait) *odio dignissimus est*. Nunc de opificibus aliquid dicendum censeo, & qui accipiendi in urbem sint, quique exigendi: & si ad urbanos magistratus admittendi sint deinceps dicam.

Ex agricolis fortes fiunt milites.

Consuetudo.

Rustica priscorum vita.

Rusticus ambulator odio dignissimus.

OPIFICES ET MERCATORES QUOmodo accipiendi sunt in Repub.

TIT. VIII.

OCII magis quàm negocii rationem exigere debent, qui Reipublicæ præsunt, & optimi etiam patresfamiliâs ab his quibus imperant: quod quidem & doctissimi veteres censuerunt: & Gymnosophistæ nudi illi sapientes, qui in India degebant, nihil magis odio prosequendum arbitrabantur, quam segnitiem, ab corporem animi. Quocirca antequã epularentur, adolescen-

Aristoteles, Cicero.

Gymnosophistarum mos in educandis iuvenibus.

tes ad mensam devocabant, ab eisq; rationem exigebant quid officii, quidve negocii per diem peregisset, & illis solis esculenta apponebant, quorum industriam comprobabant: illos autem ex cœnaculo extrudebant, qui per ignaviam, & inertiam nihil egissent, & cibum officio negociove, ut lucrarentur imperabant.

Juvenes quomodo instituendi. Hanc igitur imprimis operam suscipiant, qui Reipublicæ præsunt, ut Juvenes disciplinis vel studiis bonarum artium imbuantur. Cura enim disciplinarū præcipua omnibus esse debet, in omni libera civitate. Nam beatas fieri Respubl. Plato ait, quæ à sapientibus & doctis viris regerentur: vel si minus (quando non omnes doctissimi evaderi possumus) mercatura nautica, aliævé artes civili societati utiles exerceantur. Pro se laborare quisque debet, ut usui sit sibi, familiæq; suæ, & aliis concivibus. Exemplum siquidem formicarum & apum omnes sequi debent, & quasi in commune laborare, ut omnia quæ necessaria sunt, humano usui suppeditentur. Inter severissimas Draconis leges, illa etiam fuit, ut ocii damnati, capite punirentur. Quæ quidem quamvis durior esse videtur: & ab humanitate aliena, tamen ratione neutiquā caret. Scribit etiam Diodorus legem fuisse apud Ægyptios, qua singuli cogebantur nomina sua apud præsides profiteri, & qua arte quové lucro viverent, ostendere: & si qui mentirentur, aut injusto quæstu viverent, capite damnabantur. Nec medius fidius injuria. Ociosi enim & ignavi juvenes venenum civitatis sunt. Proni ad libidinem fiunt, bonis invident, aliena appetunt, & deniq; seditiosi, & turbulenti evadunt, adeò ut pessimè cum illis agatur. Ideo neque admittendi ad munera publica (ut superius dixi) sunt, sed ad frugalitatem redigendi: vel si hoc minus fieri potest, mulctandi sunt bonis, vel extorres agendi. Fit etiam sæpenumero, ut ejecti patria cum peregrinantur, & à parentum deliciis absunt, egendo discant quærere, & parta non modo luxu prodigere, verùm omni parsimonia conservare. Hæc diligenter consideranda sunt. Nam nihil per ocium marcescere debet, aut vitam nostram oscitando conterere. Optimè M. Cato in libris de moribus scripsit, *Vitam humanam esse ut ferrum,*

Sapientes in Republica. *Simile.* *Lex Draconis de otiosis.* *Ægyptii sua nomina apud præsidem profitebantur.* *Ociosi.* *Juvenes expulsi à parentum deliciis, sæpe plus proficiunt.* *Vita humana ferro comparatur.*

rum, quod si exerceas usu conteritur, & cum splendore quidem, sin minus exerceas, rubigine exeditur: sic homines se exercendo honeste, conteruntur: si non exercentur, inertia atque torpedo plus illis detrimenti affert, quàm industria. Pulchre admodum idem Cato in oratione quam Numantiæ apud æquites habuit: *Cogitate animis vestris milites* (ait) *siquidem per laborem recte feceritis, labor citò recedit, benefactum remanet. Si quid autẽ per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter autem factum perpetuò manebit.* Quæ quidem sententiæ declarant nihil deterius esse ocio, nihilq́, laudabilius industria. Fovendi igitur erũt mercatores & opifices omnes qui labore & industria victum quæritant, & civitates longè magis abundantes reddunt his rebus, quæ usui esse possunt. Sed quoniã factu utile est urbem condere in hujusmodi solo, in quo omnia suppetant, quæ ad civilem usum necessaria sunt: & alia ex parte singulæ quæq; regiones quasi peculiari quodã fructu abundant: necessarios mercatores esse opinor, qui quæ nobis supersunt evehant, & permutando ac vendendo ea advehant, quæ necessaria sunt. Consuetudo tamen Gallorum qui Belgæ appellantur, in hoc mihi probanda esse videtur, quod minimè ad se mercatores venire patiantur, qui ea importẽt, quæ ad effœminandos animos pertinent. Fit enim temporibus nostris, ut irritamenta Veneris, & libidinũ illecebræ ab extremis usq; oceani partibus undique apportentur: ejusmodi navigationem neutiquam necessariam, minus laudandam esse censeo, sed eam duntaxat, quæ superflua cum his commutat, quæ nobis usui esse possunt. Hoc mercaturæ genus Cicero vituperandum esse non existimat, si copiosè agatur, multis etiam sine vanitate impertierit, dummodo finem aliquando quæstui imponat, & ut ex alto in portum, sic ex ipso portu in agros & possessiones se conferat, & sapienter quidẽ. Fortuna enim illa semper apta, studentibus minus optanda est: ut glorianti mercatori quòd in omnes oras maritimas navigia dimisisset, dixisse fertur Lacon quidam. Finis præscribendus est lucro, propter varios fortunæ casus: ne parvo temporis momento id mercator amittat, quòd in omni vita sua

Laudat Gell. lib. 16. cap. 1.

Citat Gell. li. 11. cap. 2.

Opifices fovendi.

Vrbes in fertili solo locanda.

Gallorũ mos laudabilis.

Navigationũ abusus.

Vide Lipsii notas ad Politica.

Offic. lib. 1.

Lucro finis præscribendus.

perlucratus est, cogaturq; decoquere: quod quidē sine ignominia ac probro nequaquā accidere potest, etiam si id sine culpa aliqua fieret. Quod Cicero in secunda Philippica Antonio objicit, his verbis: *Tenésne memoria, prætextatū te decoxisse? Patris (inquies) ista culpa est, concedo etenim, est pietatis plena defensio: illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus: quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxissent.* Ejusmodi ignominia ut careant mercatores, aviditati finem imponant, ne paupertatem in senectute cum irrisione etiam pati cogantur: Ab his autem magnis mercatoribus ementes ut rursus aliis vendant, vituperandos censet Socrates, nisi adeò imbecilles & invalidi sint, ut aliud vivendi genus minimè exercere possint. Opifices autē necessarios esse in omni civitate quis ignorat? *Quamvis nihil ingenuum habere posse officinam*, Cicero refert. Sed qui parant ea quæ usui nobis sunt, & sine quib. minus commode vivitur, non modo tolerandi sunt, sed inter honestos cives censendi. Flatores, fusores, statuarii, cælatores, excussores, figuli, vitrarii, sutores, lanarii, vestiarii, coriarii, textores, fabri lignarii, lapidarii, cæmentarii, ferrariiq;, & alii complures id genus partim admittendi sunt, quod quę utiles sunt parēt, partim quòd urbem diversis ornamentis illustriorem reddant. Vellere suo Seres laudantur, Tyros, & Memphis tenuitate telarum. Quocirca non contemnendos opifices esse ducimus, qui opere & artificio aliis præstant, eosnamque utiles admodū fuisse civibus suis aliquando legimus. Demetrius, cui ob crebras victorias Poliorcetæ, id est, urbium expugnatori cognomentum fuit, Rhodum accedebat ab ea parte muri, in qua notissima illa Protogenis Caunii tabula collocata erat. Et cum jam incendium urbi pararetur, certior ab oppidanis factus ejus rei, ne præclari artificis incendio monumēta deleret, urbi, & civibus pepercit. Olympii Jovis statua diutius Phidiæ nomen servavit: Capitolium autē Mentoris. Tales opifices civitates illæ quæ protulerunt inter suas laudes rectè connumerare possunt. Solonis lex præcipuè laudatur, qua quidē sancivit filium nequaquā parenti necessaria vitæ

Cic. Philip. 2.

Mercatorib. quæ cavenda.

Opifices Reip. necessarii.

Virg. Georg.

Demetrius Poliorcetes. Narrat hanc historiam Pl. l. 35. cap. 10. Protogenis tabul.

Jovis statua.

Lex Solonis.

vitæ subsidia debere, à quo nullam artem accepisset. Et sic omnes ferè cives hac sanctione ad popularia omnia generis ministeria adeò pellexit, ut urbem omnibus artificiis abundantissimam parvo tempore effecerit. Utilitas homines coëgit, ut in superioribus diximus, urbes condere, & civitates constituere, quo tutius beatiusq; degerent. Utrumque enim facilius consequentur, si opificum solertia adventitiis institoribus minus egebunt, & sibiipsis omnia suppeditabunt, quæ in pace ac bello usui esse poterunt. Plerisque visum est, & doctissimis quidem viris mercatores, & opifices ad Reipublicæ munera non esse admittendos. Cicero opifices omnes in sordido quæstu versari arbitratur, non solum illos qui illiberali mercede victum quæritant, ut sunt mercenarii, quorum opera, non quorum industria emitur, verùm & reliquos omnes. Nihilque ingenui officinam habere asserit, & sordidos etiam quos putat, qui emunt à mercatoribus, quod statim minutatim (ut ajunt) vendant. Quinetiam magnam mercaturam quæ multis etiam sine vanitate impartiatur, non laudat, sed asserit eam non admodum esse vituperandam. Titus Livius in primo Punico bello refert, Q. Claudium Tribunum plebis adversus Senatum uno Patrum adjuvante Cajio Flaminio legem tulisse: *Ne quis Senator, quive Senatoris pater fuisset, maritimam navem, quæ plusquam trecentarum amphorarum esset, haberet*. Additque præterea Livius, id satis habitum esse ad fructus ex agris vectandos, quando quæstus omnis Patribus indecorus visus fuerit. Quibus ex verbis assequimur veteribus Romanis non placuisse, ut qui Reipublicæ præessent, mercaturæ etiam indulgerent. Socrates autem mercatores & opifices publicis oneribus ne honestandos quidem esse, satis manifestè ostendit: & Aristoteles, mercatorum opificumque vitam ignavam, virtutique adversam putat, & proinde ejusmodi viros ad magistratus non esse admittendos. Horum authoritates tanti faciendas censeo, ut durum admodum mihi esse videatur, contra eorum præcepta aliqua ex parte conari. Et nonnullas etiam civitates video ejusmodi quæstuarios exegisse.

Urbium origo.

Mercatores & opifices non admittendi ad Rempubl. Et sic Lipsio quoq; videtur in Politicis.

Lex de Senatorum navibus.

Quæstus omnis indecorus.

Mercatorum & opificum vita ignava.

Laceda-

Lacedæmoniorum mos. Lacedæmonii, ut cives suos ab omni quæstu abducerent, & ad agriculturam, venationem, remq; militarem impellerent, aurum & argentum tanquam pestem civium ex sua civitate ejecerunt, & ferream quandam pecuniam gravioris ponderis instituerunt, ut ab omni commercio vicinorum excluderentur, & advenientibus omnibus carerent. *Thebanorum lex.* Thebani quoq; legem sanciverunt, nemini licere ad honores Reipublicæ admitti, nisi prius annos decem ab omni quæstu & mercatura abfuisset. Et pro comperto arbitrari possumus, si de optima Republica consideramus, de ea quæ ad fœlicitatem omni ex parte ducat, lucro intentos homines non admittendos huc esse. Malè enim de virtutibus merentur, qui pecuniæ intenti, lucelli potius quàm honestatis rationem habere volunt. *Crates aurū abiciens.* Aurum Crates Thebanus Philosophus cum abjiceret, rationem neganti respondisse fertur, *neminem posse & opibus & virtuti simul indulgere.* *Aristippus auri contemtor.* Et aurum adeo contempsit Aristippus Cyrenaicus, ut cùm pecunia onustum servum tardius incedentem itineris comitem haberet, inquit: *Effunde pecuniam puer, quò celerius ambules.* Monimus autem Syracusanus cum mensarius esset, insaniam simulavit pecuniam abjiciens quoad à domino respiceretur, dimitteretùrq; à mensa: à qua quidem fugiens confestim se ad Diogenem contulit: maluitque lucro quam sapientia carere. *Monimus mēsarius.* *Zeno ex mercatore philosophus.* Gratias fortunæ peringentes egit Zeno, cùm ex Phœnicæ mercatus purpuram ad Piræum naufragium fecisset, & ad Cratem Philosophum se contulit, apud quem annos viginti in disciplina de sedit, cùm annos ante triginta natus esset. At cùm se cerneret ex mercatore Philosophum præclarum evasisse: *Tunc secundis ventis navigavit*, inquit, *quando naufragium feci.* Atqui verum esse illud opinor, quod à plerisq; Philosophorum dicitur: *Tantum cuiq; fœlicitatis esse, quantum virtutis & sapientiæ.* *Felicitas ex virtute.* Et utinam tales omnes essemus, qui Stoicorum sententiā facilè nobis persuadere possemus, *solam virtutem satis esse ad benè beateq; vivendum*, paucculis enim præceptis opus esset, si id nobis verè esset persuasum. *Præcepta vitæ mutantia.* Sed quando optima vitæ præcepta partim utilitas partim voluptas, partim mala consuetudo nobis eripuit

eripit, mitius agendum esse censeo, & pleraque toleranda, quæ nonnunquam minus digna esse videntur. Proinde modestè mercaturam agentes, & qui non fœnus faciant, (quod proximum homicidio M. Cato declaravit, cum interroganti, quid fœnerari sibi videtur esse? *Quid hominem*, inquit *occidere.*) quiq; non mentiantur, nec de perjurio mendatioq; alios decipiant, Reipubl. muneribus honestandos censeo, opifices autem honestioris quæstus, non operarios, ac bajulos, voluptatum aut libidinum ministros, sed alios qui civitatẽ rebus necessariis augeant, vel spec[ie] urbis decorent, neutiquam excludendos judicio, sed taliter cum his agendum, ut cognoscant industriam suam non esse pœnitendam, & si illis locus inter primarios nõ sit, inter reliquos honestè esse videtur, & ad concordiam inter cives servandam maximè accommodatũ si hi sine quib. civitas vix esse potest, quiq; participes onerum sint, honorum etiã participes aliqua ex parte reddantur. Sordidi verò quæstus opifices & voluptatum ministri, quiq; gulæ ac Veneris irritamenta parent, non modo admittendi in Remp. sunt, sed civitate etiam extrudendi. Suis namq; ganeis ac popinis, plurimis obsunt, prosunt aũt nemini. Marcus Varro in libris quos de rebus humanis scripsit, cùm cupedinarios & macellarios odio à majoribus esse habitos ostenderet, inquit: *Numerius Cupes eques Romanus, & Macellus civis itidem Romanus, singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta: his in exilium actis, bona ipsorum publicata sunt, ædes verò ubi habitabant, diruta, & ab altero Macellum, ab altero verò forum Cupedinis appellatum est.* Quæ quidem nomina à latronibus locis indicta, declarant quanti fecerint, quantoque odio majores nostris ejusmodi artifices prosecuti sint. Leves etiam artes qui exercent, & ex quibus nihil consequi possunt, neglectui contemptuique habendi sunt; quod quidem vel uno exemplo Alexander Macedo declaravit. Nam cùm à quibusdam admirantibus adduceretur, ut quendam conspiceret, qui ciceris grana ex longo spacio in acum perforatam sine frustratione cursum insereret, hominem irrisit, & eum ciceris modio donari jussit, quo quidem præmio industriæ levitatem significaret.

Fœnerari est occidere hominem.

Opifices quales Republ. utiles.

Opifices è Republ. exterminandi.

Numerius Cupes & Macellus.

Cupedinis forum.

Opifices levium artium.

Alexander Macedo.

significavit. Tales igitur homines ludibrio potius habendi sunt, quàm aliquo munere honestandi. Sed in suffragiis reddendis, honestatis & virtutis prima ratio est habenda: secunda verò liberalium disciplinarum, quæ fructum in civitate habent uberrimum. Tertia autem nobilitatis. Nam quorum majores illustri aliqua gloria floruerunt, non sunt filii posterique negligendi, nisi sua ignavia majorum suorum laudes obscuriores reddant, Quarta deinde sit ratio eorum qui mercatura, artificio, & industria civibus prosunt, & urbem opulentiorem nitidioremq; reddunt.

Suffragiorũ quatuor gradus.

DE AEDIFICANDI RATIONE, quam architecturam dicimus, & de eius inventoribus, ac septem mundi spectaculis.

TIT. IX.

ÆDIFICANDI rationem, quàm longè clarius architecturam appellamus, non modò in pace ad urbium ornamentum atque utilitatem necessariam esse duco, verùm in bello ad repugnandum oppugnandumque. Quæ quidem si urbi statuendæ principio adhibetur, non speciem modò præstantiorem efficiet, verùm quoque oportunam magis aptamque reddet & ab hostium insultu oppugnationeque tutiorem. Sed qui architectus non modò manu & experientia, verumetiam doctrina & bonarum artium studiis indiget, non utiq; exploratum est, interne opifices, an magis inter disciplinatum professores censendus sit. M. tamen Vitruvius in libris suis excellentissimis, quos de Architectura ad Octavium Cæsarem scripsit, hanc doctrinam ex ratiocinatione solertiæ ac rationi subjicit, quòd pluribus disciplinis variisq; eruditionibus indigeat, sine quibus neque perfecta neque absoluta esse potest: *Fabricam autem esse vult meditationem quandam longo usu continuatam, atq; tritam, qua manibus perficiatur, & materia cuiusq; generis opus sit ad formationis propositum.* Quocirca architectum sine literis, omni authoritate carere asserit, tametsi exercitatione præstet: quòd si solum modo literis abundet, manu autem careat, verba non rem eũ asse-

Architectura finis.

Architectus debet esse doctus.

Vitruvii libri Architect.

Fabrica quid.

assecutum putat. Quo quidem judicio non injuria inter opifices collocare eum poterimus, quamvis etiam inter reliquarum doctrinarum professores non immerito esse possit: & praecipuè si Platoni auscultare volumus, qui disciplinae species tres adserit: Unam quae in actione consistat: Alteram quae ex operis effectu constet: Tertiam quę speculationi studeat. Secunda illa Architecturam complectitur, quippe quae opus suum quā primùm consummatum ostendit. Hujus artis sive disciplinae inventorem Ægyptii Vulcanum fuisse perhibent, qui Mercurii successor fuit in regno, Is Astronomiae peritissimus fuit & astra ignea esse censuit, omniaque ex igne creati, aedificia tamen ejus arte constructa fuisse neutiquam legimus, sed aurificinas, aurifodinas ferrariasq; ab eo inventas multi adferunt. Forcipem ex aere, & arma bellica, & agrestia ab eo prius inventa Graeci volunt. Dicuntq; cum in re militari plurimum valuisse: & quod vulnus in pede accepisset, claudus factus est. Alii Daedalum Architecturae inventorem faciunt, qui in Creta regnante Minoë Labyrinthum miro gyrorum ordine aedificavit ad ejus similitudinem, quem diu ante Myris (nonnullis Myro appellatus) Ægyptiorum Rex pro sepulchro sibi opulentissimo construxit, quod etiam Labyrinthi nomine nuncupavit; cujus quidem aditus ingredientibus facilis erat, exitus autem perdifficilis, nisi beneficio ducis itineris peritissimi. Plinius in septimo libro naturali historiae, *Daedalum materiaria fabricae inventorem fuisse refert, & in ea ferram, asciam, perpendiculum, terebrum, ac glutinum primum invenisse testatur.* Curabunt igitur qui Reipub. praesunt, ne desint architecti: nam sacra quidem vel publica aedificia ubi malae dimensionis errata ostendunt, argumento peregrinis esse possunt, neq; Principes Reip. elegantes esse: privatae vero aedes malè materiatae, malevé distinctae, & luminibus ineptè illustratae indecorae sunt, & ad habitandum minus accommodatae. Speciem idcirco urbis, & ędium, domorumq; utilitatem respiciet architectus in pace, & ocio: belli verò tempore machinis, tormentis lapidumq; balistis adeò utilis erit, ut magno etiam honore publicisque functionibus adficiendus sit. Urbes sanè nonnullas obsidione liberatas unius architecti

Architectus an opificibus annumerandus.

Disciplinae tres species.

Vulcanus architecturam invenit.

Forceps.

Daedali Labyrinthus.

Myris.

Cap. 6.

Daedali inventa.

Architecti Reip. necessarii.

Architecti munus pacis & belli tempore.

Syracusas Marcellus evertit. Archimedis solertia.

solertia legimus, nonnullas autem diutius defensas. Scimus Syracusas opulentissimam Siciliæ urbem ab exercitu Romanorum Marcello consule triennio fuisse obsessam antequam expugnaretur, virtute & solertia Archimedis hujus artis peritissimi, qui diversis machinis tormentisque tandiu eam defendit, donec inopia rei frumentariæ & fame deficiente populo, expugnata eversaque extitit. Ipse autem architectus, cùm urbs diriperetur, jamque hostes invasissent, mensuris machinarum intentus, à milite quodam, cui superbum responsum reddidisset, interemptus est. Cujus obitum Marcellus iniquo animo tulit funusque ejus lachrymis & exequiarum pompa prosequutus est. Utilitatem etiã non mediocrem Atheniensibus attulit Philo architectus, qui eis armamentarium fecit, quem Cicero dicendi quoque peritissimum fuisse ait, nec patrono ulla in parte indiguisse, cùm disertissimè populo rationem operis sui reddidisset. Sic etiam Dinocrates Macedo perutilis fuit Alexandro Regi, & patriæ suæ, in qua juvenes plerosque erudivit, artisque suæ veluti diuturnum seminarium reliquit. Nec minus civibus suis profuit, minoremve laudem meruit Ctesiphon Gnosius, qui ædẽ Ephesiæ Dianæ mirabili artificio ædificavit. Nonne etiã summa laude adficiendi sunt architecti, quorũ ope tot urbes illustratæ videntur? Videmus nanque singulas penè urbes præclarum aliquod opus Architecturæ præferre, & inter laudes suas connumerare, non sine magna omnium gentium admiratione. [In omni tamen terrarum orbe septem præcipuè spectacula quondam laudabantur. Quorum primum in Aegypto habebatur. Thebæ, urbs magnitudine, mœnibus, ædificiisque admiratione dignissima, quippe quæ centum haberet portas mirabili quodam artificio distinctas. Muri deinde Babylonis, quos Semiramis cocto latere & bitumine condidit, ad mensuram in circuitu stadiorum trecentorum octoginta quinque, & altitudo inter turres cubitorum quinquagenum, latitudo verò pedum triginta erat, secundum spectaculum præbuerunt non modo propter amplitudinem ingentem, verùm propter fabricæ excellentiam mensorumq; præstantiam. Tertium in Caria ha-

Philo Architectus. Cic. de Orat. lib. 1. Val. li. 8. c. 13. Pl. l. 7. c. 37. Dinocrates Macedo. Ctesiphon Gnosius.

Miracula orbis septem. Thebæ de quibus Plinius. Muri Babylonis.

habebatur sepulchrum maximum sculpturis atque opere excellentissimum, quod Artemesia Mausoli Regis uxor viro suo, quem præter omnes humanos amores adamavit, constituit. Ejus monumenti præstantiam egregiis voluminibus complexi sunt Satyrus, & Pythius veteres Architecti; nec immerito: Singulis nanque ejus frontibus singuli artifices certatim sculpserunt partes, quas miro artificio ornarunt, Leochades, Bryaxis, Scopas, & Praxiteles: quorum quidem artes, & ingenii magnitudo opus perpetuæ famæ commendarunt. Pyramides in Aegypto turres adeo excelsæ, ut alto fastigio opera omnia manufacta excedant, umbrarumque mensuram egrediantur, quartum inter res spectandas, & admiratione dignas locum tenuerunt: hę tres erant numero, & à Memphi, ut Diodorus adserit, centum & viginti stadiis distabant, Quarum maxima quatuor fuit laterum, quorum quodque ab in feriore parte jugera septem complebat, amplitudo verò sex jugera excedebat. Erat autem Pyramidum fabrica ex lapide durissimo, advecto longo itinere ex Arabia, quod quidem opus ideo admirabilius fuit, quod in solo arenoso erectũ sit, nullumque vestigium cæsi lapidis agnoscatur. Quintum verò spectaculum fuit nobilissimus ille in Rhodo (Jovis, ut Strabo Geographus ait: ut verò Gregorius Nazianzenus, Apollonis) Colossus: altitudinis septuaginta cubitorum, quem Chares Lydius Lysippi discipulus fecit, Capitolium Romæ (cujus temporibus nostris vix fundamentorum vestigia videntur) sextum orbis terrarum spectaculum habitum est, fabrica, lapide, atque omni structura excellentissimum. Septimum in Cyzico Hadriani sepulchrum habuit cum Cizico antiquorum laudem, cùm propter delubrum Dyndimenæ matris Deũm ab Argonautis ædificatum, cum propter aliorum operum dignitatem, de qua Ovidius.

Mausoleum Artemesiæ.

Pyramides in Aegypto.

Colossus Rhodius.

Capitolium Romanum.

Sepulchrum Hadriani in Cyzico.

Hinc Propontiacis hærentem Cyzicon oris:
Cyzicon Aemonia nobile gentis opus.

Infinitum esset reliqua numerare, quæ cũ admiratione hominũ, laudem Architecturæ in omnibus penè urbibus testantur: & idcirco, ut diximus, accipiendi sunt in civitate: & nõ modò non contemnendi, verũ gratia quoque & honore adficiendi.

DE PICTURA SCULPTURA, ET CAELATURA, & de earum inventoribus: & qui in illis profecerint.

TIT. X.

Plin. l. 35. c. 4. PICTURA eruditionem maximam præ se fert, & commercium cùm poëtica & Oratoribus habet.
Sexti Empirici dictum. Sextus Empiricus ex Simonidis poëtæ sententia, *picturam dixit esse tacentem poesim autem loquentem picturam*. Et certè magni ingenii est, & divinam propè cognitionem attingit, varias animalium rerumque species sic mente concipere, ut penicillo & variis coloribus adeo exprimantur, quasi nihil in illis præter spiritum desit. Ac sanè cùm optimam picturam cernimus, id dicere possumus, quod Valerius Martialis de catella picta cecinit.
Catella picta.

Ipsam denique pone cum tabella:
Aut utranque putabis esse veram,
Aut utramq; putabis esse pictam.

Bos pictus. Uva. Avis. Legimus bovem ad aspectum pictæ bovis mugiisse, & pictis uvis nonnullos fuisse deceptos, avesque ad pictam speciem sui generis excitatas. Pictura quoque non
Picturæ usus. modo gratiam habet & delectationem mirificam præbet, verùm præter itarum rerum memoriam servat, & historiam rerum gestarum ante oculos nostros perpetuo præfert. Quinetiam legendo picturas, in quibus præclara facinora exprimuntur, excitamur ad studium laudis, & ad magna negotia obeunda, veluti si alicujus
Pictores in Republ. historiæ monumenta voluerimus. Locum igitur habeant in Repub. pictores, & honestum quidem, ut studio gloriæ incendantur & ad parem laudem adolescentuli invitentur.
Fabius Patricius dictus Pictor. Plin. & Sigonius de nominibus Romanorum. Non puduit Fabium Patricium illum Romanum optimo genere oriundum, qui majorum suorum nobilitatem ab Hercule usque recensebat, picturæ exerceri, & ab ea cognomentum accipere. Nec diu pòst pœnituit Marcum Antoninũ doctissimum ac sanctissimum Imperatorẽ operam picturæ dare sub Diogene præceptore, quamquam illustrioribus disciplinis indulgebat, & magistris quibusque eruditissimis utebatur.
M. Antoninus. Plato pictor. Legimus etiam Platonem picturæ studiosissimum fuisse

fuisse, & Cicero in ea oculos eruditos se habere asserit. *Cura studiosissimus.* Quocirca non erit verendum, ne manus adolescentulorum coloribus inquinetur, cùm proxima doctrinæ accedat pictura. *Ciceronis iudicium de picturis.* Huic fundamentum præbet ars illa σφραγιδ[illegible] quam Græci appellant, nos autem signandi nuncupare possumus, unde & signa dicuntur, & per diminutionem sigilla. *Signa, & sigilla.* Hanc artem Aristoteles summopere laudat vultque ut pueri eam ediscant, quandò aliis plerisque artibus necessaria sit, non modo sculpturæ, & cælaturę, quæ sine ea nullo modo esse possunt, verùm aliis compluribus, & præcipuè Architecturæ, de qua superius diximus. Primi pictores, quorum opera apud veteres gratiam aliquam meruerunt, Polygnotus, & Aglaophon hi fuerunt, qui simplici duntaxat colore usi sunt & sui studiosos complures habuerũt, propter simplicitatem illam, quæ fundamenta artis sola imitatione naturæ jecit. *Polygnotus & Aglaophon primi pictores.* Fuerant tamen alii ante eos; Et Canachus in primis, cujus signa rigidiora extitisse, quàm ut imitarentur veritatem, Cicero ait. *Canachus.* Dura etiam Calamidis fuisse ait, sed tamen meliora quàm Canachi, Myronis propius ad veritatem accedebant. *Calamides.* In Protogene, Actione, Nicomacho, & Apelle jam perfecta omnia videri idem adstipulator est. *Apelles.* Nihil enim simul, & inventũ, & perfectum esse docet. At verò Zeuxis, & circa ejus tempora Parrhasius (cujus sermonem aliquãdo cùm Socrate fuisse apud Xenophontem legimus) plurimum huic arti addiderunt. *Zeuxis. Parrhasius.* Nam Zeuxis luminum umbrarumq; rationem invenisse dicitur: Parrhasius autẽ lineas examinasse subtilius traditur, & geometricam quandã rationẽ picturæ addidisse. *Pictorum inventa.* Suam quoq; laudẽ meruit Aristides Thebanus, cujus tabulam unã talentis centũ mercatus dicitur Rex Attalus. *De his omnib: vide Pl. 35. Aristides. Thebanus.* Cæsar quoq; Dictator ejusdẽ pictoris tabulas duas octoginta talentis emit. Philippus Macedo, & ejus filius Alexander, quandoquidẽ pictura delectati sunt, artẽ hanc summopere extulerunt, quorum temporibus præcipuè floruit, & diversis virtutibus laudabatur. *Philippus. Alexander.* Nam Apelles decorũ optime servavit, & suæ cuiq; personæ modum dedit, ne aut nimiũ offenderet, aut parum defraudaret, qua in re alios quoque pictores peccare dicebat, qui nõ sentirẽt quid esset satis Ejus pra *Apelles.*

Antigonus altero oculo captus. dentia maximè apparuit, cùm Antigoni imaginem pinxit, quam latere tantùm altero ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret. Nec minor prudentia habenda fuit *Timanthis sapientia in pingenda Iphigeniæ tabula.* Timantis Cythii in ea tabula qua Coloten vicit: nam cùm in immolanda Iphigenia tristē Calchanta fecisset, tristiorem Ulyssem, & mœstum admodum Menelaum: consumptis omnino affectibus, obvoluendum caput Agamemnonis esse duxit, ut videntibus cogitandum relinqueret summum illum luctum, quem penicillo nō posset imitari. *Protogenes.* Protogenem verò cura commendabat, *Antiphilus.* ratio autem Pamphilum, sicut facilitas Meluntium. Antiphilus per id ferme temporis concipiendis visionibus laudem meruit, ut diligentia & decore Polycletus, cui *Polycletus qualis pictor.* plerique ad palmam hoc unum tantùm defuisse volūt, quòd pondere quodam careret in pingēdis numinibus: & humanæ formæ aliquid suprà veritatem adderet, ita aliquid de authoritate Deorum demeret, atqui leves duntaxat genas pingere nitebatur, graviorem autem ætatem consilio fingebat. Huic contrarius, quamvis *Phidias sculptor.* sculptor, fuit Phidias, nam longè melius Deos quàm homines expressit. Is magnam assecutus est gloriam ex *Iovis simulacrum.* Jovis Olympii simulachro, quod ex ebore purissimo fecit: quo (confessione omnium) nihil in eo genere *Lysippus.* fortius inveniri potuit. Lysippus tum & Praxiteles e*Praxiteles.* jus artis artifices peregregii propius ad veritatem ac*Veneris imago.* cesserunt, quod precipuè ostendit Praxiteles in Cœo Veneris imagine, cujus pulchritudinem nullus artifex imitari unquam potuit. Nec Callicles etiam in hac arte parvam laudem meruit, adiutus non modò discipli*Formicæ sculptæ.* na, sed acri oculorum acie. Sculpsit namq; ex ebore tā parvi corporis formicas, ut earum artus vix inveniri potuerint, qui distinctè cernerent. Scribit Laërtius Dio*Socrates.* genes Socratem Philosophum hac arte delectatum lapides sculpsisse, opusque ejus Gratias esse quæ Athenis *Sculptura.* in arce erant. Hæc sculpturæ ars, quæ à pictura descendit, & ab ejus commercio nusquam segregatur, magnā laudem meruit, & quasi præmium attulit viris optimè de Rep. meritis, & aliis qui in studiis literarum præcel*Statuæ primæ Athenis.* lentes extiterunt. Nam apud Athenienses Harmodius & Aristogiton, quod tyrannum interemerunt, primi omnium

omnium statuam meruerunt, eodem anno quo Brutus Romanos Reges exegit. Spurium Cassium regnum affectantem ejus pater interemit, cui à populo Romano primùm ærea statua decreta fuit. Gorgias quoq; Leontinus Orator insignis auream statuam (quam ex doctrinæ suæ mercede lucratus fuerat) sibi erigi voluit. Et Accius poëta in Camœnarum æde maxima forma statuam sibi poni voluit, cùm ipse esset pusillus. Quinetiam fortibus viris id laudi fuit, præmium equestri vel pedestri imagine ab Imperatoribus vel populo donari, ubi quippiam præclarum egissent. Quæ clarissimorum virorum statuæ, juvenum animos erigunt, & ad parem laudem consequendam excitant, ut de Julio Cęsare legimus, qui quæstor in Hispaniam missus, cùm Gades venisset animadversa in Herculis templo magni Alexandri imagine ingemuit, quasi pertæsus ignaviam suã, quòd nihil adhuc memoria dignum egisset in ea ætate, qua ille magnam orbis terrarũ partem subegisset, missionemque à Senatu postulavit, & ejusmodi memoriæ gloria excitatus, parvo tempore gesta ac laudem Alexandri Macedonis superavit. Et Cato Censorius vix æquo animo statua caruisse videtur, cum interrogãtus cur inter multos imaginem non haberet? respondit: *Malo equidẽ bonos viros ambigere quare id non meruerim, quam (quod gravius est) mussitare cur impetraverim.* Quocirca etiam hujusmodi artifices chari admodũ habendi sunt ab iis qui Reip. præsunt, nam eorum opera urbes adeò ornant, ut nonnunquam victis urbibus, à victoribus ad memoriæ laudem transferantur. Lucullus ex Apollonia Ponti urbe Apollinis Colossum triginta cubitorum altitudinis Romam devexit, & in Capitolio, magno totius populi plausu erigi jussit. Gratum etiam populo Romano extitit quòd Claudius Cæsar Jovis statuam in campo Martio dicavit. Tarentini Jovis statuam cubitorum quadraginta à Lysippo factam inter ornamenta urbis suæ primaria connumerarunt, & summopere admirati sunt, quòd tali libramento facta esset, ut manum mobilem haberet, quæ tamẽ nulla procellarum vi avelleretur. Horum artificia quo magis laudantur, eo magis adolescentes ad sua studia incitant. Sed ignavia tempo-

Spurius Cassius à patre suo occisus.
Statua Leontini.
Accius poëta.
Corda juvenum stimulant clarorum virorum statua.
Iul. Cæsar.
Cato Censorius.
Lucullus.
Apollinis Colossus.
Iovis statua cubitorum quadraginta.

rum,& divitiarum admiratio, ejusmodi artes minores effecit,quas aliquando Principum studia erigere potetunt,& præcipuè cùm pace & officio fruentur. Cicero scribit primis illis temporibus Romanos picturis minus fuisse delectatos, & idcirco paucos habuisse pictores,ac sculptores:sed crescente imperio,post orientales, & post expugnationes Græcarum urbium,inter triumphales pompas, statuas, & omnium generum signa ac picturas victores Romam advexerunt,& provinciarum præsides, aliiq; qui cum imperio erant, cum liberiores ad rapinam per superbiam, ambitionem & avaritiam facti essent, ejusmodi præclara opera rapere non dubitarunt?quod & in Verrem Cicero ipse testari videtur & Satyricorum excellentissimus non sine dolore, & stomacho refert his versibus:

...ngendi scul ...diq; artes minores ...int habitæ.

Non iidem gemitus olim, nec vulnus erat par
Damnorum sociis florentibus & modo victis,
Plena domus tunc omnis & ingens stabat acervus
Nummorum, Spartana chlamys,conchylia Coa,
Et cùm Parrhasii tabulis signisq; Myronis
Phidiacum vivebat ebur, necnon Polycleti,
Multus ubiq; labor,rara sine Mentore mensa
Inde Dolobella est,atq; hinc Antonius, inde
Sacrilegus Verres referebant navibus altis
Occulta spolia,& plures de pace triumphos.

Iuven.Sat 8.

Quocirca ex omnibus penè urbibus quicquid præclarum ex ejusmodi artibus inventum est, Romam pertulerunt. Multa signa ex Ægypto devecta sunt, & præcipuè ex præclara Thebarum urbe, quæ priscis seculis condita,ambitiosum nomē habuit à magno poëtarum numero,quæ tantæ præstātiæ extitit,ut provincia Thebarum nomine nuncupata fuerit, ea quidem antè imperium Romanum direpta fuit. Nam principio imperii Carthaginensium, improviso Pœnorum exercitu oppressa extitit. Et deinde cum magna ex parte restaurata esset, Rex Persarum Cambyses eam invasit,opesq; invadens diripuit,nec simulachris aut templis Deorum pepercit. Longè verò post Romanorum provincia extitit, cui primus omniū post mortem Cleopatræ & Antonii præfuit Cornelius Gallus, Cæsare Octavio res Romanas tenente,

Roma. *Thebarum præstantia.* *Cambyses.* *Cornelius Gallus poëta foro iulensis.*

tenente, poëta ille peregregius, cujus non sine obscuriore quodam fletu meminit Virgilius in extrema Bucolicorum parte. Is in ea provincia optimè se gessit, ut Strabo refert, nam & Heroum urbem, quæ defecerat, in potestatem Cæsaris redegit; & ortam in Thebaide seditionem propter imperata tributa, optimè composuit. Invidiam tamen superare nequivit: cum namq; nonnulli nobiliores, qui poëtæ foro Juliensi vix dum civitate donato provinciam creditam iniquo animo ferebant. Octavio insimularunt, quòd Thebas exhausisset, interceptis signis, ac statuis compluribus. Proinde Imperatoris jussu populatæ provinciæ accersitus est, ut factorum rationes redderet: invidiam itaq; nobiliorum timens, & præcipuè cum accepisset, ejusmodi curam ab Octavio æmulis illis suis traditam esse, in desperationem versus, cum ejusmodi indignitatem minus ferre posset, stricto ensi incubuit, & hunc Galli finem fuisse, Ammianus Marcellinus refert, ubi de gestis Juliani Cæsaris scribit, & Eusebius ejus mortis memoriam facit: qua tamen vi occiderit tacet. Grammatici qui in Virgilium scribunt, sive consilio sive alia ducti authoritate, vel quòd Virgilii taciturnitatem in his quæ contra Octavium dici possent, sequi velint, dicunt Gallum amicum primò Octavii fuisse, postea verò cùm venisset in suspicionem quòd contra eum conjurasset, interemptum. Suetonius verò contra Tranquillus Octavium dicit Gallo (quem ad Ægypti præfecturam provexerat) domo provinciisq; suis interdixisse, ob ejus ingratum ac malevolum animum. Sed cùm accepisset deinde eum accusatorum damnationibus & senatusconsultis ad necem compulsum, pietatem pro se tantopere indignantiū laudavit, obitū verò poëtæ illa lachrymavit, vicemq; suā conquestus est, quòd sibi soli non liceret amicis quatenus vellet irasci. Hujus præclari poëtæ memoria me ab instituto distraxit, fecitq; longiorem, sed ad propositum redeo. Pictura, Sculptura, ac Cælatura, artes sunt peregregiæ, & ad disciplinam literarum proximè accedunt, adeò ut nulla ex parte civili viro pœnitentiæ esse videantur.

Cornelius Gallus invidia oppressus.

Opiniones de Cornelii Galli interitu.

AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM Maximum

PROOEMIUM.

Bonarum artiũ honos res militaris gloria præstat.

AEGYPTII Reges longè maiorem gloriam disciplinarum bonarum artium esse dixerunt, quàm rei bellicæ. Proinde omnes studiis sapientiæ mira quadam diligentia incumbebant, nec quispiam se satis dignè imperare arbitrabatur, qui non præter cæteros in aliqua doctrina excelleret, & operam suam aliis compluribus navaret. Hoc studio incitatus Ptolemæus illustrem illam bibliothecam Alexandriæ comparavit, ut sapientiæ seminarium in posteris propagares, & civibus ac peregrinis prodesset. Musis præterea & Apollini ludos dicavit, & Poëtis & Oratoribus in certaminibus veluti athletis magna præmia summosq; honores cõstituit, ut diligentius literis insudarent. Fuit sanè apud AEgyptios antiqua valde eruditio. Eorum namq; sacerdotes, qui cum Regibus versabantur, primi mortalium in mathematicis clarissimi habiti sunt, ad eos quoque ex omni terrarum orbe discipuli confluebant, ut doctiores euaderent, nec quispiam satis eruditus videbatur, qui AEgyptiaca disciplina expers esset: ad quam perdiscendam (ut Diodorus Siculus refert) Orpheus, Musæus, Melampus, Dædalus, Homerus, Lycurgus, Solon, Pythagoras, Plato, Eudoxus, Democritus, Euripides, & complures alii accesserunt, qui disciplinas omnes omnium gentium illustrarunt. Gratiæ igitur peringentes habendæ sunt Deo Optimo Maximo, Sixte Pontifex maxime, qui tibi vices suas nostro tempore inter mortales permisit imperiumq; religionis Christianæ credidit. Nunc planè cernimus Platonicam illam felicitatem, qui ait tunc beatas fore Respublicas, cùm a sapientibus & doctissimis viris regerentur: nunc omnes qui in studiu bonarum artium ocium contriverunt, sperare possunt, sese laborum suorumquamprimum præmia habituros. Docti enim doctos amabunt, si erunt docti, ut est in Græco proverbio. Ego hos libros meos antè pontificatũ tuum ad umbiculum

Ptolemei bibliotheca.

Musarum & Apollinis ludi.

Eruditio AEgyptiorum.

Platonica felix Respubl.

usq; deductos, planè destiteram, ut qui nequaquam me factûrum operæpretium putarem, propter temporum infœlicitatem: nunc autem spe tui numinis erectus, affectos è vestigio confeci, & tuo nomini dedicavi. Et si eos probaveris, omnino decrevi, quicquid ætatis mihi superest, id omne in rebus perquam tibi gratissimis scribendis consumere. Sin secus egeris, perpetuum silentium mihi indicere destinavi, ut ingenium meum unà cum corpore senescat, & obscura oblivione occidat. Sed ad institutum nostrum redeamus, & de liberalibus disciplinis suo ordine disseramus.

Senescentis corporis animus gloria iuvenescit.

DE LITERARVM VTILITATE, & earum inventoribus, & seorsum de Grammatica.

TITULUS PRIMUS.

LITERAS inprimis, omnibus (si fieri potest) ediscendas esse censeo: nec illis assentior qui eas ingenii memoriæque pestem esse affirmant, quamvis adstipulatorem habeant Platonem, qui literarum usum memoriæ obesse asserit, quando illa quæ scriptis reposuimus, veluti custodite definimus: sicut illa quæ in scriniis optimis etiam clavibus asservantur, neglectui nobis sunt. Etenim inter hominum inventa haud scio an aliud præclarius dici aut excogitari possit: quin admirationis videtur esse pauculis admodum notis infinitas hominum voces, innumerabilia verba innumerabilesq; sententias complecti. Mortales siquidem omnes doctrinæ essent, mortalia hominum præclarè gesta, nisi literarũ monumentis servarentur: quæ tanti extiterunt, ut earum inventum plerique populi & excellentissimi viri sibi vendicarint. Neque enim Plinio viro doctissimo assentiri possum, qui eas æternas arbitratur, sed præclarissimi alicujus ingenii inventum fuisse opinor, quod diversis deinde notis ab aliis atq; aliis gentibus usurpatum sit. Earum primi inventores, ut Platoni, & ex nostris Cornelio Tacito, nonnullisq; aliis placet, Ægyptii fuisse perhibentur, qui animalium figuris, literarum loco utebantur, veluti cùm tempus scripturi essent, serpentem in circulum revolutum caudam sibi devorantẽ

Literarum usum memoria obesse scribit Plato.

Literarum fructus.

Literarum inventio.

AEgyptii, animalium figuris pro literis utebantur.

Hieroglyphica nota. *Anguilla.* *Vultur.* *Apis.* *Mercurius.*

pingebant. *Et lubricam anguillam, ubi invidiam significare vellent.* Ubi verò *natura vocabulum, vulturem pingebant*, quia mares nullos inter illas alites inveniri naturali ratione ostendunt. *Cùm autem Regem scribere vellent, apem mella conficientem pingebant*, ostendentes moderatori ac Regi cum tranquillitate ac jucunditate aculeos nesci debere. Harum literarum authorem Mercurium Nili filium præferunt. Arcades tamen, & omnes

Cadmus. *Phœnices literæ.*

ferè Græci Cadmum Agenoris filium literarum inventorem fuisse ajunt, qui ex Phœnicibus in Bœotiam delatus, Græcos quosdam docuit, qua ex re Phœnices literas dictas esse credunt, quamvis Lydi ductum id nomen arbitrantur à Phœnice ejusdem Agenoris filio, à

Linus Chalcidensis Herculem literas docuit. *Cecrops.* *Palamedes.* *Moses.* *Nicostrata.*

quo eas primùm repertas asserunt. Alii tamen Linum Chalcidensem ex Phœnice literas ad Græcos tulisse volunt, & eum Herculem docuisse. Quidam Cecropem Atheniensium Regem, alii Palamedem Argivum tempore Trojani belli sexdecim literarum formas, mox Simonidem cæteras reperisse ajunt. Phœnices à Judæis primò literas accepisse plurimi affirmāt. Quarum apud Judęos author fuit Moses, qui Chaldęos ac Syrios secutus est, qui earum omnem originem in Abraham referunt. Nicostratam cognomento Carmentem Latini literarum authorem habent, quæ cum Evandro filio ex Arcadia in Italiam navigavit; & cum vaticinandi perita esset, responsa petentibus carminibus dabat, & futuros canebat eventus; quem quidem usum literarum à Gręcis mutuata Latinis tradidit, quas Evāder illius primus didicit, & complures Italos docuit. Quocirca Tacitus

Evander. *Pelasgi.* *Ethrusci.*

Cornelius, & alii nonnulli Evandrum Latinarum literarum inventorem esse dicunt. Sunt etiam qui dicant Pelasgos (quæ regio Bœotia quondam vocabatur) primos omnium in Latium literas intulisse: Æthruscis autē primus dedit Demaratus Corinthius Tarquinii prisci

Literarum studia in Rep. pernecessaria.

pater. Quorsum hęc tam longa literarum ab incunabulis, ut dicitur, commemoratio? ut intelligamus eas tanti fuisse apud præclaras quasque nationes, ut earum inventores divinis penè honoribus honestati fuerint. Eas igitur non modo edisceēdas esse censeo, sed vix arbitrari possum in libera civitate quemquam sine literis ingenui

civis

civis nomen mereri. Quî enim sine literis, non solùm liberales disciplinas, sed minimas quasque artes ediscere aut tueri possumus? Nec mercatura ipsa aut agricultura sine eis satis tuta esset. Hæ namque memoriam rerum conservant, posteritatem instituunt, præterita futuris connectunt, & ratiocinationem totius vitæ nostræ perpetuò agunt. Idcirco optimum quidem factu eis, pueros imbuere priusquam aliis artibus incumbant, si eos viros aliquando evadere volumus, aut in civium numero censeri. Erit igitur officium optimi cujusque patrisfamiliâs, summa diligentia curare ut filios saltem his primis literis eruditos habeat. Proverbium namque Græcum est, *hominem sine literis similem esse infructuosæ arbori.* Dimittant deinde eos ad quascunque artes videbuntur aptiores: longè facilius longèq; commodius eas exercebunt. *Patris familias officium in erudiendis liberis.* *Proverb.*

Sed postquam à nobis eò ventum est, ut de primis (ut ajunt) elementis sermonem fecerimus, non erit alienum de singulis bonarum artium studiis disserere. Nam si de optima Republica scribere volumus, partium nostrarum etiam erit, dicere quibus disciplinis erudiri volumus civem nostrum, quem partem civitatis nostræ facimus. Curabunt, qui Reip. præsunt, & publica quidē mercede, ut singulæ quæq; doctrinæ optimos præceptores habeant, qui publicè instituant. Non enim privati omnes possunt victum filiis suppeditare, & mercedem præceptoribus pensitare. Egregii sunt Grammaticæ professores, & non modò literis, sed & moribus probatissimi. Periculosum namq; est (ut in proverbio dicitur) *ovem lupo committere*, & eum quem præceptorē pueris adhibueris, corruptorem experiri. Vitia siquidem, quibus ea ætate pueri inquinantur, perpetuò remanent, vel cum magna difficultate tolluntur. Tradidit Diogenes Babylonius Leonidem Alexandri Macedonis præceptorem, cum vitiis quibusdam imbuisse, quæ maximū etiam Regē ab illa puerili institutione profecta sunt. Eorum itaque sermo purus ac nitidus sit. & ab omni barbarie alienus. Jacit enim Grammatice fundamenta omnium disciplinarum. Proinde videndū est ut solida sit, si alias artes ediscere volueris quandoquidem inconcinnæ *Præceptores publici.* *Grammatici.* *Proverb.* *Leonides Alexandri pædagogus.* *Grammatica omniū disciplinarū fundamentum.*

cinnæ & rudes admodum reliquæ doctrinæ videntur, quæ infantes sunt, & barbaro eloquio hærentes. Grammaticem Romani tanti fecerunt, ut in triviis eam ex Senatus consulto publica mercede docere edixerint, quocirca trivialis scientia diutius nuncupata est. Hanc artem primò inventam esse in Memphi Ægypti oppido, cùm Osiris Rex imperium teneret multi sunt authores, sed deinde à Græcis adeò exculta, ut ad summum usque pervenerit: à quibus quidem Latini nostri haustam graviorem nitidioremq; reddiderunt, & relictis quibusdam quasi supervacaneis rebus, quod satis est, nobis tradideré.

Scientia trivialis.

Grammatices inventio.

MATHEMATICEM CIVILI VIRO NECessariam esse & seorsum de Arithmetica, Geometria, Musica, & Astronomia, & de earum inventoribus.

TIT. II.

Petrus Ram. li. 2. Proœmii Mathem.
Zuvingerus lib. 3. Vol. 3.
Isidorus l. 3.

PYthagoras Italicę Philosophiæ princeps, quem Plato penè in omnibus imitatur, à quo etiam disciplinam Reipubl. Crotoniatæ didicerunt, civili viro quadripartiam Mathematices scientiam necessariam esse putat, frustraque opinatur quemquam philosophari, qui eam non modo primoribus labris, ut dicitur, attigerit, verùm omnino exhauserit. Censet enim sapientiam earum rerum esse quæ sunt, quæque substantiam immutabilem habent, veram rectamq; cognitionem. Esse autem ea solum putat, quæ cùm immutabilis substantiæ essent, neque intentione crescerent, neq; detractione minuerentur, néve accidentibus ullis variantur, sed propria vi, propriaq; natura semper niterentur, veluti sunt qualitates, quantitates, formæ, magnitudines, parvitates, æqualitates, habitudines, actus, dispositiones, cæteraq; ejusmodi quæ corpori coaugmentantur. Intelligibilia namque omnia esse dicimus, videri autem corporea. Talia per sese spectacula semper eodem modo inveniuntur: juncta verò corpori variantur, quippe quæ omnia suapte natura incorporea sunt, vigentq; immutabilis substantiæ ratione, sed corporis contagione mutan-

Mathematices necessitas.
Res substantiam immutabilem habentes.

Intelligibilia.

mutantur. Essentia itaq; omnis bifariam dividitur: una siquidem continuata est, quæ magnitudo dicitur, ut arbor, lapis, & reliqua hujusmodi corpora, quæ nullis distributa finibus, suis partibus continuantur. Altera autem discreta à se, & partibus circumscripta, sed in unū quasi redacta concilium, cui multitudini nomen est, ut plebs, populus, concio, acervus, & alia ejus generis, quæ partes propriis extremitatibus terminantur, finibusq; invicem discernuntur. Hæc contrariam penè inter se habent proprietatem. *Essentia duplex.* *Quantitas discreta multitudo.*

Nam multitudo à finita, & ea quidē minima quantitate, utpote ab unitate, quæ minima est, initium sumēs nullum incrementi finem nanciscitur: crescit enim per numeros in infinitum. Magnitudo verò finitam suæ mensuræ recipiens quantitatem, infinitum decrementum accipere potest. Secandæ siquidem magnitudinis nullus invenitur terminus. Rursus multitudo ipsa aut per se est, ut duo, tria, quatuor, & deniq; numerus omnis, qui per sese existens nullo indiget: aut ad aliud quidpiā refertur, ut duplum, triplum, dimidium, sesquitertium: quæ quia ad aliud referuntur, per se esse non possunt. Horum alterum Arithmeticè, alterum Musicè speculatur. Sed magnitudo bipertitò quoque intelligitur: altera namq; motu omni per se caret, ut terra; cujus scientiam Geometria profitetur: altera verò nunquam conquiescit, mobiliq; ratione vertitur, ut Sphæra mundi, orbesq; cœlestes, qui rata semper & infinita celeritate rotantur: & hujus quidem notitia Astronomia est. Necessaria igitur erit civili viro, quem sapientem esse volumus, hujus quadripartitæ scientiæ cognitio. Arithmeticen, & Geometriam teneris ætatibus ediscendam M. Fabius Quintilianus asserit, earum namq; cognitio animum agitat, ingenium acuit, celeritatem percipiendi tradit. Numerorum siquidem cognitio singulis penè artibus necessaria est, aut enim numerandū est digitis, aut scribendi numeri sunt, supputandæq; rationes ad usum rationandi, qui quotidie penè singulis usu venit, sine qua rudes omnino homines esse videntur; & inurbani. Sic etiam dimensionis disciplina artes singulas adjuvat. Vix enim quidpiam agere possumus sine mensura. *Multitudo crescens.* *Magnitudo.* *Multitudinis relatio.* *Magnitudo bipartita.* *Cœlum mobile.* *Arithmetica & Geometria iuvenib. ediscenda.* *Numerorum ratio.* *Mensurandi ars.*

sura. Et turpe admodum videbitur, in singulis quibusque dimensionibus hærere virum, qui in cœtu hominum negociationibusq; versatur. Hebetis namque ingenii est, vel manifestæ omnino negligentiæ, ea ignorare, quæ singulis quibusq; horis necessaria sunt. Harum inventorem primum Thaletem Milesium fuisse dicunt, paulò ante Pythagorā Samium qui eas omni cultu absolutas reddidit. Mamertium tamen Stesichori fratrem initia & elementa Geometriæ primum invenisse nonnulli Græcorum referunt, quæ deinde secutus Pythagoras absolverit. Sed Ægyptii longe ante alios Geometriæ inventione gloriantur, ut Phœnices Arithmetices & Astronomiæ. Sine his igitur duabus scientiis, ut supradicta ratione patet, neque Astronomiam, neq; musicam discere possumus & architecturam omnino ignoramus. Astrologiam publicam esse in omni Repub pluribus rationibus, & exemplis comprobare possumus, cum propter agriculturam (quæ magnam rationem ab ea accipit.) Nam syderibus suis vertendam esse terram docet Maro, & Hesiodus arandi serendiq; tempora syderum ratione significat, veluti cùm ait:

Thales Milesius.
Pythagoras.
Geometria inventio.
Astrologia usus.

Pleiados est subigenda seges Atlantidos ortu,
Hac autem sese stella condente serendum est.

Lucius verò Columella *singulos quosq; dies Astronomica ratione observari* præcipit, tum propter rei rusticæ utilitatem, tum propter pericula quamplurima, quæ moniti à peritis ejus disciplinæ, cavere possumus. Anaximander Milesius Lacedæmoniis prædixit, ut civitatem ac tecta custodirent, instare enim terræmotum hac disciplina prævidit: quod quidem effectum est, & magna pars ejus urbis, montisque Taygeti concidit. Sic Hippocrates venientem ab Illiricis pestilentiam prædixit, discipulosq; circum urbes Græciæ dimisit, ut ægrotantibus adessent: pro quo beneficio omnis Græcia eos honores illi, quos Herculi, decrevit. Pericles Atheniensium Imperator, exercitum suum solis defectione perterritum, jam jamque hosti veluti propitiore numine adjuto, tropheum concedentem liberavit, reddita ratione, id syderis natura fieri, non ira Dei aut prodigio aliquo accidere. Qua disciplina nisi caruisset Nicias nunquam

Astronomia usus in re rustica.
Anaximandri prædictio.
Sparta & Taygetus mons corruerunt, terra motu.
Pericles.
Nicias.

nunquam pulcherrimum exercitum in Sicilia amisisset, simili motu confusum: quæ plaga Atheniensibus non mediocris extitit, sed principium multorum malorum. Atqui ne idem accideret exercitui Romano, cui Lucius Paulus imperabat, Sulpitius Gallus, multo antè de lunæ defectione disseruit, ne veluti prodigio diviniitus facto militũ animi deficerent. Hujus artis inventores Assyrii primi fuisse dicuntur. Hi propter planitiem magnitudinemq; regionum quas incolebant, cùm cœlum omni ex parte patens, atque apertum intuerentur, quibus notatis, memoriæ prodiderunt, quid cuique significaretur: qua in natione Chalibes, qui deinde gentis vocabulo appellati sunt Chaldæi, diuturna observatione sydecum scientiam quandam effecerunt, qua futura prædicerent, & ea populos monerent quæ cavere deberent. Quam quidem artem etiã Ægyptii diuturnitate temporis consecuti sunt, à quibus edoctus Pythagoras, Astronomiam auxit, & pleraq; adinvenit. Nam (ut Parmenides ait) ipse omnium primus Hesperum & Luciferum idem sydus esse docuit. Eam igitur civili viro non esse negligendam, superioribus argumentis facile judicare possumus. In hac itaque disciplina & in cæteris mathematicis plurimum claruit apud Romanos Publius Nigidius, cui figulo cognomentum adhæsit, propter pulchrum ejus scientiæ commentum. Nam cùm disputaretur cur gemini diversa haberent fata, cùm geniti & orti iisdem syderibus essent, & ipse artis suæ partes tueretur negaretq; id fieri posse, propter celerem cœlestium orbium motum, id hoc pacto ostendit. Figuli rotam magna vi concitavit, & in eadem duas atramenti guttas liquavit; & desistente motu, longo intervallo in extremitatibus rotæ guttæ inventæ sunt. Quomodo igitur (inquit) opinantur, cùm tam celeri vertigine cœlum rapiatur, posse & gigni & oriri geminos eodem sydere, cùm figuli rota parvo concitata cursu excussas guttas eodem momento tam diversis locis ostendat? Hoc quidem inventum tam gratum audientibus fuit, ut disputationis palmam, & perpetuum cognomentum authori suo dederit.

Sulpitius Gallus.

Assyrii Astronomiæ inventores.

Chalibes. Chaldæi.

Ægyptii. Pythagoras.

Lucifer & Hesperus.

Nigidius unde dictus Figulus.

Simile.

Gemini diverso fato geniti.

Quid de musica dicemus: quam necessariã esse civibus

sura. Et turpe admodum videbitur, in singulis quibusque dimensionibus hærere virum, qui in cœtu hominum negociationibusq; versatur. Hebetis namque ingenii est, vel manifestæ omnino negligentiæ, ea ignorare, quæ singulis quibusq; horis necessaria sunt. Harum inventorem primum Thaletem Milesium fuisse dicunt; paulò ante Pythagorā Samium qui eas omni cultu absolutas reddidit. Mamertium tamen Stesichori fratrem initia & elementa Geometriæ primum invenisse nonnulli Græcorum referunt, quæ deinde secutus Pythagoras absolverit. Sed Ægyptii longe ante alios Geometriæ inventione gloriantur, ut Phœnices Arithmetices & Astronomiæ. Sine his igitur duabus scientiis, ut supradicta ratione patet, neque Astronomiam, neq; musicam discere possumus & architecturam omnino ignoramus. Astrologiam publicam esse in omni Repub pluribus rationibus, & exemplis comprobare possumus; cum propter agriculturam (quæ magnam rationem ab ea accipit.) Nam syderibus suis vertendam esse terram docet Maro, & Hesiodus arandi serendiq; tempora syderum ratione significat, veluti cùm ait:

Thales Milesius. *Pythagoras.* *Geometria inventio.* *Astrologia usus.*

Pleiados est subigenda seges Atlantidos ortu,
Hac autem sese stella condente serendum est.

Lucius verò Columella *singulos quosq; dies Astronomica ratione observari* præcipit, tum propter rei rusticæ utilitatem, tum propter pericula quamplurima, quæ moniti à peritis ejus disciplinæ, cavere possumus. Anaximander Milesius Lacedæmoniis prædixit, ut civitatem ac tecta custodirent, instare enim terræmotum hac disciplina prævidit: quod quidem effectum est, & magna pars ejus urbis, montisque Taygeti concidit. Sic Hippocrates venientem ab Illiricis pestilentiam prædixit, discipulosq; circum urbes Græciæ dimisit, ut ægrotantibus adessent: pro quo beneficio omnis Græcia eos honores illi, quos Herculi, decrevit. Pericles Atheniensium Imperator, exercitum suum solis defectione perterritum, jam jamque hosti veluti propitiore numine adjuto, tropheum concedentem liberavit, reddita ratione, id syderis natura fieri, non ira Dei aut prodigio aliquo accidere. Qua disciplina nisi caruisset Nicias nunquam

Astronomia usus in re rustica. *Anaximandri prædictio.* *Sparta & Taygetus mons corruerunt, terra motu.* *Pericles.* *Nicias.*

nunquam pulcherrimum exercitum in Sicilia amisisset, simili motu confusum: quæ plaga Atheniensibus non mediocris extitit, sed principium multorum malorum. Atqui ne idem accideret exercitui Romano, cui Lucius Paulus imperabat, Sulpitius Gallus, multo antè de lunæ defectione disseruit, ne veluti prodigio divinitus facto militū animi deficerent. Hujus artis inventores Assyrii primi fuisse dicuntur. Hi propter planitiem magnitudinemq; regionum quas incolebant, cùm cœlum omni ex parte patens, atque apertum intuerentur, quibus notatis, memoriæ prodiderunt, quid cuique significaretur: qua in natione Chalibes, qui deinde gentis vocabulo appellati sunt Chaldæi, diuturna observatione sydcrum scientiam quandam effecerunt, qua futura prædicerent, & ea populos monerent quæ cavere deberent. Quam quidem artem etiā Ægyptii diuturnitate temporis consecuti sunt, à quibus edoctus Pythagoras, Astronomiam auxit, & pleraq; adinvenit. Nam (ut Parmenides ait) ipse omniuum primus Hesperum & Luciferum idem sydus esse docuit. Eam igitur civili viro non esse negligendam, superioribus argumentis facile judicare possumus. In hac itaque disciplina & in cæteris mathematicis plurimum claruit apud Romanos Publius Nigidius, cui figulo cognomentum adhæsit, propter pulchrum ejus scientiæ commentum. Nam cùm disputaretur cur gemini diversa haberent fata, cùm geniti & orti iisdem sydetibus essent, & ipse artis suæ partes tueretur negaretq; id fieri posse, propter celerem cœlestium orbium motum, id hoc pacto ostendit. Figuli rotam magna vi concitavit, & in eadem duas atramenti guttas liquavit: & desistente motu, longo intervallo in extremitatibus rotæ guttæ inventæ sunt. Quomodo igitur (inquit) opinantur, cùm tam celeri vertigine cœlum rapiatur, posse & gigni & oriri geminos eodem sydere, cùm figuli rota parvo concitata cursu excussas guttas eodem momento tam diversis locis ostendat? Hoc quidem inventum tam gratum audientibus fuit, ut disputationis palmam, & perpetuum cognomentum authori suo dederit.

Sulpitius Gallus. *Assyrii Astronomiæ inventores.* *Chalibes. Chaldæi.* *AEgyptii. Pythagoras.* *Lucifer & Hesperus.* *Nigidius unde dictus Figulus.* *Simile.* *Gemini diverso fato geniti.*

Quid de musica dicemus: quam necessariā esse civi-

bus

Musica civib. necessaria. bus Socrates asserit? Et ad ejus numerum plæraq; in Republica constituit, mutationemq; harmoniæ deterrimam esse dicit, & civitati periculosam admodum. *Socrates.* Quocirca eam in senectute didicit, ne hujus eruditionis expers esset. *Themistocles neglecta lyra indoctior iudicatus.* Et Themistocles cùm in epulis recusaret lyram, habitus fuit indoctior. *Lycurgus.* Hanc Lycurgus adeò probavit, ut eam à natura hominibus traditam ad tolerandum facilius labores assereret. Et tibias in re militari constituit, quibus progressui recessuiq; canerent: & animos militum adeò incitarent, ut ignavissimi etiam ejusmodi concentu concitati, fortissimi aliquando evaserint, patriæq; victoriam pepererint, veluti in bello contra Messenios: in quo quidem jam penè succumbebant in acie Lacedæmonii, quod animadvertens Tyrtæus tibicen peregregius, mutatis tibiæ modulis adeò militũ animos in pugnam concitavit, acrioresq; reddidit, ut Messenios jam penè victores Lacedæmoniis subjecerit. *Tyrtæus tibicen.* *Cretenses lyra, Argivi tibiis, Latini tubarũ clangore, incitabantur.* Cretenses etiam impetum in hostes facturi lyræ modulis incitabantur: Argivi autem tibiæ, sicut Latini tubarum clangore, & Galli cornuum strepitu. Hujus magna vis est ad animos in quemcunque affectum commovendos. Pythagoram enim accepimus concitatos juvenes ad vim pudicæ domui afferendam mutatis in spondeum tibiæ modulis, compressisse. *Empedocles.* Ejus quoque discipulis Empedocles Agrigentinus furibundum adolescentem (qui ejus hospitem damnari patris accusatorem gladio adoriretur) cantu revocavit, & placatum mansuetumque reddidit. *Caius Gracchus.* ¶ Et Cajus Gracchus sæpe populum Romanum in voluntatem suam pellexit, cùm concionanti sibi servus assisteret, qui fistulæ modulis affectus orationis longè præcellentes redderet. Complures scriptores Græci (inter quos Dio Prusensis) asserunt, *Timotheus musicus.* Timotheum musicum illum excellentissimum, cùm se Alexandro Regi ostentare aliquando vellet, peritè adeò & musicè modulatum; ut Regem nihil tale per id tempus cogitantem, quasi numine aliquo percitum ad arma compelleret, victoriæq; occasionem præberet. *Musica vis in fortibus non ignavis.* Sed hæc viri virtutes excitat, non tamen ignavos atque effœminatos fortes efficit. Nam (ut idem Dion ait) *Sardanapal.* Sardanapalum ad tripudium muliebrémve saltatio-

nem

nem,non ad arma excitasset, cui si vel Mars Olympius, vel Minerua ipsa in bello præcinisset, nunquam animi vires ad didisset, vel à turpi fuga revocasset. Quocirca Aristoteles civili viro hanc tribuit, sed ambigere fatetur, utilitatis ne magis gratia, an delectationis id efficiat. Ego autem eam admittendam censeo in libera civitate, etiamsi nihil aliud quàm delectationem præ se ferat. Non enim in negocio semper esse possumus, & ejusmodi oblectatio in ocio honestissima est. Nam ut eleganter Cicero ait: *Liberi hominis officium est, aliquando nihil agere, & animum à diuturna cura revocare:* quod quidem in primis efficit Musica, quæ muneri nobis à natura optima omnium parente tradita esse videtur, ut laborum & erumnarum aliquando obliviscamur. Pythagorici cùm vellent diurnas curas somno recreare, quibusdam cantilenis musica ratione ad id inventis utebantur, quo somnus leniter irreperet. Sed mascula debet esse, non effœminata, ut animi vires adjuvet potius quàm frangat atque enervet. Veteres ea usi sunt in conviviis ad Deorum laudem, & virorum fortium commendationem: quorum nonnullos legimus donatos à Senatu ut tibicine uti possent in præmium virtutis, veluti Lucullum veterem post nauticam victoriam, qui ab amicorum cœna tibicine lenius præcinente, ad proprias ædes remeabat. Musicam tamen longè pluris faciebant Græci quàm Romani. Etiam Principes civitatis non modò canendi, sed & commodè saltandi periti erant. Efferunt Epaminundam miris laudibus, & præclarè eum citharam cecinisse dicunt, in qua præceptorē habuit Dionysium citharœdum temporibus suis præstantissimum, & ab Olympiodoro carmina ad tibiam cantare didicit, saltare verò ad numerū à Calliphrone. In philosophia autem Lysiam Tarentinum Pythagoricum doctorem habuit, à quo non modo ut discipulos omnes superaret, sed ad parem usq; laud m extitit edoctus. Musicam Plato triplicem fecit: *Vnam voce sola cōflare* ait, ut in cantu humano cernimus: *Alteram verò voce simul & manu*, ut cum neruorum pulsibus oris modulatione concinimus: *Tertiā solis manibus perfici* ait, ut silēte organo, vocis citharā percutimus. Veteres cithas

Musica an in civitate admittenda.

Otium miscere musica.

Musicā naturæ munus.

Pythagorici.

Mascula musica.

Vsus musices apud Romanos.

Græci musices cultores.

Epaminundas.

Dionysius.

Olympiodorus.

Calliphron.

Lysias.

Musica triplex.

ristæ utriusque manus fungebantur officio. Dextera e- nim plectro utebatur, & foris canere dicebatur: sinistra autem digito cordas carpebat, & intus dicebatur cane- re, Unde illud Virgilii.

Foris canere. *Intus canere.*

Atque eadem digitis iam pectine pulsat eburno.

Pythagora opinio de Musica.

Hanc Pythagoras disciplinam non hominum inven- tum esse putat, sed opificis mundi, qui orbes cœlestes harmoniam quandam intervallis ac motionibus ciere fecerit, ex qua humana musica manavit. Cui sententiæ Poetæ accedentes, cœlestem musicam sub fabularum tegmento ostenderunt, cùm novem Musas facerent, & unam concinentiam esse voluerunt, & omnium pri- mam Uraniam appellarunt, secundam Polymniam, quam ad Saturni globum canere dicunt, tertiam ad Jo- vis sphæram, quę Euterpe dicitur, deinde suo ordine Erato ad Martem, Melpomene ad solem, Terpsichore ad Venerem. Calliope ad Mercurium, Clio ad Lunam concinit, Thaliam terræ assignant, ludentemque eam inter flores & herbas relinquunt. Harum moderato- rem & quasi ducem Apollinem faciunt. Est enim Sol dux & quasi Princeps orbium: quocirca cum mode- rator effectorque reliquorum luminum sit, mens mun- di, & cœli cor à nonnulli Poetarum nuncupatur. Can- tum, Jovis inventum Heraclides Ponticus fuisse asse- rit, quem primum edocuerit Amphionem ipsius Jo- vis & Antiopes filium, & a quo deinde Linus Eubo- ëus doctus fuisse dicitur, quem Apollinis & Musæ fili- um fuisse perhibent: hunc lyræ inventorem nonnulli Græcorum adserunt, cum quo etiam Aures Antiodo- nius præclarè cecinit, & eodem ferè tempore Pierius Macedo, & Philammon Delphus Thamyræ pater. Eum poetæ cum Musis certantem inducunt, & idcirco aciem oculorum amisisse dicunt. Claruit in musica eadem fe- rè tempestate Demodocus Corcyræus, qui excidium Trojæ cecinit: claruit & Phemius Ithacensis, qui reditū Græcorum scripsit. Terpander primus lyræ regulas cō- posuit. Clonas autem tibiæ. Hiagenes primus omnium tibia usus dicitur apud Græcos. Is Marsyam filium do- cuit, qui discipulum habuit Olympium, à quo Olympio Mysię monti nomen fuit. Sunt qui asserant Apollinem,

Musæ novem earumq; nomina.

Apollo cur præses musarum.

Cor cœli.

Cantus inventio.

Amphion.

Linus lyræ inventor.

Veterum Musicorum catalogus.

& ei

citharam, & tibiam invenisse, unde ejus simulachrum Deli ostendebatur: quod quidem in dextera arcum, in sinistra aureas Gratias treis habebat: quarum una citharam, altera tibias, media autem ore fistulam tenebat. Macrobius tamen Musicæ inventorem Pythagoram fuisse vult, Plinius verò Amphionem, & Cethiona. Lamisus verò Heroneus Chabrini filius, quẽ Periandri loco unum è septẽ sapientibus Græciæ quidã numerant, primus librum de Musica scripsisse dicitur. Tubarum invẽtores Tyrrheni fuisse à quibusdam dicũtur, & Phrygii tibiarum. Latini complures asserunt Apollinem citharã solùm invenisse, Mercurium lyram, Phanium verò fistulam. Sed nihil ad rem nostram facit hæc tam antiqua & varia propter diversos scriptores recensere. Satis nobis sit, exemplo rationeque docuisse Musicam civili viro utilem esse, & non modo animum oblectare, verùm & ingenium fovere, & promptiores, alacrioresque viros reddere: non solum ad rem militarem, sed & ad summã quæque negocia obeunda. Quinetiam à Pœone & nõnullis aliis medicis ægrotos penè desperatæ salutis, musicæ oblectamentis curatos fuisse legimus, & insanos quosdam mentis compotes fuisse factos. Idcirco in ejus commemoratione fuimus longiores.

Apollinis simulachrum treis habens Charites.

Musices inventores varii.

Tuba inventio, aliorũq; instrumentorum.

Musica viro civili utilis.

Ægroti musicâ sanati.

DE MEDICINA, ET EIUS INVENTORIBUS. TIT. III.

SI corporum nostrorum, & tranquillitatis vitæ (quæ sine secunda valetudine vix esse potest) rationem habere volumus, fatebimur medicinam excellentissimam mortalibus necessariam. Namque ut Cornelius Celsus (qui libros elegantissimos hujus disciplinæ scripsit) refert, alimenta sanis corporibus Agricultura, sanitatem autem ægris medicina promittit. Deo Optimo Maximo primùm gratias habere debemus, qui vitam nobis elargitus sit, medico deinde, qui eam nobis conservat, diuturnioremque facit. Idcirco non est admirandum quòd excellentissimus Poëtarum medicum virum pluribus aliis dignitate præfert, cum ait:

Theod. Zvingerus l. 2. vol. 3. Isidorus l. 4. Plin. passim.

Corn. Celsus.

Agricultura sanis alimentum, medicina ægris remedium promittit.

Ἠ ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων.

Medici commendatio.

Id est, *Medicus vir multis aequivalens aliis.*

Pro multis enim unus laborat, & vitam bonamque veletudinem duo munera ingentissima se nobis praeservaturum pollicetur. Quocirca inter civiles disciplinas hàc vel praecipuam esse statuo tum propter utilitatem, tum etiam quòd secreta naturae diligentissimè scrutatur. Hanc omnium disciplinarum antiquissimam esse doctissimi Graecorum authores perhibent, Ejus namq; inventor (ut ajunt) extitit Apis Phoronei & Pythonis filius, qui & Aegyptiorum Rex fuit. Et ob hoc saluberrimū inventū in numen relatus est, & Osiris nuncupatus, ꝙ eorum lingua occultum significat, propter mirificam ejus prudentiam, ingeniique magnitudinem: Et quāvis Aegyptii eum Apollinem crederent, & vaticinandi peritissimum, fatum tamen suum ignoravit. Nā Ochus crudelissimus Persarum Rex cui Macherae Acadae nomen fuit, cum obtruncavit, & quod immanissimum putandum est, amicis suis in mensa epulandum posuit. Hunc secutus dicitur Aesculapius, qui primus omnium de medicina scripsit: Hic filios habuit Machaonem & Podalyrium, qui in bello Trojano ducem Agamemnonem secuti, non mediocrem opem commilitonibus suis attulerunt. Hos Homerus vulneribus ferro & medicamentis mederi solitos refert. Chiron & Peon Heroum medici fuisse dicuntur. Nihil tamen in ea arte scriptum reliquērunt. Multi ex sapientiae professoribus hujus disciplinae peritissimi extiterūt, & in primis Pythagoras Samius, Empedocles Agrigentinus, Democritus Abderites ejus discipulus. Hippocrates Cous artem hanc à sapiētia separavit absolutamq; reddidit: Post hunc Diocles Carystius claruit, deinde Praxagoras & Chrysippus, quos secuti sunt Herophilus, qui venarū pulsus in musicos pedes discrevit, & Erasistratus Aristotelis filia genitus, qui ob servatum Antiochum, à Ptolomaeo ejus filio donatus est talentis centum. Fuit & Serapion medicus peregregius, quem secuti sunt Apollonius Glaucidas, & Heraclides Tarentinus: innumerabilesq; alii in hac disciplina claruerunt usque ad tempora Galeni Niconis geometrae & architecti filii, qui cōpluribus voluminibus artem hāc locupletissimam reddidit.

Medicina antiquissima inventor.

Osiris.

Ochus.

Aesculapius.

Machaon.

Podalyrius.

Chiron.

Paon.

Medici clariores eorumq; successio.

De Theombroto eadem refert Pl. l. 7. c. 37.

Galeni pater.

Medicinatri

didit. Medicinam veteres trifariam diviserunt, ut Una pars esset quæ victu, Altera quæ medicamentis, Tertia quæ manu mederetur. *phariam dividitur.*

Huic parti plurimum profuerunt inventa Alcmæonis Crotoniatæ physici, Pythagoræ auditoris, qui singuli humani corporis membris atque articulis resectis, intimis omnium vitalium partium scrutatis, primus cadaverum lacerationem (quam Græci ἀνατομίαν appellant) cogitavit. Fuit verò Alcmæon acerrimo ingenio, summaq; doctrina, & de animo suam etiam protulit sententiam, quem quidem ex Solis reliquorumque syderum natura constare voluit: quippe qui seipsum moveat, & à se etiam ut lumina alia moventur. Sed ad hoc Physice potius quàm animi natura, ediscenda fuit. Curabunt igitur qui Reipubl. præsunt, ut summa diligentia medicina ediscatur, medicumque honoribus afficiant: tum propter excellentiam disciplinæ, tum propter utilitatem, quando (ut dixi) mortalibus vitam ac salutem largitur. *Anatomica medicina. Alcmæon. Anatomia.*

DE ELOQVENTIA ET EIVS *Inventoribus.*

TIT. IV.

SI medicina corporis in optima Repub. necessaria est ob varia genera ægrotationum, quę quotidiæ mortalibus accidunt, ut integris validisq; corporibus benè degere possimus, quanto magis necessaria erit animi medicina, sine qua nec corpora ipsa benè valere possunt aut officio suo rectè fungi? Quamvis enim omnium animalium infirmissimum sit homo (est enim pluribus morbis obnoxius, propter varia escarum genera quibus vescitur, ut ait Homerus) tamen animi morbi non pauciores sunt quàm corporis, & quibus longè magis vexamur, & majore discrimine periclitamur. Qui morbus iracundiæ esse videtur? qua cùm laboramus parum admodum ab insanis & furiosis secernimur. Qui morbus avaritiæ? quo quidem perciti, non patriæ, non parentibus, non liberis, non nobis ipsis grati esse possumus. Quid metus, quid formido, quid ignavia ac socordia in nobis efficit? quid lætitia gestiens, innumerabilesque *Cic. Quintil. Aristot. Rhetoric. Zvvingerus volum. 2. lib. 2. Hominis imbecillitas. Animi morbi. Iracundia morbus. Avaritia. Metus.*

aliæ animi perturbationes? quibus cùm tenemur, non modo animo, sed corpore etiam laboramus. Animi medicina in primis Eloquentia est, quæ Philosophiæ rationibus ad vitia nimium elatos comprimit, dejectosque erigit, & ignavos fortes efficit. Vera est enim illa Euripidis sententia qua dicitur. *Omnia conficit oratio, qua etiam hostile ferrum neutiquam efficere valeat.* Quæ enim alia vis quàm eloquentiæ potest furentem populum comprimere, aut metu perculsum excitare? Quod ut exprimeret divinus poëta Maro, Oratorem numine afflatum, & populum maritimæ tempestatis instar conturbatum comparavit his versibus:

Animi medicina Eloquentia.

Orationis vis.

Virg. lib. 1. Æneid.

Ac veluti magno in populo cùm sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces & saxa volant, furor arma ministrat.
Tum pietate gravem ac meritis, si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant,
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, cœloque invectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

Eloquentiam veteres rerum dominã esse dicebant, & eam Ennius flexanimam appellavit, quòd animum in quamcunque partem vellet raperet: nec in pace & ocio solum utilis habetur, sed & in bello atque tumultu vires alias omnes antecellit. Quod quidem verum esse asseruit Pyrrhus Epirotarum Rex, nam cùm bellũ in Italia gereret, comitem quasi gerendorum ac socium Cyneam Thessalum Oratorem, Demosthenisque discipulum accepit, ejusque opera impensè admodum utebatur: nam ad civitates quas vi & armis subigere non poterat, eum oratorem mittebat, quas magna ex parte in sententiam suam adducebat, adeò ut sæpenumero Pyrrhus diceret, *plures à Cynea urbes eloquentia in potestatem suam redactas, quàm à se armis esse superatas.* Et si rectè judicare volumus ex omnibus disciplinis nulla magis congruit civitati, quàm oratoria. Versatur namque in triplici causarum genere: quorum primum suasionem & dissuasionem continet, quod totum civile est. Quæcunque enim in Republ. deliberantur, suasione aut dissua-

Eloquentia rerum domina.

Pyrrhus.

Pyrrhi dictũ de Cynea Oratore.

Ars oratore circa tria causarum genera versatur.

Deliberativũ genus.

dissuasione indigēt, ut veritas eruatur. Quocirca *Orator est vir bonus dicendi peritus*, ut Cato definit, suadebit, quę usui esse videbuntur, ne populus falsa opinione dilabatur, & ea comprobet, quæ paulò post aut mutare cogatur, aut pœnitentia ductus iniquo animo ferat. Est & secundum genus, quod demonstrativū appellant, quod in laude vel vituperatione versatur. Hoc cōmune est aliis duobus generibus & Reip. necessarium. Accidit enim in Senatu sæpenumero ut laudandi sint homines, laudandi mores, laudandæ leges: nonnunquam autē contrà ut vituperandi arma ab Oratore sumenda sint ut aliquid dissuadere possimus, ne quid deliberetur quod Reipub. deinde pœnitendum sit. Tertium autem genus est, quod in judiciis versatur: id in accusationem & defensionem tribuitur. Nonne necessarium erit, in ea Reipub. in qua præmium & pœnam quasi pro muneribus ponimus, ut Democritus ait, quamq; justissimam esse volumus, improbos accusare, & innocentes defendere? Et denique Oratione efficere, ut jus suum unicuique tribuatur, sive res apud populum, sive apud judices agatur? Harum causarum patroni semper apud veteres eloquētissimi Oratores extiterunt. Testes sunt Demosthenis, Æschinis & Lysiæ orationes apud Græcos: apud nos autem Ciceronis. Ex quibus quidem cernimus ejusmodi causas omnes ab eo fuisse tanta eloquentia tractatas, ut nihil præclarius dici aut excogitari possit. Sed malus istis temporibus nostris error plerasq; urbes invasit, in quibus causidici dicendi ignari, vel potius tabulæ (ut prisci appellabant) causas agant, quos nullum operæpretium audire esse censeo. Hi quæstus gratia garriunt, & idcirco lites producunt & penè diuturnas faciunt: quæ res in civitatibus perniciosa est, parit discordiam civium, simultates, & odia. Quocirca optimè à Romanis hac in re consultū fuit lege Cincia: qua cavebatur *ne quis ob causam orandam pecuniam donúmve acciperet*. Sed apud Venetos quorum Respub. justitia, imperio, opulentia & civium splendore, non modo in omni Italia, verùm in universo quoque terrarum orbe præclarissima habetur, doctissimi quique in arte dicendi ex omni nobilitate causas dicunt, ex

Demonstrativum.

Iudiciale genus orat.

Oratores clariss.

Cicero orator.

Rabula forenses.

Lex Cinciat.
Cincia dicta fuit illa lex.
Cornell. Tacit. lib. 11. Annal.

Venetorum oratores.

quibus diuturna exercitatione id assequuntur, ut disertissimi in eorum Repub. quamplurimi evadant. Dabimus igitur operam, ut in Repub. nostra multi (si fieri potest) juvenis his humanitatis studiis incumbant, & præcipuè hi qui ingenio præstant, & exercitationi per naturam apti sunt. Natura enim Doctrina & Exercitatio Oratorem perficiunt. Sed præmia orantibus causas, non omni ex parte auferenda censeo. Idcirco optimè arbitror Appium Claudium legem Ciniam temperasse cùm inquit: *Quoniam eloquentiam nō contingere gratuitò constat, & studia præmiis sublatis pereunt, modum preciis accipiendis pro oranda causa ad dena sestertia adhibemus: egressos autem repetundarum teneri placet.* Primi hujus artis scriptores post illos, quorum Poetæ meminerunt, fuerunt Corax, & Tisias Siculi, qui præcepta sua paucis quibusdā documentis distinxerunt. Post eos fuit Gorgias Leontinus Empedoclis discipulus, & Thrasymachus Chalcedonius, & Prodicus Chius, & Abderites Prothagoras, tum Hippias Seleneus, & Alcidamas Fleates, quem Plato propter dicendi præstantiam Palamedem appellat. Orationem solutam primus omniū Pherecydes Syrus, vel (ut Quintilianus ait) Antiphon scripsit. Multum oratoriæ contulit Isocrates Gorgiæ discipulus: cujus frequentiam cùm cerneret Aristoteles, qui juvenis Philosophiam disceret, eamq; ab eloquentia separaret; mutato consilio utramq; conjunxit. Et medius fidius non injuria. Eloquentia namque sine sapientia parum prodest. Inanis siquidem sonus verborum sine sententiarum pondere, irridendus omnino esse videtur: Philosophia autem sine verborum ornatu & lumine orationis manca & debilis erit, affectus omnes frigidiores habebit. Quocirca qui Oratores evadere volunt, utramq; disciplinam optimè callere debent, & Ciceronem imitari, qui eas in omnibus penè libris conjunxit, & unus omnium ferè Græcorum virtutes in se contulit. Nam vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatē Isocratis (ut Quintilianus refert) complexus est, & temporib. suis in judiciis regnare dicebatur, apud posteros autē consecutus est ut ejus nomen non unius Oratoris, sed totius eloquentiæ habeatur. Verùm id in Cicerone

Oratorē quæ perficiant.

Legis Cinciæ temperamētum.

Oratoriæ artis primi scriptores.

Oratio soluta.

Eusebio teste.

Eloquentia sine sapientia.

Ciceronis laus.

Cicerone esse cernitur, quod quasi vaticinari videtur poëtarum more Silius Italicus, cum de Tullio ejus patre loqueretur, quem contra Hannibalem fortiter militantem inducit his versibus, Punicorum libro octavo. *Sil. l. 8. bell. Pun.*

Tullius aratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, & Tulli sanguine ab alto,
Indole proh quanta juvenis, quantumq́; daturus
Ausoniæ populis ventura in secula civem.
Ille super Gangem, super exauditus & Indos
Implebit terras voce, & furialia bella
Fulmine compescet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquio cuiquam sperare nepotum.

Eò namq; eloquentiæ provectus est, quò nemo unquam se venturũ sperare potest. Ejus igitur imitationẽ ante oculos nobis proponamus, & eos plurimum in dicendo consecutos esse arbitremur, qui à Ciceronis eloquentia minus aberrant. Prima enim sequentem (ut ipse ait) honestum est in secundis, tertiisq; consistere.

DE DIALECTICA ET EIUS inventoribus.

TIT. V.

Dialecticen, quam superiori comitem nonnulli Philosophorum faciunt, Aristot. verò æquilancem, non negligendam civili viro opinor, tum quòd iter ad alias quascunq; disciplinas adolescentibus aperire videtur, tum quòd ingenium acuit, & ad veritatem cernendam maximas vires habere cernitur. Nam cùm duo sint orationis genera, alterum perpetuum cui oratoria præest, alterum concisum, cui dialectice: utrumq; necessarium est, unum probare, alterum persuadere volenti. Tametsi prius illud magis civile esse videatur, quando suadendo aut dissuadendo molliori quadam via animos in voluntatem suam alliciat: hoc verò secundum magis extorquere videtur, quod probare nititur, & quibusdã concisis orationibus nos in sententiam suam rapit, cogitq; ea fateri verbis, quæ nonnunquam animo nequaquam assentiri possumus. Has tamen disciplinas Zeno adeò conjunxit, ut hanc compressæ in pugnum manus,

Cic. Academ. Arist. Zvvingerus volum. 2. lib. 4. Dialectica. Vis omnis dicendi in duas partes distributa, teste quoque Cic. li. 2. de finibus.

Dialectices commendatio.

Cic. l. 2. de fin. illam verò explicitæ ac palmæ similem esse diceret. Utcumque tamen sit, Rhetoricen sine dialectice imbellem, dialecticen autem sine rhetorice rudem omnino & quasi elinguem esse arbitror. Sedulam itaque operam navent huic, juvenes, quò melius definire ac dividere valeant, & sua acrius probare, aliena verò fortius infringere, utque ad alias disciplinas parati magis accedant. Hujus inventores sunt qui dicunt fuisse etiam Ægyptios, à quibus Parmenides institutus eam deinde ad Græcos transtulerit; Aristoteles tamen, & nonnulli alii Peripatetici ejusdem inventorem Zenonem Eleatem fuisse affirmant. Et planè cernimus eundem in ea disciplina fuisse acerrimum, & pleraque invenisse quibus acumen ingenii sui indicarit, is si quidem magnitudinem animi sui, & pietatem in patriam, hoc uno exemplo ostendit, quo & Aristogiton non inferior ab universa Græcia judicatus est. Tyrannus crudelissimus Clearchus nomine, ejus patriam provinciamque omnem invaserat, quam quidem non modò sævitia, verùm libidine quoque & avaritia omnis fœditatis exemplo pessundabat: Zeno autem ut cives suos à servitutis jugo liberaret, tyrannum invadere conatus est: verùm minus succedente fortuna, cùm à sociis destitueretur, comprehensus est: tormentisque coactus ut conjuratos proderet, tyranni amicos conspirationis socios fuisse asseruit: quos confestim mancipatos tyrannus interimi jussit. Sed cùm ulterius etiam sciscitari vellet, simulavit esse aliquid quod in aure Principis loqui vellet: quam cùm ille exhibuisset, is eam mordicus avulsam in conspectu tyranni expuit: & sic eum amicis destitutum, & auricula inhonestum reddidit, & civibus universis adeò infestum, ut paulò post lapidibus obrueretur. Astu igitur & prudentia assecutus est, quod viribus minus consequi potuerat.

Dialect. cum Rhetorica conjuncta.

Dialectices Inventores.

Laert. lib. 8. & 9.

Zeno Eleates.

Clearchus tyrannus.

Zenonis audacia.

DE

De Poetis et eorum virtutibus, & qui legendi, quiq; ex theatris exigendi sint.

Tit. VI.

Franc. Patric. de regno l. 2. tit. 2. Cic. pro Archia. Arist. Horat. Isidor. Pl. l. 2. de Rep. Poëta à Rep. exigendi. Poëta in civitate fovendi.

POETAE, si Platoni auscultare volumus, exigendi potius quàm admittendi in Rempublicā erunt. Asserit namq; eorum fabulas, quas majores appellat, quarum penè authores sunt Homerus & Hesiodus, inutiles admodum esse juvenibus, & præcipuè cùm de Diis aut pravè sentiant, aut minus dignè fabulentur. Ego autem hanc causam indignam omnino esse puto, ut ob eam ex civitate doctissimi Poëtæ excludantur, ad quam minimi etiam artifices admittuntur. Nam si nulla alia ratio me moveret cur bonos Poëtas omni laude dignos esse ducerem (quamvis suppetant & aliæ complures) hæc sola mihi esse dignissima videtur, quòd stultissimas gētium de diis opiniones, vanasq; ac fatuas superstitiones, fabularum ludibrio contempserint. Quos enim noverant mortales fuisse flagitiis ac sceleribus inquinatos, non poterant Deos fateri, quamvis plures authores haberent, contra quos sentire periculosum admodum arbitrabantur. Fabularum igitur involucris ea, quę minus apertè dicere poterāt, concinnabant. Non enim latebat poëtas, Jovem Cretensium Regem, Deum Optimum Maximum nō fuisse, sed hominem mortalem, impium in parentes, atque omni turpitudinis scelere infectum, qui ne sorori Junoni, nec filiæ Veneri pepercisset, Phrygiumq; Ganimedem stupri causa raptum ad pocula admisisset. Hunc igitur Deum doctissimi Poëtarum judicassent? Nunc etiam immortalem, cujus sepulchrum in Creta versibus etiam decorassent, & præcipuè cùm dignoscerent ejusmodi esse assentatorum voces, qui ut Principibus suis temerè blandirentur, quò eorum gratia abuti possent, prædicerent etiam eos inter numina referēdos, Deosq; cùm à mortalibus discessissent? Quid sibi aliud vult Ægyptiorum fabula, qua dicunt Osirim Solis Deum factum esse, præstantissimumq; provinciæ propitiandum esse, cùm scirent mortalem genitū eum Phoronei & Pitonis filiū, & ab Ocho Persarum Rege, sive

Fabula. Jupiter. Ganimedes. Osiris. Ochus.

Typhon. sive Typhone fratre impio (ut Diodo
bit)crudeliter intecemptum, sociisq; se
landum appositum in mensa, quò eos
vinctos fidos haberet in regno ? Dio
eum absumptum, sed absconditum r
uxore deinde inventũ,sepulchroq; nob
tis atque odoribus conditum,Typhon
sociis ad unum usq; interemptis. Poë
ideo alludebant, ut Regis memoriam
hominum genere meriti diutius servar
Isis. gi ejus Isidi (quæ mœrore & ululatu a
solationem aliquando afferrent.Nonn
Æneæ mors. niones falsos populos plerumq; tenue
neam in Numicium cecidisse, & nusq
paruisse,quippe qui undis submersus i
esset.Fabula tamen in ejus exercitu or
omnes sibi persuaserunt,eum devolass
Romulus discerptus. getemque Deum esse factum. Scimu
manæ urbis conditorem, cùm jam f
ctus,à Senatoribus (quibus propter n
odio erat)fuisse discerptum, locumq
esse, ne à populo lapidibus ejus percu
tur, cum in numen Romanæ urbis fu
Quiritus seu Altellus Romulus, ut ait Festus. Altellum, seu Quiritum se velle appel
ara, aliisque divinis honoribus hone
Poëtis videbatur,illos fateri Deos,quo
tisse animadverterent.Proinde cùm ap
Poetarum de fictitiis diis commentum. vanas superstitiones,& deliramenta in
dini tollere,illorum vitam carminibus
mortales ostenderent,& cum hominib
eos,ut nihil humani à se alienum puta
quando eos fortes bellatores inducun
multis in rebus adesse faciunt;aliquan
Herculis labores. que effœminatos. Herculem quem aë
interpretantur, nunc cœlum vertice
Vide Comitis Natalis Mythologias. nunc Amazonas vincere,nunc Anteo c
mæum leonem lacerare,aliquando cu
tem,imperataq; pensa ab Omphale Ly
calathos,fœmineosq;cultus cum sagit
tegmine commutavisset. Aliquando

amissum pusionem turpiter ejulantem inducunt. Hi sunt hominum mores, hi mortalium affectus, qui animos nostros huc atq; illuc rapiunt. Cùm majora rebus humanis cogitabat, syderumq; rationem contemplabatur Hercules, tunc caput inter sydera condere videbatur. Cùm fortiter cum hominibus aut cum belluis pugnabat, tunc fortissimus judicabatur. Cùm verò libidinibus intentus, vix compos mentis erat, & imperio unius mulierculæ patebat, tunc à se discedere dicebatur. Age num eum mortalem ostendunt Poëtæ, cùm ulcerum dolorem percitum rogum conscendisse asserunt, & Philoctetæ mortis suæ authori arcum & sagittas hæreditario munere reliquisse? Hos igitur non Deos opinari sunt Poëtæ, sed ut eorum labores (quos præstantes esse putabant) aliqua insigni gloria decoraret, nomen ipsorum syderibus tradebant. Solem Ægyptii primum suum Osirim Regem fuisse asserunt, cujus nomen post ejus obitum astro adhæsit, propter Regis claritatem. Sic & Mercurium, qui mortalibus utilitates plurimas contulit, verba in ordinem redegit, sacra & ceremonias instituit, harmonias complures invenit, verborum interpretationes Græcos edocuit, unde & Hermes quasi interpres dicitur, in stellam conversum esse fabulantur. Ejusmodi igitur hominibus cœlum Poëtæ compleverunt, ut quos mortales caducosq; viderent, nomine saltem divino celebrarent, & ex magnis (ut dicitur) majora facerent. Nam Poëma (ut Posidonius ait) dictio numerosa est, optimè juncta, operosæ orationis speciem excedens. Poësis autem divinarum humanarumq; rerum commutationem complectitur. Poëticam Strabo geographus describit, *primam Philosophiam habitam esse, quæ ad vivendi rationem perducat, mores affectionesq; doceat, & res gerendas cum jucunditate præcipiat.* Poëtas etiam solos sapientes & theologos vetustissimi appellarunt, quòd divinarum institutionem rationem numeris complecterentur. Jovem non putabant esse Deum, sed ætheris potestatem. Audi Euripidis versus translatos à Cicerone de natura Deorum libro secundo. Vides sublime fusum immoderatum æthera, qui terrã tenero circumjectu amplectitur, hunc

Hercules mortalis.

Philoctetes.

Ægyptii Osirim solem dixerunt.

Mercurius quæ instituerit.

Mercurius Hermes.

Poëma & poësis.

Vide & Scal. lib. de re Poët. Diomedem & Isidorum.

Poëtæ Theologi.

Iupiter ætheris potestas.

Arnobius, Natalis Comes.

hunc summum habeto divum, hunc perh
Juno aër. Junonem, aërem inter mare & cœlum inte
soror & conjunx Jovis propter ætheris s
dicebatur, & propter summam conjun
quasi uxor Jovis videretur, præ ejus molli
Pallas aër purior. tem puriorem, Palladem nominarunt, Jo
esse dixerunt: & quia non corrumpitur,
quòd sublimiora tenet, ex vertice Jovis
Pallas trigemina. Trigeminam verò propter ver, æstatem,
Glaucopin, non quòd oculos habeat cæs
Sol Janus bifrons. aër glauci sit aspectus. Romani Solem
labant, & ideo geminum pingebant, qua
nuæ cœlestis potentem, quòd oriens di
cidens autem claudit. Ideoque ejus sim
gebatur manu dextera trecentorum sex
que numerum tenens, ad demonstranda
Deus verus Ethnicis incognitus. sionem, quæ ex solis ambitu cernitur. A
non modò non Poëtæ, sed ne Philosoph
gnoverunt ante adventum salvatoris nos
Christus. unicus Dei filius Patrem hominibus c
dedit, veramq; religionem instituit, qua c
rum sublata est, & omnis falsa opinio. N
gendi erunt Poëtæ, non magis quàm Phi
tate, quòd Deum ignoraverint, cùm in pa
Obiectio. que errore etiam Philosophi fuerint. Dic
quis nonnullos Philosophorum extitis
Deum assererent: Et fuerunt etiam Poëta
Orpheus unũ Deũ asseruit. stabantur, & Orpheus in primis, quẽ ex L
ciæ urbe quidam fuisse asserunt, Oeagr
autẽ Calliopea in Pierio monte educatu
dem seculis undecim ante Trojanum bel
cunt Is Deum unum esse voluit, à quo om
Linus. Ejus magister Linus Deum naturæ nomi
vit, quam effectricem rerum omnium S
animalium plantarumq; disseruit, & Soli
6. AEneid. rumq; moderatricem effecit. Virgilius
nonnunquam *Spiritum*, nonnunquam *me*
nonnunquam etiam proprio nomine fat
dicit Deum. *Ire per omnes*

Terrasq; tractusq; maris, cælumq; p

Ovidius autem quamquam materiam illam confusam ab Hesiodo mutuatus, tamen non idem potentiam tradidit, ut Hesiodus, Deum fabricatorem mundi, rerum omnium opificem, dispensatoremque illius confusionis manifestè facit. Ex poëtarum mente Cicero pluribus locis, & Quintilianus libro sexto de institutione oratoria, *Deum dicit esse spiritum omnibus partibus immixtum.* Dixerunt de Deo quod potuerunt Poëtæ, cum veritas eo tempore mortales penè omnes lateret, dixerunt tam ẽ aliquid, quod quidem haud scio an longè minus sit, quàm id quod Philosophorum aliqui testantur. Quanquam Plato longè præclarius quàm reliqui de divinitate philosophatus est. Tenendi igitur in civitate erunt Poëtę, & honore ac laude decorandi, qui cõmendatissimi omnibus esse debẽt, cùm propter eorum raritatem (nihil enim rarius in omni hominum ævo, optimo Poëta inveniri potest) tum propter ingenii magnitudinem, divinamq; naturam. Nam ut Cicero ait, à summis hominibus eruditissimusq; accepisse, sic verùm esse statuò. Cæterarum rerum studia, doctrina, præceptis, & arte constant, Poëta autem natura valet, mentis viribus excitatur, & divino quodã spiritu afflatur: quocirca ab Ennio sancti Poëtæ appellantur, quòd divinò quodam munere nobis commendati esse debeant. Et Plato ipse inter quatuor divinos furores, quos ponit *vaticinium, mysterium, & amorem, poësim inserit,* ut ostẽdat Poëtas aliquid prętèr naturę vires divini habere. Disputavit igitur more suo Plato. Nihil enim (ut in omnibus operibus illius videri potest) affirmabat, maluitque fabularum actores quàm Poëtas exigere, ne idem sibi accideret, quod Cadmo, & Theseo, qui ex urbibus suis, quas ædificaverant, ejecti sunt. Legimus namque Platonem Poëtam fuisse, & Dithyrambos primo carmen que amatorium composuisse, mox etiam tragœdiam scripsisse: quando etiam Isocrates ejus doctor, quem sententiarum suarum authorem facit, hymnos, & apologias poëtico more edidit. Non exulabit itaque ab optima civitate Poëta, cùm utiles admodum esse cernantur. Quid enim grammaticæ sine poëtarum tractatione eruditionis haberet? verborum elegantia, linguæ pro-

Ovidius.
Lactantius institut.
Quintil. l. 6.
Deus quid.
Plato.
Poëtarum cõmendatio.
Poëta sancti.
Cic. Orat. prò Archia.
Quatuor divini furores.
Cadmus & Theseus urbibus suis exacti.
Apud Apuleyum & Albinum.
Poësis Grammaticam exornat.

proprietas, suaves translationes verbor
rumque licentia, quæ orationes quasi ſtel
ornant, nonnè à ſolis Poëtis inventa, &
Ad quid fabulæ proſint. locata ac diſtincta ſunt? Fabularum inve
utilitatem, partim autem ad delectatior
repudianda eſt. Docenda ſunt hæc pueris,
alioqui cogitare poſſent, fabularum illec
& facilè in memoriam redigunt, earum
Herculis viſio, in bivio. tutem longè magis diriguntur. Hercule
adoleviſſet, exiſſe in ſolitudinem ajunt, e
fœminas duas, alteram forma præcellent
Voluptatis imago. tis, ac gemmis decoratam, fulgentem pu
viſſimis unguētis delibutam, quæ multis
ditiis eum comitem poſceret, eiq; omni
genera in omni ejus vita pollicebatur:
Virtutis habitus. matronali habitu, ſine cultu ac nitore c
vultu, ſi ſe comitem ſequi volebat, affirn
illum labores ſubiturum, ſed poſtremo n
eum futurum, ut illa, ſed immortalem
Harum unam Hercules cognovit, quæ
& ludos nos ad mortem deduceret, altera
tutem, quæ per labores, & pericula nos in
ficeret, quam ſecutus Hercules, voluptate
mortalem meruit laudem. Ejuſmodi fab
tes inſtituunt, & promptiores ad optar
Græci poëtica liberis tradebant. reddunt. Proinde Græci (ut Strabo ait) lib
ca erudiebant, non nudæ voluptatis cauſ
tique moderationis gratia. Nec omnino
majores illæ fabulæ Homeri & Heſiodi,
Gigantum bellum. goriam exponuntur, ut cùm dicimus Gig
tra Deum bellum geſſiſſe dicuntur, hom
pios, & contra numina oblatrantes, quo
ne ictos contriverit. Non tamen fabularu
patrocinium ſuſcipere volo, ut omnes
velim.

Tragœdia non admodū ferenda. Nam tragœdia penè omnes extruden
ma civitate: quam quidem Solon Theſpi
hibuit, ut inutilem, & eam falſiloquentia
Æſchyli libri. Lacedæmonii quoque libros Æſchyli Po
urbe aſportari juſſerunt, tanquam inuti

potius ad hominum mores corrumpendos, quàm ad aliquam bonarum artium disciplinam. Nec immeritò explodenda ex omni civili spectaculo tragœdia. Habet enim in se violentiam quandam nimiam mistam desperationi, quæ facilè ex stultis insanos reddat, & leves in furorem compellat, & præcipuè cùm audiunt verba illa inhumana, & turgida. Ejus natos suis mandet malis, & falsas plerumque sententias persuadet, ut: *Oderint dum metuant:* quem sermonem solitus erat jactare C. Cæsar cognomento Caligula. Ejusmodi fabulas, in theatris recitari, inutile omnino esse arbitror, sed eruditionis gratia à doctis viris neutiquam neglectui habendas censeo. *Caligula dict. Suet. in eius vita.*

Tragœdias primus in lucem protulit, Aeschylus sublimis & grandis, sed rudis adeo & incompositus, ut ejus fabulas non nisi per alios emendatas in certamen deferri à posterioribus Poëtis Athenienses permiserint. Sophocles tamen & Euripes plurimum nitoris habent, cum gravitate sententiarum, verborum pondere; & authoritate personarum: quos imitati sunt Latini duo, Pacuvius Brundusius; qui Ennii Poëtæ ex filia nepos fuit, Romæque primo vitam tutatus est ex picturæ (quam exercuit) mercede, mox doctior factus, ædilibus fabulas vendidit: & Accius Romanus civis libertinis tamen parentibus natus: horum libri, cum plerisque aliis doctissimorum virorum periere, desideriumq; perpetuum nobis reliquerunt; cùm neminem illis adhuc similem habeamus. *AEschyli tragœdia. Sophocles. Euripides. Apud Latinos primũ fecit Livium Andronic. Donatus. Pacuvius Pl. l.35.c.4. Attius.*

Comœdiam (quam in Sicilia primùm adinventam dicunt) in spectaculis etiam recitari non placet. Corrupit namque hominum mores, eosque effœminatos reddit; & ad libidinem luxuriamque compellit. Atqui Massilienses quondam severitatis custodes, nullum aditum in urbem suam permiserunt. Comœdiarum namque argumenta, magna ex parte adulteria & stupra cõtinent, quocirca spectandi consuetudo, imitandi licentiam facit. Nam (ut apud Ciceronem in libris de Republica dicit Scipio) *Nunquam comœdia, nisi consuetudo vitæ pateretur probare sua in theatris flagitia potuissent.* Sed; si verè judicare volumus, hujusmodi fabulæ oculos *Comœdiarũ actio Reip. inutilis. Massilienses. Argumenta Comœdiarũ.*

autesque gravissimorum virorum formi
dem vel uno exemplo ostenditur. Ageb

Catonis gravitas. qua publicè meretrix quædam prostaba
vestem deduceret, Catonemque ani
theatrum descendere, à gestu statim se c
que omnes admirarentur, ait: *Severus*
lum venit: qua quidem voce ostendit l
unius gravissimi viri aspectum, quàm
plausum.

Ludicra ars. Earum fabularū actores, & omnes q
tem exercabant, hoc est histrionicam, &
mani veteres odio habuerunt, unde leg
qui ludicram exerceret, in primis quatuor

Histriones publico munere indigni. *ne sederet.* Et apud Ciceronem idem Sci
tur, his verbis. *Cùm artem ludicram, sce*
in probo ducerent, genus id hominum non
vium reliquorum carere, sed etiam tribu a

Comœdia quatenus admittenda. *ne censoria voluerunt.* Exigatur igitur
mœdia, & eam si volunt docti atque eru
penetralibus legant, & verba potius qu
scrutentur. Habet siquidem plurimum
ejusque sermo est purus, & nitidus. & e
moni accommodatus. Nihil Menandro
lis, Cratinus, & Aristophanes splendor
gratiam, Latini etiam suam laudem hab

Cæcilius. Cæcilio palmam tradidit Comicorum
dius figulus, Et Varro ait, *musas Plaut*

Terentius. *cuturas, si Latinè loqui vellent.* Et Teren
simus est, nitidus. Latinus, & purus, cuj
cero utendum esse ait. Nec tamen place

Atheniensium probra obiecta. intentum esse, nam inter probra quæ
obiiciuntur, hoc vel imprimis est, quò
jorem pecuniam in palliatis suis fabu

Togata comœdia. quàm in maximis bellis gerendis impen
erunt etiam Latini fabulas, nam togata

Prætexata. cis dicuntur, nomen à vestimento haben

Attellana. to Latino sunt, sic prætexatæ, à dignitat

Riconica. & Latina historia, Attellanæ à civitate C

Tabernaria. primùm actæ sunt, Riconicæ actorum n
Tabernariæ humilitatem argumenti, ac

runt. Mimi mutationem habent vilium rerum, viliumque personarum. *Mimi.*

Ejusmodi fabulas in spectaculis suis, ut primum Romani edere cœperunt, negligentius bella, & res graviores gesserunt, Græcis illecebris ac blanditiis inquinati. Quocirca non inscitè à Satyro illo peregregio dicitur, *Romani comœdiis corrupti.* *Iuven. Sat. 3.*

Non possum ferre Quirites
Græcam urbem, quamuis quota portio fecis Achææ
Iampridem Syrus in Tyberim defluxit Oronte,
Et linguam, & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, necnon gentilia tympana secum
Vexit, & ad circum iussam prostare puellas.

Tragœdiæ comœdiæque levitatem ex earum nomine conjectare possumus. Altera enim ab hirco dicitur, qui aspectu primò non turpis, discedens deinde pessimè olet. Altera autem à villa, vel quòd serò in civitatem recepta sit, vel quòd rustico potius quàm urbano aspectu sit digna. Heroicos autem Poëtas non modo legendos, verùm ediscendos quoque esse arbitror. Et si quando ociosæ civitati ludos theatralésve ferias permittere volumus (quod vel varò, vel post magnam aliquam victoriam indulgendum censeo) ex his deligendi sunt qui recitentur. Habent enim gravitatem verborum cum elegantia, & splendore, & eloquentiam varietate sententiarum & pondere adjuvant. Homerus namque & Virgilius tantam sibi laudem vendicarunt, ut ne spem quidem posteris reliquerint, nō modò ad parem laudem adæquandam, verùm ad imitationem, ac similitudinem obtinendam. Hi imagines fortissimorum virorum ad intuendum atq; imitandum nobis reliquerunt, quibus promptiores reddamur ad omne genus virtutis, ac laudis. Ab his laudari, quanti faciendum sit, magnus Alexander docuit, qui quamvis scriptores plurimos rerum suarum haberet, tamē, cùm in Sigeum ad Achillis sepulchrum accessisset, fortunatū eum exclamavit, quòd virtutis suæ Homerum præconem habuisset, ejusq; libros adeò in deliciis habuit, ut dormiens sub pulvino semp̄ teneret. Et cùm aliquādo Darii opibus potitus, scriniū auro, gemmis margaritis-

Tragœdia & Comœdia unde dicta. *Heroici poeta.* *Scalib. lip. 3.* *Homeri & Vergilii laus.* *A Poetis laudari, magna laus.* *Homeri laus.* *Darii indiciū*

de Homero. que ornatum invenisset, amicis diversos ejus usus monstrantibus ait: Immo librorum Homeri custodiæ detur, preciosissimumque humani animi opus ditissimo etiam opere servetur. Ex hoc poëtarum genere Satyra habenda est: quæ (ut Quintilianus refert) tota est Latina. *Satyra latina.* Nam veteres comici Græci in sectandis vitiis præcipuam libertatem habuerunt: *Parrhysia Comicorum.* quodquidem testatur Flaccus Horatius, qui locum præcipuum inter Satyricos habet his versibus.

Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesq; poëtæ
Atque alii quorum comœdica prisca virorum est.
Si quis erat dignus describi, quòd malus aut fur,
Quòd mœchus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multa cum libertate notabant.

Vetus comœdia satyræ fuit principium. Qui & ab his Latinos Satyræ principium habuisse ait, quo circa addidit:

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus,
Mutatis tantùm numeris pedibusq;, facetus,
Emunctæ naris durus componere versus.

Terentius. Sed M. Terentius Varro Poeta clarissimus, & Philosophorum omnium Latinorum eruditissimus, aliud satyræ genus diverso etiam carmine à C. Lucillio scripsit, ex quo quidem magnâ gloriam meruit. *Satyrici utiles,* Et certè utiles admodum sunt Satyrici: insectantur siquidem vitia, virtutem laudant, & adolescentes ad speciem melioris vitæ dirigunt. Sed nimia verborum licentia, sive loquendi libertas, qua frequentius indignatione quâdam perciti utuntur, eos minus commendatos efficit. Atqui si pauca ex eorum libris abraderentur, sanctissimi poëtarum jure optimo appellari possent.

Elegia. Elegia suavitatis plurimùm habet & gratiæ, & stilũ familiarem adjuvat, jucundioremq; efficit, in qua Callimachus primam laudem apud Græcos meruit, *Callimachus.* adeò, ut ejus patria Cyrene (quam Lacedæmonii condiderunt) ejus nomine illustrata sit, sicut Mevania à Propertio, qui de laude huiusmodi carminis cum Tibullo atq; Ovidio certat. *Lyrici poëtæ.* Lyrici poëtæ in mysticis canticis, numinumque laudibus, vel in primis admittendi sunt: quorum præstantissimus habetur Pindarus; *Corynna lyrica quinquies* quamvis Corynna Myrtidis discipula cum in certaminibus quinquies

quies vicisse dicatur. Et Sappho Erexia quæ longè antiquior fuit quàm Sappho Mitylenæa, à qua plectrum primò inventum fuisse dicitur. Laudem non parvam meruit hæc cum Stesichoro certans, & deinde cum Alcæo, qui propter carminis suavitatem ab Apolline aureo plectro donatus dicitur, vel potius quòd tyrannos non modò armis, sed & carmine insectatus sit. Hanc autem Mitylenæam Strabo Geographus præfert, nullamq; ei fœminam similem aut ulla ex parte in poëtica conferendam esse ait: In hoc genere Flaccus Horatius omnes Latinos vicit. Egit tamen quicquid per ætatem potuit Catullus Veronensis. Satis superque de poetis jam scripsimus: sed sermonis suavitas, & dulcis eorum memoria, me longiorem fecit: quin etiam iniquum mihi videbatur, eos quoad possem non tueri, cum quibus ab ineunte ætate magna cum delectatione versatus sim, poemataque scripserim quatuor voluminibus distincta, quorum auctor à civitate quam institui, extrudi vix æquo animo ferre poteram, & præcipuè cùm mihi cordi esset fœlicis (si possem) Reipublicæ præcepta tradere. *Sappho.* *Alcæus.* *Sappho Mitylenea.* *Horatius.* *Catullus.* *Patricius poemata scripsit.*

Nunc ad philosophos venio, quorum doctrina uberrima est, & ab optimis quibusque civibus omni studio capessenda.

DE PHILOSOPHIA ET EIUS INVENTORIBUS, AC SECTIS, ET QUI IN SINGULIS PLURIMUM PROFECERUNT.

TIT. VII.

OPTIMAM Rempub. illam esse dicimus in qua cives quietè vivere, & ea omnia agere possint, quæ ad fœlicitatem ducũt. Erit igitur civili viro cognitio virtutis in primis necessaria, quam quidem sapientiæ studium (quæ philosophia dicitur) nobis pollicetur. Hanc primi sapientiam nuncuparunt, ejusque professores sapientes. Sed Pythagoras Samius cum Sicione esset, & Leontem Tyrannum alloqueretur, nominis arrogantiam fugiẽs, philosophiam primus appellavit, asserens solum Deum sapientem esse, mortalem autem neminem, quando *Ex 1. Tusc. qu.* *Pythagoras Philosophiam primus appellavit.*

Veritas objectū sapientiæ. sapientiæ objectum veritas sit, quæ in sol
nitur hominem autem verisimilia sequa
sciplina quamvis divinarum humanaru
scientiam profiteatur, tamen in ea parte
Philosophia, de moribus. prodest, in qua morum ac vitæ ratione
Prodest plurimum etiam pars illa quam
Physica. nos autem naturalem historiam appellan
una illarum, sine altera manca omnino &
tius quàm absoluta dici potest. Hujus
Socrates. moribus & vita est inventorem Socratem
lium fuisse asserunt, qui parum sibi videri
Ethices utilitas. creta speculari, & vitæ nostræ rationem n
enim nobis prodest abdita quædam nat
sydera ac stellas animo metiri, si nos ips
& rationem, quæ appetitum nostrũ rege
à mutis animalibus discernitur, negligim
pius aut fœdius esse potest, quàm videre
ctissimum libidine inflammatum, furent
rabidè appetentem, inexplebili cupidit
adeò ut quo magis adsunt, magis egere v
Thaletis casus in scrobē. ejusmodi viro id accidit, quod Thaleti P
unus è septem sapientibus fuit) usu venit
noctis tempore domum egressus sydera
contemplabatur, & in subjectam scrobe
clamavitque. Anus autem quædam voc
ad fenestram accessisset, rogavit quidnam
lapsus esset, & ille : Ut cœlestia intuere
ridens anus inquit: Quæ ante oculos tibi
Delphici Oraculi præceptū. nis, & cœlestia quæris? Delphicum illud o
rectè præfixum foribus templi fuisse dic
sapere vult, sibi præfigere debet: *γνῶθι σ*
Cic. quadam Epist. ad Atticum explicat. nosce teipsum. *Seipsum ignorat, qui* ...
nescit, metu frangitur, lætitia gestit, cupidi...
libidinibus torretur. Contra quæ mala, P
armat & non modò radices, sed & minu
que fibras perturbationum evellit. Hui
optimus quisque civis, qui non modò si
Socratis sermo anceps. patriæ prodesse cupit. Hæc ex Socratic
anceps erat quando nihil affirmare, nil
cõsuevit) propter varias discipulorum in

in decem diversas Philosophorum sectas divisa est, quarum singula suos stipulatores habet complures, & opiniones diversas. Harum prima Academia est quæ vetus dicitur, cujus Princeps Plato extitit, nam mediam erexit Archesilaus ob disputationis contrarietatem, novam deinde Lacydes. Secundam Cyrenaicam dicunt, cujus Princeps Aristippus Cyrenaicus fuit. Tertiam Eliacam, cui præfuit Phocion Eliensis. Quartam Megaricam quæ Principem habuit Euclidem Megarensem. Quintam Cynicam quam instituit Antisthenes Atheniensis. Sextam Erectricem quam docuit Nenedemus Eretriensis. Septimam Dialecticem cujus author Clitomachus Chalcedoniensis fuit. Octavam statuit Aristoteles Stagirites, quæ Peripatetica (quoniam deambulando docebat) dicitur. Nonam à porticu in qua Zeno Cittiæus, docebat, Stoicam appellant. Decima verò quæ patrocinium voluptatis accepit, Epicurea ab authore nomen habet. Harum præstantissimæ sunt Academica & Peripatetica: quibus omni studio incumbendum censeo. Quanquam Stoici multa dicunt quæ veram Philosophiam redolere mihi videntur, solum sapientem beatum esse, virtutem solam satis esse ad bene beateque vivendum. Benè vivere nihil aliud esse quàm naturæ congruere, quod Zeno in libro de natura hominis, docet esse secundum virtutem vivere, quam nobis natura ipsa ostendit, & pleraque hujusmodi, quæ diligenter considerata, animum nostrum erigunt ad toleranda æquo animo humana omnia. Hæc dabit arma, quæ civem nostrum fortem in rebus bellicis præstabunt, qui nec pericula adire, nec mortem pro patria oppetere dubitabit. Hinc fortes Decii, Aphricani, Pauli, Marcellique extiterunt, & alii omnes qui pro Rep fortitèr pugnarunt. Hinc orta est vox illa Leonidæ, qui apud Thermopylas pugnans cum paucis suis contra infinitam Persarum multitudinem victor occubuit, quam suo sanguine in lapidibus cùm moreretur, poëta ille eum scripsisse ait:

Philosophorũ decem secta.
Academia.
Cyrenaica.
Eliaca.
Megarica.
Cynica.
Erectrix.
Dialectices.
Peripatetica.
Stoica.
Epicurea.
Stoici sæpè verè Philosophi.
Benè vivere quid.
Fortes unde.
Leonidæ vox.

Dic hospes Sparta nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patria legibus obsequimur.

Epitaphium Spartanorũ.

Strabo autem ait hos versus in colum
sepulchri inscriptos fuisse.

Philosophiæ documenta. Philosophia nos edocet justitiam esse
nam continet societatem, sine qua nec c
test, nec domus rectè gubernatur. Ea no
jure nostro utamur, neminem injuria affi
mus contenti rebus nostris, ab alienis au
dò manus, sed & oculos abstinentes habe

Italicum Philosophiæ genus instituit Pythagoras: ejus peregrinationes. Universæ Philosophiæ principia duo c
num Jonicum, alterum verò Italicum.
sophiæ authorem Thaletem faciunt, Ital
thagoram Samium, qui Pherecydis Syri p
Hermodontis auditor fuit, peragravitq; t
terrarum partem discendi gratia, & Æ
deosq; sacerdotes audivit, & Persas illos
trio verbo dicuntur, propter sapientiæ stu
familiaritate cõplexus est, deinde cùm re
lustrasset, relictâ Samo, quam Polycrate
vaserat, in Italiam trajecit, Crotanamq; in
Philosophi illustres. diutius Philosophiam docuit, & relicto
successore obiit. Thelages discipulorum
cipuum Xenophontem Colophonium h
nidis Eleatis præceptorem, cujus discipul
pedocles Agrigentinus, & Zeno Eleate
Zenonis successor fuit, & Democritum
docuit, cujus discipuli in primis duo pr
runt, Nausiphanes & Naucides, Epicu
præceptores, ad quem usque philosophia
gata est. Nam Epicurus novis quibusdam
losophatus, ab omni familia descivit. ve
tutatus est, in qua summum bonum esse

Ionicum philosophiæ genus. Alterum philosophiæ genus Jonicum
tum est quòd Thales Mileto oriundus fit
dum Jonis & Xuthi filii. Thales sacerdo
præceptores habuit, ipse autem docuit Ar
Horologiorũ inventor. lesium, qui primus horologia invenisse di
scipulus Anaximenes Milesius fuit, quem
Anaxidrus. xagoras Clazomenius, qui Archelaum M
Socratis discipuli. tuit, cujus successor fuit Socrates, qui mu
habuit. Nã ex ejus ludo veluti ex equo T

philosophiæ principes exierunt,& in primis Plato, Antisthenes,& Aristippus Cyrenaicus, qui Aretam filiam docuit,quæ Aristippum Juniorem filium,& discipulum habuit,quem deinde Theodorus audivit,qui ob impietatem Atheus cognominatus est, Huic successit Antipater,qui Epimenidem Cyrenaicum erudivit. Ejus discipulus Parbates Hægesiam illam docuit,qui πεισιθάνατος appellatus est quòd mortem pluribus persuasit. Postremò Cyrenaicę sectæ fuit Anniceris Lybs,qui Platonem liberavit à servitute. Antisthenes Atheniensis, qui Cynicus appellatus est, vel à gymnasio Cynosarge, vel ἀπὸ τῆς κυνὸς, hoc est à cane, quia mordacior in cavillando erat, Diogenem Sinopeum successorem habuit,cujus auditor Crates Thebanus fuit, & Zeno Citiæus à quo Stoici dicti sunt, quoniam in porticu docebant, quæ στοὰ Græcè dicitur, cujus auditor Cleanthes Cassis fuit,cui successit Chrysippus Solensis Stoicorum postremus.Stoici & Cynici parum admodum differũt, nisi quòd verborum licentia in Cynicis est longè major. Plato Academicus appellatus est à suburbano gymnasio Athenarum, quæ Academia vocabatur.Is primò Aristocrates dicebatur,sed à latitudine pectoris Plato cognominatus est : Huic successit Speusippus, Speusippo Zenocrates, Zenocrati Palæmon, Palæmoni Crantor, Crantori Crates Atheniensis , qui Arcesilaum docuit mediæ Academiæ principẽ.cui successit Lacydes,quem audivit Evander Phocæus doctor Damonis. à quo eruditus Mochium Evandrum Atheniensem successorem habuit.Is docuit Hegesinium Carneadis præceptorem, qui Clitomachum discipulum habuit, à quo edoctus Arniadas ultimus Academicorum fuit. Aristoteles namq; sectam Peripateticam instituit,in qua successorem reliquit Tyrtamum Eresium , quem propter elocutionis suavitatem Euphrastum primò,deinde Theophrastum appellavit.

De Isocrate idem ait Cic. ij. de Oratore.

Hagesias πεισιθάνατος.

Cynicus unde dictus.

Stoici unde dicti.

Plato unde sic & Academicus dictus.

Aristoteles Peripateticæ sectæ Princeps. Theophrastus unde cognominatus.

Longum esset singularum sectarum successiones percensere,atque verendum mihi puto ne aut ambitiosus esse videar,aut morosior, quòd ea dixerim, quæ tædio ac senio lectores afficiant. Sed tanta est philosophiæ excellentia,ut minus indecorum esse videatur singulos

Philosophia commendatio.

singulos quosq; qui in ea profecerint nume
enim cognitio non modò privatis civibus,
bus, Ducibus, Principibusq; jocundissima
magnis rebus gerendis plurimum profuit
Macedo cùm accepisset genitum sibi filiu
drum, ad Aristotelem scripsit: *Se diis gratia*
tam perinde quòd filius sibi natus esset, quàm q
sci contigit Aristotelis tempore, à quo quo
cum talem doctum iri, ut se dignus evaderet,
ne rerum suarum. Et cùm primum fari cœp
stotelis eum nutriri jussit, cui deinde cum
in disciplinam tradidit. Et deinde cum Aris
pter adversam valetudinem Alexandrum
qui nequiret, Callistheni discipulo obeund
tradidit, ut Regi adesset, eumque philoso
adjuvaret. Pericles, qui tot præclaras res ge
thenienses, magistrum habuit Anaxagora
nium, cujus consiliis fertur frequentissim
modò in rebus urbanis, verum etiam bell
cum esset intentus, audiretque Anaxagora
vitæ tædio per inediam mortem sibi cons
eum confestim advolavit, & supplex prec
misq; oravit, ut si non sibi, saltem Pericli v
quem consiliorum socium in Republ. opta
etiam Plato Dionem Syracusanum. Et D
rannus homo ad sævitiam immanitatemq;
Platonicam disciplinam desideravit, ut ei
viganti obvius mutata navi & magno Prin
tatu progrederetur, Philosophumq; benig
exciperet, à quo multa didicisse, vel hoc
esse videtur, quòd cùm ejectus esset è tyra
returque à quibusdam quid sibi Plato &
profuisset, sapienter respondit, ut æquo
leque perferret hujusmodi fortunæ mu
Quinetiam Aphricanus Panætium philo
divit, & Polybium domi militiæque com
honoribus affecit. Possidonii quoque æde
Cn. Pompeius confecto bello Mithridati
more à lictore percuti vetuit, ne lectitant
importunus accederet: & sic, sapientiæ

Philippus Macedo, scribit ad Arist. Vide Gellium.

Alexander Aristotelis discipulus.

Anaxagoras Periclis præceptor.

Plato.

Dionysius Platonicam complectitur disciplin.

Dionysius regno pulsus.

Cn. Pompeii modestia in Possidonium.

submisit is, qui tot Reges & populos orientales occidentalesque subegerit. Julius Cæsar in omni literarum genere eruditissimus fuit, & doctissimos quosque viros præmiis & honore affecit. Cujus exemplo Octavius Augustus philosophiæ præceptorem habuit Athenodorum virum ætatis suæ doctissimum. Plutarchus verò Cheronensis Trajanum Cæsarem eruditiorem reddidit, & dicta Principum memoratu digna magna eruditione atque elegantia ad eum scripsit, cum quo etiam Trajano Cæsare conjunctissimè vixit Dio Prusensis, adeò ut sæpe cum eo in eodem curru veheretur, & ad eum nonnulli putant libros suos de regno scripsisse, quanquam nusquam Trajanum nominatim appellat. M. autem Antoninus, qui sanctitate vitæ omnes Romanos Principes antecellit, Stoicæ philosophiæ in omni sua vita deditus fuit: quam collectis undique optimis præceptoribus ita edidit, ut nemini cederet, & summis etiam philosophis adæquaretur. Hoc igitur concludendum censeo, pauciores Principes dignos omni laude sine philosophia extitisse, quàm cum ea ignobiles, quam tanti fecisse plerosque populos ac nationes video, ut apud sese hanc natam esse seu inventam contendant, ejusque inventores indigenas suos asserant, & divinis honoribus prosequantur.

Julius Cæsar. *Plutarchus Traiani præceptor.* *M. Antoninus.* *Philosophi indigenæ.*

Nam Galli (qui Celtæ dicuntur) Druidas, quos vernaculo verbo appellant, Philosophiæ inventores esse asserunt. Hi nemora incolentes non modo contemplatione, sed & vita philosophantur, & de virtute deque immortali Deo multa ac religiosè quidē disseruerunt, mortemque nihil aliud esse opinabantur, nisi migrationem quandam ad meliorem magisque diuturnam vitam: qua persuasione inducti, intrepidè ac fortiter pugnabant, ignavum omnino ac stultum eum putantes, qui mortem timeret, cùm jamjam vita adesset longè præstantior. Hanc opinionem eorum judicio populi quidem secuti sunt, & bello intrepidi admodum extiterunt: quin etiam inventi sunt, qui pecuniam mutuò acciperent, in posteriore deinde vita reddituri.

Druidæ Gallorum. *Il l. 17. c. [illegible]* *Spes vitæ alterius.*

India quæ omni Barbaria vastior habetur, hoc etiam invento

Gymnosophistæ

Indorum. inventogloriatur. Gymnosophistas nam
Apuleius l. 1. bet,hoc est nudos sapientes, qui in temper
durato corpore sine veste (tectis pudibun
bant, & præcepta fortitudinis præferent
odio habebant,quàm ocium & ignaviam,
tem summum dicebant esse bonum, & sy
tiam adeò callebant, ut futuros eventus pl
dicerent, & nono quoque anno conciliun
maximum convocabant, & influxus cœl
dine nunciabant. Si qui autem in his quæ
aberrabant, aliorum in primis convitio, n
mulctabantur, & reliquam omnem vita
degebant. Hi se quasi philosophiæ invento
Liber pater quid in India præstiterit. repetuntque initium doctrinæ à Libero p
non modo bellicis in rebus fuisse ajunt illu
indagatorem eximium rerum occultarun
Gangaridæ. bello Indiam subegit, præter Gangaridas,
Elephantorum multitudinem neque ipse
cules,neque Alexander Macedo superare p
didit plures urbes in India, docuitque re
tum, multaque alia egit, pro quibus div
Calanus Gymnosophista. meruit. Gymnosophistarum penè clarissi
lanus Indus,qui cum apud Persas magnum
vidisset, aliiq; profluvio teneretur, egreg
ante oculos præstantissimi Regis, & in e
ctoris exercitus obire, proinde pyram sib
Ex Plutarcho in Alexandri vita. eamque conscendit. Macedonasque orav
illum lætitiæ cum Rege suo celebrarent,
post diebus Babylone visurum se dixit. H
admoto sine ullo corporis motu expiravit
sophiæ suæ instituto se hostiam Deo vovit.
Larmanochargas philosoph. Indus Philosophus Larmanochargas non
Augusto Cæsare idem Athenis fecit, ut n
tur, cùm præstantissimum omnium morti
ret, ne indignius quippiam aliquid in post
retur. Præstantes habebantur Gymnoso
spondendum ex tempore: eorum nonnu
Quæstiones Alexandri & Gymnoso- ad Alexandrum captivi ducebantur: quor
jorem interrogavit, quidnam agendo be
inire posset? At illi: *Si nemini formidandum*

ius alium rogavit vitam ne, an mortem fortiorem opinaretur? *Vitam ille dixit, qua tot adversa & calamitosa proferat.* Deinde ab alio petiit, quoad vivendū homini esse censeret: *Donec mortem,* inquit is, *vita potiorem ducat.* His ac multis aliis scite ab eis auditis, Alex. eos dimitti jussit, multis muneribus affectos, laudavit eorum ingenium non mediocriter.

phistarum responsa.

Ægyptii (qui omnium mortalium se antiquissimos esse asserunt) philosophiæ inventum in suos conferunt. Et non modo Mathematicas disciplinas, verum alias etiā omnes artes à suis inchoatas volunt. Dicunt namque Memphim puellam regiam forma præstantissimam (quæ urbi Memphi nomen dedit) amatam à Nilo fuisse, qui cōversus in taurū, ejus complexu usus est, genuitq; filium qui reliquos omnes virtute anteiret, Ægyptusq; nominatus est: à quo propter ejus constantiā, universa provincia nomen accepit. Hunc multa invenisse asserunt, quæ utilia admodum extiterunt, & principia quædam naturalia tradidisse. Hujus fratrem dicunt fuisse Vulcanum, quem philosophiæ inventorem extitisse prædicant, & longè doctiorem Ægypto fratre. Hunc ignem invenisse hoc pacto volunt, quòd arborem ingentem fulmine ictam per hyemem cerneret, reique novitate commotum, propius accessisse, caloreque delectatum, conforumque jam deficienti igni ad nutrimentum addidisse, itaq; ad hunc modum servato igne, alios homines ad ejus inventi communionem invitavit. Quæ quidem res adeò hominibus grata extitit, ut deinceps eum instar numinis Ægyptii venerati fuerint. Is astra ignea esse, & ex igne omnia creati voluit. Qui etiam leges complures tulit, & in primis de pudicitia, ac comprimenda mulierum libidine, quæ in Ægypto penè omnibus corpus suum vulgabant. Forcipem ex ære primus invenit: quod primùm fluxisse ex ignis ardore animadvertit: quo monitu creti fodinas effodit, & ferrariam fabricam instituit, & agrestia ac bellica arma primus cudit.

Ægyptii philosophiam se invenisse gloriantur, *Memphis puella.* *Ægyptus.* *Vulcanus philosophia inventor & ignis.* *Astra ignea* *Forceps & ferraria fabrica.*

Thebani Linum Mercurii & Uraniæ filium philosophiæ inventorem præferunt. Is de mundi creatione, & solis lunæq; cursu, & de animalibus ac plantis scripsit: &

Linus philosophia inventor apud Thebanos.

&Deum(quem naturę nomine appellat)c
ditorem fuisse asseruit.

Zamolxis philosophiam Getis invenisse creditur

Getæ qui Thraciam in incolunt, Zamo
phiam invenisse credunt, qui Pythagoræ
& ab eo cœlestia didicit: mox Ægyptios f
divit, & de animi immortalitate sic sensit
neminem qui ejus præcepta sequeretur
rum, sed perpetuis bonis fruiturum: qu
terraneam specum effodit, quò quidam
quibusdam vitam in contemplatione divi
degebat, & post quartum annum cùm
Getis (qui eum mirificè desiderabant) se c
taque prædixit, quibus meruit divinis h
nestari.

Ochus Phœnices philosophiam docuit.

Phœnices Ochum eam reperisse volun
peritissimus fuit, & naturam parvæ Cynos
nullorum syderum descripsit.

Atlas philosoph. in Lybia

Libyci verò Atlantem, qui de mundi m
quenatura acutissimè disseruit, adeò ut p
eum cœlum humeris sustinere: cui labor
ideò successisse fabulantur, quod ab eo d
les post ejus obitum in Philosophia succes

Scytha Anacharsim philosophiæ inventorem agnoscunt.

Albaris.

Scythæ autem Anacharsim Guyri filium
principem referunt, qui Scythicas leges
psit, & de virtute, ac tenuitate victus. Is Cr
fuit, & anchoram primus rotamq; figulor
dicitur. Claruit etiam in philosophia a
Albaris, ad quē Phalaris tyrannus literas d
ei gratulabatur, quod ex hyperboreis disce
goræ philosophi Stesichoriq; poëtæ famili
esset, ac multorum Græcorum, quorum d
eam quam primò tenebat addidisset, & e
ut ad se veniret. Fuit enim Phalaris eloq

Phalaris.

& doctissimos quosq; sui temporis omni s
cutus est. Albaris autē ad eum scripsit, *null
mercium esse cum tyranno crudelissimo eius
abdicavit.* Scripsit enim Albaris Scythica
Apollinis ad Hyperboreos accessum: quo
losa antiquitate dicitur sagittam ab Apolli
cepisse, cum qua è Græcia ad Hyperboreos

Persæ qui cum Ægyptiis de vetustate certant, Magos suos philosophiæ præfecerunt, qui duo principia posuerunt, bonum, & malum. Numen bonum cœli, malum verò inferorum Deûm arbitrantes. Zoroastres ab illis philosophiæ præficitur, quem Astronomiæ & magicarum artium inventorem fuisse volunt. Huic successit Osthanes in philosophia, & deinde disciplinam suscepit Astyamsicus. *Persæ. Magi. Principia duo. Zoroastres. Osthanes. Astyampsicus.*

Chaldæi se omnium antiquissimos philosophos prædicant: & sapientiæ principem Prometheum referunt, qui Astronomiæ fuit peritissimus, & de natura rerum, hominumque genitura scripsit, & de tonitruo, ac fulminis ratione. *Chaldæi. Prometheus.*

Græci de philosophis suis quam plurima, ac penè infinita volumina referunt, quorum longum esset varias multiplicesque opiniones referre. Sed penè ab omnibus in hanc sententiam ventum est, ut septem quos sapientes appellant, inventa philosophiæ plurima dederint, & præcepta sapientiæ, quibus innumerabiles penè philosophi in omni Græcia usi fuerunt. Horum primū referunt Thaletem Milesium fuisse, quem Callimachus inventorem minoris Ursæ, cum ad Phœnices navigaret, fuisse dicit. Chærilus autem poëta dicit hunc primum de immortalitate animi disseruisse, & de natura rerum scripsisse. Secundum Solonem Salaminium fuisse tradunt, qui leges Atheniensibus dedit, quique Homeri versus resarcivit, ut sensus convenirent. Tertium Chilonem Lacedæmonium qui rogatus ab Æsopo quid nam Deus ageret? Respondit, *eum humilia extollere, & excelsa humiliora reddere*. Ejus est illa sententia: *Sponsioni non deesse jacturam*. Ed ad Periandrū scripsit: *Felicem eum tyrannum esse, cui cum sua domo ac sanguine mors contigerit*. Quartum censet Pittacum Mitylenæum, qui Phrinonem Atheniensium ducem in singulari certamine interemit. Et cum ei Mitylenenses ob hoc facinus imperium dedissent, decem annos tenuit, quoad eos ad optimam Rempublicam redegit, deinde imperio se abdicavit. Quintū Biantem Prienæum: hic oblatum sibi tripodem, in quo scriptum erat: *Sapienti detur*, Apollini dicavit, quo judicio reliquis sapientibus prælatus *Græcorum philosophi. Septem sapientes. Thales, Milesius. Solon Salaminius. Chilon, Lacedæmonius. Deus quid agat. Pittacus Mitylinaus. Bias Prienaus.*

Cleobulus Lydius. prælatus eſt. Ab eo Alyattes Lydorum
Sextum Cleobulum Lydium, hic dic
magis quam loquendi homines ſtudioſos eſſ
Periander Corinthius uxorem interemit. mum Periandrum Corinthium: hic ty
cuit: & rogatus ab amicis cur eam non
Quia ultro deponere, & vi cedere aque
violentus tamen fuit. Nam quadragin
nidem, quam in magiſtratu invaſerat e
liam uxorem ictu calcis interemit.

DE CORPORIS EXERCITAT

ludis Gymnicis, Circenſibus, gladiato
de pugilum certaminibus, &
percalibus.

TIT. VIII.

Zvvingerus volum. 12. li. 4. Celsus lib. 15. c. 13. Antiq. lectionũ. Animus languens corpus vietũ reddit. ANimum in primis formandum diſci
artium, civili viro diximus. Præſta
non ſolùm corpus adjuvat, verùm promp
que reddit ad maximos quoſque labore
quidem corpus ſatis robuſtum ac valid
ubi animus languet. Frequenter in bello
nullos parvi aut gracilioris corporis, fort
re, proceriores autem ignavos. Proinde
virtute & ſapientia adjuvare ſi corpo
Ars ludicra. mus. *Ars ſiquidem ludicra* (ut ait Cicer
mis libris ſuis de Oratore ad Quintum f
tori & militi prodeſt aliquid: ſed animus
idem acutius & verſutus, invictos viros effic
tamen arte coniuncta. Sed quia non om
lemus, & per deſidiam plerique literas
mittẽdi ſunt ad eas artes, quibus ad natu
Apollonius Alabandensis. eſſe noſcuntur, exemplo Apollonii Ala
gni illius doctoris, quem tantopere Gr
qui diſcipulos ad eas artes dimittebat; a
natura deditos eſſe cernebat. Corporu
nem neceſſariam eſſe Plato & Ariſtotel
Exercitatio corpus firmati. omnes qui de Republ. ſcripſerunt affirm
namq; corpus habeat & effœminatos h
induſtria autem firmat & alacriores fir

Lacedæmonii pueros ruri alebant, ut laboribus consuescerent, sub dio pernoctarent, frigore & æstu, pulvere, cursu, venatione, luctatione, jaciendo, prosiliendoq; obdurarent. Nudis etiam corporibus & perunctis certabant, unde eorum palestra Gymnastica dicta est, quòd nudi luctarentur. Tantumque valuit apud eos exercitatio, ut quamvis pauci admodū essent, universam penè Græciam subegerint, cùm reliqui ferè omnes Græci desidiæ voluptatiq; indulgerent. At postquam cognoverunt alii exercitatione & industria Lacedæmones in bello factos esse meliores, laboribus adsuescere cœperunt, adeoq; profecerunt, ut parvo tempore victi victores superarent. Athenienses qui imperio Lacedæmoniorum diu parverant, eis deinde imperarunt, & præcipuè postquam didicerunt juvenes in palæstra potius quā in theatro exerceri: Tria enim Gymnasia ex publico constituerunt, Academiam Plato, Lyceum Aristoteles, & Cynosarges Antisthenes, in quibus longe prius athletæ certare quàm philosophi disputare consueverunt. Præmia igitur in certaminibus exponi placet victoribus victisque, quò promptiores alacrioresq; reddantur, exemplo Aeneæ, de quo Virgilius Aeneidos 5. sic ait:

Lacedæmonii laboribus adsueti.

Athenienses.

Gymnasia tria ex publico constituta Athenis.

Et geminum pugna proponit honorem,
Victori velatum auro vittisque juvencum:
Ensem, atque insignem galeam solatia victo.

Ejusmodi præmia longè magis laudo quam Platonica illa, quæ potius ad libidinis exemplum, quàm ad virtutem afferendam mihi exposita esse videntur. Viris namque fortibus, summis bellatoribus suaviationes puerorum puellarumque proponere, nihil aliud mihi videtur, quàm fortitudinem enervare, & virtutem omnē contemptui ludibrioque habere. Exerceantur pueri, ut laboribus consuescant; non autem ad effrænatam quandam immanitatem: ut enim industria & ingenuus labor corpus firmat aptiusque ad labores efficit, sic nimia illa exercitatio continuusque labor frangit, & ad immaturam senectutem præcipitat. Aristoteles testis est ejusmodi laboribus corporum incremēta impediri, & membra distorqueri, Celsus ait. Nos autem frequen-

Præmia laudabilia.

Pueri quomodo exercendi.

Labor nimius nocet.

Caii Marii varices. fer cernimus laboriosos homines varicosos fieri. Et dè Cajo Mario rustico illo Imperatore legimus, quòd ad secandas varices sine gemitu crura medico præbuit, ut pristinæ valetudini redderetur. Pueros mangonibus aut lanistis alendos tradere, neutiquam mihi ingenui animi esse videtur: sed exemplo Julii Cæsaris utendum censeo, qui tyrones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus per equites Romanos atque per Senatores armorū peritos erudiri jubebat. *Exercitationes concessa.* Luctatione, cursu, pilæ jactu, eos exercere placet, & nando, prosiliendo, dimicandoq; speciem veræ pugnę simulare utile esse censeo. *Silius Italicus.* Silius Italicus Romanus poëta peregregius, qui consul fuit quo tempore sibi Nero mortem consciivit, quique proconsul Asiæ magnam laudem meruit, in libris suis de secundo bello Punico, cùm de Scipionis *Scipionis laus.* indole loqueretur, ingenuos labores his versibus complexus est lib. 8.

Ipse inter medios ventura ingentia laudis
Signa dabat, vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, undosum frangere nando
Indutus thoraca vadum, spectacula tanta
Ante acies virtutis erant, sæpe alite planta
Ilia perfossum, & campi per aperta volantem
Ipse pedes prævertit equum, sæpe arduus idem
Castrorum spatium & saxo transmisit & hasta.

Qui igitur assuescunt ejusmodi laboribus, alacriores in bellum accedunt, & corpore & animo firmiores fiunt. *Epaminundas.* Epaminundas Thebanus Imperator excellentissimus diligentem operam palæstræ dedit, non tam magnitudini virium serviens, quàm velocitati. Illam enim athletarum usum adjuvare, hanc autem ad belli existimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur plurimum currendo, atque luctando. *Plato prius Aristocles dictus.* Plato etiam philosophorum maximus apud Aristonem Argivum palæstricam exercuit, à quo & Plato peregregio corporis habitu appellatus dicitur, cùm prius Aristocles nomine vocaretur. *Romani virtuosi.* Romani qui judicio omnium, virtute & gloria mortales omnes olim anteibant, non tam voluptatis gratia, quàm utilitatis, multiplices ludos & spectacula *Ludorum o-* constituerunt. Ludorum tamen originem, & nominis ratio-

rationem sunt qui altius repetant velintque ludos à Lydis dici. Est enim Lydia Asiæ regio, quæ primò Meonia diecebatur, in qua cùm olim Lydus Tyrrhenusque fratres regnarent, Tyrrhenus fratre relicto in Italiam venit cum ingenti Mæonum multitudine, inquirendæ novæ sedis gratia, deseditque apud Tiberim, eoque loci spectaculum præbuit, ad quod quidem vicinorum complures concurrerunt, novitatémque rei admirati, exemplum deinde imitati sunt, & ejusmodi spectacula à Lydis ludos appellarunt. M. tamen Varro hanc opinionē nequaquam sequitur, sed ludos à lusu dictos putat, q̄ juvenes per dies festos populum lusionibus oblectarēt. M. aurē Quintilianus ludū dici putat, quia longè à lusu absit. Lusum verò pleriq; à luendo dici volunt. Est enim luere, soluere: Unde lustrum quinquennale spatium temporis Varro nominatum putat, quòd quinto quoque anno vectigalia, & tributa per censores exigerentur, sic etiam lucrum quod amplius luat, quàm quāti c[illegible]set emptum.

rigo Etymō Vocis.

Lydia regio.

Tyrrhenus spectaculum exhibet.

Ludi à lusu dicti.

Apud Isidorū l. 8. c. 16.

Lusi etymon.

Lucrum.

Ludorum genera plura sunt, sed præcipui habentur Gymnici, Circenses, Gladiatorii, Scenici. Gymnici, quod nudi in gymnasiis exercebant, & id quidem quinque modis, saltu, cursu, jactu, virtute, luctatione. Virtute exerceri erat robore, & viribus certare. Luctatione autem lateris complexu: hi Græcè athletæ dicuntur, locus autem, palæstra. Hoc exercitationis genus inter adolescentes, in conspectu tamen majorum natu, quò verecundius id agant, utile admodum puto. Consuetudinem tamen Lacedæmoniorum omnino repudiandā esse arbitror, qui fœminas etiam inter se luctari jubebant, & victricem victori despondebant, ut futura soboles fortibus orta parentibus, longè robustior nasceretur. Contineant se domi mulieres, reique familiari invacent, quas natura imbelles fecit, ac timitas, ut earum formidine longè aptiores ad custodiā redderentur. Circenses ludi, vel à circo maximo in quo spectabantur, dicūtur, ut Quinto Pediano placet: vel à Circe solis filia, quam patri hoc genus certaminis constituisse Græci asserunt, quod tamen non abs re esse videtur. Circus enim maximus principaliter Soli consecratus fuit, cujus

Ludorum genera.

Gymnici ludi.

Athletæ quales?

Lacedæmoniorum mos carpitur.

Circenses ludi, unde dicti.

Circus maximus.

ædes in medio spatio cernebatur, ejúsque effigies è fastigio ædis eminebat. Soli enim intra ædes sacrificare iniquum esse putabant. Circum Romani spatium appellabant, in quo currere equi solebant in quadrigarum certamine circum metas. Meta enim finis vel terminus à metu transiliendi dicitur. Alii dicunt agonicos Circenses Olympicum certamen, inventum apud Elidem in honorem Jovis Olympici. Sunt qui credant Olympicum certamen ab Hercule primò editum in honorem Pelopis materni atavi, quo singuli anni quaterni numerantur.

Solis sacrificia.

Meta unde.

Agonici circenses.

Olympicum certamen.

Circenses ludi.

Alii quidem putant, Circenses ludos qui circum enses agerentur nominari. Nam ubi deinde malè collocati essent gladii, disponebantur. Alia autem ex parte fluminis ripa erat, ut si quis in alterutram partem diverteret, discrimen non parvum subiret. Non igitur parvæ erat artis, inter ripas ensésque quadrigas agere. Hi ludi quamvis Soli aurigarum numini principaliter dedicati essent, tamen Castori & Polluci deputabantur, qui à Mercuriò equos accepisse dicuntur. Celebrabantur etiam Neptuno, Marti & Jovi, quia eos etiam quadrigis præesse opinabantur. Sunt etiam ludi quos magnos Circenses Virgilius appellat, qui Romani etiam ludi dicuntur, quòd sub Regibus instituti sunt, & magni nominati, vel quòd diis magnis, id est Laribus vrbis editi fuerint, quibus Sabinas raptas fuisse ajunt, vel, à magnis impensis. Nummûm siquidem ducenta millia impendebantur. Ejusmodi ludos magnus Pompejus in victoria Sertorii vovit, & Lucius Sylla in victoria belli civilis. Sunt qui opinantur eosdem & Megalenses dici, quod verum neutiquam esse existimo. Ludi enim Megalenses magnæ matri Deum dicati sunt, ut Livius in secundo bello Punico refert, libro nono tertiæ decados, his verbis: *Accessit consultatio de matre Idæa accipienda. Haud parva rei iudicium Senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset, veram certè victoriam eius rei sibi quisque mallet, quàm ulla imperia honorésve suffragio seu patrum seu plebis delatos. Patres conscripti, P. Cornelium Scipionem Cnei filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, iudicaverunt*

Sol aurigarũ numen.

Circenses magni cur ita dicti.

Megalenses, Ludi.

P. Cornelius Scipio.

in tota civitate virum esse optimum & paulò post addidit. *In adem Victoria quam palatio, pertulere Deam pridie idus Aprilis: isq; dies festus fuit. Populus frequens dona Deæ in palatium tulit, lectisterniumq; & ludi fuere Megalesia appellata.* In bello quoque Macedonico idem testatur, cùm ait. *M. Iunius Brutus adem magna matri Deûm in palatio dedicavit, & ludos ob eam dedicationem factos Megalesia appellavit.* Dicuntur autem Græca appellatione à magnitudine, ἀπὸ τοῦ μεγέθους. *Megalesia.* *Varro aliter ἐτυμολογεῖ lib. 5. de L.L.*

Gladiatorii ludi longè ab omni humanitate distant: carnificinam siquidem & immanitatis speciem potius præbere videntur, quàm aliquid decoris aut utilitatis habere. His igitur carebit civitas nostra, & omnis benè instituta Respublica, si dictis nostris auscultare voluerit. Celebrantur autem in amphitheatro, in quo quidem plura gladiatorium genera descendebant. Primi erant equites duo, equis albis signisq; militarib⁹ in honorem Martis, quem vana sua superstitione urbis præsidem esse putabant. Secundi in honorem Neptuni, quem in bello nautico invocabant: hi fuscinam (quam tridentem appellant) habebant, & occulta quædam retia, quibus adversarium pugnantes irretitũ tenerent. Tertii Secutores dicebantur, quòd retiarios insequerentur, & ad honorem Vulcani pugnabant: quocirca cuspidem, & massam plumbeam gestabant. Quarti demum erant Laquearii, qui desiliendo laqueis decernebant, quibus comprehensi, aut vulgabantur, aut perpetuam servitutem servire cogebantur. Pugilum certamen (quod magnæ laudis fuit) apud veteres, periculosum valde est, & nequaquam permittendum ab his qui Reipubl. præsunt. Inhumanum mihi videtur, homines in certaminibus ludicris interimere: nec id potest sine mœrore & lachrimis plurimorum accidere. Agitur tamen id non sine ingenti arte, & speciem quandam fortitudinis præ se fert, quod Cicero ostendit libro secundo Tusculanarum quæstion. his verbis: *Pugiles cùm feriunt adversarium, in iactandis castibus ingemiscunt, non quòd doleant, animove succumbant, sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitq; plaga vehementior.* Pugiles à pugna dicuntur. Pugna autem à pugno. Ve *Gladiatorii Ludi.* *Gladiatorũ ordo.* *Fuscina Neptuni.* *Secutores.* *Laquearii.* *Pugilum certamen.* *Pugiles à pugna dicti.*

teres namq; ante uſum ferri & armorum,p
bus, morſu, & omni corporis nixu ac lucta
Luctatio. bant. Ante inventos cæſtus pugnis nudis,
conatu decernebant. Quod quidem non ab
eſſe opinor, dummodo id ſine ira aut ſin
habet enim ſpeciem aliquam virtutis, & e:
tudine homines promptiores ad rem bellic
Ceſtibus pugnare. tur. Sed cæſtibus pugnare (ut dixi) ab omni
alienum eſſe videtur.

Græcorum Ludi. Infinitum eſſet ludos omnes Græcorur
rumq; oratione compleƈt, quorum partir
tationem, partim ad crudelitatis ſpectacu
Lupercalia. eſſe cernimus, partim autem ad luſum, vel
Varro lib 5. de ling. Lat. & Iſidorus. percalia, quorum nomen Quintilianus à
bus orationis fieri voluit, quaſi luere per e
dem cùm celebrabantur (ut Plutarchus
refert in vita Julii Cæſaris) *multi nobile: ado
urbem nudi diſcurrebant, ſcuticamq; ex loris
vtum quemq; per riſum cædebant. His accu
plures etiam nobiles fœminæ, præbebantq; ma
veluti præceptoribus, vulgò namq; ſibi perſua
illis cæderentur, prægnantibus pariendi ſibi n
Pan Lycæus. autem concipiendi facultatem quamprimum t*
Fæneſtella, & nonnulli alii veteres ſcripſe
Lycæum, ſeu Faunum Sylvanum primum
Deorum, quos Romana ſuperſtitio coluit,
rem divinam faciebant, & Lupercales lu
Evander. bant. Hujus religionis Evandrum fuiſſe a
Lupercalia unde nominata. cunt. De nomine Lupercalium non ſatis co
ſcriptores. Nam ut omittam Quintiliani
tionem, de qua modo dixi, alii aſſerunt hoc
inditum, quòd hujus numinis invocation
bulis arcerentur. Alii templum in quo col
cal appellari dicunt, unde Virgilius:

Æneid 8. *Retulit, & gelida monſtrat ſub rupe L*

Lupa Romulum lactans. A lupa quæ eò loci inventa eſt cùm lac p
mulo, & Remo. Quem autem nos lupum
Juſt l. 43. c. 43 vocant. Alii à Lycæo Arcadiæ monte, u
primò viguit, Lupercal dici volunt. Trogu
pejus ait Evandrum in radicibus Palatini

plum constituisse Lycæo, quem Græci Pana, Romani Lupercum appellabant, cujus Dei simulacrum nudum, caprina tantùm pelle amictum erat: quo etiam habitu Lupercales per urbem cursitabant. Ejusmodi ludi nusquam permittendi sunt, tum propter vanas impiasque superstitiones, tum quia nihil decoris aut utilitatis habent. Hanc consuetudinem ludibrio etiam habere videtur Juvenalis cùm ait: *Lycæi templum.* *Pan.* *Satyr. 2.*

Turgida non prodest condita in pyxide Lyde,
Nec prodest agili palmas præbere Luperco.

Diximus satis quibus artibus, quibusq; studiis pueri erudiendi sint: quam curam omnium maximam non modo parentibus, verùm his quoq; qui Reip. præsunt, esse diximus. Alatur igitur primùm ingenium, redigaturq; ad sapientiam si fieri potest, quæ omnium rerum optima est. Exerceantur corpora, sed ita, ut ingenii munera non impediant. Difficile est enim uno eodemque tempore animo & corpore exerceri: cujus quidem rei ratio diligens habēda erit. Parvo tempore exercitationibus corporis indigent, ne illis nimium oblectentur. Fiunt enim ingenio hebetiores sibiq; ipsi vix consulere sciunt, veluti de Milone Crotoniata legimus, qui omnia supra humanas vires fecisse legitur, & totius victor in certaminibus coronatus est, bovemq; ictu pugni victimam fecit. Attamen cùm nimium suis viribus crederet, mortem sibi infœlicissiam paravit, cùm enim cerneret robur cuneis adactis nondum diffissum esse, ignaviam eorum qui id reliquerant, irrisit manibusque id scindere cōnatus est: sed cùm cunei discuterentur, arborque ad propriam naturam rediret, compressis brachiis in solitudine detentus, alitibus ferisq; præda extitit. Et Polydamas pugil alius præclarissimus, cùm laterbram imbre petitam humeris sustentare nititur, sociis omnibus fugientibus, sepulchrum sibi paravit, non sine magna omnium seculorum irrisione. Citò igitur recedant ab ejusmodi exercitationibus pueri, discantque à Mercurio illo, quem palestræ inventorem veteres fuisse affirmant, qui ea quamprimum relicta, ad eloquentiam se contulit, & Musicæ Astronomiæq; diligentissimam operam dedit. Et de his hactenus. Nunc autē quoniam *Pueri quomodo educandi.* *Milo athleta. De quo Plin. lib. 7.* *Polydamas pugil. Valer. lib. 9. ca. 12. Pausan.* *Mercurius palestra inventor.*

docuimus, qui Reip. muneribus honoribu
di sunt, quiq; etiam repudiandi, aut è civita
de ordine magistratuũ dicemus in sequent

AD SIXTUM QU
TUM PONTIFICEM M
MUM PROOEMIUM.

Republ. moderatio in quibus consistat.

OMNIS *Reipub. moderatio, Six.*
ctissime, in magistratuum descrip
netur, sine quorum authoritate, p
diligentia, civitas esse non potest.
nus admirandum est Aristotelem
publ. esse institutionẽ civitatis circa magistrat.
publicos, quandoquidem in libero populo sine m
nihil rectè agitur. Vt enim navis sine guberna

Simile.

tum tranquillitatis nunquam redigi potest, u
sine Imperatore in magno semper periculo ver
victoriam assequitur, sic civilis societas fortune
videtur, nec quieta aut fœlix ulla ex parte esse
magistratuum authoritate atq; consilio regatu
tamen est, sicut in re nautica ac bellica, sic in
sint qui imperent, plurimi autem qui obsequan
tudo enim magistratuum civilem ordinem pert.

Maßilienses.

dant veteres scriptores Maßilienses, quorum
dine & æquitate omnibus aliis preferunt. Eoru
numero sexcenti erant (ut refert Strabo) ex qu
vicibus quindecim præsidebant, summumq; ger
stratum Ex his autem quindecim tres præfici
legibus ac iuri dicundo præerant. Hi paucis a
uti, rem civilem in pacis & optimè gubernaba
autem & tumultu, Imperatores & Principes
deligebant, qui satis essent ad rem bellicam ben

Medici.

Complures medici uni ægroto adhibiti, inter se p
tationis gratia decertant, quàm ea dicẽ nant q
ti salutem afferre possunt, & varia consilia in
riculis rem potius præcipitant quàm adiuvant.
raq; alia cogitanda sunt in magistratibus ordi
quibus suis locis differendum erit. Sed hoc iteru

dicendum censeo, optimè gubernacula Reipub. senibus tradi, qui per ætatem & rerum experientiam plurimùm sapiunt. Vera nanq; est illa Platonis sententia, & à Cicerone quasi pro oraculo posita, beatũ eum haberi posse, cui contigerit feliciter senescere, ut sapientiã verasq; opiniones assequi possit. *Platonis sententia.*

DE ORDINE MAGISTRATUUM, ET DE *officio privatorum in eos qui magistratum gerunt, & eorum rursus in privatos, & de virtutibus illorum qui Resp. præsunt.*

Tit. Primus.

Crantor Solensis Xenocratis auditor, Polemonisq; amicus, ac deinde discipulus (qui Philosophus fuit peregregius, & poëta non vulgaris) cùm vitæ humanę rationem habere vellet & actiones cogitationesque nostras prudentissima divisione sortiri affirmare, primas vitæ partes virtuti dandas esse, secundas bonæ valetudini, tertias honestæ voluptati, quartas autem divitijs opinabatur: Siquidem nihil boni, nihilq; jucundi nobis sine virtute accidere posse, frustraque eum alia ex parte quærere quæ commoda aut bona esse dicuntur, qui virtutis sit expers. Optimam deinde virtutis comitem, bonam putavit esse valetudinem. Vix enim nobis benè ab animo esse potest, cùm à corpore malè sit, & corporis ægrotatio vix sine animi ægritudine esse potest. Præterea qui benè valet, liberiore animo utitur, & ingenii acumine minine fraudatur. Comes his duabus accedit honesta voluptas, quæ quidem tum præcipua est, cùm animus seipso fruitur, omnia metitur ad tranquillitatem jocunditatemque mentis: delectatur non titilatione sensuũ, aut corporis illecebris, sed contemplatione magnarum rerum, quæ quidem pabulum est animi ingenui, & mentis liberalibus studijs institutæ. Quarta illa pars quæ commercium cum superioribus habet, licet minor omnino sit, tamen cùm necessitatem humanam respicimus, consideremusque hominem victu, vestitu domicilioq; indigere, necessaria etiã habenda est. Callimachi Poëtæ sententia est, quæ huic menti congruere videtur, *divitias sine virtute nunquam*

Laert. in eius vita. Crantor.

Vita humana actio quadruplex.

Valetudo optima virtutis comes.

Honesta voluptas.

Victus & vestitus.

Callimachi dictum.

hominem efferre, virtutem autem sine divitiis parum admodum eum illustrare. Et Sappho Lesbia non muliebriter inquit, parum prodesse divitias sine virtute, sed cum ea conjunctas accumulare vitā beatam. Theognis quoque vetus Poëta duriorem sententiā protulit, paupertatis enim metu vel in mare nos ire præcipites suadet. Inopia siquidem præclaros viros nonnunquam urget, & duriora quæq; eos agere compellit. Plautus Comicorū Poëtarum facetissimus, propter annonæ difficultatē ad molis manuarias pistori se locavit, & ibi quoties ab opere vacaret, scribere fabulas & vendere consuevit. Cassius quoque Severus Orator egregius cùm annis quinq; & viginti exulasset, in summa inopia diē obiit, vix panno verenda contectus. Et Valerius Bruti collega adeo pauper mortuus est, ut publico sumptu sepeliretur. Ammianus quoq; Marcellinus scribit, Persei Regis legitimum filium post adversæ fortunæ calamitatem, artem ferrariam ob quærendum victum exercuisse. Hæ cogitationes sæpenumero in mentē cadere debent eorum, qui societatem humanam optimè constituere volunt. Et Crantoris illa divisio in civitate ritè constituenda commodissima est. Nam instituendi erunt cives, ut virtuti incumbant, bonę valetudini studeant, honestam volu[p]tatē non formident, divitias ad usum vitæ suæ, & eorum quos diligunt, patriæq; commoditatem parare velint. Vita igitur civilis taliter instituenda erit, ut sine metu, sine violentia aut injuria degere possimus, & ad fœlicitatem omnia dirigere: quod quidem ut assequamur, considerandum erit civitatem omnem duplici hominū genere constare. Eorum in primis qui publicā personam gerant, quique Reipub. rationem habentes, obliti commodorum suorum, aliis omnibus legitimè imperent, ipsi autem solis legibus obtemperent. Cæteri omnes privati cives sint æquali inter se jure viventes, qui superiores illos, qui magistratum gerunt, concives suos tunc esse arbitrentur, sed Principes, aut Reges, vel potius numen geniumq; Reip. Illis studeant parere, imperioq; adeò obtemperare, ut piaculum admisisse videantur, si eorum dictis minimè auscultaverint. Qui magistratum suscipiunt, se majestatem Reipublicæ gerere sciant,

Sappho Lesbia. *Theognis.* *Inopia vis.* *Plautus Gell. lib. 3. cap. 3.* *Cassius Severus.* *Val. Publicola. Val. Max.* *Persei regis filius faber.* *Crantoris quadrivium.* *Vita civilis quomodo instituenda.* *Civitas duplici hominū genere constans.* *Civium officium.* *Magistratus munus.*

sciant, obliviscanturque tantisper se privatos esse, dum publico munere funguntur.

Majestas. Magister. Magistratus.

Majestas Reip. est in qua continentur dignitas & amplitudo civitatis, ejusq; nomen à magnitudine dicitur, sic & magister, quòd majore in statione sit, à quo magistratus, deducitur, ut Varro asserit. Leges ante oculos semper habeant, quibus omni ex parte parendum esse sciãt. Nam sicuti magistratibus leges, sic populo magistratus imperare debent. Verum namq; est illud Ciceronis adagium, Magistratum *legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum*. Nihil metu aut vi agẽdum sibi persuadeant, quorum alterum ignaviæ, alterum temeritatis est. Bene imperandi rationem teneant, quam quidem facile dignoscere poterunt, si eam primò benè parendo didicerint. Fit enim hoc in optima Repub. ut qui modestè obsequitur, dignus esse videatur, ut aliquando imperet. Expedit siquidem eum qui paret, sperare se imperaturum: eum autem qui cum imperio est cogitare non diu post futurum ut obsequatur.

Leges magistratibus, populo magistratus imperare debent.

Cic. lib. de legibus. 1.

Imperandi & obsequendi vicissitudo.

Virtutes in primis duces habeant, quæ imperant, sine quibus nihil rectè agitur: quarum præcipua Justitia est, quæ quidem humanæ societatis fundamenta jacit, & pietatem in se continet, quam quidem *scientiam colendi Dei esse*. Sextus Empiricus docet. Hanc Græci εὐσέβειαν appellant. Hæc cultum divinum, mysteria, & cerimonias in primis respicit, quibus nihil ritè, nihil sanctè in Republica geri potest. Sed quia de religione in posterum latius scribendam censui, non ero longior in hac parte. Secundum pietatis officiũ est, quo erga in patriam devincimur, quam quidem secundum immortalem Deum colere atque observare debemus. Tertium est quo ingenti studio tenemur, non modo in parentes, liberos, concives, aliosque qui necessitudine nobis conjuncti sunt, verùm in omnes quoque concives nostros, quos mirifica benevolentia complecti debemus. Justitiæ deinde munus erit, neminem lædere injuriave afficere, jus suum cuiq; tribuere, benemeritos gratia laude, muneribusque afficere, malè autem meritos damnis, ignominia, pœnis, morte, multare. Ejus officium est peregregium, fidem servare: quæ non modò

Justitia prima virtutum.

Pietatis officia.

Amor patriæ.

Necessitudo domestica & civilis.

Justitia munus.

Fidem servare.

modò civibus nostris, & peregrinis omni
biscum aliquo vitæ commercio tenentur,
hostibus servanda est, & his qui contra no

Fidem fallere turpissimum magistratui. Nihil enim turpius esse potest his qui Rei
quàm fidem fallere, quæ quidem ignom
quam oblivione deletur, ut de Carthagi

Carthaginenses fœdifragi. mus, quos fœdifragos Ennius appellavit
fœderibus; quæ quidem res causa vel in
ut urbs illa everteretur, quæ de imperi
terrarum cum Rom. populo omnium g
re, tot annis certaverat.

Fides lib 1. officiorum. Est enim *fides dictorum conventorumq́;*
cta (ut Cicero ait) quòd fiant quæ promitt
igitur colant qui Reip. præsunt, à qua nu
lus metus, nulla spes, nullaq́; pollicitatio
liri debent.

Secunda virtus quæ commendat eos
Fortitudo. tum gerunt, Fortitudo est: quam quidem
tis nomine appellari à doctissima vetust

Virtus à viro dicta. ea adeo virum decet, ut Ciceronis senten
tus appellata sit, quia viri propria est for
Græci τὴν ἀνδρίαν dici voluerunt. Hæc vi
cernitur in periculis laboribusq́; subeundi

Laërtius in eorum vitis. stabile firmumq́; indicium servat in his
midolosæ esse videntur. *Hanc* Chrysippus
voluit *perferendarum rerum humanarum*
animi in patiendo perferendoq́; summa leg

Magnitudo animi. *timore.* Zeno autem *magnitudinē animi* ap
dicit *esse sententiam, qua animi habitum f*
omnibus quæ contingere poßint, æqualiter pe
fidissima comes justitiæ est, sine qua man
debilis esset.

Prudentia. Tertia est Prudentia, quæ in delectu
Cic. lib 11. de invent. lorumq́; versatur, & aliarum virtutum d
Apollophanes Philosophus non vulgar
diceret virtutem esse, cui reliquæ omne

Modestia. Modestia deinde ac Temperantia plurim
Temperantia quæ quamvis cernitur in contemnendis
disque voluptatibus, tamen in singulis a
elucet, ut earum moderatrix. eq; auriga

Hęc est illa quę tam diuturna laude extulit sententiam illam Solonis quæ præcipit: *Ne quid nimis agatur.* Ad temperantiam percipiendam pueri apud Persas magno studio docebantur: quam ut diligentius observarent, per diem actionibus puerorum seniores quosdam probatissimos adesse jubebant, ut veriti eorum aspectum, modestia temperantiaq; omnibus in rebus regerentur. Huic conjuncta sit constantia: quæ dictorum gerendorum que fidissima custos habetur: ea efficit, ut secreta Reip. tacito silentio asserventur, quo nihil præstantius esse potest, qua etiam virtute præcipuè laudantur Persæ, qui omnia arcana incredibili fide custodiunt, non metus, non spes, aut ulla pollicitatio vocem elicere potest, qua eorum occulta prodantur. Vetus namque eorum disciplina est, qua quidem jubetur silentium vitæ periculo custodiri, nec magnum quippiam ab eo geri posse opinantur, qui linguam suam coërcere nequeat: quod membrum natura omnium facillimum esse voluit, ut ostenderet taciturnitatem non omnino difficilem esse virtutem.

Solonis sententia. Ne quid nimis. Persarũ mos in erudiendis pueris. Constantia. Persarum fida taciturnitas. Silentium vita periculo custodire. Lips. Politic. Gellius.

Caveat qui magistratum gerit, ne quid unquam ingratitudinis committere videatur, nihil enim est quod obsit magis Principibus, quàm cùm intelligunt populi eos in gratia referenda negligentes esse. Hoc crimen ingratitudinis, cùm acerbissimi in plectendis sontibus Parsæ sint, omnium gravissimè ulciscebantur. Dignoscebant namq; Deum in primis, patriam, parentes, amicosque ab ingratis negligi, & impudentiam quandam comparari, quæ ad omnia probra hominem promptissimum efficit. Aristoteles tria necessaria esse vult illis qui magistratum suscipiunt: *In primis ut iustitiam, reliquasq; virtutes teneant, ad omnia gerenda quæ Reipublicæ usui esse possint. Deinde ut eundem civitatis statum diligant, contentiq; eo, nihil moliantur, nihilq; cogitent quod alienum novumq; sit, sed eam viam ire pergant, quam maiores instituerunt, quæq; aliorum vestigiis attrita sit.* Novarum enim rerum studium sæpius Remp. labefactare solet, quàm eam aliqua ex parte meliorẽ reddere. *Tertium præcipit, ut potestatem à populo habeant maximã ad ea exequenda, quæ eorum munera construere possunt:*

Ingratitudo. Ingratos Persa puniebant. Magistratib. tria sunt necessaria. Novarum rerum studium

qua quidem res efficit, ut ipsi maiore anim
Cambyses. *diligentius obsequantur illi quibus imperat*
Patriæ leges byses Persarum Rex Cyri superioris pat
duabus rebus bat, *patrias leges duabus in rebus præci*
consistentes. *principes imperare scirent, privati autem p*
tum maximè erit, cùm virtus reget eos
& qui obsequuntur, intelligent honori la
quòd obtemperant: quiq; imperia detrac
Manlius Tor nia ac pœna afficiuntur. Manlius ille Tor
quatus filium ctorem filium, qui injussu suo dimicaver
suum obtrun cari jussit: longè pluris faciens contem
cari iussit. emplum, quàm præclaram de provocan
riam Et quanquam id imperium durissi
Manliana est, adeò ut duriora quæq; imperata, Ma
imperia. dicerentur, tamen & probatum à Senatu
mano fuit. & posteris seculis inter exemp
meratum. Pleraque alia præscribenda ess
imperio sunt, quæ quidem dicere supersed
memini me, cùm essem adolescens, de g
stratu scripsisse, tum quod in hoc volun
plurima erunt quæ huic rei satis esse pot
ad ordinem magistratuum descendam.

DISTRIBVENDAM CIVITA
eligendos magistratus, & quòd toti
quàm peregrini imperant.

TIT. II.

Tribus Ro- OPTIME magistratus eliguntur, cùm
mana tres. buenda est, ut honore affici videatur
Tributa. & regio quæque urbis sive vicinia patro
Tribuni mili- eumq; habere videatur. Exemplo igitur
tum. optimè utemur, qui tres urbanas tribus c
Tribuni urba quarum una Ramnensium appellata est à
ni. bis conditore: Alia Tatiensium, à Tatio S
Alia autem Lucerum à Lucumonibus p
Regibus, sive à Lucerrino quodam, sive
Census Roma lucum Asylum Romulus vocaverat. Per
norum. scribebatur privatorum, quæ tributa à t
Tributa. lata sunt. Per has etiam exercitus impe

militum tribuni dicti, quòd ex singulis tribubus legionem ducerent. Hinc & tribuni tres urbani, quorum singuli tribum tuebantur. Eligere namq; magistratus passim ex omni populo, quamvis videatur optionem (propter majorem numerum) meliorem habere, tamen odiosum est, & periculi non omnino expers. Fieri enim potest, ut ex parvo urbis vico numerus aliquando magistratuum impleretur, & reliqua deinde urbis dignitate defraudata, munereq; destituta esse videatur. Sunt praeterea qui magistratum gerunt, quasi custodes, exploratoresq; totius urbis, multa audiunt, multa cernūt, quae Reip. utilia esse possunt: proinde praestat, eos per diversa urbis loca sparsos esse, quàm parvo spacio coërceri, quò plures audiant, & ex diversis etiam regionibus, pluribusq; adsint, non enim omnes audent magistratus adire, liberiusq; singuli singulos alloquuntur, freti amicitia, consuetudine, affinitate, vel vicinitate, quae proximum affinitatis locum habere videtur. Hoc exemplo complures civitates divisae sunt etiam temporibus nostris, ut patria nostra Senensis, quae complures Romanos mores adhuc servat, & per tribus divisa magistratus suos eodem ordine sortitur.

Magistratū ex omni populo eligere.

Censores.

Tribus Senensis civitatis.

Quaeri solet à nonnullis, an omnes magistratus inter cives describendi sint, an aliqui peregrinis tradendi? Placet quibusdam magistratus omnes qui juri dicundo praesunt, quique ultionem aliquam in sontes exercent, peregrinos esse, dicunt namque simultates, inimicitias, atque odia inter cives oriri, cùm civis in concivem suum animadvertit. Alia autem ex parte longè faciliores esse, & ad gratiam clementiamque proniores concives inter se, quàm si res à peregrinis agatur: qua quidem ratione adducti plerique Italiae populi ejusmodi magistratus aliunde accersire consueverunt. Ego autem rem non multis absolvendam esse censeo, si optimè constituta Respub. est, & legibus moribusq; omnes probè auscultent. Longè melius cives imperabunt, quàm peregrini: quod quidem non solùm ex Romanis, Carthaginensibus, Atheniensibus, Lacedaemoniis, aliisque compluribus cerni licet, qui magistratus omnes suis civibus tradunt: verùm ex inclyta quoq; Venetorū

Magistratus deferre an peregrinis liceat.

Cives peregrinis praeferēdi.

Venetorum Respub.

Republica, in qua peregrinis nullus est loc
nec justitia nec severitas deest, & ex ejusn
nullæ seditiones, nullæq; inimicitiæ oriunt
num de ea Republica dicere possimus, qu-

Ordo civitatis venetorũ nunquam mutatus.

alibi me lectitasse aut vidisse memini, quc
tatis, qui à primis conditoribus constitutus
mansit, & nunquam mutatus est. Hi nam
bem ædificaverunt, inter se suosq; magistr
viserunt, quasi præmium laborum suorum
reditatem posteris reliquerunt, ut advena
peregrinumq; ad magistratum admitteren
ita perpetuò observatum est jam penè ann
circa posteri illorum, qui urbem ædificart

Patricii in Repub. Venetorum.

Reip. præfuerunt, & Senatores Patricii a
pellati sunt, reliqui autem omnes plebei, pl
men valet consuetudo, à qua difficile est re
si initio constituatur, tutius cives quàm p
perabunt ut diximus.

SENATORES QVID OBSE
debeant in eligendis magistratibus,
ambitu comprimendo.

TIT. III.

Senatorum authoritas & officium.

PRIMA Reipubl. cura Senatoribus incum
thoritatem belli pacisq; habere debent,
iam ab aliis magistratibus, provocatio erit.
curgi sententia custodes emendatoresq; leg
novas per ductos aliquos ex senatorio ordi
tores (si quando opus fuerit) constituant, di
factu est, omnia legibus scriptis complecti,
plerumque occurrunt, propter hominum
quæ nova sanctione indigent, & omnia quo

Solon in parricidas cur legẽ non tulit.

terius ruunt, quæ legibus animadvertenda
qui legem nullam statuit in patricidam; in
cur id omisisset? respondit, *nusquam cogitasse*
sceleris ac facinus per hominem committi posse. O
ordo, & omne consilium dubiis adversisque

Patres Senatores.

natoribus manare debet. Hi Patres appellá
veluti parentes liberis, sic Senatores unive

consulere debent. Coeant in unum quasi corpus, quod pluribus oculis cernat, pluribusq; manib. operetur, pluribus etiam nitatur pedibus: quæ quidem res efficit ut longè melius Resp. gubernetur, quam unius vel Principis status. Ille enim solus quæcunque potest circumspicit, non tamen potest omnia consilio & ratione metiri: Nemo enim mortalium omnia scire profitetur. Et ille sapientissimus habetur, qui pauciora ignorat. Coacti autem complures docti graves, & sapientes viri omnia prævident: nihil eis obscurum; nihil inopinatum, nihil novum, nihil inauditum, nihilque magnum videri potest. Optimè igitur Romani, patres à cura, Senatores ab ætate & gravitate appellaverunt. Sic etiam Græci eadem interpretatione Senatum γερουσίαν vocant. Romulus ab initio urbis centum patres constituit. Brutus autem exactis Regibus cùm populus jam longè frequentior esset, numerum auxit & quos Senatores addidit, patres conscriptos nuncupavit. Horum omnium posteri Patricii deinde appellati sunt. Quorum ordo præcipuus semper fuit, nec immeritò, nulla enim nobilitas illustrior esse potest, quàm eorum quorum majores præclarum aliquod facinus pro Rep. gesserunt, deque ea optimè meriti extiterunt. Posteris verò temporibus deficiente Senatu, qui addebantur, minoris nobilitatis habebantur: & neque ipsi neque eorum posteri Patricii dicti sunt, nisi Principum indulgentia. ut præclarè docet Cornelius Tacitus his verbis: *Iisdem diebus in numerum Patriciorum adscivit Claudius Cæsar vetustissimum quemque ex Senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum, & Lucius Brutus minorum gentium appellarunt, exhaustis etiam quas Dictator Cæsar lege Cassia, & Princeps Augustus lege Senia sublegêre.* Studium rationis, & mox rationem, etsi cives cujuscunque ordinis tenere deberent, tamen Senatores in primis, qui instar totius populi habendi sunt. Ubi enim delinquunt, longè magis exemplo quàm culpa peccare videntur. Minoris namq; omnes eorum vestigia sequuntur, vixq; se errare putant, cùm ejusdem criminis reum aliquem Senatorem ostendunt. Proinde videant ne vani aut mendaces sint, neve

Festus, Salla. Livius.

Patres & Senatores.

Teste Festo.

Patres conscripti.

Patricii.

Vide Livium & Theodorũ Zuingerum Volum. 18.

In libris Annalium.

Magistratuũ gravius est peccatũ quã plebeiorum.

Senatoribus quam cavenda.

lucri causa peccent. Discedant non modo
pi quæstu, sed ab omni lucro, in quo suspic
pitudinis esse possit. Prædiorum verò fruc
miliamq; suam honestè alant, expedit, exc
norum, qui navigandi usum mercaturæ gr
bus ademerunt: adeoq; Appius Claudius T
vante Cajo Flaminio legem tulit, ne quis f
senatorum pater fuisset, maritimam nave
quam trecentarum amphorarum esset, hab
habitum est ad fructus ex agris vectandos.
nim omnis Patribus indecorus esse videba
ginenses quoq;, cùm imperia dura essent, &
omnia ipsi & agerent, & judicarent, cent
delegerunt, qui ab reversis è bello ducibus
rum gestarum reposcerent, ut hoc metu
bello se gererent, ut domi judicia legesq;
Majores magistratus primum locum in S
debeat, & eum præcipuè, qui dignitatem
Reip. præ se ferat. Eorum nutu vocandus e
ea referenda sunt, quę opportuna esse videb
cta potestate loquendi, ea consulere Sena
quæ à Rep. sint, omnibus privatis comm
quorum animi in consucendo liberi esse d
odio, nulla simultate, aut invidia teneri.

Apii Claudii lex in Senatorum luxū.

Carthaginenses.

Maiores in Senatu.

Tractanda quæ in Senatu.

Ambigunt qui de civili societate scripse
ne singulis sententiam dicere, aut soli roga
conscendant. Accidit sæpenumero, ut qui r
gerunt, cùm aliquid extorquere volunt, il
am rogent qui vel cum eis sentiant, vel met
spe allecti imperata loquantur. Tunc si alii
dicta refellere, & veritatem rationibus arg
eruere, malè consultum esse civitati. Al
parte, si liberè omnes sententiam dicere po
plerumq; temeritas plurimorum, surgunt
ores: & falsa pro veris afferunt, increpant, o
unt, adeo ut modestis gravibusq; civibus f
dicere videantur, quo fit ut ea nonnunquar
rur, quæ Reip. minus salutaria sunt. Quocir
mento quodam utendum censeo. Dicant i
mis sententiam rogati, curentq; magistratt

An singulis in senatu sententiam libere dicere liceat.

tos rogare, qui ætate, dignitate, doctrina, rerumq; experientia, plurimũ præstant. Potestatem deinde aliis senatoribus faciant loquendi de his rebus, quæ in consultationem venerint, quibus numerum præscribere fortasse non esset inutile. Eo igitur pacto & rogati sententiam dicent, & alii liberè consulere poterunt, & sic nec magistratus Senatum fallere, nec petulantes sua temeritate gravioribus viris silentium indicere poterunt. In Senatu magistratus omnes designari potius, quàm comitia totius populi agere, longe præstantius esse arbitror. Ambitio namque illa, & popularis impressio quàm turpis sit, quamq; indigna libero homine nemini obscurum esse debet, faciliusq; longè esse arbitror ambitiosos in Senatu apud homines graves comprimere, quàm in comitiis, in quibus cum universo populo agitur: & ille se neglectui contemptuiq; haberi putat, quem candidatus non impresserit, & blandioribus verbis allocutus fuerit: & unius nonnunquam levissimi hominis oblatratio suffragia plurimorum evertere potest: quo quidem fit, ut excellentes nonnunquam repellantur, designenturque leviores. P. Scipio Nasica, cui cognomentum viro optimo à Senatu traditum est, qui tot præclare facinora pro Republica gessit, cum ædilitatem candidatus peteret, duriorem que manum cujusdam rusticani hominis apprehenderet, per jocum rogavit, *pedibus ne an manibus ambularet?* Quæ res adeò molesta rustico illi extitit, compluribusque circunstantibus, ut ad populum manaret, causaque repulsæ viro excellentissimo fuit, cùm se rustici omnes ludibrio habitos esse arbitrarentur. Repulsam Æmylius Paulus aliquotiens tulit, cùm minus ambitiosus esset. Quid quod sæpenumero imperitissima illa multitudo pejores eligit, præstantiores autem repellit? quæ quidem res non mediocrem plagam Romanæ Reipub. intulit. Varro homo levissimus ex abjectissima plebe consul designatus fuit contra Hannibalem, repulso Fabio Maximo, aliisque Imperatoribus excellentissimis: quæ quidem res labem ingentem, & penè ultimum exitium Romano populo attulit. De quo Silius Italicus ità ait Punicorum 8.

Senatus comitiis præstat.

Impressio quid sit vide doct. in. l. penul. C. quod me. ca.

P. Scipio Nasica Val. Max. li. 7. Cap. 5. Cic. pro Planc.

Paulus Æmilius.

Varro consul levis.

Submissus rapto plebe muneris ostro
Saevitiam rostris Varro, ingentiq; ruina
Festinans aperire locum fata admovet urbi,
Atque illi sine luce genus, surdumque parentum
Nomen, & immodice vibrabat in ore canoro
Lingua procax, hinc actus opes, largu q; rapina,
Intima dum vulgi fovet, oblatatque Senatum,
Tantum in quassata bellu caput extulit urbe
Momentum, ut rerum & fati foret arbiter unus,
Quo conservari Latium victore puderet.
Hunc Fabios inter, sacrataque nomina Marti
Scipiadas, interq; Iovis spolia alta ferentem
Marcellum, fastu labem suffragia caeca
Addiderant, Cannasque malum exitiale fovebat.
Ambitus, & Grato funestior aequore campus.

Ambitio vulgi.

G. Calphurnius Piso poena pecuniariam induxit in lege quantulit, de ambitu. Proiectis in Vrnam nominibus magistratus designabantur.

Ambitionem in tanta hominum colluvione comprimere difficillimum est, nam potentiores opulentioresque viri conviviis, muneribus, ludis, pecuniiq; populo adblandiuntur, & quòd palàm nequeunt, clanculum aut per internuncios agunt. Lex Calphurnia apud Romanos de ambitu fuit, & deinde Julia cum illa oblitera-ta consenuisset Nec tamen potuerunt ambitionem tollere: quo ad Principes magistratuum electio devenit. Per sortem magistratus ducere nonnulli consuevere, ut in Florentina Senensique Rep. fieri assolet, quae quidem res ambitionem aliquandiu tollit, minúsque intentos cives ambiendis honoribus efficit, sed haec res periculi incommodique in se plurimum habet. Complentur namque vinae illae compluribus nominibus & propter temporis diuturnitatem, multitudinemque virorum, minus etiam digni coniiciuntur. Et nonnunquam in rebus adversis sorte ducitur aliquis vel senio confectus, vel qui Reip. neutiquam satis esse potest. Proinde libera senatus electio praestare videtur. Veneti sortem electioni miscent: quae res longè praestantior omnino esse cernitur. Qui enim magistratum gerunt, cum senatus frequens in curiam devenit, pileum quendam in tripode aereo loco celsiore poni jubent: in quo quidem pilae parvae admodum deargentatae complures sunt, deauratae autē novem. Consurgit Senatus lōgo ordine,

Venetorum mos eligendi magistratū.

ordine. & quisque aliis spectantibus manum in pileum inserit pilamq; ducit, ea si argentea est, ad locum suum qui ducit redit: sin aurea, subsellium ad id paratum conscendit: reliquos expectat, qui postremò novem tantùm sunt: quos nemo alloquitur, nemoq; annuit, tabellam tesseramvé porrigere potest. Hi pro magistratu deligendo nomina Senatui dicunt: & super illis suffragiis agitur quamprimùm, ne quid per ambitum agatur. His & similibus cautelis gravissimus ille Senatus ambitio sos fallit, adeo ut digniores semper decernantur, cum magna etiam civium concordia. Hæc de Senatu satis, nunc de singulis muneribus referamus. *Novem Senatores Venetorum sorte electi.*

DE DIVINIS MAGISTRATIBVS, ET nihil in Republica agendum, nisi propitiato Deo, & de Pontifice, & eius nomine.

Tit. IV.

Magistratuum alii divini, alii humani habendi sunt. Divini sacros cultus, cerimoniasq;, mysteria, sacrificiaq; curare debent, populumq; ad veræ religionis cultum omni vana superstitione sublata instruere. Parum admodum leges & instituta proficerent, nisi sacris adjuta præceptis, Deo Optimo Maximo authore niterentur. Nam si prisci illi qui Deum minimè cognoverunt, sed superstitionibus vanaq; religione ducebantur, nihil agebant quod ad Rempublicam pertineret, injussu Pontificum? quid nos Christiani, qui soli veram religionem colimus, quiq; Christum Dei filium authorem religionis habemus, efficere debemus? Certè omni studio omniq; diligentia curare, ut nihil agatur, nihilq; cogitetur: nisi propitiato Deo mysteriis, celebrationibus: que, per quas quidem vitam nanciscimur sempiternam. Sacræ igitur operationes antecedere debent humanas. Quocirca curabunt, & quidem diligenter Senatores, ut quæcunque instituuntur in Senatu, Deo authore agantur, quo quidem propitiato Christianis sacrificiis cerimoniisque, nihil in Republica perperam agi potest, nihilq; sinistri aut adversi accidere. Adsit igitur. *Magistratuũ divisio.* *Divini magistratus.* *Divina primo instituenda.*

Antistites. antequam de magnis rebus agatur, civitatis Antistes, *Pontifex unde dictus.* quem Romano sermone Pontificem appellamus, cujus Scævola inde nomen dictum esse voluit, quòd posset, facere, id est, rem divinam persolvere: verbum enim *Facere, pro sacrificare.* facere, apud veteres id significat, ut ex illo Virgilii versu cerni licet:

Cum faciam vitulo pro frugibus ipse venito.

Vide Isidorū lib. 7. Varro tamen Pontificem à ponte faciendo dictum putat. Summæ namque religionis erat, pontem fluminibus facere: nec id mediocri nisu curabatur. Nā Sublicius magnis ceremoniis à Pontifice primùm factus est, *Pontifex Pōs sublicius.* & sæpenumero restitutus. Græco verbo Pontificem episcopum appellamus, quasi speculatorem contemplatoremq; rerum divinarum. Principio rerum humana*Episcopus.* *Reges sacri.* rum imperia apud Pontifices erant, Regesq; ipsi sacris initiati, divinam humanamque curam gerebant: nec quempiam putabant benè imperare posse, qui divinarum rerum expers esset, commerciumq; cum Deo non *Sacerdotum nutu omnia gerebantur.* haberet. Igitur aut sacerdotes ipsi imperabāt, aut Principes nihil eorum injussu agebant. Romulus initio urbis templorum sacrorumq; antistitem, Regem appel*Romulus sacerdotes Reges vocabat.* lavit, & quasi socia potestate secum regnare voluit, & eum legum morisq; patrii custodem esse. Nos ergo ab ejusmodi exemplo discedamus nunquam, qui veram religionem colimus, sed omni studio sacerdotum dictis auscultemus. Nam divino numine afflati, sanctitatis immortalitatisq; præcepta nos edocent. Sed ubi de religione dicemus, latius hæc uberiusq; tractabimus.

Magistratus humani, officium. Humani magistratus hi sunt, qui personam publicam gerunt, civitatiq; præsunt, & juri dicundo: qui jura civitatis optimè callere debent, exempla patrum malorumq; non ignorare leges ac consuetudines noscere. Justitiam æquitatemq; in omnibus observare. Alii curas *AEdiles qui.* habent præcipuas, ut ædiles, sacrarum privatarumque *Censores qui.* ædium: censores autem moribus præsunt, aliique complures, quorum singuli suo munere funguntur. Hi humani magistratus diversis nominibus censentur. Aliter enim Græci eos appellant, & inter eos aliter Athenienses, aliter Lacedæmonii, aliter Thebani aliæque civitates; Barbaræ etiam nationes sua nomina habent. Nos

autem Romanorum nomina sequemur, tum propter authoritatem, universo enim orbi terrarum imperarunt: tum propter dignitatem, ac gravitatem, qua omnibus gentibus ac nationibus præstant: tum etiam quia Latini sumus, & à verbis nostris minimè discedere debemus.

DE SUMMO MAGISTRATU QUEM consulatum Romani appellarunt, cui duo præesse debent: unus domi, alter militiæ.

TIT. V.

Duo tempora consideranda sunt: unum quidem pacis, alterum autem belli: & ut in bello pacis studia non omnino omittenda sunt, ita in pace ea prævidenda, quæ in bello necessaria esse possunt. Prudentissima quidem ratio est ea in pace maturare, quæ belli timor properare cogeret. Utriusque igitur rationem temporis tenere debent, qui summum magistratum gerunt, ut pacis studia munimentis etiam bellicis tueantur. Romani mortalium omnium excellentissimi, summo magistratui consules duos præficiebant, qui lictores, & trabeam, cæteraque Regum ornamenta habebant, quia exemplo regiæ potestatis creati fuerant. Horum unus urbanam, alter autem militarem curam gerebat. Parum enim esset ocio & tranquillitate intra mœnia frui, si in agris trepidaretur, & hostes à finibus non arcerentur: & alia ex parte tenere arma foris, & in Republica consilio indigere, nequaquem satis tutum esset. Cneus Pompeius frustra à se victoriam foris partam fuisse ait, nisi consul Cicero patriam consilio suo servasset, in qua victor triumpharet. Hanc consuetudinem laudandam probandamque esse censeo, ut duo consules designentur, qui magistratu annuo fungantur. Nam dignitates perpetuas esse in Republica periculosum esse arbitror. Earum siquidem diuturnitas plerumque hominum mores mutare solet, & nonnunquam tyrannidis occasionem præbet, ut de Julio Cæsare dicere possimus, qui perpetuus Dictator Rempubl. invasit. Difficilius enim est in rebus prosperis, quàm in adversis

In pace providendum quæ ad bellum necessaria.

Consules duo Romanorum, Urbanus & militaris.

Pompeius opera Ciceronis triumphat.

Dignitates perpetuæ

Iulius Cæsar perpetuus dictator.

Consul quare dictus. Attius Qui benè consules, Consul fuat.

modestiam servare. Consules, quòd benè Reip. consulant appellantur: ut unus quidem domi urbanas curas gerat, pro omnibus vigilet, Senatum rebus dubiis cogat: ad quem provocatio sit, si quid per vim aut perperam quis designarit: exequaturque magna diligentia hic, quod consulat Senatus. Nihil enim prodesset sapienter dicere, nisi quamprimùm esset qui maturè ageret. Adsit aliis magistratibus ut singuli munere suo omni diligentia fungantur: Justitiam, Innocentiam, Integritatemque servet. Longè enim magis exemplo quam culpa peccat qui Reipubl. præest.

Magistratuũ gravius est peccatum quam plebeiorum.

Curia unde nominata.

Alter autem, qui rei militaris curam habet, imprimis militiæ delectum ejusmodi habere debet, ut æqualitas in omni civitate servetur. Singulæ namq; tribus decem curiis descriptæ sunt, quæ ideo curiæ appellatę sunt, quòd earum curam consul suscipere debeat. Curiam namq;, curam ac diligentiam significasse apud veteres ex hoc constat, quòd è contrario incuriam negligentiam dicimus.

Conscriptio militum.

Curare diligenter debet Consul in scribenda militia, ut in singulis quibusq; curiis censendis, numeri & ætatis ratio habeatur: detrectant enim imperia milites, quibus injustè militia imperatur, quique ultra vires suas compelluntur: & pessimè admodum cum eo exercitu agitur, qui injustam militiam sibi imperatam putat.

Exercitationes militares.

Cum itaque jam is militiam scripsit, non in hybernaculis ac sub tecto exercitum senescere permittat, sed pernoctet sub dio, etiamsi pax esset. Et his omnibus exercitationibus juvenes agitet, de quibus superius dictum est, ubi de Gymnastica scripsimus.

Exercitus. Militia. Expeditio.

Memineritq; exercitum ab exercitatione dici, militiam à duritate, expeditionem autem quòd expediat. Promptique omnes ad omnia pericula obeunda esse debeant. Discatq; non pluris milites quàm eorum Imperatorem facundos esse.

Dux Leo potior cervo. Demades, de quo Plutar. in Demosthene.

Quocirca veram esse sententiam Homeri omnes asserunt, *tutiorem cervorum exercitum esse duce leone, quam leonum duce cervo.* Demades ille qui extemporanea oratione Athenienses omnes Oratores superavit, ejusdem sententiæ adstipulator esse videtur. Nam cùm audivisset magnum Alexandrum diem obiisse, ait, *Videre Macedonum exercitum duce fraudatum: quoniam tali duce*

esset

esset orbatus, excæcato Cyclops simillimum. Et Epaminundas Thebanorum Imperator cùm se cerneret lætali vulnere transfixum, rogavit evasissetné Daiphantes aut Hyolidas? cumque respondissent qui aderant, illos in prælio cecidisse, jussit ut pacem cum Lacedæmoniis inirent, quando omnino Imperatore carerent, si probè cives suos noscerent. Vera enim exercitus laus ab Imperatore incipere debet. Sed quoniam mihi cordi est in posteris de bello latius scribere, his paucis præceptis contentus ero, dummodo omnes intelligant, optimè Rempublicam geri, quæ duos habet consules, unum qui rebus urbanis, alterum qui rebus bellicis diligenter incumbat. *Epaminūdas.* *Exercitus laus ab Imperatore.*

DE MAGISTRATIBVS QVI IVRIDIcundo praesse debent, & de litibus, de Vadimonii institutiq; temporibus, de causis defendendis.

Tit. VI.

Juris dicundi ratio imprimis habenda est in optima Republica, quæ quidem efficit, ut in civitate sine vi, atq; injuria vivatur. Impossibile namque factu est, ut sine litibus multitudo esse possit, & præcipue in ea civitate, in qua omnia sunt communia, ut in hac nostra, in qua satis esse dicimus habere unumquemque quod suum sit. Aristotelis sentētia hac in re longè magis usui nostro confert, quàm Platonis, ut sua quisq; dignoscat. Videmus namque agros communes inter plures incultos esse, & sentibus horrere, privatos autem longè cultiores nitidioresq; : veraq; est illa sententia, qua passim dicitur: *Negligi quæ à pluribus possidentur:* Privata patrimonia sunt quæ homines diligentes reddunt, sed illis modus adhibēdus est, ne locupletes omnia possideant, tenuiores autem extrudantur, odiosum namq; est, cùm dicitur illud Persii: *Iuris dicundi ratio.* *Multitudo sine litibus esse non potest.* *Agrorum cōmunium & Privatorum ratio.* *Privata patrimonia.* *Pers. Satyr. 4*

Dives erat Curibus quantum non milvus oberret.

Præscribenda est jugerum mensura à legumlatoribus. habendaq; ratio non modo multitudinis civium, verum etiam magnitudinis agri. Cùm igitur quisque *Iugerum mensura.*

præfinitum agrum suum colit, fit nonnunquam per negligentiam malitiamvé cultorum, sive per oblivionem, ut termini evellantur, & tunc lis erit de finibus, quod quidem litis nomen manifestat. Ait enim Varro principio litē nomen accepisse à contentione limitis. Quod etiam Virgilius videtur asserere, cùm ait:

Lis unde.
Virg. lib. 12.

Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.

Agrorum limitatio.
Cardo limes.
Decumanus.
Aqua pluvia arcenda lis.

Duobus enim limitibus agri præfiniebantur apud Romanos: uno quidem à plaga septentrionali qui à cardine cœli cardo vocabatur: altero verò ab oriente in occidentem per transversum, qui decumanus appellabatur. Ager namq; his divisus figuram denarii numeri facit. Erit etiam lis nonnunquam de aqua pluvia arcenda, vel de aliis rebus quæ quotidie in agris accidunt, sive etiam in urbibus cùm disceptatur de parietibus, de stillicidiis, de tigno injuncto. Accidit etiam inter mercatores ut lites oriantur, & præcipuè cùm vani & mendaces complures inveniantur, & cum quibus non sit micandum in tenebris, sed agendum adstipulatore ac testibus præsentibus. Ejusmodi igitur jurgiis, quæ facilè inimicitias parere possunt, finis quamprimum præscribendus est, ut cives ad concordiam redigantur: quod tunc fit, cùm cuiq; redditur quod suum est, tum ad sua opera quisque redeat relicta lite. Vadimonia omni tempore constituenda sunt, ne multitudo litium judices obruat. Festis autem diebus, & quibus nundinæ feriævé constitutæ sunt, justitium fit, quod etiam indici solet aliquot diebus in gaudio luctuque publico. Prætor apud Romanos, quòd præesset dicebatur: & urbanus quidem appellatus est, qui inter urbanos jus diceret: nam qui inter peregrinos jus dicebat, Prætor peregrinus vocabatur. Penes Prætorem fuit publici privatique juris potestas: & quod prætor ediceret, jus honorarium appellabatur, ob ejus honorem. Habebat prætor insignia consularia, lictores tamen non amplius sex, sellam etiam curulem & trabeam. Sic etiam in civitate nostra prætores juri dicundo præsint, numero tres singuli ex singula quaque tribu. Hi viri integri & optimè de Republ. meriti sint. Legum morumq; civitatis nulla ex parte ignari esse debent, sed planè ita jus publi-

Mercatorum lites.
Civium Concordia in quibus sita.
Vadimonia.
Iustitium.
Prætor Romanus urbanus.
Prætor peregrinus.
Ius honorarium.
Lictores prætori tantum sex.

publicū privatumq́ callere, ut nihil eis obſcurum, nihilq́ue ambiguum ſit. Terni præterea ex unaquaque tribu viri ſint. Horum collegium Prætoribus adeſſe debet propter multitudinem cauſarum: quorum arbitrio inter ſe diviſas omni cura ac diligentia ſinguli ſcrutari debent. Et poſtquam optimè didicerint, ad collegium referant, ac deinde ad prætores, ut ſuper his judicium dicatur. Et hoc pacto nec novem viri prætores decipere, nec prætores eos ad injuriam compellere poterunt. Ab eorum judicio provocationem neceſſariam eſſe arbitror, tum ut diligentius judicent, tum ut ſi quid dolo aut injuria per eos perperam actum ſit, reformetur, dirigaturque ad juſtitiam. Tres igitur alii prætores conſtituendi ſunt, ad quos ſola provocatio ſpectet, & novem viros etiam habeat more ſuperiorum, ne quid per vim aut injuriam agatur. Orent cauſas patroni viri optimi, dicendique periti, qui nihil aſtutè, nihilq́ue per dolum malum agant, ſed omnia verè loquantur, ſitq; illis mendacium non impunitum. Nihil enim in Republ. tam incorruptum eſſe debet, quàm judiciū, quod quidem ſæpius lingua quàm pecunia corrumpitur. Unde eleganter ſe nō intelligere Cicero ait: cur qui ſententiam pecunia corrumpit, pœna dignus ſit, qui verò eloquentia, laudem ferat. *Nihil quidem* (inquit) *hoc plus mali facere videtur qui oratione, quam qui pretio iudicem corrumpit, quòd pecunia corrumpere prudentem nemo poteſt, dicendo autem poteſt.* Quanto etiam odio digni ſunt cauſarum prævaricatores? quantoque in eos graviter animadvertendum eſt? Vendunt enim juſtitiæ patrocinium, & optimum inter mortales defendendi deſerunt officium, & nunc reum, nunc verò actorem emungunt. Et demum utrumque decipiunt. Peccant etiam nonnulli, qui patrocinium defenſionis ſuſcipiunt, idque deinde tam lentè agunt, ut parvo diſcrimine è prævaricatoribus abſint. Vera eſt enim illa Ciceronis ſententia, *non defendi homines ſine vituperatione fortaſſe poſſe, negligenter verò defendi ſine ſcelere nequaquam poſſe.* Agant igitur cauſas Oratores & eas quidem officii gratia, ut benè de civibus mereantur, ſitque eorum præmium benè omnibus audire.

Prætoribus adiuncti.

Provocatio ad Prætores.

Patroni quales eſſe debēt.

Iudex corruptus pecunia pœnam meretur, lingua verò laudem, lib. 4. de Rep.

Prævaricatores cauſarū.

Patrocinium negligens.

Cicero.

Advocatoris præmium.

L. Cuicia. *Lingua venalis.* *Antipho Ramnusius.*

audire. Nec liceat eis, si fieri potest, pro causa orando precium donúmve accipere, ut lege Cuicia cavebatur. Turpe quidem,& inhumanum est linguam hominibus in dicenda causa quæstui esse. Antipho Rhamnusius (ut antiquitas prodidit) primus omnium ob defensam causam mercedem accepit, cujus exemplum multis temporibus Græci ac Latini secuti sunt. Longè pluris linguam quàm quæstuosam quamvis mercaturà dictitabant. Sed Romani à quibus omnia exempla probitatis atque virtutis sumenda, lege Cuicia oratorum avaritiæ modum statuerunt. Et ne juvenes præmii spe sublata negligentius causas orarent, Appii Claudii oratione (ut diximus) legem Cuiciam temperari passi sunt.

Areopagita *Aegyptiorū iudicia.* *Aurea bulla veritatis signum.*

Areopagitæ apud Athenienses judiciis præerant, apud Lacedæmonios verò Seniores. Diodorus autem refert, Ægyptios, optimos ex clarioribus viros numero quidem triginta judiciis præficere consuescere, quibus unus præerat aurea bulla insignitus, gemmis ac margaritis ornata, quæ insigne nomenque veritatis haberet. His scripta accusatorum tabula offerebatur, in qua damnum injuriáve inerat,& ejus æstimatio. Reo tempus rescribendi dabatur, rursusque accusatori, reoque invicem respondendi locus erat, quibus auditis signum in eam partem intendebant, pro qua juris rationem esse arbitrabantur, sententiamque ferebant. Rempub. quoque sine causidicis agitabant: existimantes ex altercatione actoris ac rei, ubi scriptis ageretur, veritatem facilius elici posse, ut neque ingenio, neque arte, astutia, audaciáve judicia perverterentur. His omnibus judicibus victus à Rege præbebatur, qua ex re (ut ab Ægyptiis aliquid accepisse videamur) monemur conducere magistratib. illis quos juri dicundo præficimus publica potius pecunia mercedē aliquam impartiri, quam privata, ne judicia fiant venalia. Quod quidem periculosum est in omni populo: & statum Reip. plerunq; labefactare solet, sive judicium corruptum fuerit, sive quid per dolum aut vim egerint, qui juri dicundo provocationivé præsunt. Consulum judicium sit qui vel ad Senatum referant, vel ipsis læsis consulant, graviterq; in eos qui deliquerunt animadvertant. Hoc igitur pacto omnia

Causidicorū olim nullus usus. *Publica mercede impartiantur patroni.* *Iudicia venalia perdunt Rempubl.*

omnia justè ac legitimè agentur, quisque sine injuria quod suum erit possidebit, & æquo jure cives cum pace ac tranquillitate degere poterunt.

DE CENSORIBVS ET EORVM DVPLICI munere, quid sit mos, quid consuetudo, quid sit censere, qui sint capite censi, qui proletarii.

TIT. VII.

Pudoris modestiæq; magistri in Republica necessarii adeo sunt, ut sine eis parum admodum alii magistratus prosint. Nihil enim utilius esse potest, quàm benè moratum populum habere. Quocirca adhibendi sunt gravissimi viri, virtute etiam probatissimi singuli ex singula quaque tribu, qui mores civitatis emendent, ne ex illis pessima consuetudo subrepat, quæ perniciem populo atq; universæ civitati parere possit. Morē duobus modis intelligebant antiqui, uno quidem cùm dicimus morem præcedere, consuetudinem autem sequi: de quo intelligit Virgilius, cùm ait: *Morum Censores quam utiles Resp.* *Mos dupliciter intelligitur.*

Mos erat Hesperio in Latio quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit. *Virg lib. 7. Æneid.*

Ex quo perseverantiā consuetudinis ostendit. Hunc morem Varro in libris quos de moribus scripsit, dixit, *in indicto animi esse, quem sequi debeat consuetudo.* Altero autem modo dicimus (ut Julius Festus refert) *institutū patrium pertinens ad religionem, ceremoniasq; maiorum.* Utranq; expositionem in supra dictis versibus sequitur Maro, & idcirco addidit sacrum, ut non modo ostenderet morem consuetudinem antecedere, verum etiam ad ceremonias pertinere. Magna igitur diligentia habenda est, ut mores castigatissimi sint, cū ne mala consuetudo cives invadat, qua nihil deterius in urbibus esse potest: tum etiam ut religio & cerimoniæ, quæ à majoribus nostris optimè constitutæ sunt, serventur. Romani magistram moris, pudoris ac modestiæ censuram appellaverunt, magistratum aūt eum qui gerebant censores, qui à censendo dicti sunt. Est enim censere (ut Labeo de verborum significatione scripsit) constituere & præci- *Morem sequitur consuetudo.* *Mos sacer.* *Consuetudo mala perniciosa.* *Censores Romani.* *Censura.* *Censere.*

præcipere, unde Senatum censuisse aliquid dicimus, ut censeo hoc facias, hoc est jubeo hoc facias. Quanti fuerit autem optimè hunc magistratum gerere, vel ex hoc judicare possumus quòd sola hæc dignitas cognomentum Catoni Censorio dedit, quòd optimè admodũ hoc munere functus sit, & qui quasi ex eo magistratu victoriam triumphumq; egerit, sicut Africanus subactâ Africa, Numantinus à Numantia. Præterea cùm consules, prætores, quæstores, aliiq; magistratus diversis pœnis in cives Romanos animadverterent, sola nota censoria perpetuò probro sontibus extitit, & veluti diuturno stigmate inusta. Hanc notam censoriam, ut Marcellus refert, Cicero ignominiam appellavit, quasi nominis notam, libro quarto de Repub. his verbis: *Censorium iudicium nihil damnato affert, nisi ruborem: itaq; omnis ea iudicatio versatur tantùmodo in nomine, animadversioq; illa ignominia dicta.* Hæc infamiæ nota, longè pluris aliquando fuit apud Romanos, quam alia quævis adnimadversio, & in magistratus etiam aliquandò grassata est. Nam & Senatores, Senatu ejecti sunt Censoria animadversione, ut Lucium Antonium legimus: quia quam virginem duxerat, repudiasset, nullo amicorum in consilium adhibito: sic etiam Lucium Flaminiũm, qui ad spectaculum amatæ mulierculæ nonnullos fontes securi percuti jusserat. Cajus autẽ Fabricius Censor Publium Corneliũ virum Patricium Senatu movit, quod decem pondo argenti facti pro convivio apposuisset. Sic etiam equites publico equi stipendio privabantur, perpetuoque pedites merebant cùm dignum aliquid censoria nota admisissent. Atqui pingues admodum nimisque corpulenti milites, aut unguento delibuti, ignominia notabantur, & ademptis equis exercitu dimittebantur. Plebs autem mulcta dicebatur à Censoribus, ut à Camillo, & Posthumio in illos qui ad senectutem cœlibes pervenerant; quòd contra jus naturale deliquissent. Natura enim sicut nascendi, sic etiam & gignendi legem mortalibus scribit. Indignum namque Censoribus videbatur, quòd ætatis annos quasi per inertiam consumpsissent, mariti patrisque munere vacui. Horum magistratus ingen-

Cato Censorius cur appellatus.

Nota Censoria.

Ignominia.

Infamia nota ex Censura.

Lucius Antonius.

Lucius Flaminius.

Caius Fabricius.

Equitũ pœna.

Milites pingues.

Cœlibes nota Censoria digni.

tem authoritatem habere debet, ut longè melius mores emendare,&cives ad meliorem vitam redigere possit. Erit etiam Censoris numerum civium, capita, & eorum bona, pecuniasque censere. Nam Papirius, & Sempronius ut censum agerent,&Lustrum conderent, primi censores creati fuerunt. Quocirca alia expositione M. Varro Censorem inde dictum esse vult, *quod eius censione, id est, arbitrio, Romanus populus censeretur.* Censere etiã connumerare significat, & aliquando æstimare, utrumq; enim faciebant censores: & censum agebant singulo quoque quinquennio, quod & Lustrum vocabatur, & bona civium censebant, ut in difficultatem temporum tributa æquo jure imperarentur. Tributa verò dicuntur privatorum pecuniæ, quæ per tribus singulas Tribunorum sanctione in publicum deferebantur. *Census etiam pro divite & pecunioso ponebatur*, ut Quintus Pedianus ait, quod ex lege Voconia cerni licet, qua quidem cavebatur, ne quis census filiam hæredem instituere posset. Et census ille dicebatur, qui centum millia in professionem detulisset. Civium verò facultates census etiam nuncupabantur, unde & capitè censi dicti sunt, quòd parvo aut nullo ære censebantur, quorum æstimatio pro capite Romani civis æris fuit trecenti. Viri etiam tenuissimi Proletarii appellati sunt, quòd non pecunia, sed sola prole Rempub. adjuvarent. Et quia res pecuniaq; familiarium obsidis pignorumque locum apud Romanos tenebat, decretum est, ut neq; capite censi neq; proletarii in militiam scriberentur, quòd contra esse factum in Jugurthino bello Crispus Salustius queritur: *Ipse interea milites scribere non more maiorum, nec ex classibus, sed ut libido cuiusque erat: unde etiam capite censi descripti sunt.* Erit igitur hæc cura non pauca Censoribus. Censum agitent adeò, ut ne pluris minorisve cives æstimentur, quàm quanti sunt. Et parvo æstimetur ars industriaque sine ære, & tenuissimi prole proficiant; qui pecunia aut capite Reipub. addesse nequeunt. Horum severitas, & (ut ita dicam) supercilium civitatem moribus emendabit, & rem patrimoniaq; singulorum plurimùm augebit. Legimus namque censorium esse in eum animadvertere, qui

Censoris authoritas & munus.
Papirius & Sempronius primi cẽsores.
Livius.
Censor unde dictus.
Lustrũ, unde.
Tributa, quæ.
Census divit.
Lex Voconia.
Census civiũ.
Capite censi.
Vide Gellium.
Proletarii.
Census quomodo agendus.
Censorium officium.

qui per desidiam luxuriámve patrimonium prodigeret, quíve avitum agrum malè coleret, pecusvé negligentius pasceret. Censoribus etiam negocium datum est contra fœneratores ne usuris versurisque populus exhauriretur.

DE IUDICIO CAPITALI MORE ROMAno, de triumviris capitalibus, & quæstoribus.

TIT. VIII.

Capitalia iudicia.
Vide Zvvingerum Volu. 14. lib. 5.
Consules Romani capitalem animadversionem nō exercebant.

IN judiciis capitalibus instituendis magna cautio adhibenda est, civilia namq; odia, & occultæ simultates ad ultionem tunc prorumpunt, cum potestas sanguinis penes eum, qui imperare potest. Idcirco Romani cū constituissent consules quibus summam Reipublicę crederent, noluerūt tamē eos in caput Romani civis animadvertere posse: nec mediusfidius injuria. Nihil enim Reipub. magis exitiū parat, quam capitalis animadversio; & præcipuè in eos qui mediocriter cum aliis egere, aut quorū facinora non adeò ad lucē pervenerunt, ut inficiari nullo pacto queant, sintq; omnibus manifesta: perpetuam namq; injuriam facit, cùm suspicio innocentiæ remanet in populo, eorum qui falso aut temerario judicio damnati esse dicuntur. Magnos enim habet favores innocentia, & rumor populi pavorē incutit illis; qui damnaverunt. Efficit præterea conscientiæ vis, ut nunquam securi esse videantur, qui deliquerunt, sed imminentem pœnā sibi ante oculos constituant. Quam præclara est illa Julii Cæsar is sententia, quam crebris sermonibus usurpare solebat: *Miseram comitem senectutis esse pristinæ crudelitatis memoriam.* Ideoq; de vita & spiritu hominis (qui pars mundi est animum rationis participem à Deo habet, numerumque viventium complet) laturis sententiam, diu multumque cunctari oportet, nec præcipiti studio agitari: ubi factum omnino irrevocabile esse cernitur. Nulla gratia tanti facienda est, quæ judicem ad innocentis supplicium impellat. Alexander Macedo Olympiadi matri plurimùm eum urgenti, ut insontem quemdam occideret, poscentiq; id per menses novem, quibus cum in utero gesta-

Conscientiæ vis.
Iulii Cæsaris sententia.
De vita hominis iudiciū difficile.
Alexander Macedo.

gestaverat, humanissimè respondit: *Aliam, parens optima, de me quamvis mercedem posce hominis enim vita nullo beneficio compensatur.* Sabacus præterea Ægyptiorum Rex, vir pietate ac religione insignis (ut Diodorus Siculus refert) adeò sanguinis animadversionem exhorruit, ut reos capite damnatos, catenis vinctos, operas vulgo per civitates præstare juberet, ne interimerentur. Et cùm cæsis quibusdam sacerdotibus diutius imperare posset, regno se abdicavit, & in Aethiopiam privatus rediit, erat enim genere Æthiops, maluitque scelere vacare, quàm diuturno regno potiri. Vera quidem est tragica illa sententia, & animo ac mente semper recensenda ab his qui imperant: *Sanguine humano abstine quicunque regnas.* Draco apud Athenienses severissimus fuit legum lator, & capitali animadversione in plerisque criminibus utebatur. Explosæ tamen ejectæque sunt ejus leges, nullam aliam ob causam, nisi quòd humano sanguine scatere videbantur. Cecropis leges & deinde Solonis, quoniam mitiores extiterunt, nunquam repudiatæ sunt. Octo pœnarum genera apud Romanos fuerunt. Damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exilium, servitus, mors. Raro tamen morte animadvertere consueverunt Romani, præterquam in parricidas, reos majestatis, homicidas & perduelliones, similesque facinorosos, quorum vitæ neutiquam parcendum esset. Sed pessima jam consuetudo invaluit, ut minimarum etiam rerum fures morte plectantur. Rerum igitur capitalium judicium optimum statuo, quòd à Romanis observabatur: Erant namque tres quæsitores, qui & triũviri capitales postea dicti sunt: hi in maleficia inquirebant, & quæstionum judicia (ut Varro ait) exercebant, sed hi nec temerè nec inconsultò rem agebant, nec per calumniam, iram, ultionem, aut invidiam in hominem liberum grassabantur. Nec quæstio haberi poterat alicujus, nisi accusator delatórve adesset, adhiberenturq; defensores, qui si propter inopiam orbitatéque sontis de erant, à prætoribus constituebantur, iniquum namque judicabant indefensum reum nõ modo morte, sed minima quidem pœna multari. Quæsitores deinde judices complures scribebãt, quorum nomina in

Sabacus Rex sanguinis animadversionem exhorruit.

Sanguine humano abstine.

Draconis leges explosa, quia nimis rigida.

Solonis leges servata, quia mitiores.

Octo pœnarũ genera.

Capitalium rerum iudicia apud Romanos.

Triumviri capitales, & Quæsitores.

Quæstio reorum.

Iudicium capitale posita

urna institue batur.

urnam conjecta fortuita sortitione ducebatur. Dimissi ex urna accusatori reoque dabantur, ut ex eorum numero quos gratia aut odio suspectos putarent, aliáve ratione incommodos reiicerent, aliique rursus mitterentur. Hi deinde judicium ferebant, à quibus provocatio erat ad alios, qui iterum ex urna ducerentur. Hoc igitur pacto capitale supplicium instituebatur, ne temerè id eriperetur, quod nunquam à mortalibus reddi possit. Hanc consuetudinem rerum vetustarum diligentissimus scrutator Virgilius refert his versibus:

Virgilius Aenei. 6.

Nec verò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes,
Quæsitor Minos urnam movet, ille silentum
Conciliumq; vocat, vitasq; & crimina discit.

Minos Quæsitor, cur ita dictus.

Minoëm judicem apud inferos facit rerum capitalium, eumque quæsitorem appellat, quòd quæstionibus exercendis præsit, dat eidem sortitionem, ubi urnam nominat, constituit judicum electionem cùm dicit, côciliumque vocat: dat cognitionem cùm ait, vitasque & crimina discit. Non erit igitur discedendum ab hac consuetudine, si benè consultum volumus huic civitati nostræ, in qua cives ad justitiam concordiamque redigere conamur: est enim desiderandum ut in ea nihil perperam agatur, nihilque per injuriam aut ultionem, si talem Rempub. constituere volumus, in qua homines benè beateque degere possint.

DE QVAESTORIBVS, DE AERARII RAtione, de viris monetalibus, de nummis,

TIT. IX.

Zuingerus li. 4. Volum. 18. Pecunia civitatis nervus. Quæstores. Origo Quæstorum creand.

AERARII ratio magna habenda est in Republica. Sunt enim pecuniæ nervi civitatis, sine quibus vix contineri potest. hæ namque res secundas ornãt, adversis autem perfugium adferunt. Quocirca constituendi sunt quæstores tres, qui quærendæ conservandæ, exigẽdęque publicæ pecuniæ præsint. Originem quæstoribus creandis antiquissimam esse Ulpianus Jureconsultus refert, & penè ante omnes magistratus: Quorum authorem alii Romulum, alii Numam fuisse volunt. Sed crebrior opinio apud veteres est, Tullum Hostilium primũ induxis-

induxisse quæstores. A genere quærendi Quæstores initio dictos, Junius Trebatius, & Fenestella scripserunt. M. Varro opinari videtur quæstores à quæstionibus exercendis esse dictos, quòd nonnunquam maleficia conquirere quæstoribus traditum sit. Hi viri graves atque integri sint oportet, manusque à publica privataque pecunia abstineant, ne ovis lupo commissa esse videatur. In exigendis pecuniis diligentes esse debent, non tamen improbi ac molesti, sed fortunæ personarũque rationem diligentissimè metiantur. Curent præterea, ut publicani quibus præsunt, nihil per vim aut calliditatem extorqueant. Est enim genus illud hominum odiosum, & nonnunquam plebem ad studium novarũ rerum propter improbitatem petulantiamque concitat. In tributis imperandis mitiores esse debent quæstores, raroque id agere, est namque molestum civibus, privatam pecuniam in publicum conferre, nisi in magna temporum difficultate. Tunc boni cives omnes ultrò pensitant: sed si parcere possunt privatis pecuniis, longe tutius agunt, sin secus esset agendum, mitissimè omnes tractare debent, tum quò facilius exigant, tum ut secundum populi Romani morem hauriant. Laudat Plutarchus Darium Xerxis patrem, eumque dicit in periculis dubiisque rebus prudentiam longe alius majorem assecutum, is enim cùm tributa imperaret, provinciarum præsides principesque accersiri jubebat, rogabatq; gravia ne tributa irrogarentur, quibus respondentibus ea mediocriter se habere, dimidium ut soluerent censebat, & sapienter quidem: pluris enim populorum gratiam, quàm pecuniæ magnitudinem faciebat. Hujus igitur clarissimi Regis exemplo si utantur quæstores nostri, laudem, gratiamque populi facilè consequentur, tutiusque imperabunt, & Respub. magis diuturna erit, nam longè pluris facienda est civium gratia, quàm quævis pecuniarum multitudo. Præclare Alexander Magnus cùm aliquando rogaretur ubi nam thesauros haberet? respondisse fertur, *apud amicos cautè sibi servari* & rectè. Benevolentia enim & sui & alieni æris domina est. Tiberius quoque Cæsar suadentibus præsidibus onerandas tributis provincias, respondit. *Boni*

Quæstores unde dicti.

Quæstorum integritas & munus.

Publicani quales.

Tributi quando exigendi.

Darius exigendis tributis mediocritatem præse tulit.

Alexandri responsum.

Benevolentia.

Tiberii dictum.

pastoris esse tondere pecus, non deglubere. Videant præterea ne quid publicæ pecuniæ intervertant, aut in rem suam conferant, ne peculatus crimen subeant. Peculatores namque veteres eos appellarunt, qui pecuniæ publicæ furtum fecerint, in usúmve suum converterint, quos proinde dictos Varro ait, quia eis pecorum multa indicebatur. Hi deinde lege Julia gravius puniuntur, tenentur siquidem repetundarum, quod quidem crimen magnum apud Romanos fuit. Viri monetales quæstoris imperio parère debent, ne adulterinos nummos cudant, néve materiam aliam immisceant, perniciosum namque est adulterinam pecuniam, aut minorem quã quanti esset, signare. Ejus ratio à quæstoribus diligentissimè exigenda est. Veteres (ut in omnibus fabulosi sunt) quò populum superstitione arcerent monetam deam esse dicebant, quæ pecuniæ curam haberet: graviter ulciscentem in eos qui dolum malum in pecunia cõmitterent. Monetam nonnulli arbitrati sunt dici, quòd moneat ne quid fraudi ære, signo ponderéve fiat. Pecuniæ verò nomen à pecore tractum Varro ait, quòd ex pecore constaret: opes namque antiquorum in pecoribus præcipuè erant, hoc & Lucius Columella testatur, & Ovidius in libro Fastorum quinto refert, cùm dicit:

Peculatores. *Lex Julia repetundarũ.* *Monetales viri.* *Moneta dea.* *Moneta etymon.* *Pecunia unde dicta.*

Cætera luxuria nondum instrumenta vigebant,
Aut pecus, aut latam dives habebat humum.
Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est:
Sed iam de vetito quisq; parabat opes.

Pecunia ubi primùm signata.

Ephorum scripsisse Strabo ait, primo in Aegina insula à Phidono signari cœptum fuisse argentum. Janus verò in Italia primus omnium suasu Saturni quem hospicio accepit, pecuniam æream signavit, cujus nota ex altera parte fuit Janus biceps, ex altera autem rostrum navis, qua vectus Saturnus dicitur. Alii dicunt pecuniam Jani Saturnique rudem fuisse, & sine signo, sed posteros in eorum memoriam tali nota signasse. Ejus rei author etiam Ovidius est, cùm ait:

Janus. *Moneta Jani.* *Ovid. Fastis.*

At bona posteritas puppem formavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.

Romanos rudi ære ad tempora usq; Servii Tullii usos fuisse

Romanorum æs rude.

fuisse Plinius refert, eumq; Regem vult nota pecoris æs signasse; unde & pecuniam dictam esse opinatur. Sunt qui dicant pecuniam primam signasse Numam Pompilium, nomenq; Nummo à nomine suo dedisse. Ante victoriam Pyrrhi Regis populus Romanus argento signato nequaquam usus fuisse dicitur. Aurum autem impressit post victoriam Carthaginis, Corinthiq;. Sit igitur pecuniæ nota perpetua (si fieri potest) sic etiã & pondus. Non parvæ enim levitatis esse videtur, notam pecuniámve mutare. Scribant diligenter quæstores singulorum dierum gesta, ut quid expensum acceptúmve sit, ex eorum calendario facilè ostendere possint, & Senatum consulesq; docere quantum additum demptumq; rationibus sit. Hæret namque perpetuò mentibus hominum, si qua suspicio cui remanet expilatæ publicæ pecuniæ: & repetundarum accusati innocentes nonnunquam damnantur, si negligenter scripserint, perpetuæq; calumniæ æmulis suis argumentum præbent. Furius Camillus, qui tot præclara facinora pro patria gessit, in exilium ab Apulejo tribuno plebis tanquam peculator Vejetanæ prædæ pulsus est, propter negligentiam eorum qui pecuniam in bello acceptam, expensamq; literis mandabant. Eadem etiã causa fuit exilio superiori Aphricano, qui cum Linterni moreretur, testamento cavit, ne in patriam ingratam ossa sua referrentur, cùm tali se injuria lacessitum iniquo animo ferret.

Plin. l.13. c.3.

Nummus unde

Plin. ibidem.

Moneta variatio periculosa.

Diaria Quæstorum.

Furius Camillus, in exilium pulsus.

Scipio Aphricanus.

DE EXCUBIIS, VIGILIISQUE EXercendis, & de præfectis vigilium.

TIT. X.

Cambyses Cyri Persarum Regis pater interrogatus quonã pacto urbes optimè custodirentur? respondit: *Si custodes nunquam sibi satis cautum ab hoste esse arbitrabuntur.* Verbum sapientissimi Regis animo sem per volutandum ab his qui Reip. præsunt. Quid enim arma, quid munimenta, quid mœnia turresque prosunt his qui negligentius excubias, vigiliasq; exercent? Vidimus namque urbes nonnullas excubiarum negligentia quam primum repentino hostis adventu dire

Zwingerus Volum.5. li.3.

Pontanus l.4 de Prudentia

Civitatum optima custodia.

Urbes excubiarum ne-

gligentia direpta.

ptas fuisse. Vigiles præterea nocturni (quorum spe freti cives, universi dormiunt) sepulti nonnunquam somno, non antè hostium adventum senserunt, quàm admotis scalis è muris, editisq; turrib. ejecti fuerint. Quid quot exercitus aliquando custodum negligentia perierunt? Spargapises Tomyridis Scytharum reginæ filius, vino somnoq; cum omni exercitu sepultus, oppressus interiit. Et certè nullæ excubiæ, nullæque vigiliæ tutius diligentiusq; exercentur, quàm ab his qui cum imperio sunt, sive in castris, sive intra mœnia res agatur. Altum siquidem dormire possunt vigiles nocturni, ubi conniventes vigilum præfectos senserint. Et fortunæ exercitum suum mihi credere videtur Imperator, quandiu dormit. Hujus rei documentum præbuit Alexander Macedo, qui ne à somno deciperetur, ænea concha supposita, brachioque extra cubile exerto, pilam in manu tenebat argenteam, ut cùm nervorum vigorem sopor laxaret, lapsæ pilæ tinnitus somnũ rumperet. Hoc quidem documentum Regem illum excellentissimum à gruibus accepisse arbitror, qui nocturnas excubias semper exercent, & ne à somno decipiantur, lapillũ altero pede sustinent, quo lapso vel plaga in extensum pedem accepta, vel sono decidentis calculi expergesiunt: qua diligentia si usus fuisset Thrasybulus Atheniensis, nunquam obscuravisset mortis turpitudine præclaram laudis suæ famam, quam adeptus fuerat, cùm patriam à triginta oppressam tyrannis è dira servitute in libertatem vendicaret. Nam sequenti tempore, cùm prætor classe Atheniensium ad Siciliam applicuisset, neque satis diligenter in castris ejus vigiliæ agerentur, ab hostibus ex oppido noctu eruptione facta in tabernaculo interfectus, exemplo suo docuit verum esse præceptum illud: *Nihil in bello oportere contemni.* Neque sine causa dicitur: *Matrem timidi non rarò flere.* Proinde non mediocri cura invigilare debent qui Reipubl. præsunt vigilis, & custodes urbis taliter disponere, ut nihil incommodi dedecorisve non modo in bello, sed nec in pace quidem patiantur. Socrates magna diligentia utitur in deligendis custodibus apud Platonem. Et certè quò meliores, ditioresque cives sunt, eò ad custodiam sunt aptiores,

Alexandri vigilia.

Gruum solertia.

Thrasybulus Atheniensis somno famã suam obscuravit.

Flere decet timidos, ait Plut. in apoph.

Custodes civium quales eligendi.

aptiores, quod secus in plerisque malè moratis civitatibus servari cernimus, in quibus operarii, bajuli, inopesque omnes excubias vigiliasque exercent, ditiores verò omnes intra parietes delitescunt. Creduntur nonnunquam vigiliæ solis militibus, qui diurno aliquando labore fessi, aut oscitantes vigilant, aut nullo clamore expergefiunt, ut contingit Romanis illis qui capitolium à Gallis custodiebant: qui nisi ab ansere expergefacti fuissent, actum omnino de re Romana nomineque Latino extitisset. Deligantur boni vigilium præfecti ex singulis quibusque tribubus, hi ætate matura integris validisq; corporibus, magnaq; rerum experientia vigeant, describant custodes per singulas curias, conjectosque in urnam sorte ducant, ne quis locum tempusque custodiæ suæ ante præceptum præfectorum sciat. Disponantur per mœnia bini custodes opportunis locis, quibus tessera imperetur ab his qui præsunt, ne decipiantur: crebroque devocentur, & pœnam somni luant. Excubiæ interdiu ad portas exerceantur, turribus etiam, aut speculis, locisve electis, ne improvisa multitudo prædas agere, captivos ducere, urbémve invadere possit. Non minore cura per urbem vigiles nocturni locandi sunt, quàm muris. Pessima namque facinora noctu potius quàm interdiu perpetrantur, fures, adulteri, sicarii, grassatores non minus coërcendi sunt quàm publici hostes, in quos quidem præfecti vigilū magna severitate animadvertant opus est, si benè consultum civitati volunt. Pessimè eum ea civitate agitur, in qua non satis tutum est ab adulteris, nocturnisque furibus. Nocturnum furem occidere per duodecim tabulas licuit: licuit etiam deprehensum in adulterio, adulteramque conjugem. Hæc tamen non prætermittenda esse arbitror, sed taliter agendum, ut pœnæ metu omnes domi se contineant. Nihil æqui boni que agere cupit, qui lucem fugit. Testem, judicem vindicemque formidet, qui latitando repit, & noctem quàm diem tutiorem sibi arbitratur. Præfectis vigilium apud Romanos non modo curæ fuit, ut vigiliæ in muris, custodiæq; per milites stationarios exercerentur, verùm injunctum eis erat, ut nocturnas

Milites non soli vigiliis præficiendi.

Romani ab ansere expergefacti.

Tesseram imperare.

Excubiæ.

Vigiles nocturni.

Facinoribus nox aptior die.

Nocturnum furem 12. tab. occidere licuit.

Præfecti vigilum.

seditiones à civibus arcerent, ut quies urbi conservaretur. Prosunt praeterea ejusmodi vigiles plurimis aliis rebus, & praecipuè incendiis arcendis, quae quidem urbibus perniciosa esse cernuntur. Nam & fortuna incendia extingunt. Dolosos autem incendiarios saepenumero opprimunt, quorum crimen capitale esse debet. In illos autem, qui negligenter ignem apud se habuerint, flagellis fustibusq; animadvertendum est. Hanc curam tanti fecit divus Augustus, ut per se, ei consuli maluerit, quàm per alios magistratus: quippe qui nulli magis crediderit convenire, nec alium sufficere ei rei quam Caesarem. Itaque septem cohortes opportunis locis constituit, quo binas urbis regiones unaquaeq; tueretur, ut Paulus Jur. consultus scribit. Utiles igitur admodum erunt praefecti vigilum, si omni cura & diligentia munus suum exercebunt.

Incendia quomodo pracavenda. *Augusti solertia.* *Paulus in lib. 3. ff. de offic. pref. vig.*

DE PRAEFECTIS ANNONAE ET QVID per annona nomen significatur.

TIT. XI.

Dinocrates Macedo architectus ille praeclarissimus, cùm polliceretur magno Alexandro Athon montem in statuam virilem se formaturum, cujus laeva urbis amplissimae moenia sustineret, dextera autem pateram, quae montis flumina exciperet, in mareque profunderet: delectatus Alexander, formae rationem quaesivit, essent ne agri qui re frumentaria civitatē alerent: cumq; respondisset Dinocrates subventionibus transmarinis opus esse, Rex ait ejusmodi judicium non esse probandū. Nam ut natus infans nec vivere nec crescere sine nutricis lacte potest, sic nec civitas sine agrorum fructibus. Hujus magni Regis exemplum imitari debent omnes urbium conditores, ut foecundis feracibusque locis urbes statuant, & ii qui populi curam habent, ut rei frumentariae vel in primis studeant. Parva namq; praesidia urbis essent, parum admodum leges, sanctiones, ordoq; civitatis prodesset, si populus esuriret. Quid enim periculosius famelico populo, quem non arma, non magistratus, non jura divina, aut humana, non leges,

Zuvingerus li. 2. Volum. 5. *Dinocrates architectus Alexandro montem pollicitus est.* *Simile.* *Vrbis situs.* *Populus famelicus indomitus.*

ges, non pudor aliquis coërcere valet? Oportunè enim Lucanus ait:

Nescit plebs ieiuna timere.

Quam fidem Principibus suis subditi servare possunt, quorum filii fame pereunt? Idcirco magna cura adhibenda, ut populus non modo frumento, sed omni genere victus abundet. Annonæ apud Romanos nomen latissimum fuit, complectebatur omnia esculenta, non solum quæ ex agris colliguntur, verùm reliqua omnia: unde Livius in libro nono tertiæ Decados de secundo Punico bello ait: *Vectigal novum ex salaria annona statuerunt: Sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat.* Nec sine ratione universum cibum annonæ verbum significat. Tractum est enim (ut Varro ait) à tempore quo veteres Rom. cœnare consueverant. Unde poëta ille, cujus modestia magis quàm elegantia desideranda est, dicit.

Annona nomine quid notetur.

Imperat excelsos frangere nona toros.

Mart. lib. 4. Epigr. 8. Et legitur ibi extructos, non Excelsos.

Et Juvenalis cùm Marii incontinentiam carperet, probro objicit, quod antè horam cœnæ se mero ingurgitaret, cùm dicit Satyra prima:

Exul ab octava Marius bibit.

Iuvenal. sat. 8.

Cibos omnes significavit. Cicero autem dicit annonam in macello caram esse. Macellum namq; (ut Varro ait) locum significat ubi venduntur omnia, quæ ad victũ pertinent. Unde forum olitorium veteres (ut idem author est) macellum appellarunt. Sit igitur in primis cura rerum quæ ad victum pertinent: & præcipuè frumenti, cujus usus necessarius longè magis esse cernitur. Constituantur præfecti annonæ tres, qui curam omnem impendant rei frumentariæ, servetur frumentum ad publicum usum, vel in scrobibus paleis prætentis, in quibus ad septennium usq; optimè servatur, vel in granariis latis, modicis fenestellis ad septentrionem, in quibus triennio à tinea, gurgulione, omniq; noxio vermiculo custoditur. Curent in primis ne frumentum asportetur, nisi in magna abundantia, ne marcescat, sed advehatur potius, permutatione facta è vicinis regionibus. Longè tamen melius est latam adeò sementem fieri, ut non modò civibus suppetat, verùm & vicinis

Macellum.

Forum olitorium macellum dictum.

Res frumentaria quomodo asservanda.

Granaria.

Latā sementem facere.

exhiberi possit. Precia rebus imponant, ne exposita ad voluntatem venditorū semper æstimentur. Nec quempiam pudere debet in civitatibus suis id agere, quod Romani rerum Domini celebrarunt. Lex enim Cornelia (quam Cornelius Sylla Dictator tulit) minora rebus precia præscripsit. Hic magistratus utilis admodum erit, & secundum totius populi rumorem haurire poterit, si diligenter se gesserint qui ei præsunt.

Lex Cornelia

DE AEDILIBUS QUI AEDIBUS SACRIS *præsunt, viis publicis, aquarum ductibus, pontibus & cloacis.*

TIT. XII.

Zvvingerus Volum. 18. l. 4.

CUrandum est enim non parva diligentia, ut immortalis Dei templa, quę tam ingenti impensa constituta sunt, & in primis urbes clariores reddunt, magistratum habeant, qui curam eorum gerat, ne per desidiam negligentiamque corruant. Quocirca Ædiles creandi sunt, quos eo nomine ideò Romani appellaverunt, *quòd sacris privatisq; ædibus præessent:* ut ait Varro. Eorum præcipuè sit munus singulæ cuiq; ædi sacræ diligentem aliquem virum præficere, qui ejus tuendæ curam habeat. Ejusmodi virum vetustissimi ædituum appellaverunt, ut idem author refert. Sed nova deinde ac commentitia usurpatione æditυus à tuendis ædibus dicitur. Cujus rei testis est in libris suis elegantissimis, quos de Atticis noctib. scripsit A. Gelius cap. 10. lib. 12. Fuit etiam cura ædilium apud Romanos ut viæ publicæ adequarentur sterneren turque, ne quid in illis ædificaretur, quod usui ornamentové obesset. Aquarum ductus, publicæq; cloacæ ut purgarentur, pontesq; reficerentur, eis etiã demandatum est. Venditiones, emptionesq; ut fierent sine dolo malo curabant, redhibitionemque præstabant morbosi pecoris, morbosiq; aut insani servi venalicii. Ejusmodi magistratus civitati nostræ necessarios etiam esse duco, quorum authoritas magna admodum esse debet, ut munus suum implere possint, & cives dicto audientes habeant: unde apud Romanos Curules appellabantur, quod curribus dignitatis gratia per urbem veherentur. Hæc

Ædiles eorumq; officiũ.

Æditumus.

Viæ publicæ cura.

Aquarum ductus Pontes.

Venditiones.

Curules qui?

Hæc de magistratibus satis: nam qui ad rem militarē spectant, alio loco dicentur, cùm de militia belloque disseremus. Diximus primo volumine pleraque quæ ad statum Reip. pertinent. Secundo autem quibus artibus disciplinisque instituendi essent cives, qui publicis muneribus præfuturi sunt. In hoc verò tertio civiles magistratus ordinavimus, ad Romanorum potius similitudinem, quàm Græcorum, cui quidem rei duo præcepta addimus. Prius *ne Resp. quæstui sit civibus*. Satis sit præmii his qui magistratu aliquando functi sunt, laudari à probatis viris, judicarique eos optimè de Repub. meritos extitisse. Nihil enim est in libera civitate, quod magis invidiam faciat, quàm videre concives aliquos brevi tempore ditiores factos publica pecunia, cùm ea satis omnibus neutiquam esse possit. Alterum quidem præceptum sit *ut nihil per ambitionem agatur*. Est enim ambitio res perniciosa ac pestifera, quæ quidem conspirationes parit, & turbulentas seditiones. Virtus sola sit quæ honores ac munera impartiatur: *virtute namq; ambire oportet non fautoribus*, ut ait facetissimus poëtarum Plautus:

Duo civilis magistratus præcepta.

Quæstus è Republica.

Ambitiosa actio.

Virtus munera consequitur.

Plaut. Amphitr.

Sat enim fautorum habet, qui rectè agit.

M. Marcellus.

M. Marcellus qui Gallorum ducem singulari certamine vicit, primusque Romanorum Hannibalem vinci posse docuit, exemplo patefecit, qui aditus ad magistratus civili viro esse debeat. Nam cùm templum Honoris ita ædificandum esset, id adeò architectatus est industria, ut nemini aditus esset ad id, nisi per Virtutis ædem ingrederetur. Docuit igitur vir fortissimus solam virtutem esse, quæ rectà ad honorem duceret. In sequenti volumine de privatis quibusdam officiis dicemus, quando quidem ordo id exigere videatur.

Honoris templum.

PRO-

PROOEMIUM LIBRI QUARTI AD SIXTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

Adrianus Imperator Romanus doctiss.

ADRIANUS Cæsar, pater clemētiſſime, vir fuit
ſummo ingenio, exquiſitaq; doctrina, ſæpe enim
uno eodemq; tempore ſcripſit, dictavit, audi-
vit, & cum amicis confabulatus eſt. Poëma-
tum vero, & omnium bonarum artium ſtudioſiſſimus fuit,
Arithmetica, Geometria, Muſica, Picturaq; peritiſſimus. Is
crebris ſermonibus dicere ſolebat, Rempublicam ita haben-
dam eſſe ab his qui ei præſunt, ut ſciat quiſq; rem populi ſe
gerere, non autē propriam, ac ſuam. Hoc præcepto non modò
cavetur, ne quis ex pecunia publica auferat, neve interci-

Peculatus crimen.

piat, vel in rem ſuam vertat (quod crimen peculatus à
Romanis dicebatur) verùm latius manat, & ad eos etiam
pertinet qui magiſtratibus abutuntur, quiq; privatum po-
tentiam potius quàm publicum imperium augere ſtudent.

Piſiſtratus tyrannus.

Invidendæ opes Piſiſtrati, publicis muneribus auctæ, eum
in tyrannidem impulerunt: quo malo Athenienſes edocti,
nihil poſt eius obitum æque formidaverunt, quàm nimiam
privatorum civium potentiam, magiſtratusq; urbis per-

Poteſtas perpetua.

petuos. Annuos itaq; fecerunt, arbitrantes perpetuam po-
teſtatem in libera civitate nihil admodum à tyrannide
differre. Quam benè de Republica meriti eſſe videntur
cives illi, qui maximis rebus præſunt, nihilq; in rem ſuam
familiarem convertunt, ſed publicæ utilitati ſolùm con-
ſulunt, ad eam omnia conferunt? Hac virtute complures

Ariſtides.

veteres Romani claruerunt, & ex Athenienſibus Ariſtides
in primis, qui cùm communi ærario totius Græciæ præfuiſ-
ſet, & ſummis quibusq; magiſtratibus diutius functus eſſet,
tantæ abſtinentiæ fuit, ut in magna paupertate deceſſerit,
vixq; precium quo efferetur reliquerit, eiusq; filiæ ex pu-
blico Athenienſium ærario victum dotemq; habuerint. Si-

Phocion.

mili abſtinentia fuiſſe fertur Phocion etiam Athenienſis,
qui ſæpe exercitui cum magna laude præfuit: cùm facilè
dives eſſe potuiſſet propter ſummas poteſtates ei à populo
traditas. Hic cum multa pecunia ſibi à Rege Philippo dono
mitterentur, nequaquam accipere voluit: & hortantibus

Oratoribus,

Oratoribus, ut si iis facilè carere posset ipse, filius saltem acciperet, quibus difficile esset in tanta inopia paternam dignitatem tueri, respondit: Si similes mihi erunt liberi mei, hic idem agellus qui me ad hanc dignitatem perduxit, illos etiam educabit, sin dissimiles, nolo his opibus eorum luxuriam augere. Sed ut in Republica abstinentia laudanda est, & virtutibus penè omnibus anteferenda, sic in re familiari desidia inertiaq; vituperanda. Nusquam enim gentium nostris temporibus terra illa invenitur, quæ fœtu suo sine fossione ac semente Cyclopes alebat, nec Erythræa illa Lusitania, quam Geryonem habitasse fabulantur, adeò læti ac feracis soli, ut cum semel frumenta iacta sint, recidivis subinde seminibus segetem novantibus septem, aut interdum plures etiam messes ferat. Nec in Regionibus nostris fluit Nilus, qui Loton ferat, ex quo panem facilè indigena conficiant, quo tanta aviditate vescantur (ut ait Homerus) ut rei familiaris omnino obliviscantur. Quocirca habendæ possessiones, ut Cereres, Bacchiq; munera in annos recendantur.

Phocionis sapiens responsum.

Terra ferax sine fossione.

Erythræa terra feracissima.

Lotos legumē faba similis.

MODVM PRIVATIS AGRIS præscribendum esse.

TITULUS PRIMUS.

MARCUS Curius cognomento Dentatus, qui de Samnitibus primo, deinde de Sabinis triumphavit, & de Lucanis ovans urbem introivit, Pyrrumque Epirotarum Regem Italia pepulit, sapientia sua docuit, Rempublicam plurimum agri debere possidere: privatos autem, quantum satis sit ad vitam victumque familiarem. Is cùm ex triumphis suis immerabilia agri jugera Reipublicæ adjudicasset, viritim singulis quaterna dena tantum divisit, & sibi ipsi nihil ultra reliquos constituit. Cumq; à quibusdam criminaretur, quòd minimam sibi partem attribuisset, publicam verò plurimam effecisset, dixit *neminem debere putare id parum agri esse, quod sibi familiaq; suæ satis ad alendum sufficeret.* Hic modus agri ne alicui propter ignaram mensuram magnus fortasse videatur, intelligat, jugerum, actum quadratum duplicatum continere. Actus enim quadratus, centum

Val. Max. l. 4. Auctor de viris illustribus. Plin 16. c. 38. Curius Dentatus.

Jugeri mensura. & viginti pedibus undiq; finitur: pedis autem mensura sexdecim digitorum est. Erit igitur jugeri mensura quoque versum ducentorum quadraginta pedum. Et ideò dici Jugerum Varro ait: quòd junctis duobus actibus quadratis finiatur. Hanc rationem sequamur oportet, si civitati nostræ benè consulere volumus, ut imprimis modus agri inter privatos præscribatur. *Modus agrorum quomodo instituendus.* Qua in re diligenter observare debemus numerum civium, agrique magnitudinem ac fertilitatem. Nec verò his angustiis contentus ero, ut satis esse putem singulis, quod divisit Marcus Curius, qui propter frequentiam populi, & imperii adhuc parvitatem, fortassis arctius dimensus est, sed Senatus judicio permittendum statuo, quid cuique satis sit, & præcipuè cùm opulentiæ deliciæque templorum nostrorum plura efflagitent, quàm casta illa ætas Dentati; qui frugalitatem ac parsimoniam in laudem ducebat. Atqui privatarum quidem possessionum mensuram sæpius auctam legimus apud Romanos, adeò ut legem tulerit Tiberius Gracchus, licere cuiq; mille agri jugera possidere. *Tyberius Gracchus.* Sed hoc statuendum censeo, ut Respublica dives agri sit duplici ratione. In primis, ut frumenta recondere possit ad necessitatem populi, cùm temporum difficultas exegerit. *Respubl. dives agri dupliciter.* Deinde, ut tenues atque inopes, qui agros emere nequeunt, eos conducere possint à Republ. *Agri vectigales.* Agros autem publicos vectigales potius facere, quàm alio pacto locare lōgè melius esse duco. Vectigales agri dicuntur (ut Paulus Jurecōsultus refert) *qui perpetuum locantur hac lege, ut quandiu pro his vectigal pendatur, tandiu neq; ipsis qui conduxerint, neque his qui locum eorum successerint, auferri eos liceat*: *Paulus in l. 1. ff. si ager vectig. vel amphy. pe.* ut pluribus fieri consuevit. *Vectigalia Reip. utilia.* Hoc pacto longè ditior civitas erit, & ejusmodi vectigalia pleraque ad usum publicum suppetent, neque erit opus crebrò tributa imperare, quæ quidem molestissima populo sunt, & invidiam faciunt his qui Reipubl. præsunt. Hæc ratio diligenter observanda est, ut major pars agri publica sit, minor autem privata. Illa enim Platonica civitas optimis argumentis ab Aristotele repudiata est. *Lacedæmoniorum cōvictus publicus.* Et convictus ille Lacedæmoniorum in quo publicè epulabantur, omniaque in publicum congerebant, magnæ

admodum

admodum difficultatis esset, & haud scio an persuaderi posset ætate nostra, propter diversos hominum mores, studiumque rei familiaris, cui pleriq; omnes incumbunt. Nusquam enim invenitur populus aliquis qui in communi laboret, publicè epuletur, nihil privati quispiam possideat, sed complures patresfamil societatem ineunt utilitatis gratia, quò commodus degere possint, civilemque societatem constituunt. Quocirca de singulis domibus aliquid deinceps scribere, æquum esse censeo, nam de agri ratione latius tractabimus infra, ubi ex Hippodami Milesii sententia civitatem, regionem, atq; agros dividemus.

DE SIMILITUDINE REI FAMILIARIS & Republicæ: de officio patrisfamilias, & de servitiis, & eorum usu.

Tit. II.

Rei familiaris & publicæ ratio in plerisq; convenit. Nam sicut civilem societatem paucos qui imperēt, multos autem qui obsequantur habere oportet: sic res domestica unum qui præsit, & eum quidem ætate majorem, reliquos autem omnes qui pareant habere debet. Et sicut in civitate æquo animo obtemperando, aliis justè imperare dicimur, sic obsequendo rem familiarem regere consuevimus. Leges sibi præesse sciunt, qui magistratum gerunt: sic & qui familiæ præsunt, optimi patrisfamil. normam imitantur. Benè igitur in quibusdam civitatibus observatur, neminem in Senatum cooptari posse, qui familię curam non gerat. Doctissimi veteres, qui eleganter admodū locuti sunt, ea quæ volebant ostendere magna cura ac solicitudine fieri, sive etiam ingenti animi affectu, familiariter facta dicebant: ut apud Terentium comicorum observantissimum, senex ille de filio loquitur. *Hic parva consuetudinis causa, hujus mortem tam fert familiariter, quid hic mihi faciet patri?* Graviter voluit ostendere eum illius tulisse mortem. Nec ab re hujus verbi consuetudo esse videtur. Sit igitur diligens oportet qui familiam gerit, ea imperet, quæ factu non difficillima sint. Memineritque semper, se aliquando paruisse:

Rei familiaris & publicæ similitudo quædam est.

Senator non nisi paterfamilias.

Familiariter factum.

In Andria.

Patrisfamilias officium.

& verbis potius quàm verberib. castiget: malitq́; familiam severitatem suam vereri, quàm sævitiam formidare. Pessimè enim cum ea familia agitur, quæ metu potius quàm studio ad industriam excitatur. In magnis præterea laboribus, magnisq́; functionibus primùm se ostendat oportet paterfamilias pudebit enim desidiæ ignaviæq; minores, ubi majorē solertem industriumq; viderint. Sic alia ex parte cavebit ne quid turpiter agat, quod familiares sui suspicari possint. Longè quidem magis qui præsunt, exemplo quàm peccato nocent. Disciplina rei familiaris duas in primis considerationes habet. Unam erga personas quibus præest, alteram autem circa res. Personarum in familia aliæ ingenuæ sunt, aliæ verò servituti addictæ. Quemadmodum ergò se habeat erga conjugem, erga filios, erga servos, optimè oportet ut calleat paterfam. Servorum conditio misera est, viles enim personæ famulantur, & præcipuè temporibus nostris, quibus per religionem Christianam non licet servire sacris nostris initiatum, & jure optimo. Iniquum namq; esset hominem illum homini servire, quem sacro fonte ablutum Deo dicamus. Apud veteres autem magna multitudo fuit servorum, adeò ut ex urbibus nonnullis liberos omnes exegerint, & nonnunquam redeuntes dominos hostili bello exceperint. Scytharum gentem olim invictam penè fuisse legimus. Nam Darium Regem Persarum à finibus suis non modò prohibuerunt, verùm in turpem quoq; fugam verterunt. Cyrum cùm toto exercitu trucidaverunt, Alexandri copias deleverunt, Parthicum ac Bactrianum imperium condiderunt: Asiam annis mille & quingentis vectigalem habuerunt: à qua tamē victores tertia expeditione cùm redirēt (annis enim octo à conjugibus abfuerunt) servili bello extruduntur. Conjuges namq; tædio longæ expectationis fessæ servis ad custodiam pecoris relictis nupserant: qui redeuntes dominos non sine cæde finibus suis prohibuerunt, & quanquam postremò dominorum victoria fuit, tamen vario marte sæpius pugnam invaserunt. Sed tandem victi servi crucibus affixi pœnas dederunt: mulieres autem turpitudinis consciæ, partim ferro, partim laqueo mortem sibi

Disciplina familiaris.

Servorum conditio.

Christianus an serviat.

Scytharum gens invicta. Vide Iustinū.

Scytha à servis suis finibus exclusi.

sibi consciverunt. Inter memorabilia Romanorum belli nonne etiam Servile bellum nominatur? quod nomē à victis servis manavit, ut Macedonicum, & Punicum à victis Pœnis Macedonibusque: & sic Chrysius, & Spartacus, qui ruptis ergastulis servilem exercitum contra Romanum imperium duxerunt, nomen insigne bello meruerunt, ut nonnulli alii ingenui Imperatores. Præstiterunt etiā nonnunquā servitia spectatæ fidei exēpla, ut Plocio Planco Servio, is enim proscriptus à Triumviris fuerat, & in villa juxta Salernum latitabat: cum que milites ad inquirendum missi, unguenti odore quo delibutus erat, eum indagarent, ejus servos comprehenderunt: qui multùm ac diu malè habiti, variisque tormentis lacerati, non prius dominum prodiderunt, quàm miseratus fidem servorum Plancus, in medium venit, jugulumque militibus præbuit, ut à cruciatu servos liberaret. Marcus etiam Antonius Orator peregregius incesti reus, fidem servi qui laternam prætulerat, ad judicium deducti, expertus est: qui verberibus laceratus, equuleo suspensus, & candentibus laminis exustus, nunquam domini incestum (cujus conscius fuerat) indicavit. Sic & alii nonnunquam inventi sunt, sed servilis fides rarò (si fides) tentanda est. Liber homo qui servis imperat, in primis cogitare debet eos homines esse, non belluas, nec sævire in eos verberibus & catenis: obdurant namque plagis, nec quippiam agunt nisi inviti. Melius agendum est cum eis, exigendo quotidianā opera, non inclementer. Laudanda eorum industria, quò alacrius laboribus incumbant. Cibaria eis impertienda sunt, quæ robur firment; sine elegantia, & sumptu. Vestis quoque sit quæ æstate regat, hyeme autem à frigore ac pluvia defendat. Algidi namque servi, tremebundi & famelici nullum officium præstare possunt. Proinde mansuetudinis humanitatisq; majorum nostrorum meminisse debemus, qui patroni potius nomen (quòd à patre trahitur) in sua mancipia sumere voluerunt, quàm domini, quod quidem tanquam odiosum abdicarunt. Dividenda opera inter servos sunt, & illi ad rem rusticam dimittādi, qui robustiore sunt corpore: graciliores autem, minusque validi ad artes illas,

Bellum servile.

Chrysius & Spartacus gladiatorum duces.

C. Plocius Plancus.

Servi fideles.

M. Antonii oratoris fidelis servus.

Servilis fides raro tentanda.

Servi quomodo tractandi.

Patroni servorum domini voluerunt appellari.

Opera.

Ergastula. quibus à natura aptiores esse videbuntur. Veteres ergastula habebant, in quibus mancipia ad opera dimissa observabantur, nunc autem propter paucitatem servorum, quoniam usus ille desiit, nihil de ergastulis præcipiendum est. Cavendum est, ne propter herorum duritatem morositatemque servi desperent: sæviunt enim nonnunquam & ipsi imbecilliores, & heri verbera in liberos illorum conjugésve ulciscuntur. *Mirabile servi nequam exemplum recens.* Memoria nostra servus extitit ingenii pessimi, animiq; truculenti: huic sævissimus herus fuit, qui in eum verberibus sævire non desinebat, iratus servus cùm dominũ ulcisci nequiret, duos quos habebat infantes anniculum unum, alterum bimulum, corripuit, turrimque editam conscendit, dominumque vocavit, monuitque ut infantes suo gremio exciperet, quos quamprimum elisos parieti, dejecit, seque præcipitavit, ne vivus in potestatem domini veniret. *Mancipia.* Pessima mancipia alienanda sunt, optima autem servanda, & spe libertatis proposita cum illis agendum est, ut intelligant se aliquãdo libertinos fore, quod quidem utile erit in omni familia. *Addicti.* Addicti verò, qui ære nobis obnoxii; per leges servire coguntur, donec soluerint, mitius à nobis tractandi sunt. Reminisci nanq; debemus, eos quàm primum æs nostrũ opera compensaverint, ingenuos homines esse, non autem libertinæ cõditionis, ut emancipati servi, qui post acceptam libertatem officia nonnulla civili jure nobis præstare debent. *Mercenarii.* Quocirca habendi sunt ut conducti mercenarii, quibus omnia liberi hominis officia præstanda sunt, opera clementer exigenda, pactaque merces pensitanda. Benè enim de illis audire plurimum proderit, cùm operarios alios conducere oportebit.

DE CONNUBIO MARITALI, ET VERAM amicitiam inter Coniuges esse.

TIT. III.

Societas Coniugii. *Coniunctio maris & feminæ.* OMNIUM societatum nulla magis est secundum naturam quàm maris & fœminæ. Est siquidem unicuique animali insitum à natura sui generis studium & conservationis ratio per conjunctionẽ maris & feminæ.

Nulla

Nulla .n.belua adeò truculēta esse possunt, adeò solivaga aliarumq; aspectū fugiens, quæ suo tēpore sui generis comparem procreandi causa non quærat. Optimè autem Plato ostendit per naturam mares ubique gentium non modò inter homines, verùm etiam inter bruta fœminis præesse, hi enim robusti magis, & duriore corpore ad tolerandos labores cernuntur, quo circa & pastum quærere, latibula tueri, & natos ab omni vi atque impetu defendere magnis viribus solent. Hæc naturæ institutio nos ad monet, ut cùm proposuerimus de civili societate disserere, nullaq; societas magis sit secundū naturam, quàm maris & fœminæ, de connubio maritali aliquid scribamus. Et præcipuè cùm matrimonia cives civibus diuturna necessitudine conjungant, & infensos atq; inimicos concilient, ut de Julio Cæsare, Gneo Pompeio legimus, quorum affinitas quandiu viguit, civile incendium sedavit, durissima quæque bella ad pacem & concordiam redegit; Nam nisi raptæ virgines Sabinæ parentum animos placatos, connubiiq́ue jura reddidissent, actum omnino de re Romana fuisse. Magni igitur interest de conjugio disserere, si præcepta Republic. absoluere volumus, qua in re haut scio an omnino à Platone discedendum sit, cùm ille pręcipiat secundum tragicam sententiam vetustissimumque proverbium, *amicorum omnia communia esse*, & communem amicitiam in Republica statuat, communes uxores, liberos, resq; omnes esse debere asserit. Quę quidem res nec utilis mihi, nec conveniens aut decora esse videtur. Nam si mulieres in medio relinquuntur, concubitus earum promiscuus erit. Unus plurib. congredietur, una plures viros complectetur. Ordinem Platonicum illum (quē pudoris custodem facit) observare impossibile factu esset repugnante natura, nec aliud quidpiam mihi hoc videtur, quàm naturalem amicitiam deserere, & cōmunem quandam, quę nusquam invenitur, quęrere. Ducit enim homo uxorem non modo procreandi causa, sed & ut consortem vitę sibi eligat, quę utriusque fortunę secum sit particeps. Ipse enim qui ratione ducitur commoda vitæ suæ quærit, nec satis sibi sine conjuge consultum esse cernit. Idcirco cùm domicilium paravit, ut

[margin: ma naturalis.]
[margin: Mares ubiq; fœminis præsunt.]
[margin: Matrimonii utilitas.]
[margin: Iulius Cæsar & Cn. Pompeius affines.]
[margin: Sabinarū virginum laus.]
[margin: Amicorum omnia communia.]
[margin: Platonis sententia nō approbanda.]
[margin: Vxoris ducendæ ratio.]

xorem tum ducit liberis ut indulgeat, ac commodius degat, & utriusque fortunæ casus æquius perferre possit. Est in primis homini necessarium, victum quærere, ut in senectute, atque ægrotatione ei tutius sit consultum. Quocirca opus est vel rusticari, vel navigare, vel alio aliquo genere negociari, ut aliquas facultates acquirat. Ideo provida humani generis parens nostra natura maritale conjugium comparavit, ut non solum jucundissima, verum utilissima quoq; vitæ societas iniretur. Ac proinde (ut Xenophon in libro qui de re familiari inscribitur prodidit) fœminas divina providentia timidiores fecit, quàm viros, quia eas custodiæ diligentiæq; assignavit. Metus enim ad custodiendi diligentiam plurimum confert. & naturalis mollities artes illis tradidit, quibus intra parietes domesticos cum utilitate exerceantur. Præterea cùm victus cultusq; humanus non passim in propatulo aut sylvestribus locis, sed domi sub tecto & in penetralibus accumulandus asservandusque sit, necessarium fuit viris fortis sub dio in hominum cœtu publicisque congressibus esse, qui labore & industria comparent ea quæ sub tecto recondantur, quorum dispensatio ac cura fœminæ magis convenit quàm viro. Optimè enim Aristoteles curam omnium rerum quæ foris sunt, viris, earum quæ domi mulieribus assignat: & indecorum admodum putat quæ extra parietes fiunt, fœminas quærere, sicuti quæ intra sunt, viros dispẽsare. Et hac societate non modò id assequimur, quod animalia reliqua, ne scilicet nostrum genus diuturnitate temporis occidat, verùm mutua auxilia vitæ tam cum nobis à corpore minus bellè est, quam cum senectus ingravescit. Omnia namq; præsidia humanæ vitæ facilius nobis per connubium, quèm per solitudinem comparantur. Quid quod naturæ restituere debemus, quòd mutuò accepimus? ut pote vitam aliis dare, quam nobis parentes nostri tribuerunt, qua ex re id nanciscimur, ut filii nobis per ætatem senio confectis, & imbecillioribus factis id restituant quod à nobis in eorum infirma ætate acceperunt. Alant nos in ea ætate, in qua baculo nitentes, infirmi invalidique sumus, sicut nos illos educavimus in prima eorum ætate; cùm nostris ulnis

Victus hominis necessarius.

Maritale cõjugium.

Cur fœminæ timidiores, quam mares.

Viri imperiũ foris fœminæ domi exercẽt.

Coniugii commoda.

Naturæ debitum restituendum.

Antipelargia.

ulnis sustinebantur, vel reptando humi niti conabantur Et hoc pacto vicissitudo naturæ perpetuò adimpletur,& quod in simplici genere nequit, in sua specie cōservatur. Præterea senectutis nostræ incommoda (quæ quidem innumerabilia sunt, & varia morborum genera, quæ effœtam illam ætatem vexant,& quasi cōnspiratione facta in senes irruunt) qua alia ratione tolerari possunt, quavé consolatione leniri, nisi filiorum spe atq; auxilio? Multo enim minora mala videntur ea quæ patri senio confecto accidunt cum cernit se deficiente filios pubescentes corpore & viribus in dies adolescere, quàm ea quæ viro orbo, ac sine progenie, qui in seipso deficere animadvertit vires corporis atque animi,& secum spem omnem auxilii posteritatisq; decidere: Atqui mors ipsa, quæ omnibus molestissima est, minus aliquid molestiæ affert, illis qui cùm sciant se esse mortales, nec posse diutius vivere quàm conditio humana patiatur, intuentur, filios ex se genitos, qui eos exprimant, eorum nomine nuncupentur, & quasi per eos vivi in hominum sermone post obitum reserventur: nam qui orbi & sine liberis occidunt, ruinam secum sui generis trahunt, maleque de Republica & de hominum genere meriti, perpetua oblivione obscurantur, nec vestigium vitæ suæ ullum inter mortales aliquo tempore relinquunt: quod quidem pulcherrimo exemplo docuit adolescens quidam Lacedæmonius, nam cùm Dercyllidas optimus Imperator in consessum descendisset, sedendi locum, juniorum nemo (ut moris erat) eidem cedere voluit: quin exprobrando ajunt pro se quisque: *Noli admirari, non enim tu, mihi qui cessurus sit, cùm grandior natu fuero, genuisti.* Proinde maximo bono videtur mihi orbare cives suos Plato, cùm filios ignotos esse parentibus præcipit, & hac in re non dissimiles homines belluis efficere. Illi enim tandiu catulos dignoscunt, quandiu uberibus suis illos alunt, depulsos autem lacte evestigio ignorant. Homines autem rationis participes nunquam filios negligunt, nunquamque ab eis negliguntur, vivunt simul, operantur simul, familiari alloquio ac confabulatione fruuntur, vicissitudine officii ac pietatis sustentantur, qua quidem re haud

Senectutis incommoda quomodo lenienda.

Filiorum spe lenitur languida senectus.

Mortem qua reddant tolerabiliorem.

Dercyllidas neglectus, quòd liberos nullos haberet.

Plato vult filios parentib. esse ignotos.

scio an quippiam aliud mortalibus majus accidere possit. Ducendam igitur uxorem civili viro esse duco, non modò necessitatis, sed commodioris jucundiorisque vitæ gratia, cum qua grata vitæ societas ineunda est, non ad libidinem explendam, sed ad propagandam sobolem, munusque civile adimplendum, quod quidem proprium connubii est. Præclarè Ælius Verus Romanorum Imperator (quanquam vitæ suæ turpitudinem ostendit) uxori conquerenti de extraneis illius voluptatibus, respondisse fertur: *Patere me coniunx per alias mulieres exercere cupiditates meas, uxor enim dignitatis nomen est, non voluptatis.* Habet enim connubium, religionem in se quandam, non modò apud nos, qui secundum Christianam veritatem inter sacramenta matrimonium censemus, sed apud vetustissimos quoque qui de religione à virtute aberrabant. quod quidem ex cõnubii uxorisq; nominibus cerni licet. Nubere enim apud priscos operire ac tegere significavit, unde & nubes dictas Varro asserit, quòd cœlum tegant, sic etiam nuptias, quòd sponsus & sponsa eodem flammeo à sacerdote operiebantur. Eleganter, & longè melius quàm nos veteres dicebant *mecum nuptam* non autem mihi, quasi eodem flammeo mecum coopertam. Unde hoc verbum tam ad mares quam ad fœminas pertinebat. Pomponius vetustissimus tabularum scriptor in Panucceatis dixit: *Sed meus frater maior postquam vidit me detectum domo, nupsit dotata vetula varicosa Aphra.* Sic & novum nuptum, sicuti novam nuptam apud Plautum legimus. Uxoris nomen etiam religionem præ se ferre videtur, fit enim ab ungendo: puellæ namque maritorum ædes cum primùm ingrederêtur, postes oleo quod à sacerdote acciperent, ungebant, lanamq; stulta quadam superstitione Jano diisque Laribus præfigebant, & totos deinde quamprimùm maritos eodem oleo ungebant. Cujus rei vetustissimus Poëta Ennius testis est, cùm dicit.

Uxor ducenda, in quem finem. — *Ælius Verus.* — *Connubium religiosum.* — *Nubere.* — *Nuptiæ.* — *Nupta mecũ.* — *Citatur à Nonio Marcello.* — *Uxoris nomẽ unde originẽ habeat.*

Exin Tarquinii bona fœmina lavit & unxit.

Lex Romuli Lex Romuli de matrimonio fuit (ut etiam ex Græcis testatur Dionysius Halicarnasseus) *mulierem nuptã, quæ per sacras leges viro coniuncta esset, pecuniarũ omnium ac*

ac sacrorum esse sociam. Vocabant enim Romani legitima sacraque matrimonia farracea propter farris communionem. Nam ut Græci ordeum vetustissimam frugem putabant, & ordei primitias in sacris offerebant, ita Romani vetustissimum far putātes, sacrificia omnia ex eo faciebant. Socias autem fieri uxores viris, sacratissimi & primi alimenti sacrificio volebant: & fortunę communio cognomen habuit societatis farris. Decretū aliquando fecere Athenienses, ut quisque duas eodem tempore ducere posset uxores, quæ quidem lex turpis omnino ac perniciosa esse cernitur, tollit enim munus quod optimum est sanctæ amicitiæ, & efficit ut nulla concordia inter virū & uxorem esse possit: iniquum est namq; unum duas habere uxores, sicuti & unam duos habere viros, cùm natura ipsa virum fœminæ æquo jure conjunxerit. Socrates cùm plerosque Athenienses cernerer duas ducere, itidem efficere voluit, & cùm Xantippem haberet morosam admodum, & difficilem, ex qua Lamproclem genuerat, Aristidis etiam illius justi filiam sine dote duxit Myrtonem nomine, ex qua Sophroniscum Menexenumq; sustulit filios, hæ aliquando inter se (ut moris est) rixabātur, is autem per jocum eas irridebat, asserens indecorum esse pro deformi viro formosas uxores colluctari, qui jocus eas ad concordiā redegit. Et cùm semel domum rediret, ab eis malè mulctatus est. Sed admirari nolo Socratem virum virtuti deditum duas duxisse uxores: Nam cùm priorem illam Xantippem iracundam admodum ac morosam diu perpessus esset, admiranti Alcibiadi quòd tam difficilem tamq; acerbam mulierem perferret, nec domo exigeret, respondit *cùm talem domi perpeteretur, se insuescere, atq; exerceri ea foris ferre, quæ quotidie sibi per injuriam contumeliamq; ab aliis inferrētur.* Voluit igitur duas habere, quo habitum patientiæ longè magis perficeret. Quod apud Lacedæmonios (si vera sunt quæ de Republica scripsit Xenophon) contrarium observabatur, licuisse enim per legem unam (ait) duobus collocatam esse, ut scilicet perpetuò domi apud virum degeret, posse tamen aliquando ad amatorem divertere, sine injuria ac probro, præcipuè si vir peregrè militiavé

Matrimonia farracea.

Ordeum vetustissima fruges.

Atheniensiū decretum de gemina uxore ducenda.

Socrates bigamus.

Uxorum Socratis rixa.

Socratis responsum.

Uxor una duobus viris apud Lacedæmones.

esset. Hæ duarum opulentissimarum urbium contrariæ leges docuerunt, ut arbitror, oportuna fabella matris importunitatem amoliri: ut de Papyrio puero illo sapientissimo fertur, qui propter egregiam indolem ante ætatem in Senatum cooptatus est. Nam cùm aliquando à patre (ut moris erat) puer admodum in Senatum duceretur, consultisque omnibus adesset, à matre non modò rogatus, verùm verberibus quoque cæsus est, ut secreta ei Senatus proderet, puer autem, ut jam futuræ virtutis signa ostenderet, scite admodum respondit: Senatus hodie anceps fuit, idque cogitandum censuit (quanquam primùm deliberabitur) utiliusne sit virum unum duas habere uxores, an unam duobus esse denuptam. Pudet me duarum urbium non solum Græciæ verùm universi terrarum orbis clarissimarum, decreta refellere, sed hoc ausim dicere, nihil mihi videri his duabus legibus importunius, nihilq; quod jure optimo magis reprehendi aut irrideri posset. De uxoribus variæ fuerunt leges, & turpissimæ etiam consuetudines. Institutum fuit apud Athenienses, quod quidem permittebatur fratri germanam sororem uxorem ducere, nec turpe fuit Cimoni Milciadis filio Elpinicem eodem patre natam conjugem habere, cùm cives alii complures eodem præscripto uterentur. Ægyptii quoque (ut Diodorus scribit) pro opibus ac voluntate plures ducunt uxores, nullusque ex eis genitus spurius habetur, etiamsi ex serva conceptus esset. Dicunt enim solum parentem generis esse authorem, matrem verò nutrimentum & locum infanti præbere ajunt. Eorum autem sacerdotes nõ nisi unam per leges ducere possunt. Turpius agunt Britanni, ut locupletissimus testis est Julius Cæsar in elegantissimis commentariis suis, cùm ait: *Britanni uxores habent deni duodeniq; inter se communes, & maximè fratres cum fratribus, parentesq; cum liberis: sed si qui sunt ex eis nati, eius habentur liberi, à quo, primùm virgo quæq; ducta est.* Parthi uxores dulcedine variæ libidinis singuli habent, ideirco nulla delicta adulterio gravius vindicant. Armeniis mos fuit (ut ait Strabo) virgines ante earum nuptias statutis diebus dotalem pecuniam quæsituras ad littus maris mittere,

Papyrius prætextatus.

Decreta importuna.

Atheniẽsium institutum.

Cimon Milciadis filius sororem duxit.

Polygamia Aegyptiorũ.

Britannorũ mos conjugalis.

Parthi.

Armeniorũ mos.

quæ

quæ etiam ex turpi quæstu pro relicta pudicitia, Veneri per sacrificium persolvebant. Simile quiddam de Lydiis scribit Herodotus. Nihil Babylone corruptius moribus quondam fuisse testatur Curtius, nihil ad invitandas alliciendasque immodicas cupiditates instructius. Liberos enim conjugesque cum hospitibus stupro coire, modo precium flagitii daretur, parentes maritique patiebantur. Hæc eo consilio dixi, ut omnes intelligant Romanos optimè de matrimoniis sanxisse: quibus tamen si quid deerat, pontificio Christianorum jure optimè additum est, adeò, ut ad cumulum nihil possit accedere.

Lydi.

Babylonii.

Stuprum hospitibus concessum.

Censores singulis annis luculentam orationem ad populum Romanum habebant, in qua juvenes hortabantur, ut singuli uxores ducerent, idque è Republica esse compluribus argumentis exemplisque ostendebant, nec parvæ laudis erat super ea re secundo populi rumore ac plausu perorare. Metellus Numidicus gravis ac disertus orator, cùm Censor esset, & ad populum de ducendis uxoribus oraret, ejusmodi verba protulit: *Si sine uxoribus possemus, Quirites esse, omnes, ea molestia careremus: sed quoniam ita natura tradit, ut nec cum illis satis commodè, nec sine illis ullo modo vivi possit, saluti perpetuæ potius, quàm brevi voluptati consulendum esse videtur.* Hæc manifesta confessio molestiæ rei uxoriæ, minus grata fuit plerisque civibus Romanis. Dicebant namque Metellum censorem, cui consilium esset populum ad matrimonia adhortari, non oportuisse de molestia incommodisque rei uxoriæ confiteri, ne dissuadere abstinereque à matrimoniis populum potius quàm adhortari videretur, ne paucorum virorum mulierumque importunitas ac difficultas in connubio maritali, reliquis omnibus obesset, cùm nihil penè in omni humana vita inveniri queat, quod omni ex parte absolutum perfectumque sit, cumque hoc pro comperto ducere possimus, nullam amicitiam magis stabilem inveniri magisque omni officio ac pietate accumulatam quam matrimonii. Quatuor quidem sanè amicorum paria cum plausu & admiratione omnium seculorum comprobantur, vixque eorum laudis Græci

Censorũ orat ad populum, deducendis uxor. hor.

Metelli Numidici oratio, cur populo minus grata.

Quatuor amicorum paria.

omnes scriptores, qui illorum nominibus libros suos repleverunt, satis esse videntur: at infinitam penè multitudinem, mulierumque mutuò amore honesti connubii flagrantium, non modò non admiramur, sed ne laude quidem aliqua afficimus. Pylades pro Oreste se morti obtulit, Alcestis Admeti Thessaliæ Regis mariti sui fata subivit. Et Tiberius Gracchus salutem conjugis sponte sua propria morte redemit. Nam cùm domi angues duos reperisset, hoc fato destinatos, ut nisi alterutrum interemisset, ipse cum omni familia periret: sin marem dimitteret, se evasurum: sin fœminam, Corneliam conjugem: tanto amore ejus tenebatur, & tanti conjugem faciebat, ut mori maluerit, quàm uxoris fatum cernere. Et si Damon & Pythias diuturnæ Pythagoricæ philosophiæ silentio eruditi, mutuo studio adeò inter se conjuncti erant, ut alter alterius sistendi in capitali judicio vas factus esset, & ad diem rediisset; non majorem nobis admirationem reliquerunt, quàm Minyarum conjuges, qui à Lacedæmoniis ob crimen affectati regni, custodiæ mancipati, capitalique judicio damnati, noctis tempore (ut moris erat) supplicium expectabant: eorum verò conjuges, quasi viros supremùm allocuturæ, aditum à custodibus impetrarunt, commutataque veste, simulatoque dolore, velatis capitibus, maritos abire passæ sunt, seseque morti objecerunt, ut viros incolumes dimitterent. Sic & Theopompus Lacedæmonius permutato similiter cum uxore habitu, è custodia ut mulier evasit, relicta conjuge in eodem capitis periculo, à quo per eam fuerat liberatus. Achilles Patrocli amici morte auditâ, ita miserabiliter flevit, ut vix à familiaribus prohibitus sit, ut à sese manus abstineret. At Plancus qui classem quinquaginta navium in Asiam reduxit, postquam Tarentum appulit, & uxor ejus Oreftilla, quæ illuc eum comitata fuerat, repentino morbo correpta periit, solutis de more exequiis, ferro incubuit, quem cùm amici prohibere nequirent, corpori conjugis conjunctum in rogum imposuerunt, communeque sepulchrum Tarenti constituerunt, ut maritalis memoria diutius servaretur

Pylades & Orestes. *Alceste.* *Tyberius Gracchus.* *Val. Max.* *Damon & Pythias, uxorum miserabilis amor.* *Cic. in off.* *Theopompus.* *Achilles & Patroclus.* *Plancus.* *Orestilla.*

Pan-

Panthea quoq; super quæsitum viri inter mortuos milites cadaver ferro incubuit. Sic & Portia Marci Catonis filia cum victum interemptumque Brutum virum suum excepisset, prohibentibus necessariis suis ferrum, candentes carbones ore haurire non dubitavit, noveq; genere mortis perpetuis seculis conjugalem affectum testata est. Sed quod à singulis aut paucis fit, minore fortasse admiratione dignum videri potest. Quid quòd apud Indos mulieres omnes, cùm est cujusque earum vir mortuus, in certamen judiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit (plures enim singulis solent esse nuptæ) quæ verò est victrix, ea læta prosequentibus suis unà cum viro in rogum imponitur, victæ autem mœstæ discedunt: cujus consuetudinis locupletissimus testis est Cicero in quinto librorum suorum quos de Tusculanis quæstionibus scripsit, & Græci nonnulli scriptores spectatæ fidei id verum esse affirmant. Fuerunt etiam quæ viros forti animo ulciscerentur, ut de Camma apud Galatas scribit Plutarchus in libello quem de illustribus fœminis edidit. Erant eodem tempore Galatarum potentissimi cives Sinatus & Sinorix necessitudine & consuetudine conjuncti. Sinatus uxorem duxit Cammam forma & moribus præstantissimam, ea de more patriæ Dianæ (quæ numen præsentissimũ habebatur) dicata erat: ejus tamen amore, nulla neque pietatis neq; affinitatis viri ratione habita, impatienter tenebatur Synorix, qui flagitio facinus etiam addere cogitavit. Nam cùm eam nullis pollicitationib. expugnare posset, dolo Sinatum ejus virum interemit, quippe qui viri morte matrimoniũ viduæ omnino speraret, verùm cum per ejus potentiam Camma à necessariis cogeretur ei nubere, simulato assensu, viri injuriã ulsciscitur, quandoquidem ante aram deæ, quam connubii authorem se invocare simulabat, phialam tenens quasi sacrificium faceret, partem poculi hausit, partem autem Synorigi tradidit. Erat autem mulsum veneno mixtũ, quòd cum ille ebibisset, his verbis Dianã deprecata est. *Te Dea sanctissima obtestor, me huius ultionis tantùm gratia viro Synato superstitẽ hactenus fuisse. Quid enim ille mortuo, tanti temporis usum afferre poterat, præter*

Panthea.
Portia Catonis filia.
Mirum de mulieribus Indis.
Camma mulier illustris.
Sinatus.
Sinorix.
Diana numen.
Camma factum.
Camma precatio.

huiusce ultionis spem? Cuius iam compos tuo numine effecta, libens volensq; ad virum descendo. Tibi verò Synorix hominu omnium deterrimo sepulchrum pro thalamo paretur, & pro nuptiis funus amici ac familiares tui praparent. Facinus namq; quod tam nequiter in virum meum commisisti, in prasentia animadverti. Sinorix dolore simul ac furore percitus circumferri se in lectica jubet: atqui cum remedii nihil afferretur, magno cum dolore è vita migravit. Camma verò ubi defunctum Synorigem comperit, prompto animo, & hilari vultu diem obiit. Sed ne in exemplis censendis quæ quidem innumerabilia essent plurimus esse videar, sermonem perstringã, non multisq; concludam: nulla verior amicitia, nulla celebrior, nulla utilior, nullaque sanctior esse potest, quàm illa quæ maritali conjugio copulatur. Proinde verè mihi locutus videtur Propertius cùm ait:

Maritalis amicitia verissima.

Omnis amor magnus, sed aperto coniuge maior.

Et suavissimæ illæ lamentationes audiiæ etiam Manibus (si Poëtis auscultare volumus) Orphei thracis pro chara conjuge Eurydice, id verum esse testantur.

Virg. 4. Geor.

DE OFFICIO MARITI.

TIT. IV.

SAtyram Menippeam scripsit M. Varro, in qua quidem de officio mariti disseruit, ea cum plerisq; aliis libris ejus nusquam memoria nostra reperitur: & certè si extaret lucem nobis hoc loco præclaram faceret, cum viri illius doctrina admirabilis appareat, non ex libris qui perierunt, sed ex indicibus quibusdam, & particulis quas plerique scriptores quasi testimonium rerum suarum in eorum scriptis inducunt, sicut Aulus Gellius in primo librorum suorum de noctibus Atticis, cap. XVII. qui de corrigenda uxore ejusmodi Varronis verba ponit. *Vitium* (inquit) *uxoris aut tollendum, aut ferendum est: qui tollit vitium, uxorem commodiorem praestat: qui verò fert, sese meliorem facit.* Tollere hoc loco Gellius corrigere significare ait, & intelligit Varronis fuisse sententiam, vitia emendanda in uxore esse à marito: sed quæ minus emendari possint, ferenda esse,

Varronis Menippea, citatur à Gellio & aliis grammaticis.

Vitium uxoris qua ratione ferendum.

esse, qua quidem patientia mariti fiunt meliores. Turpitudines autem & flagitia neutiquam toleranda sunt, sed consulendum est honori domus nostræ, redigendaque vxor ad bonos mores, si fieri potest, sin secus, lege agendum est. Accusatam de adulterio uxorem Cæsar repudiavit: & Lysiam authorem præclarissimum non puduit, suam luculenta etiam oratione obnoxiam facere. Perniciosissimi, ac temerarii cives judicandi sunt, qui deprehensam conjugem ferro ulciscuntur.

Turpitudo uxoris.

Adulteram uxorẽ Cæsar repudiavit, de qua re Suet.

Optimè Cato Censorius eum qui uxori manus inferret, insectandum detestandumque esse arbitrabatur, non aliter quàm si divina sacra aut Rempubl. violasset. Satis cuique, superq; esse debet judicem ac legem ulteriorem habere: impium namque est, & omnino abominandum manus conjugali cæde polluere. Nero per iracundiam uxorem Poppæam ictu calcis interemit. Et quamvis ad sævitiam natus esset, tamen tantoperè eum pœnituit, ut illius cadaver nõ igni aboleri more Romano passus fuerit, sed rogum externorum consuetudine odoribus condiri jussit, & sepulchro Juliorum inferri. Non tamen hæc eo consilio dixi, ut segnem maritũ esse velim, & oculis caligantibus, ut ultimus omnium probra uxoris sciat, sed diligentem laudo, & lynceis oculis omnia contuentem. Turpe enim fuit Antonino Cæsarum optimo Faustinam conjugem omnibus pudicitiæ laudibus efferre, cùm turpido ejus notissima esset, omnesque scirent eam apud Cajetam conditionem cum mimis & histrionibus elegisse. Nonne L. Sylla qui felix jactabatur, vel ex hoc solùm infelicissimus habendus fuit, quòd uxorem Metellam tunc pudicissimam esse arbitrabatur, cùm vulgò sui corporis turpissimis quibuscunque potestatem faceret: & Græcis versibus Athenis decantaretur: ipse autem ignoraret, nec thori sui labem suspicaretur, quam hostium convitio didicisset. Probro autem objiciebatur Philippo Macedoni, quòd cum victor tot populorum ac Regum esset, uxorem adulterii suspectam haberet, & ejus injurias æquo animo toleraret. Ab ea namque aliquando per iracundiam extrusus est, cùm de more cubiculum introire vellet,

Vxores mitius tractandæ.

Nero uxorem interemit. Suet.

Maritus lynceos habeat oculos.

Antoninus uxoris turpitudinẽ tegere curavit.

L. Sylla uxoris stuprum nescit.

Philipp. Macedo injuriã ab uxore acceptum risu dissimulavit.

vellet, qui exclusus tacuit, & tragico cavillo seipsum consolatus est, injuriamq; risu dissimulavit: nec puduit maritum dissimulando vincere uxoris turpitudinem. Abutuntur enim fœminæ conjugis patientia, & impunitatem suam illecebram licentiamque peccandi esse putant. Deprehensam in adulterio Messalinam excusabat Claudius, illa autem animum à crimine sumebat, & palam ea omnia agebat, quæ antea clam & remotis arbitris occultare cupiebat, & ad id tandem ab ea ventum est, ut Silium in oculis servorum & ancillarum complecteretur, nec contenta esset occulta voluptate, nisi testem libidinis suæ multitudinem haberet. Scimus quid de ea loquitur Satyrorum excellentissimus cùm ait Satyra sexta.

Abusus patientia mariti.
Messalina Claudii Cæsaris uxor.

Iuven. Sat. 6.

Quid privata domus, quid fecerit Hippia curas?
Respice rivales divorum, Claudius audi
Quæ tulerit.

Messalina insignis luxuria

Reliqua solutam orationem formidant. Sed Cornelius Tacitus improbitatem temeritatemque Messalinæ ostendit, ubi ait libro undecimo: *At Messalina non aliàs solutior luxu: adulto autumno simulachrum vindemiæ per domum celebrabat, urgeri prala, fluere lacus, & fœminæ pellibus accinctæ assultabant, ut sacrificantes, vel insanientes Bacchæ: ipsa crine fluxo thyrsum quatiens, iuxtaq; Silius hedera vinctus, gerere coturnos, caput iacere, strepente circum procaci choro.* Nimia etiam Augusti in filias indulgentia, eas petulantiores reddidit. Unde Julia cùm ei amicus quidam severus & gravis suadere niteretur, ut paternæ frugalitatis exemplum sequeretur, per contemptum respondit: *Pater obliviscitur se Cæsarem esse; ego autem me Cæsaris filiam esse memini.* Ea licentia peccandi eò accessit, ut vulgo potestatem sui corporis faceret, & cum conscii flagitiorum mirarentur, quod similes Agrippæ viro filios procrearet, quæ tot viris congrederetur, sibi licere (ait) adulteros admittere, cum à viro gravida esset. Sed raro pudorem servat mulier, quæ pudicitiam amisit.

Augusti indulgentia nimia in filias.
Iulia August. filia lasciva.

Mulieres facetè impudentes.

Sunt nonnullæ quæ turpitudinem suam verbis gaudeant profiteri, & labem animi atq; corporis turpi etiã sermone indicant, quo facetæ magis esse videantur: ut Popilia

Popilia Marci filia, quæ miranti cuidam quid esset quòd omnes bestiæ nunquam marem admittunt nisi suo tempore, còm prægnantes vellent fieri, mulieres autem semper virum desiderarent, respondit: *Bestiæ etenim sunt.* *Popilia.*

Videat tamen vir, ne ipse qui familiam regit, cujus dicto omnes audiunt, & imperata pro legibus habent, uxori turpitudinis ac flagitii causam præbeat. Proinde caveat ne quid obscœni in uxoris conspectu unquam loquatur. Qua in re nonnulli plurimum peccant, qui verborum obscœnitate & sermonis turpitudine uxores ad libidinem alliciunt, fabellisque ea docent, quibus illæ doctiores ad rem veneream fiant, aliisq; amoribus incendantur. Quid quòd scurras viri nonnunquam aut parasitos invitant, qui ea loquantur quæ frigidas quasque fœminas incenderent? Quàm sapienter Hieronymus Syracusanus Tyrannus, qui post Gelonem regnavit, animadvertit in Epicharmum Comicū, quoniam astante uxore inter jocandum nimis lascive atque obscœnè locutus esset. Præterea multò diligentius abstineat se ab omni alieni corporis congressu, si pudicam cōjugem habere vult. Nulla enim injuria sanctam connubii societatem magis dirimit, quàm adulterii non modò deprehensio, verum etiam suspicio. Optimè igitur Persæ graviter in adulteros animadvertebant, quo firmior esset matrimonii societas. Clytemnestra apud poëtas non solum adultera, verùm conscia & adjutrix necis mariti inducitur. Sed cum cogitamus Agamemnonem ejus virum ulciscendi adulterii gratia ad expugnandam Trojam cum tot millibus Græcorum accessisse, & cum ipsum raptæ Briseidis amore adeò flagrasse, ut fortissimū Achillem eadem injuria affecerit, quam in Paride ulciscebatur, Clytemnestræ facinus longè tolerabilius esse videbitur. Ulysses autem uxorem Penelopen pudicissimam expertus est, quandoquidem eam nulla injuria lacessiverit, & præ ea reginas ac deas (ut Homerus tradidit) contempserit. *Maritus ne sit uxori causa lasciviæ.* *Parasita scurra.* *Hieron.* *Epicharmus.* *Adulterii suspicio.* *Persæ, graviter in adulteros animadvertebant.* *Agamemnō.* *Clytemnestra* *Ulysses offendit castam Penelopen.*

Viri continentia plerumque pudicas servat uxores, & hominē ipsum longè magis commendatum reddit. Lælius Scipionis amicus felicior hoc uno habitus est, quòd in omni ejus vita uni mulieri duntaxat cōgressus *Continentia viri.* *Lælius uni tantum mu-*

beri congressus est. sit, uxori scilicet, quam unicam habuit. Paucæ mulieres adeò modestæ sunt, adeoq; viris indulgent, ut æquo animo pellicem patiantur. Unam lectitasse memini, non sine admiratione, Tertii Æmylii prioris cõjugem, Corneliæ matrem, quæ tantæ comitatis, tantæq; patientiæ fuit, ut cùm virum suum Aphricæ domitorem impatienter ancillam facie liberali adamare, & in deliciis habere sciret, rem semper dissimularit, ne virum præstantissimum intemperantiæ reum faceret: quin etiam ab ultione tantum abfuit, ut mortuo Æmilio eandem manumitteret, libertoque suo non exigua cum dote matrimonio collocaret. Hanc tolerandæ pellicis modestiam, ne Junoni quidem (quam Jovis magni sororem ac conjugem faciebant) tradiderunt veteres: quod præcipuè cerni potest ejusmodi epistola. *Rex Alexander Iovis Hammonis filius Olympiadi matri salutem dicit.* Olympias verò rescripsit ad hanc sententiam. *Amabo* (inquit) *mi fili quiescas: neque deferas me neque crimineris adversus Iunonem. Malum mihi prorsus illud magnum est, cum tu me literis tuis pellicem illi esse confiteris.* Miti tamen ingenio Stratonicam Deiotari Galatiæ Regis uxorem fuisse comperi: nam cum se liberis (qui regni successores essent) carere animadverteret, idque non viri vitio esse sciret, marito persuasit, ut ex quacunque posset genitos sibi supponeret, quod cùm ille negligeret, ex ancillarum numero virginem forma præstantem nomine Electram Deiotaro conciliavit, & ex ea genitos tanquam proprios filios educavit. Paucas verò in omni hominum memoria invenire est ejusmodi ingenio affectas, ut pellicem ferant, idcirco præfigenda est in domibus optima illa Jureconsultorum ratio, qua præcipitur: *Quod quisque iuris in alterum statuerit, ipse quoque eodem iure utatur.* Quid enim turpius est quàm sua legē damnati? & in aliis reprehendere, quod tu ipse committas? Ridicula res fuit in omni Romano populo cùm Cajus Licinius qui legem statuerat, *ne quis amplius quàm quinquaginta agri iugera posset habere*, damnatus est quod mille jugera inventus est possidere, quamquam per dolum dimidiam partem filio emancipasset. Turpe enim fuit Cajo Licinio impetrasse à Prætore, ut patri

Æmylii uxor pellicem patitur.

Iunonis zelotypia.

Olympiadis respons.

Stratonica marito ancillam conciliat.

Iuris Regula.

Lex Licinia.

C. Licinius.

patri

patri suo bonis interdiceretur, quòd ea dissiparet, cum paulò pòst rem omnem per luxum adeò prodegerit, ut hæreditatem ejus nemo inventus sit, qui adire voluerit. Proinde iniqua omni ex parte videtur mihi lex illa vetustissima, quæ à Solone habet originem, qua dicit: *Si vir uxorem in adulterio deprehenderit, occidito: at si ea virum, ne digito eum attingito.* Ea lex cum in cœtu aliquando matronarum recitaretur, magna comitate quædam ex earum numero arridens dixit: *Planè video etiam id temporis fœminas è concilio virorum extrusas, nam si qua tum ibi extitisset, legem hanc nunquam in sexum nostrum grassantem permisisset.*

Lex Solonis. Vir mulierē non mulier virum corrigit.

Mulieris responsum.

Iniqua etiam lex fuit apud Aegyptios ut Diodorus refert: marem namque in adulterio deprehensum verberibus cædi jubet, fœminam vero naso mutilari, ut ea parte plectatur, qua magis facies honestatur. Aequius Julius Cæsar, qui in adulterum adulteramque pariter capitali pœna animadvertendum censuit, quam quidem legem initio urbis à Romulo editam fuisse refert Dionysius Halycarnasseus.

Lex AEgyptiorum de adulteriis pœna.

Lex Iulia de adulteriis.

In re tamen uxoria nihil difficilius electione. Virgines namque domi aluntur, & raro admodum egrediuntur foras, ut videri possint: quocirca impossibile penè factu est earum formam ac mores scrutari, quæ res quidem ancipites viros reddit quid acturi sint. Non enim parvi momenti est uxorem ducere, & cum ea perpetuam vitę societatem inire, quę tibi omni ex parte ignota sit. Hoc formidare videtur adolescens ille Terentianus, cū ait: *Aliquid monstri alunt, ea quando nemini obtrudi potest, itur ad me.* Virginum mores nulla alia ratione deprehendi, nisi ex parentum similitudine possunt. Verisimile namque est ex optimis parentibus filios non deterrimos gigni. Quocirca pudica mater castas alit filias: & quæ probrum in se non admisit, flagitium filiæ non perfert. De impudica vero parente quid sperandū sit, Juvenalis docet, cùm ait:

Vxoria electio periculosa.

Virginum mores unde cognoscendi.

Scilicet expectas ut tradat mater honestos,
Atque alios mores, quam quos habet? utile porrò
Filiolam turpi vetula producere turpem.

Iuvenalis Sat. 6.

Tutiùs quidem in electione fœminæ cum viris agitū, *Fœmina vi-*

rum facilius eligit bonum, quam uir fœminam. minusque à fortuna ducuntur. Eos namque foris quotidie cernunt, & ex amicorum congressu facilè mores ac virtutes eorum sciscitari possunt. Pulchram uxorem plerique omnes adolescentes ducere cupiunt. *Theophrast. Sententia.* Theophrasti tamen sententia est, *minore molestia deformem haberi, quàm formosam servari.* Nihil enim tutum esse ducit, in quo totius populi vota suspirant, quando quidem alius forma, alius ingenio, alius facundia, alius libertate sollicitat: & aliquo modo expugnatur, quod undique incessitur. *Hieronymus.* Hæc divus Hieronymus de mente Theophrasti philosophi acerrimi refert: sed quid agendum sit, optimè docuit vetustissimus poëta *Ennius.* Ennius in Menalippes fabula, cum ait, *eas fœminas incolumi pudicitia esse, quæ stata forma sint.* *Fœmina quæ pudica.* Gellius hanc sententiam declarat, asseritque eas statæ formæ esse, quam nec formosissimæ, nec turpissimæ sunt, sed mediocritatem quandam habēt, quæ quidem omnibus in rebus laudatissima est. Hæc ratio etiam satis est ad sobolem procreandam. *Venustas.* Nam venustas in fœminis plurimùm adjuvat, in viris *Dignitas.* dignitas gratissima esse cernitur. Hæc & plurima in delectu uxoris cogitanda sunt, & illud imprimis, ut censu, genere & forma similem sibi deligat, Dissimilitudo contemptum ac perpetuum jurgium parit, similitudo autem amicos summa charitate devincit. Prodest etiam plurimùm viro intactam uxorem ducere, & quæ nemini nupserit. *Vidua nuptias labor duplex comitatur.* Duplex enim labor est ei qui viduam ducit. Prior, ut dedoceat alterius viri mores; alter, ut suis assuefaciat: quam rationem quidem, quamquam dissimili artificio, tamen manifestè docuit *Timotheus musicus.* Timothæus musicus, qui duplicem mercedem exigebat à discipulis qui alium habuissent præceptorem. Nec medius fidius injuria, difficilior nàmque est oblivionis quàm memoriæ ratio, ut *Themistocles oblivionis artem memoriæ prætulit.* Themistocles Atheniensis ad Simonidem poëtam, qui memoriæ artem pollicebatur, ait: *Oblivionem quidem mallem, multa enim memini quæ oblivisci cupio.* *Hesiodi præceptum.* Hesiodus poëta librum ad fratrē Persen scripsit, in quo docet quid pat. fa. deceat. Ancillā teneræ ætatis emēdum esse censet, quæ gratis moribus longè facilius imbuitur, quod quidem præceptum ad uxorem facilè transfertur, quæ ut commoda sit, maritoque facilè obsequa-

sequatur, omni studio curandum est. Sunt qui dicant, in deligendâ uxore quatuor esse debent: in quibus si quid ambigui mussitatur, nihil omnino agendum est. Aetas deinde pensitanda est, quae idonea sit oportet, vitoque conveniens. Tertia ratio habenda est Generis, tum quòd ad laudem posteritatis accidit, *tum quòd boni à bonis, & fortes à fortibus creantur*, ut ait Flaccus. Quarta formę non modo & jucundioris vitae gratia, sed ea ratione qua apud Maronem Juno Aeolo uxorem pollicetur: *Quatuor in deligenda uxore pensitanda.* *AEtas.* *Genus.* *Forma.*

Vt pulchra (inquid) *faciat te prole parentem.* *Virg. lib. 1. AEneid.*

His addunt nonnulli Dotem, de qua parum admodũ cogitandum puto, ubi reliqua suppetant. *Dos.*

Aristoteles duo de viginti natas annos puellas nuptui collocandas censet, virum autem sexto & trigesimo aetatis anno oportunè uxorem ducere asserit. Eiusmodi aetates perfectae sunt ad sobolem procreandam. Sed ad mores perdiscendos si minores aliquot annis essent, commodius arbitraretur, & praecipuè aetate nostra, in qua vitia in praecipiti sunt, ut satyricus ille ait, sententiamque Flacci Lyrici usurpare possumus: *AEtas nubentium.* *Mores.*

Aetas parentum peior avis tulit
Nos nequiores, moxq; daturos Progeniem vitiosiorem.

Multa enim malitia ante aetatem dicitur. Ab hac Aristotelis sententia Hesiodus & Xenophon discedere videntur, annum namque nuptiarum mulieri quintumdecimum assignant, viro autem trigesimum. Licurgus cum Aristotele sentit, & rationem geniturae habet, quãdo foemina quinquagesimo aetatis anno parere desinit, vir autem quinto & septuagesimo gignere. Idem tamẽ Lycurgus docuit turpe esse aetatem illam sine nuptiis transgerdi: nam eos in famia notari jussit, & ex theatris exigi, qui annos septem & triginta nati, sine uxoribus essent. Romani quoq; eosdẽ immunes ab omni publico munere faciebant, eosdem indignos ducebant à Republica honestari, qui eam ne sobole quidem adjuvare vellent. Instituat uxorem vir optimis moribus, ne cum ea minis, contumelia, aut verberibus agat: est enim servile, & indignum familiari societate, quinimo *Vir & mulier qua aetatẽ coniungendi.* *Lycurgus de caelibe vita.* *Romani.* *Caelibes Reip. muneribus indigni.* *Vxor quomodo corrigenda.*

obdurant plagis conjuges, ut pessima quædam servitia, quæ vapulando deteriora fiunt, & verberibus magis magisque in dies in libidinem suam accenduntur: sic fœminæ longè minus dicto auscultant, perperamque omnia agunt, cùm inclementius à viris habentur, & occasionem deinde aliquando nactæ in omnem turpitudinem ruunt, nullaque maritalis conjugii habena, aut reverentia retinentur. Atqui minimè se peccare putãt, quando ultionem verberum excusare possunt Ratione igitur cum illis agendum est, ut intelligant omnia pro communi utilitate familiæ agi, proque dignitate atque honore conjugii.

Secreta matrimonii.

Secreta præterea matrimonii intra cubiculi parietes delitescant; malè enim sibi & pudicitiæ vxoris consulit vir, qui ea prodit quæ tacenda sunt.

Candaulus adulterum ultrò provocat.

Gyges.

Candaulus Lydorum Rex uxorem habuit, cujus forma deperibat, nec satis ei erat illam omnibus prædicare, & matrimonii reticenda pandere, sed testem voluptatum suarum habere voluit: proinde eam nudam sodali suo Cycno (vel Gygi, ut Herodotus ait) ostendit, qua visa ille in amores ejus ita exarsit, ut nihil amplius nisi qua fraude ea potiretur cogitaret Hoc itaque tandem spectaculo cùm existimaret illa se à viro proditã, quasi ille alteri delicias suas alienasset, occidere virum adulterò permisit; eique se & regnum tradidit: ita Candaulus regnum, vitam, & vxorem amisit, cùm minores voluptates suas fieri silentio putaret.

Cleobuli præcepta duo de re uxoria.

Cleobulus Lydius, qui unus è septem Græciæ sapientibus habitus fuit duo in re uxoria optima præcepta tradidit, unum: *ut cum ea nihil blanditiis agamus*, alterum: *ut præsentibus extraneis eam nunquam objurgemus.* Illud enim vecordiæ esse ducebat, hoc autem vesaniæ.

Vxor domi: maritus extra rem curet.

Credat præterea vir conjugi omnia quæ intra parietes domesticos sunt, eorumque dispensationem illi permittat: illa præstet sedulitatem domi, maritus autem industriam foris: illa filios nutriat, vir autem instituat.

Pater familias.

Sciat opus esse patris familiâs curare quæ ad usum familiæ spectant, & hoc non fœnore aut turpi quæstu, sed aut ex agricultura, fructuque terræ, quæ nunquam avara est, nunquam mentitur cultoribus suis, sed semper credita semina uberrimo fructu à fœnore restituit. Aequũ etenim admodum esse

esse videtur, ut communis omnium hominũ mater liberos suos uberibus copiisq; suis alat atq; educat: aut si minus agere vult, vel ex liberalibus disciplinis debitam mercedem accipiat, qua se familiamq; suam alat: vel mercaturã navigationemq; exerceat, vendendo emendoq; sine mendacio ac vanitate: aut alias honestas artes ad usum ornatúmve civitatis, de quibus superius satis diximus. Præterea parta ut tueri sciat opus est: quam virtutem non minoris diligentiæ quàm superiorem plerique faciunt. In illa enim superiore, fortuna, in hac autẽ, prudentia magis cernitur: unde & rectè admodum Ouidius poëta peregregius ait: *Mariti officium.*

Non minor est virtus, quàm quærere, parta tueri,
Casus inest illic, hic erit artis opus.

Frustra enim susciperetur quærendi labor, ubi nulla parcendi ratio esset, & prodigendi dispendium nullo unquam lucro reparari posset. Nec aliud est cribraria urna aquam haurire (quo supplicio apud inferos Danai filiæ cruciantur) quam quærere, & per luxum prodigere. Nolo tamen avaritia laborare patresfam. qua peste nulla perniciosior esse potest, nullaque ab omni humanitate magis aliena. Avarus siquidem omnibus obest, omnibus est odio, nec sibi, nec suis aliquando prodest, nunquam lætatur, semper tristis est, morosus, anxius est difficilis. Is uxori, non liberis familiæq; indulget, grataq; vitæ aliquid impartitur, verùm ingenii quoque fraudator semper esurit, semperque sitit, & inexplebili aviditate torquetur: nihil unquam quod satis sibi sit, accipere potest. Scitè admodum Attalus ille avarum famelico cani comparabat, qui ante mensam domini micæ panis frustum excipiens, eam quidem nullo gustu quam primùm integram devorat: & aperto statim ore inhians aliam expectat, semperque ad spem futuri erectus est. Idem avaro accidit, qui lucrum, & omnia quæ sibi à fortuna porriguntur, sine ulla voluptate aut jucunditate ingurgitat, & quamprimum ad rapinam sese erigit. Optimè Apollonius poëta qui Argonautica scripsit, avaros sub figmento Harpyarum pinxit, quæ virgineo aspectu blandiuntur, uncis pedibus rapiunt, illuvie ventris omnia fœdant: de quibus

Avarus Paterfamilias.

Attalus Avarum cani famelico cõparat.

Apollonius poëta.

Harpia, dicũtur avari.

præclarè Maro noster Mantuanus poëtarum excellentissimus dixit his versibus:

Æneid. 3.

Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis, & ira Deum Stygiis sese extulit undis,
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncaq; manus, & pallida semper Ora fame.

Paterfam. qualis esse debet.

Antoninus Pius frugalissimus.

Mediocritas patrisfamilias servanda.

Parcus sit igitur & continens paterf. alienus ab omni luxu, elegantias deliciasq; respuat, & quotidianum vivendi usum ad valetudinē frugalitatemq; dimetiatur, imiteturq; Antoninum cognomento Pium, cujus victū ejusmodi fuisse scribunt, ut in eo & *opulentia esset sine reprehensione, & parsimonia sine sordibus.* Non squalidus sit, non pannosus, familiámve sordidam habeat, sed ad mediocritatem omnia dirigat, & se, & suos, & vestem, & ornamenta omnia sic instituat, ut mediocriter omnia agere videatur: imiteturq parentis mores, si rectè vixerit: præponatq; sibi ante oculos veteres illos, qui secundo totius populi rumore benè vixerunt. Imitantem enim eum qui rectis vestigiis antecedit jure optimo laudandum esse censeo. Fruatur rebus præsentibus & benè agendo meliora speret: Angusti siquidem animi est inopiam nimis formidare, & propterea non frui rebus quæ adsunt, quòd se cariturum illis aliquando timeat. Hæc de officio viri satis. Nunc autem ad mulieris officium descendamus.

DE OFFICIO VXORIS, DE VIRginitate, ac Pudicitia.

TIT. V.

Matronis cura domestica incumbit.

Sedulitas.

CURA rei familiaris intra domesticos parietes solis matronis incumbit. Iniquum namq; esset, ut vir qui quærendi studio foris laborat, & domum se recipit quasi in portum tranquillitatis post difficilē navigationem etiam domi vexaretur, cùm relicta omni cura ocium requiemq; desiderans ad domesticos penates cōfugerit. Proinde sedulitatem præstet uxor, curamque suscipiat omnium rerum quæ domi sunt, secundum præscriptas leges mariti, cui omni ex parte parêre debet. Temeraria omnino mihi videtur lex illa apud Ægyptios, cujus meminit

meminit Diodorus Siculus, qua jubebatur *ut in privatis rebus mulier viro dominarentur, viriq; omnes intra penetralia ad arbitrium uxoris se victuros mutua stipulatione pollicebantur.* Hæc constituta ab Iside eorum regina fuit, quàm longè pluris quàm Regem faciebant: idcirco irridenda sunt, & omni ex parte abolenda, quamvis incidi in columna sepulchri sui in Nisi urbe Arabiæ Isis jusserit hæc verba quæ legibus statui nunquam solent. Pessimè namque in ea familia agitur, in qua fœminæ dominantur, viri autem parent. Fungatur igitur officio suo uxor, sed viribus imperii nunquam obliviscatur. Præclarè Martialis ait: *Mulierū dominium apud AEgyptios.* *Isidis sepulcrum.*

Inferior matrona suo sit Prisce marito,
Non aliter fiunt fœmina virq; pares.

Supellectilem imprimis uxor, & quæ lauta magis sunt & ad usum melioris vitæ reservanda, sive ad muliebrem mundum, virilem ornatū, intra penetralia tutoria suo ordine disponat, ut si quando usus poposcerit, in promptu sint, nec quærentem fallant. Est enim certissima paupertas, cùm rem quam habeas, desideres, & ejus indigeas, ignoresque quo loco projecta sit. Diligenter apud Xenophontem Socrates Ischomachum illum audit recensentem suis locis singula instrumenta, & domesticam supellectilem, ubi ille secernit, quæ ad rem divinam pertinent, quæque ad mundum muliebrem, diesq; festos comparata erant, deinde quæ ad virilem usum, ut ornamenta dierum solennium, arma & tela, artiumq; instrumenta disposita usque ad muliebre lanificium. Taliter igitur matrona omnia quæ domi habet disponere debet, ut ad usum facilè depromantur, rectè conserventur, oculum dominæ non fallant: ut si quando res aliqua ex suo loco translata sit, eam requirat vacuitate admonita, rursusq; collocet, quæ res quidem eam magno labore liberabunt, & penetralia ac reconditoria aspectu longè honestiora reddent. Esculenta præterea quib. in diem vescuntur, promptuariis disponat, non longè ab instrumentis quibus cibos præparamus, quæ quidem non modò ordine suo disposita, verùm nitida, & splendida esse debent, cum elegantia & gratia: alia verò cibaria, conservanda ad usum pluri- *Supellex.* *Paupertas domestica.* *Ischomachus optimus œconomus.* *Supellex ordinanda.* *Esculenta.* *Uxoris curæ penus.*

morum mensium, quæ una penoris nomine propriè nuncupantur. Nam (ut Gellius cap. 1. lib. 4 ait) *penus non qua esui potuiq; in dies singulos parantur dicenda sunt, sed ea potius quæ longè visionis gratia contrahuntur, & reconduntur, ex eo quod non in promptu sint, sed intus & penitus habeantur, penus dicta sunt.* Ea igitur reconditoria habere debent magis abscondita, quæ sæpius tamen revisenda sunt, & à pulvere, situque extergenda, ne à blatta, tinea, mure, noctuáve exedantur. Et ne multus in his rebus penè vulgaribus sim, ita domi singula disponat matrona, ut omnia suo tempore conserventur, hospitum aspectum non reformident, & cùm adsint non desiderentur. Præterea quæ esui potuique in dies singulos sunt, & prandii cœnæque gratia parantur, ita ad manum sint, ut nec ad ingluviem atque ebrietatem familia ingurgitetur, nec ad nimiam parsimoniam esuriat ac sitiat. Mediocritatem igitur servet, & sic uno eodemque tempore valetudini, reique familiari optimè consultum erit. Moderetur, & summa quidem diligentia, quæ ad seipsam spectant, & ornamenta in primis, quæ rem familiarem valde collabefaciunt. Magno enim emuntur, & parvo temporis curriculo aut usu consumuntur, aut longè minoris væneunt. Pythagoras post diutinam peregrinationem Crotonam venit, civitatemque offendit in desidiam luxuriamque prolapsam, prosperatione prodigati exercitus centum & viginti millium armatorum a parva Locrensiũ manu. Verùm cùm ad frugalitatem populum redigere vellet, matronas seorsum à viris allocutus est, easque ad pudicitiam, & ad obsequia virorum adhortabatur: tandemque assecutus est, ut fœminæ auratas vestes, cæteraque ornamenta velut instrumenta luxuriæ deponerent, Junonique consecrarent, præ se ferentes vera ornamenta mulierum pudicitiam pudoremque esse, non vestes. Ergo legis Voconiæ meminerint matronæ, quæ ad comprimendos, coërcendosque muliebres ornatus edita est. Quamvis enim domini rerum esse Romani gloriarentur, tamen modum luxuriæ muliebri statuendum esse censuerunt. Metiantur se ad similitudinem earum quæ modestissimæ in civitate habentur, quæque

Penus quid dicatur.

Reconditoria.

Parsimonia in victu.

Ornamenta muliebria rē familiarem collabefaciũt.

Pythagoras Crotonam civitatem à luxu muliebri purgat.

Lex Voconia.

queque ab omnibus benè audiunt. Nihil namq; magis formidare debet fœmina animi ingenui, quàm rumorē malum. Quæ enim semel malè audit sive jure sive etiā injuria, magna cum difficultate populi famam recuperare potest. Deficiente aliquando (negligentia quadam) igne Vestali, putantibusq; omnibus id pollutione accidisse, Æmiliam virginem suspectam habebant: quæ cùm id animadverteret, his verbis deam deprecata est: *Vesta urbis Romæ custos, siquidem piè & justè sacra tibi annis paulò minus triginta perfeci, ostende mihi, nolique famam ac vitam meam negligere.* His dictis carbaseæ vestis, qua amicta erat, fasciam super aram jecit, nulloque antè igne existente flamma statim emicuit, ita ut nec civitati lustratione, nec novo opus esset igne. Ejusmodi miraculo vitæ periculum evasit innocens virgo Æmylia, ut Dionysius Halicarnasseus refert: cui quidem majorem fidem adhibendam censeo in rebus Romanis quàm reliquis Græcis scriptoribus, quandoquidem Latinè optimè scivit, habuit enim præceptorem M. Terentium Varronem, cujus servus fuit (ut ipse testatur) compluribus annis, & hæc eruta ait ex libris heri sui de antiquitatibus. Claudia quoq; virgo Vestalis famosa etiam perperam habebatur in omni Romano populo, nec aliter à calumnia liberari, quam simili miraculo potuit: nam cùm navis sacris Ideæ matris onusta in Tyberi fluvio hæreret, nec ullis humanis viribus trahi posset, palam deam precata dicitur Claudia, *ut si de pudicitia sua ei constaret, se sequeretur*, strictoque loco navim omnibus spectantibus traxit, fidemque pudicitiæ numinis testimonio approbavit. Simili etiam modo impudicitiæ crimen deprecata dicitur Tuscia ejusdem numinis, nam Romano spectante populo cribrum arripuit, Vestamque invocans ait: *Si casta sacris tuis semper admovi manus, effice ut aquam ex Tyberi haustam in ædem tuam perferam.* Quod quidem cum impetrasset, clamore & admiratione populi totius absoluta est. Hæc diligenter consideranda sunt, fœmina enim suspectæ pudicitiæ infelicem vitam agit, vera nempe est illa Basilidis Lyrici sententiam asserentis, *egregium pictorem sic faciem speciosam coloribus ornare*, quem-

Mulier ne malè audiat.

Aemilia virgo Vestalis, miraculo innocentiam probat.

Dionys. Halicarnass. Varronis discipulus.

Claudia Vestalis navem trahens.

Tuscia, virgo cribro haurit aquam.

Fœmina suspecta pudicitia.

Basilidis dictum.

admodum pudicitia surgentem vitam perpetuo decore honestat. Vera namque ornamenta fœminarum sunt modestiæ, pudicitiæ, pudorisque laudes, quæ nullo auro, nullis gemmis, aut margaritis comparari possunt. Malè olenti cœni putor nullo odore vincitur, nec unguento egent, qui per se benè olent. Atqui quando quidem non omnia in optima etiam fœmina esse possunt, pudicitia sola est, quæ suppeditat quæcunq; desunt. Hæc dotis inopiam auget, deformitatem non modò ornat, verùm ad pulchritudinis speciem redigit, ignobilitatem illustrat, & denique omnia implet quæ aliqua ex parte deesse possent. Pudicitia gratam parentibus majoribusque matronam facit, quarum sanguinem nullo adulterio vitiatum suspicatur, hæc eadem liberis commendatissimam reddit, quibus nec de matre unquam erubescendum est, nec de patre ambigendum: hæc denique efficit, ut neque jurgia, neque adversam, auditionem formidet, cùm sibiipsi conscia sit ab omni externi corporis congressu se innoxiam esse, pro qua non modo luctandum est omni certamine, verumetiam obeundum potius quam pudicitia aut virginitas amittatur.

Ornamenta vera fœminarum.

Pudicitia cõmoda & insignia effecta.

Virgines Spartanæ.

Quinquaginta virgines Spartanç nomen suum immortalitati commendarunt, nam cùm sacrificii gratia à parentibus ad Messenios hospitii more missæ essent, tanta libidinis impatientia in eas flagrarunt Messenii, ut contempto hospitalitatis jure ad stuprum eas poscerent: cumque illæ obluctarentur, ipsique eas violare vellent, nulla earum consensit, morique maluerunt, quàm virginitatem amittere. Quarum sanguinem Lacedæmonii Deo Optimo Maximo favente magna victoria ulti sunt. Nicanor autem qui Thebas evertere potuit, cùm captæ virginis amore teneretur, eamque etiam in matrimonium posceret, expugnare non potuit, quippe gladio pectus suum transverberavit exemploq; suo docuit, longè pluris pudicitiam quàm regnum ac vitam esse faciendam. Et Lucretia non dubitavit vitam pro pudicitia etiam amittere: & virginitatem ac pudicitiam vitæ præferendam, non modò Romani & Græci, sed & barbari in servitute etiam constituti cẽsuerunt. Mithridates Ponti Rex ingenti prælio supera-

Nicanor.

Virgo Thebana.

Lucretia.

Mithridates.

superatus à Romanis Pompeio duce, cum in regni penetralia confugeret, adultam filiam Diripentinam nomine morbi asperitate vexatam Monophilo eunucho reliquit, in castello Gynorio optimè munito: is virginem omni remediorum cura pristinæ valetudini restitutam, patri tutissimè servabat. Verùm cùm à Mallio Prisco Imperatorum legato castellum obsideri cerneret, & defensores deditionem meditari, veritus ne puella captiva virginitatem hosti prostituere cogeretur eā gladio interemit, quoquidem ex vulnere avulso seipsum transfodit, ne minus diligens custos creditæ sibi pudicitiæ videretur. *Diripentina. Virgo.* *Monophili eunuchi factum.*

Secundum matronarum ornamentum est scitos habere filios, & indolis peregregiæ, quod quanti faciendum sit, Cornelia Æmylii Pauli docuit, nam cùm mulier quædam Campana ad eam divertisset, & lapillos, aurum, ac preciosam vestem ostentaret, rogaretq; Corneliam, ut sibi ornamenta sua ostēderet, illa verbis eam protraxit, quoad è ludo literario filii redirent, quibus adductis: *Respice* (inquit) *lautam supellectilem meam, omniaq; ornamenta, ac delitias meas.* Quæ persuasio optima est matronis omnibus, ut præ filiis ornamenta omnia contemnant, mundumq; muliebrem in spe liberorum collocent. *Filii probi matris ornamentum.* *Cornelia.* *Filii boni indolis sunt parentum lauta suppellex.*

Caveat præterea uxor, ne quid ficti, ne quid simulati, aut fucati cum viro agat. Quid turpius quàm se ostendere aliam, quàm ipsa sit? quod histriones faciunt, qui alterius sexus sæpenumero personam gerunt, & cum mares sint, fœminas simulant. Quinetiam tragœdi Reges in theatris videntur, & paulò pòst in popinis & ganeis delitescunt. Quid est aliud pœnitere sui ipsius, & se ipsam odio habere, quàm aliam faciem induere? Et visco, cerussa, fuco, aliisque pigmentis naturam violare? Quid quòd paulò pòst ablutis adulterinis coloribus ad formam pristinam redit, non sine irrisione omnium familiarium, & cum damno etiam nativæ venustatis? Ex illis namque venenis rugæ ante tempus faciem arant, oculi caligant, dentes obscuriores fiunt, *animaq; uxoris* (ut Plautus ait) *pessimè olet.* His commentitiis coloribus fœditatem aspectus, & contemptum sibi *Uxorum falsa simulatio.* *Pigmēta quæ soleant sequi.*

sibi comparant, odiumq; viri, & præcipuè, *cum miseri* *Iuven. Sat. 6.* *viscantur labra mariti*, ut facete admodum Satyricus ille refert. Serici velleris & lanæ pannorumq; infectores una dilutione perpetuum colorem faciunt: mulieres autem compluribus ac penè infinitis naturæ colorem ac venustatem fucant. Agat igitur cum viro uxor sine fraude, sed quæ ei ostendat qualem natura fecit. *Munditiès fœminarum.* Tersa tamen sit & munda, pexo capillo ac nitido sine unguento ac fuco, & ejusmodi ornamentis, quibus naturalis nitor ac venustas ostendatur, nec prætendatur ostentatio aliqua corrupti animi, quòd tamen tum vel maximè extat, cum impudico nimioq; ornamento incidentes nonnullæ amatoribus suis se ultro polliceri videntur. *Poppæa delibuta.* Poppæa Neronis Cæsaris uxor non modò ludibrio habita fuit, dum cutem præ nimia indulgentia venustatis ac formæ curaret, verùm perpetuam ignominiam contraxit. Scribunt namque non solum poetæ, *Lac asininũ frontem striatam polit.* sed historici nonnulli eam non dissimulatè, sed manifestè admodùm cuticulam curasse, semperque asserunt asinarum gregibus eam fuisse comitatam, ut earum lacte os assiduè foveret, quo pulchrior videretur. Malè enim sperandum est de ea, quæ foris pulchritudinis laudem quærit. *Optima uxor.* Præclarè Thucydides eam optimam uxorem definit, de cujus laude vel ignominia minimus rumor habetur. *Spartanæ virginis.* Spartanis virginibus aperta facie ut incederent, per leges licebat donec nuberent, ut viros invenirent: postquam verò nupserant, caput ac faciem tegebant, ut quæ viros non quærerent, sed inventos tuerentur. *Leontini institutum.* Atqui Gorgias Leontinus domi asservandas uxores voluit, quod quidem minimè placet, sed raròque egrediantur, summopere laudo. *Fœmina enim ambulatrix rarò pudica esse potest.* *Græcorum mos.* Græcorum consuetudo hac in re probanda est, qui uxores in convivium nunquam adhibent, nisi propinquorum, neque sedere eas patiuntur, nisi in interiore parte ædium, quo nemo accedit, nisi propinqua affinitate conjunctus. *Parthorum consuetudo.* Simili etiam consuetudine probantur Parthi, qui non cum uxoribus, sed cum concubinis convivia ineunt, ut qui arbitrantur conjuges domi modicè admodum asservãdas esse, pellices autem deducendas ad lasciviam ac petulantiam in

in publicum. Optimas viri constitutiones, domesticaq; præcepta, leges sibi uxor quasi à Deo datas, propter matrimonii dignitatem existimari debet, eisque omni ex parte parere, dummodo nihil injustum, nihilq; turpe in illis præscribatur. Servanda siquidem in matrimonio sancta illa amicitiæ lex, quæ à Cicerone in Lælio ponitur, ut scilicet ab amicis honesta petamus, & eorum causa non nisi honesta agamus. Meminisse enim conjuges perpetuò debent commercium suum non voluptatis aut turpitudinis causa institutum esse, sed ad perpetuam vitæ societatem, & ad propagandam sobolem, qua quidem memoria nomenq; nostrum diutius conservetur. Præstet se uxor viro unanimem, ac concordem omnibus in rebus: nihil enim mortalibus melius esse potest (ut Aristoteles in libris de re familiari testis est) quàm ut concordi voluntate vir & uxor domum gubernent. Et alia ex parte nihil deterius quàm familiaris discordia jurgiaq; domestica. Gorgias Leontius orator disertissimus, cùm magna discordia urbes omnes Græciæ laborarent, præclarum de concordia scripsit librum, cumq; eum cum magno populi assensu plausuq; Olympiæ recitaret, Medentius æmulus & obtrectator ejus exclamavit, *ridiculum admodum sibi videri, ut is concordiæ præcepta aliis daret, qui se, uxorem, & ancillam, tres una in domo concordare nequiret.* Pellicem namque sibi uxor ancillam propter formæ præstantiam verebatur, idcirco Gorgiam quotidianis jurgiis vexabat. Tollantur igitur è medio omnes suspicionis causæ quibus animi exagitari possint, & sic in conjugio vivatur, ut nemo foris videre possit, quæ intus agantur. Secreta enim omnia in matrimonio esse debent. Silentium in re uxoria esse debere, consuetudine & exemplo Athenienses docuerunt. Nam cùm bellum contra eos gereret Philippus Macedo, & eorum exploratores Olympiadis literas ad Philippum intercepissent, eas intactas inviolatasq; reddi jusserunt, quæ conjugis arcana ne hostes quidem scire licere arbitrabantur. Absit à re uxoria omnis & stomachus, quæ plerumq; amorem hebetiorem reddunt, adeoque omnino diminuunt, & rem domesticam turbant, faciuntq; connubium injucundum.

Viri præcepta uxori sint leges.

Lex amicitiæ in matrimonio.

Commercium conjugum.

Concordia.

Gorgias Leontinus.

Mendentius.

Suspiciones.

Secreta & silentium.

Athenienses.

Ira à conjugio pellenda.

cundum. Hoc veteres ut præciperent, consuevere, cùm Junoni matrimonii Deæ sacrificarent, hostię fel eximere, quasi à re conjugali bilem atq; iracundiam auferri oportere significantes. Secundæ fortunæ non modò se sociam viro præstare debet uxor, sed etiam adversæ, atque nihil est quod magis fœminas commendet, eosque ab omni oblivione vindicet, quàm cum cedente fortuna. & ingruentibus rebus adversis in officio permanent, fidemq; viris præstant: Iniquum namque esset prospera fortuna cum viro frui, adversa autem fugere, quod meretricis non uxoris esse Horatius ostendit, ubi de fortuna loquitur. Ode xxxv. lib. j.

Fel hostiæ Iunonia cur eximebant antiqui.

Vxor qualis in utraq; fortuna.

Horatius, lib. 1. Od. 35.

Te spes, & albo rara fides colit
Velata panno, nec comitem abnegat.
Vtcunq; mutata potentes
Veste domos inimica linquis.
At vulgus infidum, & meretrix retro
Periura cedit.

Alcestis. *Penelope.*

Alcestim nulla unquam oblivio ab hominum memoria delebit, quæ Admeti viri fata ultro subire voluit; sic etiam Penelopen, quæ non diuturnitate temporis à toto sejuncta, non infelicitate viri, variisq; rumoribus vexata, non à tot procis atq; amatoribus desiderata expugnari potuit, ut à mariti desiderio ac fide aliqua ex parte discederet. Sed quid fabulas aut poetarū figmenta narramus, cùm uxoris fides tot Romanorum fœminarum exemplis illustrata sit? quæ vel maritorum infelicitatem vitæ periculo tutatæ sunt, vel relicta meliore fortuna viros comitatæ? Quintus Lucretius cum compluribus aliis, qui nullum perfugium invenerunt, proscriptus à Triumviris fuit, uxor tamen ejus Turia non sine magno periculo inter cameram & tectum cubiculi abditum, tutum tenuit, donec meliori fortunæ redderetur. Sulpitia autem quamvis diligentissimè à matre custodiretur, virum tamen Lentulum itidem à triumviris proscriptum in Siciliā usq; profecuta est, patriamq; excellentissimam, parentes ac necessarios omnes amittere maluit, quàm fidem conjugii aliqua ex parte deserere. Harum igitur illustrium fœminarum exempla sequatur optima matrona, nihilque putet jucundi sibi accidere

Turia Q. Lucretii uxor.

Sulpitia.

accidere posse sine viro, nihilque toleratu difficile cum viro sibi esse videatur, cum quo communia omnia esse arbitretur, oblita omnium aliarum necessitudinum. Solet plerumq; disputari, an optima matrona mortuo viro alteri nubat, & præcipuè cũ fœminæ vinculis longè magis quàm viri se applicent: & nullum alium virum cognoscere, arctioris indulgentiæ majorisq; amoris vinculum esse videatur: qua quidẽ in re facilè dicere possumus ingenui esse animi non nisi uni viro conjungi, & hac in re turturis naturam imitari, quam diligentissimi naturæ indagatores asserunt, si parem amiserit, nunquam alterius congressum quærere. Et vetustissimi Romani eam fœminam corona pudicitiæ honestabant, quæ uno contenta matrimonio tantum fuisset, perpetuaq; viduitate incorrupti animi synceritatem ostendisset, impatiens enim libidinis esse videtur illa quæ rursus nubit. Et præcipuè si liberos habet, matrimonii pignora, & mortuum virum facie ac nomine exprimentes, quam quidem sententiam Elissæ verbis elegantissimè exprimere videtur Maro Mantuanus cùm se viduam ac desertam queretur his versibus.

An vidua secundo nubere conveniat.

Turturis natura.

Corona pudicitia apud Romanos.

Didonis vota apud Verg. Æneid. 4.

> *Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset*
> *Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aula*
> *Luderet Æneas: qui te tantùm ore referret,*
> *Non equidem omnino capta ac deserta viderer.*

Quid quod ea quæ rursus nubit, impia in liberos esse cernitur, quos orbatos patre & ab omnibus destitutos, quasi in limine vitæ negligit, eo etiã tempore quo magis parentis ope indigere videntur? Quæ ratio quidem omnibus persuadere debet, ut viduæ cum liberis pudicitiam servent, nec rursus fortunam experiantur, à qua semel deceptæ vix meliorem sortem sperare possint, cum honori ac liberis omnino malè consulant. Ania, Romanæ nobilitatis animum ostendit, cum ejus propinqui ac necessarii ei suaderent ut alteri nuberet, cùm integra adhuc ætate, & facie optima esset inquit enim, *se nequaquam esse facturam. Nam si virum bonum*, inquit *invenero, ut antè habui, nolo perpetuò formidare ne perdam, sin malum, quid necesse habeo malum experiri, cum optimum priorem fuerim experta?* Illusa enim prioris viri fato,

Ania.

sapienter fecisse videtur, si maritali fortuna rursus se credere noluit. Sed Porcia minor Catonis filia, firma ac censoria sententia declaravit, quid pudicam fœminam deceat, nam cùm apud eam (ut moris est) laudaretur mulier quędam, quæ rursus nupserat: *Tacete*, inquit *Nam neq; fœlix neq; benè morata aut pudica esse potest fœmina, quæ secundò nubit.* Laudat summopere Plutarchus Corneliæ Gracchorum matris viduitatem, ad hanc ferè sententiam: *Cornelia, filiorum & familia cura suscepta, post mortem viri talem se præbuit, ut non malè consuluisse Tiberius videretur, qui pro ejus salute occubuit.* Nam Ptolomæi nuptias respuit, & cum ille regni & diadematis communionem sibi offerret, vidua quam reginâ esse maluit. Debet enim optima matrona quæ vidua est perpetuò putare eum cui semel consenserit, cuiq; uni adhæserit, vivere, animoq; illi semper hærere, veluti si peregrè militiævè esset. Quod quidem effecit Valeria Messalæ soror, quæ cùm à propinquis rogaretur cur amisso viro nulli nuberet? *ait sibi virum semper vivere servium*, putabat enim virum sibi vivere, quem animo gestabat, è cujus memoria ne mors quidem eum eripere poterat. O sententiam singularem & excellentissimâ matrona dignam qua declaratur non corporis illecebris, sed animi affectu matrimonium tueri. Quod quidem probavit Democionis Atheniensis filia, quæ quamvis virgo esset, cùm audivisset Leosthenis sponsi mortem, qui in bello Lemniaco occubuerat, seipsam interemit, asserens, quanquam intacta esset corpore, tamen si alterum cogeretur accipere, secundum deciperet, cùm priori animo nupsisset. Tolerabilius tamen agunt qui in primo ætatis flore ad secundas nuptias transeunt, si liberis carent. Student namque singula animalia sobolem propagare, & liberorum gratia se collocare potius quàm libidinis, æquius omnino esse videtur. Sed si qua impatiens libidinis esset, nec sine viro castè degere posset, optimi consilii esse puto, ut rursus nubat. Malo siquidem viduitatis laude careat, quàm pudicitiæ, illa enim sine ignominia ac turpitudine, hæc autem non sine probro ac dedecore amittitur. Demùm præcepta duo optima quæque uxor à nobis accipere debet;

Portia minor.

Cornelia Gracchorū mater.

Viduæ affectio

Valeria.

Filia Democionis.

Sobolis procreatio naturalis.

Libido frenāda.

Duo Vxorum præcepta.

debet, unum, ut viro omnia relinquat agenda quæ foris sunt, ipsa autem agat quæ intra parietas domesticos fiunt. Turpè enim est mulieri quærere aut sciscitari quæ foris agantur, & nonnulla aliquando quæ ociosi viri à rebus suis quærunt. De rebus alienis taceat, de Republicaque rebus bellicis nihil loquatur, rem familiarem tantùm palestram actionum suarum, & sermonis sui campum esse putet, quæ eius industriã semper exigit, nunquamq; eam cessare sinit, quippe quæ intra penetralia assiduas honestasq; artes exhibet ad familiæ utilitatem. Lininamque usus in fœminis magnæ semper laudis extitit. Isis quidem apud Aegyptios habita est, quòd nendi texẽdique lini artem plerasq; virgines docuerit. Et Lyde quæ Arachne cognomento dicitur, propter levitatem torquendi staminis laudatur à Græcis scriptoribus. Sic & Penelope etiam propter telæ sedulitatem. Et Lucretiam summopere commendabit historia Romana, pudicitiæque ei testimonium reddidit, quòd non lusionibus intenta (ut regiæ mulieres) inventa sit, sed inter ancillas pensa deducens, servili etiam habitu intuta. Ferunt quoque Cajam Ceciliam Tarquinii prisci Regis conjugem optimam fuisse lanificam: cujus quidem exemplo institutum, ut novæ nuptæ ante mariti januam rogarentur quod nomen profiteri vellent: quæ omnes respondebant se Cajas esse, ut lanificii peritiam sedulitatemque in primo etiam maritalis liminis ingressu ostenderent.

Linificium.
Isis docuit.
Arachne Lyde dicta, de quo Ovid. Metam.
Penelope
Lucretia.
Caia Cecilia.
Nova nupta Caia.

Alterum præceptum est, ut mulieres mariti sui parẽtes omni benevolentia complectantur, ne in eas id jure optimo dici possit, quod propter perversum animum jam in proverbio est. *Omnes nurus socrus suas odio habere.* Male siquidem de viro merita est uxor cujus parentes ab ea male habentur, & probro ac jurgiis assiduè vexantur. Hinc altercationes ac diffidia inter domesticos, & quærimoniæ in omni vicinia, cùm aliud socrus, aliud nurus obloquitur. Hinc indignationes & lites inter affines, quarum semper author uxor esse videtur. Qua quidem opinione ductus Geminus Varus Orator peregregius, *cælibem eum esse ait, qui non litigaret.* Demum cum viro taliter vivat, taliterque versetur, etiam in iaci

Nurus erga socrum affectio.
Geminus Varus.
Uxoris dignitas.

rere videatur, utque maritus cognoscat aliud esse meretrici, aliud uxori congredi. Nec illud Herodoti historici excellentissimi in eam jure optimo intorqueri possit: *Mulier cum veste verecundiam omnem deponit.* Perniciosum namque atque scelestissimum preceptum est ad uxorem illius Poëtę, qui singulis penè versibus labem detegit cum inquit:

Lucretia toto

Sit licet usq; die, Thaida nocte volo.

Meminerit igitur se uxorem esse, maritalibusq; ceremoniis quasi initiatam non autem prostibulam poscinummiam, aut diobolarem: quæ quidem res gratiam mariti eidem conciliabit, & suspicione non parva liberũ reddet, cum cognoscet eam rudem esse, & Veneris

Hieron. Syracusanus tyrãnus.

Præceptorem neminem habuisse. Quam gratum enim fuisse opinamur Hieroni Syracusano uxoris responsum, quamquam ab omni suspicione alienum, qui obiurgatus aliquando à quodam familiari suo, quòd os ei malè oleret, & ipse nullis remediis vteretur, ait, *id sibi ante id temporis semper fuisse obscurum uxoremq; increpavit, quòd hac de re eum nunquam monuisset, cui uxor verecunde se excusans. Mi vir* inquit, *noli mihi succensere, putabam enim viros omnes ita olere,* Proinde tacuit. Sic & Arme-

Armenia Tigranis uxor.

nia cum Tigrane viro à Cyri convivio domum rediens, aliis omnibus Cyri pulchritudinem laudantibus, interrogata à viro quid de Cyri dignitate sentiret, ait: *Abs te mi vir oculos nunquam deflexi.* Itaque qualis alieni viri forma sit, conjugata prorsus ignoret. Et hæc de matronis satis. Nunc autem ad communes liberos alendos atque educandos, qui utriusque parentis officium expectant, descendamus.

DE OFFICIO PARENTUM IN ALENdis educandisq; liberis.

TIT. VI.

Præcepta de liberis educãdis.

De alendis educandisque liberis multi sunt qui præcepta tradiderunt, & pręcipuè ex Gręcis, qui copia scriptorum nationes omnes antecellunt. Proinde satis fortasse esset judicium aliorum sequi, lectoribusque relin-

linquere, ut illorum scripta diligenter inquirant. Sed quando de optimò Reipubl. statu orsus dicere nonnulla scripsi, quæ ad rem familiarem pertinent (sunt enim familiæ ipsæ quasi seminarium Rerumpublicarũ) & nulla cura diligentior habenda sit ab optimo patrefamiliâs, quàm in educandis filiis, inconveniens fortasse esset hãc rem tacito silentio præterire. De qua quidem pauca dicam, reliqua illis relinquens qui de hac parte volumnia ediderint. Duæ rationes in liberis educandis in primis considerandæ sunt: quarum una ad matrem præcipuè spectat, altera verò ad parentem ipsum. Prima quidem ratio vivendi est, secunda autem benè vivendi. Illa quoniam domi agitur matri incumbit, quę domesticarum rerum moderatrix esse debet secundum præscriptas sibi leges à marito, ut superius dictum est. Cogitabit igitur matrona quę gravida est, se filium pariturã, magnãque diligentiam præstabit ne futuro homini antequam in lucem venerit, aliqua ex parte obsit. Et in primis corpus suum curabit, cibumque modestè sumet, & eum quidem qui alat firmetque fœtum, non autem imbecilliorem reddat. Nimiam desidiam vitabit. Lenis enim deambulatio utilis est, & longè faciliores nixus in pariendo præstat. Cavebit tamen labores omnes, & saltum præcipuè: quod quidem exemplo docuit Hippocrates. Nam cùm mulier quædam acceptum humanum semen non ejecisset eum rogavit: ne gravida remaneret. Ille autem suasit, ut quoti die desiliendo semen saltibus excitaret, & sic septimo die conceptum saltu ejecit, jam tenui folliculo obductum, quale in ovo ab exteriore testa clausum humorem cernimus, vel qualis est cicus qui grana mali punici discriminat. Nocet etiam timor, & nimia voluptas, nimiaq; libido quibus in rebus multum à prægnantibus peccatur. Quota enim quęq; invenitur, quæ cogitet, ne quotidiano victu abortivũ deiiciat, aut mancum, debilem, valetudinarium, morbosumúe pariat? Nonnullæ enim tripudiis saltuq; in choreis ac cõviviis adeo agitantur, ut præ nimio labore aut partum excludant aut exilem admodum ac debilem reddãt. Alię autẽ ut graciliores amatoribus videãtur, adeò se cinctu cõprimunt, ut plurimũ sibi ventrique obsint. Quædam

Duæ in liberũ educandis rationis.

Mater domus moderatrix.

Mulieris gravida regimẽ.

Conceptũ saltu eiicere.

Prægnandi quam maximè nocumentũ esse soleãt.

ad crapulam usque se cibo vinoque ingurgitant, pleręque verò accidis crudisque pomis ad lassitudinem usq; stomachum fatigant. Omitto libidines & turpia quædam, quæ sermonem reformidant, quibus non modo abortivi excluduntur, verùm monstris turpissima edûtur. Erit igitur optimæ fœminæ benèque moratæ matronæ in primis cogitare cum gravida est; se hominem in utero gestare, qua sarcina nulla gratior, nullaq; præstantior mortalibus esse potest, quæ cogitatio efficiet, ut omnia quæ esui potuique sunt, summa cum modestia ac temperantia accipiat: noxios etiam cibos omnes cavebit, & omnia declinabit quæ aliqua ex parte fœtui nocitura esse arbitrabitur. Postquam verò in lucem venerit is quem in alvo abditum ignorabat, uberibus suis, & eo fonte nutriet, quem provida natura tanta ubertate in ejus pectore præparavit. Pessimè admodum meriti de liberis mihi videntur illi, qui filios quo tempore magis materna ope indigent, aliò mittunt, & ancillę rusticisve nonnullis eos alendos tradunt, quibus ne catellam quidem quam in deliciis habent, tuto crederent. Quid quòd nec integræ matres, sed dimidiatæ esse videntur illæ, quæ eum suo sanguine in utero alunt, quē deinde à lacte statim depellunt, alioq; ablegant? An sibi persuadent mammarum ubera à natura tradita ad pectoris ornamentum, & non ad liberorum alimoniam? Atqui nonnullas scimus venenis, pessimisque medicamentis sanctissimum illum fontē humani generis educatorem arefacere, non sine periculo adversæ etiam valetudinis, quo venustæ magis esse videantur, & amatoribus gratiores fiant: quod quidem scelus paululum abest ab earum sævitia, quæ quibusdam potionibus efficiunt, ut concepti jam fœtus abortitur, ne illud fortasse audiant ab adulteris, quod more suo valerius Martialis ait in meretricem quandam, quæ aspectum nuda verebatur:

Libido nociva.

Mulieri gravida quæ consideranda.

Infans materno lacte nutriendus.

Puer editus quomodo à leadus.

Sumpsit ex Gellio.

Martialis.

Aut tibi pannosa pendent à pectore mammæ:
Aut rugas uteri prodere nuda times.

Vix dici potest quantum conferat ad ingenii formæque similitudinem, lactis alimonia: quod quidem vel ex hoc cerni licet, nam si hædi ovium lacte aluntur, vel agni caprarum, in his lanam duriorem crescere, in illis autem

Lactis in alenda sobolem vis.

autem capillum teneriorem constat. Agni etiam qui casu aliquo non à matre, sed ab alia aliqua ove aluntur, si similitudinem aliquam à nutrice trahunt, hos alio quoq; nomine vocari Varro ait in lib. 2. de agricultura ad Nigrum Turannium, his verbis: *Subrumi appellantur agni, cum mater parum habet lactis, & subiiciuntur sub alterius mammam. Mamma enim rumis antique vocabulo dicebatur, inde rumare, sugere significat.* Degenerant à parentibus, qui alienæ nutrici traduntur, nec medius fidius id ab re est, sanguis enim ille opifex humani generis in penetralibus, nato puero maternum pectus irrigat, & spiritu, ac colore confotus albus fit, alimoniāq; similem illi lactenti puero præbet, quem paulò antè in visceribus tradiderat. Quibus ex rebus sic similis plerumq; matri partus oritur, ut propter semen ipsum, in quo major est potentia, patris similitudinem ducit. Præclarè Virgilius ait, cùm Homeri versus imitaretur, in quibus ille duriciem Achillis à genitura partuque contractam exprobaret, addidit:

Agni.

Subrumi agni.

Mamma rumis dicta.

Hircanaq; admorunt ubera tigres.

Lac unde fit.

Æneid. 4.

Ut nutricem truculentam feram faceret, cùm de solis parentibus ille dixerit. Pulchrè igitur adjecit noster Poëta, tigres: ut ostenderet infantem à nutricis natura plurima vitia cum lacte ducere, sic etiam Theocritus Cupidinem incusans, leenæ mammas eum suxisse dicit: Et Ovidius cùm sæviriam cujusdam increparet, ait:

Ovid. lib. de Ponto.

Natus es ex scopulis nutritus lacte ferino,
Et dicam silices pectus habere tuum.

Unde quotidie cernimus nonnullos temulentos esse ac serviles, quòd servam aut temulentam nutricem habuerunt. Proinde non permittat optima mater alieni lactis contagione filium suum infici, præsterque se integram parentem, optimè etiam de filio meritam: quem proniorem ad referendam gratiam reddet, cùm adoleverit, si se materno lacte non defraudatum in primordiis vitæ suæ senserit. Beneficiū enim materni lactis tanti meriti fuit apud veteres, ut impetraturæ durius quippiam à filiis matres, per lac quod illis præbuerant, semper poscerent, nephasq; habebatur, nisi filios exo-

Materni lactis beneficiū.

Antipater. rassent. Unde Antipater Macedo crudelior habitus est, quòd matri mortem per ubera materna deprecanti, nõ pepercit. Hac quidem ex re non modo gratiam & utilitatem consequitur mater, sed voluptatem etiam perin- *Filii lactentis delitia.* gentem. Quæ enim deliciæ jucundiores lactente filiolo cujus blæsa locutio, difficilis verborum conatus, suavis risus, & vernacula illa festivitas omnes scurras ac minos longè anteire mihi videtur. Nõ simiæ aut catuli ad animi relaxationem quærendi sunt, ubi pueri repunt. Poëtæ Veneri (quàm voluptatum Deam esse dicunt) Jo- *Jupiter & Cupido Veneris comites.* vem & Cupidinem comites faciunt, ut ostendant nihil gratius puerilibus illis lusionibus inveniri posse, quod *Julii Cæsaris facetè dictum* etiam indicavit Julius Cæsar. Nam cùm Romæ divites quosdam peregrinos cerneret catulos ac simias gremio magna cum oblectatione circumferre, rogavit eos, *nunquid eorum conjuges liberos parerent?* qua voce ostendit nullas alias delicias quærendas esse, ubi filii adsint.

Lactanti quæ cavenda. Cavere in primis debent lactantes, ne cibum alienum ab infantium valetudine sumant, nevé nimio labore fatigentur, aliudvé agant, quod lac inficiat, aut exhauriat. Aristoteles vinum non modò pueris dari prohibet, *Nutricib. nihil dandum quod indignum sit filiis.* sed etiam nutricibus. Nihil enim interesset ait puerine, an illæ accipiant, cùm ex illis alimenta ducantur, quod quidem præceptum latius accipere debemus, & intelligere omnia quæ usui potuiq; nutricibus apponuntur, tali ratione metienda esse, ut infantibus benè consula- *Vinum quomodo nutricibus conveniat.* tur. Celsus autem Cornelius (ut manifesta conjectura assequi possumus) non ut omnino à vino abstineant nutrices præcipit, sed ut modestè admodum illud sumant, & æstivo quidem tempore dilutius, hyberno autem meracius: cujus quidem sententia aliquid etiam moribus nostris indulgere videtur. Supplicium namque non leve esset mulieribus nostris, à vino perpetuo abstinere: satis est ab illis extorquere ne illo se ingurgitent, sed moderatè sumant: non enim observant no- *Vinum Romanis mulierib. prohibitum.* stræ institutum illud vetustissimum Romanorum mulierum, quibus vini usus incognitus erat, & impudica illa omnino habebatur, quæ vinum olebat. Cicero in quarto de Republica retulit fœminas id observasse verecundiæ gratia, non alicujus animadversionis timore.

more, his verbis: *Magnam habet vim disciplina verecundia, carent enim temeto omnes mulieres:* qua ex re facilè conjicere possumus, quàm diligentes fuerint in servanda pudicitia, quæ ne temetum olerent, velut probrum verebantur. Atqui Cato (ut Plinius refert in quarto decimo libro historiæ naturalis) nullam aliam ob causam propinquos fœminis osculum libare solitos ait, nisi ut scirent an vinum olerent: ex quo quidem indicium pudicitiæ sumebant. Hoc etiam testari videtur Juvenalis cùm ait: *Fœminis cur oscula libabāt viri.* *Sat. 6.*

Pauca adeo Cereris vittas contingere digna
Quarum non timeat pater oscula.

Quasi anxius pudicitiæ pater esset, ubi vini odorem in filia deprehendisset. Hanc verecundiæ observantiam Dionysius Halicarnasseus Romuli legem fuisse asserit, qua quidem morte puniebantur temulentæ fœminæ: nam corruptionis principium ebrietatem putavit esse Romulus: sed Ciceronis sententia verior mihi esse videtur, ejus namq; authoritas in rebus Latinis reliquos omnes authores frangit: quocirca ab eo nusquam aberrandum censeo. Hanc veterem Romanorum fœminarum consuetudinem ad nostram usq; ætatem mulieres Cajetanæ, quibus pontificia dignitate præsumus, observant: vix enim vigesimam quamq; reperi, quæ vini usum noverit, & post partum quidem virorum jussu, & medicorum consilio: nam virgines penè omnes ab stemiæ sunt. *Lex in temulentas fœminas* *Ciceronis authoritas.* *Caietanæ mulieres.* *Virgines abstemia.*

Membra puerorum sensim nutricis manibus fingenda sunt, fasciaque corpusculum ab humeris ad thalos usque devinciendum, levius tamen circa pectus, ac thoracem, latitudo namque illorum membrorum ad dignitatem ac robur viri plurimùm confert, strictius aliquantulum circa ventriculum ac pubem, quo solidior fiat pecten & venter, non ultra speciem protendatur. Vagitum pueris utiliter à natura datum Aristoteles affirmat, ubi de puerorum cura in libris de Repub. loquitur. Putat namq; *illum quasi conatum incrementi esse, & dilatandi pectoris ac præcordiorum vim facere*: quocirca ne comprimatur à nutricibus vagitus præcipit. Lactis solùm alimonia ad decimum usque mensem eo valde *Membra puerorum fingenda.* *Vagitus pueris utilis.* *Lactandi quādiu pueri.*

abundat nutrix, alatur deinde interdiu levi quadam propinatione (ut veteres dixerunt) eo fovere præstat. Minima enim mensa corpusculum aliquantulum firmat, & paulatim insuescit stomachus duriorem escam concoquere. Tali alimento alatur, quoad anniculus sit, deinde cum lacte simul cibis firmioribus consuescat, & bimus deinde factus à lacte prohibeatur. Nam si malæ valetudinis, aut exilis admodum sit infans, imbecillitas nonnunquam à parentibus trahitur, sive propter malam habitudinem, sive propter ætatem. In omnibus quidem animalibus (ut ait Aristoteles) imperfecti sunt juvēcum fœtus. Nati septimo mense exiles magis sunt, quàm novo, quocirca prægnantes majorem diligentiam adhibere debent, ne abortivum ejiciant, quod quidem præsciri posse Hippocrates docet. Aut in septuagesimo die in utero matris conceptum moveri ait, aut nonagesimo. Dies ergo motus uter fuerit ter multiplicatus, aut septimum, aut nonum mensem exprimit, sic diligens mater ante partum, sui temporis præscia erit. Pharmacis & antidotis abstineant nutrices, nisi in adversa valetudine, nec tale quippiam pueris præbeant ante septimum annum, si Celso Cornelio auscultare volunt. Asclepiades tamen remedii contra lumbricos ante id ætatis, dilutis potionibus etiam danda esse asserit. Et paululum quippiam Agarici in febricula non esse alienum censeo: sed medicamentis (quantum fieri potest) in teneris infantibus abstinendum est, ne illis quā primum assuescant. Videmus namque nonnullas mulieres nimia quadam indulgentia firmis etiam filiolis ea diluere, quæ minus prosunt, & naturam segnem atque imbecillem reddunt. Cavendum namque est (ut Celsus ait) *ne in secunda valetudine, adversa præsidia cōsumantur, quocirca sanum hominem qui bene valet, & suæ (ut ait ipse) spontis est, nullum cibi genus fugere vult, quo populus utatur: bisq; eum die potius quam semel cibum capere, nec minus etiam quàm stomachus concoquere posset: huncq; varium habere vitæ genus, modo rus esse, modò in urbe, sæpius in agro, navigare, venari quiescere interdum, sed frequentius se exercere, siquidem ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa maturam senectutem, hic longam*

Juvenum fœtus imperfectiores.

Abortus.

Pueri pharmacis non assuescant.

Lumbrici.

Agaricum.

Diæta sani hominis.

longam adolescentiam reddit, hæc Celsus. Sed ad propositum revertamur. Mollis fit omnis educatio puerorum, & quæ ætati omnino congruat, nam parvi omnes primo ortu sic jacent, quasi sine animo esse videantur: dum autem firmitatis aliquantulum accesserit, paululum incipiunt animo ac sensibus uti: tunc manibus cōnituntur, ut se erigant, & à quibus educantur agnoscūt: tunc blandioribus vocibus gestibusque delectantur, & ad speciem æqualium commoventur, cum quibus libenter admodum congregantur, ut primum repere incipiunt, & ludis primò, deindè fabularum auditione ducuntur: tunc materni officii erit verba illos docere non pœnitenda. Vernaculæ namque sermonis cura, solius parentis est; quocirca primum sermonem, quem sine literis discimus, scitè admodum Tusci maternum appellant; nec immeritò, usum namque vernaculæ linguæ propter assiduam consuetudinem in primis ab illis discimus. Præstat enim eloquentes esse matres, & puri nitidiq; sermonis, cui consuescunt pueri, & majores facti nescio quid maternum redolent: *Magni enim interest quos quisq; quotidie domi audiat, & cum quibus loquatur a puero.* Cornelia Gracchorum mater assiduo usu plurimum contulit ad eloquentiam filiis. Ejus epistolas se Cicero lectitasse ait, & (ut in fœmina) eas non mediocriter laudat. Nonnullæ aliæ etiam extitere, quæ disertæ habitæ sunt, & domesticis plurimum profuerunt, ut Lælii filia, quæ in loquendo paternam eloquentiam exprimebat, & filias ac neptes disertas reddidit. Hortensii quoque filia apud Triumviros luculentam orationem habuit. Abundabant veteres doctissimis fœminis in omni disciplinarum genere, & præcipuè Græci, apud quos præstantissimas complures etiam in Philosophia extitisse legimus. Inter Platonis discipulos mulieres etiam duæ peregregiæ numerantur, Lasthema Mantinæa, & Axiothea Phliasia, quæ (ut Dicæarchus scripsit) virili veste utebatur, quò commodius disceret. Illustris admodum habita est Aristippi Cyrenaici Socratis discipuli filia, Areta nomine, quæ ad parem usq; patris sui laudem: Aristippū Juniorem docuit, qui à materna doctrina appellatus est metrodidactus.

Educatio puerorum qualis

Sermoni quomodo adsuescendi.

Sermo maternus.

Matres sint eloquentes.

Cornelia Gracchorum mater.

Cic. Bruto.

Lælii filia.

Hortensii filia

Lasthema & Axiothea Platonis discipulæ.

Areta Aristippi materis filia.

Nec etiam puduit Pythagoram profiteri multa in Philosophia didicisse à Theoclea sorore sua. Atqui etiam filiam ipse erudivit, cui commentarios disciplinarum suarum testamento reliquit: quæ quidem perpetuam virginitatem servavit, & virgines complures discipulas habuit, quas in primis pudicitiæ castitatisque munera edocuit. Commendat etiam plurimum fœminas bonarum artium disciplina, quæ nonnunquam pro amplissima dote habetur. Contempsit Alexander magnus Darii filiam, quamvis dotem haberet regni partem, & magnum auri pondo, maluitq; ducere Barsynen Græcas literas optimè eruditam, sine dote ulla quamvis inops esset, regio tamen genere oriunda esse dicebatur. Hac opinione ductus Lycurgus instituit sine dote uxores duci: ut viri virtutem conjugis, non opes quærerét, & fœminæ ad comparandas optimas artes studiosiores essent. Fuit etiam doctissima Nicostrata Evandri mater, quæ Carmenta appellata est, quod futuros eventus carmine prædiceret. In disciplinis autem levioribus inventæ sunt nonnullæ peregregiæ, & præcipuè in poëtica. Nam Myrtis lyrica magnam habuit laudem, sed longè præstantior fuit ejus discipula Corynna, à qua Sappho Erexia ad certamen usque Pyndari evecta est, quæ & ipsa docuit Anagoram Milesiam, & Cornificia quoque Romana Cornificii Poëtæ soror, præclara epigrammata edidit, quibus magnam meruit laudem. Nunc autem tanta desidia torpent mulieres nostræ, ut pro miraculo quodammodo videatur, si qua primoribus labris literas attigerit. Sed doctissimarum fœminarum tanta copia apud antiquos fuit, ut Chrysippus de institutione puerorum præcipiat, *philosophaturo puero eruditas sapientesque nutrices adhibendas esse*. Sed nostræ luxu & inertia diffluunt adeo, ut vix lanificii liniiq; curam suscipere dignentur. Sed si per fortunam detur ut docta primas saltem literas mater sit (quod summopere optandum est) inter blanditias muliebres à tenera statim ætate pueros docere incipiat: nec erit expectanda ætas illa, quam Hesiodus præscribit, qui literis instituendos ante septimum annum pueros neutiquam censet, ne studia quando per ætatem amare nequeunt, odio

Theoclea.

Pythagoræ legatum filiæ factum.

Alexander eruditionem prætulit opibus.

Barsyne.

Vxores indotatas ducere Lycurgus instituit.

Nicostrata dicta Carmenta.

Præstantes doctrina fœmina.

Myrtis Poëtica.

Sappho Erexia.

Mulieres nostri seculi.

Ætas puerilis studiis accommoda.

odio habere incipiat. Materna siquidem diligentia ludendo etiam instituet. Et id temporis meliori ætati addet, quod inter jocandum qua si præripiet. Legimus mulieres quasdam lusionibus quibusdā filios instituisse, quæ hujusmodi solertia usæ sunt. Tesserulas literarum notis pingebant, vel plumbea numismata elementis imprimebant, puerisq; suis ostendebant, illi (ut moris est) talia matrem efflagitabant, hæc autem literarū nomina notamque docebat, edicebatque, ut sibi numismata illa vellent, inter multa quærerent, & quæ docuisset invenirent, nomina notasque redderent, qua aviditate pueri commoti facilè etiam in tenera ætate literas ediscebant. Agendum namque cum pueris sensim est, ut doceantur: veluti cùm vascula oris angusti implere volumus. Nam si copiam aquæ infundimus, respuunt: sin autem per tenuem fistulam instillāmus, ad summū usque complentur. Prodest in edocendis pueris laudata industria, objurgata desidia, spes, metus, allusio, & dolus omnis bonus, qui in curanda eorum valetudine à medicis adhiberi solet, ut dulcedine decipiantur. Hoc quidem præclarè versibus exprimit T. Lucretius Carus in libris suis de natura rerum:

Instituendorum puerorū solertia muliebris.

Simile.

Institutionis puerilis adjuncta.

Lucret. lib. 1.

Simile.

Sed veluti pueris absinthia tetra medentes
Cùm dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoq; liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur,
Labrorum tenus interea perpotet amarum
Absinthi laticem, deceptaq; non capiatur,
Sed potius tali tactu recreata valescat.

Hoc quidem præceptum Philosophi poëtæque excellentissimi prodest non mediocriter, nō modo ad corpora eorum curanda, verùm ad animos quoque disciplina & eruditione meliores cultioresque reddendos, præferri æqualibus & ab eis laudari à quibus instituuntur: ubi si bene gesserint, plurimùm acuit pueros in omnibus studiis. Ambitiosum puerum sibi tradi optat in disciplinam Quintilianus: & observatio Lugdunensium in Miscellaneis ludis hoc etiam comprobare videtur. Ludi Lugduni celebrabantur, in quibus certamen erat Græcæ Latinæque facundiæ; & nihil aliud præmii victo-

Ambitiosi pueri.

Miscellanei ludi Lugdunenses.

victoribus victi præstabant, nisi quòd eorum laudes scribere cogebantur: quod ubi facere recusarent, scripta sua lingua spongiaq; abstergebãt, quod si minus effecissent, objurgati primum à magistris ferulis cædebantur, vel in fluvium proximum mergebantur. Cujus consuetudinis Suetonius Tranquillus in vita Cæsaris cognomento Caligulæ meminit: & de puerorum in illis ludis agentium timore, præclarè refert Juvenalis Satyra prima, cùm dicit:

Iuven. Sat. 1.

Palleat ut nudis pressit qui calcibus anguem,
Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.

Materna disciplina.

Sed ad propositum revertamur. Materna disciplina primæ teneritudinis pueris admodum utilis erit, eosque dociliores reddet ad majora studia capessenda.

Anni septimi studia.

Jam cùm ad septimum annum pervenerint, eorum curam majore quadam diligentia pater suscipiat, cujus quidem partes (ut in divisione superius diximus) erunt, ut instituantur liberi ad benè vivendi rationem, qua quidem disciplina nulla utilior, aut major à mortalibus tradi potest. Qua ex re non minorem gratiam exigere pater à filio poterit, quàm quod eum genuit, præclarè Alexander, qui à virtutibus, Magnus cognominatus est, dicere solebat, *non minores se gratias debere Aristoteli præceptori, quàm Philippo patri.* Nam si pater ei vivendi principium dederat, Aristoteles bene vivendi rationem tradiderat, quam vitæ etiam præferendam esse arbitrabatur.

Alexander præceptori suo quantas debeat gratias.

Indoles exploranda.

Prænoscenda in primis erit parenti pueri indoles, ut deliberare possit quibus studiis filium instituat: quanquam (ut plerique Philosophorum testes sunt: & Cicero in primis in quinto libro de fœlicitate & miseria) *vis humani ingenii a natura sic generata est, ut ad omnem virtutem percipiendam facta esse videatur*, ob eamq; causam in tenera etiam ætate pueri virtutum simulachris (quarum semina in se habent) sine doctrina moventur: quocirca de eo quod sibi superest, aliis gratificari volunt, & idcirco æqualib. elargiuntur. Animadvertunt etiam quæ domi fiunt, curiosiusque conantur discere, & proinde multa interrogant. Nomina illorum cum quibus versantur, nolunt ignorare. Decertant sæpenumero cum paribus, & victi erubescunt, victores

autem

autem lætitia exultant. Quæ prima naturæ elementa si doctrina & exercitatione augentur, parvo tempore suo ordine numerum perfectionemque virtutis assequuntur. Indoles tamen incrementaq; virtutũ in nonnullis magis quàm in aliis cernuntur. Primum in pueris ingenii signum & præcipuum quidem memoriam esse Fabius Quintil. asserit, cùm facilè discit puer, diutiusque reminiscitur. Erit igitur optimum in primis annis ad erudiendas ingenii vires memoriam exercere, & ambitione aut præmiis pueros allicere, ut multa meminerint, quæ pronunciare ac recensere in maxima hominum corona non erubescant: quę quidem consuetudo apud Athenienses diutius in nobilioribus familiis observata est, ut Critias in Timæo Socrati narrat, cùm ait: *solenne familiæ suæ extitisse festis quibusdam diebus, ut pueri propositis præmiis à parentibus ad memoriæ certamen invitarentur, in quo plurimos poetarum versus memoriter recitabant.* Hæc consuetudo ingenium acuit, memoriã excitat, & puerorum animos alacriores promptioresq; reddit, quæ res parentibus à præceptoribus optanda est: quò planè intelligant quid cum pueris acturi sunt. Corporis sensus ubi acutiores in pueris sunt, spem virtutis majorem præseferunt.

Primum ingenii signum in pueris.

Instituendorum ingenii mos imitandus.

Virtutis optimum indicium.

Unde Plato in Phædone asserit, & ex auditu & visus odoratuq; memoriam opinionemque cieri: ex memoria verò & opinione postquam quieverint, scientiam fieri. Est etiam ingenui animi signum, cùm puer facilè monitoribus acquiescit, cumque laude excitatus, objurgationem alterius quasi in se prolatam putat. Ducitur æmulatione quadam ingenua, & quasi ambitiosus est, cùm turpe admodum putat pari cedere: pulchrum autem majores natu adæquare, vel si fieri potest, etiam superare. Ruborem optimum pudoris signum potius quàm pallorem putant. Illud quidem à verecundia, hoc autem à timore nascitur. Cùm enim naturæ aliquid honesto pudore dignum occurrit, tunc illa refugit, & imum petit, sanguiniq; immergitur; quò commoto cutis tingitur, fitque rubicundus puer præ pudore, & quasi sanguinem pro velamento obtendit. Cùm verò metuit, tunc timore natura percita in altum desceh-

Scientia ex memoria.

Ingenui animi signum.

Rubor pudoris signum, unde oriatur.

Metus effecta & signa.

descendit, secumq; sanguinem trahit, quo veluti curru invehitur, ut Platonici asserunt, sicque faciem pallor occupat, inde tremor sequitur, quia animi virtus nervos reliquit. Placet igitur ingenuus rubor, nam pallor nimiam formidinem ostendit, ille autem optimam indolem præseferre videtur, ut Diogenes Cynicus testis est. Nam cùm adolescentem rubore perfusum cerneret, *confide* (inquit) *fili, huiusmodi enim virtutis est color.* Cùm verò indolem dignoscit pater, tunc secum animo cogitare debet, ad quam virtutem ac disciplinam aptior sit puer. Nam ætas illa ad capessendas disciplinas præter cæteras accommodata est. Proinde eam astronomi ac poëtæ Mercurio subesse volunt, quem lusionũ disciplinarumque Deum fabulantur, & Græci uno eodemque nomine pueritiam, doctrinamque appellant: volunt enim & pædiam utrunq; significare. Unde Xenophon tali indice libros suos inscripsit, in quibus de pueritia & de institutione Cyri Persarum Regis loquitur. Plato quem Marcus Tullius etiam sequitur, duo virtutum genera imprimis statuit, unum earum quæ nobis à natura ingenitæ sunt, appellanturque non voluntariæ, ut est docilitas, memoria, & aliæ omnes, quæ uno ingenii nomine appellantur, & qui eas habent, ingeniosi. Alterum earum, quæ in voluntate positæ sunt, majoresque appellantur, quòd earum præstantia majorem laudem animis nostris præbeat. Et quia à nobis ipsis manant, & ex moribus dignoscuntur, veræ virtutes dicunt, ut est Prudentia, Temperantia, Fortitudo, Justitia & reliquæ id genus. Tertium genus nonnulli addunt earum quæ ad intellectum pertinent, ut Scientia, Doctrina, ac Sapientia: quæ quidem tali pacto nobis accidunt, cum scire volumus, & ab inferioribus ad superiora ascendere, tunc occurrit nobis rei discendæ sensus, per quem veluti imaginationem quandam facimus, ex qua rationem noscimus, intellectum primò accipimus, à quo quidem intelligentia fit, quæ postremò confirmata in animo perfectam efficit sapientiam. Si docilem parens filium cognoverit, & ingenii viribus præstantem, nulla eum avaritia retinere debet, ut tanta laude filium fraudare velit, sed adhibeat quamprimùm

Rubor ingenuus.

Pueritia disciplinis accommoda.

Mercurius pueritiæ præses.

Pædia Xenophontis.

Duo virtutũ genera.

Virtutes non voluntariæ.

Voluntariæ.

Intellectuales

Sapientia per gradus acquisita.

Parentes avari ne sint indociles.

primùm puero optimos præceptores, ut liberalibus illis artibus ac disciplinis erudiatur, ad quas natura ipsa aptiorem genuit. Nihil enim optabilius parentibus esse debet, quàm filios habere eruditos: à quibus quidem vinci, & omni laudum genere superari non modò æquo animo pati debent, verùm filiorum gloriam victoriæ famam sibi ipsis existimare. Facilè enim patiebatur Peleus ab Achille virtutis gloria superari, cui Chironem, & Phœnicem præceptores magnis etiam præmis adhibuerat. Ad laudem siquidem suam putabat accedere, quicquid filius per excellentiam virtutis egisset. Ulyssem quoque Homerus inducit, præclara facinora præsente filio narrantem, ut ad paternas virtutes imitandas alacrior redderetur: Cicero ad filium sæpenumero ita loquitur, ut nihil magis cupere videatur, quam ab eo literis, si fieri posset, superari. Pessima namque est quorundam nostri temporis sententia, qui nullo pacto sapientia à filiis superari velle ajunt. Malè à parentibus educati sunt, qui tali animo patres habuerunt: & certè si eos in senectute non alerent, aut in omni vita minus eis auscultarent, quis jure optimo admirari posset, aut eos aliqua ex parte objurgare? Et econtrario nihil est quod magis filios parentibus obnoxios efficiat, quàm cùm intelligunt se parentum ope ac diligentia in studiis bonarum artium profecisse. Nec verò confidere quis debet divitiis, quæ fluxæ quidem sunt ac labiles, & in potestate fortunæ, & corpus solummodo ornant, non autē animum augent aut instituunt perpetuis bonis. Pulchrè admodū Diogenes divitem indoctū *ovem in aurati velleris esse dicebat.* Hæc cura incumbit parentibus propter infirmitatem illius ætatis quæ consilii inops, quid sibi utile sit, nequit dignoscere. Hæc est enim illa ætas, quæ educta uno robore, in duos ramos scinditur, ut Samius Pythagoras perhibet, quorum in altero virtus, in altero autem voluptas ostenditur. Virtus quæ ingenita semina & igniculos quosdam ab ipsa natura traditos in animis nostris habet, quibus potest rationibus adolescentem devocat: voluptas autem lasciviis, blanditiisque suis eundem ad se rapit, & præcipuè cùm plerique omnes à virtute

Filii gloria est patris triumphus.

Achilles.

Ulysses.

Cicero Præfatione in officia.

Parentes stolidi.

Divitiæ fluxæ.

Dives indoctus.

Litera Pythagoræ, id est Y.

virtute ad illecebras proni sint, & in ea maximè ætate, *Venus pubertantis præest.* cui Venus (ut astrorum periti volunt) imperat. Prodicus Sophista adolescenti Herculi duas deas inter quietem apparuisse refert: quarum altera aspectu gravior, si se per ardua sequeretur, gloriam pollicebatur: altera autem venusta magis facili via divitias ac voluptatem. *Hercules Prodicius.* Hercules qui jam ratione tenebatur, blanditiis voluptatis contemptis, virtutem secutus est: qua quidem duce laboribus periculisq; superatis, gloriam immortalitatemq; nactus dicitur. *Lib. 6. epist. fam. ep. 28.* Hac opinione ductus est Cicero, cùm ad Leptam scriberet, hortareturq; ut puer ejus Lepta etiā nomine, studiis bonarum artiū incumberet, & virtuti in primis insudaret, Hesiodumq; edisceret, *Via ad virtutem ducens.* & illud semper in ore haberet, ubi ait *Deorū voluntate, virtutem sudorem præ se ferre, quando ad eam longus quidem sit, callus & rectus, sed per aspera admodum & devia locorum: verum ubi in cacumen altum ventum sit, via quæ primò, durissima visa erat, facilis ac mollis esse apparet.* O præclaram optimi poëtæ sententiam, & quam crebris sermonibus adolescentes usurpare debent. Discedendum namque est à mollicie illa ac voluptate, quæ malè consuetudinis illecebris trahitur. *Proclives enim omnes à labore ad libidinem sumus ut Comicus ille ait.* *Terent. in Andria.* Sed ponendi hoc loco Hesiodi versus, qui rem planius docent, quàm à me Latini fieri pössint, cùm divinus ille orator Græcè etiam in sua epistola inserat.

Hesiod. in oper.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἀθάνατοι μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος αὐτὴν,
Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον, ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται,
Ῥηϊδίη ἤπειτα πέλει χαλεπή περ ἐοῦσα:

id est,

Virtuti adversos sudores deposuerunt:
Atq; itur per magna viæ dispendia ad illam,
Et scruposa via est aditu: si verò cacumen
Attigeris, mollis, quæ durior antè, videtur.

Sed non omnes tali ingenio præditi esse possunt, qualis Hercules fuit, quocirca parentum erit officium, *Liberis quærendo consulendum.* liberos in ea deliberatione adjuvare, quæ totius vitæ cursum instituit, & omnium actionum una deliberatione fundamenta jacuit, ne diutius liberi ancipites sint, vel

malè

mala electione oppressi ad ultimum præcipitium rapiātur. Sed quantum obest nimia illa parentum indulgentia erga filios, quamque eorum animos frangit, ingenium labefacit, corpusq; effœminat, locupletissimis verbis Plato in Gorgia execratur. Quocirca optimum remedium esse puto Lacedæmoniorum, & quarumdam etiam aliarum gentium ac nationum, quæ filios suos tantisper rus ablegabant, dum sub optimis præceptoribus eruditi fierent, & corpore animoque exercitari. Nec severa nimis videri debet Lycurgi lex, quæ *pueros in agris educari iubet, ut foro urbanisq. delictis careant.* Et primam illam pubertatem non in luxuria ac nequitiis agant, sed in opere & labore: iubebatque eos nihil sibi somni gratia substernere, ut duriores fierent, nec prius in urbem redire poterant, quam viri facti essent. Brutii quoque qui oram Italiæ incolunt ponè Lucaniam, iisdē legibus liberos suos instituebant, quibus Spartani, quippe qui ab initio pubertatis inter pastores in silvis agebāt sine ministerio aliquo cui servirent, sine veste quam induerent, cuive incubarent, ut à primis annis laboribus ac parsimoniæ sine civili ac cultu assuescerunt. Cibus illis præda venatica erat, potus autem lac, aut fontium liquor, quo ex victu non mediocrem gloriam militarē adepti sunt. Nam multas civitates Græci nominis Italia pepulerunt, & authores suos Lucanos bello superarūt. Hanc consuetudinem laudare videtur Aristoteles, cum in libris suis de Repub. ait: *Consuescant prima ætate pueri frigora perferre, quod & valetudini plurimum cōducit, & rei etiam militari.* Non enim mersandi sunt fluvio per hyemem ut barbari nonnulli consuevere, sed sensim frigora perferre discant: quod etiam sentire videtur Horatius ode 2. lib. 3. cùm dicit:

Indulgentia parentum.

Filios rus ablegabant veteres.

Lycurgi lex.

Pubertas laboribus exercenda.

Brutii.

Spartani.

Horatius. lib. 3. od. 2.

Angustam amice pauperiem pati
Robustus acri militia puer
Condiscat, & Parthos feroces
Vexet eques metuendus hasta,
Vitamq. sub dio, & trepidis agat
In rebus.

Consultum etiam nonnullis, visum est, foris alendos *Pueri an fo-*

ri sint alēdi. pueros, amicis tradere, tum quòd minus illis indulgent parentes à quib. magis absunt, tum quòd minus insolēcer pueri in alienis ædibus, alieno etiā pane ac foco exultant: verentur insuper ne deterrimi videantur, si ab illis extrudantur, quibus ipsos magna fide ac diligentia parentes crediderunt. Magni etiam Principes subautoribus plerumque clariores quàm sub parentibus avadunt, quod Philippo Macedoni magni Alexandri patri usu venit, qui obses triennio Thebis virtutibus Epaminundæ eruditus, regno Asiæ Græciæque potitus est, & sordidum obscurumque ante eum Macedonicum nomen rerum gestarum gloria illustravit. Pluribúsne rebus ac diversis studiis eodem tempore pueri indulgere possint, queri solet. Et quanquam Stoicus noster fastidientis stomachi esse dicit plura degustare, & multitudine librorum animum distrahere, tamen suo tempore atque ordine singula tradentur, ne disciplinæ confundantur, utile namque esse puto duabus disciplinis simul erudiri. Neque enim verendum est ne binis præceptoribus diversarum artium ingenium pueri oneretur, non enim crescit labor, se dividitur industria, satietas tollitur. Nam cùm pertæsum est unius disciplinæ, ad aliam transuolat, veluti ad portum ac requiem laborum suorum, & levitas illius ætatis, quæ difficilè in una eademque re diutius perseverat, non inutilis omnino est Atqui veteres idem observasse, & Grammaticen, Musicenque simul docuisse, & Archytas Tarentinus, & Aristoxenus musicus testati sunt, & eodem utriusq; disciplinæ præceptores, ac libros fuisse affirmarūt. Grammaticem adjuvat Musice, non modo quòd delectationem naturalem præ se fert (unde quidem sapientes animum nostrum harmoniam esse dicunt, alii autem hormoniā habere, & quòd singulis ætatibus ac moribus ejus usus jocundissimus est) verùm quia eruditionem quandam aurium facit, ex qua numerum quendā vocum dignoscimus, sine quo neque eruditi satis, neq; eloquentes esse possumus, non solùm in poeticis versibus, qui sine eo esse non possunt, sed & si soluta oratione, quæ oratorio numero plurimùm adjuvatur, cujus virtutes acutissimè docet Cicero ubi ad Brutum de perfecto genere orandi

Philippus Macedo.

Pueri an diversis studiis eodem tempore imbuendi.

Vicissitudo grata.

Grammatica & musica eodem tempore doceri possūt.

Animus harmonia.

Musices effecta.

orandi scribit. Græcè quoque Latineque eodem tempore pueri erudiri consueverunt, etsi à Græcis inchoandũ esse Quintilianus testis est, sed pari passu ambulant, & quod in una ediscunt lingua, in alia facilè recognoscũt, veluti qui signum in cera imprimunt, eodem tempore, & quod impressum in annuli pala est, intueri possunt. Legimus Aemilium Pauli filium, qui apud Cannas collega fugiente, forti animo occũbere non dubitavit, post primùm consulatum quo Ligures superavit, cùm suffragia populi minus ei ex sententia responderent, rus ad quietam vitam agendam se contulisse, quo quidem loci filiis erudiendis duntaxat intentus erat, eósque uno & eodem tempore Romanam disciplinam, & Græcas artes edocebat, & non solùm Grammatici, Sophistę. & Rhetores, verùm fictores, pictoresque, & equorum, canum, venationumque magistri circa adolescentes versabantur. Ipse verò pater, nisi quid publici muneris impediret, eorum exercitationibus ac studiis semper aderat; ut suo etiam aspectu ad laudis & gloriæ certamina promptiores filios redderet. De utilitate disciplinarum, deque earum partibus, inventoribus, atque usu, quoniam superius diffusè admodum diximus, supervacaneũ omnino esset rursus tractare: satis est hoc libro concludere nihil esse præclarius, quod à parẽtibus liberis tradi possit, studiis disciplinarum ac bonarum artium; quæ ideò liberales appellatę sunt, quia liberos homines efficiunt ab omni voluptate ac turpitudine. Rediguntnamq; nos ad sapientiam, qua nihil præstantius mortalibus esse potest, quaque Deo Optimo Maximo conjuncti esse cernimur. Quarum prçmium si nullum aliud à mortalib. referretur, sola virtus satis est, quæ comitem secum semper trahit honorem, veluti corpus umbram. Quinetiam hoc cernimus, quòd non solùm optimi quique viri, sed deterrimi quoq; homines nefariique latrones, virtute præditos honore ac laude afficiunt. Ad Scipionem Aphricanũ cum Linterni exularet, visendum, ac salutandum prædones nonnulli aliquando accesserunt, qui ut primùm illam conspicati sunt, quasi numen aliquod venerantes procubuerunt, virtutum ac nominis ejus memores, & imperata facęssere polliciti sunt, & studiis

Græca cum Latina lingua discenda.

L. Aemilius Paulus quàm curiosè filios suos docuit.

Disciplinarũ utilitas.

Honor virtutis comes ut corporis umbra.

Scipio Aphricanus.

Minerva Ulyssis comes. Scipionis se nunquam defuturos. Clarissimus poëtarum Homerus Ulyssi, quem Græcorum omnium sapientissimum esse vult, Minervam comitem facit, quæ eũ ab omnibus periculis, laboribus, naufragiisq; vendicat: patriæ, parenti, conjugi, liberis reducem tandem restituit, ut ostendat Ulyssem doctrina & sapientia pericula omnia superasse. *Pegasus alatus.* Hic est alatus equus Pegasus quo vectum Bellerophonta monstra superasse poëtæ fabulantur. *Clypeus Minervæ.* Hic est Minervæ clypeus Medusæ Gorgonis capiti præfixus, quem intuentes homines in saxa vertebantur, sapientia scilicet, quæ sola doctrina naturæ addita comparatur, qua homines fortes ac muniti redduntur contra omnia pericula humanosque incursus. Nam vera est illa sententia Horatii lyrici cùm dicit Ode 2. lib. 1. *Horat. Od. 2. lib. 1.*

Integer vitæ, scelerisque purus
Non eget Mauri iaculis, nec arcu,
Nec venenatis gravida sagittis
Fusce pharetra.

Filii artibus discendis digni. Sed si filii aut hebetioris ingenii erunt, aut alioquin ad doctrinas capessendas minus idonei, artes aliquas ediscãt, & præcipuè ex illis quæ disciplinis proximè sunt, ne ocio ac desidia marcescant. *M. Catonis dictum.* Vera namq; est illa Marci Catonis sententia: *Nihil agendo homines malè agere discunt.* Idcirco solertes & industrii cives, inertes ac desides ex urbibus arcere debent, ut ait Plato in octavo libro de Republica, *Smile.* sicut sedulæ apes ignavos fucos, qui pro cõmuni melle laborare nolunt. Unde illud Virgilii:

Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.

Solonis lex. Et sanctissima semper judicanda est Solonis lex, quã sanxit *filium nequaquam patri necessaria vitæ subsidia debere, à quo nullam artem accepisset:* & Dio illos paternis majorumq; sepulchris prohibendos esse refert, qui nec doctrinam didicissent, nec artem aliquam exercuissent. *Inertium pœna.* Quinetiã idem Solon aliam legẽ tulit contra ociosos, cujus quidẽ verba ejusmodi extiterunt. *Solonis lex in ociosos.* *Is qui ocium sectatur, omnibus accusare volẽtibus obnoxius esto.* Si verò reliqui omnes disciplinæ atq; artes filiis deessent, bonorũ morũ regula ne desit videndũ est. Præstat enim filiis carere & perpetuò omni progenie orbari, q̃ eos malè moratos

ac tur

ac turpes alere. Epaminundas Thebanus vir tantæ præstantiæ extitit, & tam bene de patria meritus, ut de eo id dicatur, quod haud scio, an de alio Reip. principe dici possit. Scimus nanq; Thebas ante Epaminundam natum & post ejus obitũ alieno semper paruisse imperio: & contra quoad ille vixit, caput totius Græciæ ejus ductu ac consilio extitit: Verùm vir adeò excellens uxorem nunquam duxit: quod factum cùm Pelopidas ejus amicus aliquando reprehenderet, quòd virtutis suæ seminarium filios, non relinqueret maleque proinde patriæ consuleret, subridens Epaminundas respondit: *Vide ne tu pejus ei consulas, qui talem ex te genitum relicturus es, cuius vita utinam magis probanda esset.* Quo quidem dicto vir prudentissimus ostendit, nihil magis esse verendũ parentibus quàm ne degeneres filios habeant. Adhibendi sunt itaque his custodes, qui eorum actionibus intersint, & moribus probatissimi sint, adeò ut nõ modò culpa, verùm omni criminis suspitione vacent. Diligentissimi fuerunt Persæ in alendis liberis & ad temperantiam modestiamque percipiendam magno studio eorum pueri instituebantur: ut verecundius omnia agerent, seniores adhibebantur, à quibus eorum mores spectarentur. Diligentes etiam fuere Lacedæmonii, ut Aristoteles docet. Paterna disciplina teneris annis plurimum prodest. Laudandi sunt ubi quippiam bene egerint, objurgandi ubi perperam: monendi, docendique, castigandi etiam ubi minus dicto auscultare velint. Excludendi domo, mulctandique bonis omnibus Neocles Atheniensis vir nobilis & excellens filium habuit Themistoclem, quem in adolescentia exhæredem fecit, cùm minus probatus esset, quòd turpiter viveret, rem familiarem prodigeret, & parentum dictis nulla ex parte audiret. Hæc patris injuria ac contumelia nequaquam eum fregit, sed longè magis erexit. Nam cùm arbitraretur ejusmodi notam sine summa industria, ac laude neutiquam extingui posse, se totum virtuti tradidit, reique publicæ omni studio operam dedit, & in amicorum causis privatisque judiciis omni diligentia versabatur, atque parvo demum tempore ita adolescentiæ vitia emendavit, ut ei nemo anteferretur,

Epaminundas.

Thebæ.

Epaminundæ responsum.

Degeneres filii.

Persæ.

Lacedæmonii

Paterna disciplina.

Neocles filiũ exhæredat.

Alcibiadis vita correctio.

& pauci admodum æquales putarentur. Non fuit igitur in ejusmodi filium parentis severitas objurganda, quippe qui ex deterrimo nebulone virum omni laude cumulatissimum reddiderit. Sed naturæ ratio in filiis observanda est, sunt enim qui verberibus cæsi indignantur, & veluti pessima mancipia plagis obdurantur: Sunt qui objurgationes irrideant, & patientia parentis aut præceptoris abutuntur, verbera autẽ vehementer formidant. Sunt qui nec objurgatione, nec plagis, sed sola ratione moveantur, facileq; eis persuaderi possit, ut relicta turpitudine ad virtutem redeant, cum quibus natura benignius egisse videtur, si rationi obtemperantes turpem vitam relinquant. Palemon Atheniensis in sua adolescentia impudicus petulans ac turpis fuit, & aliquando ebrius, & coronatus de more in ludum Xenocratis philosophi irridendi gratia cum sodalib. irrupit. Xenocrates fortè de pudicitia sermonem habebat, quẽ non mutavit, sed planè in Palemonem convertit, qua oratione ille seipsum correxit adeò, ut relictis sodalibus, & mutata pristina vita, sese Xenocrati in disciplinam tradiderit, & parvo tempore condiscipulos omnes superavit, quinetiam in cunctis rebus præceptorẽ adeò æmulatus est, ut post illius obitum ludi successor relictus, vix mutatus videretur. Sunt qui aliorum laude quasi quadam ambitione excitantur. Themistocles quem Græcorum præstantissimum Cicero fuisse testatur (ut paulò antè dixi) adolescens adhuc in ganeis inter scorta, & temulentos juvenes versabatur: at postquam Milciadis ductu barbari ad Marathonem victi sunt, æmulatione ejus ductus, vitam mutavit. Atqui cùm eius mores sodales admirarentur, ait *Milciadis trophæis se à somno excitari, nihilq; amplius velle quàm laudi gloriæq; incumbere:* qua quidem ambitione expergefactus, parvo tempore in clarissimum Imperatorem evasit, plurimasque victorias patriæ peperit. Corpore etiã exercendi sunt juvenes, tum valetudinis gratia. Nam (ut Cornelius Celsus ait) ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa prematuram senectutem, hic longam adolescentiam reddit: tum quod utiliores fiunt Reipubl. in rebus bellicis, in quibus promptiores alacrioresque sunt,

Naturæ ratio & varietas in filiis observanda.

Palemon Atheniensis. Xenocratis sermo de pudicitia.

Themistocles ambitione excitatus ad virtutis studium.

Corporis exercitatio.

sunt, si exercitatio corpore accedunt, quàm si per ignaviam effœminato: qua inre plurimum præstiterunt Lacedæmonii, apud quos currendo, prosiliendo, jaciendo, natandoque pueri exercebantur. A quibus aliquando rediens Diogenes Cynicus cùm Athenas pergeret, interrogatus quo iret, unde veniret: *A viris* (inquit) *ad mulieres.* Et paulò pòst à prædonibus captus cùm Æginā navigaret, & Xeniadi Corinthio venundatus esset, ejusque filios in disciplinam accepisset, ilos philosophiæ præceptis & aliis disciplinis liberalibus instituit, quos etiā Lacedæmonio more quotidie exercebat, & equitare, luctarii, arcum tendere, fundas rotare, sudem jacere adeò instituit, ut moribus, disciplina, fortitudine ac robore parvo tempore præclaros parenti reddiderit. Quocirca sæpenumero Xeniades dicere solebat. *se gratias fortunæ habere, quòd bonus dæmon in domum suam per eum invectus esset.* Multa sunt, quæ de instituendis adolescentibus dici possent, quæ quidem in præsentia scribere supersedeo, ne multus sim, quoniam pluribus scriptoribus seorsum præcepta de educandis liberis scripta sunt, quæ facilè quisque lectitare potest.

Lacedæmonii agiles.

Diogenis Cynica responsum.

Xeniadis de Diogene dictum.

PROOEMIUM LIBRI QUINTI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

PRINCIPIO *humanarum societatum, Sixte pater sanctissime, nihil æquè difficile fuit his qui præerant, quàm durioribus illis ac soli vagis viris, qui raptu vivere consueverant quique omnia occupantium esse arbitrabantur, abstinentiam iustitiamq; persuadere. Non enim facile fieri poterat, ut à vetere invadendi consuetudine discederent, novumq; genus vitæ tam subitò acciperent, & præcipue cùm rapina otium ac quietem polliceretur, virtus autē laborem ac sudorem præ se ferret. Proinde commentitiis quibusdam fabellis opus fuit, quibus religionem metumq; incuterent*

Abstinentia & Iustitia.

Fabularum inventio.

his qui iniustè agerent, & ad spem futuri boni erigerentur, qui iuste viverent, ab alienisq; rebus manus abstinerent. Hoc consilio ducti poetæ illi vetustissimi qui primi sapientes habiti sunt, quiq; de hominũ moribus cum iocunditate quadam gratias Musis commiscentes philosophantur, nonnulla scripserunt, quæ eruditioribus deinde seculis vel lecta, vel

Musei Eleusini præceptũ.

præter aliorum opinionem visa sunt, ut illud Musei, Orphei Thracis discipuli, qui cum cerneret vinum (quod nuper in hominum usum venerat) gratissimũ optatissimumq; mortalibus esse, asseruit iustis viris a diis immortalibus eiusmodi gratias referri, ut perpetuò apud inferos coronati discumbant, poculis optimo vino plenis nunquã deficientibus quasi opinetur perpetuam ebrietatem optimam virtutis esse mercedem.

Hesiodi figmentum.

Simili figmento usus est Hesiodus, qui ut rusticis suis æquitatem persuaderet, Deos ait hominibus iustitiam servantibus arbores dare quarum rami baccarum ubertate semper incurvescerent, robora autem apium examina haberent, quæ optima mella semper stillarent: his & similibus blanditiis hebetes illos alliciebant, ut à ferina consuetudine animum abducerent, & civilem societatem sequerentur. Non igitur admirandum est, doctissimos, gravissimosq; philosophos nonnulla in libris suis scripsisse, quæ vel turpia vel ab omni humanitate aliena esse videantur: Pauca enim quædam ex de privatis moribus ut permitterent opus fuit, ut quam plurima quæ optima sunt persuaderent.

Plato.

Licere hominibus inquit Plato in 4. librorum suorum de civili societate, quamcumq; voluerint uxorẽ ducere præter matrem, & eius ascendentes Sic etiã mulieribus licere ait, cuicumq; voluerint nuptui dari filio, parentis, & eorum superioribus, aut inferioribus: non tamen ignorabat Plato indecorum omnino esse germanam sororẽ ducere: quod vulgo tunc fiebat Athenis: sed pessimam consuetudinem abolere nequaquam poterat:

Pro censu filios procreari.

sic & Aristoteles avaris annuere visus [illegible], cùm ait pro censu filios procreandos esse, ne plures edantur quam paterfa. alere possit Proinde cùm satis liberorũ fuerit, vel uxoribus omnino abstinendum censuit, vel si id minus fieri posset, cùm in aluo habere inveniretur uxor, dilutionib. utendum arbitrabatur, ut abortivus deiiciatur antequam sensus vitaq; in eo sit. Hoc ab humanitate alienum sciebat esse philosophus sapientissimus, sed ut durioribus illis hominibus

nib. matrimonia persuaderet, egit quod potuit. Nostris verè temporibus, quibus quisq; civis quid facto opus sit sibi prascribere scit, omnia ad virtutem demetienda sunt nihilq; permittendum est, quod ab honesto vel minima quidem ex parte alienum videri possit.

DE OFFICIO OPTIMI CIVIS, ET DE INstitutione civilis vitæ, quæ ad tranquillitatem ducit, de Vrbanitate, de Astutia: Qui sunt habendi cives, de patria germana, de patria iuris.

TIT. PRIMUS.

PRæcepta optimi civis, & ejus qui ad omnia munera Reip gerenda idoneus sit, si quis tradere velit, multa ut ei tribuat opus est. Singulæ namque virtutes civili viro conveniunt, mores verò optimi ac probatissimi, & decoris illud, quod Cicero tantis laudibus effert, civilis disciplinæ proprium est. Quocirca male morati homines, quique in verbis aut ingestu minus apti sunt, inurbani vocãtur, quippe qui ruri potius educati, quàm in urbibus esse videantur. Hinc trahitur urbanitatis nomen quod ad sermonem moresque pertinet, & ab urbe dicitur, quandoquidem à civili congressu, doctorumq; virorum consuetudine eruditio quæq; trahitur, quæ homines miro quodam lepore ac sale perfundit, cui quidẽ contraria est rusticitas. Hæc virtus tanti fuit, ut Domitius Marsus Orator elegantissimus de ea summa cum diligentia libros scripserit. Hinc etiam astutia dicitur, quæ tum urbanitatem, tum civilem calliditatem significat, & astutum urbanum significare Pedianus refert. Apud Græcos namque τὸ ἄστυ urbs est. Et veteres Latini astu pro urbe dixerunt, ut est apud Terentium in Eunucho. *Anus in astu venit*, hoc est, in urbem. Æmilius Probus in libro suo peregregio, qui de vita excellentium Imperatorum inscribitur, cùm de incendio urbis Athenarum loqueretur, ejusmodi etiã verba protulit: Ut Xerxes Termopylis expugnatis protinus accessit astu, idq; nullis defendentibus interfectis sacerdo-

Pontanus passim. Et Zvvingerus, Volu. 12. lib. 5.

Inurbani qui?

Vrbanitas.

Rusticitas.

Astutia.

Astutum urbanum.

τὸ ἄστυ urbs.

Astu pro urbe.

Civis qui jure dici possit. tibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Sed videndum in primis est, quem civem esse habendum hujus civitatis nostrę arbitremur. Et si colluvionē omnem quæ unis mœnibus clauditur, civili nomine dignam esse dicimus. Homerus tamen, qui eum secuti sunt, eos solummodo cives opinantur, qui ad honores capessendos muneraque civilia obeunda habiles sint. Alii volunt cives omnes censeri, qui ingenuis civibusq; parentibus orti sint. Aliis satis visum est, si ex altero parente cive sunt geniti. *Cives adscripti.* Fuerunt qui propter parvam populi frequentiam peregrinos civitati adscriberent, dummodo domum intra urbem ædificarent, artem exercerent, affinitatémve contraherent: verumtamen civem (ut *Origo facit civem.* Romani Jureconsulti perhibent) sola origo facit. Quocirca filius, qui in alia civitate ortus est, & ex alia patrem oriundum habet, germanæ patriæ civis dicitur, non ejus in qua natus est, domiciliúmve contraxit. Ci-*Patria duplex: Germana & Iuris.* cero in libris quos de legibus scripsit, duas patrias sibi esse testatur, unam germanam, ex qua oriundus esset; alteram juris, in qua natus & educatus, & in civilem *Cato ortu Tusculanus, jure Romanus.* societatem accitus est. Idemq; usu venire M. Cato asserit, qui cùm Tusculanus esset in civitatem tamen Romanam susceptus, ortu Tusculanus, jure autem Romanus civis haberetur. Ejusmodi igitur civitatis nostræ civem esse dicemus, qui patrē inter majores indigenas *Matris conditio.* habuerit (nam de matre minus curandum est, peregrina néсne fuerit, dummodo sit ingenua) quem quidē ad munera capessenda aptum per naturā esse arbitramur, si per ejus virtutes licebit: *nam* (ut superius diximus) *Magistratum munera.* *magistratus, munera, virtutum, non generis aut gratiæ præmia decernenda sunt.* Erit & secundū civium genus eorum qui cùm peregrini sint, urbem nostrā aliquo excellenti munere affecerunt, deq; ea optimè meriti privilegium meruerunt. Qui civitate quidem donati, publicis *Civitate donati.* etiam munerib. honestari sunt: qua indulgentia, ac benignitate Romani sæpenumero usi sunt, exemplo Ro-*Romulus.* muli urbis conditoris, qui tanta sapientia valuit, ut plerosq; populos uno eodēq; die hostes ac cives habuerit. Nec aliud quippiā (ut Cornelius Tacitus refert) authore Claudio Nerone magis exitio fuit Lacedæmoniis & Athe-

Athenienſibus,quamquã armis pollebant, quàm quòd victos omnes populos perpetuò pro alienigenis arcebant,qua quidem in re Rom.eos qui in Rep.longè magis promeruerant, majore libertate donatos Quirites eſſe voluerunt. Inhumanum ſiquidem eſt peregrinos eos appellare, qui de civitate optimè meriti, ſibi patriam obnoxiam beneficiis effecerunt. Erunt igitur noſtri,origine alii,alii autem privilegio.Sed priores nobis fortuna,ſecundos verò beneficium præſtabit.

Quirites.

Privilegio cives.

DE CIVILI VIRO, DE CONCORDIA *civium, de animi ratione, de civilibus virtutibus, de fortitudine, & eius comitibus, de iuſtitia, & eius comitibus.*

TIT. II.

CIVILEM virum ſi quis paucis verbis determinare volet, dicet eum virum bonum & Reipubl.utilem. In primis namque oportet ut ante oculos eam habeat Platonis ſententiam, quæ oſtendit *homines non tantùm ſibi natos eſſe, ſed patriam partem, partem liberos, affines, amicosq́, ſibi vendicare, & id iure quidem optimo.* Humana enim ſocietas ad vitæ commoditatem inſtituta eſt, & ad majorem vivendi libertatem, tutiorem, beatioremq; degẽdi rationem. Hæc cum cogitabimus,dignoſcemus nos patriæ debere opem,conſilium auxiliumq;. Apes & formicæ animalia non modo puſilla, ſed muta etiam nobis exemplo eſſe debent,quæ quidem in communi laborant,ſimul congregant,ſimul conſervant, iiſdem munimentis aſſervantur, communem periculo hoſtem propulſant,& opes,liberos,populumq; tuẽtur. Quî enim bonus civis haberi poteſt, qui ſibi ſoli prodeſt,ſibi congregat,nec impertitur reliquis,vixq; patitur præ avaritia liberos,conjugemq;ad neceſſitatem etiam victitare? Rempubl. quaſi navim exiſtimare debemus, omnium qui in ea vehuntur manibus officioq; indiget. Et pro viribus ſuis quiſque niti debet, non modò ne evertatur ſed ut in tutiſſimum portum ſe recipiat. Et ut in ea alius gubernaculum regit, alius antennas dirigit, alius

Zvingerus,l. 2.Volum.20.

Vir civilis quis.

Humana ſocietatis finis.

Apum & formicarum induſtria.

Reſpublica navi aſſimilata.

alius rudentibus adest, alius aliis rebus incumbit, & una omnibus ratio est, ut navim tueantur: sic & cives omnes efficere debent, ut alius consilio, alius diligentia, alius opibus, alius opera, atq; industria Rempublic. adjuvet: quò non modò servetur, verum in dies magis magisque augeatur. Taliter animati cives optimi habendi sunt. Faciunt namq; Rempubl. opulentissimam. Nullæ enim opes, nulla vectigalia magis augent civitatem, tutioremque reddunt, quam si cives inter se concordes sint ad benè de ea promerendum: & alia ex parte, nulla potentia nullæque opes satis firmæ sunt, ubi animi civium nutant, & in diversas partes rapiuntur, quod mirabili quidem exemplo docuit Scilurus: nam cum morbo senioq; confectus jam deficeret, filios octoginta mares, quos habebat, evocari jussit, hastarumque fascem (quem pro liberorum numero devinxerat) manibus tenens, singulisque protendens: ut illum confringerent imperavit. Negantibus autem illis se id perficere posse, singulas educens hastas facilè omnes defregit, eosque monuit, dum concordes unà essent, nullis viribus superari posse, sed firmos diutius ac potentes fore: verùm imbecilles admodum, si dissidentes discordesq; essent, & facilè de se victoriam minimo etiam cuiq; hosti præbituros. Hoc quamquam uni familiæ preceptum esse videtur, ad universam tamen civilem societatem pertinet, quæ tunc sit conjunctissima cum pari animo, concordiq; voluntate regitur: veraque est illa vetustissima sententia, qua dicitur, *Rempublicam diuturnum, atq; immortale animal, quod nunquam occidit, nisi ipsi vim afferat, mortemq; sibi consciscat.* Imperium orbis terræ tam diu Romani tenuerunt, quandiu à civili sanguine, intestinoq; bello manus abstinuerunt. Sed ubi Cinnæ ambitio, Syllæ infamis illa tabula, Marii cædes, generi socerig; arma Rempublicam invaserunt, victores, dominiq; rerum Romani, ludibrio plebi barbarisq; hostibus extitere. Discordia etiam laborantes Athenienses à Lacedæmoniis Lysandro duce victi sunt, qui sub eorum ditione tam diu fuerant, & numero, viribus opibusque longè inferiores. Quocirca nulla persuasio in libera civitate præstatior esse potest, qua singuli ad concordiam insti-

Civium varia officia.

Concordia civium quid præstet.

Scilurus ut filios ad concordiam adhortatus sit.

Resp. animal immortale.

Discordia Romanos perdidit.

Athenienses discordia victi.

instituuntur quaq; minimæ etiam civitates augentur, & perpetua libertate fruuntur. Hic est murus tutus. Hæ sunt adamantinæ turres de equibus Poëtæ fabulantur, quæ nullis viribus, nullo ariete, nulloque Jovis fulmine d rui possunt. Taliter animatus erit civis noster, quem optimum esse volumus, si Pythagoræ, Platonisq; sententiam secutus, cognoverit animum nostrum triplicem esse, cujus quidem principatum, rationem in capite sitam esse ostendunt, tanquam in arce corporis, ut immortalis existens, pabulo contemplationis maximarum rerum semper aleretur. Hanc corporis partem, mundi hominumq; conditor, ad similitudinem mundanæ Sphæræ effecit, hominemque ipsum ad cœlum erexit, contra reliquarum animantium naturam, quæ pronæ terram aspectantes, vix cœlum contueri possunt, ut ostenderet hominem Dei contemplatorem esse debere, & mentem ejus (quæ in cerebro sedem habet) ducem & quasi habenam hominis esse. Inest namque in ea omnis humana ratio, quæ gerendorum ordinē præse fert, tempora metitur, præsentia præteritis annectit, & sic futura præsagire nititur. Alteras duas seclusas dignoscet à superiore, & in pectore iram, cupiditatem verò subter præcordia collocatam, quæ quidem non participes rationis sunt, ut superior, sed ejus omnino expers. At veluti prior illa ad tranquillitatem & placidam quietamque vitam ducit, ac etiam ad commentationem scientiamq; divinarum humanarumq; rerum; sic posteriores contrà ad iram, concupiscentiam, turbidosq; omnes motus non rapiunt. Quibus ex rebus consequens est, ut nos ipsos ignoremus, & inscitia rerum omniū laborantes cæci in tenebris diutius aberremus: Disponat animum suum civis noster, ut munere suo fungatur. Est enim animi munus ratione uti, quæ quidem semper dominari debet, & appetitum adeò obsequentem habere, ut nihil turpe, nihil indecorum appetat: & veluti exultans ac prosiliens equos optimi sessoris habena regitur, sic appetitus à ratione ducatur, cui semper acquiescat, & nunquam duriore cervice obluctetur, si bonus vir ac sapiens esse voluerit Nam sapiens animus omnes motus dicto obsequentes habena regit.

Adamantinæ turres poëtarum.

Animus triplex.

Rationis sedes.

Homo cur erecta facie sit effigiatus.

Iræ sedes. Cupiditas.

Animi munus.

Vera

Egregia Fabii sententia. Vera est enim illa Marci Fabii Quintiliani sententia, quòd *sicut aves ad volatum, equi ad cursum, feræ ad sævitiam gignuntur, ita nobis est propria mentis agitatio, atque solertia, unde origo animi nostri cælestis esse creditur*: hebetes verò & indociles non magis secundum naturam homines eduntur, quàm prodigiosa corpora, & monstris insignia. *Indociles homines.* *Agnitio animi.* Ex agnitione animi & mentis agitatione sapientia oritur, cognitio rerum manat, profluunt civiles illæ virtutes, quibus civis noster laudem & charitatem civium consequetur, quæ sunt vitæ sine metu degendæ præsidia firmissima Nam aderit Fortitudo in laboribus, periculisq; subeundis, quæ docebit: dulce & decorum esse (si opus fuerit, ut locupletissimus testis est Horatius Ode ij. lib.iij.) pro patria mori. *Fortitudo.* *Hor. Od.2.l.3.*

Mors & fugacem persequitur virum,
Nec parcit in bellis iuventæ
Poplitibus, timidove tergo.

Et paulò pòst addit.

Virtus recludens immeritis mori
Cælum negata tentat iter via,
Cætusq; vulgares & udam
Spernit humum fugiente penna.

Sibique ante oculos ponet fortissimos quosq; viros, qui intrepidè pro patria dimicarunt, veluti Horatium illum, qui Hetruscorum agmen sustinuit, donec Sublicius pons scinderetur, nec dubitavit armatum sese in Tiberim mittere: veluti M. Marcellum, qui apud Padum fluvium Gallorum Regem maximis copiis stipatum, cum paucis equitibus invasit, ingenti vigore animi quamprimum obtruncatum, armis exuit. *Horatius Cocles.* *M. Marcellus.* Succurret & Deciorum memoria, qui sese patriæ voverunt: sic etiam externus Codrus Atheniensium Rex, qui non dubitavit etiam pro patria mori, & Leonides Lacedæmoniorum dux, qui in Termopylis cum trecentis suis quos Sparta eduxerat, occubuit pro Græciæ salute, cùm proposita esset aut turpis fuga, aut generosa mors. *Decii fortes.* *Codrus.* *Leonidas.* Ejusmodi exemplis se confirmabit, fortitudineque utetur: cùm opus fuerit. *Fortitudinis comites.* Præstat enim fortitudo magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constan-

constantiam, tolerantiam, firmitatem; quæ optimæ comites sunt ad magna quæque Reip. munera obeunda. Aderit Temperantia, quæ in prætermittendis voluptatibus maximè cernitur, nec permittet ut aliquo præcipiti cursu rapiatur, sed eum moderatissimum cùm prosperis in rebus, tum in adversis reddet, nec offerentem in magistratibus patietur, sed ut imperium à Senatu populoque deferri cognoscat suadebit: & denique nihil per vim aget: quo quidem nihil deterius, nihilque detestabilius in libera civitate esse potest: Imitabiturq; in hac potissimum virtute P. Valerium cui Publicolæ à Senatu populoque Romano nomen inditum est, qui cum exactis Regibus summam authoritatem populo deferente ac etiam ex Senatus consulto accepisset, nunquam tamen ea usus est, nisi modestissimè; legemque tulit ne quis magistratus in civem Romanum, qui ad populum provocasset, animadvertere posset, & ultro Sp. Lucretium collegã assumpsit, cui etiam (quia major natu erat) fasces transferri jussit: Temperantiam sequitur modestia, verecundia, abstinentia, castitas, honestas, parcitas, sobrietas, quæ virtutes freno rationis omnes cupiditates comprimunt. Aderit Prudentia, quæ in delectu bonorum malorumq; versatur, sine qua nihil rectè agi potest: quam Cicero detractis duabus literis à providendo, quasi providentiam dictam putat: quam quidem scientiam expetendarum, fugiendarumq; rerum esse opinatur. Prudentiæ munus est, omnia ad rationis normam dirigere, nihil agere pœnitendum, fortunæ aditus quasi divina quadam ratione præoccupare, nihil præter rectũ agere. Huic enim virtuti inest ratio, intellectus, circunspectio, providentia, docilitas & cautio, hanc etiam comitabitur Justitia, quę firmamentum est humanę societatis, hęc tribuit cuiq; quod suum est, neminem lædit: & ut pœna sontem, sic optimè meritos dignitate ac gloria afficit. A Justitia manat innocentia, amicitia, concordia, pietas, gratitudo, humanitas, facilitas, quę munera optimi civis sunt. Hæc quatuor inter se sorores mutuis nexibus colligatæ (ut de Gratiis Poëtæ fabulantur) nunquam separantur, una enim sine aliis perfecta esse non potest, sed manca omnino & inchoata esse

Temperantia.

Valerius Publicola.

Temperantiæ comites.

Providentia.

Prudentiæ adminicula.

Iustitia.

Iustitiæ rami.

Quatuor virtutes sorores.

&pauci admodum æquales putarentur. Non fuit igitur in ejusmodi filium parentis severitas objurganda, quippe qui ex deterrimo nebulone virum omni laude cumulatissimum reddiderit. Sed naturæ ratio in filiis observanda est, sunt enim qui verberibus cæsi indignantur, & veluti pessima mancipia plagis obdurantur: Sunt qui objurgationes irrideant, & patientia parentis aut præceptoris abutuntur, verbera autē vehementer formidant. Sunt qui nec objurgatione, nec plagis, sed sola ratione moveantur, facileq; eis persuaderi possit, ut relicta turpitudine ad virtutem redeant, cum quibus natura benignius egisse videtur, si rationi obtemperantes turpem vitam relinquant. Palemon Atheniensis in sua adolescentia impudicus petulans ac turpis fuit, & aliquando ebrius, & coronatus de more in ludum Xenocratis philosophi irridendi gratia cum sodalib. irrupit. Xenocrates fortè de pudicitia sermonem habebat, quē non mutavit, sed planè in Palemonem convertit, qua oratione ille seipsum correxit adeò, ut relictis sodalibus, & mutata pristina vita, sese Xenocrati in disciplinam tradiderit, & parvo tempore condiscipulos omnes superavit, quinetiam in cunctis rebus præceptorē adeò æmulatus est, ut post illius obitum ludi successor relictus, vix mutatus videretur. Sunt qui aliorum laude quasi quadam ambitione excitantur. Themistocles quem Græcorum præstantissimum Cicero fuisse testatur (ut paulò antè dixi) adolescens adhuc in ganeis inter scorta, & temulentos juvenes versabatur: at postquam Milciadis ductu barbari ad Marathonem victi sunt, æmulatione ejus ductus, vitam mutavit. Atqui cùm eius mores sodales admirarentur, ait *Milciadis trophæis se à somno excitari, nihilq; amplius velle quàm laudi gloriæq; incumbere:* qua quidem ambitione expergefactus, parvo tempore in clarissimum Imperatorem evasit, plurimasque victorias patriæ peperit. Corpore etiā exercendi sunt juvenes, tum valetudinis gratia. Nam (ut Cornelius Celsus ait) ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa prematuram senectutem, hic longam adolescentiam reddit: tum quod utiliores fiunt Reipubl. in rebus bellicis, in quibus promptiores alacriores que

Natura ratio & varietas in filiis observanda.

Palemon Atheniensis. Xenocratis sermo de pudicitia.

Themistocles ambitione excitatus ad virtutis studium.

Corporis exercitatio.

sunt.

fiunt, si exercitatio corpore accedunt, quàm si per ignaviam effœminato: qua inre plurimum præstiterunt Lacedæmonii, apud quos currendo, prosiliendo, jaciendo, nandoque pueri exercebantur. A quibus aliquando rediens Diogenes Cynicus cùm Athenas pergeret, interrogatus quo iret, unde veniret: *A viris* (inquit) *ad mulieres.* Et paulò pòst à prædonibus captus cùm Æginā navigaret, & Xeniadi Corinthio venundatus esset, ejusque filios in disciplinam accepisset, illos philosophiæ præceptis & aliis disciplinis liberalibus instituit, quos etiā Lacedæmonio more quotidie exercebat, & equitare, luctarii, arcum tendere, fundas rotare, sudem jacere adeò instituit, ut moribus, disciplina, fortitudine ac robore parvo tempore præclaros parenti reddiderit. Quocirca sæpenumero Xeniades dicere solebat, *se gratias fortunæ habere, quòd bonus dæmon in domum suam per eam invectus esset.* Multa sunt, quæ de instituendis adolescentibus dici possent, quæ quidem in præsentia scribere supersedeo, ne multus sim, quoniam pluribus scriptoribus seorsum præcepta de educandis liberis scripta sunt, quæ facilè quisque lectitare potest.

Lacedæmonii agiles.

Diogenis Cynici responsum.

Xeniadis de Diogene dictum.

PROOEMIUM LIBRI QUINTI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

PRINCIPIO *humanarum societatum, Sixte pater sanctissime, nihil aquè difficile fuit his qui præerant, quàm duritoribus illis ac soli vagis viris, qui raptu vivere consueverant quiq; omnia occupantium esse arbitrabantur, abstinentiam justitiamq; persuadere. Non enim facile fieri poterat, ut à vetere invadendi consuetudine discederent, novumq; genus vitæ tam subitò acciperent, & præcipue cùm rapinæ otium ac quietem polliceretur, virtus autē laborem ac sudorem præ se ferret. Proinde commentitiis quibusdam fabellis opus fuit, quibus religionem metumq; inucerent*

Abstinentia & Iustitia.

Fabularum inventio.

his qui iniustè agerent, & ad spem futuri boni erigerentur, qui iuste viverent, ab alienisq; rebus manus abstinerent. Hoc consilio ducti poetæ illi vetustissimi qui primi sapientes habiti sunt, quiq; de hominũ morbis cum iocunditate quadam gratias Musis commiscentes philosophantur, nonnulla scripserunt, quæ eruditioribus deinde seculis vel levia, vel præter aliorum opinionem visa sunt, ut illud Musei, Orphei Thracis discipuli, qui cum cerneret vinum (quod nuper in hominum usum venerat) gratissimũ optatissimumq; mortalibus esse, asseruit iustis viris a diis immortalibus eiusmodi gratias referri, ut perpetuò apud inferos coronati discumbant, poculis optimo vino plenis nunquã deficientibus quasi opinetur perpetuam ebrietatem optimam virtutis esse mercedem. Simili figmento usus est Hesiodus, qui ut rusticis suis æquitatem persuaderet, Deos ait hominibus iustitiam servantibus arbores dare quarum rami baccarum ubertate semper incurvescerent, robora autem apium examina haberent, quæ optima mella semper stillarent: his & similibus blanditiis hebetes illos alliciebant, ut à ferina consuetudine animum abducerent, & civilem societatem sequerentur. Non igitur admirandum est, doctissimos, gravissimosq; philosophos nonnulla in libris suis scripsisse, quæ vel turpia vel ab omni humanitate aliena esse videantur: Pauca enim quædam ex de privatis moribus ut permitterent opus fuit, ut quam plurima quæ optima sunt persuaderent. Licere hominibus inquit Plato in 4. librorum suorum de civili societate, quamcumq; voluerint uxorẽ ducere præter matrem, & eius ascendentes Sic etiã mulieribus licere ait, cu cumq; voluerint nuptui dari filio, parenti, & eorum superioribus, aut inferioribus: non tamen ignorabat Plato indecorum omnino esse germanam sororẽ ducere: quod vulgo tunc fiebat Athenis: sed pessimam consuetudinem abolere nequaquam poterat: sic & Aristoteles avaris annuere visus est, cùm ait pro censu filios procreandos esse, ne plures edantur quam paterfa. alere possit Proinde cùm satus liberorũ fuerit, vel uxoribus omnino abstinendum censuit, vel si id minus fieri posset, cùm in aluo habere inveniretur uxor, dilutionib. utendum arbitrabatur, ut abortivus deiiciatur antequam sensus vitaq; in eo sit. Hoc ab humanitate alienum sciebat esse philosophus sapientissimus, sed ut durioribus illis hominibus

Musei Eleusini præceptũ.

Hesiodi figmentum.

Plato.

Pro censu filios procreari.

nib. matrimonia persuaderet, egit quod potuit. Nostris verè temporibus, quibus quisq; civis quid facto opus sit sibi præscribere scit, omnia ad virtutem demetienda sunt nihilq; permittendum est, quod ab honesto vel minima quidem ex parte alienum videri possit.

DE OFFICIO OPTIMI CIVIS, ET DE INstitutione civilis vitæ, quæ ad tranquillitatem ducat, de Urbanitate, de Astutia: Qui sunt habendi cives, de patria germana, de patria iuris.

Tit. Primus.

Præcepta optimi civis, & ejus qui ad omnia munera Reip. gerendæ idoneus sit, si quis tradere velit, multa ut ei tribuat opus est. Singulæ namque virtutes civili viro conveniunt, mores verò optimi ac probatissimi, & decoris illud, quod Cicero tantis laudibus effert, civilis disciplinæ proprium est. Quocirca male morati homines, quique in verbis aut ingestu minus apti sunt, inurbani vocãtur, quippe qui ruri potius educati, quàm in urbibus esse videantur. Hinc trahitur urbanitatis nomen quod ad sermonem moresque pertinet, & ab urbe dicitur, quandoquidem à civili congressu, doctorumq; virorum consuetudine eruditio quæq; trahitur, quæ homines miro quodam lepore ac sale perfundit, cui quidẽ contraria est rusticitas. Hæc virtus tanti fuit, ut Domitius Marsus Orator elegantissimus de ea summa cum diligentia libros scripserit. Hinc etiam astutia dicitur, quæ tum urbanitatem, tum civilem calliditatem significat, & astutum urbanum significare Pedianus refert. Apud Græcos namque τὸ ἄστυ urbs est. Et veteres Latini astu pro urbe dixerunt, ut est apud Terentium in Eunucho. *Anus in astu venit,* hoc est, in urbem. Æmilius Probus in libro suo peregregio, qui de vita excellentium Imperatorum inscribitur, cùm de incendio urbis Athenarum loqueretur, ejusmodi etiã verba protulit: Ut Xerxes Termopylis expugnatis protinus accessit astu, idq; nullis defendentibus interfectis sacerdo-

Pontanus passim. Et Zvvingerus, Volu.12.lib.5.

Inurbani qui?

Urbanitas.

Rusticitas.

Astutia.

Astutum urbanum.

τὸ ἄστυ urbs.

Astu pro urbe.

Civis quis invere dici possit. tibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Sed videndum in primis est, quem civem esse habendum hujus civitatis nostrę arbitremur. Et si colluvionē omnem quæ unis mœnibus clauditur, civili nomine dignam esse dicimus. Homerus tamen, qui eum secuti sunt, eos solummodo cives opinantur, qui ad honores capessendos muneraque civilia obeunda habiles sint. Alii volunt cives omnes censeri, qui ingenuis civibusq; parentibus orti sint. Aliis satis visum est, si ex altero parente cive sunt geniti. *Cives adscripti.* Fuerunt qui propter parvam populi frequentiam peregrinos civitati adscriberent, dummodo domum intra urbem ædificarent, artem exercerent, affinitatémve contraherent: verumtamen civem (ut *Origo facit civem.* Romani Jureconsulti perhibent) sola origo facit. Quocirca filius, qui in alia civitate ortus est, & ex alia patrem oriundum habet, germanæ patriæ civis dicitur, non ejus in qua natus est, domiciliúmve contraxit. Cicero in libris quos de legibus scripsit, duas patrias sibi *Patria duplex: Germana & Iuris.* esse testatur, unam germanam, ex qua oriundus esset: alteram juris, in qua natus & educatus, & in civilem *Cato ortu Tusculanus, iure Romanus.* societatem accitus est. Idemq; usu venire M. Cato asserit, qui cùm Tusculanus esset in civitatem tamen Romanam susceptus, ortu Tusculanus, jure autem Romanus civis haberetur. Ejusmodi igitur civitatis nostræ civem esse dicemus, qui patrē inter majores indigenas *Matris conditio.* habuerit (nam de matre minus curandum est, peregrina néche fuerit, dummodo sit ingenua) quem quidē ad munera capessenda aptum per naturā esse arbitramur, si per ejus virtutes licebit: *nam* (ut superius diximus) *Magistratuum munera.* *magistratus, munera, virtutum, non generis aut gratia præmia decernenda sunt.* Erit & secundū civium genus eorum qui cùm peregrini sint, urbem nostrā aliquo excellenti munere affecerunt, deq; ea optimè meriti privilegium meruerunt. Qui civitate quidem donati, publicis *Civitate donati.* etiam munerib. honestati sunt: qua indulgentia, ac benignitate Romani sæpenumero usi sunt, exemplo Ro- *Romulus.* muli urbis conditoris, qui tanta sapientia valuit, ut plerosq; populos uno eodēq; die hostes ac cives habuerit. Nec aliud quippiā (ut Cornelius Tacitus refert) authore Claudio Nerone magis exitio fuit Lacedæmoniis &

Athe-

Athenienfibus,quamquã armis pollebant, quàm quòd victos omnes populos perpetuò pro alienigenis arcebant,qua quidem in re Rom.eos qui in Rep.longè magis promeruerant, majore libertate donatos Quirites esse voluerunt. Inhumanum ſiquidem eſt peregrinos eos appellare, qui de civitate optimè meriti, ſibi patriam obnoxiam beneficiis effecerunt. Erunt igitur noſtri,origine alii,alii autem privilegio.Sed priores nobis fortuna,ſecundos verò beneficium præſtabit. *Quirites.* *Privilegio cives.*

De civili viro, de concordia civium, de animi ratione, de civilibus virtutibus, de fortitudine, & eius comitibus, de iustitia, & eius comitibus.

Tit. II.

Civilem virum ſi quis paucis verbis determinare volet, dicet eum virum bonum & Reipubl.utilem. In primis namque oportet ut ante oculos eam habeat Platonis ſententiam, quæ oſtendit *homines non tantùm ſibi natos eſſe, ſed patriam partem, partem liberos, affines, amicosq; ſibi vendicare, & id iure quidem optimo.* Humana enim ſocietas ad vitæ commoditatem inſtituta eſt, & ad majorem vivendi libertatem, tutiorem, beatioremq; degẽdi rationem. Hæc cum cogitabimus,dignoſcemus nos patriç debere opem,conſilium auxiliumq;. Apes & formicæ animalia non modo puſilla, ſed muta etiam nobis exemplo eſſe debent, quæ quidem in communi laborant,ſimul congregant,ſimul conſervant, iiſdem munimentis aſſervantur, communem periculo hoſtem propulſant,& opes,liberos,populumq; tuẽtur. Quî enim bonus civis haberi poteſt, qui ſibi ſoli prodeſt,ſibi congregat,nec impertitur reliquis,vixq; patitur præ avaritia liberos,conjugemq; ad neceſſitatem etiam victitare? Rempubl. quaſi navim exiſtimare debemus, omnium qui in ea vehuntur manibus officioq; indiget. Et pro viribus ſuis quiſque niti debet, non modò ne evertatur ſed ut in tutiſſimum portum ſe recipiat. Et ut in ea alius gubernaculum regit, alius antennas dirigit, *Zvvingerus.l. 2.Volum.20.* *Vir civilis quis.* *Humana ſocietatis finis.* *Apum & formicarum induſtria.* *Reſpublica navi aſſimilatur.*

alius rudentibus adest, alius aliis rebus incumbit, & una omnibus ratio est, ut navim tueantur: sic & cives omnes efficere debent, ut alius consilio, alius diligentia, alius opibus, alius opera, atq; industria Rempublic. adjuvet: quò non modò servetur, verum in dies magis magisque augeatur. Taliter animati cives optimi habendi sunt. Faciunt namq; Rempubl. opulentissimam. Nullæ enim opes, nulla vectigalia magis augent civitatem, tutioremque reddunt, quam si cives inter se concordes sint ad benè de ea promerendum: & alia ex parte, nulla potentia nullæque opes satis firmæ sunt, ubi animi civium nutant, & in diversas partes rapiuntur, quod mirabili quidem exemplo docuit Scilurus: nam cum morbo senioq; confectus jam deficeret, filios octoginta mares, quos habebat, evocari jussit, hastarumque fascem (quem pro liberorum numero devinxerat) manibus tenens, singulisque protendens: ut illum confringerent imperavit. Negantibus autem illis se id perficere posse, singulas educens hastas facilè omnes defregit, eosque monuit, dum concordes unà essent, nullis viribus superari posse, sed firmos diutius ac potentes fore: verùm imbecilles admodum, si dissidentes discordesq; essent, & facilè de se victoriam minimo etiam cuiq; hosti præbituros. Hoc quamquam uni familiæ præceptum esse videtur, ad universam tamen civilem societatem pertinet, quę tunc sit conjunctissima cum pari animo, concordiq; voluntate regitur: veraque est illa vetustissima sententia, qua dicitur, *Rempublicam diuturnum, atq; immortale animal, quod nunquam occidit, nisi ipsi vim afferat, mortemq; sibi consciscat.* Imperium orbis terræ tam diu Romani tenuerunt, quandiu à civili sanguine, intestinoq; bello manus abstinuerunt. Sed ubi Cinnæ ambitio, Syllæ infamis illa tabula, Marii cædes, generi soceriq; arma Rempublicam invaseruut, victores, dominiq; rerum Romani, ludibrio plebi barbarisq; hostibus extitere. Discordia etiam laborantes Athenienses à Lacedæmoniis Lysandro duce victi sunt, qui sub eorum ditione tam diu fuerant, & numero, viribus opibusque longè inferiores. Quocirca nulla persuasio in libera civitate præstàtior esse potest, qua singuli ad concordiam insti-

Civium varia officia.

Concordia civium quid præstet.

Scilurus ut filios ad concordiam adhortatus sit.

Resp. animal immortale.

Discordia Romanos perdidit.

Athenienses discordia victi.

instituuntur quaq; minimæ etiam civitates augentur, & perpetua libertate fruuntur. Hic est murus tutus. Hæ sunt adamantinæ turres de equibus Poëtæ fabulantur, quæ nullis viribus, nullo ariete, nulloque Jovis fulmine d rui possunt. Taliter animatus erit civis noster, quem optimum esse volumus, si Pythagoræ, Platonisq; sententiam secutus, cognoverit animum nostrum triplicem esse, cujus quidem principatum, rationem in capite sitam esse ostendunt, tanquam in arce corporis, ut immortalis existens, pabulo contemplationis maximarum rerum semper aleretur. Hanc corporis partem, mundi hominumq; conditor, ad similitudinem mundanæ Sphæræ effecit, hominemque ipsum ad cœlum erexit, contra reliquarum animantium naturam, quæ pronæ terram aspectantes, vix cœlum contueri possunt, ut ostenderet hominem Dei contemplatorem esse debere, & mentem ejus (quæ in cerebro sedem habet) ducem & quasi habenam hominis esse. Inest namque in ea omnis humana ratio, quæ gerendorum ordinē præse fert, tempora metitur, præsentia præteritis annectit, & sic futura præsagire nititur. Alteras duas seclusas dignoscet à superiore, & in pectore iram, cupiditatem verò subter præcordia collocatam, quæ quidem non participes rationis sunt, ut superior, sed ejus omnino expers. At veluti prior illa ad tranquillitatem & placidam quietamque vitam ducit, ac etiam ad commentationem scientiamq; divinarum humanarumq; rerum: sic posteriores contrà ad iram, concupiscentiam, turbidosq; omnes motus non rapiunt. Quibus ex rebus consequens est, ut nos ipsos ignoremus, & inscitia rerum omniū laborantes cæci in tenebris diutius aberremus: Disponat animum suum civis noster, ut munere suo fungatur. Est enim animi munus ratione uti, quæ quidem semper dominari debet, & appetitum adeò obsequentem habere, ut nihil turpe, nihil indecorum appetat: & veluti exultans ac prosiliens equos optimi sessoris habena regitur, sic appetitus à ratione ducatur, cui semper acquiescat, & nunquam duriore cervice obluctetur, si bonus vir ac sapiens esse voluerit Nam sapiens animus omnes motus dicto obsequentes habena regit.

Adamantinæ turres poëtarum.

Animus triplex.

Rationis sedes.

Homo cur erecta facie sit effigiatus.

Iræ sedes. Cupiditas.

Animi munus.

Vera

constantiam, tolerantiam, firmitatem, quæ optimæ comites sunt ad magna quæque Reip. munera obeunda. Aderit Temperantia, quæ in prætermittendis voluptatibus maximè cernitur, nec permittet ut aliquo pręcipiti cursu rapiatur, sed eum moderatissimum cùm prosperis in rebus, tum in adversis reddet, nec offerentem in magistratibus patietur, sed ut imperium à Senatu populoque deferri cognoscat suadebit: & denique nihil per vim aget: quo quidem nihil deterius, nihilque detestabilius in libera civitate esse potest: Imitabiturq; in hac potissimum virtute P. Valerium cui Publicolæ à Senatu populoque Romano nomen inditum est, qui cum exactis Regibus summam authoritatem populo deferente ac etiam ex Senatus consulto accepisset, nunquam tamen ea usus est, nisi modestissimè; legemque tulit ne quis magistratus in civem Romanum, qui ad populum provocasset, animadvertere posset, & ultro Sp. Lucretium collegā assumpsit, cui etiam (quia major natu erat) fasces transferri jussit: Temperantiam sequitur modestia, verecundia, abstinentia, castitas, honestas, parcitas, sobrietas, quæ virtutes freno rationis omnes cupiditates comprimunt. Aderit Prudentia, quæ in delectu bonorum malorumq; versatur, sine qua nihil rectè agi potest: quam Cicero detractis duabus literis à providendo, quasi providentiam dictam putat: quam quidem scientiam expetendarum, fugiendarumq; rerum esse opinatur. Prudentiæ munus est, omnia ad rationis normam dirigere, nihil agere pœnitendum, fortunæ aditus quasi divina quadam ratione præoccupare, nihil præter rectū agere. Huic enim virtuti inest ratio, intellectus, circunspectio, providentia, docilitas & cautio, hanc etiam comitabitur Justitia, quę firmamentum est humanę societatis, hęc tribuit cuiq; quod suum est, neminem lædit: & ut pœna sontem, sic optimè meritos dignitate ac gloria afficit. A Justitia manat innocentia, amicitia, concordia, pietas, gratitudo, humanitas, facilitas, quę munera optimi civis sunt. Hæc quatuor inter se sorores mutuis nexibus colligatæ (ut de Gratiis Poëtæ fabulantur) nunquam separantur, una enim sine aliis perfecta esse non potest, sed manca omnino & inchoata

Temperantia.

Valerius Publicola.

Temperantiæ comites.

Providentia.

Prudentiæ adminicula.

Iustitia.

Iustitia rami.

Quatuor Virtutes sorores.

Gratia virtutum. esse videtur. Nam fortitudo sine prudentia temeritas est, prudẽtia autem sine justitia calliditas, & mala quędam malitia. Temperantia sine fortitudine ignavia est, justitia autem sine temperantia crudelitas. Unde illud *Summum ius* Ennii Poëtæ: *Summum ius, summa iniuria est.* Unicuiq; enim virtuti, qui rectè de moribus philosophantur, duo opponunt vitia; illud in primis quod apertè contrarium *Virtutum opposita.* est, & quod specie similitudinis adumbratur. Prudentiam imprudentiam habet contrariam, astutiam verò similem. Parsimoniæ contraria est effusio, similis autẽ tenacitas. Justitiæ contraria injustitia est. Libido quoque vindictæ similis; sic fortitudo ut ignaviam habet contrariam, sic similem duritiam: ut constantia inconstantiam contrariam habet, similem verò pertinaciam: quæ talia tametsi natura distant, fallunt tamen similitudinis specie. Concordent igitur inter se hæ quatuor virtutes, veluti in cantu, & fidibus fit, ut perfectam consonantiam & harmoniam faciant, qua nihil præclarius *Virtutis vis.* dici aut cogitari potest. Hæc erit ratio quæ civem nostrum ad perfectam fœlicitatem ducet. Nam tanti est virtus, ut sine ea nihil bene mortalibus esse possit & *Stoicorum de virtute sententia.* eum ea nihil desit. Vera siquidem mihi sententia Stoicorum esse videtur, & à doctissimis quibusque viris comprobanda, qua firmissimis argumentis ostendunt, *Bona externa.* *solam virtutem satis esse ad benè beateque vivendum.* Et si verè judicare volumus, bona illa corporis & externa, quæ adduntur ab Academicis & Peripateticis ad veram fœlicitatem, nobis potius adblandiuntur, & moribus nostris aliquid indulgent, quàm ad beatitudinem aliquid addant, quæ sola virtute perficitur, quod quidẽ *Libra virtutis & bonorũ externorum.* ex similitudine quam faciunt, satis apertè cerni licet. Dicunt enim si quis libram teneret, & in altera lance quicquid bonorum esse possit corporis & fortunæ imponeret, in altera autem vel minimum quippiam virtutis, ea ad terram usque deprimentur. Quocirca non videtur à Stoicorum sentẽtia discedere, sed eam aliis verbis comprobare, nec tamen manifestè annuere audent, ne victi cedere videantur, aut ab eorum præscriptio aberrare.

DE

DE UTILITATE CIVILI, DE ARTIum utilitate. TIT. III.

OPTIMA persuasio erit etiam civili viro, & à virtutum habitu manabit, si Senatū arbitrabitur ad homines juvandos, tutandos, cōservandosque institutum. Parum admodum esset, & indignum excellenti viro, si sibi soli suisúve Senatum factum duceret. Communis utilitas est, quæ homines commendatos efficit, & benè de omnibus meritos: quam tanti fecerunt antiqui, ut divinis honoribus honestarent illos à quibus commoda & utilitates accepissent. Hercules quidam præsens Deus apud omnes fere gentes habitus est, nullam aliam ob causam (cùm mortalis esset) in numen relatus credebatur, nisi quòd magnis commodis plerosq; populos affecisset: nā aut cum beluis vastantibus regiones certabat, aut fœdas obscœnasq; aves sagittis transfigebat, aut nephandos prædone latronesue, qui mare infestum habebant, seu itinera obsidebāt, interimebat, sive aliud quippiam id genu gerebat, quo hominibus prodesset, vitamque eorum tutiorem beatioremq; redderet. Dionysius (cui Baccho nomē fuit) Deus habitus est, ꝙ apud Thebas vini usum docuerit, & nō modo bellicis virtutibus illustris fuerit, sed & rerū occultarū indagator optimus. Is primò philosophatus est in Europa, deinde in Asiā, & præcipuè apud Indos; quos & bello domuit, & legibus ordinavit, hos omnes præter Gāgaridas subegit: & cū in vicis habitarēt urbes pulcherrimas cōdidit; virosq; in eas trāstulit, regionē instituit, & leges optimas tulit, forū constituit, unde & apud ipsos divinos meruit honores. Osiris quoq; Aegyptios ob salubre inventū medicinæ, & ꝙ vitium sationē primus eos docuit, divinis honoribus honestat' fuit. Sic Triptolemus, qui frumenti usum Atticos docuit, Deus habitus, & Isis ꝙ frumenta serere, & lini usum Aegyptios docuerit, Dea existimata est. Præmiis siquidē haud dubiè & honoribus digni sunt, qui inventis suis hominibus prosunt. Sed quando in neutriq omnibus concessum est, id saltē quisq; præstare potest, ut ne cui dicto, pteruō aut facto nocere audeat. Sic.n. vivere, ut nemini unq obsis, etiam si id cum emolumēto tuo & sine fraude efficere possis, sapientis viri est, (ut Arce-

Civis benè meritus.

Utilitas communis.

Hercules cur in numen relatus.

Labores Herculis.

Dionysius. Bacchus.

Dionysius philosophus primus in Europa.

Osiris.

Triptolemus. Isis.

Nulli obesse.

silaus Zenoni assentiens affirmat) cavereque ne capiatur, & ne fallatur videre. Sed non minor virtus erit diligenter advertere, ne aliquem lædas, aut injuria lacessas, *cùm longè melius sit* (ut Socrates ait) *injuriam accipere quàm injuria aliquem afficere.* Hæc sunt studia quæ eum charum civibus facient, & de Republ. bene meritum. Nam vera est illa Ciceronis sententia: *Laudari, diligi, coli gloriosum est: metui & odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum.* Charitate enim & benevolentia civium sceptrum esse oportet, non opulentia aut armis. Atqui animi ingenui est, nullo modò permittere ut quispiam se ipsum decipiat. Quod quidem scitè admodum exemplo pulcherrimo docuit Carneades. *Si scires* (inquit) *aspidem occultè uspiam latere, & velle imprudentem aliquem super ea assidere, cuius mors etiam tibi emolumento futuro sit: improbè feceris nisi monueris ne assideat.* Studium virtutis est, quod bonum civem facit, eo namque habitu mentis inducitur, ut nihil turpe cogitare possit nihilque agere quod non rectum omni ex parte sit. & virtutem toto (ut dicitur) pectore amplectitur. Sic turpitudinem fugit, eaq; quam vis non lædatur, ita offenditur, ut ne eum quidem quem sceleratè, impunè, flagitioseque vivere putat, æquis oculis intueri possit. Callidi quidem hominis est, & hebetis omnino ingenii legum formidine à vitiis cohiberi. Neq; erit in tenebris cum eo dimicandum, qui nihil timet nisi testē & judicem. Bonus quidem vir semper idem est, nunquam à seipso discedit, & probus esse quàm haberi mavult, nullis simultatis involucris obtegitur. Frons eadē, iidemq; oculi, vultus verus semper erit, oratio itidem verissima. Contra leges institutа & mores nihil aget, etiam si id impunè facere possit. *Leges enim vetant*, inquit Socrates, *cùm è custodia eum vi educere vellent discipuli.* Cavebit etiam summopere, ne quid in eo insigne vitium esse dicatur. Artes exercebit quibus honestè & sine injuria vivere possit, & familiam educare: habere enim debet rationem rei familiaris, ut liberis, amicis, aliisque necessariis opituletur, & Reipub. in primis, cùm tempus exigit: *Singulorum omnium facultates & opes* (ut ait Cicero) *divitiæ sunt civitatis.* Lucretur tamen sine injuria, ut sæpe jam diximus. Nam *malè parta* (ut ait Po-

Neminem lædere.

Sceptrum civium.

Vide Iust. Lips. Politica.

Carneadis admonitū.

Studium virtutis.

Callidus homo.

Bonus vir, qualis in toto vitæ curriculo.

Artium exercitatio.

Singulorum opes divitiæ civitatis.

cta ille vetustissimus) *male dilabuntur.* Proderit quibuscunq; poterit, oberit nemini, & nihil magis lucro apponet, quam quotidie aliquid discere: Nam ille in Repub. præferēdus est, qui virtute præstat, & inter cives ille majori laude dignus erit, qui plures artes cū utilitate civiū exercere potest. Hippias (qui temporibus Socratis vixit) disertissimus fuit Orator & Philosophus peregregius, is cùm ad Olympicum certamen venisset, magnę admirationi omnibus fuit, quòd omnia quæ ad usum corporis habebat, suis ipse manibus effecerat: vestem namque sibi texuerat, baltheum celaverat, anulum sculpserat, & crepidas Græcorum more sibi paraverat. Quanta admiratio quantaque utilitas fuit, in Sphæra illa, quam ad similitudinem mundanæ Sphæræ primus omnium fecit Archimedes Syracusanus? Eam non modò Cicero, sed complures tum Græci tum Latini scriptores admirabili effecerūt laude. Et in primis Claudianus Poëta his versib⁹.

Quis in Repub. alius præferendus.

Hippias orator.

Sphæram Archimedes primus invenit.

Cicero Tusc. Quæst. li. 4.

Iupiter in parvo cùm cerneret æthera vitro,
Risit, & ad superos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progressa potentia curæ?
Iam meus in fragili luditur orbe labor:
Iura poli, rerumq; fidemq; virorum
Ecce Syracusius transtulit arte senex.
Inclusus variis famulatur spiritus astris,
Hoc unum certis motibus urget opus.
Percurrit proprium mentitus signifer annum,
Scintilata novo Cynthia mense redit.
Iamq; suum volvens audax industria mundum
Gaudet & humana sidera mente videt.
Quid falso insontem tonitru Salmonea miror?
Aemula naturæ parva reperta manus.

Architas quoque Tarentinus Pythagoricus Philosophus nobilissimus, qui ad Platonem literas dedit, ut à Dionysio caveret si vitæ suæ benè consultum vellet, cōpluribus admirationi fuit, quòd ad artes penè omnes calleret: is tanto acumine ingenii exstitit, ut simulachrum columbæ miraquadam rationę atque arte fecerit, quod quidem volasse Phavorinus Philosophus retulit. Ita erat libramentis quibusdam suspensum, & in eo inclusa aura temperato spiritu ad volatum compellebat.

Architas Tarent.

Columba lignea volatilis.

Civis quis iure dici possit. tibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Sed videndum in primis est, quem civem esse habendum hujus civitatis nostræ arbitremur. Et si colluvionē omnem quæ unis mœnibus clauditur, civili nomine dignam esse dicimus. Homerus tamen, qui eum secuti sunt, eos solummodo cives opinantur, qui ad honores capessendos muneraque civilia obeunda habiles sint. Alii volunt cives omnes censeri, qui ingenuis civibusq; parentibus orti sint. Aliis satis visum est, si ex altero parente *Cives adscripti.* cive sunt geniti. Fuerunt qui propter parvam populi frequentiam peregrinos civitati adscriberent, dummodo domum intra urbem ædificarent, artem exercerent, affinitatémve contraherent: verumtamen civem (ut *Origo facit civem.* Romani Jureconsulti perhibent) sola origo facit. Quocirca filius, qui in alia civitate ortus est, & ex alia patrem oriundum habet, germanæ patriæ civis dicitur, non ejus in qua natus est, domiciliúmve contraxit. Ci*Patria duplex: Germana & Iuris.* cero in libris quos de legibus scripsit, duas patrias sibi esse testatur, unam germanam, ex qua oriundus esset: alteram juris, in qua natus & educatus, & in civilem *Cato ortu Tusculanus, iure Romanus.* societatem accitus est. Idemq; usu venire M. Cato asserit, qui cùm Tusculanus esset in civitatem tamen Romanam susceptus, ortu Tusculanus, jure autem Romanus civis haberetur. Ejusmodi igitur civitatis nostræ civem esse dicemus, qui patrē inter majores indigenas *Matris conditio.* habuerit (nam de matre minus curandum est, peregrina nécne fuerit, dummodo sit ingenua) quem quidē ad munera capessenda aptum per naturā esse arbitramur, si per ejus virtutes licebit: *nam* (ut superius diximus) *Magistratuum munera.* *magistratus munera, virtutum, non generis aut gratiæ præmia decernenda sunt.* Erit & secundū civium genus eorum qui cùm peregrini sint, urbem nostrā aliquo excellenti munere affecerunt, deq; ea optimè meriti privilegium meruerunt. Qui civitate quidem donati, publicis *Civitate donati.* etiam munerib. honestati sunt: qua indulgentia, ac benignitate Romani sæpenumero usi sunt, exemplo Ro*Romulus.* muli urbis conditoris, qui tanta sapientia valuit, ut plerosq; populos uno eodéq; die hostes ac cives habuerit. Nec aliud quippiā (ut Cornelius Tacitus refert) authore Claudio Nerone magis exitio fuit Lacedæmoniis &

Athe-

Athenienſibus,quamquã armis pollebant, quàm quòd victos omnes populos perpetuò pro alienigenis arcebant,qua quidem in re Rom.eos qui in Rep.longè magis promeruerant, majore libertate donatos Quirites eſſe voluerunt. Inhumanum ſiquidem eſt peregrinos eos appellare, qui de civitate optimè meriti, ſibi patriam obnoxiam beneficiis effecerunt. Erunt igitur noſtri,origine alii,alii autem privilegio.Sed priores nobis fortuna,ſecundos verò beneficium præſtabit.

Quirites.

Privilegio cives.

De civili viro, de concordia civium, de animi ratione, de civilibus virtutibus, de fortitudine, & eius comitibus, de iuſtitia, & eius comitibus.

Tit. II.

Civilem virum ſi quis paucis verbis determinare volet, dicet eum virum bonum & Reipubl.utilem. In primis namque oportet ut ante oculos eam habeat Platonis ſententiam, quæ oſtendit *homines non tantùm ſibi natos eſſe, ſed patriam partem, partem liberos, affines, amicosq; ſibi vendicare, & id iure quidem optimo.* Humana enim ſocietas ad vitæ commoditatem inſtituta eſt, & ad majorem vivendi libertatem, tutiorem, beatioremq; degẽdi rationem.Hæc cum cogitabimus,dignoſcemus nos patrię debere opem,conſilium auxiliumq;. Apes & formicæ animalia non modo puſilla, ſed muta etiam nobis exemplo eſſe debent,quæ quidem in communi laborant,ſimul congregant,ſimul conſervant, iiſdem munimentis aſſervantur, communem periculo hoſtem propulſant,& opes,liberos,populumq; tuẽtur. Quî enim bonus civis haberi poteſt, qui ſibi ſoli prodeſt,ſibi congregat,nec impertitur reliquis,vixq; patitur præ avaritia liberos,conjugemq;ad neceſſitatem etiam victitare? Rempubl. quaſi navim exiſtimare debemus, omnium qui in ea vehuntur manibus officioq; indiget. Et pro viribus ſuis quiſque niti debet, non modò ne evertatur ſed ut in tutiſſimum portum ſe recipiat. Et ut in ea alius gubernaculum regit, alius antennas dirigit,

Zwingerus, l. 2. Volum. 20.

Vir civilis quis.

Humanæ ſocietatis finis.

Apum & formicarum induſtria.

Reſpublica navi aſſimilata.

alius rudentibus adest, alius aliis rebus incumbit, & una omnibus ratio est, ut navim tueantur: sic & cives omnes efficere debent, ut alius consilio, alius diligentia, alius opibus, alius opera, atq; industria Rempublic. adjuvet: quò non modò servetur, verum in dies magis magisque augeatur. Taliter animati cives optimi habendi sunt. Faciunt namq; Rempubl. opulentissimam. Nullæ enim opes, nulla vectigalia magis augent civitatem, tutioremque reddunt, quam si cives inter se concordes sint ad benè de ea promerendum: & alia ex parte, nulla potentia nullæque opes satis firmæ sunt, ubi animi civium nutant, & in diversas partes rapiuntur, quod mirabili quidem exemplo docuit Scilurus: nam cum morbo senioq; confectus jam deficeret, filios octoginta mares, quos habebat, evocari jussit, hastarumque fascem (quem pro liberorum numero devinxerat) manibus tenens, singulisque protendens: ut illum confringerent imperavit. Negantibus autem illis se id perficere posse, singulas educens hastas facilè omnes defregit, eosque monuit, dum concordes unà essent, nullis viribus superari posse, sed firmos diutius ac potentes fore: verùm imbecilles admodum, si dissidentes discordesq; essent, & facilè de se victoriam minimo etiam cuiq; hosti præbituros. Hoc quamquam uni familiæ præceptum esse videtur, ad universam tamen civilem societatem pertinet, quę tunc sit conjunctissima cum pari animo, concordiq; voluntate regitur: veraque est illa vetustissima sententia, qua dicitur, *Rempublicam diuturnum, atq; immortale animal, quod nunquam occidit, nisi ipsi vim afferat, mortemq; sibi consciscat.* Imperium orbis terræ tam diu Romani tenuerunt, quandiu à civili sanguine, intestinoq; bello manus abstinuerunt. Sed ubi Cinnæ ambitio, Syllæ infamis illa tabula, Marii cædes, generi soceriq; arma Rempublicam invaserunt, victores, dominiq; rerum Romani, ludibrio plebi barbarisq; hostibus extitere. Discordia etiam laborantes Athenienses à Lacedæmoniis Lysandro duce victi sunt, qui sub eorum ditione tam diu fuerant, & numero, viribus opibusque longè inferiores. Quocirca nulla persuasio in libera civitate præstatior esse potest, qua singuli ad concordiam insti-

Civium varia officia.

Concordia civium quid præstet.

Scilurus ut filios ad concordiam adhortatus sit.

Resp. animal immortale.

Discordia Romanos perdidit.

Athenienses discordia victi.

instituuntur quaq; minimæ etiam civitates augentur, & perpetua libertate fruuntur. Hic est murus tutus. Hæ sunt adamantinæ turres de equibus Poetæ fabulantur, quæ nullis viribus, nullo ariete, nulloque Jovis fulmine d rui possunt. Taliter animatus erit civis noster, quem optimum esse volumus, si Pythagoræ, Platonisq; sententiam secutus, cognoverit animum nostrum triplicem esse, cujus quidem principatum, rationem in capite sitam esse ostendunt, tanquam in arce corporis, ut immortalis existens, pabulo contemplationis maximarum rerum semper aleretur. Hanc corporis partem, mundi hominumq; conditor, ad similitudinem mundanæ Sphæræ effecit, hominemque ipsum ad cœlum erexit, contra reliquarum animantium naturam, quæ pronæ terram aspectantes, vix cœlum contueri possunt, ut ostenderet hominem Dei contemplatorem esse debere, & mentem ejus (quæ in cerebro sedem habet) ducem & quasi habenam hominis esse. Inest namque in ea omnis humana ratio, quæ gerendorum ordinē præse fert, tempora metitur, præsentia præteritis annectit, & sic futura præsagire nititur. Alteras duas seclusas dignoscet à superiore, & in pectore iram, cupiditatem verò subter præcordia collocatam, quæ quidem non participes rationis sunt, ut superior, sed ejus omnino expers. At veluti prior illa ad tranquillitatem & placidam quietamque vitam ducit, ac etiam ad commentationem scientiamq; divinarum humanarumq; rerum: sic posteriores contrà ad iram, concupiscentiam, turbidosq; omnes motus non rapiunt. Quibus ex rebus consequens est, ut nos ipsos ignoremus, & inscitia rerum omniū laborantes cæci in tenebris diutius aberremus: Disponat animum suum civis noster, ut munere suo fungatur. Est enim animi munus ratione uti, quæ quidem semper dominari debet, & appetitum adeò obsequentem habere, ut nihil turpe, nihil indecorum appetat: & veluti exultans ac prosiliens equos optimi sessoris habena regitur, sic appetitus à ratione ducatur, cui semper acquiescat, & nunquam duriore cervice obluctetur, si bonus vir ac sapiens esse voluerit Nam sapiens animus omnes motus dicto obsequentes habena regit.

Adamantinæ turres poëtarum.

Animus triplex.

Rationis sedes.

Homo cur erecta facie sit effigiatus.

Iræ sedes.
Cupiditas.

Animi munus.

Verā

constantiam, tolerantiam, firmitatem, quæ optimæ comites sunt ad magna quæque Reip. munera obeunda. Aderit Temperantia, quæ in prætermittendis voluptatibus maximè cernitur, nec permittet ut aliquo pręcipiti cursu rapiatur, sed eum moderatissimum cùm prosperis in rebus, tum in adversis reddet, nec offerentem in magistratibus patietur, sed ut imperium à Senatu populoque deferri cognoscat suadebit: & denique nihil per vim aget: quo quidem nihil deterius, nihilque detestabilius in libera civitate esse potest: Imitabiturq; in hac potissimum virtute P. Valerium cui Publicolæ à Senatu populoque Romano nomen inditum est, qui cum exactis Regibus summam authoritatem populo deferente ac etiam ex Senatus consulto accepisset, nunquam tamen ea usus est, nisi modestissimè; legemque tulit ne quis magistratus in civem Romanum, qui ad populum provocasset, animadvertere posset, & ultro Sp. Lucretium collegā assumpsit, cui etiam (quia major natu erat) fasces transferri jussit: Temperantiam sequitur modestia, verecundia, abstinentia, castitas, honestas, parcitas, sobrietas, quæ virtutes freno rationis omnes cupiditates comprimunt. Aderit Prudentia, quæ in delectu bonorum malorumq; versatur, sine qua nihil rectè agi potest: quam Cicero detractis duabus literis à providendo, quasi providentiam dictam putat: quam quidem scientiam expetendarum, fugiendarumq; rerum esse opinatur. Prudentiæ munus est, omnia ad rationis normam dirigere, nihil agere pœnitendum, fortunæ aditus quasi divina quadam ratione præoccupare, nihil præter rectū agere. Huic enim virtuti inest ratio, intellectus, circunspectio, providentia, docilitas & cautio, hanc etiam comitabitur Justitia, quę firmamentum est humanę societatis, hęc tribuit cuiq; quod suum est, neminem lædit: & ut pœna sontem, sic optimè meritos dignitate ac gloria afficit. A Justitia manat innocentia, amicitia, concordia, pietas, gratitudo, humanitas, facilitas, quę munera optimi civis sunt. Hæc quatuor inter se sorores mutuis nexibus colligatæ (ut de Gratiis Poëtæ fabulantur) nunquam separantur, una enim sine aliis perfecta esse non potest, sed manca omnino & inchoata esse

Temperantia.

Valerius Publicola.

Temperantiæ comites.

Providentia.

Prudentiæ adminicula.

Iustitia.

Iustitiæ rami.

Quatuor virtutes sorores.

Gratia virtutum. esse videtur. Nam fortitudo sine prudentia temeritas est, prudẽtia autem sine justitia calliditas, & mala quędam malitia. Temperantia sine fortitudine ignavia est, justitia autem sine temperantia crudelitas. Unde illud *Summum ius* Ennii Poetæ: *Summum ius, summa iniuria est.* Unicuiq; enim virtuti, qui rectè de moribus philosophantur, duo opponunt vitia; illud in primis quod apertè contrarium *Virtutum opposita.* est, & quod specie similitudinis adumbratur. Prudentiam imprudentiam habet contrariam, astutiam verò similem. Parsimoniæ contraria est effusio, similis autẽ tenacitas. Justitiæ contraria injustitia est. Libido quoque vindictæ similis; sic fortitudo ut ignaviam habet contrariam, sic similem duritiam: ut constantia inconstantiam contrariam habet, similem verò pertinaciam: quæ talia tametsi natura distant, fallunt tamen similitudinis specie. Concordent igitur inter se hæ quatuor virtutes, veluti in cantu & fidibus fit, ut perfectam consonantiam & harmoniam faciant, qua nihil præclarius *Virtutis vis.* dici aut cogitari potest. Hæc erit ratio quæ civem nostrum ad perfectam fœlicitatem ducet. Nam tanti est virtus, ut sine ea nihil bene mortalibus esse possit & *Stoicorum de virtute sententia.* cum ea nihil desit. Vera siquidem mihi sententia Stoicorum esse videtur, & à doctissimis quibusque viris comprobanda, qua firmissimis argumentis ostendunt, *Bona externa.* *solam virtutem satis esse ad benè beateque vivendum.* Et si verè judicare volumus, bona illa corporis & externa, quæ adduntur ab Academicis & Peripateticis ad veram fœlicitatem, nobis potius adblandiuntur, & moribus nostris aliquid indulgent, quàm ad beatitudinem aliquid addant, quæ sola virtute perficitur, quod quidẽ *Libra virtutis & bonorũ externorum.* ex similitudine quam faciunt, satis apertè cerni licet. Dicunt enim si quis libram teneret, & in altera lance quicquid bonorum esse possit corporis & fortunæ imponeret, in altera autem vel minimum quippiam virtutis, ea ad terram usque deprimentur. Quocirca non videtur à Stoicorum sentẽtia discedere, sed eam aliis verbis comprobare, nec tamen manifestè annuere audent, ne victi cedere videantur, aut àb eorum præscriptio aberrare.

DE VTILITATE CIVILI, DE ARTIum utilitate. TIT. III.

OPTIMA persuasio erit etiam civili viro, & à virtutum habitu manabit, si Senatū arbitrabitur ad homines juvandos, tutandos, cõservandosque institutum. Parum admodum esset, & indignum excellenti viro, si sibi soli suisúve Senatumfactum duceret. Communis utilitas est, quæ homines commendatos efficit, & benè de omnibus meritos: quam tanti fecerunt antiqui, ut divinis honoribus honestarent illos à quibus commoda & utilitates accepissent. Hercules quidam præsens Deus apud omnes ferè gentes habitus est, nullam aliam ob causam (cùm mortalis esset) in numen relatus credebatur, nisi quòd magnis commodis plerosq; populos affecisset: nā aut cum beluis vastantibus regiones certabat, aut fœdas obscœnasq; aves sagittis transfigebat, aut nephandos prædones latronesue, qui mare infestum habebant, seu itinera obsidebāt, interimebat, sive aliud quippiam id genus gerebat, quo hominibus prodesset, vitamque eorum tutiorem beatioremq; redderet. Dionysius (cui Baccho nomē fuit) Deus habitus est, ꝙ apud Thebas vini usum docuerit, & nō modo bellicis virtutibus illustris fuerit, sed & rerū occultarū indagator optimus. Is primò philosophatus est in Europa, deinde in Asiā, & præcipuè apud Indos; quos & bello domuit, & legibus ordinavit, hos omnes præter Gāgaridas subegit: & cū in vicis habitarēt urbes pulcherrimas cōdidit; virosq; in eas trāstulit, regionē instituit, & leges optimas tulit, forū constituit, unde & apud ipsos divinos meruit honores. Osiris quoq; Aegyptios ob salubre inventū medicinæ, & ꝙ vitium sationē primus eos docuit, divinis honoribus honestatꝰ fuit. Sic Triptolemus, qui frumenti usum Atticos docuit, Deus habitus, & Isis ꝙ frumenta serere, & lini usum Aegyptios docuerit, Dea existimata est. Præmiis siquidē haud dubiè & honoribus digni sunt, qui invētis suis hominibus prosunt. Sed quando in neutrū omnibus concessum est, id saltē quisq; præstare potest, ut ne cui dicto, prævo aut facto nocere audeat. Sic.n. vivere, ut nemini unꝗ obsis, etiam si id cum emolumēto tuo & sine fraude efficere possis, sapientis viri est, (ut Arce-

Civis benè meritus.

Vtilitas communis.

Hercules cur in numen relatus.

Labores Herculis.

Dionysius. Bacchus.

Dionysius philosophꝰ primus in Europâ.

Osiris.

Triptolemus. Isis.

Nulli obesse.

silaus Zenoni assentiens affirmat) cavereque ne capiatur, & ne fallatur videre. Sed non minor virtus erit diligenter advertere, ne aliquem lædas, aut injuria lacessas, *cùm longè melius sit* (ut Socrates ait) *injuriam accipere quàm injuria aliquem afficere.* Hæc sunt studia quæ eum charum civibus facient, & de Republ. bene meritum. Nam vera est illa Ciceronis sententia: *Laudari, diligi, coli gloriosum est: metui & odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum.* Charitate enim & benevolentia civium sceptrum esse oportet, non opulentia aut armis. Atqui animi ingenui est, nullo modò permittere ut quispiam se ipsum decipiat. Quod quidem scitè admodum exemp'o pulcherrimo docuit Carneades. *Si scires* (inquit) *aspidem occultè uspiam latere, & velle imprudentem aliquem super ea assidere, cuius mors etiam tibi emolumento futuro sit: improbè feceris nisi monueris ne assideat.* Studium virtutis est, quod bonum civem facit, eo namque habitu mentis inducitur, ut nihil turpe cogitare possit nihilque agere quod non rectum omni ex parte sit, & virtutem toto (ut dicitur) pectore amplectitur. Sic turpitudinem fugit, eaq; quamvis non lædatur, ita offenditur, ut ne eum quidem quem scelerate, impunè, flagitioseque vivere putat, æquis oculis intueri possit. Callidi quidem hominis est, & hebetis omnino ingenii legum formidine à vitiis cohiberi. Neq; erit in tenebris cum eo dimicandum, qui nihil timet nisi testē & judicem. Bonus quidem vir semper idem est, nunquam à seipso discedit, & probus esse quàm haberi mavult, nullis simulatis involucris obtegitur. Frons eadē, iidemq; oculi, vultus verus semper erit, oratio itidem verissima. Contra leges instituta & mores nihil aget, etiam si id impunè facere possit. *Leges enim vetant*, inquit Socrates, *cùm è custodia eum vi educere vellent discipuli.* Cavebit etiam summopere, ne quid in eo insigne vitium esse dicatur. Artes exercebit quibus honestè & sine injuria vivere possit, & familiam educare: habere enim debet rationem rei familiaris, ut liberis, amicis, aliisque necessariis opituletur, & Reipub. in primis, cùm tempus exigit: *Singulorum omnium facultates & opes* (ut ait Cicero) *divitiæ sunt civitatis.* Lucretur tamen sine injuria, ut sæpe jam diximus. Nam *malè parta* (ut ait Po-

Neminem lædere.

Sceptrum civium.

Vide Iust. Lips. Politica.

Carneadis ad monitũ.

Studium virtutis.

Callidus homo.

Bonus vir, qualis in toto vitæ curriculo.

Artium exercitatio.

Singulorum opes divitiæ civitatis.

cta ille vetustissimus) *malè dilabuntur*. Proderit quibuscunq; poterit, oberit nemini, & nihil magis lucro apponet, quam quotidie aliquid discere: Nam ille in Repub. præferēdus est, qui virtute præstat, & inter cives ille majori laude dignus erit, qui plures artes cū utilitate civiū exercere potest. Hippias (qui temporibus Socratis vixit) disertissimus fuit Orator & Philosophus peregregius, is cùm ad Olympicum certamen venisset, magnę admirationi omnibus fuit, quòd omnia quæ ad usum corporis habebat, suis ipse manibus effecerat: vestem namque sibi texuerat, baltheum celaverat, anulum sculpserat, & crepidas Græcorum more sibi paraverat. Quanta admiratio quantaque utilitas fuit, in Sphæra illa, quam ad similitudinem mundanæ Sphæræ primus omnium fecit Archimedes Syracusanus? Eam non modò Cicero, sed complures tum Græci tum Latini scriptores admirabili effecerūt laude. Et in primis Claudianus Poëta his versib⁹.

Quis in Repub. aliis præferendus.
Hippias orator.
Sphæram Archimedes primus invenit.
Cicero Tusc. Quæst. li. 4.

Iupiter in parvo cùm cerneret æthera vitro,
Risit, & ad superos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progressa potentia curæ?
Iam meus in fragili luditur orbe labor:
Iura poli, rerumq; fidemq; virorum
Ecce Syracusius transtulit arte senex.
Inclusus variis famulatur spiritus astris,
Hoc unum certis motibus urget opus.
Percurrit proprium mentitus signifer annum,
Scintilata novo Cynthia mense redit.
Iamq; suum voluens audax industria mundum
Gaudet & humana sidera mente videt.
Quid falso insontem tonitru Salmonea miror?
Aemula naturæ parva reperta manus.

Architas quoque Tarentinus Pythagoricus Philosophus nobilissimus, qui ad Platonem literas dedit, ut à Dionysio caveret si vitæ suæ benè consultum vellet, cōpluribus admirationi fuit, quòd ad artes penè omnes calleret: is tanto acumine ingenii exstitit, ut simulachrum columbæ mira quadam rationę atque arte fecerit, quod quidem volasse Phavorinus Philosophus retulit. Ita erat libramentis quibusdam suspensum, & in eo inclusa aura temperato spiritu ad volatum compellebat.

Architas Tarent.
Columba lignea volatilis.

tibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Sed videndum in primis est, quem civem esse habendum hujus civitatis nostrę arbitremur. Et si colluvionē omnem quæ unis mœnibus clauditur, civili nomine dignam esse dicimus. Homerus tamen, qui eum secuti sunt, eos solummodo cives opinantur, qui ad honores capessendos muneraque civilia obeunda habiles sint. Alii volunt cives omnes censeri, qui ingenuis civibusq; parentibus orti sint. Aliis satis visum est, si ex altero parente cive sunt geniti. Fuerunt qui propter parvam populi frequentiam peregrinos civitati adscriberent, dummodo domum intra urbem ædificarent, artem exercerent, affinitatémve contraherent: verumtamen civem (ut Romani Jureconsulti perhibent) sola origo facit. Quocirca filius, qui in alia civitate ortus est, & ex alia patrem oriundum habet, germanæ patriæ civis dicitur, non ejus in qua natus est, domiciliúmve contraxit. Cicero in libris quos de legibus scripsit, duas patrias sibi esse testatur, unam germanam, ex qua oriundus esset: alteram juris, in qua natus & educatus, & in civilem societatem accitus est. Idemq; usu venire M. Cato asserit, qui cùm Tusculanus esset in civitatem tamen Romanam susceptus, ortu Tusculanus, jure autem Romanus civis haberetur. Ejusmodi igitur civitatis nostræ civem esse dicemus, qui patrē inter majores indigenas habuerit (nam de matre minus curandum est, peregrina nécne fuerit, dummodo sit ingenua) quem quidē ad munera capessenda aptum per naturā esse arbitramur, si per ejus virtutes licebit: *nam* (ut superius diximus) *magistratus munera, virtutum, non generis aut gratia præmia decernenda sunt.* Erit & secundū civium genus eorum qui cùm peregrini sint, urbem nostrā aliquo excellenti munere affecerunt, deq; ea optimè meriti privilegium meruerunt. Qui civitate quidem donati, publicis etiam munerib. honestari sunt: qua indulgentia, ac benignitate Romani sæpenumero usi sunt, exemplo Romuli urbis conditoris, qui tanta sapientia valuit, ut plerosq; populos uno eodēq; die hostes ac cives habuerit. Nec aliud quippiā (ut Cornelius Tacitus refert) authore Claudio Nerone magis exitio fuit Lacedæmonii & Athe-

Civis quis iure dici possit.

Cives adscripti.

Origo facit civem.

Patria duplex: Germana & Iuris.

Cato ortu Tusculanus, iure Romanus.

Matris conditio.

Magistratuum munera.

Civitate donati.

Romulus.

Atheniensibus,quamquā armis pollebant, quàm quòd victos omnes populos perpetuò pro alienigenis arcebant,qua quidem in re Rom.eos qui in Rep.longè magis promeruerant, majore libertate donatos Quirites esse voluerunt. Inhumanum siquidem est peregrinos eos appellare, qui de civitate optimè meriti, sibi patriam obnoxiam beneficiis effecerunt. Erunt igitur nostri,origine alii,alii autem privilegio.Sed priores nobis fortuna,secundos verò beneficium præstabit. *Quirites.* *Privilegio cives.*

DE CIVILI VIRO, DE CONCORDIA civium, de animi ratione, de civilibus virtutibus, de fortitudine, & eius comitibus, de iustitia, & eius comitibus.

TIT. II.

CIVILEM virum si quis paucis verbis determinare volet, dicet eum virum bonum & Reipubl.utilem. In primis namque oportet ut ante oculos eam habeat Platonis sententiam, quæ ostendit *homines non tantùm sibi natos esse, sed patriam partem, partem liberos, affines, amicosq́, sibi vendicare, & id iure quidem optimo.* Humana enim societas ad vitæ commoditatem instituta est, & ad majorem vivendi libertatem, tutiorem, beatioremq́; degēdi rationem. Hæc cum cogitabimus,dignoscemus nos patrię debere opem,consilium auxiliumq́;. Apes & formicæ animalia non modo pusilla, sed muta etiam nobis exemplo esse debent,quæ quidem in communi laborant,simul congregant,simul conservant, iisdem munimentis asservantur, communem periculo hostem propulsant,& opes,liberos,populumq́; tuētur. Quî enim bonus civis haberi potest, qui sibi soli prodest,sibi congregat,nec impertitur reliquis,vixq́; patitur præ avaritia liberos,conjugemq́;ad necessitatem etiam victitare? Rempubl. quasi navim existimare debemus, omnium qui in ea vehuntur manibus officioq́; indiget. Et pro viribus suis quisque niti debet, non modò ne evertatur sed ut in tutissimum portum se recipiat. Et ut in ea alius gubernaculum regit, alius antennas dirigit, *Zvvingerus, l. 2.Volum.20.* *Vir civilis quis.* *Humana societatis finis.* *Apum & formicarum industria.* *Respublica navi assimilata.*

alius

alius rudentibus adest, alius aliis rebus incumbit, & una omnibus ratio est, ut navim tueantur: sic & cives omnes efficere debent, ut alius consilio, alius diligentia, alius opibus, alius opera, atq; industria Rempublic. adjuvet: quò non modò servetur, verum in dies magis magisque augeatur. Taliter animati cives optimi habendi sunt. Faciunt namq; Rempubl. opulentissimam. Nullæ enim opes, nulla vectigalia magis augent civitatem, tutioremque reddunt, quam si cives inter se concordes sint ad benè de ea promerendum: & alia ex parte, nulla potentia nullæque opes satis firmæ sunt, ubi animi civium nutant, & in diversas partes rapiuntur, quod mirabili quidem exemplo docuit Scilurus: nam cum morbo senioq; confectus jam deficeret, filios octoginta mares, quos habebat, evocari jussit, hastarumque fascem (quem pro liberorum numero devinxerat) manibus tenens, singulisque protendens: ut illum confringerent imperavit. Negantibus autem illis se id perficere posse, singulas educens hastas facilè omnes defregit, eosque monuit, dum concordes unà essent, nullis viribus superari posse, sed firmos diutius ac potentes fore: verùm imbecilles admodum, si diffidentes discordesq; essent, & facilè de se victoriam minimo etiam cuiq; hosti præbituros. Hoc quamquam uni familiæ præceptum esse videtur, ad universam tamen civilem societatem pertinet, quę tunc fit conjunctissima cum pari animo, concordiq; voluntate regitur: veraque est illa vetustissima sententia, qua dicitur, *Rempublicam diuturnum, atq; immortale animal, quod nunquam occidit, nisi ipsi vim afferat, mortemq; sibi consciscat.* Imperium orbis terræ tam diu Romani tenuerunt, quandiu à civili sanguine, intestinoq; bello manus abstinuerunt. Sed ubi Cinnæ ambitio, Syllæ infamis illa tabula, Marii cædes, generi socerique arma Rempublicam invaserunt, victores, dominiq; rerum Romani, ludibrio plebi barbarisq; hostibus extitere. Discordia etiam laborantes Athenienses à Lacedæmoniis Lysandro duce victi sunt, qui sub eorum ditione tam diu fuerant, & numero, viribus opibusque longè inferiores. Quocirca nulla persuasio in libera civitate præstantior esse potest, qua singuli ad concordiam insti-

Civium varia officia.

Concordia civium quid præstet.

Scilurus ut filios ad concordiam adhortatus sit.

Resp. animal immortale.

Discordia Romanos perdidit.

Athenienses discordia victi.

instituuntur quaq; minimæ etiam civitates augentur, & perpetua libertate fruuntur. Hic est murus tutus. Hæ sunt adamantinæ turres de equibus Poëtæ fabulantur, quæ nullis viribus, nullo ariete, nulloque Jovis fulmine d rui possunt. Taliter animatus erit civis noster, quem optimum esse volumus, si Pythagoræ, Platonisq; sententiam secutus, cognoverit animum nostrum triplicem esse, cujus quidem principatum, rationem in capite sitam esse ostendunt, tanquam in arce corporis, ut immortalis existens, pabulo contemplationis maximarum rerum semper aleretur. Hanc corporis partem, mundi hominumq; conditor, ad similitudinem mundanæ Sphæræ effecit, hominemque ipsum ad cœlum erexit, contra reliquarum animantium naturam, quæ pronæ terram aspectantes, vix cœlum contueri possunt, ut ostenderet hominem Dei contemplatorem esse debere, & mentem ejus (quæ in cerebro sedem habet) ducem & quasi habenam hominis esse. Inest namque in ea omnis humana ratio, quæ gerendorum ordinē præse fert, tempora metitur, præsentia præteritis annectit, & sic futura præsagire nititur. Alteras duas seclusas dignoscet à superiore, & in pectore iram, cupiditatem verò subter præcordia collocatam, quæ quidem non participes rationis sunt, ut superior, sed ejus omnino expers. At veluti prior illa ad tranquillitatem & placidam quietamque vitam ducit, ac etiam ad commentationem scientiamq; divinarum humanarumq; rerum; sic posteriores contrà ad iram, concupiscentiam, turbidosq; omnes motus non rapiunt. Quibus ex rebus consequens est, ut nos ipsos ignoremus, & inscitia rerum omniū laborantes cæci in tenebris diutius aberremus: Disponat animum suum civis noster, ut munere suo fungatur. Est enim animi munus ratione uti, quæ quidem semper dominari debet, & appetitum adeò obsequentem habere, ut nihil turpe, nihil indecorum appetat: & veluti exultans ac prosiliens equos optimi sessoris habena regitur, sic appetitus à ratione ducatur, cui semper acquiescat, & nunquam duriore cervice obluctetur, si bonus vir ac sapiens esse voluerit. Nam sapiens animus omnes motus dicto obsequentes habena regit.

Adamantinæ turres poëtarum.

Animus triplex.

Rationis sedes.

Homo cur erecta facie sit effigiatus.

Ira sedes.

Cupiditas.

Animi munus.

constantiam, tolerantiam, firmitatem, quæ optimæ comites sunt ad magna quæque Reip. munera obeunda. Aderit Temperantia, quæ in prætermittendis voluptatibus maximè cernitur, nec permittet ut aliquo pręcipiti cursu rapiatur, sed eum moderatissimum cùm prosperis in rebus, tum in adversis reddet, nec offerentem in magistratibus patietur, sed ut imperium à Senatu populoque deferri cognoscat suadebit: & denique nihil per vim aget: quo quidem nihil deterius, nihilque detestabilius in libera civitate esse potest: Imitabiturq; in hac potissimum virtute P. Valerium cui Publicolæ à Senatu populoque Romano nomen inditum est, qui cum exactis Regibus summam authoritatem populo deferente ac etiam ex Senatus consulto accepisset, nunquam tamen ea usus est, nisi modestissimè; legemque tulit ne quis magistratus in civem Romanum, qui ad populum provocasset, animadvertere posset, & ultro Sp. Lucretium collegā assumpsit, cui etiam (quia major natu erat) fasces transferri jussit: Temperantiam sequitur modestia, verecundia, abstinentia, castitas, honestas, parcitas, sobrietas, quæ virtutes freno rationis omnes cupiditates comprimunt. Aderit Prudentia, quæ in delectu bonorum malorumq; versatur, sine qua nihil rectè agi potest: quam Cicero detractis duabus literis à providendo, quasi providentiam dictam putat: quam quidem scientiam expetendarum, fugiendarumq; rerum esse opinatur. Prudentiæ munus est, omnia ad rationis normam dirigere, nihil agere pœnitendum, fortunæ aditus quasi divina quadam ratione præoccupare, nihil præter rectū agere. Huic enim virtuti inest ratio, intellectus, circunspectio, providentia, docilitas & cautio, hanc etiam comitabitur Justitia, quę firmamentum est humanę societatis, hęc tribuit cuiq; quod suum est, neminem lædit: & ut pœna sontem, sic optimè meritos dignitate ac gloria afficit. A Justitia manat innocentia, amicitia, concordia, pietas, gratitudo, humanitas, facilitas, quę munera optimi civis sunt. Hæc quatuor inter se sorores mutuis nexibus colligatæ (ut de Gratiis Poëtæ fabulantur) nunquam separantur, una enim sine aliis perfecta esse non potest, sed manca omnino & inchoata esse

Temperantia.

Valerius Publicola.

Temperantiæ comites.

Providentia.

Prudentiæ adminicula.

Justitia.

Justitiæ rami.

Quatuor virtutes sorores.

Gratia virtutum. esse videtur. Nam fortitudo sine prudentia temeritas est, prudẽtia autem sine justitia calliditas, & mala quędam malitia. Temperantia sine fortitudine ignavia est, justitia autem sine temperantia crudelitas. Unde illud *Summum ius* Ennii Poëtæ: *Summum ius, summa iniuria est.* Unicuiq; enim virtuti, qui rectè de moribus philosophantur, duo opponunt vitia; illud in primis quod apertè contrarium *Virtutum opposita.* est, & quod specie similitudinis adumbratur. Prudentiam imprudentiam habet contrariam, astutiam verò similem. Parsimoniæ contraria est effusio, similis autẽ tenacitas. Justitiæ contraria injustitia est. Libido quoque vindictæ similis; sic fortitudo ut ignaviam habet contrariam, sic similem duritiam; ut constantia inconstantiam contrariam habet, similem verò pertinaciam: quæ talia tametsi natura distant, fallunt tamen similitudinis specie. Concordent igitur inter se hæ quatuor virtutes, veluti in cantu, & fidibus fit, ut perfectam consonantiam & harmoniam faciant, qua nihil præclarius *Virtutis vis.* dici aut cogitari potest. Hæc erit ratio quæ civem nostrum ad perfectam fœlicitatem ducet. Nam tanti est virtus, ut sine ea nihil bene mortalibus esse possit & *Stoicorum de virtute sententia.* eum ea nihil desit. Vera siquidem mihi sententia Stoicorum esse videtur, & à doctissimis quibusque viris comprobanda, qua firmissimis argumentis ostendunt, *Bona externa.* *solam virtutem satis esse ad benè beateque vivendum.* Et si verè judicare volumus, bona illa corporis & externa, quæ adduntur ab Academicis & Peripateticis ad veram fœlicitatem, nobis potius adblandiuntur, & moribus nostris aliquid indulgent, quàm ad beatitudinem aliquid addant, quæ sola virtute perficitur, quod quidẽ *Libra virtutis & bonorũ externorum.* ex similitudine quam faciunt, satis apertè cerni licet. Dicunt enim si quis libram teneret, & in altera lance quicquid bonorum esse possit corporis & fortunæ imponeret, in altera autem vel minimum quippiam virtutis, ea ad terram usque deprimentur. Quocirca non videtur à Stoicorum sẽtia discedere, sed eam aliis verbis comprobare, nec tamen manifestè annuere audent, ne victi cedere videantur, aut ab eorum præscriptio aberrare.

DE

De Utilitate Civili, de Artium utilitate. Tit. III.

Optima persuasio erit etiam civili viro, & à virtutum habitu manabit, si Senatū arbitrabitur ad homines juvandos, tutandos, cōservandosque institutum. Parum admodum esset, & indignum excellenti viro, si sibi soli suisúve Senatumfactum duceret. Communis utilitas est, quæ homines commendatos efficit, & benè de omnibus meritos: quam tanti fecerunt antiqui, ut divinis honoribus honestarent illos à quibus commoda & utilitates accepissent. Hercules quitam præsens Deus apud omnes fere gentes habitus est, nullam aliam ob causam (cùm mortalis esset) in numen relatus credebatur, nisi quòd magnis commodis plerosq; populos affecisset: nā aut cum beluis vastantibus regiones certabat, aut fœdas obscœnasq; aves sagittis transfigebat, aut nephandos prædone latronesue, qui mare infestum habebant, seu itinera obsidebāt, interimebat, sive aliud quippiam id genu gerebat, quo hominibus prodesset, vitamque eorum tutiorem beatioremq; redderet. Dionysius (cui Baccho nomē fuit) Deus habitus est, ꝙ apud Thebas vini usum docuerit, & nō modo bellicis virtutibus illustris fuerit, sed & rerū occultarū indagator optimus. Is primò philosophatus est in Europa, deinde in Asiā, & præcipuè apud Indos; quos & bello domuit, & legibus ordinavit, hos omnes præter Gāgaridas subegit: & cū in vicis habitarēt urbes pulcherrimas cōdidit; virosq; in eas trāstulit, regionē instituit, & leges optimas tulit, forū constituit, unde & apud ipsos divinos meruit honores. Osiris quoq; Aegyptios ob salubre inventū medicinæ, & ꝙ vitium sationē primus eos docuit, divinis honoribus honestat' fuit. Sic Triptolemus, qui frumenti usum Atticos docuit, Deus habitus, & Isis ꝙ frumenta serere, & lini usum Aegyptios docuerit, Dea existimata est. Præmiis siquidē haud dubiè & honoribus digni sunt, qui invētis suis hominibus prosunt: Sed quando in neutrꝫ omnibus concessum est, id saltē quisq; præstare potest, ut ne cui dicto pteruo aut facto nocere audeat. Sic.n. vivere, ut nemini unꝗ obsis, etiam si id cum emolumēto tuo & sine fraude efficere possis, sapientis viri est, (ut Arce-

Civis bene meritus.

Utilitas communis.

Hercules cur in numen relatus.

Labores Herculis.

Dionysius. Bacchus.

Dionysius philosophus primus in Europa.

Osiris.

Triptolemus.

Isis.

Nulli obesse.

cta ille vetustissimus) *male dilabuntur*. Proderit quibuscunq; poterit, oberit nemini, & nihil magis lucro apponet, quam quotidie aliquid discere: Nam ille in Repub. præferēdus est, qui virtute præstat, & inter cives ille majori laude dignus erit, qui plures artes cū utilitate civiū exercere potest. Hippias (qui temporibus Socratis vixit) disertissimus fuit Orator & Philosophus peregregius, is cùm ad Olympicum certamen venisset, magnę admirationi omnibus fuit, quòd omnia quæ ad usum corporis habebat, suis ipse manibus effecerat: vestem namque sibi texuerat, baltheum celaverat, anulum sculpserat, & crepidas Græcorum more sibi paraverat. Quanta admiratio quantaque utilitas fuit, in Sphæra illa, quam ad similitudinem mundanæ Sphæræ primus omnium fecit Archimedes Syracusanus? Eam non modò Cicero, sed complures tum Græci tum Latini scriptores admirabili effecēt laude. Et in primis Claudianus Poëta his versib⁹.

Quis in Repub. alius præferendus.

Hippias orator.

Sphæram Archimedes primus invenit.

Cicero Tusc. Quæst. li. 4.

Iupiter in parvo cùm cerneret athera vitro,
Risit, & ad superos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progressa potentia cura?
Iam meus in fragili luditur orbe labor:
Iura poli, rerumq; fidemq; virorum
Ecce Syracusius transtulit arte senex.
Inclusus variis famulatur spiritus astris,
Hoc unum certis motibus urget opus.
Percurrit proprium mentitus signifer annum;
Scintilata novo Cynthia mense redit.
Iamq; suum volvens audax industria mundum
Gaudet & humana sidera mente videt.
Quid falso insontem tonitru Salmonea miror?
Aemula natura parva reperta manus.

Architas quoque Tarentinus Pythagoricus Philosophus nobilissimus, qui ad Platonem literas dedit, ut à Dionysio caveret si vitæ suæ benè consultum vellet, cōpluribus admirationi fuit, quòd ad artes penè omnes calleret: is tanto acumine ingenii exstitit, ut simulachrum columpæ mira quadam rationę atque arte fecerit, quod quidem volasse Phavorinus Philosophus retulit. Ita erat libramentis quibusdam suspensum, & in eo inclusa aura temperato spiritu ad volatum compellebat.

Architas Tarent.

Columba lignea volatilis.

Vera quidē est illa Attica sentētia, ut quisq; plurimas in *civitate artes exercet ita utilissimus quoq; existimatur.* Nā nō modò simul vivēdi gratia civilis societas instituta est, sed benè ac cōmodius agendi, Proinde quicūq; plus confert utilitatis, ille majore benevol. ac gratia dignus erit.

DE BENEFICENTIA, DE GRATIIS & Liberalitate. TIT. IV.

Civis benefi-cus. BENEFICIO multos quidem afficere debet optimus civis, exemplo autem omnibus prodesse. Inter præclarissimas Aphricani laudes (quas & Polybius, & alii scriptores memorant) maxima illa habetur, quòd quotidiè in forum descendebat, neque inde se domum antè recipiebat, quàm aliquem beneficio sibi obnoxium reddidisset. *Scipionis Aphricani factum memorabile.* Et Titus Vespasiani filius (qui tribus annis post patrem imperavit) tantæ comitatis fuit, ut cùm inter cœnandum meminisset nihil se illo die cuiquam præstitisse, exclamarit: *Amici hodie diem perdidi.* *Titi Vespasiani comitas.* Facetè quidā doctissimus vir interrogatus quid invidendum præter alios homines, Reges ac Principes haberent? respondit. *Nihil nisi quod pluribus (si volunt) prodesse possunt.* *Iul. Cæsaris benignitas.* Julius Cæsar omne hominum genus diversis benignitatis officiis sibi conciliavit; nam muneribus, ludis cōgiariis, epulis, largitionibus imperitam multitudinem illexit, amicos præmiis, & facilitate conservavit, adversarios autē clementia & liberalitate sibi devinxit. Secus tamen à quibusdam nostro tempore observari video. Nam dum rem suam factitare se dicunt, omnes neglectui habent, neque alicui adsunt, quamvis plurimis sine jactura cōmodare possent Et in referenda gratia (quo crimine nullum gravius esse potest) negligentiores sunt. *Tres charites cur inter se conuncta?* Gratias Pindarus omnium Lyricorum excellētissimus tres esse inducit Jovis Eurymonesque filias, quarum una Aglaia, altera Thalia, tertia Euphrosyne nuncupatur. Has ter geminas esse Poëtæ fabulantur, & mutuis brachiis ita divinciri, ut una ire, duæ autē redire videantur: quò quidem figmento ostendunt homines in referenda gratia liberales esse oportere, ut qui unam accipiant, duplicē mittant. *Hesiodi præceptum.* quòd quidem rustico suo etiam præcipit Hesiodus: vult enim *ut maiore mensura reddat & cumulatiore, qua mutuò à vicinio acceperit.* Erit igitur civilis viri officium

cium liberalitate uti in referenda gratia, & accepti beneficii nunquam oblivisci quod quidem officium tanti esse voluerunt, ut non modò vivos, verùm ne mortuos quidem id negligere arbitrati sint. Hoc etiam exemplis quibusdam comprobare nituntur. Dicunt namque Simonidem Poëtam cùm iter faceret, videretque ignotum quendam mortuum alitibus ferisque projectum, eum quamprimùm humasse, verùm cum navim conscendere in animo haberet, per quietem vidit quem sepelierat monentem, ne id faceret, nam si navigasset, eũ naufragio esse periturum. Id insomnium cum sociis recitaret, irrisus est, solusq; in littore remansit, cùm minus ei auscultare alii vellent, sed cùm paululum quippiam à terra discessissent, tempestate oborta amissis armamentis fractaq; navi omnes periere: & sic Simonides pro officio sepulturæ, vitæ beneficium accepit. Alia verò ex parte quibuscunq; potest civilis vir commodare debet. Longè enim gratius esse videtur ingenuis animis beneficium dare, quàm accipere. Benè enim de nobis meriti, ad parem majoremq; gratiam referendam nos obnoxios faciunt, & libertatem nostram aliqua ex parte sibi obligare videntur. At verò qui acceperint, nobis pari beneficio quasi adducti sunt.

Officium boni civis.

Mortui gratia in Simonidem.

Officium sepeliendi remuneratum.

Nobilius est dare quàm accipere.

DE VANITATE ET MENDACIO, DE Iureiurando, de Modestia sermonis, de opportunitate Silentii, de Adulatione.

TIT. V.

CAVEAT optimus quisque civis ne futilis, vanus aut mendax in loquendo sit, est enim mentiri, animi angusti, & servilis potius, quam ingenui. Scitè admodum Aristoteles roganti cuidam quid mendacio mendaces lucrarentur? respondit: *ut eis verum dicentibus non credatur.* Longè tamen deterius perjurare, quod crimen grave habitum fuit apud Ægyptios, ut perjuri omnes capite damnarentur, ut qui pietatem in Deos violarent, & fidem inter homines tollerent. Est enim jusjurandũ, affirmatio religiosa quasi Deo teste adhibita. Exemplũ

Mendacium cavendum.

Periurii pœna

jusjurandi in primis præbuit M. Attilius Regulus, qui ex insidiis captus à Carthaginensibus, & Romam juratus ad Senatum missus, ut nisi redderentur captivi, ipse Carthaginem rediret: Romam quidem ipse venit, nec tamen censuit è Republica esse captivos reddere, maluitque ad supplicium redire, quàm jusjurandi fidem hosti datam infringere. In secundo autem Punico bello unus ex captivis, quos Romam Hannibal redimendorum gratia mittere destinarat, cùm ipsius Hannibalis permissu exisset è castris, rediit paulò pòst, se oblitum quod nescio quid diceret, deinde Romā profectus cùm non redimi captivos à Senatu responsum esset, domum rediit, quòd fallaci reditu in castra, jurejurando se solutum putaret: hoc ubi innotuit, Senatus censuit eum comprehendendum esse, & custodibus publicè datis, ad Hannibalem quoq; ducendum: tanti fidem ac jusjurandum faciebant Romani. Sit in sermone modestus. Epistolas Philippi ad Alexandrum, Antiochi patris ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium trium prudentissimorum Regum lectitasse Cicero refert: quibus præcipiebant, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam allicerent, militesque blandè appellando sermone delinirent. Insanam præterea quādam petulantiam ac loquacitatem comprimat. Ut enim laudis est impigrè loqui (si quando dicto opus est) ita vituperatione dignum puto, ubi silentium usui sit, non posse tacere: nec comprobandum esse censeo, quòd dicaces nonnulli usurpare solent: *Longè facilius esse candentem carbonem ore comprimere, quàm opportunum dictum retinere:* veriusque mihi videri solet, quod in proverbio est: *Eum etiam loqui ignorare, qui tacere nescit.* Et Xenocratis sententia animo voluenda est, cùm dicturi sumus, qui ait, *se quandoq; sermonis pœnituisse, taciturnitatis autem nunquam.* Pindarus miris effert laudibus Epaminundam Thebanum: quoniam cùm multa sciret, pauca admodum loqueretur. Cato quoque adolescens cùm eloquentiæ ac Philosophiæ operam daret, mira quadam taciturnitate utebatur, verùm cùm quispiam ex familiaribus suis ei diceret: *Silentium tuū Cato multi vituperant:* at ille: *Loquar* (inquit) *cum talia fari didicero,*

Iusiurandum quid?

M. Attilius Regulus.

Romani quāti iusiurandū fecerint.

Modestia in sermone.

Loquacitas turpis.

Loqui ignorat, qui tacere nescit.

Xenocratem dixisse pœnituisse, tacuisse nunquam.

Epaminūdas.

Catonis taciturnitas.

indicere, quæ taciturnitate neutiquam digna sunt. Pythagoras Samius Italicæ Philosophiæ princeps, sapientissimus vel ex hoc judicari potest, quod discipulos suos prius tacere, quàm loqui instituebat, ostendens ex eo verba prius præmeditanda, quam effundenda esse. Linguam enim coercere, quam dentium vallo (silentium indicans) natura munivit, non mediocris prudentiæ est. Proinde idem Philosophus loquaciores adolescentes quinquennio vocis exilio comprimebat. Veteres autem taciturnitatis virtutem superstitione quadam numinis instar colebant, Angeronamque vocabant, qua quidem digito ad os admoto pro foribus templorum & curiæ pingebant, ut silentium instantibus indicere videretur. Sed ut linguæ procacitas plerisque aliquando mortis causa extitit, sic taciturnitas vitæ ac salutis. Aristoteles cùm Callisthenem discipulum ac propinquum suum ad Regem Alexandrum mitteret, inter multa quæ eum docuit, hoc vel præcipuè imperavit, *ut quàm rarissimè & iocundè admodum apud eum loqueretur, qui vitæ necisq; potestatem in acie linguæ haberet.* Scribunt etiam qui animalium naturam diligenter scrutati sunt, animalia nonnulla ratione carentia, salutem alto silentio tueri, veluti anseres, qui linquentes præ nimio calore orientalem plagam, occiduamque petentes, cùm montem Taurum aquilis abundantem prætervolare ceperint, timentes rapacissimas illas volucres, rostra lapillis obstruere, ne consuetudinis aut necessitatis vis vocem eis eliciat, qua aquilis proditæ periclitentur, verum postquam verticem montis ejus collesque tali silentio prætervolarint, calculos expuere, & securiore nixu per aperta cœli strepitu ac clarioribus vocibus ferri. Discat igitur civis noster tacere, & quibuscum loquatur cogitet opportunitatemque observet: *Emissum namq; verbum (ut vulgò dicitur) nunquam revocari potest:* Proinde anserum exemplo potius quam Callisthenis utantur, illi enim parvo silentio vitam tutantur: hic autem vel modo loquendi licẽtia eam amisit, cùm nec dicto optimi præceptoris auscultasset, nec sanctam illam Pythagoræ taciturnitatem didicisset. Opportuni namq; silentii major est laus, quàm

Silentium Pythagoricum.
Dentes linguæ vallum.
Angerona dea.
Ad Festum Ios. Scalig. Macrob. lib. Satur.
Taciturnitatis commoda.
Aristot. præceptum.
Anserum solertia.
Volat irrevocabile verbũ Horat.
Callisthenem lingua perdit.

Assentatio. tempestivæ orationis. Assentari præterea adularique nesciat bonus civis: cùm enim aliquid dicimus aut tacimus præter animi sententiam, id sine fraude, & dolo esse non potest. *Dolus malus.* *Est enim dolus malus* (ut Servius Sulpitius respondit) *cùm aliud simulatum, aliud actum est.* Sic & malæ mentis est aliud loqui, aliud mente & animo sentire. Est namque positum adulari in ficto quodam & simulato vultu ac gestu corporis, quod quantæ levitatis sit, nomen indicat: *Adulari unde dictum.* Siquidem Græci οὐρὰν caudam vocant, unde adulari dicitur quasi adjurari: quòd à canibus trahitur. nam canes motu caudæ serviliter ablandiuntur cùm cibum expectant. Tyranni qui ad sævitiam ac libidinem omnia dimetiuntur, adulatoribus assentatoribusque delectantur. *Crœsus. Solon.* Crœsus Lydorum Rex nullam aliam ob causam Solonem regno pepulit, nisi quòd blandiri vir ille sapiens nesciebat. *Dionysius. Philoxenus.* Et Dionysius mortem Philoxeno Poetæ meditatus dicitur, quòd cù in magna hominum corona versus à se editos tyrannus recitasset, reliquis omnibus laudantibus, solus eos absurdos & inconcinnos dicere ausus fuerit. *Civili viro tyrannus vitandus.* Civili viro præcepta tradimus, qui nullum cum tyrannis commercium habere debet, sed eo loci vivere, ubi rectè vivendi ratio habeatur, & justitia ac reliquę civiles virtutes dominentur, & verum dicentibus, non vanis ac mendacibus locus sit. Atqui Regibus ac Principibus adulatores assentatoresvé nulla ex parte prodesse possunt. *Assentatores regibus quàm nocentes.* Vera quidem est illa Q. Curtii sententia in elegantissimis libris suis de gestis Alexandri, qua *regnum* ait *sæpius ab assentatoribus quàm ab hostibus everti.* *Aristippi factum.* Aristippus à Dionysio superiore quippiam pro amico obnixius petebat: quod cùm non impetrasset, tyranni genua supplex amplexatus est, remque statim assequutus est: verum cum intelligeret id sibi à præsentibus vitio dari: *Non ego* (inquit) *hujusmodi assentationis author sum, sed Dionysius, qui ingenibus aures habet.* *Aures ingenibus.* Facete Diogenes interrogatus quæ nam bellua sævius morderet? *Diogenes responsum.* *Ex feris* (inquit) *obtrectator ex cicuribus autem adulator.* Nec medius fidius injuria eos vituperabat. Nocent enim plurimum adulatores non modo apud Principes, quos ad tyrannidem sævitiamque compellunt, verum in libera quoque *Adulatorum* [illegible] civitate

civitate ea sæpenumero consulunt popularis auræ captandæ gratia, quæ contra Rempublicam sunt, & stultam nonnunquam multitudinem insanam reddunt.

DE RECTO CONSILIO DE IRACUNdia, dissimulandam esse aliquando sapientiam, de virtute cuiusque animis.

Tit. VI.

Quid iniquius esse potest, quàm bona fide consulenti, malum consilium dare? quod sæpenumero consultus adulator facit, ubi consultoris gratiam inire, quàm veritatem dicere mavult. Fidele igitur consilium bonus civis roganti dabit, & ad veritatem potius accommodatum, quàm ad gratiam. Nam ubi eventus consilium probaverit, tunc eum quem consuluit, virum bonum esse arbitrabitur consultor, & præcipuè cum è re sua fuerit consilium, & rationi consonum. At si secus erit, & ad parvi temporis gratiam, non ad veritatem utilitatemque responsum, tunc eum adulatorem assentatoremque judicabit, & hominem callidum & versutum, in quem nonnnnquam animadverti judicariq; cernimus, & cum irrisione deinde illud Hesiodi est ejusmodi vitum dicitur in opere cui titulus est ἔργα καὶ ἡμέραι:

Consilium malum.

Consilia eventus probat.

Οἷ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ, ἄλλῳ κακὰ τεύχων
Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ, τῷ βουλεύσαντι κακίστη:
Is nocet ipse sibi qui alium vir lædere quærit,
Consultum malè, consultori pessima res est.

Consilium consultori pessimum.

Quod in senariolum aliquem Romæ conversum à pueris fuit: *Malum consilium consultori pessimum.* Si quando rogatus sententiam in Senatu dixerit, caveat, ne quid fictum, ne quid simulatum loquatur. Absit ab omni odio, omniq; simultate. Nulla gratia, nulla amicitia eum teneat, quo minus in rebus dubiis ea afferat, quæ ad salutem utilitatemque Reipublicæ ac civium sint. Non sit præceps ad iram, nihilq; unquam loquatur per iracundiam, aut excandescentiam: iram namque plurimi Philosophi à mollitie mentis nasci affirmant,

Sententia in Senatu quomodo dicenda.

Iracundia, unde nascatur.

S 5

idque probabili argumento ostendunt, quòd iracundiores sunt incolumibus languidi, fœminæ maribus, juvenibus senes, & fœlicibus miseri. Nec arbitrandum est iram cotem esse fortitudinis, ut nonnulli Peripateticorum affirmant, sed sapientem etiam sine stomacho fortiter agere posse. Præclarè veteres Poëtæ Martem Nerionem appellarunt, cùm eum mitem tranquillumque esse ostenderent. Nerio enim vis quædam & potestas ac Majestas Martis esse ostenditur, quòd deceat virum fortem pacati tranquillique esse animi, unde Nerio dicitur quasi sine ira: ne, particula plerumque privata est. Plautus in Truculento Nerionem Martis conjugem appellat, ut ostendat tranquillitatem esse debere comitem viri fortis animi: multa enim nonnunquam fiunt per iram, quæ deinde sedato animo, eos qui egerunt mœrore afficiant. Alexander invicti animi exempla sæpenumero præstitit: sed quia præceps aliquando ad iram fuit præstantissimas virtutes suas aliqua ex parte obscuriores reddidit. Nam Clytum interemit amicum senem, & innoxium, & paulò pòst cùm ad se rediisset, ereptum telum ex Clyti vulnere, in seipsum convertisset, nisi amicorum manibus prohibitus fuisset. Et Dionysius tyrannus cum pila ludere vellet, tunicam gladiumq; deposuit adolescentulo quem in deliciis habebat: hic cum quidam familiarium per jocum Tyranno dixisset: Huic vitam tuam committis? arrisissetq; adolescens, utrunque jussit interfici: alterum, quia viam demonstraret interimendi sui: alterum, quia dictum risu approbavisset, quo quidem facto adeo doluit, ut nihil in omni sua vita gravius tulerit. Ejusmodi iracundia si accêditur animus, supersedendum est in omni actione, donec deferveat, exemplo Archytæ, qui cum rustico servo iratior factus esset, inquit: *Quo te animo acciperem, nisi iratus essem?* Objurget alios modestè, patiaturque æquo animo refelli, quo clarius verû eruatur: nec ostendat se solum velle sapere in Rep. Est enim periculosum, & invidiam facit, ubi alios præ se contemnere quis videtur: Nec tutè ac quietè vivere mihi visus est Phocion Atheniensis, quem Plutarchus ait in omni sua vita neq; flere neque ridere unquam visum fuisse, cùm semper senti-

Ira an cos fortitudinis.
Mars cur Nerio dictus.
Nerio Martis conjunx.
Alexander præceps in iram.
Clytus.
Dionysius tyrannus.
Iracundiæ nõ indulgendum
Modestia in obiurgando.
Phocion Atheniensis.

sentiret cōtra reliquos omnes cives suos, quod quidem vel maximè indicavit, cùm in rerum difficultate magna Athenienses de rebus suis Apollinem consuluissent. Oraculum namque eis redditum est, *unum esse in urbe civem, qui omnium voluntati opinioniq; adversaretur.* Clamabant Athenienses inquirendum esse hunc civem, graviterque plectendum. Phocion alta voce sese eum esse ait, cui nihil eorum placeret, quæ Atheniensis populus diceret aut ageret, qua quidem fiducia judicium evasit. Sed Demosthenes Orator cùm ejusmodi viri naturam cerneret, ad eum aliquando dixit: *Interiment te, Phocion, Athenienses, si insania eos cœperit*, cui ille: *At te necabunt, si quando sapere eis contigerit.* Nihil enim rectè à populo judicare putabat Phocion. Unde cùm sententiam diceret, videretq; penè omnes nutu ac vultu sibi assentiri, miratus ad amicum se convertit, rogavitque, num mali aliquid inscius suasisset? quòd ita omnes annuere viderentur? Ego tamen cautius agendū puto, & multorū judicia tacito potius consilio prætereunda quā palàm respuenda. Nā quamvis Cicero scribat, *nihil sibi rectè factum videri quod cum vendicatione populo teste fiat*, tamen in Orationibus suis ad Quirites ita populariter ac sine contumacia loquitur, ut blandiri & assentari præter omnes mihi visus sit. Summissè se gerat, & magistratibus tanta diligentia obediat, ut modestè parendo, dignus qui aliquando imperet, esse videatur. Veneretur majores natu, & nihil contra eos agat: qua quidē virtute Lacedæmonii præter omnes laudantur, apud quos Senatus reverentia semper magno in honore fuit, & sancta penè habita est, atq; inviolata. Atqui præter alios omnes illos honore afficiat, qui virtutibus præditi sunt, & studio bonarum artium fulgent, quo enim quisq; maximè doctrina excellit, ita maximè honore ac gloria honestandus est. Debet præterea civilis vir singulas ætates suas ita disponere, ut in unaquaq; agat quod tunc eum deceat: nec ea in pueritia aut adolescentia agere debet, quorum deinde pœniteat cùm ad majorem ætatem ventum fuerit. Et alia ex parte nihil omittere, quòd per ætatem illam efficere debeat. In pueritia enim laudatur indoles, quæ spem futuræ probitatis

Oraculum de Phocione.

Phocionis callidum responsum.

Cicero populo blanditur.

Humilitas.

Honoribus qui afficiendi.

Vita curriculum quomodo iuxta ætates instituendum.

Pueritia.

Adolescentia prætendit: in adolescentia autem disciplinæ bonarum artium, in quibus qui excellunt, jamjam futuri præclari *Virilis ætas.* viri esse videntur. Deinde in reliquis ætatibus fructus operum expectantur, hoc est dictorum factorumque contextus. Et alia ex parte puer simplicitate commendatur, juvenis comitate, senex autem gravitate, qua in re multum peccatur in primis illis ætatibus, quæ disciplinis magis accommodatæ sunt, quas quidem in *Discere cum erubescentia* lusionibus ac nequitiis plerique amittunt. Nam majores deinde facti, pudoreque coerciti, discere erubescunt: & stultissimè quidem agunt, quod eos discere pudeat, quia non didicerunt, cùm eis potius pudori esse *Tam clarum non est scire, quam turpe nescire.* debeat ignorare. Verùm siquidem est id quod in proverbio apud veteres doctissimos fuit, *tandiu discendum esse, quam diu vivamus.* Senem discentem sunt qui aliquando irriserunt. Eudamias cùm vidisset in Academia *Xenocrates quinquagenarius discebat.* Xenocratem jam quinquagenarium discentem, & cum discipulis etiam disserentem, rogavit, quisnam is senex esset? cui cùm respondisset quispiam, eum esse & sapientem virum, & ex eorum numero qui virtutē quærerent: subridens ait *Ecquando ea utetur, si id ætatis ad-* *Tempore rectè utendum.* *huc eam quærit?* Suo igitur tempore quæque agere, nec sibiipsi tempus sinere præterlabi longè præstantius judicandum est, præcipuè cùm ætas nostra angusta admo- *Themistocles.* dum sit ad sapientiæ studia consummanda. Themistocles Atheniensis vir excellentissimus cùm centum ac septem vitæ annos absolvisset, seque jam mori cerneret, dixisse fertur, se dolore plurimum angi, quòd tunc è vita discederet, cùm aliquid sapere incepisset. Quid igitur facient reliqui, quorum vita longè brevior, & minus in studiis bonarum disciplinarum versata fuerit: cùm ille qui ultra metas decurrerat, parum diu vixisse arbitrabatur ad perfectam sapientiam capessendam.

DE SPATIO HVMANAE VITAE.

TIT. VII.

Censorinus de die naturali Varro. SPatium humanæ vitæ longissimum (quod seculum veteres appellarunt) quodq; partu, ac morte definitum est, alii longius, alii angustius terminarunt. Primū &

& octogesimum annum legitimæ vitæ nostræ finem Plato esse affirmat: Solon autem octogesimum: multi quintum & septuagesimum: nonnulli septuagesimum tantum. Dividunt namq; ætatem nostram per septenarium numerum, cui quidem Pythagorici perfectionem quandam tribuunt, & ostendunt singulo quoque septenario aliquid humanis corporibus mutari: quocirca septimum quemq; vitæ annum periculosum esse affirmant, & Græci dicunt κρίσιμοι id est judicialem sive decretorium: & id quidem hoc modo ostendunt, quòd in primo septenario dentes pueris decidunt, aliisque aptioribus ad solidum cibum nascentibus cedunt, & absolvitur integritas vernaculi sermonis. In secundo pubis lanugo apparet. In tertio autem barba incipit, & finis proceritatis est. Quarto vero in latitudinem crementi initium. Quinto vires absolvuntur, maturitasq; quædam inest ad sobolem procreandam. Sexto cupiditatibus jam temperatur. Septimo prudentia, eloquentiaque absolvitur, sed vires jam occulta diminutione deficiunt. Octavo verò concinnitas quædam virtutem animi fit, quæ nono septenario in statu permanet. Decimo autem declinando ad occasum vergit. Nam cùm denarius numerus (qui & ipse perfectissimus) per se cto septenario numero additur, ut aut decies septem, aut septies deni numerentur anni, meta tum vivendi à Pythagoricis quibusdam creditur, & perfectum vitæ nostræ spacium esse dicitur: quod si quis excesserit, ab omni corporis munere vacare debet, & soli sapientiæ incumbere. Eorum verò author Pythagoras, octogesimum annum fatalem dixit, & quatuor vitæ ætates per vicenarium numerum pariter discrevit, ut esset pueritia annorum viginti adolescentia totidem, juventus totidem, senectus totidem: comparans humanam vitam anni temporibus, veri puerum, æstati adolescentem, autumno juvenem, hyemi autem senem. Sed Varro Philosophus Latini nominis excellentissimus, quoque ætatis nostræ gradus æqualiter distribuendos putat, præter extremum, & unumquemque alium quindecim esse annorum existimat. Pueros ad quintumdecimum usque annum dici, quod pueri, id est impu-

Zvving. li. 2, Volum. 17.

Vita legitimus terminus.

Septenario quoq; annorũ numero hominum mores mutari.

Denarius numerus.

Octogesimus annus fatalis.

Humana vita temporib. anni comparatur.

Varro.

Pueri.

Adolescentes. impuberes sint, inde ad trigesimum usq; adolescentes; quòd corpus proceritate ac Latitudine ad id ętatis adoleat. Ad quadragesimum quintum annũ juvenes, quod *Iuvenes.* Remp armis juvare possint. Ad sexagesimum seniores; *Seniores.* quòd tunc primum senescere corpus incipiat: inde usq; ad vitæ finem uniuscujusque, quintum gradum esse asserit: quem qui ageret, senes appellatos, quòd ea ætate *Senes.* corpus jam senio laboret. Stafeas Neapolitanus Peripateticus temporibus suis excellens, & medicus non vulgaris, humanæ vitæ finem quatuor & octoginta annis determinat: à qua sententiâ non videtur discedere M. Terentius Varro, de quo modo dixi. Nam scripturus ad Fundaniam uxorem de agricultura, quasi non diu post moriturus testamentum faceret, ita præfatur: *Annus enim octogesimus admonet me, ut sarcinulas colligam antequam proficiscar è vita.* Sed mathematicorum doctissimi centum & viginti annos homini ad vivendũ datos judicant, neque esse inventum qui amplius vixerit: hoc verò quoniam raro admodum accidit, neutiquam sperandum est, nec nobis optanda est longa illa ætas, si votis etiam nostris fata arriserint, propter varios fortunæ casus, ambiguamque corporis valetudinem. Nam interrogatus sapiens quidam quàm diu vivendum esset? respondit, *quàm diu vita commoda plura sint quam incommoda.* Verum namque est quod in poëmatis meis juvenis ludere memini:

Stafeas medicus. Octogesimus quartus annus vita humana terminus. *Centum & viginti annorum vita.* *Quamdiu vivendum.*

Eheu quid votis longum deposcimus ævum?
Protinus ut miseri multos vivamus in annos?
Et paulò post additur.
Longa dies senium, morbos, effœtaq; membra
Advehit, atq; animum sævis mœroribus urget.
Nunc dulces natos, indulgentemq; parentem
Aut charos condit fratres, placidasq; sorores.

Mentis senectus. Accidit præterea mentis senectus, quæ nos amentes, delirosq; plerumque efficit, ludibrioq; etiam illis sumus, qui bonam ætatem nostram admirati sunt. Non enim omnes ejusmodi esse possumus, qualis Themistocles fuit, qui centum & septem complevit annos eadem animi præstantia, qua semper fuerat, ut modo diximus, vel qualis fuit Sophocles, qui cũ propter nimiã sene-

Themistoclis ætas. *Sophocles fi-*

senectutem jam tædio esset filiis, accusareturq; ab eis amentiæ & rei familiaris negligentiæ, Oedipi tragœdiã quam in manibus habebat, judicibus ostendit, à quibus non modo absolutus est, sed & sapientissimus judicatus, filiiq; ejus graviter objurgati sunt. Sed mentem atque ingenium conservat memoria anteactæ vitæ: & perfecta illa sapientia, & vera dicendi ratio senectutem expectat. Unde Homerus, Hesiodus, Simonides, Stesichorus grandes admodum natu (ut divus Hieronymus refert) Cycneum nescio quid, & solito dulcius vicina morte cecinerunt. Sed quid refert pauculos annos addere aut demere de humana vita, cum ea quidem vel lõgissima ad cognitionem rerum infinitarum angustissima dici possit? Nam dum sapere aliquid incipimus, aut morimur aut senio affecti nobis aliisque tædio sumus. Theophrastus (ut ait Cicero) naturam accusare solebat, *quòd cornicibus, & cervis diuturnam dedisset ætatem, quorum vita nihil utilitatis haberet, hominibus autẽ perexiguam, qui sibi & compluribus aliis prodesse possent, si per ævum liceret, & sapientiæ fontem affatim haurire.* In sepulchro suo inscribi jussit, Nestor, *quòd undecentum annis in vita fuisset,* quasi gloriabundus ad posteros, qui tam longam vixisset ætatem: cùm ne minima quidem ex parte satis fuerit ad comprehensionem rerum maximarum, quam neutiquam attigisse arbitror Epimenidem Cretensem philosophum, quem longævum adeò fuisse dicunt, ut vix scriptoribus fides habenda sit, cùm alii centum quinquaginta quatuor, alii centũ quinquaginta septem, alii longè pluribus annis eum vixisse asserant: quæ res veritatem mihi transcendere videtur: nec id vitæ ejus scriptores inficiari audent, sed figmento quodã quo risum mihi captare videantur, fidem astruunt. Dicunt enim illum septem & quinquaginta annos perpetuo sopore quievisse, Nymphis ei inter dormiendum cibũ suppeditantibus quod mihi non longè abesse videtur ab Endymionis fabula, quem à Luna, quæ ejus amore tenebatur, in monte quodam Cariæ consopitum poëtæ tradunt, ut eum dormientem facilius oscularetur. Civi tamen nostro satis erit conditionem humanæ vitæ æquo animo ferre, & quodcumque fati sibi datum est,

liis suis tædio fuit.

Sapientia expectat senectutem.

Theophrastus naturam accusans.

Nestorei sepulchri inscriptio.

Epimenides longævus.

Somnus nimius.

Endymionis fabula.

est, ita dispensare ut nec frustra nec sine lauda vixisse videatur. Nam vera est illa sententia summi Oratoris, pro oraculo habenda, qua dicit, *neminem parum diu vixisse, qui virtutis perfectæ functus est munere.* Et Plinius secundus in quadam epistola ait, *semper acerbam sibi videri & immaturam eorum mortem, qui immortale aliquid parant.* Nam qui voluptatibus sunt dediti, quasi in diem vivunt, vivendi causas quotidie finiunt. Et Posidonius Philosophus peregregius ait diem unum hominum eruditorum longè pluris esse, quàm Imperatorū, vel longissimam quamque ætatem. Vivet igitur quàm diu datum est, dummodo honestè cum hominibus versetur. Nemini noceat injuriúsve sit: sermone & operâ compluribus, exemplo autem omnibus prosit. Sitque libertate cum reliquis civibus par, Princepsque virtute & gloria esse nitatur. Adsit eidem pudor in rebus agendis: est enim pudor moderator optimus omnium cupiditatum. Non audeat cuiquam aut dicto protervo, aut facto improbo nocere. Hæc namque perfacilis ratio est conciliandæ hominum gratiæ, & promerendi amoris gratia.

Ciceronis pulcra sententia.

Posidonius.

Pudor, optimus moderator cupiditatum.

DE MODESTIA VITAE, DE *secunda mensa.*

TIT. VIII.

Vivat vir civilis modestè admodum, ejusque mensa frugi ac temperata sit. Intemperantia enim & ingluvies corpus debilitat, & animum frangit. Nam sicut temperantia longam juventutem facit, valetudinem, & honestum corporis habitum conservat, sic hæc præcipitem senectutem, invalidum corpus, & faciem squallidam ac fœdam præstat. Diogenes Cynicus eos irridere solitus erat, qui per bonam valetudinem diis sacrificiū facerent, & deinde cibo potuque contra sanitatem se ingurgitarent, asserens, *insanum esse ea à diis precari, quæ in nostra potestate sunt, quæq; nobis ipsis elargiri possumus.* Quam sancta ac vera Socratis sententia est, qua docet, *edendum esse, ut vivamus, non autem vivendum ut edamus.* Quocirca civili viro magna diligentia curandum est, ut sobriè ac modestè se familiamq; suam alat. Nam

Zvvingerus li. Vol. 7. Frugalitas civilis.

Diogenes Cynicus.

Frustra à diis petimus, quæ in nostra sunt potestate. Diætæ commoda.

una

una & eadem ratione bonæ valetudini ac rei familiari consultum erit. Verum namque est, quod à modicis usurpari solet, *longè plures esse quos ingluvies ac crepula perimit, quam quos ensis & inedia:* Crudi namque homines malæ habitudini, sunt: assiduè ægrotant, raro convalescunt, cito occidunt. Præterea nulla vorago, nullum barathrum est, quod magis absorbeat, magisq; præcipitet rem, quàm gula, quæ quo melius prandet, melius cœnare studet. Nullæ divitiæ tam amplæ sunt, nulla suppellex tam præclara, nullæ opes tam magnæ, quę parvo tempore in ventrem non demergantur. Facete Diogenes cùm luxuriosi cujusdam venalem domum inscriptam legeret: *Sciebam* (inquit) *quod vino ciboq; oppleta quàm primum dominum evomeret.* Non insulse etiam Bion Borysthenites philosophus peracutus & gravis ad quendam qui possessiones suas voraverat, inquit: *Terra Amphiaraum absorbuit; tu autem terram.* Quid quod non modò rem familiarem gula absorbet, sed plerosque ingenuos in servitutem redigit? Nonne parasitos, & scurras videmus perpetua servitute addictos cibi gratia? Nonne complures alios cœnam aut prandium non modò blandis obsequiis, verùm turpissimis quoque ministeriis emere? Quàm melius esset decussi glande, & agrestibus baccis ac pomis victitare, quàm aliena cœna pavonem aut accipenserem vorare. Diogenes (de quo modo dixi) aliquando betas cœnæ gratia abluebat, hûc cùm intueretur Plato, submissa voce ait: *Si Dionysio obsecutus fuisses, olera non cœnares:* cui ille: *At qui si tu olera cœnare didicisses, Dionysio tyranno nõ servires.* Hæc sive Platoni dixerit, sive Aristippo sive cuicunque philosopho (nam inter scriptores Gręcos non satis convenit) clarissima quidem sententia est, qua eos increpat, qui cibi gratia libertatis obliti dominos quærunt. Quot videmus quotidie, & in antiquis scriptoribus legimus, patrimonia sua per luxuriam subitò prodegisse? Ut Fabium qui à devorato patrimonio Gurgitis cognomentũ accepit: ut C. Sergium, cui Oratæ nomen fuit (quod id genus piscium magna aviditate devoraret) qui primus pensilia balnea instituit, quique divitiis piscium greges diversis vivariis ac piscinis alere consuevit, &

Gula & intemperantia mala.

Luxurio si domus.

Bionis dictum

Servitus gulæ consequês.

Diogenis Platonisq; responsum.

Fabius Gurges.

C. Sergius Orata

cacutis, vacerrisq; silvestria animalia saginare, & ædificia quamplurima constituere ad cursum deferentium pisces è Lucnno, ne una quidem cœna conchyliis ostreisque careret. *Albidius.* Albidius etiam quidam Romanus civis bona sua omnia comedit. Postremò autem domus, quæ ei reliqua supereant, incendio consumpta est. Hoc *Catonis Iocus.* cùm accepisset Cato, per jocum ait: *Albidium fecisse protervìam:* fuit enim protervia, sacrificii genus in quo mos erat, ut si quid ex epulis superfuisset, id igne consumeretur. Quo dicto carpsit Cato ingluviem Albidi, & eum fortunæ ludibrio expositum esse ostendit: nam cum quod comedisse non poterat, id combussisset, quod dilui hauririque nequiverat, fortunæ joco crematum est. *AEsopi filius.* Magnum etiam patrimonium absumpsit Aesopi tragœdi filius, quo quę majorem pecuniam citius in ventrem mergeret, liquefactos uniones prandio apposuit, & psittacos & aviculas cantu commendabiles, & in deliciis habitas, magno quoque emptas pro ficedulis condire non dubitavit, quorum exemplum pessimum fuit in Romanus populo, audaciamque *M. Martius.* dedit M. Martio, ut libros tres ederet, quibus cocum & urbanas mensas, ac laura convivia cum elegantia *Sex. Fabii liber de Voracitate.* instrueret. Sextus quoque Fabius Niconis medici discipulus librum edidit, in quo voracitatem suadere nitebatur, quocirca eum inscripsit βίβλον περὶ τῆς λιχνείας, id est librum de voracitate. Inventi etiam sunt complures alii, qui irritamenta gulæ & diversa saporum genera versibus & soluta oratione laudaverunt. *Luxuria fomes malorũ.* Ejusmodi luxuria fomes est penè omnium malorum. Non enim propter caules & Pythagorica leguminarixæ oriuntur, sed propter opipara fercula, & lautas da*Q. Hortẽsius.* pes. Non fuit laudi viro fortissimo ac clarissimo Q. Hortensio, qui primum omnium in augurali cœna pavonem coctum posuerit: sed (ut Varro ait) id potius luxuriosè factum, quam severe boni viri dicebant. Eum tamen citò complures secuti sunt. Verum igitur est quod sæpius diximus, *Principes Respublicæ longe ma-* *Peccatũ gravius exemplo quàm culpa.* *gis exemplo peccare, quàm culpa.* Ejusmodi impensis Julius Cæsar imposuit modum lege sumptuaria, qua non modò cœnæ modum statuit, verum inquisitores cir

cum

cum macellum disposuit, ut vendentes ementesque vetita esculenta, punirentur. Sed ejus successores hanc legem antiquari passi sunt, & præcipue Vitellius, qui sævitiæ luxuriæque deditus, quater quotidie mensam ad saturitatem disponebat. Nam primo jentaculo jejunjum solvebat, deinde prandio lautè se invitabat, tertiò cœna ingurgitabat, postremo si quid helluoni deerat, comessationibus supplebat, vomendi potestate facta illis qui minus stomacho valebant. Non parva diligentia curandum est in libera civitate, ut in victu tenues ac frugales cives sint. Ambitiosam enim mensam fortuna, parcam verò virtus apponit, ut ait Abderites Democritus. Et Cyrus senior vel ex hoc etiam laudatur, quòd cùm ad hospitem divertisset, rogareturque quid sibi cœnę apponi vellet: *Panem tantum cibarium*, respondit, *sperare enim ast properrvū aqua se cœnaturū*. Qua ex re non immerito diligentissimi parsimoniæ scrutatores fuisse Persę à Xenophonte scribuntur: quorum mos fuit, non prius sinere adolescentulos è gymnasiis cibi gratia abire, quàm venia à præfectis impetrata: nec permittebant pueros cum matribus epulari, sed nutu Principum penes magistros: & ad panem nihil adhibebant, præter nasturtium: potuique eis dabatur profluens aqua. Exercitatio est optimum ciborum condimentum, & pulpamentum fames. Gulæ irritamenta, & elegantes opiparæque dapes ille cœlo, terra marique exquisitæ non melius sapiunt viro ocioso ac desidi, quàm panis exercitato ac famelico. Ptolemæus Rex cum Ægyptum peragraret, neque ejus milites adhuc eum cum cibariis assecuti essent, esuriens admodum panem è tugurio pastorali arreptum, magna cum aviditate comedit, juravitque in omni vita nihil suavius eo pane comedisse. Et Darius Alexandrum Macedonem fugiens, cum vehementer sitiret, aquam turbidam ca daveribusq; inquinatā è proximo haustam profluenti cum magna aviditate bibit, dixitq; nihil se unquam jocundius hausisse. Nec admirandum est, cum nec Ptolemæus esuriens comederat, nec Darius sitiens unquā biberat, id .n. eis usu acridisse arbitror, quòd homini cuidam ebrioso ac bibacissimo temporibus nostris, qui per

Lex sumptuaria.

Vitellius.

Frugalitas et victus.

Cyrus.

Laudatus responsum.

Persarū mos.

Exercitatio optimum condimentum.

Ptolemæus Rex Aegypti.

Darius aquā turbidam bibens. Vite Curtium

Ebrius nunquam sitiens.

jocum dicere solebat, *se nunquam sitire, quum crebris potationibus siti occurreret.* Expectandum erit civili viro, ut natura cibum exigat, quæ ambulando, laborando, exercendoq; excitanda est, exemplo Socratis, qui cum aliquando contentius ambularet, rogaretq; eum quispiam, cur id ageret? Respondit: *Quò melius cœnaret, ambulando obsonare famem:* Anacharsis Scytha ad Annonem gloriabundus scripsit, se lectæ, caseo, carne vesci famemque sibi pulpamentum esse. Diogenes verò ad Cratem Thebanum literas dedit, quibus hortatur eum ad tenuitatem victus, & lupinos ac caricas si supersunt rogat. Romani veteres nullam aliam ob causam in propatulo ac sub dio vel aperto atrio cœnabant, nisi ut suam continentiam ac frugalitatem populo ostenderent: quibus non tanta cura fuit ferculis mensam onerare, quanta eorum posteris; de quibus Satyricus ille conqueritur, cùm ait:

Socratis ambulatio qualis antè cœnā

Anacharsis. Diogenes.

Romani in propatulo cœnantes.

Satyra. 1.

Quis fercula septem Secretò cœnavit avus?

Pulmētaria.

Plinius testis est optimus, pulte non pane diutius vixisse Romanos, unde & pulmentaria dici constat: & Ennius antiquissimus Poëta obsidionis famem describens, offam eripuisse plorantibus liberis parentes meminit. Cato autem senior in oratione quam ad populū habuit, id verum etiam fuisse ostendit, his verbis: *Nunc verò ita aiunt, in segetibus & herbis bona frumenta esse. Nolite ibi nimidm spem habere, sæpe enim audivi inter os & offam multa intervenire posse: pauca verò inter offam atque herbam, ibi verò longum intervallum est.* Antiquissimi quidem aliarum gentium post glandium usum in cibis ordeum habuerunt, sic sacri ritus omnes ex eo celebrabantur, & præcipuè Athenis, ut plerique scriptores Græci asserunt. Hæc non eo consilio dico ut velim civem nostrum parcè admodum familiam suam alere, sed paratis ut vescatur hortos, & cibaria inempta ex fructibus prædiorum potius quam advecta à transmarinis regionibus laudo. Cornelius Nepos historiarum scriptor peregregius. Pomponium Atticum (cujus vitam edidit) miris effert laudibus, & frugalitatem ac parsimoniam inter præcipuas ejus virtutes ponit: dicitque cum neque ædificatorem neq; emacē fuisse

Inter os & offam multa cadunt.

Ordeum.

Pomponius. Atticus.

fuisse: qui commodius duceret, diligentia quàm precio parare quæ usui sunt: non mediocris esse industriæ, velle elegantem esse non magnificum, non splendidum, non sumptuosum: sed omni diligentia munditiem: non affluentiam affectabat. Similem quoq; laudem minori Aphricano Plutarchus tradidit. Dicit enim eum quatuor & quinquaginta annis quibus vixit, nihil emisse, nihil vendidisse, nihilq; ædificasse, semper vixisse, militibusq; semper imperasse, ut stãtes cruda obsonia prandeicnt, cœnarent verò discumbentes panem, aut simplicem pultem & carnem assam, aut elixam. Agamemnon verò apud Homerum, Græcis Principibus bovis terga in convivio apposuit, non pavonem aut accipenserem, aut perdices, quæ nostro tempore gratissimæ habentur. Epicurus ipse voluptatis assertor, eleganter opipara quæq; aspernabatur, & libros suos omnes oleribus ac pomis refersit, dixitque vescendum esse vilibus cibis, quòd paratiores essent. Fercula enim illa lautiora & exquisita pulmenta, ingenti cura & nimia ac miserabili impensa præparantur: majoremque molestiam quæritando faciunt, quàm voluptatem vescendo. Hippocrates etiam scribit, *homines qui gulæ ac ventri student: nunquam bene valere, aut longævos esse posse, animamq; eorum nimio sanguine nimiaq; sagina ita impediri, ac si luto involuta essent, idcircoq; nihil tenue, nihilq; cæleste meditari, sed de patinis ac ventris ingluvie semper cogitare.* Syracusanas, Siculas, ac Corinthias mensas vituperat Plato, & omnes Atticos sapores. Sic nos omnes lautàs & nimis elegantes dapes.

Scipionis Aphricani iunioris frugalitas.

Agamemnon

Epicurus.

Delicati & elegantes nũquam validi.

Mensa vituperanda.

Attici sapores.

DE VTILITATE REI RVstica, de Conviviis.

TIT. IX.

MULTUM confert agrum sationibus ita disponere, ut ex eo omni tempore fructus percipiãtur. Ita fuit clemens in genus humanum natura, ut alteram succidiam quasi perpetuam in agris atq; hortis constituerit. Videmus namq; fruges frugibus, & fructibus per universum annum succedere. Et nisi cultores terram te-

Succidiã alteram Cato hortum appellat.

Frumẽti species.

linquant incultam, nihil unquam deest quod ad humanæ vitæ usum spectat. Quocirca nequam patremfa. antiqui putabant illum, qui ea emeret quæ fundus parare posset. Prima ejus cura sit in frumento, quod & optimum parare debet, & quamplurimum. Frumenti autē multæ sunt species, quarum siliginam firmissimam esse Celsus Cornelius ait: Sophocles tragicus triticum Italicum summopere laudat, & fortunatam Italiam candido frumento esse dicit. Varro in libro de re rustica, ut far Campanum, sic triticum Apulum omnibus aliis præfert. Plinius verò duodevigesimo libro historiæ naturalis farris genus circa Plusium, & Senam patriā nostram pondere vel præcipuè commendat, nec immeritò. Abundat enim regio illa optimo frumento, & pecori etiā est accommodatissima. Lucius Columella quamplurima tritici genera facit, verùm ex illis maximè ferendū ducit Robum, quem pondere & nitore præstare dicit. Secundam deinde conditionem siligini assignat. Asserit tamen omne frumentum post tertiam sationem converti. Sed ejusmodi tritici vitium esse ait, quod quamvis candore præster, vincitur tamen pondere. Hæc diligenter quærat optimus paterfamilias, & cœli, soli, regionisq; rationem diligenter observet. Legumina & olera mensam adjuvant: quorum etiam cura non negligens esse debet. Genus omne secundæ mensæ (quod in honorem deorum exhibere consueverunt veteres) ex frugibus surculorum, & fructibus arborum fuit. Igitur diligentia non parva est habenda in arboribus serendis, inserendisque, tum propter speciem ipsam quæ agrum admodum decorat, tum propter utilitatem, jucunditatemq; vitæ Id omne genus secundæ mensæ bellaria ab antiquis (quando bellatoribus opportuna sint) à Græcis autem τραγήματα appellantur. Duas mensas veteres apponere consueverunt, priorem carnium, pisciùmve: Secundam autem pomorum. In priore aqua potui adponebatur, in secunda autem vinum: quo quidem non se ingurgitabant, sed modestè admodum diis libando assumebatur. Vinum Romani modestissimè bibebant. Sic & Lacedæmonii, qui servos ebrios in conviviis adhibebant, eisq; illudebant, non quod ipsi temulenti

Siligo.
Triticum Italicum.
Campanum far
Triticum Apulum.
Senensis fertilitas.
Robus.
Siligo.
Legumina.
Secunda mensa.
Arborum cura.
Festus Pomp.
Bellaria.
Mensa dua.
Vini usus in conviviis.
Lacedæmoniorum mos.

lenti essent, sed ut liberos docerent per illorum turpitudinem cavendam esse ebrietatem. Est tamen & vini cura necessaria, idcirco vineta diligenter colenda sunt. Celsus & Atticus scripserunt tres esse motus in vite, & in omni surculo naturales, *unum quo germinet, alterum quo floreat, tertium quo maturescat.* Hos motus fossionibus concitari oportere ajunt, natura enim non satis efficit quod vult, nisi eam studio & labore adjuvemus. *Vitis tres motus.*

Oliva industriam laboremque exigit, cujus liquor utilis admodum est, & remediis etiam salutaris. *Olivæ liquor.*

Pauca ad quotidianum victum civili viro desse possunt, si diligenter curam rei rusticæ habebit, & pascendo pecori incumbet: cujus vel mediocrem diligentiam rem familiarem summopere augere dixit Cato. *Pecorũ cura.* Nec greges aut armenta pascere quempiam pudere debet. Nam ut libro secundo de re rustica scribit Varro, illustrissimus quisque antiquorum pastor fuit, & à plurimo pecore plerique apud vetustissimos laudabantur. *Pastores antiqui.* Præcipuam commendationẽ habebant oves, propter multiplicem earum fructum. *Ovium commendatio.* Ex illis namque lac, caseolos, lanã ac pelles habebãt, & earũ fimus stercorandis agris plurimum præstat. *Idem Varro lib. 2.* Atqui propter pecudum caritatem, aureas habuisse pelles Poëtę eas tradiderunt in Colchide. Nam ad aurati arietis prædam Argonautæ profecti dicuntur. *Velles aureũ.* Præstantissimæ etiam habitæ sunt buculæ, tum quòd humanum laborem in colendis agris levant, tum quòd carne ac lacte mensam adjuvant. *Bucula.* Italiam quoque Varro ait cap. 5. lib. 2 *à bobus nomen habere,* Cimæumq; dicere inducit, veteres Græcos tauros italos nuncupasse, & cùm plurimi ac pulcherrimi in Italia essent, totam regionem Italiam ab illis dici arbitratus est. *Italia à bobus nomen habet.* Utiles etiam habentur sues, id namque pecus idem Varro ait cap. 4. lib. 2 *à natura hominibus ad educandum solummodo dono datum esse*, cujus sententiæ adstipulator esse videtur Juvenalis, quamquam de apro loquatur, ubi ait. *Sues.* *Aper.*

Quanta est gula, quæ sibi totos
Ponit apros animal propter convivia natum.

A suillo quoque pecore immolandi initium sumptum esse veteres affirmant, & proinde in fœderibus *Porcus in fœderib. faciundis adhibitus.*

faciundis porcus occiditur, & sic etiam in maritalibus sacris. Sues singulos quosque patresfa. alere debere, idem Varro author est, his verbis: *Quis enim fundum colit nostrum, quin sues habeat? Et quis non audiuit patres nostros dicere: Ignavum & sumptuosum esse eum, qui succidiam in carnario suspenderit à lanio potius emptam, quàm à domestico fundo?* Suillam carnem pleræque nationes aff. ctarunt, Ægyptii tamen & Judæi omnino excepti sunt: quod quidem Latini omnes irridebant: unde illud Juvenalis satyra sexta.

Suilla caro.

Observant ubi festa mero pede sabbata Reges,
Vt vetus indulget senibus clementia porcis.

Augusti Cæsaris dictum in Herodem.

Clarius illud facete dictû Augusti Cæsaris, quo tempore Herodes Judæorum Rex Christo omnipotentis Dei filio nuper nato mortem meditaretur. Nam cùm audivisset inter pueros quos in Syria Herodes intra bimatum jussisset interimi, filium quoque ejus occisum, ait: *Melius esse arbitror Herodis porcum esse, quam filium.* Hoc ex Latinis scribit Macrobius in secundo libro Saturnalium, capite decimo. Sed ad propositum redeo. Est profecto suilla caro ad familiam bene alendam necessaria admodum. Præbet enim firmissimum nutrimentum, & salubre corpus efficit, ubi modeste sumitur. Cornelius Celsus ait carnem magis alere jurulentam, quàm assam, assam magis quam frixam. Bonæ igitur valetudini potiùs quam parvæ voluptati consulendum erit. Elixam frequentius apponere præstabit, cum propter salubritatem, tum quia familiæ commodior erit. Sed non est consilii nostri singula exequi, quæ ad victum quotidianum spectant. Sati est civem nostrum monere ut frugalitatem vitæ in omnibus sequatur, modumq; familiæ adhibeat, ut nulla lege sumptuaria coercendus sit. Convivia verò ab eo raro celebrentur, incertum namque est gratiámne an invidiam convivia faciant. Nam si invitati ad parem gratiam referendam obnoxii redduntur, complures sunt qui neglecti indignantur, & contumeliam aut injuriam meditantur. Meminerit convivia ab antiquis *dominia* fuisse dicta, & qui ea præbent, dominos. Quod nullam aliam ob causam usurpatum esse arbitror, nisi quòd convivium præbere,

Caro iurulenta, assa, frixa.

Elixa caro.

Convivia celebranda.

Cōvivia olim dominia dicta est.

pere, Regum, Principum, & opulentissimorum hominum sit Cicero in epistola quadam ad Pætum convivia summopere laudat, ubi ait: *Sed me Hercule, mi Pæte, extra iocum moneo te, quod pertinere ad beatè vivendum arbitror, ut cum viris bonis, iucundis, amantibus tui vivas. Nihil est aptius vita, nihil ad beatè vivendum accommodatius, nec id ad voluptatem refero, sed communitatem vitæ atque victus, remissionemq; animorum, quæ maximè sermone efficitur familiari, qui est, in conviviis dulcissimus, ut sapientius nostri quàm Græci illi συμπόσια, id est, côpotationes aut côcænationes, nos convivia, quod tunc maximè simul vivitur.* Legimus tamen Lacedæmonios convivium appellasse φιδίτια, vel à liberalitate quæ φειδίλια dicitur, vel quòd cum amicis celebrandû sit. Menippeam Satyram Varronis scimus fuisse, quæ inscribitur: *Nescis quid serus vesper vehat:* in ea fuerunt præcepta à frugalissimo ac doctissimo viro Varrone opportuna admodum civi nostro. *Dominum convivii oportere,* inquit, *esse non tam lautum, quam sine sordibus, & [illegible] ea eligi quæ plurimo sumptu & exquisitissima diligentia indigeant, sed paratiora apponere, & quæ iucundè alant delectentq;.* Quatuor deinde ex rebus convivium constare dicit, lectis viris, lecto loco, lecto tempore, apparatu sine indulgentia. Lectos homines eos dicit, qui nec loquaces sunt, nec omnino muti. Eloquentiam namque in foro apud subsellia, silentia verò non in foro sed in cubiculo debere esse ait. Jucundos sermones id temporis adhibendos censet, & invitabiles cum quadam utili voluptate: quod tunc fiet, cùm de his rebus ad communem vitæ usum confabulamur, de quibus in foro atque in negociis agendis loqui non est ocium. Numerum convivarum incipere oportere dicit à Gratiarum numero, progredi autem ad Musarum: ut cùm paucissimi, tres scilicet sint, cùm autem plurimi non plures quàm novem. Fuit etiam vetus proverbium de numero convivarum, quod à Varronis sententia parum admodum discedere videtur. *Septem enim dicit convivium facere, novem verò convitium.* Vetustissima hæc præcepta modestæ frugalitatis rationem habent, & omnia continent quæ ad civilem virum spe-

Conviviorũ commendatio.

Lacedæmoniorum convivia.

Menippea satyra.

Dominus convivii.

Convivium quatuor rebus constat.

Lecti homines.

Gell li.13.c.11.

Numerus convivarum.

Proverbium.

Lipsius antiq. lect.

Luxuria coërcenda. ctant. Debet enim esse domestica quædam observatio ac disciplina, quæ luxuriam familiæ comprimat. Sed qui Reipubl. præsunt optimè consulere debent, ne per luxuriam aut ambitionem cives patrimonia sua prodigere possint, exemplo Popu. Rom. qui publicis sanctionibus conviviorum cœnarumque legem tulit, ad populum, in qua numerū convivarum præscribebat. *Lex de conviviis.* Ea cùm non satis visa essent, (*docebat enim inter paucos bona sua consumere*) alia lex lata est, & ab authore Fannia dicta, *quæ sumptus modum posuit assibus centum*, hac lege, ut universa Italia teneretur, cum Itali Romanorum tantum esse arbitrarentur. *Lex Fannia.* Hanc legem Fanniam inter cæteros viros graves suasit vir frugi L. Titus, objecitque temporibus suis quòd *Porcum Troianum* Romani cives mensis inferrent, quem convivæ sic vocabant, quòd inclusis aliis animalibus esset gravidus, velut Trojanus ille equus armatis militibus plenus fuit. *Vide Macrob. lib. 3. cap. 13. Saturn.* *Porcus Troianus.* Lex Didia lata est, quæ omnem Italiam complectebatur, *& non solum qui prandia cœnasq; maiore impensa fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, pœna legis tenebantur.* *Lex Didia.* P. Licinius Crassus divis legem rogavit, *qua ducenos æris impendi in nuptiis permisit: singulorum verò dierum sumptum intra triginta asses inclusit, & carnis arida ac salsamenti certa pondera constituit. Sed quicquid ex terra, vita, arboréve legeretur, indefinitè largita est.* *Lex Licinia.* Optimum est & ad improbitatem vendentium comprimendam, & parsimoniam conservandam, minora rebus precia imponere: quod rogatione sua fecit Cornelius Sylla Dictator. Non fuit etiam inutilis Lex Æmilia, quæ ciborum genus & modum præfinit. *Lex Æmilia.*

SVMPTVS OMNES COMPRIMENDOS esse: de impensis funerum & sepulchrorum modus.

TIT. X.

Luxuria & avaritia duæ pestes Reipub. POpulus Romanus privatam luxuriam semper odio habuit, publicam aūt magnificentiam dilexit. *Luxuria enim & avaritia duæ pestes sunt, quæ* (ut ait T. Livius) *urbes*

urbes & imperia omnia everterunt, his sanctionibus temperanda luxuria est, & helluonum ingluvies comprimenda. Nam ludibrio habentur qui cum frugalitate degunt, eorumq; modestia pro avaritia capitur. Imitabitur civis noster optimum Philosophorum Socratem, qui cùm divites quosdam vocasset ad cœnam, puderetq; Xancippen conjugē modici obsonii: *Bono animo* (inquit) *sis uxor: nam si modesti erunt, frugi cœnulam non aspernabuntur, sin verò intemperantes nulla nobis de eis cura sit.*

Vide ad hunc titulum Pontanu lib. de Magnificētia.

Socratis sententia.

In vestitu mediocritatem servet, metiaturq; se ad mensuram sui census. Ut enim turpe est sordida atque indecora veste uti, ita invidiosum nitidore atq; elegantiore, & præcipuè cùm res familiaris minus suppetit, vel ubi æs alienum contractum est. Est etiam considerandum in vestitu, ut cultus concessus sit, & non discedat à consuetudine patriæ. Deceat personam, genus, ætatem, mores. Ut lauta vestis, quoad decet, dignitatem authoritatemq; hominibus addit, sic muliebris & luxuriosa non corpus ornat, sed animum detegit. Hadrianus Cæsar laudem etiam ex hoc consecutus est, quod Senatores & equites Romanos semper in publico togatos esse voluit, nisi à cœna reverterentur, ipse etiam cùm in Italia esset, semper togatus processit.

Vestitus.

Hadrianus Cæsar.

Togati equites.

Sumptus enim omnes non necessarii, comprimendi sunt, veluti impensæ funerum, quæ mortuis nihil afferunt, ut jus autem onerosæ sunt. Solonis lex fuit, quæ sumptibus funerum modum imponebat: Et in publicis scriptum etiam est, minuendos esse sumptus ac lamentationes funerum. Eorum fama, qui cum gloria & honestè vixerunt modestis obsequiis non obscuratur; alia autem ex parte, funebris pompa eorum memoriam non illustrabit, quorum vita pœnitenda atque ingloria nihil memoratu dignum reliquit. Sepulchrorum præterea impensæ, quæ à quibusdam Porphyretico Pariové marmore, seu diversis terrarum regionibus exquisitis lapidibus celebrantur, risum potius quàm laudem posteritatis captare videntur. Vera enim monumenta diuturnam memoriam servant, quæ literatum virtutúmq; laude nituntur, non quæ marmoribus clauduntur, ad quæ (ut facetè Poëta ille ait) *discutienda, valent*

Funerū sumptus comprimendi.

Solonis lex.

Sepulchrorū impensa.

Monumenta vera.

sterili

sterili mala robora ficus. Quid quòd sæpenumero videmus magna sepulchra erigi divitibus ac fortunatis viris, & illis nonnunquam quorum avaritia hominibus ludibrio fuit? Nonné hi lapides ignaviæ ac vecordiæ illorum quos tegunt, memoriam perpetuam faciunt? Monumenta insolentiæ & temeritatis suæ posuisse videtur Licinus ille dives ac fortunatus Romanus, qui tanta impensa Porphyretici marmoris sepulchrum sibi fieri curavit, irridebaturq; vulgato epigrammate:

Impensæ sepulchrales, vituperatæ.

Licinus.

Marmoreo tegitur Licinus tumulo, at Cato parvo,
Pompeius nullo, credimus esse Deos?

Pyramis meretricis cujusdam sepulchrum.

Legimus etiam pyramidem unam ex nigro lapide, qui ab intimis Æthiopiæ montibus devehitur, meretricis cujusdam fuisse sepulchrum, & ab amatoribus ejus maxima impensa factum, interq; regum monumenta collocatum. Nullum genus sepulturæ magis laudandū puto, quàm humationes sub dio, ubi & flores & herbæ nascuntur, cùm id in sepulchris vetustissimis inscriptum sit, veluti à mortuo poscerentur: *Sparge rosas lector, vel candida lilia pone.* Quid illud etiam Poetarum excellentissimi? *Manibus date lilia plenis. Purpureos spargam flores, animamq; nepotis: His saltem accumulem donis.* Sic etiam Persius satyra prima fœlicitati mortui Poëtæ alludens ait *Nunc non è manibus illis: Nunc non è tumulo, fortunataq; favilla Nascentur violæ.* Nonné Pulchrius & optabilius est, ut tellus communis omnium parens, flores, violas, herbas, ac virgulta ultrò in tumulis germinet, quàm putrescere inter saxa cadavera? & à scaturientibus vermibus, scarabeis, turpissimisque monstris devorari? Quid quod terra terræ redditur? & filii in gremium parentis revertuntur, quo nihil æquius esse potest. Hoc humationis genus naturæ rationem vel maximè videtur attingere, & à plerisque Philosophorum laudari probarique video. Et nonnulli legumlatores jusserunt id legibus observari. Nec quempiam invenio edixisse marmora excidi, ut sepulchra mortuis parentur. Cyrus quoq; Persarum Rex testamento mandavit, nullum sibi aliud sepulchrum construi, sed terra solum humari, quæ gramina floresq; produceret, quibus rebus nihil præclarius inveniri possit, nihilq; quod sepulchra

Sepultura genus optimum.

Virg. 6. Æn.

Terra terræ reddenda.

Cyri testamētum de ejus sepultura.

sepulchra magis exornaret. Hanc quoque Cyri curam cùm legeret Julius Cæsar irrisit, ut qui duceret de sepultura nihil cavendum, nihilq; curandum esse, sed agendum ut virtus & rerum gestarum gloria, perpetua nominis nostri præstent monumenta. Sapienter admodum Maro Mantuanus dixit, *Facilis iactura sepulchri:* Et nota est illa sententia vetustissima: *Cælo tegitur, qui non habet urnam.* Magno tamen paternam sepulturam emit Cimon Atheniensis Milciadis filius. Nam cùm pater ejus ob crimen peculatus damnatus, in carcere diem obiisset, nec per leges liceret funus efferre, nisi pensa ita pecunia, & ipse nō esset solvendo, translatis in se vinculis patrem ad sepulturam redemit. Sed hoc pietatis potius, quam humationis juri concedamus. Lex xij. tabularum fuit, quæ jussit corpora humari extra urbem, his verbis: *Mortuum hominem in urbe ne sepelito, neve urito.* Cecrops Atheniensibus primus omnium jus terra humandi tradidit, quod diutius non modò eis, sed finitimis quoque placuit, plurimumque laudabant, *ut terrâ frugibus obducta esset, quo sinus & gremium* (quasi matris) *mortuo non sine alimonia praberentur.* Demetrius Phalereus diu post legem etiam Atheniensibus tulit, *ut ante lucem mortui efferrentur, & sepulchris novis* (quorum opera atq; impensa nimia erat) *modum finiuit, ut super terra tumulum nihil statuerunt prater columnulam non altiorem tribus cubitis, vel parvam mensam.* Irridenda sanè veterum Ægyptiorum ratio mihi esse videtur, de qua Diodorus scribit, quòd contemnentes præsentis vitæ tempus, domos nostras diversoria appellabant, ut qui parvi temporis hospitia esse dicerent: verum in construendis sepulchris nec curæ nec sumptui parcebant: Sepulchra enim perpetuas ac sempiternas ædes mortalibus putant esse, & in illis scribendis tot miracula narrabant Græci, ut fidem veritatis mihi transcendere videantur. Et præcipuè in illo Simandii Regis, quod quidem sumptu & artificio omnium excellentissimum faciunt. Pyramides etiam duas illas, quæ inter septem mundi spectacula locum habere meruerunt, Regum sepulchra fuisse asserunt, de quibus hoc publici refert Diodorus, quod nullus ex his Regibus qui

Jul. Cæsar.

Cimon.

Aemilius Probus eius vita. Plutar.

Lex xij. tabularum funebris.

Cecrops Atheniensis humandi ius invenit.

Demetrij lex.

Aegyptiorum ratio deridenda.

Sepulchra Aegyptiorū.

Pyramides regum Aegyptiorum.

eas

eas sibi pyramides pro sepulchris condiderunt, in illis sepultus fuit. Nam alii ante opus perfectum occiderunt, alii præ crudelitate & insolentia populus compulere, ut aut eorum corpora dissiparent, aut ejicerent ex monumentis. Qua ex re facilè cerni licet *solida monumenta, non marmoribus, aut Arabicis lapidibus, sed vita meritis ac rerum gestarum gloria comparari.* Chrysippus de sepultura nonnulla dicit, quæ fœda admodum mihi videntur, & risum potius captare, quàm laudem mereri. Sed tolerabilius audio, cùm jubet liberos parentibus simplicem & parvę impensę sepulturam prębere, quippe qui cadaver non pluris faciundum censeat, quàm unguium capillorumque præsegmina. Et Heraclitus retulit Nabathæos hominũ cadavera abjectiora stercore ducere, quocirca non modò alios, sed Reges etiã ipsos in sterquiliniis defodiunt. Sed consuetudo facit, ut nonnulla aliquando agamus præter majorum præcepta quæ cùm in plerisq; rebus minus laudanda sit, in sepulturis apud nonnullas gentes temeritate aut fœditate vituperanda est. Hyrcani, Caspii, & Bactriani canibus domi ad id officii educatus mortuos edendos, laniandosq; præbent, qua consuetudine quid immanius cogitari potest? Scythę verò (ut Plutarchus refert) cum mortuis Regib. pincernas, cocos ac pellices sepeliunt, credo, ne quid necessarii officii post obitum eis desit. Et nonnullæ Indiæ gentes cum defunctis viris amatas conjuges, vel alios quoscunque gratiores vel comburunt, vel infodiunt. O indulgentiã temerariam. O rem non visu modò, sed dictu quoq; abhorrendam! vivum hominem necare, ne mortuus amico aut ministro careat, cùm re vera carere non possit, qui nihil sentit. Audi Oratorum maximum in Tusculanis quæstionibus: *Carere hoc significat, egere eo quòd habere velis, inest enim velle in carendo.* Quid igitur mortuus velit, non intelligo. Parum ab hac Indorum insania Massagetæ & Derbices distant, qui propinquos cognatosque, cùm ad multam senectutem venerint, vel aliquo casu morti appropinquent, jugulatos antè, magno epularum apparatu aliis mistos comedunt, ajuntq; id facere, quòd pessimam hominum fortunam arbitrentur, à vermibus devorari. Essedones phi-

Monumenta solida.
Chrysippus.
Heraclitus.
Nabathæorũ mos.
Hyrcanorum Caspiorumq; Bactrianorũ mos.
Scythæ.
Indiæ gentis stoliditas.
Carere, quid significet.
Massagetæ.
Derbices.
Essedones.

philoſophi Europæ Danubii accolæ funera parentum propinquorumq; læti ac victimis & feſto conventu familiarium celebrant, cadavera autem laniata, & cæſis pecoris viſceribus miſta, epulando conſumunt: capita verò auro argentoq; ornata pro poculis habent, Ægyptii mortuos condire conſuevere, quò diutius domi ſervarentur. Sic & Perſæ cera circumlitos reddebant eos magis diuturnos. Ageſilaus Lacedæmoniorum Rex, cùm tot præclara bella terra mariq; geſſiſſet morbo implicitus apud Menelai portum qui inter Cyrenas & Ægyptum jacet, diem obiit: verùm amici (ut ejus cadaver facilius Spartam perferre poſſent) quòd mel non habebant, quo ſoliti erant corpora condire, cera circunfuderunt, atque ita incorruptum integrumque domum retulerunt. Quorſum hæc diximus? Ut intelligamus multa per conſuetudinem à populis fieri quæ non modo fugienda, ſed majoribus etiam execrationibus deteſtanda ſunt. Placet tamen ſepulchra mortuorum non violari, ſed ea veluti ſancta deoq; ſacrata venerari, quod Romano ac Pontificio jure multis legibus ſancitum eſſe videmus. Solon quoque inter præclaras leges ſuas etiam ſtatuit *ne quis in defunctos maledicere auderet, pium namq; eſſe* dicebat. *ſanctos eos putare, qui è vita diſceſſerunt, & eorum urnas violare inexpiabilis religionis arbitratum eſt.* Et ſanè Alexander Macedo Darii victoria potitus cum in Perſas veniſſet, Polymachum Pellæum virum nobilem, quòd Cyri ſepulchrum demolitus eſſet, necarii juſſit, motus præcipuè epigrammate Græcis literis inſcripto, ad hanc ferme ſententiam. *Quiſq; mortalium, & unde veneris, te enim adempturum ſcio hac lege: Cyrus ſum, qui Perſis imperium armis quaſivi, hoc quodcunq; eſt, humi eſt, in quo corpus meum tegitur. Noli me irridere.* Hæc verba Alexandri mentem commoverunt, ut inſtabilitatem fortunæ cognoſceret, & manes defuncti Regis ultione violati ſepulchri impio ſanguine parentaret. Quanti faciunda ſint monumenta ſepulchrorum, placido epigrammate Semiramis regina animi excellentiſſimi docuit: quæ cùm ſibi ſepulchrum admirandi ſumptus conſtituiſſet, inſcribi juſſit hæc verba: *Quicunque Rex pecuniis indiget, aperto*

Ægyptii mortuos cōdiunt.

Ageſilai mors.

Cera vim.

Sepulchra ſancta.

Lex Solonis.

Sepulchrum Cyri violatū.

Epitaphium Cyri.

Alexandri pietas.

Semiramidis ſepulchrum: & eius inſcriptio.

monu-

monumento quod voluerit accipiat. Has literas cum legisset Darius, opinatus thesaurum absconditum esse, sepulchri lapidem revelli jussit: quo revoluto, literas alias vidit, ad hanc sententiam scriptas: *Nisi Rex avarus esses & pecuniæ insatiabilis, mortuorum monumenta non violasses.* Urbana irrisione avaritiæ crimen carpsit fœmina excellentissima, & epigrammatum sepulchrorumq; nimiam diligentiam contempsit. Nonnulli apud veteres sepulchra sua tanti fecerunt, ut ne inferri etiam posteros permitterent, Hinc est illud Horatii:

Darii avaritia.

Hor. Sat. 8. Li.

Mille pedes in fronte trecentos Cippus in agrum,
Hic dabat heredes monumentum ne sequerentur.

Extant etiam temporibus nostris vetustissimi lapides, qui hoc testantur. Nam post nomina ac titulos sepulchrorum ejusmodi notæ inveniuntur, H M. H N. S. Quæ quidem significant: *Hoc monumentum hæredes ne sequantur.* Monumentumve violandum quidem esse Sertorius edocuit. Nam cum Tigennam Maurusiæ oppidum expugnasset, in qua nobile sepulchrum Antæi ab incolis esse dicebatur, verùm cùm præ magnitudine fidem transcenderet, id Sertorius diruit jussit, corpusq; reperit septuaginta cubitorum, ut Plutarchus refert: quod cum intueretur, summopere admiratus est; & quamprimum sepulchrum instaurari jussit, famamque rei auxit ne violati monumenti reus haberetur. Tigennam Antæi uxorem fuisse perhibent, quam Hercules superato interemptoq; viro complexus est, ex eaque filium Syphacem genuit, qui postea de matris nomine urbem condidit. Scribunt etiam Cosmographi idem Antæi sepulchrum augustum sanctumque adeò fuisse, ut si aliqua pars ejus erueretur, confestim pluvia & imbres sequantur, nec prius desinant, quàm demolita instauretur. Simile quiddam referunt de Strati Poetæ monumento, quod ad Pompeiopolim Syriæ urbem, quæ quondam Soloe vocabatur, fuit in edito quodam tumulo: in quod quidem jacti lapides è vestigio in jacentem resiliunt, divino potius miraculo quàm naturali aliqua ratione.

Notæ in sepulchris veterũ.

Sertorius diruit sepulcrũ Antæi.

Corpus ingẽs.

Tigenna.

Antæi sepulchrum sanctũ.

Mirum quiddam, de Strati Poeta monumento.

Dixi plura quàm vellem de sepulchris, sed sermonis suavitas me magis quàm sperabam protraxit; reliqua

præcepta optimi civis paucis verbis percludenda sunt. Nam ipse sibi præscribere poterit his agnitis, quid facto opus sit, & præcipuè si statuerit nihil esse quod ad optimum vitum pertineat, quod ab eo non sit agendum. Nã si omnia mente & animo scrutari volumus, & diversas hominum vitas actionesque animo metiri, inveniemus inter mortales nihil præstabilius, nihil gratius, nihilque utilius civili vita, in qua præstare & præter cæteros excellere summæ laudis esse puto. Proinde qui plura conferet ad usum civilis societatis, quiq; civibus suis commoda majora comparabit, honestiusq; vivet, pluribus cõmodabit, neminẽ injuria afficiet, prestò aderit in omnibus Reipub. periculis: is profectò civis bonus erit, quem in hoc volumine describere conati sumus. Cujus si non omnes partes attigimus, libando tamẽ multa diximus; ex quibus frugalitatis virtutisq; exempla cives cernere possint, quæ ad civilem vitam plurimum proderunt, & aucta deinde usu & exercitatione accumulatam fœlicitatem reddent.

PROOEMIUM LIBRI SEXTI AD SIXTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

Præcepta civilis societatis, beatissime Pontifex, nõ omnibus atq; tradi possunt, sed his præcipuè, qui libertati student, quiq; nihil magis formidant, quam conditionẽ servitutis. Difficilè enim imperare discunt, qui semper paruerunt: & alia ex parte jugũ excutere nituntur, imperataq; detrectãt, qui in libera civitate educati sunt, quiq; æquo iure cũ reliquis civibus vivere consueverunt. Cappadoces diu quidem sub Regib. fuerunt: verùm cum diuturnitate tẽporis regiâ stirps defecisset, ejusmodi honore ab imperio Romano affecti sunt, ut libertate donarentur socij, amiciq; haberentur. Egeruntq; gratias pro societate & amicitia Cappadoces perpetuaq; in fide se futuros polliciti sunt, libertate tamen abdicaverunt, ut qui dicerent se ea uti nescire, neq; ullo modo perpeti posse ut æquo iure inter se viverent: proinde orare ut Rex sibi daretur. Admirati sanè sunt vehementer Romani,

Difficile qui discant imperare.

Cappadoc. imperare nesciunt, & libertatem respuunt.

quòd inventi sint qui libertatẽ respuerent: attamen ut amicis morem gererent, permiserunt quemcunq; vellent Regem acciperent. qui ex communi omnium consilio Artobarzanẽ tunc Latini nominis socium Regem elegerunt, cum Respub. neutiquã insuescere possent. Athenienses vero contra nihil nisi popularẽ statum perferre potuerunt. Nam quamvis variante fortuna, nunc sub regibus, nũc sub tyrannis essent, tamen semper ad optatam democratiam redierunt. Philippus Macedo, & Alexander eius filius, qui eos occupaverunt, nihil de institutis eorũ mutaverunt. Et Cassander quamvis in alios violentior esset, in Athenienses tamẽ mitissimus fuit: Demetriumq; Phalereum eorũ civem Theophrasti discipulum eis præfecit, qui popularem potentiam sequutus est deq; ea optimos commentarios scripsit. Romanus quoq; Senatus eos donavit & ut suum vitæ genus sequerentur permisit. Nõ igitur omnibus populis præcepta Reipub. præscribi possunt. Satis est si nobis auscultent, qui libertatem sibi quasi numẽ aliquod proposuerunt, quiq; emori mallent, quam eam aliqua ex parte labefactare. Dabitur fortasse mihi vitio & præsertim ab his qui aliena carpere, quàm sua aliquando edere student, quòd cũ libros rescreipserim de institutione Reip. illos tuo nomini dedicaverim, cùm tu solus imperes, & unius dicto omnes homines Christianæ religionis auscultent: æquiusq; fuisse de regno, quàm civili societate ad te scribere, affirmabunt. Sed si rectè cogitare voluerint, intelligent has duas disciplinas affines inter se esse, & quamplurima præcepta communia habere, alteramq; alterã adiuvare, adeò ut Plato ipse hanc protulerit sententiam: Unum esse Reip. modum arbitror, nomine tamen bifariam nuncupatur. Nã si vir unus optimus regit, Regnum vocatur: sin plures, Aristocratia, hoc est optimorum dominatus. Nihil .n. refert unusne an plures imperent, de ratione siquidem vivendi deq; optimis legibus nihil mutatur. Hac opinione ducti Lacedæmonii, regnũ cum Rep. iungebant: Regem præficiebant, qui parum admodum à privatis civibus differebat, & civilia instituta ex Lycurgi commentariis hauriebant. Stoici quoq; qui Zenonem secuti sunt, eam Rempublicam optimam esse asserunt, quæ mista esset ex regno, popularíq; dominatu, optimatumq; potentia. Sed his omissis ad institutum ordinem revertamur.

Aricbarzanes.

Athenienses.

Cassandri mitis animus.

Demetrius Phalereus.

Pontificis autoritas.

Regnum quid

Aristocratia.

Lacedemonii.

Stoici.

DIVISIO

DIVISIO CIVITATIS, ET ORDO civilis, & quid sit nobilitas.

TITULUS. I.

HIPPODAMUS Milesius vir gloriæ cupidus, bellator egregius, & studiis bonarum artium non mediocriter eruditus, cùm de optimo Reipubl. statu scribere institueret, necessarium in primis putavit, civitatem ac regionem distribuere. Difficile enim factu illi videbatur, colluvionem quandam hominum unis mœnibus collectam quiete degere, nisi divisione aliqua secerneretur. Proinde populum trifariam distribuendum statuit, ut pars una Artifices, altera Agricolas, tertia verò belli Propulsatores contineret. Censuitque æquo jure ex his partibus magistratus consensu collectæ multitudinis designari Hæc divisio apud Milesios satis esse potuit, quorum imperium augustum erat, & opulentis civibus minus abundans, nec quippiam adhuc magna laude dignum gesserant: quamquam idem Hippodamus eorum dux fuit nautico bello contra Athenienses, Pirrhumque obsedit, Sed apud excellentiores quasque urbes longè aliud fuerat cogitandum. Deducendi siquidem agricolæ sunt, & in agris, villis, pagisque constituendi: tum quòd rei rusticę custodia diligentius agatur, tutiusque in regione vivatur: tum etiam ne urbanis functionibus allecti rustici agros negligentius colant, & civibus ambitione seditioneque importuni sint. Fuit tamen hæc Hippodami cogitatio opportuna satis, virique ingenium indicavit. Pleræque enim magnæ urbes ejus exemplo non dissimili ratione suas civitates diviserunt: nam Romani (qui totius orbis terrarum imperium tenuerunt, & in omnibus penè institutis comprobandi sunt) tres civitatis ordines constituerunt authore Romulo, ut Dionysius Halicarnasseus scribit: quorum primum Patricium appellaverunt, secundum Equestrem, tertium verò Plebejum. Primi illi Reip. curam gerebant, qui (ut Titus Livius testis est lib. I. Romanorum historiam ab initio urbis) *à Romulo centum cõstituti sunt, & ab ætate Senatores, ab honore ac dignitate patres, progeniesq; eorũ deinceps Patricii nuncupati sunt, primũq; dignitatis locũ in Rep. tenuerunt.*

Zuingerus Volum. 18. lib. 4.
Hippodamus.
Civitatis divisio.
Melesiorum regnum.
Agricolæ in rus ablegãdi.
Romani exemplum Hippodami secuti.
Civitatis ordo triplex.
Senatores, Patres. Patricii.

Nam patricios tantùm sacris ac cerimoniis præfecit Romulus, voluitq; ut magistratus gererent, jus dicerent, & secum publica munera exercerent: eorumq; collegium Senatum appellavit, ut Græci γερουσίαν dicunt. Ab hoc ordine priscam originem duxerunt majores mei, unde Patricii cognomen familiæ nostræ perpetuo adhæsit Oriundi namq; sumus Roma, orti autem Senæ: quod quidem non modò ab avis atavisq; longo ordine posteris indicatum est, verū in veteribus documentis pignoribusq; domus nostræ scriptum reperi, & signa in vetustissimis marmoribus nostra ad hanc usq; ætatē Romæ pluribus locis cernuntur. Sed illuc redeat sermo unde divertimus. Ordo equestris eorum erat quibus ut equū alerent belli gerendi gratia, publicè indulgebatur, ut ad propulsandum hostem, publicasq; injurias ulciscēdas parati essent. Pedestris namq; militia facilè admodū ex omni hominum collunione comparari potest. Hic ordo, ut quibusdam placet originem trahit à trecentis illis quos Romulus ad custodiam urbis elegit, qui Celeres appellati sunt, sive ab exequendi ministerii celeritate, sive (ut Valerius Antias scripsit) à duce eorum Celere vocato. Præerat enim eis dux clarissimus, cui tres suberant centuriones. Apud Lacedæmonios quoq; trecenti erant custodes, quibus etiam in bello utebantur, & cùm opus erat, contra contumaces & inobedientes cives. Reliqui omnes Romani cives plebeji nuncupati sunt, sive mercatores institoresq; essent, sive artes, ministeria, agriculturamve exercerent. Huic plebeio ordini permisit Romulus leges scire, de bello decernere, magistratus creare, neq; hanc potestatem dedit absolutam, nisi prius omnia Senatus approbasset. Ferebat autē suffragium populus universus, non viritim quidē, sed per curias: & quod pluribus curiis visum erat, id ratū habebatur. Ab hac Romanorum institutione paululū quippiam discedendum esse arbitror. Nam consuetudo tēporum de equitatu, reliquaq; militia aliud obtinuit, ut infra narrabimus in libro quē de bello scribere destinamus. Sed tres ordines describi in unaquaq; optima civitate congruū esse videtur. Quorum primū antiqua generis dignitas commendat, si à majorum virtute ac moribus

Senatus.

Maiores Franc. Patricii.

Equestris ordo.

Pedestris militia.

Celeres.

Custodes trecenti Lacedæmoniorum.

Plebeii cives.

Suffragia populi.

Tres ordines in Civitate.

Generis dignitas.

ribus non aberrat. Ab ingenuis enim parentibus orti, degeneres deterioresq; facti, non modo in plebem rejiciendi sunt, verum titulis nominibusque majorum mulctandi. Secundum ordinem commendabat mediocritas quædam civilis vitæ, & honesta industria, qua quidem concivibus suis prodesse omni studio laborabit. Tertius ordo quoniam diversam hominum multitudinem complectitur, in qua inopes complures sunt, nihil præclarius habere potest, quàm magistratibus parêre, majores omnes honore afficere, nihilque novum cupere, sed pacem ac libertatem optare, honesto labori incumbere, nihilq; magis quàm ocium formidare, cui ignominia, inopia, & fames tres belluæ truculentissimæ comites accedunt. Clariores illi qui genere censentur, intelligere debent magnum onus esse majorum famam sustinere. Nam sicut laudem ingentem meretur, qui ex infima plebe, virtute, & rerum gloria sese effert, nobilioribusq; adæquandus est: sic qui à majoribus suis degenerat, laudemque eorum vitæ turpitudine obscuriorem reddit, non modò nullis honoribus honestandus est, verùm ignominia quoq; & injuria afficiendus. Quid enim turpius, quam ab eo à quo plurimum speramus nihil afferri? Nam nobilitatem (ut testis Aristoteles est) nullam ob causam magis veneramur, quàm quod ex melioribus ortos meliores fieri consentaneum esse creditur. A qua quidem spe cùm decidimus, indignum omnino esse videtur. Nam veluti sereno cœlo nebulam nonnunquam surgentem sydera obscuriora reddere cernimus, sic ignavia turpisq; vitæ nobilitatis splendorem obumbrat. Cicero in Salustium, qui eum quasi novum civem, & ignobilem carpebat, seseq; præclarissimum jactabat, ejusmodi verba protulit: *Ego meis majoribus virtute mea praluxi, ut si prius noti non fuerint, à me recipiant initium memoria sua. tu tuis vitæ (quam turpiter egisti) magnas offudisti tenebras: ut etiam si fuerint egregii cives, venerint in oblivionem. Quare mihi noli antiquos viros objectare. Satius est enim me meis rebus gestis florere, quàm maiorum opinione niti, & ita vivere, ut sim posteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum.* Poterat Cicero antiquum nobilitatis suæ genus præferre,

Industria honesta.

Obedientia pacifica.

Clariorib. quæ consideranda sint.

Nobilitas quare veneranda.

Simile.

Nobilitas obscurata.

Autor Declamationis in Sallustium.

Cicero genus ducit a Vol-

sciis Regibus. ut qui à Volsciis Regibus oriundus esset, quod quidem *Ciceronis locus lib. 1.* in Tusculanis quæstionibus retulit, libr primo, ubi ait; *Pherecide: Syrus primus animos hominum dixit esse sempiternos, antiquus sanè vir, fuit enim meo regnante gentili,* cùm de Tullo Hostilio Romanorum Rege intelligeret, & certè hanc ejus fuisse prosapiam alii quoque authores affirmant. Nam Plutarchus id etiam scribit, & Eusebius, & ex nostris Silius Italicus affirmat cùm dicit;

Tullius eratas raptabat in agmine turmas,
Regia progenies, & Tulli sanguine ab alto.

Nobilitas virtuosa. Sed longè pluris fecit initium nobilitatis suæ à propria virtute manare, quàm à regia dignitate: vel cùm majores ejus præ inopia Armini delituissent in oppido obscuriore, non putavit virtutem solam satis esse ad veram nobilitatem, nisi etiam dignioris patriæ lumen adderetur, imitatus Themistoclem, qui Seriphio cuidam *Themistoclis callidum responsum.* in jurgio dicenti, eum non sua, sed patriæ gloria splendorem esse assecutum: *Verum* (inquit) *ais, nam neq; ego si Seriphius essem, nobilis unquam fuissem, neq; tu, si Atheniensis:* quasi assereret patriam sine virtute nihil dignitatis afferre, virtutem autem patria egere, quasi theatro actionum suarum. Hęc multum differt à Simonidis *Simonidis sententia.* Lyrici sententia, qui ait *oportere eum qui beatè vivere vult, patriam habere gloriosam.* Nobilitatis nomen ambiguum est, propter varias hominum, ac Philosopho- *Varii nobilitatis modi.* rum opiniones. Nam Romani (ut diximus) Senatoriũ ordinem, eorumq; posteros tantummodo nobiles ap- *Generis.* pellarunt. Alii nobilitatem à sola notiorum generis antiquitate esse volunt, ut Thebani, & Ægyptii. Alii à *Census.* censu & divitis, ut nonnullæ Asiæ urbes, quæ solam o- *Equitatus.* pulentiam admirabantur. Alii ab equitatu, quoniam equos bellandi gratia alere non nisi locupletes possint. Et qui animi ingenuitate excellunt, veluti fuerũt Chal-[illegible]es, & Magnesii, & accolæ omnes Meandri fluvii. *Potentiæ* [illegible] incipatu, & potentia, sive etiam à populari au- [illegible] risque populis cernimus, quorum Principes [illegible] ad Tyrannidem usque provehuntur à popu[illegible] [illegible]ratus apud Athenienses, Lysander apud Lac[illegible] [illegible]ios, Polycrates apud Samios, aliique complures. Plato Philosophorum sapientissimus, & qui

qui eum secuti sunt, à quibus parum admodum Aristoteles aberrat, quatuor nobilitatis species facit. Primam eorum qui claris justisque majoribus orti sunt. Secundum eorum quorum parentes potêtes ac Principes exstiterunt. Tertiam eorum, quorum majores domi, militiævè, aliqua illustriore gloria claruerant. Quartam nobilitatis speciem facit eam, quam omnium excellentissimam esse ostendit, cùm quispiam animi ingenuitate & magnitudine excellit, suæque virtutis laude nititur: & hunc verè nobilem appellandum censet, cui non aliena, sed sua virtus ad gloriam opitulatur. His quatuor quintam speciem addit Aristoteles eorum videlicet, qui illustriore aliqua disciplina claruerunt: & jure optimo. Nam non modò, se familiamque suam clariorem reddunt, verùm urbes ac provincias quibus oriundi sunt illustrant. Stagiritem dicimus fuisse Aristotelem: Democritum Abderitanum, Zenonem Citriæum, quorum patriæ jam nomen amisissent, nisi ejusmodi civium memoria servaretur. Quanti faciunda sit optimarum disciplinarum nobilitas, quamque patriam sæpenumero adjuvit, Alexander Macedo docuit, qui Aristoteli magistro gratiam disciplinæ in hoc etiam retulit; nam ejus patriam Stagiram funditus eversam rursus ædificavit, civesq; dissipatos ac servos restituit. Hujus nobilitatis apud veteres Romanos id eximium fuit, ut Cornelius Tacitus refert, ut cunctis civibus qui bonis artibus fi derent, licitum esset magistratum petere, nec ætas in eis distinguebatur, quin in prima juventa consulatum ac dictaturam inirent. Turpissimum fuit patriciis & illustrioribus viris literas ignorare: & ab omni nobilitate decidere videbatur, qui in studiis disciplinarum rudis erat: quod quidem ex responso Mutii Scævolæ ad Sulpitium cerni licet, cùm ait: *Turpe esse patricio nobili, & causas oranti, jus in quo versaretur ignorare.* At Ammianus Marcellinus in Orphitum summę nobilitatis virum, ejusmodi verba protulit: *Vir quidam prudens, & forensium negociorũ oppido gnarus, sed splendore liberalium doctrinarũ minus quàm nobilem decuerat institutus.* Juba, Jubæ Numidiæ Regis filius, puer admodum, captivus Julii Cęsaris triumphũ Aphricanũ secutus est, &

Nobilitatis quatuor species.

Verè nobilis, quis.

Nobilitas literata.

Nobiles ex patria nomina.

Alexander Stagiram restaurat.

Nobilitas literata apud Romanos.

Non tam clarum est literas scire, quã turpe nescire.

Ammianus Marcellinus.

Iuba Numidicus, gloriam literis recuperat.

quamvis regnum ac libertatem amisisset, & illustrioris generis gloria esset orbatus, tamen se ad literas contulit, & parvo tempore assecutus est, ut inter doctissimos Græciæ scriptores haberetur, & quicquid nobilitatis fortuna eripuerat, id longè accumulatius ei restituit bonarum artium disciplina. Ad quam etiam se contulit desperatis afflictisq; rebus Hannibal Carthaginensis, & senio jam affectus Græcas literas didicit, disertusq; adeò evasit, ut gesta quorundam Imperatorum scripserit, & libros præclarissimos de re militari. Vana est opinio & risum potius quàm assensum captare videtur, eorum qui Regum, Imperatorum, ac Principum indulgentiam, nobilitatẽ appellant, & præcipuè cũ plerumq; cernamus indignos improbosq; ejusmodi prærogativa à Regibus affici. Caveant in primis nobiliores, ne quid per vim in Republica agant, nevè sibi plus arrogent, quàm aliis tribuant. Superbia namq; eorum ac fastus magnam invidiam facit, & fastidiosis civibus argumento est, ut favente plebe tyrannidem invadant, ut de Dionysio Syracusano legimus, qui patriæ imperiũ invasit: cùm in clariores viros oblatraret, quereretur q; plebs omnis quòd jam nobilioribus stipendiaria esset, ab eisque ludibrio contemptuiq; haberetur Superbia & insolentia generis dignitatem, ac favorẽ gratiamq; virtutis perimit. Pallas vir clarissimus Neroni quondam à Peto delatus est, quòd Cornelium Syllam ad imperium vocaret, is crimen diluere nitebatur, & se in sontem esse ostendebat: verùm cùm liberti ejus nominarentur, quos conscios haberet, respondit. *Nihil unquam se domi nisi nutu aut manu significasse: vel si plura demonstranda essent scripto usum, ne vocem consociaret.* Hæc ejus innocentia non tam grata populo fuit, quàm gravis superbia. Proinde ex amicis inimicos plurimos sibi effecit, & magnam populi invidiam contraxit. Antiquiore genere qui censentur, si virtute ac moribus præstant, longè tutius Reipublicæ curam gerunt, quàm qui novi in Rempublicam acciti sunt. Æquum namque esse videtur, ut qui parentes, avos, majores omnes publicis functionibus honestatos habuerunt, quasi hæreditario quodam jure Reipublicæ curam accipiant, & in eam amplificandam nervos

Hannibal senex ad studia confugit.

Nobilitas ex Imperatorũ indulgentia.

Nobili quæ cavenda.

Superbia.

Dionysius Syracusanus.

Insolentia.

Pallas quomodo insolentia ostenderit suam innocẽtiam.

Generis antiquitate nobiles in Republ.

nervos omnes (ut dicitur) intendant. Namque ut ager bene admodum committitur indigenis suis, qui cœli soliq; rationem per naturam optimè callent. Ita ex senatoribus orti munera publica adimplere quasi patria avitaq; disciplina didicerunt. Eorum imperium longè facilius populus omnis tolerat. Nec indignum sibi videtur, filium magistratum gerere, cùm meminerit majores, ejus eodem munere functos extitisse. Quanquam cernimus aliquando non modò magistratus, sed & imperia hominibus obscurioris generis, aut alienigenis, ac novis credita, ut de Tullo Hostillio accipimus, qui rusticis parentibus ortus, rurisq; ad adolescentiam usque pascendo pecori educatus, imperium tamen Romanũ ad senectutem usque tenuit, non sine magno incremento, ac majestatis dignitate. Tarquinius verò Demarati Corinthii mercatoris atq; exulis filius, Romanis etiam imperavit, laudemque ingentem meruit, quòd religionem, Senatum equestrem ordinem, atq; imperium auxit. Agathocles quoq; Siculus ex figulo Rex creatus fuisse dicitur. Et Adrantenus Andriscus in fullonia natus ad regiam dignitatem est evectus, Pseudophilippi nomine. Hæc quamvis aliquando fuerint, raro tamen optimum exitum habuerunt. Idcirco genus observandum erit, & peregrinis, novis, aut obscurioribus viris raro Respublica committenda est, & id quidem ubi exploratum sit eos virtute & experientia longa competitores omnes antecellere.

Simile.

Obscuriores genere in Magistratu.

Tullus Hostilius.

Tarquinius priscus.

Livius.

Agathocles, ex figulo Rex creatus

Adrantenus.

Medii, qui inter plebem ac nobiles versantur, si modestia ac virtute præstabunt, sive studiis disciplinarum fulgebunt, sive aliqua honesta industria utiles erunt, optimè creditam accipiunt Rempublicam tutiusq; imperant: Nam (ut Aristoteles refert) mediocritas illa penè omnibus grata est: à superbia fastuq; majorum abest, & ab ignavia humilitateque plebis est aliena. Magnæ enim divitię & potentię clariori generi conjunctę, magistratui nonnunquam ea suadent, quæ civili societati nequaquam utilia sunt, & Reipublicæ periculosa: & alia ex parte abjectus animus plebis nullo divitiarũ fomento, nullisque majorum exemplis adjutus, imperium frangit, & vires dignitatemq; publici muneris

Mediocres viri Resp. utilissimi.

Mediocritas grata.

Mediocres Patricii mixti. diminuit. Utiles igitur in Republica erunt mediocres viri, si ita inter patricios plebejosq; se gesserint, ut utrisque grati sint, neq; illos formidare, aut hos nimio favore prosequi videbuntur, sed ita inter eos versabuntur, ut cauti nautæ inter Silliam, & Charibdim, ne dum alteram fugiunt, in alteram incurrant.

Plebis multitudo. Plebs multitudinem complectitur diversam admodum. In ea namque sunt agricolæ, qui suburbana prædia colunt. *Negotiatores.* Negotiatores, qui emendis vendendisque rebus intenti sunt. *Artifices.* Artificesq; omnes qui minoris laudis artes exercent: & illi quos in sordido quæstu & alieno à libero homine Cicero versari refert, ut sunt bajuli, *Mercenarij.* & mercenarii omnes, quorum opera, non artes emuntur. Est enim eorum merces authoramentum servitutis, tum voluptatum ministri, & complures alii ejus generis, ut nautæ, stabularii, piscatores. Et deniq; multitudo omnis, quæ corporis labore in diem vivit. Ex hoc ordine pauci admodum ad Reipublicę munera admittendi sunt. Et hi quidem qui admittuntur, eligendi sunt virtute adeò præstantes, ut generis obscuritas honestæ vitæ splendore illustretur. Nec ejusmodi artes exerceant, quæ odia hominum incurrunt, quævé sordidæ habendæ sunt. *Census Senatorum.* Sicque illorum census non omnino tenuis, ut eorum est qui proletarii, aut capite censi dicuntur: ne quid per inopiam agere cogantur quod pœnitendum sit: sed tales sint, ut liberos familiamq; suam liberaliter, atque honestè alere possint, ex suis fructibus, aut industria. *Artifices ad Rempubl. minus commodi* Est tamen è Republica ut pauci ex hoc ordine ad eam accedant, eisque etiam majorem in modum conduci, ne ab artificio discedant. Pudet namque eos à magistratu ac dignitate muneris ad officinam redire, vixq; dignantur se ad instrumenta artium admovere. Non dicam tamen plebejos omnes à publicis functionibus extrudendos esse. *Tribuni.* Nam Romani Tribunos, *Ephori.* & Lacedæmonii Ephoros è plebe habuerunt. Cogitandum siquidem eos concives esse, & sine quibus *Simile.* civilis societas neutiquam conservari posset: neque importuna fuit fabella, quæ docuit membra corporis non posse officio suo fungi sine aluo, quamvis ea in corpore sordidior habeatur. Habenda præterea ratio est multitudinis,

tudinis, quæ seditiosa ac turbulenta fit, si ab utilitate atque honore publico excluditur. Hæ namque duæ res mutationem Rerumpublicarum sæpenumero faciunt. *Honori etiam*(ut in Græco proverbio est)*tam fortis quàm ignavus incumbit, & lucrum omnes appetunt.* Est enim ex his rebus quæ continua lætitia animum perfundunt, & præcipuè illorum qui angustioris animi sunt. Quamquam videndum est, ut agricultura fructuosa sit, non autem Respublica, pro cujus lucro plerumque inter se populi digladiantur. Mitius tamen agendum cum plebe est ne novis rebus studeat. Proinde diligenter curare debent qui Reipubl. præsunt, ne caritate annonæ populus prematur, utque continua (si fieri potest) pace fruatur. Plebs siquidem omnis quamvis ad ulciscendas injurias pronior sit, pro quibus bella nonnunquam capere videtur, tamen eventum expectat. & minus succedente fortuna, senatoribus succenset, inque eos culpam per calumniam intorquet. De multitudinis judicio in re bellica id dici potest, quod Pendathes custos Gazæ Regis Artaxerxis ad Dathanom Principem regiæ militiæ scripsit, cum eum doceret propter invidiã clarissimarum rerum à se gestarum magno fere in periculo, si quid illo imperante adversi accidisset. Namque esse consuetudinem regiam affirmabat, ut casus adversos hominibus qui præsunt tribueret, secundos verò fortunæ suæ: quo facile fieret, ut impelleretur ad eorum perniciem, quorum ductu res malè gestę nunciantur. Proinde opinioni auræq; vulgi minus credendum est. Nam semper (ut Maro ait:)

Reip. mutationis causa. *Proverb.* *Respublic. non fructuosa.* *Caritas annonæ.* *Iudiciũ plebis in re bellica.* *Pendathes.* *Plebis inconstantia.*

Scinditur incertum studia in contraria vulgus. *Æneid. 2.*

Cujus quidem sententiæ lubricæ mutabilesq; sunt, & non modo nõ in diem, sed nec in horam quidem firmæ. Quocirca de plebe id dici potest, quòd in veteri proverbio habetur. *Ex incomprehensibili arenæ multitudine funem fieri non posse.*

Proverbium vetus, ad multitudinem accommodatũ.

Optimè agitur in Rep. si antedicti ordines ita constituti erunt, ut neque plus velit quisque quàm æquum sit, neque alius utilitate atque honore omni afficiatur, alius autẽ fraudetur. Justitia & æqualitas virtutes sunt quæ in primis omnium consensu civilem societatem con-

Iustitia & Æqualit.

conservant. Sed de æqualitate civili rectè considerandum est. Non enim fieri potest, ut singulis æqualitas servetur: quocirca præfigendum est, id quod sæpenumero diximus, magistratum non generis aut potentiæ, sed virtutis præmium esse. Æquales inter se cives sint in rebus in quibus esse possunt, ut in jure condendo non census, non potentia aut genus prævaleat, sed pari dimisione inopes ignotiq; cum opulentis clarisque viris mensurentur. Sic etiam in plerisque aliis rebus justitia munere suo fungatur. Nec tenues & humiles, & qui nulla virtutis laude illustrantur, iniquo animo ferre debent præstantiores cives sibi præferri in eligendis magistratibus, si jure suo uti possunt, & in rebus privatis nullam accipiant injuriam, sed à legibus magistratibusque ita defendantur, ut illæsi, inviolatique serventur, seque suam portionem à Republ ferre cognoscant, & meritis suis satis esse factum fateri debent. Nam ubi inter cives virtuti-ae meritorum ratio habetur, idem accidit quod apud figulos fieri videmus, qui si complura vasa diversæque formæ ad fontem deferant, eaque omnia ad summum usque impleant: quanquam aliud quidem vas magnam aquæ vim capit, aliud autem perexiguam, tamen plena omnia esse verè dicimus, sic inter cives, cùm pro dignitate sua quisque id cujus capax est accipit, contentus esse debet: quandoquidem in Repub idem evenit, quod in magnis ædificiis spaciosisque ædibus, quæ complures habent fenestres, quarum aliæ angustæ sunt, aliæ autem ingentes: nam quamvis omnes in aperto sole sint, tamen latiores multò magis illustrant ædes, quam exiguæ. Ejusmodi exempla ante oculos sibi ponere debent omnes cives, nec in seipsis cognoscendis à veritate nimium aberrare. Fit enim (nescio quomodo) ut aliorum vitia potius quàm nostra dignoscamus: & homines hebetiore ingenio idem efficiunt quod & humani oculi, qui cum alia conspiciant, seipsos nunquam intuentur. Quocirca in genere ac virtute plurimi falluntur, qui se optimos existimant. & præclaro etiam genere oriundos, sed aliorum de se judicium expectent, qui veritatem dignoscere nolunt. Est & alia multitudinis distributio cogitanda ad urbis custodiam,

Magistratus quale præmium.

Civium æqualitas.

Meritorum ratio.

Simile.

Respubl. ædificiis comparata.

Homines in aliena vitia hebetiores.

Plebis distributio.

studiam, ac decorem, neque enim tutum neque pulchrum est, ut pars aliqua urbis colatur, pars alia deferatur, & pars multitudine ac frequentia civium abundet, pars autem alia destituta esse videatur. Expedit etiam ut nobiliores, mediocres, ac plebeji per universam urbem diffundantur, ne regionis opportunitas sive collectus ordo occasionem seditionis præstet. Laudant non modò Latini scriptores, sed & Græci, & in primis Dionysius Halicarnasseus veterem illam Romuli divisionē, qui multitudinem trifariam diduxit, & singulis partibus duces præfecit: deinde unamquamq; trium partiū in denas sejunxit æquales, quibus singulis etiam ducem præbuit, & majores tribus, minores verò curias appellavit. Atqui tribunos tres, qui tribubus præessent, dixit: Curiones autem, quod curiis: quas quidem in decurias etiam divisit, ducesq; singulis præerant, & suam quisq; tuebatur decuriam, appellatiq; sunt decuriones, & nutum principis observabant, non modò belli, sed pacis tempore & excubias vigiliasq; vicissim exercebant, & reliqua urbis munia adimplebant, qua quidem distributione, nulla urbis pars frequentia aut honore fraudabatur. Hanc Romuli authoritatem cives nostri ut sequantur operæprecium esse arbitror. Hæc de divisione totius populi dicta sufficiant.

Romulus totam civitatem trifariā divisit.

Tribus.
Curia.
Curiones.
Decuriones.

REGIONIS AGRORUMQUE DIVISIO.

Tit. II.

Civitatem nobis superius partitus est Hippodamus Milesius, nō quòd eum omni ex parte secuti sumus, sed ab ejus exemplo non longè aberravimus: proinde non erit ab re, regionis agrorumq; divisinem ab eodem authore sumere. Nam veluti trifariam populum fecerat, sic etiam regionem in partes tres distribuendam esse censuit. Et unam quidem partem Sacram esse voluit, alteram Publicam, tertiam verò Privatam. Isis quoque multis seculis antequam dilecti conjugis Osiridis mortem ultra esset, Typhone sociisq; cædis interemptis, & Ægypti regno potita tertiam agrorum partem sacerdotibus ad deorum culturam tradidit, ut rem divinam diligen-

Plin. li 18. ca. 14. & cap. 4.
Agrorum & regionis divisio.

Isis.

Sacerdotum portio.

diligentius facerent, ne paupertate aliquando cohibiti minus diligentes sacrificarent. Aristoteles verò regionem bifariam dividendam censuit, & partem dimidiam privatam dedit, alteram autem publicam reliquit. Hāc verò communem pertinere voluit ad divinum cultum, & publicas impensas: privatam autem ad singulorum necessitates & ad publicam utilitatem. Quocirca parum admodum differre videtur ab aliorum divisione. Nam ipse etiam sacram partem posuit & sapienter quidem. Religio enim, ceremoniæ, mysteria, cultusq; omnis divinus (quo quidem Deum Optimum Maximum, propitium peccatumq; nobis reddimus) sanctos atque innocentes viros exigit, qui sacrarum divinarumq; literarū studiis imbuti, nebulas cæcitatis ab humanis oculis abstergant. Hi ut modestè degere possint, & tēpla ædesque sacras ingenti impensa ac sumptu ædificatas conservare atque instaurare, opibus indigent, ac fructibus terræ, qui rarò vel nunquam mentiuntur, nec commercio aut venditione emptionevé indigent. Benè igitur partem agri ab his qui Reipublicæ præsunt, religioni assignandam censuit Hippodamus & Isis regina, & Aristoteles, ne divini ritus negligentius agerentur. Quæ quidem cura optimis quibusque civibus maximè cordi esse debet, & non modò temporibus nostris, qui veram colimus religionem, sed priscis etiam cernimus ex Senatusconsulto Principum Populorumque institutis omni pietate rebus divinis operam datam esse, cùm eorum superstitio temeraria omnino, ludibrioq; esset. Quam quidem rem tanti fecit Senatus populusq; Romanus, ut complures Principum civitatis filios in Ethruriam, miserit ad perdiscendas sacrarum disciplinarum institutiones, cùm minus sibi ipsi in sacrificiis faciend.s satisfacerent. Opportunè igitur prima pars religioni conceditur.

Aristotelis divisio.

Religio.

Religiosorum victus.

Religionis cura.

Ethruria religionis Gymnasium.

Secundam partem publicam esse voluit Hippodamus, ex qua stipendium victusq; propulsatoribus belli publicè penderetur, quod sapienter quidem institutum est. Nam sine custodibus ac defensoribus Respublica esse non potest. Quid enim intra parietes agerent cives, si solis mœnibus defenderentur? Quid opulentiæ quidvé

Secunda regionis pars militia addicta.

quidvè alimoniæ civitas habere potest ad quam confugiunt agricolæ, cùm in agris undiq; formidatur? Qua spe quave industria labori incumbunt rustici, si æstivos autumnalesque fructus prædæ direptionique hostili expositus cernunt, & sine custodibus passim in agris fortunæ omnia permittunt? Hoc igitur agri quod publicæ utilitati relictum erit, singulos quosque tuebitur ab injuria. Siquidem à damno omnes abstinebunt, cùm viderint præstò esse ultores, propulsatoresque injuriæ. Et si quando propter diuturnam pacem minus trepidandum esset, minorq; impensa militibus eroganda, in publico ærario quicquid superest asservari potest, ut in temporum bellorumque difficultate ex ærario potius pecuniæ promantur, quàm tributa imperentur, quę invidiam odiumq; faciunt his qui Reip. præsunt. Singuli namque pecuniam pensitare iniquo animo ferunt, & si minus id placet quia non sine periculo pecunia publica servatur, annona quæ in agris publicis colligitur, conservari potest, ubi sterilitas esset, aut belli difficultas urgeret. Lucius Columella testis est in scrobibus paleis optimè munitis ad septimum usq; annum frumentum illæsum ab omni carie servari: quod quidem si diligenter fieret, & suo tempore vetus erueretur frumentum, novumque reconderetur ab omni obsidione ac fame populum vendicaret, eumq; ab hoste tutum redderet. Parum quidem prosunt arma, ubi populus esurit: & famelica plebs novis rebus semper studet. Templa, theatra, mœnia, aquarum ductus, & reliqua ad usum atque ornamentum urbis longè melius fiunt publica quàm privatorum pecunia. Quocirca necessarium est agros publicè possideri.

Frumentum quomodo diu servetur.

Plebs famelica.

Publicorum agrorũ usus.

Tertia agrorum pars eodem authore privatorum esse debet, & si benè consultum civitati volumus, soli agricolę eam possideant. Nam ut Mago Carthaginensis ait, *qui fundum benè colere vult, urbanas ædes vendat.* Nam cui magis sit cordi urbanum quàm rusticum domicilium habitare, agro neutiquam indiget, malè enim civiles curas exercere potest, qui rusticari gaudet. Alterutrum siquidem ut negligat opus est, qui utrũque minus implere vult. Possumus tamen partem aliquam

Tertia agrorum pars, agricolis relicta.

privati

Suburbana prædia, commoda.

privati ruris civibus permittere, suburbana videlicet prædia, quæ minus laboris minusque diligentiæ requirunt, & ad relaxandam civilem societatẽ, voluptatemque capiendam potius, quàm ad fructus percipiendos pertinent.

Horti olitorii.

Horti quidem olitorii & arboribus consiti, voluptatis amœnitatisque causa fiunt: in illis namque parantur rosaria, piscinæ, vacerræ, & cætera ejusmodi quæ speciem voluptatemque complent.

Granaria.

Nam horrea, granaria, ac promptuaria, usum victumq necessarium augent, opulentiam potius domini quam diligentiam expectant.

Civis rei rusticæ operam dans.

Non erit tamen alienum à civili viro rei rusticæ operam dare, ut superius diximus, & ubi locupletior sit, servos complures rusticos aut inquilinos, quibus agricolationis munera præscribat, habere. Proderit siquidem compluribus: & ubi liberaliter modesteque se gerat, sine fraude ac mendacio ejus industria laudem consequetur.

Vita urbana rusticam adjuvet.

Sed ubi plurimi id agerent, malè rebus urbanis, & pessimè rusticis consuleretur: quandoquidem nec vita urbana rusticam, nec rursus rustica urbanam impedire debet. Benè enim præcipitur in veteri proverbio: *Quam quisq; norit artem, in ea se exerceat.*

Romulus.

Hanc etiam agrorum partitionem secutus videtur Romulus, ut Dionysius Halicarnassæus ait Nam cùm agrorum partem sacram fecisset, quæ satis esset ad templa & ceremonias, partem aliam reliquisset, quodcunque agri supererat, in triginta partes æquales distribuit, & suam cuique curiæ tradidit, ne qua seditio inter cives oriretur. Et de agri divisione hactenus.

DE PRIVATIS PATRIMONIIS.

TIT. III.

Ex Euripidis tragœdia cui titulus est Orestes.

PLATO in libris suis de Repub. omnia communia ex tragica sententia, veteriq; proverbio, videlicet: Κοινὰ γδ τὰ τῶν φίλων, id est, cō nunia enim cuncta inter amicos sunt, quod inter amicos usurpabant, constituit. Proinde apud eum nulla agrorum divisio necessaria fuit, quando de patrimoniis privatorum nulla habenda ratio sit, ubi omnes in communi colligunt, in communique victitant.

Communia amicorum.

Hæc quidem res in ea civitate in qua conjuges liberi-

liberique communes sunt, neque aliena, difficilis admodum esset. Indulgentia enim parentum in liberos posterosque, cogit eos longè majora patrimonia parare, & divitias penè infinitas cupere: parvo siquidem contentus esset, qui prolem non cognosceret, parentes ac majores omnes, affines, cognatos agnatosque ignoraret, & præcipuè cùm Respub. sibi victum vestemque suppeditaret. Sed quia optamus non modò nobis, verum liberis posterisque nostris, quos secundum nos ipsos amamus, benè esse, & eorum cura adeò insita nobis est ab ipsa natura ut nihil eos indigere etiam post obitum nostrum cupiamus, non possumus contenti esse parvo, & negligentiam ignaviamque nostram accusamus, nisi patrimonia nostra industria ac labore augeamus: difficilè tamen factu esse arbitror, civitatem vel principio instituere, vel ante constitutam redigere ad Platonicam illam disciplinam, quæ amœnitatis plus habet propter suavitatem sermonis, quàm fœlicitatis, cùm cogitamus illa quæ præcipiuntur, ab omni consuetudine humana longè aliena esse. Facilè siquidem est commentitiæ cuidam civitati omnia præscribere, atque persuadere, quæ in cogitationem nostram cadere possunt. Sed cùm ad veram civitatem ventum fuerit, tunc dignoscemus facta dictis non semper respondere. Lacedæmonii quamquam privatam sobolem dignoscebant, & conjuges parentesque non ignorabant, tamen victum vestemque ex publico accipiebant, & majorem fructuum partem: hostiles prædas ac manubias in publicum conferebant, hi verò privatas etiam divitias non negligebant. De patrimoniis igitur singulorum cogitandum censeo legum latoribus, & his omnibus qui Reipubl. præsunt. Phaleas Carthaginensis, qui de civili societate scripsit, in primis constituit patrimonia inter cives æqualia esse debere, quæ quidem res non caret ratione. Consentiunt namque omnes, nihil esse quod magis Rempubl. conservet, quàm civium æqualitatem: quæ tum vel maximè cerneretur, cùm neque divites neque tenues in civitate essent, sed æquali agro æqualique patrimonio censerentur. Atqui (ut Aristoteles testis est) æquate patrimonia à primis conditæ urbis incunabilis neu-

Patrimonia cur augenda.

Platonis disciplina civilis.

Lacedæmonii.

Phaleas, scripsit de Repub.

Civium æqualitas.

Patrimonia æqualia.

Lex. Solonis & Voconii.

tiquam factu difficilè esset, & utilitatem præse ferret non mediocrem. Ab æqualitatem siquidem tenderet ejusmodi sortitio, & negligentia ignaviaque hominum facilè legibus coërceri posset. Patrimonium agrumque alienare pleræque civitates non permiserunt, qua in re Solon legem tulit apud Athenienses, & Voconius etiam apud Romanos, *ne quis censu heredem filiam relinqueret.* Censum enim eo tempore divitem opulentūque appellabant: Postquam verò urbs constructa est & ab institutis suis diutius civitas aberravit, impossibile penè factu esset, ad patrimonii agrique æqualitatem eā redigere. Quî enim sine seditione ac cæde æquo animo ferrent locupletes opulentioresque magis sibi ante ferri, qui tenuioribus divi derentur? Prætereà tanti ignavia, quanti industria haberetur, ubi rursus æquare patrimonia cives cogerentur. Debent tamen qui legibus scribendis præsunt, agri modum præscribere, ne pauci multorum possessiones invadant, quod quidem & senatusconsulto apud Romanos sancitum fuisse cernimus & longæ ante ex legibus decemuiralibus, quas duodecim tabulas appellabant. Qua quidem in re agri ratio cum multitudine conpensanda est, ut fructus omnib. suppetant. Legis Agrariæ observantia per difficilis est, locupletes namq; tenuiores extrudunt, & quo plura possident, plura invadere conantur: qua ex re se ditiones non mediocres oriuntur, cùm pleps stipendiaria atque addicta divitibus esse videtur, & annona tanti venditur quāti ne integra quidem inopum patrimonia venundari possunt. Cùm possessiones divitum nimis augerentur, excluderenturque pauperes, legem tulerunt Romani, quæ *supra quingenta agri iugera civem Romanum habere prohibebat.* Locupletes primò fraudem legi intenderūt, suppositis qui conducerent, vel falso nomine emerent: deinde apertè agros occupare cœperunt, egenis omnibus exagitatis. Idcirco inopes nec militiæ nomina dare, nec filios amplius tollere curabant, qua ex re civitas & omnis Italia exhauriebatur liberorum multitudine, complebaturque serviciis, ac barbaris omnibus qui divitum agros colebant. Hanc Reip. labem pleriq; viri optimi animaduertebant, sed nemo rem tanti periculi aggredi

Agri modus præscribendus.

Leges duodecim tabularū decemuirales appellatæ.

Lex Agraria.

Lex Romana de agris civium.

aggredi audebat. Cajus tamen Lælius Scipionis amicus multitudini oppressæ succurrere instituit, sed perterrefactus locupletum factionibus, ab incepto destitit: quocirca ubi per alios res tentata malum habuit exitum, sapiens & habitus & cognominatus est. Tiberius verò Gracchus, ut primum Tribunus plebis creatus est, onus promulgandæ legis suscepit, & quamquam mitissimam legem ferebat, qui nec eos qui contra legem fecerant, pœna afficiebat, aut injustè possidentes agros, cum perceptis fructibus restituere cogebat, sed accepto precio dimittere, & rursus egenis civibus tradi volebat, animos tamen locupletum ita offendit, ut avaritia ducti, quasi pro urbis mœnibus, aut pro libertate patriæ pugnarent, in authorem legis impetum fecerunt, eumque crudeliter trucidaverunt, laudato etiam percussore, & divinis propè honoribus affecto: qua re animum plebis terruerunt, donec Cajus Gracchus interempti frater tribunus plebis crearetur, & male inchoatum facinus fratris, pessimis etiam auspiciis ad exitum perducere conaretur. Quocirca divitum factione ejectus è subselliis fugatus est, & nemine auxilium præstante, in sacrum deorum nemus aliquantulum se recepit, & ne in manus inimicorum vivus perduceretur, ensi incubuit, adiutus à Philocrate servo; qui solus eum comitatus fuerat: qui ut primùm dominum interemptum conspicatus est, sibi etiam ipsi mortem conscivit. Nec solum autem Romani, cùm malè partirentur in re agraria, calamitatem passi sunt, verùm complures aliæ civitates. Heraclea urbs Pontiquondam opulentissima fuit, sed cùm de agrorum divisione inter plebem & divites discordia primùm deinde sedioti onō parva esset, Clearchum (quē exilio multavērant Senatores) quasi causæ defensorem aduocant. Is occasionem majoris potentiç nactus, patrocinium plebis suscepit, quæ ei quamprimum summum civitatis imperium defert. Clearchus confestim oblitus beneficii, in Senatores se armat, quorum sexaginta in vincula conjicit, reliqui verò fugam arripiunt. Sed cùm bellū (qui profugerent) pararent, eorum servos qui domi remanserant, Clearchus manumittit, & cōjuges ac filias

Caius Lælius.

Tiberius Grachus. Eius lex.

Tib. Grachus peremtus.

Caius Grachus, seipsum interficiens.

Heraclea urbs ob agrorum divisionem turbata.

Clearchus.

eorum quò fidi magis sibi sint, & dominis infestiores, nuptui eis tradit, qua ex re victoriam belli consecutus Clearchus, Senatores captivos triumphi instar per urbē ducit, superbiaque elatus, omne genus sævitiæ atq; insolentiæ in cives suos diutius exercuit, donec Chion & Leonides Platonis discipuli eum cum cognatis & clientibus suis crucidarint, sed conjuratis tardius eis auxilium ferentibus, à tyranni satellitibus interempti sunt, fraterq; Clearchi Satyrus nomine, tyrannidem rursus invadit, multisque annis Heraclienses per gradus successionis iniquæ servitutis jugum passi sunt, cùm sibi minus de agris dividundis consulere scirent. Hæc pluribus verbis dixi, ut cautiores sint qui leges agrarias ferunt. Est relinquenda Reipubl. opulentia, non modò ad publicum usum, verùm ad pericula ac bella externa. Nec verendum est ne publicæ opes nimiæ sint, nam plerumque tempora accidunt, quæ publicas privatasque opes exhauriunt. Satis est censere ne privati plus habeant, quàm per leges liceat. Nimię enim privatorum opes, urbes plerumque dirimunt, vel eorum superbiā ac fastu qui possident, vel temeritate ac insania eorum qui avent. Modus etiam lucro adhibendus est videndumque ut cives honesto labore ac industria ditiores fiant. Prohibendi sunt quæstus omnes turpes atque illiberales, & usuræ in primis, quas secundum homicidium Cato senior exhorruit. Nam cùm à familiari quodam rogaretur, quid fœnerari videretur ad rem familiarem augendam? ipse eum interrogavit, *Quid tibi, hominem occidere?* Vorago namque unius multorum patrimonia exhaurit, quo nihil perniciosius in urbe esse potest. Est etiam turpe, & longè magis abominabile, versuram facere, minore fœnore acceptam pecuniam longè majore mutare. Ejusmodi quæstus non modò tollendi sunt, verùm graviter etiam animadvertendum in illos qui eos exercent. Respubl. enim aut nullo aut minimo cuique lucro esse debet: duplici enim injuria afficiuntur qui magistratibus carent, tum quòd honore, tum quòd lucro privati esse videntur. Nihil enim magis odiosum est, quàm videre quempiam quamprimū publicis muneribus divitem esse factum Sint igitur contenti

Chion, Leonides, Platonis discipuli.

Satyrus Clearchi frater.

Opulentia.

Privatorum opes nimia.

Usura homicidio non minor.

Catonis respōsum.

Versuram facere.

Respublica nulli sit lucro.

contenti optimi cives honore & gloria pro rebus benè gestis: nec invidiosa præmia expectent: sint in affectanda gloria modesti. Quo minus enim quisque gloriam quærit: eo magis eam assequitur. De patrimoniis privatorum hæc dixisse satis est.

DE OFFICIO CIVIUM IN PEREGRINOS & qui civitate donandi, quiq; exigendi sint.

Tit. IV.

Peregrini & advenæ grato hospitio accipiendi sunt, ubi honestæ rei gratia in urbem venerint. Commercia namque peregrinorum civium mercaturam adjuvant eosque opulentiores reddunt, & civitatem his rebus carentem complent, eaque exportant atque devehunt, quæ supersunt. Pauci tamen civitate donandi sunt, & hi ubi optimè de Repub. meriti fuerint: quibus tamen concedendum est ut ædes in urbe, possessiones in agris emere possint. Incolarum siquidem multitudo periculosa est in omni populo. Plebs namque ex diversa hominum colluvione collecta raro convenit. Concordia namque inter diversæ nationis homines vix esse potest, nec credendum est eodem studio eademque pietate teneri parvo temporis curriculo coacervatos peregrinos, qua indigenæ tenentur, qui amoris in patriam veluti seminarium à parentibus majoribusque acceperunt, & charitatem in cives cum materno lacte suxerunt. De novis enim civibus id dici potest, quod in amatorio sermone fœminæ conqueri solent, quæ ajunt nullis blandiciis, nullisque illecebris amatorem allici posse qui aliam adamaverit, ut prioris amicæ obliviscatur. Adeò nobis à natura indita est patriæ charitas, ut nulla temporis diuturnitate, locorum intercapedine, nulla contumelia, nullaque injuria eam omnino deserere possimus. Idcirco cautè agendum est cum advenis. Aristoteles affirmat populos omnes, qui peregrinos atque incolas plures acceperunt, seditionibus, discordiisque diutius fuisse jactatos, vetustissimaque exempla refert, quibus liquido ostendat plerasque civitates à peregrinis male habitas extitisse. Achæos

Hospitalitas civium.

Plebis colluvio.

Concordia hominum diversæ nationis.

De novis civibus.

Patriæ amor.

Traezenii ab Achais incolis expulsi. apud Sabarum à Traezenis hospitio susceptos dicit, & paulò pòst Achaeorum multitudine aucta pulsos caesosque. Troezenii quoque aliorum hospitia quaesierunt: à Turiisque excepti sunt, quos non minore ingratitudine pepulerunt, quam ex suis sedibus pulsi fuerant. *Byzantini.* Advenae etiam à Byzantinis civitate donati, in caedem civium conjuraverant, vixque ex urbe agrisque re patefacta armis ac bello ejecti sunt. *Rhegini.* Rhegini quondam discordia laborabant, civitasque per dissensionem in duas partes divisa erat: verum pars altera ab Himera socia urbe militum auxilium vocavit, qui ut primum inter moenia accepti sunt, eos contra quos implorati fuerant, pepulerunt, deinde omnes trucidaverunt quibus auxilium tulerant, urbemque sociorum cum conjugibus ac liberis occupaverunt, ausi facinus nulli tyranno comparandum. *Dionysius secundus Siciliae tyrannus.* Dionysius quoque secundus Siciliae tyrannus ejusdem ingratitudinis exemplum praebuit: nam cum victus à Syracusanis, urbe & insula pelleretur, in Italiam profugit, & à Locrensibus socia tunc civitate benignè admodum exceptus est. Is hospitalitatis jure contempto arcem invasit, & libidinem, solitamque saevitiam in eos annos circiter sex exercuit, donec rursus à Syracusanis reciperetur. *Romani.* Romani tamen complures civitate donarunt, & praecipuè ex populis quos virtute & armis subegerant. Et quamvis imperio totius orbis terrarum potirentur, victoresque gentium essent, tamē violati hospicii temeritatem experti sunt, *Spartacus & Chrysus gladiatorum duces.* cùm Chrysus & Spartacus ruptis ergastulis, servilique conspiratione facta, in imperium Romanum surrexerunt. Non igitur licebit per leges (si opportunè consultum volumus civitati) fundum domúmve peregrinis concedere, nisi ex senatusconsulto, quod quidem hoc tempore observari cernimus in optima quaque Italiae Republica.

QVAE VITANDA, QVAEVE OBSERvanda sint, ne civitatis status evertatur: & virtutem solam Rempubl. augere.

TIT. V.

ADMIRARI videtur Xenophon Socraticus, ubi de disciplina Cyri scribere orditur, quod ex tot Rebuspubl. quæ sibi in memoriam cogitationemque occurrant, nulla diuturna stabilisq; diutius permanserit, sive à pòpulo, sive à paucis regeretur: id tamen accidere fatetur eorum culpa, qui civili societati gerendę præsunt, quorum superbia, intemperantia, ambitio, & avaritia, negligentiave efficit, ut Reipublicæ status facilè labefactetur. Huic sententiæ magis assentior quam Platonicæ, quamvis Ciceronem adstipulatorem habeat, ubi ait, *naturales esse ortus, atq; obitus Rerumpubl.* Nec is sum qui auscultandum censeam Platoni dicenti in octavo libro de civili societate. *Et si optimè instituta sit Respubl. tamen aliquando peribit.* Impossibile namq; est, eam omni tempore permanere, instituta siquidē omnia, atq; creata occident. Nam si qua ratione fieri potest, ut cives perpetuo bene agant, sequantur honesta, fugiant autem turpia, perpetua erit Respubl. dummodo principes labentem populum firment. Ut enim eorum cupiditatibus ac vitiis tota civitas inficitur, sic emendatur & corrigitur continentia. Virtus siquidem est, quæ civilem societatem stabilem ac diuturnam præstare potest: & optimi mores, optimæque constitutiones eorum, qui præsunt, rem populi non modo conservant, verùm dignitatem ac imperium mirum in modum augent: quod quidem exemplo idem Xenophon ostendit, cùm de Lacedæmoniorum Republ. scribit. Dicit namq; Sparten, quæ civium frequentiam habebat exiguam, eam tamen parvo tempore opibus, potentia, multitudine, dignitate, & imperio plurimum crevisse, quæ res eum in admirationem non mediocrem adducebat. Sed cū Lycurgi leges & sanctissimas constitutiones secū animo & cogitatione volutabat, admirari prorsus desinebat. Socrates quoq; affirmat legumlatores beatas civitates facere posse. Tandiu igitur victura est Resp. quādiu civiles

Nulla Respubl. diutius stabilis.

Dissensum à Platone & Cicerone.

Resp. quomodo perpetua.

Virtutis vis.

Lacedæmoniorum successus

Lycurgi leges.

Socrates.

Concordia maximum civitatis stabilimentum.

in ea virtutes, & optimæ leges dominabuntur. Nullæ enim vires sunt, quæ concordem ac bene moratam civitatem diruere possint: absit ambitio, absit cupiditas, absit superbia, & divinarum populator luxus, aliæque deterrimæ beluæ omnia in ea diuturna stabiliaque erunt. Ejusmodi sententiæ nos admonent, ut aliquid præcipere velimus his qui Reipubl. præsunt, quo intelligant, quæ vitanda, quæve observanda sint, nè civitatis status evertatur ac corruat. Et si nobis res esset solùm cum viris eruditis ac sapientibus, satis futurum arbitrarer dicere, solam virtutem Rempubl. augere, solaque vitia eam labefactare atq; evertere. Sed quia cum multitudine res nostra agitur, & popularis omnino sermo noster esse debet, nonnulla præscribere operæ pretium esse arbitror, quæ pro pinguiore (ut dicitur) Minerva singulorum mentes atque animum attingere possint.

Rempub. quæ labefactent & coservent.

Nec satis est dixisse justitiam & æqualitatem duas esse virtutes, quæ civilem societatem conservant, & sine quibus nulla civitas diuturnitatem aut pacem habere potest, nisi etiam quædam attingamus, in quibus sæpenumero peccatur & ab his qui magistratum gerunt, & ab aliis qui potentiores in Republ. videri volunt.

Vis & dolus absit à Repub.

Cavendum in primis ei, ne quid per vim aut dolum in Republica agatur: quæcunque enim per vim fiunt, infirma instabiliaque sunt, & populum non modo ad invidiam: verùm ad ultionem quoque alliciunt.

Appius Claudius.

Valer. Max. l.6.c.1. Liv.3. Dionys. l.11.

Per vim in servitutem vendicare Virginiam voluit Appius Claudius decemvir, qui legibus scribundis præerat, quam rem neutiquam passus Virginiæ pater, filiam gladio transverberavit, cruentisque manibus ad exercitum rediit, plebemque contra patres concitavit, quæ res non parvam plagam Reipubl. intulit. Fovit namq; diutius simultatem inter plebem ac patricios, quod quidem seminarium fuit plurimorum malorum. Est etiam deterrimum per dolum quippiã inter cives agere. Nam quamvis aliquando succedat, tamen ubi detegitur fraus, nulla amplius fides adhibetur illis qui dolosè aliquid egerint, eorũq; manus omnes homines mira quadã diligentia observant. Lysander Lacedæmonius fortitudinis nonnunquã exempla tribuit, sed cùm sæpius

per

 792

per dolum ac fraudem, quàm per virtutem rem ageret, carpebatur, aliquando à familiaribus suis, quòd ab Hercule, quem generis sui authorem faceret, omnino degeneraret, cum pleraque per dolum, pauca autem per virtutem agere niteretur, simulato etiam responso crimen suum diluere conabatur. *Vulpis enim pellem assuendum esse dicebat, ubi leonis non satis corpus tegeret.* Alexander verò Macedo ubi ex insidiis cum hoste pugnandum Parmenio suaderet, ait: *Istud quidem agerem, si Parmenio essem: verùm cùm Alexander sim, aperto marte vincendum censeo.* Unde illud apud Curtium probro objicitur, cùm ait: *Impia bella geritis, & cum arma habeatis, Latramini hostium capita.* Declarat hanc sententiam Fabricii epistola ad Pyrrhum Epirotarum Regem acerrimum, ea tempestate Romanorum hostem, in qua scribitur ad hanc ferme sententiã: *Nos pro tuis iniuriis hostiliter tecum bellare studemus, sed communis exempli & fidei gratia visum est, ut te salvum esse velimus, ut esses quem armis vincere possemus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui pretium peteret, si te clam interfecisset, id nos negavimus velle, ne ob eam rem quicquam commodi expectaret: & simul visum est, ut te certiorem faceremus, ne id eiusmodi si accidisset, nostro consilio civitas putaret id factum, quoniam Romanis non placet praemio aut dolis pugnare. Tu nisi caves, iacebis, vale.* Et Leonides strage dolendum, quàm victoriae poenitendum esse longè melius arbitratus est. Et quamvis in bello dolus aliquando non abominabundus sit. Nã, ut ait Maro. *Dolus an virtus quis in hoste requirat?* in civili tamen societate nihil turpius, aut aeque formidandum. Veteres leges, optimae consuetudines neutiquam abolendae sunt, in quibus si quippiam mutandum esset pro communi utilitate, id non subito momento, sed sensim erit agendum.

Lysander ab Hercule degeneravit.

Vulpina pellis assuenda, quò leonina non pervenit.

Alexandri dictum.

Fabricii epistola ad Pyrrhũ.

Leonides.

Veteres leges quomodo mutanda.

Mutatio enim rerum antiquarum mutationem plerumq; Reipublicae facit, quod quidem vel ex hoc cerni licet, quòd fastidiosi cives, seditiosisque populares, eversionem legum vel magistratuũ tentare solent, aut promulgationem novarum sanctionum. Agrarias frumentariasque leges afferebant Gracchi, ut favorem plebis

Mutatio periculosa.

Gracchorum conatus.

fibi conciliarent, & alii plebejos magistratus, alii patricios evertere aut minuere conabantur: quæ quidem res rarò fine civili seditione aut clade fiunt. Lysander ut secundum populi rumorem hauriret, regiam potestatem tollere nitebatur, quæ apud Lacedæmonios augustissima sanctissimaque semper extiterat. Pausanias autem Rex, ut nobiles egregios quosq; cives sibi asciscere, Ephoros delere voluit, qui magistratus plebem à potentioribus tuebantur, ut tribuni apud Romanos à Senatorum injuria tenuiores vendicabant. Nec erit etiam augenda authoritas ac potentia magistratuum, quæ quidem nimium aucta plerunque cives ad tyrannidem invitat. Decemviri illi qui cum imperio scribendis legibus præerant, jam civili authoritate abutebantur, & pleraque per vim agere nitebantur: qui tandem non fine seditione ac cæde ex magistratu dejecti sunt. Sic & triginta illi cives quos Atheniensibus præfecit Lysander Lacedæmonius, postquam veneno & ferro in complures præclarios viros grassati sunt, scelerum pœnas dederunt, quibus exitium Philosophorum sanctissimus Socrates vaticinatus est antequam eorum jussu mortiferum poculum hauriret, & præcipuè (ut ajebat) Critiæ, qui necis suæ nephario judicio author fuerat, cùm ait se id poculum eidem propinare, ac prægustare. Nam paulò pòst Thrasybulus Lici filius, vel (ut ajunt) Thrasonis, vir magnitudine animi, & amore in patriam nulli inferior, cùm cerneret tyrannide triginta civium oppressas Athenas teneri, & optimos quosque viros partim exilio pulsos, partim interfectos, plurimos autem bonis mulctatos, de vendicanda in libertatem patria cogitavit, accitisque paucis exulibus, Philam castellum munitissimum occupavit, bellumque tyrannis indixit: & quamvis principio præ inopia & militum paucitate contemptui irrisioniq; esset, tamen succedente fortuna exercitum contra se missum, primo impetu armis impedimentisque exutum, in urbem usque fugavit. Secundo autem prælio Critiam tyrannorum ducem fortissimè dimicantem interemit: quo quidem facto, oppressam patriam liberavit, mulctatis exilio tyrannis qui prælio superfuerant, & decem duntaxat civibus, qui sævissimam

Lysander aura popularis captator.
Pausanias.
Ephori.
Decemviri à Rep. dejecti.
Atheniensibus xxx. prætores Lysander præfecit.
Socratis vaticinium.
Thrasybulus patria a xxx. tyrannis oppressam liberat.
Critias interfectus.

793

vissimam præturam gesserant. De quo quidem hoc etiã præclarum scribitur, quòd reconciliata quam primum pace, reliquis omnibus pepercit, legemque tulit, *ne quis ante actarum rerum accusaretur, neve multaretur*, eamq; Athenienses ἀμνηστίαν, id est, oblivionis legem appellaverunt. Nihil igitur magis formidandum est in Republ. quàm eam ad paucos redigi, quorum imperium nec diuturnum unquam fuit, nec sine civium cæde ac direptione, qui multos quidem timeant opus est, quoniam pauci sunt, & multitudinem malè conciliatam habent, quæ facilè sibi sententiam illam Bruti persuadet: *Præstare nemini imperare, quam alicui servire?* nam sine illo quidem vivere honeste licet, cùm hoc autem vivendi nulla conditio est. Hac formidine nonnunquam perciti quidem multa injustè agunt in Republ. Nam delatores subornant, concives suos ad injusta judicia rapiunt, & cognato sanguine se imbuunt, nunquam à cæde abstinent, de quibus id dici potest, quod Plato in octavo libro de Repub. scribit in ejusmodi virum fabulam Arcadum circa Lycei Jovis templum optimè convenire, in qua dicitur quòd quicunq; in tali sacrificio humanum intestinum aliis etiam extis commixtum gustaverit, in lupum quam primum convertitur. Tutius omnino erit magistratuum auctoritatem restringere, quàm augere. Nam (ut Aristoteles ait) *quanto magis reprimitur potestas, tantò magis diuturna erit, tùm quòd minus invidiæ obnoxia est, tum quòd summissius se gerunt qui imperant.* Theopompus apud Lacedæmonios regiam authoritatem ad mediocritatem quandam subegit, Ephorosque primus instituit: Et cum aliquando ab uxore quasi per ludibrium carperetur: *Nonne erubescis quòd filiis minorem regiam authoritatem relinquis, quàm à majoribus accepisti?* prudenter admodum respondit: *Non minorem eis, ô mulier, sed longe magis stabilem ac diuturnam relinquo.* Julius Cæsar oblatam sibi regiam potestatem abdicavit: dictaturæ nomen retinuit, quò magis invidiam fugeret. Clisthenes qui apud Sicyonios tyrannidem à patre acceptam exercuit, modestè admodum cum civibus suis se gessit, & cùm præstantissimus esset in re militari, oblata præmia pro victoria repu-

Oblivionis malorum lex à Thrasybulo lata.

Respublica in paucorum potestate.

Bruti sententia.

Sacrificia Arcadum.

Homo quomodo lupus fiat.

Theopompus Ephoros primus instituit.

Iulii Cæsaris modestia imperij.

Clisthenes, tyrannus.

repudiavit, & judicem quendam, qui judicio victoriæ suæ contradixerat, muneribus affecit, ut populo ostenderet se mediocritate quadam uti in cives suos suumq; imperium non esse formidandum. Admonendi sunt hoc loco cives nostri, & præcipuè hi qui magnitudine animi, aut eximia aliqua virtute excellunt, ut non secus invidiam fugiant, quàm truculentam aliquam beluam, aut deterrimam pestem. Est enim commune vitium in magnis ac liberis civitatibus, ut invidia gloriæ comes sit. Libenter siquidem his detrahunt, quos eminere altius cernunt. Ut quisque enim optimus in civitate habetur, ita maximè est obnoxius invidiæ, quã ut fugerent nonnulli Athenienses cives clarissimi, patria aliquandiu caruerunt, ut sui eorum desiderio, civium suorum animos sibi conciliarent. Tandiu siquidem invidia cariturus se putabant, quandiu à conspectu atque oculis suorum abessent. Conon diutius Cypri vixit, Iphicrates apud Thraces, Timotheus vero apud Lesbios, Chares in Sygeo, Chabrias in Ægypto. Longè tamen optimũ est æqualitatem civium servare, nec se aliquo vento efferre, nec nimis laute vivere, nec sibi liberalius indulgere. Munera etiã pro rebus benè gestis in Republica fugienda sunt. Exemplo nobis esse debet Pittacus Mitylenæus, qui unus ex septem sapientibus habitus est. Nam cùm patriam à tyranno liberasset, & Phrynonem Atheniensium ducem in singulari certamine interemisset, oblatum sibi Reipublicæ principatum abdicavit, & cùm multa agri jugera dono illi cives sui offerrent: *Nolite oro* (inquit) *mihi dare quod multi invideant, plures etiam concupiscant, quare ex istis nolo amplius? quam pauca admodum quæ meam animi æquitatem, & vestram in me voluntatem indicent: nam parva munera diutina, magna verò neutiquam propria esse consueverunt.* Nec in dissimili exemplo erit Thrasybulus Atheniensis, qui patriam à triginta tyrannis liberavit. Nullum namque aliud præmium pro tantis meritis à populo ferre voluit, præter coronam ex duobus oleaginis surculis: qua quidem contentus, nihil amplius requisivit, sed facilè quemcunque civium honore sibi præferri passus est. Moventur nonnulli (cum sibi ipsis diffidant)

Invidia gloriæ & solicitatis comes.

Athenienses invidiam fugiunt.

Æqualitas civium.

Munera fugienda.

Pittacus.

Thrasybuli modestia in Athenienses.

diffidant) ad invidiam in eos quorum virtutes minimè imitari possunt. Aristides cognomento Justus, cùm animadverteret quendam ignotam sibi scribentem in populo, ut patria pelleretur, quæsivit ab eo quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta pœna dignus putaretur. Cui ille respondit, se Aristidem ignorare, sed sibi non placere, quòd ita cupide elaborasset, ut præter cæteros justus appellaretur, quæ vox omnium penè populorum mentem offendit, qui iniquo semper animo ferunt aliquos virtute etiam ipsa alios antecellere. *Nemo è vobis excellat*, dicebant Ephesii: *& si excelluerit, exul esto*. Erat inter eos Hermodorus, vir peregregius, qui cum doctrina ac probitate præstaret, patria ejectus est. Sed admirantibus quibusdam ac rogantibus cur ejusmodi virum ejecissent; respondebant, nihil aliud causæ esse, nisi quòd virtute & moribus nimis reliquos concives suos anteiret. Fuit tamen vir tanti Hermodorus, ut à Romanis honore & gratia afficeretur, eisque nonnullas leges scribere meruerit. At multi communes obtrectatores, atque malevoli in omnes & invidi sunt, quocirca erit nunquam dissimulandum, si invidiam fugere volumus. Sapientia enim temeritati aliquando ut cedat opus est. Neque abs re Terentianus ille senex de filio loquitur, cùm ait: *Adversus nemini, nunquam præponens te aliis: ita ut facillimè sine invidia laudem invenias, & amicos pares.* Invidia non modo plerosque viros clarissimos pessundat, verùm civitatum nonnunquam statum evertit, & urbes ipsas diruit. Quæ pestis magis exhausit Atheniensium Rempublicam quàm invidia? Thebani nullum turpitudinis genus, invidiæ stimulis conciti, reliquerunt, & in seipsos igne ferroque grassati sunt. Præclara de invidia fabulantur Poëtæ, cum asserunt pestem illam apud inferos serpentibus vesci, & hydris recreari, ut ostendant invidos venenum deglutire, venenumque evomere. Aliena enim fœlicitas invidis toxicum est, nec lætari ulla ex parte possunt, nisi suo veneno alios inficiant. Optimè Bion Borysthenites Philosophus sapientissimus, cùm videret invidum quendam gaudio exultantem, rogavit eum, *alieno ne malo, an suo bono lætaretur?* Et certè nihil turpius

Aristides testaceis suffragiis in exilium actus.

Ephesiorum edictum.

Hermodorus.

Obtrectatores

Sapientia cedit temeritati.

Invidiæ vis.

Thebanorum invidia.

Invidiæ imago.

Fœlicitas aliena invidis est toxicum.

Bion.

pius esse potest, nihilque magis contra humanitatem, quàm alieno bono torqueri, quorum utrumque facit invidus. Omnibus namque male esse cupit, & nihil aliud quàm ultionem meditatur. Multa in Timonem Atheniensem jocatur Aristophanes, multa etiam Plato. Eundem namque inhumanum scribunt, & invidia atque odio in omne genus hominum flagrantem. Is semel concionatus Athenis dicitur cum magna totius populi expectatione, cum retulit tantum se hortulum habere, in quo magna esset ficus, de qua multi cives se laqueo suspendissent: & quoniam eo loci parietem necessariò ædificaturus esset, opus esse, ut ficulneam arborem excideret. Proinde id se ferre, ut si qui se suspendere vellent, accelerarent dum arbos extaret. Neminem unquam amavit præter Alcibiadem adolescentem: quòd cùm omnes admirarentur, rogavit eum Apemantes, cur id ageret? Cui Timon respondit, *ideo se benevolentia complecti Alcibiadem, quòd intelligeret illum multorum malorum causam Atheniensibus futurum esse.* Aristonis, aut incerti auctoris distichon esse dicunt præclarè ad hanc sententiam scriptum: Invidia est quid pessimum: hoc tamen pulchrum in se habet quòd oculos & cor eorum, qui invidunt, urit. Ejus versus ejusmodi sunt:

Bono alieno torqueri.

Timon Atheniensis.

Timon cur Alcibiadẽ amaverit.

Invidia quid pulchri in se habeat.

Ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστος, ἔχει δέ τι καλὸν ἐν αὐτῷ·
τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίην.

Veteres Imperatores apud Romanos cùm post magnas victorias triumpharent, bullam præ se gerebant inclusis in eam remediis, quæ credebant adversus invidiam potentissima esse: quamvis enim reduces ab hostium telis in patriam rediissent, tamen civium oculos vehementer formidabant. Mansit ejusmodi gestamen diutius apud pueros ingenuos: quod quidem valere putabant non modo adversus fascinatores, sed etiam contra invidos. Avaritia eorum qui præsunt, sæpenumero exitio civitati extitit, per eam namque ad rapinam ac violentiam cives inducuntur, quo nihil deterius esse potest. Tuetur enim quisque rem suam familiarem, tametsi exigua sit, nec minoris facit tenuem rem pauper quàm opulentissimus quisque amplissimam.

Bulla ingenuorũ insigne puerorum.

Avaritia.

Et

Et si certamen aliquod inter inopem divitemque oritur, ille & si injuriam accipit, tamen (quia potentior est) facere videtur, invidiamque plurimorum contrahit. *Certamen divitis & inopis*

Atqui si quando per vim tenuioris patrimonia diripi, aut explorari quis cernit, sibi suisque formidat, novis rebus intendit, oblatrat in majores, oppressis favet, seditionibus studet, & nunquam animo quieto esse potest, donec videat sibi satis cautum esse. *Hanc enim ob causam maximè, ut sua quisq; teneret ac teneretur: Respub. civitatesq; constituta sunt*, ut ait Cicero. Proinde nullum vitium teterius avaritia esse censet, his præsertim qui Rempublicam gubernant, quod quidem Apollinis oraculo declaratur: nam cùm de diuturnitate patriæ consulerent Lacedæmoniorum legati, responsum edidit Deus: *Sparten nulla alia re nisi avaritia perituram*. Unde etiam illud à Jugurtha Numidiæ Rege in Romanos injectum: *O urbem venalem, & maturè perituram, si emptorem invenerit.* Non afferat igitur civibus lucrum Respubl ut sæpe dictum est. Nam de honore & utilitate inter se contendunt, adeo ut vix inter plebem & Senatores concordia esse possit. Ejusmodi dissensiones Rempublic. obnoxiam faciunt seditionibus, resque etiam parvæ in certamen deducuntur, & alius plebem, alius nobiliores sibi conciliat. Et ex parva sępe scintilla propter tales occasiones magnum nonnunquã excitatur incendium: quod ubi fit, quamprimum obrutum Reipubl. statum levi etiam causa evertere solet. *Oraculum de interitu Sparta.* *Sallust. in bello Iugurth.*

Duo adolescentes apud Syracusanos simultatem ex amatoria causa inter se habebant, & cùm alter propter magistratum absens esset, alter opportunitatem nactus commune scortum sibi conciliavit. At ubi rivalis functus munere suo in urbem rediit, certior rei factus, id graviter tulit, & ut injuriam ulcisceretur, uxorem illius adulterii compellavit: quæ quidem res Rempubl. scidit, & alii priori, alii posteriori adhæserunt, ventumque ad arma est, & compluribus civibus cæsis potentiores deleti sunt, plebsque Rempublicam invasit. Ejusmodi igitur res compescendæ sunt, delendæ sunt omnes seditionis causæ. Nam veluti corpus humanum ubi malæ *Adolescentes Syracusani rivales.* *Simile.*

malæ habitudinis est, ex parva etiam causa ægrotat & occidit, sic & Respublica ubi non firma ac solida sit. Est & ambitio res deterrima ac periculosa: in primis quidem civitatem partibus inficit, & indignis plerisq; honores ac magistratus potius quam dignis tradidit. Nam largitiones, ludi, convivia, congiaria, & ejusmodi prodigentiæ à levibus potius viris, quàm à gravibus exhibentur, quæ res seditionem efficit, ubi clari viri repulsam ferunt, & obscuriores præferuntur. Per seditionem A. Numius civis ille Romanus peregregius interemptus est, ut ejus cæde Saturnino homini deterrimo facultas adipiscendæ potestatis traderetur. Ambitio plerumque compellit potentiores Reipublicæ ad conspirationem, ut inter se munera partiantur, populumque honore ac publico lucro defraudent: qua ex re ad paucorum potentiam ex populari statu devenitur, quia dominatus paululum quippiam à tyrannide abest, ut diximus.

Ambitio. *Val. Max. lib. 9 c. 8.* *Ambitiosi civis incommoda.*

Nam qui divitiis inhiat, populo infensus est, plebem formidat, peregrino militi potius quam civi se credit, cui quidem arma detrahit, ut multitudinem omni ex parte pessundet, & his pecuniam adimit, illos proscribit, alios nephario judicio cædit, alios in exilium pellit, ut exhausta aut timore perculsa multitudo nihil in paucos illos consulere possit. Desperatio aliquando plebis propter ejusmodi injurias, populares viros audaces nonnunquam extollit, contra paucorum potentiam, qui aut à potentioribus opprimuntur, ut Tiberius Gracchus apud Romanos authoritate ac nutu Scipionis Nasicæ, aut tyrannidem invadunt, ut Cypsellus apud Corinthios, Pisistratus apud Athenienses, Dionysius apud Syracusanos, qui favore populi tyrannidem invaserunt. Nam ubi plebs à paucis oppressa est, alii ultionem affectant, alii servitutem fugiunt, alii Catenas ac secures à cervicibus excutere nituntur, alii à perpetua formidine ac timore falsi judicii aliquando liberari cupiunt: quæ quidem res raro à sapientibus viris tentari possunt, fiunt autem à temerariis & audacibus, & jus jure pellitur, clavusq; clavo truditur, ut est in veteri proverbio. Nam ultor ille qui plebem à paucorum potentia

Avaritia effecta. *Audacia ex desperatione.* *Tiber. Gracchus.* *Cypselus.* *Dionysius.* *Plebis oppressa studia.*

Pisistrati filiorũ interitus.

potentia liberat, ubi insolentius se gerit, ex levibus nonnunquam causis ultorem in seipsum armat. Pisistratus (ut modo dixi) populi favore solium conscendit, ac ejus filii cum durius violentiùsque se gererent, interemti sunt ab Armodio, & Aristogitone: quæ res adeò grata fuit Atheniensibus, ut nomina & statuæ eorum qui libertatis recuperandæ authores fuerunt, ne à servis unquam conspici possent, publico decreto sancitum est: iniquum namque eis visum est, authorum libertatis imagines servili oculo pollui.

Harmodii & Aristogitonis statuas & nomina servi non videbãt.

Atqui si causam quærim', cur juvenes illi in tyrannidem se armarint, inveniemus non libertatis studium excitisse (ut in Bruto, qui Tarquiniũ exegit, & Aruntẽ ejus filium interemit, cum violatæ Lucretiæ crimen, ultionis oportunitatem ei tradidit) sed privata injuria ac contumelia, eos ad iram accendit.

Brutus.

Hippias namque Harmodii sororem forma peregregiã ad stuprum compulit: Harmodiumque adolescentulũ compellavit: proinde is ut sororis contumeliam ulcisceretur, facinoris socium Aristogitonem, qui eum impatienter amabat, sibi adscivit: & uno eodemque tempore uterque injuriam ultus est. Leves enim nonnunquam injuriæ vindicem in tyrannum inveniunt.

Hippias.

Periander in Ambracia tyrannidem exercebat, consuetudinẽque stupri cum puero quodam habebat, quẽ aliquando inter potandum per jocum pluribus audientibus rogavit an aliquando ex se prægnans fieret. Exarsit in iram puer, & quę turpia factu passus fuerat, verbo recenseri atque exprobrari neutiquam pertulit, exitiumq; tyranno paravit.

Periander.

Pausanias Macedo adolescens forma & genere præstantissimus, stuprum per injuriam ab Attalo pertulit, à quo etiam mero ingurgitatus, & in conviviũ productus, convivarum libidini tanquam vulgare scortum expositus est. Hanc indignitatem cùm iniquo animo ferret Pausanias, Philippo detulit: Rex verò variis frustrationibus eum ludibrio habuit, & Attalum digniore militia honestavit: qua injuria percitus Pausanias, iram in Regem convertit, & ultionem quam ab adversaria nõ poterat, ab iniquo judice exegit. Nam cùm in nuptiis Cleopatræ Attali filiæ medius inter duos Alexandros filium & generum sederet, nihil ejusmodi timentẽ in-

Pausanias. Attalus.

teremit,& diem lætitiæ regio funere polluit, planeq́; edocuit querelas subditorum neutiq̃ contemptui habẽdas esse. Optimum in Rep. erit, si legib & morib. ita cõstitueretur, ut nemo solus quod sibi competat quærat, & si quæsierit, id nequaquã assequi possit. At si quis per fortunam ac favorem plus in Rep. habeat quàm par sit, non erit præcipitandus ex potentia sic repente: id enim sine periculo rarò esse potest: sed sensim eidẽ honor ac potentia amovenda est, donec ad æqualitatem cum reliquis civibus redeat. Id verò servandũ est in delenda potentia, quod Cicero in dirimendis ingrata amicitia præcipit, cùm ait: *Amicitias quæ minus delectant, & minus probantur magis decere censent sapientes sensim dissuere, quàm repente præcidere.* Bene igitur (ut diximus) præcipitur ab Aristotele, *optimè Rempub. mediocrib credi, qui neque per inopiam summisse nimis segerunt, neque per opulentiã insolentes exultant.* Proinde sanctam illam mediocritatem, sicut in aliis rebus omnib. sic etiã in civili societate servandam censet Philosophorum ille acutissimus. His & similibus de causis seditiones in populo fiunt, & mutationes Rerumpub. quæ quidem omnes stabiles essent, si benè constitutæ legib. ac moribus, iustitiã & æqualitatem servarent, adeò ut ex civium societate nemo se nimium efferre posset successu aut populari favore, & alia ex parte nemo ubi bene ageret, invidiam formidaret, aut insidias falsúmve judicium metueret. Vitio igitur corruunt Resp. eorum qui eas gubernant, nam falsò libertatis nomen ostendunt, & præcipuè cùm eos ambitio & avaritia adeo rapit, ut obliti publicæ utilitatis, omnia in rem suam convertant, civilem societatem negligant, populos vanis rumoribus seducant, mendacia invehant, vanos timores prætendant, ut eis solummodò potestas à populo tribuatur, quò de aliis civibus, qui eorum infamiam comprimere vellent, ultionem capere possint. Male enim agitur in ea Rep. in qua precariò vivendum est, nec possunt cives libere loqui quæ ex ejus utilitate esse arbitrantur, illorum repressi timore, qui conspiratione inter se conjuncti, omnia sibi licere volũt. Philippus Macedo sub prætextu quodam libertatis cũ magnam Græciæ partem invasisset, Athenas obsidebat, excusa-

Potentia nimia quomodo diminuenda.

Amicitia sensim dissuenda.

Aristotelis præceptum.

Iustitia & æqualitas in Republ.

Libertatis falsa prætensio.

Precariò vivere, miserum est.

Philippus Macedo dolo Athenas obsidet.

excusabatque literis atque Oratoribus Senatui populoque Atheniensi, se non ea facere quò libertatem eis præripere vellet, urbémve in servitutem redigere, sed quod decem eorum cives infensos haberet, qui in eum semper in Senatu oblatrarent, & maledictis eum incessere non desinerent. Proinde si pauculi illi sibi dederentur, fore ut ab obsidione discederet, populumque à bello ac fame liberaret. Poscebatque in primis Demosthenem Oratorem excellentissimum, in quem tum omnis Græcia ora obvertebat sua: & novem item alios cives disertissimos, sermone & authoritate præclaros. Anceps erat Senatus, multique acclamabant multitudini potius quàm paucis esse consulendum. Formidabant pauci illi qui ad supplicium poscebantur, vixque fari audebant, cum eorum interitu reliqui omnes pacem ac libertatem sperarent: ventumque fuisset in sententiam ut dederentur, nisi Demosthenes ejusmodi fabella Regis dolum atque insidias aperuisset. *Lupus aliquando* (inquit) *pastoribus, quorum diligentiam decipere cupiebat, persuasit ut secum in amicitiā cōvenirent, ea conditione, ut canes, qui sibi infensi erant, & causas inimicitiarum præbebant, sibi obsides traderentur: audiunt pastores, canesq; ob fidem servanda pacis traduntur, qui ovium diligentissimi custodes erant: tunc lupus adempta omni formidine, omne pecus non pro satietate tantum, verum etiā pro libidine lacerat, & pastores ipsos trucidat: sic in præsentia, Viri Athenienses, Philippus efficit, qui omnes illos, qui in eius conatus concionantur, quiq; eius insidias pandunt, deposcit, quò facilius urbem custodibus spoliatam invadere ac diripere possit.* Hæc fabella doceat Senatores, omnes insidias eorum vitare, qui calumniis in illos nitūtur, quibus virtute pares esse non possunt. Actum siquidem est de ea civitate, in qua non licet fari ea quæ è Repub. esse possunt, & ubi illud Virgilianum quæ fari oportet: *Demosthenes* *Demosthenis fabella.*

Dicam quidem, licet arma mihi mortemq; minentur.

Videndum etiam erit, ne eodem tempore judicia in complures agantur, communis enim terror homines etiam discordes conciliat, & quæ quisque sibi formidat, in aliis præcavere simulat. Rhodiorum Resp. præclara *Cōmunis terror cōcordiā parit. Rhodiorum Resp.*

Rhodiorum Respublica. aliquando extitit, statusque eorum popularis erat, cui admiscebatur tamen ex parte nobilitas, & cùm belli tempus urgeret, potentiores publicæ impen[s]ę præerāt. Atqui ubi nonnunquam fœliciter cum hoste bellatum esset, populus fœlicitate exultans rationem reposcebat, & repetundarum nobiliores ferè omnes reos fecit, qua indignatione commoti illi seditione facta in plebem surrexerunt, & cæsis compluribus statum Reipub. everterunt. Sensim igitur agendum est, ubi plurimi peccant, & quibusdam ignoscendum, ubi excusationis aliqua ratio prætendi posset. Quibusdam autem in queis major culpa cernitur, mulcta magna etiam cum clementia indicenda est. *Misericordiā colebant Athenienses.* Misericordia eorum qui Reip. pręsunt, gratissima omnibus est, & eos multitudini commendat. Atheniensium civitas prudentissima non pro affectu, sed quo Dea misericordiam colebat, ut civibus suis persuaderet, mitissimè etiam cum sontibus esse agendum. *Sanguine quatenus abstinendum.* Abstineant summopere à civili sanguine, memores illius Tragicæ sententiæ.

Sanguine humano abstine quicunque regnas.

Sed si necessitas urget, nec aliter civitas emendari potest, nisi fuso sanguine alicujus pessimi viri, id agant quod optimi medici, qui postquam liquidò cernunt nullis remediis alienata infectaque morbis membra restitui posse, quamvis inviti, & cum dolore etiam reliqui corporis, tamen ea mutilant atque amputant, ne reliquum corpus inficiant: non enim parcendum est, ne tota Resp. corruat, sed ulciscendum, ut servetur. *Venienti occurrite morbo.* Malum siquidem nascens facilè opprimitur, inveteratum autē fit plerumque immedicabile. *Exulum molimina.* Invidiosum etiam est cives exilio mulctare, & plerumque periculosum. Exules namque aliquando ubi malè animati sunt, discordiam nonnunquam, nonnunquam etiam calamitatem maximam pariunt. Et quamquam nulla causa justa esse potest contra patriam arma capiendi, tamen asserunt se jure id facere, quando perperam ejecti sint. Periculosum est etiam eos in patriam restituere: nā (ut ait Plato) expulsi si invitis inimicis redeunt, tyranni fiunt. Et illud in ore populi Romani quondam fuit:

Regna-

Regnabit sanguine multo
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

Super hac re brevior ero, quia libro quarto poëmatum meorum de exilio diffusè cecini, & plurima exempla collegi, quæ rem ipsam libidè declarant. Proscriptorum bona diripienda populo dare, iniquum admodum est. Laudem gratiamque meruit Romana plebs, cùm Marius & Cinna locupletum domos diripiendas pro posuissent. Nemo enim tam egens tamq; infirmus inventus est, qui alieno labori non pepercit, nec quispiam fuit qui de civili luctu fructum contrectare pateretur, sibi etiam à Principibus civitatis liberè concessum, adeò mites vulgi animi erant, & humana respicientes. Sed ut severitas in civitate salutaris nonnunquam est, ita sævitia semper pestifera. L. Syllæ sævitia initium fuit omnium malorum apud Romanos. Nam infamis illa tabula, in qua proscripta fuerant millia hominum octoginta, in quibus quatuor consulares erant Carbo, Marius, Norbanus, & Scipio, & inter eos Sertorius tunc maximè formidabilis, magnam Reipublicæ plagam intulit: ejusmodi enim exemplum alii secuti parvo tempore imperium profligarunt. Parcendum quoque multitudini est, etiam si deliquerit. Scita habetur illa poetica sententia:

Proscriptorũ bona. *Romana plebis modestia in proscriptos.* *Sævitia pestifera.* *Sylla.* *Sertorius.* *Multi peccantes.*

Multorum crimen inultum.

Et (ut Cicero ait) *semper sapientes ea quæ populus fecisset, ferenda, non autem semper laudanda esse duxerunt.* Julius Cæsar postquam exercitum magni Pompeji superavit, civibus pepercit: & quos armis vicerat, beneficiis ac liberalitate prosecutus est. Atqui gloriabundus Romam ad amicos literas dedit, in quibus scriptum erat, se maximum ac jucundissimum fructum capere, quippe qui cives quos semper adversarios atque hostes habuerat, conservaret, & charitate ac benevolentia sibi devinciret. Crudelitatis species, victoriæ laudem longe minorem facit. Major Octavii gloria in Antonium fuisset, nisi Atyllum puerum ejus, & Fulviæ filium innocentissimum securi percuti jussisset. Pœnitentiæ tamen signa quamprimum dedit Octavius: illius

Iul. Cæsaris clementia. *Octavii Augusti ultio in Antonium.*

Theodorus proditor. namque interitum è vestigio ultus est. Theodorus siquidem pueri pædagogus, qui illum Octavio tradiderat, quum occideretur Atyllus, lapidem preciosum quem circa collum gestabat, clam eripuit: cujus rei certior factus Cæsar, eum convictum cruci affigi jussit, & pessimi proditoris ultus est facinus, ac mutati animi clarissimum indicium dedit. Absolvendi rei aliquando erunt, quamvis deliquerint, ubi è Republica esse cernemus, & præcipuè si per invidiam & ultionem deferuntur. *C. Valerii iniquum factū.* Cajus Valerius ædilis Q. Flavium cui infensus admodum erat, apud populum reum fecit: & cum jam quatuordecim tribuum suffragiis damnatus esset, proclamavit se innocentem opprimi. Rursus ædilis clara voce respondit, *nihil sua interesse, iurene, an perperam damnaretur, dummodo periret.* Qua improbitate reliquæ tribus commotæ, sontem absolverunt, pessundatumque erexerunt, ne invidiam temerarii ædilis explerent, qui victoriam in limine victoriæ perdidit, cum saltem parcere nequivit. Invitat etiam ad seditionem *Desidia.* desidia incuriaque eorum, qui civili societate præsunt. *Sardanapalus.* Arbaces de opprimendo Sardanapalo cogitavit, cùm eum pensa inter pellices ancillasque dividentem offendit, indignum omnino arbitratus, eum tot millibus hominum imperare, qui quum muliere corruptior esset, præ ignavia ac luxuria delitesceret. *Thebana Respublica.* Thebana quoque Respublica desidia eorum qui præerant eversa est, nec injuria. Negligentia enim illorum qui custodiæ præsunt, fures invitat: & opportunitas peccandi aditum ad malè agendum bonis alioqui viris plerumque præbet. Longum esset omnes seditionis caussas connumerare, & quot modis Respublica evertatur recensere, quocirca sermo præstringendus est ad hanc sententiam, ut virtutibus conservari atque augeri civilem societatem concludamus, vitiis autem non modò diminui, verùm funditus labefactari.

PERI-

PERICULOSAS OMNIUM INSTITUTIONUM Mutationes, & Delectum inter cives suo tempore esse habendum, & super eis publicè esse decernendum.

TIT. VI.

MASSILIENSES qui in Narbonensi provincia sunt, Phocenses authores habent, qui Persarum adventu sedibus suis pulsi, urbem illam condiderunt: Hi quondam præclaram Remp. habuerunt, cujus quidem nonnulla instituta à Græcis ac Latinis scriptoribus celebrantur. Ea longè magis ordine & civili disciplina quā opibus atque imperio præstitit, adeoq; constans in moribus ac constitutionibus suis extitit, ut vix in magna etiam necessitate vetera commutarit. Unde gladium quo à condita urbe sontes jugulabantur, tandiu servavit, donec rubigine exesus ministerio neutiquā idoneus esset: adeò periculosum esse duxit, ab antiqua consuetudine discedere. Quæ res quidem magno authore non caret. Plato enim modulorum minimam mutationem in Musica perniciosam Reipublicæ esse statuit. Inter præclara Massiliensium præcepta hoc vel in primis Aristoteles comprobare videtur, quòd publicum judicium modicis quibusque annis faciebant, in quo nomina sua singuli cives profitebantur, super quibus deinde decernebatur, qui admittendi ad publica munera, qui que exigendi essent: ex his deinde minores magistratus sorte ducebant. Nam majores à senatoribus (qui numero erāt sexcenti) post magnam sacrorum celebritatem, post ceremonias & auspicia quasi Deo interveniente designabantur: memores illius Homericæ sententiæ, qua quidem differitur, *quòd solummodo viri boni à Deo sceptra imperiaq; accipiunt.* Ejusmodi delectus inter cives optimus mihi esse videtur. Nam qui in Rempublic. admittuntur, vita ac moribus comprobati, à virtute nō discedunt, sed eam perficiunt, si qua ex parte inchoata esset, ne parvo tempore pòst quasi deteriores facti excludantur. Hi vero qui rejecti sunt propter intemperantiam, aut improbitatem, aut quòd aliis civilibus virtutibus careant, nisi omnino deterrimi sint, ad meliorem

Massilienses à Phocensibus instaurati.

Gladius Massiliensium.

Mutatio perniciosa.

Iudicium Massiliensium publicum, in cōstituendo Magistratu.

Delectus civium.

Rejecti cives.

plerumque vitam rediguntur, ut in numero æqualium suorum aliquando describantur. Ambitio, & honoris studium, ingenium ac mores nonnunquam mutare solet. Nemo enim æquo animo ferre potest se cõtemptui ludibrioq; haberi, & invidiæ stimulis plerique juvenes excitantur. Legibus Manlium Torquatum L. Manlii fortissimi amplissimique viri filium ab ineunte ætate hebetis obtusique ingenii extitisse, adeò ut à parente ruri relegatus degeret, ut qui nec privatis nec publicis functionibus utilis esse videretur. Is tamen paulò pòst quasi ignaviæ suæ pertæsus, & patrem reum judiciali periculo liberavit, & Latino bello ingenti totius populi Romani plausu triumphum duxit. Quid coruptius Fabio Maxim. in adolescentia? At postquam ad majorem ętatem pervenit, nihil ei defuit, quod ad summum virum spectare posset: cui ob virtutis meritum Allobrogis cognomentum traditum est, ob ingentem Gallicam illam victoriam ductu atque auspicio ejus partam: quod cognomen ab ejus posteris nunquam discessit. Nec tacendus est Themistocles, cujus vitæ turpitudine in desperationem conversa, mater laqueo sibi mortem conscivit: major tamen deinde natu tantæ præstantiæ extitit, ut eum Oratorum excellentissimus Cicero, totius Græciæ Principem appellet, nec immeritò. Afflictas namque vires Græciæ assumpsit, postquam Xerxes cum innumerabili illa classe Thespiades, Plateas, & Athenas incendit, & ultor patriæ fuit, ac Medum Regem, cui vix maria satis erant, ut piscatoria scapha trepidus in patriam rediret, compulit. Hæc Massiliensium consuetudo efficit, ut minus comprobandum censeam, quod in quadam clarissima nostri temporis Republica observant. Ut enim primùm pueri in lucem editi sunt, nomenque (ut religionis nostræ est) accipiunt, ad Reipublicæ munera deputantur, dummodo ingenuis parentibus orti sint, & qui partem aliquam Reipublicæ vel levi etiam affinitate attigerint. Proinde anniculi, bimi, trimi, aut adsummum quadrimi, in ea pacissima urna cum innumerabilibus aliis commiscentur, ex qua quidem cùm tempus comitiorum appetit, sorte ducuntur: & ut quisque undeviginti annos natu s est, magistratui

Manlius Torquatus spem de se dubiam facit.

Fabius Maximus.

Themistoclis adolescentia turpis.

Xerxes.

Medus Rex.

Pueri ad Reipubl. munera deputati.

gistratui præficitur, quando id ætatis legitimum habetur. Sin verò minor esset, ejus nomen rursus publico sigillo imprimitur, inque urnam dejicitur. Atqui sæpe forte accidit, ut præ multitudine nomina quorundam dignissimorum etiam civium ad decrepitam usq; ætatem delitescant: quorundam verò qui vel ignavia ac desidia neglectui habendi sunt, nomina adeò enatant, ut cùm primum per ætatem licet, muneribus fungantur. Ejusmodi consuetudo abolenda mihi videtur, nam minus est permittendum sorti, expectandumque saltem, quoad cujus indolis futuri sint juvenes dignoscatur. Fieri enim per fortunam potest, ut nonnulli hebetis ingenii sint, & (ut nonnunquam accidit) vesanæ mentis, aut etiam deterrimi: qui siquidem à magistratu amoventur, notam universæ familiæ perpetuam inurunt, sin munere funguntur, ludibrio contemptuique sunt, dignitatemq; Reip. frangunt. Longè igitur melius erit tempus expectare, & hominum multorum judicio cõprobare, ratio præterea ætatis habenda est, ut (si cætera paria sint) proferantur majores natu: annusq; quartus & vicesimus sit legitimus. Nemo indignantur ante id ætatis non præfici magistratibus, si id in omnibus observatur. Præterea indignatur etiam nemo aliquem majorem natu sibi præferri: tum quòd major invidia est inter pares, tum quòd sperat quisque, cùm ad id ætatis accesserit: idem se assecuturum esse.

Indoles sorti præferenda.

Magistratib. eligendis ætas legitima.

PULCHRIS NOMINIBUS CIVES ESSE *appellandos. Et de nominibus, prænominibus, cognominibus, & agnominibus.*

Tit. VII.

Diximus nomina civium suo tempore recensenda esse in Senatu, ut delectus haberi possit. Non erit in præsentia alienum de propriis nominibus disserere. Accedit siquidem ad ornamentum civitatis, cives pulchris nominibus nuncupari: turpis enim nominatio ita de dignitate aliquid detrahere videtur, ut honesta addere: qua in re parentum diligentia in denominandis infantibus laudanda est, & præcipuè cũ in ea re nihil impendii

Sigonius l. de nominib. Romanorum. Et Valerius Probus.

faciant,& filios non parum ornent. Quocirca vitupe-randi sunt nonnulli,qui cùm pessimè nominatos parẽ-tes ac majores habuerint, ab eorum nominibus nun-quam discedere voluerunt,veluti si à probro &ignomi-

Propria nomina. nia majorum posteros fraudare nollẽt. Propria nomina ea dicimus,quæ unamquamque personam sine alterius communione significant. Eadẽ varia ratione indita esse invenio. Sunt quidem ex Græcis nonnulli,qui non fortuitò ea dari arbitrarentur,sed prę sagium veluti quoddam esse futuri eventus: quod quidem ex quibusdam quæ ex appellativis fiunt, nituntur ostendere. Scimus Thesei filium quadrigis fuisse discerptum: id ex ejus

Hippolytus. nomine prę sagiri volunt. Hippolytus namq; equis solu-

Priamus. tum significat: sic & Priamus precio redemptum, &

Pentasilea. Pentasilea populi luctũ.&ne res ficta à Poëtis dici possit

Plato. in aliis etiam sic usuvenire cernimus. Plato à latitudine dicitur. Is enim latis humeris, lato atq; uberi sermone, lata etiam humanarum divinarumq; disciplina extitit.

Aristoteles. Aristoteles optimum significat finem,quod quidem nõ alienum à Philosopho omnium acutissimo,&qui optimum bonorum malorumq; finem statuit,videri potest. Hoc etiam ex quibusdam Ægyptiorum nominibus as-

Osiris. serere nituntur. Osiris eorum lingua oculatum significat,nec abs re id quidẽ dici potest. Fuit enim Rex ille,

Nomina nihil præsagiunt. magno ingenio,magnaq; prudentia. Alii autẽ sentiunt (quod lõgè magis verum esse mihi videtur)nomina futuri nihil præsagire,sed passim ac fortuitò inventa esse. Nã non omnes Hippolyti,equis interempti,nec omnes Priami precio redempti extiterũt. Atqui apud plerasq; gentes cernimus propria nomina non à vocabulis fieri, sed nihil utiq; significare præter eum qui sic dicitur, ut Ninus, Boccar, & alia quamplurima. Alii per imitationem clarissimorum virorum filios nominant,ut eorum facta imitari non pigeat, quorum nominibus nuncupa-

Nomina simplicia. tur. Apud veteres nationes magna ex parte nomina simplicia erant,quod &Varro,& Gręcorum nonnulli scri-

Romulus. ptores testantur. Unde urbis conditores Romulus &

Remus. Remus uno tantùm nomine censebantur:quamvis Ro-

Duplici nomine ingenui. mulus deinde Altellus & Quirinus cognominatus sit. Fuerunt etiam ex Albanis duplici nomine nuncupati, ut

ut Carpentus Silinus,& Agrippa Silinus. Fuerunt etiam ex posterioribus Regibus ac Ducibus, ut Titus Tatius, Metius Suffetius, Numa Pompilius. Crescente deinde imperio, Romani nobiliores quatuor penè nominibus appellabantur;&quod nomen præibat, prænomen dicebatur. Nomen verò ex familia vel majorum sanguine dicebatur, ex quo gens cognoscebatur, & idcirco gentilitium vocabatur, ut, Tullius ex Tulliorũ familia, Cornelius ex Corneliorum, Julius ex Juliorum. Suetonius Tranquillus id verum esse ostendit, his verbis: *Non Cæsare & Bibulo, sed Iulio & Cæsare consulibus actum scribebant, bis eundem præponentes nomine ac cognomine.*

Quatuor nominibus appellati.

Gentilitia nomina.

Cognomen, ut Grammaticorum quidam sentiunt, cognationis commune est. Sed si rectè inspicimus, cognomen proprium cujusque personæ erat, ut Cicero, Scipio. Agnomen autem extrinsecus ab eventu, veluti ex animo, ex corpore, ex fortuna: ut Superbus, Pius, Pertinax, ex animo. Crassus, Pulcher, Ruffus, ex corpore. Ex fortuna, ut Aphricanus, Numidicus, Creticus. Prænomina nonnulli asserunt Romanos à Sabinis benevolentiæ causa accepisse, vel ab Albanis, à quibus ducebant originem: quæ quandoquidem pauca erant, singulis binis, vel ternis literis scribebantur, ut C. Cajus, Cn. Cneus, Sex. Sextus. Inventi sunt qui quatuor illis nominibus censerentur, ut P. Cornelius Scipio Aphricanus. Alii tribus, ut Marcus Tullius Cicero. Gentilia nomina Varro pauca admodum fuisse censet, quibus nequaquam servi aut libertini vocarentur; quod quidem in prænominibus ideo non servari ait, quòd ad discenda nomina inventa fuerint. Quorum quædam à numeris fieri arbitratur, ut Quintus, Sextus, Decimus, in viris. Secunda, Tertia, Quarta, in fœminis. Vel ex aliis causis; ut Manius, qui mane natus esset; inde fit Manilius, & detracta vocali Manlius. Lucius, quòd ad ortum lucis: Posthumus, quòd post patris obitum, quæ etiam prænomina mulierum antiqua fuisse refert Varro libro secundo de analogia his verbis: *Videmus enim Maniam matrem Lariũ dici Luciam: Volumniam Saliorum carminibus appellari: Posthumã à multis post patris mortem etiã nunc appellari.* Quædam olim prænomina vel agnomina fuerunt,

Cognomen.

Agnomen.

Prænomen.

Gen[illegible]

Man[illegible]

Man[illegible]

Man[illegible]

Vide Cu[illegible]

observat.

Prænomina in cognomina mutata. fuerunt, postea verò mutata sunt in cognomina, ut Posthumus, *Agrippa.* Agrippa, *Proculus.* Proculus, Cæsar, Opiter. Cæsar primò dictus, quòd mortua matre, & ventre cæso natus sit: vel (ut alii dicunt) quòd cum cæsarie sit ortus. Alii quod oculis cæsis (quos Græco nomine glaucos appellant) ultra humanum morem viguerit. *Cæsar unde dictus.* Sunt qui credant primùm Cæsarem dictum à cæso Elephante, qui Cæsar Maurorum lingua dicitur. Agrippa ab ægro partu, quòd cum labore matris educitur, non præmisso capite, sed *Vopiscus.* pedibus. Vopiscus verò, qui ex duobus conceptis uno abortu ejecto, editur, nam cùm ambo oriuntur, gemini, *Statius.* vel geminii nuncupantur. Statius nomen servile fuit, ut Aulus Gellius cap. ulti. libr iiij. refert. Plerique enim *Cæcilius.* servi apud veteres eo nomine fuerunt. Cæcilius quoq;, cui palmam comicorum Nigidius Figulus detulit, servus fuit, & Statius dictus est. Deinde verò manumissus id cognomentum accepit, & Cæcilius Statius vocabatur. *Faustus.* Ejusdem nominis origo à st.bilitate trahitur. Faustus à favore. Ancus, Marcus Varro prænomen fuisse *Antias.* ait à Sabinis translatum. Valerius autem Antias Græcorum esse ait, & à cubito dici, qui Græcè ἀγκῶν appellatur, quod eam corporis partem vitiosam habuerint, G- *Gneus.* neum sunt qui à generando dictum putent. Alii insigne nevi: ejus scriptura varia apud priscos fuit: Nã alii Neũ, *Gneus.* alii Gneum, alii Gneum scribunt, qui C. literam ponũt, antiquos sequuntur, qui eam aliquando superfluam addebant, & C. naturam pro natura dicebant. Sic & nevũ corporis insigne Cneum appellabant, qui verò G. etiam à prisco scribendi more non recedunt. Cernimus enim *G. Iram addita.* quibusdam G. addi dictionibus, ut gnatus, gnosco, pro *Marcus.* nato, nosco. Marcus à duritate dicitur. Est enim Marcus mallens major, inde Marculus pusillus mallens. Pu- *Publios quod populo grati essent, dictos accepimus.* blii verò à pube dicuntur, vel quasi pupilli quòd eorum pater antè diem obierit, quàm prænomina habuerint. Quintus enim Scævola scripsit pueris non prius quàm togam virilem sumerent, puellis verò non antequam *Ex Val Prob.* nuberent, prænomina addere moris fuisse. Tiberii vo- *Tiberii.* cari cœperunt, qui ad Tiberim nascebantur. Servii, qui *Servii.* mortua matre in utero servati erant. Ex prænominibus ac cognominibus, alia inventa sunt aliis de causis dicta.

Nam

Nam M. Aemilius, qui primus familię nomen dedit (ut *AEmilius.*
Plutarchus scribit) propter sermonis leporem, ac facun-
diam, quam Gręci *αἱμυλίαν* vocant, appellatus: Et An- *Antonius.*
tonius ab Antone Herculis filio denominatus est, ut ei-
dem authori placet: erat enim antiqua opinio Antonio-
rum familiam ab Hercule originem ducere. Habemus *Nomina à pe*
etiam nonnulla nomina à pecore, ut Varro in libris de re *core sumta.*
rustica scriptum riliquit, ut Porcius, Ovinius, Caprinus,
Equitius, Taurus. Sic etiam ab avibus, ut merula, pavo,
pica, passer. Columella à columine dicitur. Columen a- *Columella.*
pud veteres decus, famam, sustentationem significat,
unde columnæ etiam appellantur: sic & majores servi
qui aliis pręerant, columellæ vocabantur, quòd quasi
culmen aliorum essent. Camillum Statius Tullianus de
vocabulis rerum scripsit Callimachum dixisse Tuscos *Camillus.*
appellare Mercurium, quo vocabulo significant præmi-
nistrum Deorum, unde Virgilius Camillam quasi Dia-
næ ministram fecit. Pacuvius verò cùm de Medæa loque
retur: *Cœlitū Camilla spectata advenis: Salve hospita.* Ro *Vide Ios. Sca.*
mani puellas, puerosque nobiles investes Camillas Ca- *lig. ad Festū*
millosque appellarunt flaminiumque ministros: & in *Æneid. 12.*
nuptiis Camillus, qui merum ferebat dicebatur. In my-
steriis divinis Samothracum diis magnis minister Cas- *Casmillus.*
millus dicebatur. Veteres namq; S. nonnunquam inter-
ponebant, ut Varro docet, & Casmenam pro Camœna, *Casmena.*
Casmillum pro Camillo dicebant. S. etiam in quibusdā
propriis pro R. ponebant, ut Valesius pro Valerio, Fusi- *S. pro. R.*
us pro Furio. Catus (ut idem Varro ait) Sabinum est no-
men, & acutum significat: unde Catus Aelius Sextus, *Catus.*
quòd acutus esset & sagax, cognominatus fuit. Sic & ca
ta acuta: Qui Scipio primò cognominatus fuit, puer cæ- *Cata acuta.*
cum parentē, qui ejus humero nitebatur, ducebat: pro-
inde ab æqualibus suis per jocum Scipio vocari cœpit. *Scipio.*
Est enim Scipio, baculus quo invalidi senes nituntur,
cujus rei testis est Plautus Comicorum facetissimus,
apud quē senex servo minatur his verbis: *Ego te hoc Sci-*
pione ledam. Nec caret hoc nomen Græca origine ut o- *Σκίπωνις.*
pinor, *σκίπωνις* namque baculum significat, & præcipuè
salignum, quo propter levitatem senes utebantur, Cor-
nelius Ruffus decemuir, prius Sylla dictus fuit, quòd *Sylla.*
secundo

secundò Punico bello ludos Apollinares ex Sibyllinis libris dicaverit, quasi Sibylla. Valerius Corvinus à victa Messana Siciliæ urbe honoris causa primum Messana, deinde mutata litera Messala dictus est. Nerio & detracta litera Nero, Sabinum est nomẽ, & virum fortem significat. Unde ex claudiis (quos à Sabinis oriundos accepimus) qui erat egregia ac præstanti fortitudine, Nero appellatur. Asinæ cognomentum in Corneliorũ familia legimus, quod quidem ejusmodi initium habuit. Cornelius, qui primus sic appellatus est, vir opulentissimus, cum filiam magna cum dote collocaverat: verùm cum gener pecuniæ sponsores posceret, id ille iniquo animo ferens, asinam pecunia onustam in forum adduci jussit, & accipe, inquit, pecuniam, ne sponsores meos aliquando appelles, quæ res quidem perpetui cognominis causa fuit. Rei quoq; rusticæ diligentia aliquando nomen dedit, ut Stoloni illi, cui primum ejusmodi cognomen adhæsit. Nam cum radices fruticum arborumq;, qui rustico verbo stolones appellantur, magna diligentia evelleret, ab æqualibus suis Stolo cognominatus est, ut Varro libr. 1 de re rustica scribit. Pisones à pisendo dicti sunt, vel à pisis, sicut lentuli à Lentibus Fabii à fabis, Cicerones à ciceribus. Nam ut quisq; leguminis aliquod genus optimè sereret, ab eo apud priscos nomen assumebat, ut ait Plinius. Sic etiam ab habitu corporis nonnulli dicti sunt; ut Lusci quòd una luce careant, hos Coclites (ut Varro ait) veteres appellarunt, quasi oclites ab oculo. Sic Plautus in Gurgulione testari videtur, ubi inquit: *Est de Coclitum prosapia, ut arbitror.* Nam hi omnes sunt unoculi, cum Cyclopas intelligat. Strabones quoq; à vitio oculorum dicuntur. Frontones ab eminentia frontis, Dentones à magnitudine dentium, Capitones magnitudine capitis, Vari, quòd obtortis essent pedibus, Labeones à magnis labris, sunt enim labra majora labia. Lepidus dicitur quasi politus, ut λῆνις quæ est lana nitida ac tersa. Dantur etiã nonnunquam ignominiæ gratia cognomina, ut Fabio Helluoni, qui in ventrem omnia bona demerserat, cui Gurgiti cognomen jure optimo adhæsit, sic & Murenæ, quoniam summa cum aviditate murenas devoraret, ut

Stolo.

Pisones.
Lentuli.
Fabii.
Cicerones.

Cocl.

Lucio Oratæ quòd Oratas nunquam precio parcens magna cum voluptate manderet. Tremellio Scrophæ perjurium nomen dedit. *Ejus enim servi suem vicino abegerant, & inter emptam sub centonibus, ne ab inquirente rustico inveniretur, collocaverant. Eam rem cum comperisset Tremellius, uxori jussit ut recumberet. Venit in cubiculū rusticus suem quaeritans: quem tali juramento illusit, nullam in villa sua scropham esse, praeter eam quæ in centonib. iaceret lectulumq; monstravit, quo fallaci iureiurando sibi posterisq; cognomentum lucratus est.* Hæc Macrob. cap. 5. lib. 1. saturnalium refert. Sed Varro locupletior testis est lib. 2. de re rustica. Nam Tremellium Scrophum id genti suæ cognomentum reliquisse ejusmodi historiam recensens, facit. *Avus meus primus appellatus est Scropha. Nam cum quæstor esset in Macedonia Licinio Nerva prætori, relictusq; ab eo, qui exercitui præesset, donec prætor rediret, hostes occasionem rati victoriæ, impressionem in castra facere cœperunt, tunc avus cùm milites hortaretur, ut arma caperent atq; exilirent, dixit celeriter se illos ut scropha porcos disiecturum, idq; effecit. Eo enim prælio hostes ita fudit, ac fugavit, ut ex eo Nerva prætor Imperator appellatus sit, avus verò cognomen invenerit, ut diceretur Scropha.* Nerva fortitudinis est, proinde fortibus nonnullis viris apud antiquos adhæsit, & originem ut arbitror Græcā habet. Est enim νεῦρα nervus & præcipuè quo arcus tenditur & pro firmamento nervorum etiam ponitur. Sed Latini consonantiæ gratia literas mutarunt, & q̄ neura dicebatur nervam dicere maluerunt. Itidem in nervo. Nam & ab eadem origine ducitur, & eandem mutationem accipit. Scæva quoq; & Scævola ab optimo auspicio dicta sunt. Scæva enim sinistra apud veteres (ut ait Varro) dicebantur, quòd quæ sinistra sunt, bona existimabantur. Multa de nominibus dixi, & fortasse plura quàm res ipsa exigebat. Verum suavitate vetustatis illectus, vix calamum retinere valui. Sed hæc hujus rei conclusio sit, nomina pulchriora non modò familias, verùm etiam civitatem honestare: à quibus qui discedunt, vel inurbani habendi sunt, vel in rebus parvi impendii negligentes.

Oratæ. *Scropha.* *Varro de re rustica l. 2.* *Tremellius Scrophus.* *Nerva.* *Nerva pro neura.* *Scæva.* *Scævola.* *Nomina pulcra honestant civitatem.*

PROOEMIUM LIBRI SEPTIMI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM Maximum.

Ascra oppidũ Hesiodi patria.

ASCRA *oppidum non longè distat à Thespia, finitimumq; est Heliconi, hac patria fuit Hesiodi Poëta, loco edito sita, sed adeo effœti duriq; soli, ut vix indigenas alere possit. Eam execrari videtur Hesiodus, cùm ait:*

Alcram linque pater, rus nunquam optabile, verno
Sole caret, brumaq; riget, sed aduritur æstu.

Seriphus insula.

Simili sterilitate est Seriphus insula illa lapidosa, de qua Poëtæ fabulantur illuc delatum Perseum cum Danaë matre, cum deiectus esset ab Acrisio patre. Et deinde cum caput Gorgonis Seriphiis ostendisset, omnes in lapides mutatos esse. Hæc autem in ultionem matris Perseum egisse asserunt, cum Polidectes eorum Rex favente populo Danaem duxisset invitam. Simili convicio in Seriphium cavillatus est Themistocles, cum ait, se nequaquam futurum nobilem si Sersphius esset, quasi fateatur inopem miseramq; patriam nulla ex parte cives suos adiuvare, sed potius virtutes eorum, si quas haberent, enervare, & obscuros omninò reddere. Complures Athenienses, complures etiam Romani splendore patriæ illustres habiti sunt, qui si ex obscuriore aliquo loco oriundi essent, theatro virtutum suarum omnino caruissent, & nunquam rebus magnis profuissent, quibus laudem & gloriam consecuti sunt. Erit igitur optimi consilij his qui inopem aut sordidam patriam habent, sedem mutare, & meliorem quærere, quò beatius degere possint, & clariorem sobolem propagare, quamvis hoc difficile factu sit. Quis enim æquo animo patria carere potest? quis facilè propinquos, affines, necessariosq; amicos deserit? quis domesticam consuetudinem quis vernaculum sermonem, quis natalis soli cœlum sine mœrore & lachrimis relinquit? Gratias equidem per ingentes Deo habere possum, Sixte pater sanctissime, quòd in ea patria mihi nasci contigerit, quæ ea omnia suppeditat, quæ satis ad benè beateq; vivendum omni ex parte esse possunt, & in qua quisq; civis

Polidectes.

Themistoclis dictum.

Illustres splendore patriæ.

Patriæ amor.

mediocri

mediocri etiam ingenio, mediocriq; re familiari laudem ac fœlicitatem (nisi sibi ipsi deerit) assequi poterit. Non indigebit externis opibus. ut se familiamq; suam optimè alat, cum omnia in agro Senensi abundent, quæ natura mortalibus tradere consuevit. Non exquiret adventitiam, aut transmarinam sapientiam, cum musas omnes intra pomœria contubernales habeat, adeò ut Sena Alexandriæ, Tarso, Athenis (quæ tres urbes quondam præter cæteras totius orbis terrarum, literarum studia coluerunt) æmula omni ex parte videri possit, nec formidabit laudem suam intra domesticos parietes obscurari, cum patria ipsa ei præbeat theatrum, spectaculumq; omnium maximarum rerum. *Senam urbē laus.*

DE SITV VRBIS ET REGIONIS DE LOCI opportunitate, de eligendo solo, agroq; qui ea omnia suppeditet, quæ ad vivendum spectant, & animalia omnia, ac plantas cum plagis, regionibusq; cœli convenire.

TIT. PRIMVS.

DE civili societate pleraque diximus in superioribus voluminibus complecti solùm quæ ad civitatem pertinent. Nam de institutis Reipublicæ, de studiis ac virtute civium satis abundè tractavimus. Nunc tempus exigit ut de regione, de urbe ac mœnibus aliquid disseramus. Parum siquidem esset optimum instituere civem, nisi urbem ei describeremus, in qua secundum civilem virtutem degere posset. Nam veluti Peripatetici affirmant, ad perpetuam fœlicitatem bona animi neutiquam satis esse putantur, nisi corporis & fortunæ bona accedant. Sic nos ad beatam vitam civilem nequaquam satis esse arbitramur, populum optimè institutū habere, nisi urbis ac regiones opportunitas ea suppeditet, quæ ad usum tranquillæ vitæ satis esse possunt. Nec is sum, qui unamquamq; urbem satis idoneam esse putem ad statum optimę Reip. conservandum: quocirca ejusmodi eligendā esse arbitror, cui nihil desit quod ad bene vivendū spectet, vel potius novam ædificandam, si per fortunam, atq; opes daretur. Nam longè difficilius est vel ad civiles mores inveteratam civitatem redigere, vel *Bona corporū cum animi iungenda.* *Vrbs Reipubl. idonea.*

malè ędificatam restituere, atq; instaurare, quàm novam ab initio instituere atq; ædificare. Difficile tamen esse arbitror, urbem inveniri cui omnia suppetant, quæ ad humanam vitā pertinent, & quæ subvectionib non aliqua ex parte indigeat sed eam magis probabimus, quæ suis fructib. magis aletur, minusq; externis opibus egebit, memores sententiæ Xenophontis Socratici, dicentis: *Nihil egere Deorū esse: quàm minimo autem proximum dijs.*

Xenophontis dictum.

Seres qua felicitate præditi.

Nec Seres illi, quos tātopere laudāt Cosmographi, beatosque esse prædicant, omnib. (ut arbitror) rebus affluunt, licet eum voluptate degant, perpetua pace cum finitimis fruantur, cœli aërisq; temperiem habeant saluberrimam, & silvis abundent, quarum ex arborib. sericum vell' deducant, ad usum Principiū ac purpuratorū: Terraq; eis adeò fertilis sit ut nulla satione nullisq; sationib. adiuta, sola naturę benignitate fruges ac fructus afferat, quib. se indigenæ alere possint, & vicinis etiam cōmodare. Sed puto eos aliquando externas opes desiderare, & advectiones peregrinorum non semper respuere. Marci igitur Porcii Catonis sententia fundamēta urbis nostræ jacere poterit, qui duo præcipuè considerandā ducit in emendo agro *salubritatem cæli, & loci ubertatem:* quorū si alterum deesset, agrum nequaquam colendum esse censet, nec injuria: nam qui fundum infœcundi soli mercatur, paupertatem ac perpetuum laborem sibi posterisque comparat: qui verò pestilentis cœli, ægrotationem assiduam, intempestivam senectutem, ac præcipitem mortē. Vesanæ enim mentis esset, & marinas a[illegible] ac gentiles ille omnino deducendus, qui feracissimi so[illegible] culturam agere vellet, ubi de valetudine ac vita semp[illegible] ambigendum esset: & alia ex parte parum saperet, q[illegible] steriles glebas ad aspectum saluberrimi cœli semper [illegible]teret, ubi perpetuò esurire necesse esset. Non enim pa[illegible]rum esset ad beatè vivendum soli fertilitas, quocir[illegible] Arabes fœlices cognominantur, quòd frugibus, fœtib[illegible] palmite, odorumque suavitate prædivites sint. Et C[illegible]prum Veneri dilectam Poëtæ canunt: quia benigna [illegible]rum omnium parens natura) quæ Veneris nomine p[illegible]sci, seculis nuncupabatur) mirū in modū ei indulsit, Cyprus enim tanta tamque multiplici fertilitate rerum omnium

Catonis præceptum.

Agri emptorē quid considerare oporteat.

Arabia felix.

Cyprus insula.

omnium præstat, ut nullis externis opibus aut fructiones indigeat, & sola ferè indigenis rebus alatur: quod quidem paucis admodum insulis aut regionibus accidit: pleræq; enim omnes plurib. rebus indigent, & pauciorib. abundant. Si votis verò nostris fortuna arriserit, & principio urbem constituere possimus, electio loci saluberrimi primò habenda est. Is erit editus. Nam planices rarò omni ex parte tuta invenitur, convallis verò nebulosa est, & noxia. Ea verò regiones cœli neq; æstuosas spectabit neq; nimiū frigidas ac pruinosas, sed temperatas, ad orientem vel ad meridiem vergentes, nisi sit regio maritima: ea noxios flatus plerunq; habet à meridie & ab occiduo, & præcipuè si paludes vicinæ sint, quæ non profluunt in maria vel flumina. Nam ex stagnante aqua sole matutino oriente frigidæ auræ vel nebulę oriuntur, quæ venenatos spiritus palustriū bestiarum nebula mistos afferunt, efficiuntq; locum pestilētem & præcipuè per æstatem & autumnum: cùm æstuosa lōgè magis meridionalis plaga esse cernitur, quanq̃ palus omnis vitanda sit, quæ semper pessimū virus eructat, & æstate vaporatis, hyeme autem frigidis nebulis caligat. Quin etiā magis calorib. culices, & infestis aculeis armata animalia gignit, quæ in urbem densissimis agminib. volitant, & hominibus, animalibusq; reliquis molestissima sunt. Arboribus, plantis, & segetibus, hæ duæ regiones optimæ habentur. Occidentalis autē minus est utilis, nam ex orto sole tepescit, meridie calet, vespere verò plurimū feruet, quib. mutationib. corpora facilè in ægrotationem incidunt, difficiliusq; curantur. Septemtrionalis plaga non recipit hujusmodi mutationes & quia firmior est, corpora diutius servat, ꝙ quidē ex esculentis quæ reconduntur, cerni licet, quæ dum modicis fenestellis ad septentrionē refrigerantur, tardius tabescunt & diutius durant. Nam obsonia, & poma quæ ad calidas cœli partes ponuntur, quamprimū corrumpuntur. Nec admirandum est, calore siquidem non modo animata, sed solidiora etiam quæq; fatiscūt. Ferri naturā durissimā esse videmus, ea nullis aliis virib. mollescit, quàm caloris, unde in fornacib. spiritu & calore ignis calefactū ferrum quamque formę speciem accipit.

Locus urbis condēdæ qualis eligendus.

Maritima regio.

Oriētalis meridionalisq; plaga.

Occidentalis plaga.

Septentrio.

Obsonia.

Caloris vis & operatio.

Ferrum.

Idem tamen sic mollefactum & candens, refrigeratum deinde, aut aqua immersum, in pristinam duritiem redit. Proinde non est admirandũ, si corpora humana per æstum imbecilliora fiunt, per hyemen verò firmiora. Asserunt etiam Physiologi corpora quædam quæ à frigidis regionibus in calidas traducuntur, durare nõ posse, sed quamprimum dissolvi. At contrà, quæ ex calidis in frigidas septentrionales, non modo mutatione loci non laborant, verùm validiora fiunt, & magis diuturna. Aristoteles testis est gentes quæ frigidas regiones incolunt, animo ac viribus potius abundare, quàm ingenio, & arte: earum verò corpora longè aliis proceriora cernimus, ac pulchriora. Eadem candido sunt colore, recto & rutilo capillo, oculis verò cæsiis, abundat multo sanguine, parum mente, viribus autem plurimum præstãt, ferro sine timore resistunt, in ægrotationibus verò timida & imbecilla sunt, ut Galli qui cùm proceritate corporis pręstarent, Romanum exercitum irridebant, dicentes: *In homines tantula statura:* quorũ meminit Cæsar in elegantissimis commentariis suis, ubi ait: *Omnibus Gallis præ magnitudine corporum suorum brevitas nostra contemptui habita est.* Et paulò post de eorũ ingenio addit. *Vt ad bella suscipienda Gallorũ alacer & promptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.* Parthi quoque nivales & pruinosas terras ad aquilonem colentes, ita pugnaces atq; intrepidi sunt, ut solos beatos judicent, qui fortiter in bello ceciderint, excedẽtes autem è vita in lectulis suis naturali morte, conviciis insectantur ut ignavos, ac degeneres. At contra homines, qui ad meridiem nascuntur, & qui magis subjecti sunt solis cursibus, pusilli magis sunt, & graciliores, collore verò fusco, crispo capillo, oculis nigris, cruribus repandis, atque invalidis. Hi propter sanguinis exiguitatem, cœliq; tenuitatem, ingenio præstant, & mente plurimum valent, quocirca celerius agnitionem rerum percipiunt, & ad consiliorum cogitationes promptiores sunt, ægrotant forti animo, in bello autem ingentem ignaviam prę se ferunt. Hæc naturæ diversitas alia potiora, alia verò deteriora habet. Quocirca in electione loci plurimum præstabit temperatam

Corpora humana firmiora per hyemem quam æstatem.

Gentes frigidas regiones incolentes.

Galli Italis proceriores.

Parthorum mores.

Homines meridionales.

Regio temperata.

ratam regionem eligere, quæ neque algore rigeat, nec solibus nimium æstuet.

ITALIAM REGIONUM OMNIUM temperatissimam. Tit. II.

Conveniunt scriptores complurimi temperatissimã regionum omniũ esse Italiam. Eadem, quemadmodum Jovis stella inter Martis ferventissimã, & Saturni frigidissimã media decurrens, temperiem à diversitate accipit: sic inter septemtrionalẽ meridionalemq; plagam porrecta, temperatam accipit mistionem: quocirca innumerabiles habet laudes, ut M. Vitruvius ait. Nam viros gignit corporum membris, ac figura præstantissimos, & qui fortitudine animi, ingenio ac disciplina omnes gentes superare possint. Testis sit populus Romanus, qui consilio & virtute, omnium barbarorũ ferocitatẽ domuit, quippe (ut Cicero ait) per se omnia melius invenit, quàm reliquæ omnes nationes, vel ab aliis accepta longè reddidit meliora, & parvo quidem tempore nationes omnes subegit, imperioq; totius orbis terrarũ potitus est. Laudant Græci scriptores ingenium & artem eorum qui Asiam incolunt. Præferant licet omnib. gentibus Græcorum genus, viribus ingenio, ac fortitudine, invenient tandem Italis neutiquã eosdem esse comparandos. Pleriq; eorũ Mathematici vetustissimi diutius laboraverunt radio, numeris, dimensionib. & siderum cursu, ut ostenderent perpetuã fore Græcorum gloriam. Verùm si diutius vixissent, vanitatẽ suarum artium dignovissent. Nam vix Græciã in ipsa Græcia invenire potuissent: & cum imperia eversa, urbes dirutas, & hominum mores adeò mutatos cernerent, ut jam omnes ludibrio contemptui essent, faterentur (opinor) virtute, excellentia animi, & doctrina imperia teneri, non siderum cursu diuturna esse, nisi confugere vellent ad sententiam Astronomorum & consultissimi Hipparchi, quem prædixisse ferunt sedes orbium cœlestium aliquando in contrarias partes moveri, cursus siderum alios futuros, tempusque fore quo cardines mundi suo loco moverentur. Hæc astrorum mutatio

Italia temperatissima regio. *Italiæ laus.* *Romani.* *Asiatici.* *Mathematici Græcorum.* *Græciæ vastatio.* *Hipparchi præsagium.* *Astrorũ mutatio.*

fortunas fortaſſe hominum ac locorum potuit variare. Sed redeat unde digreſſa eſt oratio. Magna diligentia adhibenda eſt in eligendo loco, in quo urbem ædificare volumus. Et primum quidem ratio cœli habenda eſt. Videmus namq; urbes quamplurimas ſola aëris inclementia deſertas deſtitutasq; eſſe Populonia ad oram noſtri maris, ubertate ſoli & loci opportunitate quondam urbs fuit peregregia, & ut ex dirutis mœnibus adhuc cernere poſſumus, magnam populi frequentiam habuit. Verùm cum per æſtatem & autumnum aſſidua peſtilentia laboraret, in vicina loca ſalubrioris cœli, patria deſtituta, coloni exierunt, aliaq; oppida ædificarunt, ne perpetuis febribus laborarent Salapia vetuſtiſſimum Apuliæ oppidum, quod alii à Diomede, cum à Trojano bello rediret, conditum fuiſſe tradunt, alii ab Helpia Rhodio duce clariſſimo, propter cœli inclementiam incolas habebat ſingul s penè annis gravi ægrotatione laborantes. Hi conſilium inierunt de mutandis ſedibus, oratoresq; ad Senatum populumq; Rhodium miſerunt, ut eorum valetudini conſulerent, res ex ſenatuſconſulto Marco Goſtilio demandata eſt, ut is idoneum locum ad mœnia transferenda quæreret : quod quidem effecit, quiſitisq; rationibus ſumma diligentia, ſecundum mare, ſalubrem locum eis tradidit, ut oppidum transferrent, & mœnia conſtituerent, quo effecto locum in mari aperiri juſſit, portumq; effodi : quocirca Salapini à veteri oppido quatuor millibus paſſuum progreſſi, locum ſalubrem habuerunt. Ejuſmodi exempla nos monent, ut loca non paulò poſt pœnitenda eligamus, quæ quidem non ſine magna difficultate, ingentiq; impenſa commutantur, aut deſtituuntur.

Cœli ratio.

Populonia, peſtilentia affecta.

Salapia ob [illegible] incolarum agro pæne translata.

DE VENTIS ET EORUM REgionibus, ac nominibus.

TIT. III.

VEntorum flabra hac in re vel in primis animadvertenda ſunt. Nam ſicut deterrima ſunt auſtralia, & ſecundum illa, quæ ad æſtivum occidentem flant, ſic tutiora orientalia, & ſeptentrionalia longè ſalubriora. Videa-

Venti qui ſalubres.

Videndũ igitur erit ne regio obnoxia sit noxiis illis fla-
ibus, quibus si oppositos habuerit mõtes, longe tutior
alubriorq; erit. Ventorum rationem ut cives intelli- *Ventorum ratio indaganda.*
ant non modò ad navigandi usum, verum ad corporis
uoq; sanitatem, optimum factũ esse arbitror. Quæ in
e, Atheniensium exemplo uti non erit alienum, & præ- *Vitru. lib. 1. cap. 6.*
ipuè cùm civitas illa domicilium fuerit musarum, &
mnium disciplinarum sedes In ea urbe publico con
ilio Andronicus Cyrrhestes, astronomus peregregius, *Turris Andronici octogona.*
K architectus excellentissimus marmoream turrim
rexit. Eam octogonam esse voluerunt, quoniam toti
em ventorum diversos flatus esse putabant. Planicies,
uæ mediæ erant inter angulos singulæ quæq; sculptas
nagines singulorũ ventorum habebant contra cujusq;
atum. In turris verò apice metam marmoreã statuit
ndronicus, super quam æreum Tritonem magna arte *Triton mobilis.*
ısum collocavit, tali libramento, ut vento circumage
etur, consisteretq; supra imaginem flantis venti, indi-
emq; virgam, vel (ut alii dicunt) tubam prætenderet.
Iæc præclarissimorum civium solertia magnam præ se
tilitatem ferebat. Poterat enim quisq; sic & bonæ va-
etudinis, & fœlicis navigationis rationem quocunque
empore habere. Hæ octo ventorum imagines ea in- *Ventorũ nomina, & regiones.*
ustria descriptæ erant, ut quæq; suam regionem spe-
taret, ventumq; qui inde flaret, ostenderet. Ab oriente
nim æquinoctiali Subsolani, sive (ut alii appellant) So- *Subsolanus.*
ani erat imago, à meridie autem austri, ab occidente *Auster.*
erò æquinoctiali Favonii, à septentrionali autem plaga *Favonius.*
eptentrionis: hi enim quatuor Philosophorum omniũ *Septentrio.*
onsensu principales venti habentur Quatuor deinde
eliqui medii inter hos, suas etiam habebant imagines.
Jam inter Solanum & austrum ab oriente hyberno
urus erat, inter Austrum & Favonium ab occidente *Eurus.*
idem hyberno Aphricus: inter Favonium & Septen *Aphricus.*
rionem erat Corus, quem prisci Caurum appella- *Corus.*
ant: inter Septentrionem verò & Solanum Aquilo. *Aquilo.*
Iæc descriptio in civitate omnium doctissima, osten-
it eo tempore plerosque philosophorum existimas-
e, ventos duntaxat octo numero extitisse: sed Ægy-
tii, Phœnices, & Græci alii complures duodecim

Duodecim ventorum nomina.

ventos esse existimant. Nam inter quatuor illos principales, octo intermedios esse volunt: dicunt Subsolanū à latere dextro Vulturnum, à lævo autem Eurum habere Austrum à dextro Euronotum, à dextro Zephyrū, à lævo Corum; Septentrionem à dextro Circium, à sinistro Aquilonem. In ventis verò hoc servandum est,

Venti qui noxii.

noxios omnes esse, qui per paludes, stagna, aut æstuosas Syrtes flant, alioqui verò cœli ac regionis suæ naturam sapiunt. In ædificiis quoq; ventorum ratio habenda est. Varro cap. 4. lib. 1. de agricultura de seipso verba hujusmodi profert; *Non hic Varro noster, cùm Corcyra esset exercitus ac classis, & omnes domus repleta essent ægrotis ac funeribus, immisso fenestris novis aquilone, & obstructis pestilentibus, ianuaq; permutata, cateraq; eius generis diligentia suos comites, ac familiam incolumes reduxit?*

Pestilentia quomodo vitanda.

Ædificia ubi optima.

Laudat idem scriptor ædificia sita ad ortum æquinoctialem, quia æstate umbram habent, hyeme autem solem: & loco edito edificari jubet. Nam facilius, noxium quodcunq; infertur, discutitur à ventis, & quod à sole tota die illustratur salubrius est. Et si bestiolæ volucres inferuntur, aut quamprimum efflantur, aut ariitudine citò pereunt.

DE UBERTATE SOLI ELIGENDA.

TIT. IV.

Varro, de re rust. Isid. & Plin. lib. 18. cap. 34.

M. Attilii Reguli sententia

Terra quomodo scrutanda.

SEcundum cœli clementiā soli ubertas necessaria est, illa enim salubritatem, hæc autē alimoniam mortalibus præbet, & una ab altera nequaquam separanda est. Marci Attilii Reguli sententiam fuisse L. Columella prodit, *agrum sicuti nec fœcundissimi quidem soli, cùm sit insalubris cœli, esse colendum: ita nec effœti, si vel saluberrimi sit.* Diligenter igitur qui locum idoneum eligere vult, scrutabitur, ut fœcunda ac læta sit terra, ex qua populum alere vult, ut quæ facilè excolatur, fermenteturq; ubi altè effoditur, & resolvatur atq; in pulverem fatiscat, & præcipuè per serenam hyemem ac per æstuosos calores: ea namque ubi sicca, densa, & macilenta est, sive exercetur assiduo labore, sive cesset colono omnino pœnitenda est, & veluti pestilens esset, omnino refu-

refugienda. Nam illa ægrotationem ac mortem præstat, hæc verò squallorem, & teterrimam mortis comitem famem, ubi fœcunditas non apparet, sed omni humore exhausta est. Cato novem discriminibus bonum agrum dividit. Primam partem esse vult, ubi vineæ esse possint bono & multo vino. Secundam ubi hortus irriguus. Tertiam, ubi salicta. Quartam, ubi oliveta. Quintam, ubi pratum. Sextam, ubi campus frumentarius. Septimam, ubi cædua silva. Octavam, ubi arbustum. Nonam, ubi glandaria silva. Sed hoc (ut omnia conveniant) optandum est: bonus tamen erit ager, qui ex his plura habebit. Sed si votis nostris Deus arriserit, bene disposita erit regio, si parte campestri jacebit, parte alia collibus attolletur molliter devexis ad orientem ac meridiem. Partes relinquendæ sunt juxta amnes & rivos pascuis, quibus armenta ac greges aluntur. Ex his opportunè assurgunt colles virgultis ac silvis. Opaci Campi longè majorem partem ac ubertatem frugum relinquere debemus. Ager namque frumentarius diversas habet sationes, variasque culturas. In eo siquidem est arvum quod aratum est, necdum satum. Est seges, quæ tunc dicitur, cùm arata sataq; est terra. Est novale quod ut renovetur alternis annis relinquitur. Est etiam restibilis, quæ singulis quibusq; annis seritur: & quod feracissima lætissimaq; sit, restibilis dicitur, restat enim assiduis laboribus. Proximè hanc partē prata sunt, quibus secundas partes in agricultura veteres Romani tradiderunt, nomenque ab eo deductum putant, quod pratum protinus paratum sit, nec magnum laborem desideret: cui M. Cato multas affert laudes, quòd nulla vel minima admodum impensa indigeat, quòd parvo labore servetur, quod nullis tempestatibus obnoxium, quòd singulis annis & pabulo & fœno fructum reddit. Pratum cùm exolescit, segniusq; herbam mittit, frumenti causa excolitur. Nam post longam desidiam lætas admodum segetes reddit. Juxta etiam rivos bene collocātur prata, & pone illa salicta & arundineta ad vinearum pedamenta aliosq; rusticos usus. Collium qui eminent aliquantulum, alii arboribus varii sint, ut aprici undiq; solem accipiant, & frumento

Catonis novem discrimina boni agri.

Regio benè disposita.

Arvum. *Seges.* *Novale.* *Restibilis.* *Prata.*

Pratorum situs

Colles.

servantur. Nam ubi mollissimè devexi sunt, optimum frumentum f ciunt, & ubi per adversam tempestatem ingentemq; pluviam planities agricolam fallit, ejus labores rarò defraudant. Alii vero colles celsiores, arbu- *Ortus.* stis, olivetis, vinetis, aliisque arboribus vestiantur, quæ *Meridies.* optimæ spectant solis ortum. Deinde meridiem, quamvis Tremellius Scropha etiam occasum laudet, quem Virgilius fugiendum præcipit, cum ait: *Néve tibi ad* *Occasus.* *solem vergant vineta cadentem.* Esse tamen potest, ut in quibusdam regionibus occasus vitibus utilis sit, sicuti *Septentrio.* in quibusdam aliis Septentrio, quem Democritus Abderites, & Mago Carthaginensis vinetis idoneum esse putant.

DE SILVA. TIT. V.

Silva quæ- [illegible] *[illegible]ditur.* SILVA si nobis ex voto contingat, optabimus in collibus ac vallibus non longè à pascuis, eritq; usui ut plurima sit, humanam namque vitam omnibus ferè in rebus adjuvat, adeò ut secundum segetem optanda sit, nisi elemento ignis carere volumus. Ea quadrifariam distributa esse debet, in saltus, nemora, silvam cæduam, *Saltus.* & materiariam. Saltus appellarunt veteres, in quibus frutices, virgulta, & minores arbustulæ ad usum pecoris inter herbas passim oriuntur, in illis utiles sunt myricæ, arbuti, cythisi, dumi, lentisci, salices, & calami silvestres, & præcipuè hiberno tempore: nam minus à *Myrteta.* nivibus pessundantur. Myrteta etiam utilia essent, non modò pecori verum coriariis. Scrota enim illis foliis *Iuniperi.* præcipuè molliuntur. Juniperi baccis suis hybernas volucres nutriunt, quibus etiam capones saginati elegantiores mensas nostro tempore adjuvant. Ligna etiam igni admota odoratum fumum mittunt, & saluberrimum per æstatem ad omnes noxios flatus pellendos. *Nemora.* Nemora silvæ sunt majores, in quibus arbores proveniunt, quæ baccas habent aut glandes, aut castaneas suillo pecori utiles admodum, & silvestribus animalibus, quæ propter venationis usum non injucunda sunt, nec *Venatio.* civibus respuenda. Venatio robustiores juvenes reddit, desidiam, ignaviamq; umbratilem tollit, & populum prom-

promptiorem alacrioremque ad rem bellicam præstat. Nemus Græcum est nomen, & à pascendo ducit originem, νέμω enim pasco est, quocirca non possum non admirari, quosdam nostri temporis nemora silvas manufactas opinari, & voluptatis duntaxat gratia inventas, & præcipuè cùm non modò verbi origo, sed Vergiliana proprietas illa in ore penè omnium sit, cùm ait: *Nemus unde dictum.* *Æneid. 4.*

Venatum Æneas, unaq; miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisq; retexerit orbem.

Non enim ex silvis voluptatis gratia confictis descendunt feræ illæ, quas paulò pòst Ascanius mediis in vallibus optare inducitur à poëta, cum ait.

Spumantemq; dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonẽ. *Ibidem.*

Optima erunt nemora in quibus glandiferæ arbores fuerint complures. Hæ sunt quercus, ilex, fagus, æsculus, suber, robor, & cerrus. Dulcissimas omnium glandium esse faginas Plinius refert cap. 5. libr. 16. ut quibus obsessos homines durasse in oppido Chio asserit, testemq; ejus historiæ Cornelium Alexandrum inducit. Unde Græca interpretatione, quod esui glandem pariat, à comedendo fagus dictus, φάγω siquidem comedo est: hanc fageam glandem, qui de agricultura scripserunt, suem optime alere dicunt, eamque alacriorem facere, & carnem levem, & coctibilem, nec admirandum est: sapor ori siquidem castaneæ similis, echino tegitur, & dulcedinem non parvam habet. Ejusdem arboris materiam celeriter propter humoris raritatem in ædificiis marcescere Vitruvius scribit. Ex pulpa tamen transversos pectines fieri legimus, & vasa etiam, quibus honor apud antiquos fuit. Nam Marcus Curius juravit ex præda nihil attigisse præter guttum fagineũ, quo sacrificaret. Quernea verò glans gravissima est, proinde pecus reddit longe majoris ponderis, & salsamenta ejus Et præcipuè pernæ fumo duratæ longè magis diuturnæ sunt. Ejus robor cum in fabricis terra obruitur, perpetuum est. Ferreos clavos parvo tẽpore rubigine conficit, idcirco in nivibus minus utile habetur, vel si quãdo invehitur, æreis clavis transfigendum erit, *Arbores glandiferæ.* *Fagina.* *Fagus unde dicatur.* *Caro suilla.* *Pulpa.* *Marcus Curius.* *Quernea glandes.*

qui

Ilex.

qui nulla ærugine consumuntur. Ilex minutissimas habet glandes. Suem reddunt angustā, nitidam, strigosam ac ponderosam. Lignum durissimum est, & magni ponderis, inutile potius, quam trabibus utile. Hæc carbos

Prænestinum nomen.

Græcis dicitur πρῖν@, & tanti fuit ut nomen Prænestino monti ob ejus abundantiam dederit, etiam urbi Prænestinæ. Plutarchus in Parallelis ad fin. testem facit Aristoclem, 3. rerum Italicarum libro, Telegonum Ulyssis & Circes filium nomen urbi ab ejusmodi eventu tradidisse. Nam cùm ad investigandum patrem dimissus esset, Deorum responsis commonefactus est, ut eo loci urbem conderet, ubi rusticos coronatos saltantes cerneret. Is in Italiam profectus, ilicis ramis coronatos colonos vidit, memorque oraculi urbem condidit, & à coronæ fronde Prinistum (quod mox dedignato nomine Præneste factum est) appellavit. Hac mente ductus Strabo Cretensis lib. 5. scribit: *Præneste quandam Polystephanon vocari, hoc est multarum coronarum.* Hanc opinionem Virgilius in 7. Æneidos nequaquam sequitur: sed Cæculum Vulcani filium eam condidisse asserit, his versibus.

Telegonus Ulyssis filius.

Plutarchi codex Latinus factus, habet pro ramulis.

Cæculus Vulcani filius.

Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agrestia Regem,
Inventumq; focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus: hunc legio latè comitatur agrestis.

Sed harum opinionum utra verior sit, nihil ad nos attinet, qui de ilice non de urbis origine loquimur. Æsculus paucas & armatas nimis glandes habet, non dissimiles ilignis. Ejus lignum temperatissimum esse dicitur & in ædificiis utilitatem & gratiam habet. Suberis glans cum iligna similitudinem tenet, durior tamen aliquantulum est, & proinde serius decutienda. Ejus lignum (præterquam igni ubi delibratum sit) utile est. Cortex verò pro pro fructu habetur, plurimis enim rebus utilis est, & præcipuè amphorarum vasorumque operculis atque obturamentis. Calceis quondam muliebribus adhibebant, quos cortices per irrisionem appellabant, nunc autem etiam viri suberatis crepidis utuntur. Natandi usum pueri apud veteres corticibus ad utrunque latus delegatis sine periculo ediscebant, quoad aquæ usum

Æsculus.

Suber.

Cortices.

Natandi ratio.

usum optimè balleteat. Robur ligno & glande paululum quippiam à quercu differt, adeò ut utcunq; lignum robor appelletur, cùm foliis tantum aliquid intersit, vix quę rusticis ipsis differentia satis nota sit. Cercus glandem habet reliquis majorem, quæ non ut reliquæ vermiculatum habet calicem, verum echinatum sicut castanea: in ædificiis ejus lignum habetur inutile, cito enim marcescit. Nucem castaneæ in nemoribus utilem esse nemo inficiari potest. Prodest autem non modò pecori, quod optimè alat, sed universæ familiæ. Sunt qui ex ea cratibus ad fumum exiccata, ac deinde in pristino contusa, non modò panem, sed pultem etiam conficiant, quæ primo die antequam obdurescat, sine fastidio sumitur. Hæc nux echinato calicè munita est, adeò ut vix illæsis manibus educi possit. Idcirco consuevere rustici eam in scrobibus terræ aliquot diebus defodere, quoad hiantes echini ac marcescentes nucem è calice emittantur. Nam ex singulo quoque duæ aut tres castaneæ educuntur. Ejus arbor ad proceritatem magnā crescit, & penè omnibus in rebus ædificiis utilis est, & ex ea amphoræ optimè fiunt, & vinari oleriaque vasa omnia: hanc nostri temporis lignarii fabri arborum reginam appellant, quòd singulis penè usibus optima habeatur, quocirca non modò in nemore propter fructum, verùm in silva materiaria propter lignum præcipua habenda est. Quam necessarius sit ignis non modò ad fovendam mortalium vitam, sed ad omnes penè usus, facilè quivis judicare potest. Idcirco pessima esset electio loci qui aut à silva longius distaret, aut omnino careret. Legimus obsessas urbes, & temporibus nostris vidimus præ lignorum inopia ad deditionem esse compulsas, & inter severa instituta veteris militiæ lixas, & calones, servos videlicet qui aquam ac ligna ministrabant publicum stipendium meruisse. Eligenda igitur erit regio, quæ silvam cæduam habeat plurimam. Ea sic distribuenda est, ut singulis septenniis ea pars cædatur, quæ satis sit universo populo. Cæsa namque septennio indiget antequam ex cæpitibus frutices ac surculi rursus adolescant, ut cædantur. Idcirco hanc veteres silvam cæduam appellàrunt, ut Cajus Jurecconsultus de verbo-

Robur.

Cercus.

Nux castanea, ejusq; usus.

Arboris castaneæ ligna.

Regina arborum.

Ignis usus per necessarius.

Vrbes inopia lignorum expugnatæ.

Cæsa.

Silva cædua quæ.

verborum significatione scripsit, quæ in hoc haberetur ut cæderetur. Servius tamen Sulpitius ait eam esse silvam cæduam, quæ succisa rursus ex stipitibus aut radicib. renasceretur. Silvestres arbores omnes vulgò utiles sunt, sed solidiores longè meliores. Optima ergo erit *Quercus.* quercus, quæ majoris potentiæ ignem efficit, cujusque *Carbo quernus.* pruna magis candet, diutiusque viget. Querneus præterea carbo ærariorum officinis idoneus est, quoniam deficiente follium flatu protinus emoriens sæpius accenditur. *Cinis & Lixivia ex quercu.* Querneus deinde cinis ad familiarem usum optimus est. Lixiviam enim meliorem facit, qua quidem lintea minus conteruntur, & candidiora nitidioraque redduntur. *Cerrus.* Cerrus quamprimum uritur: ejus prunæ minus candent, & ejus cinere lixivia ducitur, quę diutius concreta oleoq; mista Saxavem efficit purgādis pannis aliisq; rebus utilem admodum. *Picea.* Picea quibusdam in montibus valde crescit, frigora amat, & propter ejus resinam, quæ pinguis est, magnum concitat incendium. Hanc quia religionis gratia veteres consecrabant, libenter alebant, eamq; *Arbor feralis & infelix.* feralem arborem esse dicebant: foribusq; (ut cyparissum) mortui indicio pęfigebant, quòd diis manibus eam dicatam esse arbitrarentur, cùm aliis quibusdam quas infœlices arbores appellabant, ut altercum, sagmen, filicem, ficum, atram, acrifolium, rubum, sentes. Nam quercum, æsculum, ilicem, fagum, corylum & albam ficum diis superis consecratas putabant, & proinde fœlices arbores eas appellabant. Est utilis & decora in silvis in quibus provenit *Teda.* Teda arbor liquore ac pingui succo abundans, quæ puriorem flammam reddit, & cæreis funeralibus non dissimilem: eā grata habebatur in conviviis, & in sacris, quam mares solùm præferebant, piaculumque habebatur si fœmina eam attigisset. *Taxus mortifera.* Taxus igni admota periculosa est, ejus fumus vertiginem capitis facit, & lippitudinem oculorum. Ea arbor tristis est, minimeque viret, baccas in Hispania habet veneficas. Compertum in Gallia (ait Plinius cap. 10. lib. 16.) ut vasa vinaria ex ea facta mortifera quamprimum fuerint hominibus. Asseritque eam in Arcadia tam præsentis esse veneni, ut si qui dormiant sub ea, cibumvé capiant, confestim moriantur.

flantur. Sunt qui toxica venena quibus sagittę imbuuntur, hinc appellata esse arbitrantur. Ejus flores apibus noxios esse Vergilius refert, cùm ait: *Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.* Hæc igitur è silvis non modò excidenda, sed avellenda est, quando prodest nunquam, obest autem sæpenumero. *Toxica.*

Silva quæ materiam ædificiis navigiisq; præstat diligentius asservanda est, emundandaque singulis annis à sentibus ac vepribus, ne novis surculis arbusculisque crescentibus impedimento sint, quo minus proceritatem suam absolvant, nevé tortuosæ fiant, inanes aut flaccidæ. Solidiores longeque proceriores arbores fiunt in montanis, quàm in palustribus locis: quamvis illæ tardius, hæ autem celerius crescant. Humor ille aquatilis nimis nodosa robora alit, idcirco facilius dolantur, dentataque serra celerius secantur, suntq; minoris ponderis: firmiora tamen sunt illa quæ æditis locis nascuntur, tum quòd serius excreverunt, tum quòd humoris minus habent. Ejusmodi silva septentrionalem, orientalemque plagam optimè spectabit. Arbores enim matutino sole confotæ, & pruinis siccioribusque illis ventis obduratæ perpetuæ fiunt, dummodo opportuno tempore cædantur. Materies optimè cæditur ab æquinoctio autumnali usque ad Calendas Januarias, ut quibusdam placet. M tamen Vitruvius à primo autumno eam cædi vult, usque ad tempus quo incipiunt flare favonii. Ubi enim ver annum aperit, arbores prægnantes fiunt, viresque omnes in frondes ac baccas effundunt, proinde inanes exhaustæque sunt, veluti muliebria corpora, quæ gravida, tenuiora imbecilliora que esse cernuntur. Deinde cùm ad partum venerunt, invalida effœtaq; aliquandiu fiunt, donec vires per alimenta colliguntur sic arbores cũ flagella ac folia tenuiora habent, ac deinceps dum fructus nutriũt immaturas, minus solidæ sunt: verùm cùm per autumnum poma vel baccæ decutiuntur, & folia decidunt, radices integrum succũ in se recipiunt, & sic in suam soliditatem redeunt, & præcipuè flantibus septentrionalibus ventis, qui hyberni äëris vires augent, materiamque solidiorem ac tempestivam *Silva ædificiis ligna præstãs.* *Arbores solidiores ubi crescant.* *Silva cædua quo tempore cædi debet.* *Arbor prægnantes.*

Arbor quomodo tam casa ædificiis idonea reddēda. pestivam magis reddunt. Sunt qui opinentur arborem quamprimum securibus decutiendam, sternendamque esse, mox sub tecto, loco tamen aperto à ventis erigendam. Alii sub dio tollendam, suspendendamvé asserunt, ut mutationibus cœli consuescat, quoad humor omnis exhauriatur. Alii tantùm delibrandum censent, ne cariæ exedatur, humique mutulis suppositis relinquendam. Veteres tamen architecti non statim sternendas arbores censent, sed eas castrari jubent, donec omnis succus defluat. Hanc rationem præter cæteros omnes scriptores Vitruvius laudat, easque hoc modo castrari docet, ut opportuno tempore arboris crassitudo ad mediam usque medullam cædatur, reliquum integrum relinquatur, donec liquor omnis quasi per canaliculum effluat, ne in ligno moriatur, convertaturque in muccum, ac saniem, tum sicca aliquantulum arbor cùm omnino sine stillis ac gutta est opportune dejicitur, fitque ad usum optima. Nam liquor ille qui sensim è medullis per ima foramina defluxit, siccescentem materiam solidiorem diuturnioremque facit. Est etiam observanda Luna, ut ne ferro ante quintumdecimum diem viva arbor attingatur, nevé ultra quintum & vigesimum: aliter materies flaccida fit, & quāprimum blatta, & carie fathiscit. Arbores enim, & multa alia, veluti sunt conchylia omnia ad Lunæ cursum augentur, decrescuntque. Utilissima est ad usum ædificiorum, & decora admodum montana abies, ea namq; procera est & teres, & crassitudinem præter cæteras æqualem habet. Ejusmodi quamquam difficilius tollantur, tamen non indecoræ sunt, nec lignum frangunt: hæc parvi est ponderis, oneri non facilè cedit, directa permanet, & in contignatione non flectitur, humore atque aqua facilè vincitur propter corporis raritatem. Idcirco architecti nonnulli asserunt hanc plumbi lamina coopertam perpetuam esse. Et quia caloris plus in se habet, patensque est, facile ignem accipit, & ita vehementem ex se flammam mittit, ut vix unquam in ædificiis succensa extinguatur. Populi duæ species sunt, alba una, & nigra altera. Alba facilior ad dolādum est, & commissuris melius cohæret, durior nigra: proin-

Arbores castrari.

Liquor in arboribus.

Lunæ observatio in cadendis arboribus.

Conchylia.

Abies.

Populi species duæ.

de trabibus atque contignationibus magis idonea. Utraque species aquas amat, & fluvji ripas, verùm quæ proveniunt in sylvis ac montibus, duriores sunt, & magis diuturnæ. Pyxis, quæ mutatis literis à Latinis Buxus dicitur, parum crescit, sed gratiam plurimam habet in sculpturis, vasculis, ac commissuris: ea densa, dura ac diuturna est, & colore croceo pergrata. Huic non dissimilis est Siler, ponderis tamen ac duritatis minus habet. Tilia arbor est rarior, facilius dolatur. Proinde in sculpturis commodius tractatur, & candor ejus non indecorius est. Baccas gignit quas nullum attingit animal. Sed librum habet inter corticem & lignum ad membranæ similitudinem, ex quo vincula fiunt, quæ etiam tiliæ vocantur. Fraxinus ubi vetustate arvit, aut ubi castrata in agris liquorem miserit, dura satis fit, & commissuris, coagmentationibus, catenationibusq; idonea. Eadem Homeri præconio nobilitata fuit, qui Achillis hastam ex ea fuisse asserit. In Ida Troadis sylva optimè provenit, & cedro adeò similis est, ut ementes cortice sepæ fallat. Fagus prædura est, & hastis, missilibusque accommodata, eadem serra leviter secta & non cuneis fissa, utiles admodum tabellas præstat, & manubriis dolabrarum idonea est. Carpinus utilem tractabilitatem habere dicitur: hæ cragilis est, & parvi ponderis: ex ea Græci bubulci boum juga faciebant, à quibus nomen accepit, diciturque ζυγία. Nostri tamen rustici ex salice silvestri potius quàm ex carpino juga faciunt Pinus ubi provenit, & navigiis & ædificiis omnibus optima est: eadem in longam vetustatem sine vitio conservatur, habet enim liquorum qui propter acritudinem nec nocẽtes bestiolas nec cariem penetrare sinit: Sic etiam Cupressus, item Cedrus, & juniperus, quę similitudinem non parvam habent in ligno, & odoratissimæ sunt, mittuntq; ex se diversas resinas non inutiles. Ex cedro oleum etiam nascitur, quo res perunctæ à tineis & carie illesæ servantur, qua ex re, quæ diuturna ac perpetua significare volebant prisci, cedro servare dicebant: hinc est sententia Persii Satyrici illius obscurioris, cùm ait: *Et cedro digna locutus, Linquere nec scombros metuentia carmina, nec thus.* Sic & Ovidius j. tristium merorem que

Buxus. *Siler.* *Tilia arbor.* *Fraxinus.* *Ida. Sylva.* *Fagus.* *Carpinus.* *Pinus.* *Cupressus.* *Cedrus.* *Cedro digna.*

Malum cedri sui ostendens dixit: *Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.* Hujus arboris mala omniũ fœlicissima esse Vergilius refert his verbis: *fœlicis mali, quo non præstantius ullum.* Oppius vero in libro de silvestribus arboribus ait Citreum malum odoratissimum esse, unde interjectum vesti tineas necat. Fertur etiam venenis esse contrariũ. Generari idem Oppius ait in Perside omni tempore mala citrea: quorum alia præcarpuntur, alia interim maturescunt. In Italia ad Cajetam plurima sunt, & specie diversa, quæ quidẽ varium succum variumq; saporẽ habẽt ꝓpter diversas (ut arbitror) insitiones, quarũ nomina difficile esset percensere, cùm in veterib. libris neutiquam lectitaverim, quocirca minus admirandum puto quòd fœlix malum appellaverit Vergilius, arboris verò nomẽ non posuerit.

Citreum malũ non est cedri arboris sed citri. Dioscoride Plin. test. ib.

Palma. Palmarum arbores proceras ad trabium magnitudinem in Perside gigni multi testes sunt, inter quos Ammianus Marcellinus, qui eas vidisse testatur crebras admodum instar ingentium nemorum, refertq; exercitum Romanum flumina ejus regionis transivisse, constratis pontibus multis ex palmarum trabib. Dicitq; eas ita vulgò nasci, ut qua quisq; incesserit, Spadicas cernat. Est .n. Spadix, fructus ejus. Aulus tamen Gellius c. 26. li. 2. phœniceum colorem significare dicit, quoniam palmæ trames ex arbore cum fructu avulsus, spadix dicitur. Ejus ligni robor solidũ ac firmum esse affirmant, quocirca Plutarchus 7. Symposiacon in certaminibus palmam victoriæ signum esse dicit, quia ingenium ejus ligni sit urgentib. deprimentibusq; ponderib. nunquam cedere. Sed mira quędam & pręter fidem Ammianus de his arborib. refert. Dicit namq; *maritari palmas inter se, facileq; eas sexu posse discerni, indigenasq; locorum asserere fœminam arborem maris seminibus illitam fructus generare, quandoquidem inter se mutuo amore delectantur, quod quidem tali argumento probare nititur: quod contra se vicissim nutantes, ne flabris quidem ventorum averti possint: & si ex more fœmina maris semine non fuerit illita, intempestivos fœtus amittit, & quasi abortum. Atqui si ignoratur, cujus amore perculsa sit fœmina, unguento proximi maris inficitur ejus truncus: cujus amore si tenetur, statim concipit.* Hæc prolixius dixi, quia nova ac mira mihi videntur

Spadix.

Ligna palmæ arboris.

Mirum de palmis.

dentur, & nisi idoneum authorem haberent, omnino reticenda. Larix arbos est (ut Plinius ca.29. lib.16. refert) non dissimilis piceæ. Hanc Vitruvius circa ripam fluminis Padi, & littora maris Adriatici solum inveniri ait. Eã asserunt amarum succum habere, quò à carie & tinea vendiceretur. Conveniunt multi scriptores eam nec concipere ignem, nec carbonem facere, aut alio modo ignis vi consumi, non aliter quàm si lapis esset aut ferrum. Hoc illam Cæsarem cognovisse ajunt, cum Larinum oppidum juxta Alpes obsideret, quod ei parêre detrectaret. Fuisse dicunt ante ejus portam turrim larigneis trabibus transversis editam instar pyræ, cui cum copias moveri jussisset, cenerētq; milites turrim ligneam esse, sarmenta, & virgarum fasciculos circum eam complures adduxerunt, facibusq; admotis, turris ignem nequaquam concipere potuit, sed intacta quamprimum extincto igne apparvit. Cæsar rei novitatem admiratus, cũ oppidani timore perciti se dedidissent, quæsivit unde essent ea ligna, quæ igne non læderentur. Vulgò arbores ei ostenderunt, quarum in his locis magna erat copia, adeò, ut Larino oppido ex materia nomen esset. Esse dicunt hujus arboris folia pinis simillima, materiam verò prolixam, & ad omne opus tractabilem, resinam mittere, Attici mellis colore, quæ phthisicis etiam medetur. Has ergo arbores, cùm in regionibus illis essem, diligenter perquisivi, inveni tamen nusquam, nec hi qui loca illa incolunt eas noverunt. Idcirco aut fabulosum esse arbitror quod de his scribitur, aut propter temporis diuturnitatem funditus interierunt, quod fortasse etiam nonnullis aliis contigit. Nam platanum, quæ in deliciis apud priscos erat, ignoramus: cujus commendatio tanta fuit umbræ gratia, non ex fructu, quoniam nullũ gignit, ut ex Jonio in Diomedis insulam, & in Siciliam atque in Italiam transvecta gratissimam umbram Romanis civibus præbuerit. Hæc de arboribus satis. Infinitum namque esset earum species diversas complecti, & fortasse minus utile, cum de institutis Reipub. potius quàm de naturali historia scripturus sim.

Larix.

Larinum, oppidum, unde dictum.

Turris larigneis trabibus extructa.

Resina larignea.

Platanum ignorant nũc Itali.

DE MATERIA LAPIDEA AD VSVM ædificandi.

TIT. VI.

Vitruvius. IN electione loci cogitandum etiam materiam, lapidemq;, & reliqua ad usum ædificandi necessaria esse. *Lapidicinarum commoditas.* Idcirco lapidicinæ commoditatem vel maximam habent, ex quibus quadrata saxa, & cæmentorum copiæ comparentur, & præcipuè si molles lapides sunt, aut mediocres. Nam duriores illi speciem potius præ se ferunt *Marmorea & Lateritia.* quàm utilitatem: labore enim plurimo ingenti & ingenti impensa. Videmus namque marmorea ædificia vix longo ævo erigi: quæ verò lateritia sunt, vel tenerioris lapidis, parvo tempore absoluuntur. Utiles sunt tophi. *Lapidicina.* Lapidicinæ non modò propter molliciem, verum quia igni & tormentis bellicis non facilè cedunt, & hu- *Tophi species.* morum minus admittunt, quàm lapides reliqui. Tophi species tres inveniuntur. Est enim una rubra quæ mollior est: sed ubi imbribus ac sole obduruit, non inutilis habetur. Est & alia nigra, vel murini coloris, que solidior densiorq; invenitur: his speciebus Picentes & Campani abunbant. Tertiam habēt Umbri, quæ vel alba vel mellina est: hæc quamprimum cæsa facilè dolabris æquatur: dentata serra more ligni secatur: sub dio tamen mensibus aliquot exposita, densior duriorq; fit. Ejusmodi lapides ad calcem excoquendam inutiles sunt, fathiscunt enim in pulverem.

DE CALCE, ET QVIBVS LAPIDIBVS optimè coquitur.

TIT. VII.

Calx. CALX marmore aut albo saxo aut etiam vivo silicé optimè coquitur. Nam quo spissiore durioreq; lapide feruet, eo utilior in structura est. Nam quæ ex fistuloso lapide fit tectoriis prævalet: quæ verò candido saxo *Arena calci miscenda.* locis humectis, nullo ævo consumitur. Videndum tamē est ne arena calci misceatur, antequā optimè macerata calx deferueat. Amitteret enim vires suas, nec optimè fermentaretur. Sed ab arena quasi separata remanet, ubi frigiditatem liquoremq; aquæ fugit.

DE

DE ARENARVM GENERIBVS.

Tit. VIII.

ARenarum genera sunt tria, Marina, Fluvialis, Fossitia Fluvialis nonnullis locis præstat, Marina autem rarò optima habetur. Fossitia species habet tres, canā, rubram, & cōmistam nigro, quam carbunculi nonnulli vocant. Ex his illa optima habebitur, quæ manu confricata magis stridorem efficit. Nam quæ terram commistam habet, minus aspera est: probatur etiam recepta in candidum pannum, si postquā excutitur, candorem non læserit. Sunt qui arbitrentur, hanc fossitiam fluviali semper præstare: quod quidem verum esse arbitror, ubi puris locis effodiatur, nullamque terræ commistionem habeat. *Arenarum genera.* *Fossitia arena.*

DE LATERIBVS.

Tit. IX.

Est etiam cogitandum de lateribus, quorum usus necessarius est, hi nequaquam ducuntur ex luto arenoso, calculoso, fabulosove: nam rimosi essent, & graves admodum: quin etiam imbribus & australi pluvia in parietibus dissoluuntur, dilabunturque. Optimè ducunt ex terra albida, vel cretosa, ex qua imbrices & tegulæ etiam fiunt. Nam ubi abaci desint, fictilibus tegumentis utendum est. Columnas namque culmo (unde nomen trahunt) cooperire, vel ligneis scandulis non modò indecorum, verùm periculosum est: unis namque ædibus accensis, totum ut incendatur oppidum plerumque accidit. *Lateres coctiles.* *Columna unde.*

DE AQVA ET DIVERSIS EIVS virtutibus.

Tit X.

OMnis electio soli inanis habenda est, & si omnia suppetant quæ superius connumerata sunt, nisi diligentissima ratio aquæ ad omnium rerum usum habeatur. Nec admirandum censeo, quod Thales Milesius *Plinius lib. 13.* *Thales Milesius*

qui unus è septem sapientibus perhibetur, quique multa in philosophia subtilissimè disputavit, primus secreta Astronomiæ, ut Eudemus retulit, indagavit, & animos hominum primus ut Cheribus poëta ait, sempiternos esse dixit) aquam rerum omnium principium posuit. Nam quamquam id minus est verum (ut sapientes quamplurimi testantur) tamen propter eius ad usum humanæ vitæ necessitatem, tolerandum esse arbitror. Mortalium namque natura facilius cujusq; rei indigentiam, quàm aquæ ferre potest. Desint frumenta, suppetunt surculorum arborumque fruges, tutabimur vitam carne, aucupio, piscatu, oleribus, radicibus etiam herbarum: verùm ubi aqua deest, nulla cibi virtus aut servari, aut parari potest. Infœlicem illam omnino patriam dicemus, quæ aqua careat, vel quæ eam noxiam habeat. Unde Claudianus poëta peregregius cùm fœlicem virum describere vellet, non eum neutiquam periturum Mareotico, aut Chio vino facit, sed noxia, & insalubri aqua, cùm ait:

Aqua rerum principium.

Aquæ necessaria utilitas.

Claudiani distichon

Illum non Vario traxit fortuna tumultu,
Nec bibit ignotas nobilis hospes aquas.

Fuit etiam Aegyptiorum mos eorum casta religione diutius observatus, ut ante numinum ædes ac templa hydria aquæ poneretur, ut intrantes conspergerentur, procumbentesque sublatis ad cœlum manibus divinæ majestati gratias agerent, quòd munere saluberrimæ aquæ effecti fuissent. Legimus præterea regiones nonnullas solis aquis illustratas, ut montem Thiliadū apud Molossos, quem Theopompus centum fontibus nobilem facit. Et Magnesia longè præclarior habetur, propter fontis excellentiam, quem Musis dicatum poëtæ referunt, hac (ut opinor) ratione, quòd ex eo potantes egregiis ad canendum vocibus redduntur. Nec admirādum est, cùm innumerabiles aquarum virtutes inveniantur, partim manifesta, partim abdita & obscura ratione, veluti de Arcadię fonte dicitur, quem Clitorium accolæ appellant, qui vini odium ejus latices haurientib. quamprimum facit, eosq; abstemios reddit. At hunc fontem Poëtæ ferunt Melampodem furorem filiarum Prœti curasse. easq; mentis compotes reddidisse cum in fu-

Hydria in Ægyptiorum sacris.

Regiones aquis nobilitatæ.

Aqua virtutes.

Fons Arcadiæ.

furorem, rabiemq; conversæ se juvencas esse opinarentur: de quibus Vergilius: *Eglog. 6.*

Prætides implerunt falsis mugitibus agros.

Eas putandum est fuisse temulentas, ac turpes, & aquæ virtute per Melampodem redditas deinde abstemias, idque epigrammate juxta fontem marmori inscriptum inveniri. Sic apud Hieropolim Phrygiæ oppidum puteum fuisse dicunt, unde noxius spiritus exalabat, omniaq; corrumpebat, interimebatq; mortales omneis præter spadones: quę quidem cur accidunt. Physici noverunt. Nam talium quidem rerum rationem reddere difficile admodum mihi esse videtur. Nec facilè etiam dixerim, cur apud Cicones fluvius invenitur, cujus liquor epotus præcordia vertat in silicem. Est etiam Lyriope fons limpidus mirum in modum, & qui inspicientibus veram imaginem reddat sicut speculum, in quo Poëtæ fabulantur Narcissum se inspexisse, & propria captum forma demersum. Apud Leontinum Siciliæ oppidum fons cernitur, quem multis laudibus Græci Poëtæ celebrarunt, quemq; epotum medicas virtutes habere testantur: in eo numen esse Leontini civis quōdam arbitrabantur, Idcirco non minus per eum jurare formidabant, quā superi per Stygiam paludem. Caria quoque fontem habere dicitur, qui ex eo potantes molles quamprimum & effœminatos reddit, ideo à sordido meretricioque affectu Salmacis à Græcis nuncupatus est. Quid quòd multa adeò admiranda in quibusdam aquis inveniuntur, ut nulla ratione deprehendi possint? In Cyrenaica provincia fontem fuisse ferunt apud Hammonis templum, qui media nocte feruens, adveniente die tepescebat, & subinde surgente sole frigidior, ad meridiem algebat, sumebatq; per vices temperiem, & prima nocte calidus, tum ut illa excedebat, calidior ad diem ferueбat. Cujus quidem Titus Lucretius optimus humanæ naturæ indagator meminit his versibus:

Puteus Hierapolis. *Apud Cicones mira fluvius natura.* *Lyriope fons.* *Fons Leontini.* *Salmacis fons.* *Cyrenaica fons.*

Est apud Hammonis fanum, fons luce diurna
Frigidus, & calidus nocturno tempore fertur.
Hunc homines fontem nimis admirantur, & acri
Sole putant subter terras feruescere partum,
Nox ubi terribili terras caligine texit.

Paphlagonia fons. Paphlagoniæ fontem Vitruvius esse dicit, qui vino mistus esse videatur, adeo ut ex eo potantes temulenti fiant. *Licesius fluvius.* Ejusmodi naturam dicitur etiam habere Licesius Thraciæ fluvius, in cujus ripa viatores plerique ebrii, ac dormientes inveniuntur. *Aqua aceto mista.* Hepesini non longè ab oppido fontes habent, quorum aquæ aceto mistæ esse videntur, & idcirco ægrotantibus gratissimæ sunt. Nonne mirum etiam videri debet, quod à plerisque scriptoribus Græcis scribitur? *Castalius fons.* Castalium fontem fatidicam habuisse aquam? Quod quidem comprobare videtur Ammianus Marcellinus historicus non vulgaris, qui ait *Iulianum Cæsarem fatidicas venas Castalii fontis recludere cogitasse, quas obstruxerat Cæsar Hadrianus ingenti saxorum mole, veritus ne ut ipse præcinentibus aquis capessendam Rempubl. comperit, etiam alii similia docerentur.* Sunt & flumina quæ accolas ditiores faciunt, ut Cynips Arabiæ, in quo *Cynips Arimaspus Pactolus.* gemmarum quamplurima genera inveniuntur. Est & Arimaspus fluvius, ex quo Scythæ aurum legunt. Sic & Pactolus Lydiæ, qui & auriferam à Poëtis arenam habere dicitur. Strabo quoque Geographus vndecimo preclarissimi operis sui libro refert, *apud Soanes, qui Colchidis populi sunt, torrentes esse, qui aurum deferunt, quod quidem barbari perforatis tabulis ac lanosis pellibus excipiunt:* unde aurati velleris fabulam confictam esse existimat. *Aurati velleris fabula.* Aquam quoque apud Hierapolim esse idem auctor lib. 14. refert, adeò inficiendis lanis idoneam, ut radicibus herbarum dilutis, colore cum his decertent quæ crocomurice, aut purpura infecta fuerint. Inveniuntur etiam *Aqua noxia.* aquæ complures noxiæ, ut in Thessalia profluens, ex qua nec pecus gustat, nec bestiarum genus ullum propius accedit. Est etiam in Macedonia admiranda aquæ *Rivus saluberrimus.* diversitas juxta sepulchrum Euripidis tragici Poëtæ: siquidem ad dexteram rivus saluberrimus viatores propter mirificam suavitatem allicit: à sinistra aũt alter rivus est, qui mortiferam aquam habet, non modò potantibus, sed abluentibus. *Humores frigidissimi venenati.* Dicunt etiam stillare in Arcadiæ montibus frigidissimos humores, noxios admodũ, & qui nec ferreo, nec argenteo æneóve poculo sustineri queunt, sed ungula tantùm equina, aut mulina. Hoc *Alexandri* veneno enectus dicitur Alexander Macedo ab Antipa-

tro per Jolam filium, qui ei pocula ministrabat. Ejusmodi mortifera aquæ genera credendum est maleficū terræ succum in se recipere, & ideo venenatam vim habere. Talis aqua quondam Tarracina scatebat, fonsq; Neptunius vocabatur, quem oppidani obstruxerunt, quòd sæpe imprudentibus exitio esset. Complures in Alpibus fontes sunt, & in Italia apud Vmbros, & apud Equiculos, qui potantes vel strumosos faciunt vel turgidis gutturibus. His medentur fontes qui septem milibus passuum à Volscinis distant, regionemque Septentrionalem spectant. Scribunt etiam Cydnum ad Tarsum Siciliæ urbem fluvium esse, in quo aliquandiu abluti articulari morbo liberantur. Hypanis Scythicorum flumium princeps, de quo Gallus Poëta ait: *Macedonū mors.* *Neptunius fons.* *Fontes strumosos reddentes.* *Cydnus fluvius.* *Hypanis.*

Vno tellures dividit amne duas.

(separat enim Asiam ab Europa) purus est, & haustu saluberrimus, saporeque dulcissimo, à capite quo profluit milibus circiter passuum quadringentis, deinde fonticulo quodam miscetur, qui Exampus dicitur, & amara scaturigine infamis est. Nam cum in eum influit, tantam fluminis magnitudinem amaram efficit, adeò ut dissimilis sibi in maria prorumpat, variamque de se gentibus famam relinquat, quando potantes à principiis Hypanim suavissimum esse dicant, à fine autem illum omni injuria execrantur. Gallum Phrygiæ fluvium esse dicunt, ex quo potantes insaniunt, ut phanaticos ab eo sacerdotes matris Deûm dici Ovidius testis sit in quarto librorum suorum quos de fastis scripsit, his versibus: *Hypanis naturam imitātur, qui prius benigni, postremi terribiles fiunt.* *Gallus fluvius.* *Ovid. l. 4. Fast.*

Cur igitur Gallos, qui se excidere vocamus?
Cùm tantum à Phrygia Gallica distet humus?
Inter (ait) viridem Cybelen, altasq; Celænas
Amnis it, insana nomine Gallus aqua.
Qui bibit inde, furit, procul hinc discedite, queis est
Cura bonæ mentis, qui bibit inde furit.

Scribit Pomponius Cosmographus unā ex fortunatis insulis singulari Deorum fontium ingenio in signem esse: alterum enim qui gustaverint, risu soluuntur: ejusmodi verò affectui, remedum est ex altero bibere. In *Fons risum excitans.*

Fons insipientes faciens. insula Chio fons est cujus potio suavissima est, sed in sipientes efficit bibentes, adeò ut à Græco Poëta quondam inscriptus sit aquas suaves habere, sed haurientes in saxa convertere. Est & aliud: *Susis fons.* Susis fons est in regione Persarum, qui potantibus dentes excutit, abluentibus autem saluberrimus est. Dicuntur etiam alii fontes esse, qui per pingues terræ venas profluentes, oleo uncti erumpant: cujus naturæ *Liparis.* Liparis Ciliciæ fluvius habetur, in quo nantes ab ipsa aqua unguntur. *Oleum in fontibus.* Et in India locus esse dicitur, in quo sereno aliquando cœlo magna olei vis supernatat. Non minor admiratio est fontium quorumdam circa Dyrachium & Apolloniam, qui picem *Pix fontalis.* cum aqua emittere dicuntur. Sic & in Assyria locum esse Ammianus Marcellinus testatur, quem Sagnitem *Fons bitumine scatens.* accolæ appellant, in quem Tygris mergitur, exitque per subterraneum cursum, & non longè à lacu emergit: nasciturq; prope lacum bitumen, & Nepita picea specie, glutinosa similis quoque bitumini, cui si avicula insiderit, præpedito volatu detinetur: hoc liquoris genus, cùm ardere cœperit, nullo pacto nisi superjecto pulvere extinguitur.

DE BALNEIS ET MEDICIS AQVIS.

TIT. XI.

Aqua calida. CALIDÆ omnes aquæ medicam vim præter cæteras habent, quanquam sua natura frigidæ sint: sed quia profluunt per æstuaria & loca ardentia, egrediuntur calefactæ: ideò diutius non possunt permanere, sed brevi spacio frigidæ fiunt, nam si per naturam calorem haberent, non tam facilè refrigerarentur. Harum aliæ sulphu*Sulphurosa aqua.* rosæ, & articulorum nervorumq; laboribus utiles, nimios noxiosque humores corporis ablutione exhauriunt, & profluvio capitis medentur, ab impetigine, porrigine, scabieque emundant. *Balnea calidarum aquarum.* In ejusmodi balneas multa luserunt poëtæ, & in ardentes etiam cavernas, putaruntque ejusmodi ignis ex infernis fluminibus manare. Unde Silius Italicus de Aethna lib. 14. sic ait:

Nocte dieq; simul fonte è phlegethontis, & antro
Flammarum exundat torrens, piceaq; procella.

Semi-

Semina busta rotat liquefactis saxa cavernis.
Sed quanquam largo flammarum exaestuat intus
Turbine, & assiduè subnascens profluit ignis.

Et paulo ante de Lipare.

Nam Lipare vastis subter depasta caminis
Sulphureum vomit exeso de vertice fumum.

Hanc rem ambiguam facit Claudianus, cum balneas miris laudibus afficit.

Seu ruptis inferna ruunt incendia ripis,
Et nostro phlegethon devius orbe calet.
Sulphuris in venas gelidus seu decidit amnis,
Accensusq́; fluit, quod manifestat odor.

Utcunq; tamen res se habeat, optimè consuluisse humano generi natura videtur, quæ vbalneas protulit ad salutem mortalium: de quibus idem poeta ait; *Salutares balnea.*

Quod si forte malus membris exuberat humor,
Languida vel nimio viscera felle rubent:
Non venas resecant, non vulnera vulnera sanant,
Pocula nec tristi germine mista bibunt.
Amissum lymphis reparant impune vigorem,
Pacaturq́; agro luxuriante dolor.
Et quamvis Lachesis lethali flumine damnet,
Inde sibi fata prosperiora petunt.

Equidem in balneas adolescens elegis versibus aliquando me ludere memini, & ejusmodi sententiam proferre:

Dumq́; alios macerant medici dum toxica miscent,
Languida sulphurea membra fovemus aqua.

Et certè res admiranda mihi videtur, omnium ferè morborū medicas aquas à Deo Optimo Maximo mortalibus esse traditas, quæ non pigmentis, antidotis, & amaris dilutionibus ægrotos excrucient, non igne aut ferro lacerent, sed suavissima ablutione pristinam valetudinem restituant. Nec has virtutes soli sulphurati fontes habent, verùm aluminosi, qui pituitæ fluxioni medentur, resolutioniq́ue nervorum, quam Græci paralysin appellant. Crudis, & qui stomacho parum valent, plurimum conferunt, & denique id præstant, quod Asclepiades officium optimi medici esse dicit, ut tutò, celeriter, & jucundè curent. Habent & suas vir- *Aqua medica.* *Aluminosi fontes.* *Bituminosa aqua.*

tut. s

tutes bituminosæ aquæ, quę quidem potione potius quàm ablutione adjuvant. Solvunt enim alvum sine dolore, & penè omnia interioris corporis vitia purgando curant, quinetiam aliquando mala intestinorum tormina, cùm exulcerantur intestina, & cruor ex his manat, pristinæ valetudini restituunt. Est etiam genus frigidæ aquæ nitrosum, quod quidem potionibus purgat, & omnes accessiones corporis minuit, & præcipuè strumarum tumores. Ejusmodi aluminosi ac nitrosi fontes malo plerumque odore ac sapore sunt, nam ab inferioribus locis penitus orti, per loca ardentia transeunt, ac deinde longo spacio terrę refrigerati perveniunt ad superiora loca, odore, sapore, caloreq; corrupto, secũque fervoris vertiginem devehunt, adeò ut refrigerati etiam fervere videantur: veluti est in agro Senensi quatuor milibus ab urbe passuum aqua, quam vulgò Bullulam appellant, quæ quidem saluberrima est, & verno tempore epota compluribus ægrotationibus prodest. Sed omnium salubrium aquarum feracissimus est ager Senensis, nullumque genus deest, quod ad mortalium salutem spectare possit. Quod quidem notum spectatumque priscis temporibus fuisse arbitror, & pręcipuè cùm M. Tullium videam balneas Senias nuncupare, ad quas quidem recuperandę valetudinis gratia Romani cives accedebant. M. quoque Terentius Varro lib. 1. de analogia id sentire videtur. Nam cũ prius dixisset male reprehendi à quibusdam, quod dicantur multitudinis nomine publicæ balneæ, non balnea, & contrà privati dicant unum balneum, non plura balnea: deinde paulò post addit: Sic aquæ calidæ multitudinis nomine dicuntur. Nam cùm in usum venissent nostris, ut colerentur, & aliæ ad alium morbum idoneæ essent, & complures, ut Puteolis, & in Tuscis quibus utebantur multitudinis potius quàm singulari vocabulo eas appellarunt. Quorsum hæc tam longa aquarum commemoratio? ut intelligamus ad electionem loci in primis pertinere, ut optimarum aquarum diligentissima fiat inquisitio. Hac in re diligentissimi veteres non modò oppida urbesq; condituri, sed & dum castra stativa militum eligebant, factis sacrificiis diligentissimè bidentum

Nitrosa aqua. Fontes malo odore & sapore.

Bullula. Senensis ager.

Balnea Senia.

Balneum & Balnea. Aqua calida.

Castrorũ eligendorũ mos antiquus

rum extra rimabantur: & si jecinora livida vitiosaúe inveniebant: (quoniam id aquæ vitio fieri arbitrabantur) locum quamprimum mutabant. Ejusmodi probationes optimæ sunt. Sed longè meliores (si illic habitãt) erunt. Et præcipuè si diligenter inspexerimus qua corporis figura, quibusq; lineamentis sint aquæ illius potores. Et si validis corporibus, nitido colore, cruribus rectis, ac non vitiosis, peracri oculorum acie, palpebris folliculisq; non lippientibus, ventre etiam neque obeso, neque nimium exhausto. Naturæ inspectatores asserunt, puræ aquæ in primis esse signum, si sine sapore, sine odore ac sine colore fuerit. Et si aqua in vasculum conjecta nullam fecerit maculam, nihilque in ea desederit, postquam aliquandiu quievit. Est & optima experientia, si ea decocta postquam deferbuit, & quievit, nihil arenę, aut limi in fundo vasis reliquerit. Dicunt etiam qui de agricultura scribunt, cujus quidem rei adstipulatores sunt Vitruvius & Cornelius Celsus, legumina optimè aquam probare, cum in eam conjecta fuerint, ad ignemque admota si celeriter percoquantur: quod quidem veteres medici eam aquam optimam censent, quæ minoris sit ponderis, quæúe igni admota celerius fit calida, dummodo limpida sit, & musco ac junco careat. Insalubris est omnis aqua palustris, & quæ non fluit, sive per loca transit umbrosa, atque opaca, & à sole minimum aperta. Deterrima tamen omnium est ea, quæ ex nivib. fluit, quæúe ex pruinis instillat ut nonnulli veteres tradiderunt, Celsus Cornelius de aquis sic loquitur. *Aqua levissima pluvialis est, deinde fontana, tum ex flumine, tum ex puteo, post hac ex nive aut glacie, gravior ex lacu, gravissima ex palude* Hæc qui diligenter inspexerit, salubrem liquorem civibus suis acile præbebit.

Aqua quomodo examinanda.

Aquæ puræ signa.

Aqua decocta.

Aqua optima quæ.

Aqua insalubris.

Aqua palustris & nivalis.

DE OPTIMO VRBIS SITV.

TIT. XII.

OPTIMUS urbis situs, qui non procul à mari ab sit, aut à flumine navigabili, per qđ evehi possint quæ supersunt, & advehi quæ desunt. Ostia quidem fluminũ magnam habent opportunitatem, & eorum fluenta, ac placidi

Situs urbis optimus.

Ostia.

placidi cursus, non modo voluptatem augent. & gregibus, armentisq; saluberrimi sunt, cùm facile & sine cursu atque obluctatione aquarum pergunt, verùm magnam agris & segetibus ubertatem afferunt. Magna tamen fluminum diversitas est, & non aqua omnium utilitas. Nilus omnium fluviorum feracissimus habetur, is namque Aegyptum perfluit, eamque regionem magna cum fertilitate irrigat. Nam cùm tota æstate obrutam oppleramque tenuit, recedit, inque alveum suum redit, & agros mollitos oblinatosque ita ad serendum relinquit, ut vix boum laboribus aut rusticis manibus, nisi ad projiciendum semina indigeant. Cujus natura admiranda fuit, ut varias scriptorum opiniones reliquerit de ejus inundatione, & præcipuè cùm ad fluminis fontem pervenire nequeant. Nam Physicus Anaxagoras, & ejus discipulus Euripides Tragicus, causam incrementi nivem esse sentiunt in Aethiopia liquefactam. Sed incredibile est in regione solibus exusta nivem esse. Alii ipsius fontem miram illam abundantiam habere asserunt à nubium densitate quas illuc cogunt Etesiæ venti, qui Euri dicuntur, & ab orientæ æstivo fluunt, ut Strabo lib. iij. refert. Sed Democritus illuviem illam septentrionali nive fieri putat, quæ æstate liquescit, elevatisque vaporibus multas ac densas nebulas circa montana tollit, quæ tum ab Etesiis ad altissimos Aethiopiæ montes deferuntur, & in pluviā solutæ magnos imbres faciunt, quibus Etesiarum tempore Nilus ad maximū illud incrementum augetur. Alii repercussione diversorum ventorum id fieri asserunt. Alii autem id siderū motibus excitari volunt: alii lunæ, solisque cursu. Herodotus quidem Nilum ait propria natura esse talem qualis fit tempore incrementi. Hyeme tamen solem ad Libram delatum, humorem ad se trahere, ob eamq; causam eo tempore flumen decrescere. Ego autem arbitror ejusmodi cogitationes quasi palæstram quandam doctissimorum hominū extitisse, qui peregregias ratiocinationes quasi mentis pabulum habuerunt: idque naturæ optimæ parenti omnium attribuendum censeo. Nam cum destituta cœlesti humore ac pluvia Aegypt' esset, ei fluvium dedit, qui segetibus, ac plantis alimenta

Nilus, ejusq; mira natura.

Anaxagoræ opinio.

Democritus.

Aegyptus cælesti humore destituta.

trade

traderet. Nam innumerabiles fluminum cursus ad subjecti soli utilitatem divina providentia tradidit, ne qua regio esset, quæ omni ex parte naturali ope fraudaretur. Nili incrementum (ut Diodorus refert) à solstitio æstivo fit usq; ad æquinoctium autumnale. Nec parum regioni confert, quòd terrestres beluæ, quæ noxiæ hominibus sunt, ejus inundatione pereunt, nisi quamprimum ad altiora confugiant. Solus etiam omnium fluminum neque nebulas neque frigidas auras, aut densas exhalationes gignit. Ejusque aqua præcipuæ dulcedinis habetur, adeo ut accolæ perfacilè vino careant, & eã summa cum voluptate hauriant. Fert etiam Nilus Loton, ex cujus baccis panem conficiunt: & fructibus etiam aliis omnibus salutaris habetur. Accedit igitur non solùm ad utilitatem, sed ad oppidorum ornamentum fluminum cursus, quod quidem versibus Mantuanis comprobare licet. Nam cum de Italiæ laudib. loqueretur, ejusmodi sententiam protulit:

Nili inundationis commoda

Aqua Nili dulcis.

Fluminum cursus urbiũ ornamentũ.

Adde tot egregias urbes, operumq; laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaq; antiquos subterlabentia muros.

Vicinitatem maris longè optimam esse arbitror cum ad vitæ civilis usum, tum ad opes comparandas, quibus civitates mirum in modum augentur. Atqui longè difficilius urbes obsidentur, quas mare alluit, cum nautico terrestrique exercitu ad earum oppugnationem opus sit: quorum si alterutrer deest, facilè oppidani exercitum superant, cum difficile admodum sit à terrestribus copiis auxilium clausis impediri, & alia ex parte nautica turba facile ab equitibus superatur. Aristoteles tamen asserit, ambiguum fuisse apud priscos, utilitatisne plus, an incommodi vicinitas maris urbibus afferat, & præcipue cùm colluvionem hominum mare aduehat è diversis ac nonnunquam barbaris regionibus, quæ ad civilem disciplinam capessendam minus idonea sit. Sed huic rei subvenire possunt legum latores, qui præcavere possunt, ne peregrini civitate donentur, nisi post longam virtutis experientiam, néve emere aut ædificare possint. His & similibus sanctionibus ab advenarum contagione civilis societas liberabitur,

Maris vicinitas urbibus utilis.

Ambiguum de maris vicinitate.

Peregrini quãdo civitate donandi.

nec

nec aliis maritimis commodis carebit, quibus ornamenta pacis, & subsidia belli comparantur. Portuum igitur opportunitas eligenda erit ab his qui urbem statuere volunt Idque considerandum in primis erit, quibus rationibus à tempestatibus, atque ab hostibus navigia defendantur. Portuum autem alii naturales sunt, alii manufacti. Naturales optimi sunt, qui vel è conspectu insulam habent, ut promontoria, quibus undarum fluctus frangantur, & curvaturæ illæ introrsus tutiores ab omni tempestatis injuria reddantur. Ejusmodi portus Virgilius probare videtur præter cæteros, cum ait:

Portuū commoditas.

Promontoria

Æneid. I.

Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit, objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.

Mutuatus siquidem est Hippanensis Carthaginis formam, cum Aphricanus portus minus sibi satis faceret. Optimè autem constituentur hi portus, si navalia habebunt, & juxta erit porticus, ex qua aditus sit ad emporia. Ducenturque muri ab utraque parte porrecti, cum solidis rotundisq; turribus, ex quibus catenæ machinis facilè trahantur. Manu verò facti protus minus tuti erunt, minusque utiles, rarò enim idoneum locum habere possunt ad tuendas naves à tempestatibus. Idcirco ejusmodi stationes structuris, aggeribus optimis adunandæ sunt, ut ars suppeditet, quod per naturam deest. Ostia nonnunquam fluminum si placido latoque cursu in mare prorumpunt, utilitatem non minimā habent, ubi naturalis portus desit. Sed redeuntibus navigiis ostia omnia periculosa sunt. In ędificanda urbe si ex voto nobis contigerit (quoniam omnes affirmant situm optimum esse juxta mare) videndum erit ut portus vel stationes ponè urbis mœnia sint. Non tamen adeò jungantur, ut marinis fluctibus collidantur : neque adeò distent, ut inter portum ac muros belli tempore hostes castra collocare possint. Privaretur siquidem urbs nautico præsidio, in quo non parva spes collocanda est, si à mari tutum non sit. Et propterea locus ille intermedius fossis, muris, ac turribus ita muniendus erit, ut nihil ab hostibus. invadi possit. Et præterea in quocunque urbis situ considerandum, ut locus eligatur, qui non facilè ab hosti-

Navalia.

Portus manu facti.

Ostia fluminum.

Portus & stationes quomodo locanda.

hostibus invadi possit, & ex quo civibus facilis sit egressio in agros, & in vicina loca, & tutissima regressio in urbem. Cogitare etiam debemus, ut adjacens regio conspectui adeò subjecta sit, ut facilè cognosci possit, ne per obscuriora divortia, & hiantes convalles populus ex insidiis pereat, nevé socii amicivé qui auxilio urbis adesse vellent, cæcis diverticulis aut opprimantur, aut impediantur. Cavendum etiam est ne mons vicinus sit, qui urbi incumbat, tormentis namque & lapidum ballistis hostes qui eum invaserint, civem è propugnaculis ac turribus facilè deturbant, urbemque invadunt, vel in subjectos præliantes victores evadunt, quinimo jacula ac saxa in urbem mittunt, adeo ut nec in viis, nec inter domesticos civibus tutum satis esse possit, quæ quidem desperatio quamprimum ad deditionem compellit. Non minus etiam erit cavendum, ne flumen per edita ac prærupta loca decurrens, in subjectam ac jacentem urbem abrumpi possit. Per ejusmodi namque alluviones nonnunquam hostes victoria potiri sunt cum oppidani aut merganturt, aut aquæ impetum neutiquam ferre possint, & inundatio illa animalibus, muris, agrisque perniciosa sit. Videndum præterea est, ne regio nimis angusta sit, nimisvé vasta, agrorum enim arvorumque angustia, annonæ caritatem facilè efficit, quæ quidem causa est, ut parva populi admodum sit frequentia. Esuriens namque plebs connubia formidat, nec desiderat sobolem, quocirca nullum populus incrementum facit. Quinimo tenuiores, vix cum famis tatio habenda sit, patriam deserunt, & lætiores feracioresque sedes quærunt, & præcipuè si pascendo pecori per angustias regio minus idonea est. Nam secundum frumenta armenta & greges, quæ carne lacte caseoque abundant, valde alunt. Piscatio etiam quibusdam in locis plurimum adjuvat tenuem atque inopem turbam. Sed ea minus optanda mihi esse videtur, cùm quod pisces malè nutriunt, & corpora invalida atque ægrota præstant, (quod Homeri etiam testimonio probare possum, qui bellatores suos qui juxta littus maris castra habebant, nunquam piscem gustare facit, & Hellespontiacos piscosos Ichthyophagos per irrisionem

Conspectus urbis.

Montium vicinitas urbib. periculosa.

Alluviones urbi imminentes.

Regionis latitudo cõmoda.

Plebs fame pressa.

Pascua.

Piscatio.

Pisces ægrota corpora præstant.

Ichthiophagi.

appellat quasi imbelles & effœminatos) tum quod piscatorem algentem, nudum, atque inopem semper video: & alia ex parte quanquam minus formidanda est nimis vasta regio, tamen pleraque in commoda habere cernitur. Alit siquidem feras truculentissimas, hominibus pecorique noxias, ac formidabiles, veluti sunt quibusdam locis leones & ursi, qui regionem omnibus animantibus exhauriunt. Aphrica enim deserta loca quamplurima habet propter ejusmodi animalia. Hyrcani, qui ostia Oxii fluminis habitant, immanes habent feras, & præcipuè Tigres, quarum quidem perniciositas animantibus ferè omnibus inevitabilis habetur. Brevi siquidem tempore longum conficiunt spacium, & præcurrentia animalia assequuntur. Sunt & Pantheræ apud illos quę pecuaria insidiis populantur. Contra ejusmodi feras Hyrcani veneno potius quàm ferro agunt: aconito enim carnes illinunt, & per diverticula ac compita spargunt, quas ubi Pantheræ comedunt, anginæ morbo conficiuntur. Hac solertia opus est Hyrcanis, si vitã in regionibus suis agere volunt. Erũt igitur ejusmodi loca fugienda, & in quibus serpentes repunt, qui non modò morsu sed solo spiritu animalia necant. Non etiam parvi detrimenti est in vastis regionibus: quòd si bestiæ noxiæ desunt, latrones, sicarii, grassatores, fures ac deterrimi homines non deerunt, quorum insidiæ non minus timendæ sunt, quàm luporum ursorumque ingluvies, & leonum tigridumque immanitas. Dixi quæ exquirenda essent his qui condendæ urbis locum eligerent, quævé fugienda. Nunc de urbe, mœnibus, & ædificiis pauca in sequenti volumine disserere constitui, ut præscripti cursum suo ordine absolvam.

Regionis nimis vasta incommoda.

Aphrica.

Tigres.

Panthera.

Hyrcani veneno Pantheras interimunt.

Serpentes.

Latronum insidia.

PROOEMIUM LIBRI OCTAVI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM Maximum.

OPTIMA *operum descriptio distributioq; intra mœnia, & arearum, viarum, platearumque diuisio, decorem ac speciem urbis plurimum adiuvat. Et ea nonnunquam præstat, quæ ingenio loci deesse videntur: qua in re quicquid relinquitur aut peccatur, cum magna admodum difficultate restituitur instauraturve. Smyrna omnium penè urbium pulcherrima habebatur, quæ post euersionem, quam à Lydis pertulit, instaurata ab Antigono, auctaq; deinde à Lysimacho magnam speciem præ se ferebat. Pars namque eius in monte sita facili ascensu clarissimum aspectum præbebat. Et Meles fluuius inde decurrens, magnam mœnium partem alluebat. Nam reliqua omnes partes in campo iacebant, & portus aderat optima structura clausus, viæ urbis latæ directaq; erant, & pulchro admodum pauimento strata, templa altis fastigiis suffulta, porticus magnæ, & Gymnasia omni opere perfecta: unus tamen eorum qui statuerunt, error decorem urbis hyberno præcipuè tempore obscuriorem reddebat. Deerant namque cloacæ, & pluuiæ colluuies undis fluitabat: quocirca præ luto atque aqua vix homines per urbem incedere poterant. Mithylene quoque urbs in Lesbo insula pulcherrima habita est, inter Methymnam & Malliam sita, sed pessimè descripta, nam viæ omnes nullis oppositis ædificiis ab austro in septentrionem vergunt: quocirca æstate & autumno propter æstum pestiferæ sunt. Hyeme autem propter boream frigore & gelicidiis adeò rigent, ut nemo in eis consistere possit, quasi ab oriente in occiduum vergerent, saluberrimæ omnino essent. Talia quidem errata apud Rhodios nequaquam deprehendebantur, quorũ urbs mœnibus, vicis, ædificiis in omni operè nulli secunda priscis temporibus habita est. Fuit namq; apud eos maximum studium archytecturæ, & eiusmodi artifices magnis præmiis alliciebãtur. Ciziceni quoq; optimos habuerunt architectos, proinde Cizicus eorum urbs in Propontidè*

Smyrna, urbi pulcherrima.

Meles.

Mithylene.

Rhodij egregij architecti.

Cizicus.

insula pulchritudine, & publicorum ædificiorum fabrica reliquas omnes Asiæ urbes antecelluit, habuit etiam suam laudem Carthago, habuit & Massilia, & nonnulla alia, quæ artifices habuerunt in ratione ædificandi eruditissimos. Nativa bona patria mea, pater sanctissime, plurima sunt. Multa etiam emendata apparent ab his qui principio Senam statuerunt. Via à borea, & austro magna ex parte ad operta sunt, ab oriente autem æstivo & brumali occidente longè magis aperta. Deerat aqua abundantia ad omnium rerum usum, effoderunt aquæ ductus stadiorum circiter quadraginta, opera & impensa adeò admirabiles, ut cum omni antiquitate certare possint: ex quibus singuli penè cives in ædes suas per subterraneas fistulas aquam derivare possint, & fontes plurimos paribus penè spacijs per urbem emittunt, qui & usui omnibus sunt, & speciem decoremq; ornant. Quotidie etiam ædificia vetustate disturbata aut collapsa restituuntur, & nova à solo eriguntur, quibus pulchritudo, splendorq; Urbis in dies magis magisq; augeatur. Sed ad propositum instituti nostri ordinem revertamur.

Carthago Massilia.

Sena.

ARCHITECTUM OPTIMUM ADHIBENdum esse cùm urbs statuitur.

TITULUS PRIMUS.

POSTQUAM diligentem rationem habuit in loci electione is cui per fortunam concessum est ut urbem condere possit, antequam ædificet, situm faciemque urbis secum animo volutare debet. Proinde operæpręcium futurum arbitror, si architectum idoneum adhibebit, & eum cujus experientiam in plerisque ædificiis viderit. Nec pudere debet quemquam peritis in arte auscultare, cum illud quasi divinum oraculum habeatur: *Quam quisq; norit artem, in ea se exerceat.* Et Alexander Macedo (cui Magno ob virtutem nomen traditum est) nobis exemplo esse potest, qui cum in Ægypto non longè à Canopico Nili ostio urbem (quam à suo nomine Alexandriam appellavit) statuere vellet, Dinocrati Macedoni hujus artis peritissimo, ut eam metiretur ac côderet demandavit, quamvis primo Rex ipse loci ratione magno

Artifices consulendi.

Alexandria. Dinocrates architectus.

magno cum judicio comprobarat. Viderat enim portum loci ingenio admodum tutum,&emporium egregium,ac campos frumentarios feracissimos,& Nili utilitatem non mediocrē, voluit tamen ut architectus ille sui temporis nobilissimus, artis suæ munere fungeretur,ne quid præclaro operi deesset. Eam itaq; (ut nonnulli scriptores sentiunt) ad similitudinem aquilæ pandentis alas statuit: ut autem Strabo lib. XVII. ait, ad figuram chlamydis: qua specie habitabilem mundi partem esse Cosmographi omnes sentiunt. Hæc siquidem forma speciosissima judicio quamplurimū habita est. Et quanquam hæc urbs Regem & architectum habuit peritissimum & purpurati complures atque eruditi viri eis in consilio fuerunt, tamen longo tempore post Julius Cæsar vidit consummandæ rei aliquid deesse. Idcirco Pharos Colonia eo loci ab eo deducta est. Est enim Pharos insula, quæ objecta Alexandriæ, portum efficit, & jactus molibus angusto itinere & ponte urbi conjungitur: in ea turris magna altitudine eminet,mirificis operibus instructa, quæ de nomine insulæ Pharos etiam vocatur, ex qua facibus accensis nocturna tutius dirigitur navigatio. Habet enim Alexandriæ portus insidiosum accessum, & fallacissima vada, quocirca periclitantibus navigiis nocturnis ignibus subveniendum fuit. Ammianus tamen Marcellinus ejusmodi opus non Cæsaris Dictatoris, sed Cleopatræ reginæ fuisse retulit, cujus quidem ejusmodi sunt verba; *Alexandriæ littus cum fallacibus & insidiosis accessibus affligeret navigantes, subvenit Cleopatra, quæ turrim erexit excelsam, quæ à loco Pharos cognominatur, prælucendi navibus nocturna suggerens ministeria.* Hic à plerisque Latinis scriptoribus discere videtur, sed facilè fieri potest, ut jussu cæsaris turrim illam consummaverit Claopatra. Nam Ægypti regnum eidem promisit post victoriam Cæsar, & eam in deliciis habuit, ex qua filium forma & incessu sibi similem genuit, & Cæsarionem à suo nomine appellari passus est. Alii sentiunt hanc turrim nec Cleopatræ, nec Cæsaris, sed regum fuisse, opus quod quidē adstipulari videtur Strabo libr. XVII. cùm ait Sostratum Gnidium architectum Regum amicum

Chlamydis figura.

Iul. Cæsar.

Pharos Insula.

Pharos turris.

Portus Alexandriæ.

Cleopatra.

Sostratus Gnidius.

eam statuisse & tali inscripsisse epigrammate: *Sostratus Gnidius Dexiphrantis filius diis servatoribus pro navigantibus.*

LOCI GENIUM ANTIQUI ANTEQUAM urbem conderent propiciare consueverunt. Quid sit Genius, quid Penates, quid Dii patrii, quid Dii Samothraces.

TIT. II.

Genium propitiare.

VEteres vana superstitione antequam urbem statuerent, loci Genium sacrificiis propiciare consueverunt. Unde peritissimus omnium Poëtarum Virgilius cùm hoc ostendere vellet, ait;

Hortor amare focos.

Id est, Genium sacrificio placatum, propitiumq; reddere. Quamquam hoc potest ambiguum videri, & præcipuè apud peritos in sacris rebus veteres. Nam (ut Varro ait in libro cui Attico nomen fuit) *moris & instituti majorum erat, Genio hostiam non cadere, sed patera libare, vinumq; diffundere*, unde illud Persii.

Funde merum genio.

De quo Censorinus. *Genius nativitatis.*

Sed aliter faciebant cùm genio nativitatis Deo sacrificabant, aliter cum eidem ut loci præsidi. Natali siquidem die, quo quidem vitam ipsi lucemq; acceperant, iniquum videbatur aliis eam eripere. Proinde à cæde & sanguine abstinebant, sic etiam (ut Timæus refert) ad Apollinis genitoris aram nemo hostiam cædebat, quando id numen esse nativitatis omnium mortalium arbitrabantur. Hanc aram Pythagoram veluti inviolatam adoravisse dicũt, cujus etiam meminit Cato in libris de educãdis liberis, ubi ait: *Hæc omnia faciebat nutrix inverbenis ac tubis sine hostia, ut Delii ad Apollinis Genitoris videlicet aram.* Sed Genium in sacris pluribus modis acceperunt, quandoquidem in primis eũ putaverunt animi partem esse rationalẽ. Nam (ut Varro ait in libris de diis electis) *tres animæ gradus esse in universa natura veteres putaverunt. Unum qui sine sensu alitur, sicut tamen ac crescit vi sua, ut sunt virgulta & arbores, & in corporibus nostris ossa, ungues, & capilli. Secundum in quo sensus est, cum quidem vires ad oculos, nares, palatum, tactumq; perveniunt.*

Ara Apollinis.

Genii vocabulum variè acceptum.

Animæ tres gradus.

niunt. Tertium summum animæ, quem animum appellabant, per quem intelligimus, ac sapimus, cujus etiam præter homines, mortales reliqui expertes omnino sunt: hanc partem in mundo Deum vocari Varro asserit, in nobis autem Genium. Alio modo pleriq; omnes poetæ Genium esse dicunt Deum illum in cujus tutela, ut quisque natus esset viveret, & à geniendo antiquissimo verbo originem ducere arbitrabantur, sive quod nobiscum generetur, curam habeat. Hinc dicebant ut primum editus in lucem quisque esset, cujus suscipere curam & actiones regere gestisque singulis adesse: virtutesq; augere, ac nonnunquam colloqui: quod quidem Homeri sententia comprobari asserunt, qui non cœlestia numina sermonem cum viris fortibus habere facit, eisve in prælio adesse, sed familiarem Genium, cum quo legimus Pythagoram fuisse versatum ac Socratem, & ex nostris Numam Pompilium, & Scipionem superiorem. Hinc etiam genialem thorum poetæ maritalem thalamum appellant, quem sub tutela Genii esse Satyricorum excellentissimus ostendit Satyra 6. ubi ait. *Genius vitæ tutelaris.* *Genius familiaris.* *Thorus genialis.*

Antiquum, & vetus est alienum Posthume lectum.
Concutere, ac sacri Genium contemnere fulcri.

Cum contra adulteros loquatur, & geniale pro voluptuoso ac convivali ponatur. Unde illud Virgilii. *Geniale pro voluptuoso.*

Invitat genialis hyems.

Et Juvenalis:

Genialis agatur
Iste dies, propera stomachum laxare saginis.

Veteres enim Genio indulgere dicebant eum, qui voluptati operam dabat. Hinc illud rursus Persii Saty 5. *Indulgere genio.*

Indulge Genio, & carpamus dulcia: nostrum est
Quod vivis, cinis & manes & fabula fies.

Et econtrario cùm vellet Terentius eum ostendere qui de necessario cibo sibi demebat, suum defraudans Genium dixit. Hunc Genium qui singulis mortalibus adhibetur, quiq; consiliorum cogitationumque nostrarum particeps est, præsidem etiam appellaverunt, quod vitæ nostræ præsit: & qui de sacris veterum scripserunt, eundem esse quem Mediastinũ vocant: putabant namque medias quasdã esse potestates inter infimas terras *Defraudare genium.* *Genius præses consiliorum.* *Mediastinus quis?*

summumq; æthera in medio aëris spacio, per quas desideria, cogitationes & merita nostra ad Deum perferrentur. Has Græci dæmonas, nonnulli nostrorum verbum è verbo exprimentes intelligentias nuncupaverunt. Ab hac opinione non longè abhorret Dionysius Halicarnasseus in libris quos de Romanorum origine scripsit, in quibus ejusmodi sententiam protulit: *Inter divinum & humanum genus tertiam quandam extare naturam philosophi aiunt, qua Geniorum natio continetur, quandoq; hominibus, quandoq; Diis admista, ex qua genus illud Heroum ortum esse fabulantur.* Subtilis sane fuit hæc cogitatio, & à veritate non omnino aliena. De qua tamē clarius Plato in Symposio disserit: sentit enim ab eisdem pleraq; nobis nunciari, quæ etiam futurū eventum aperiant. Sapienter igitur à Christianis scriptorib. angeli dicuntur, quasi nuncii veritatis, ac voluntatis divinæ. Nam aliquando sanctissimus, innocentissimisq; viris, vel dormientibus, vel nonnunquam vigilantibus ea prænunciant, quæ futurorū præsagia ex vero rerum eventu esse dignoscuntur. Sed ad poëtas veteresq; scriptores redeamus. Putabant singulorum locorum genium esse: hinc illud Virgilii:

Intelligentia. *Angeli.* *Genius loci.* *AEneid. 7.*

Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo.
Implicat, & Genium loci primamq; Deorum
Tellurem, Nymphas, & adhuc innata precatur
Flumina.

Penates. Hoc alio nomine penates dixerunt. Quocirca ab eodem poëta dicitur:

Sacra suosq; tibi commendat Troia penates.

Vesta. Dea. Hos Nigidius Figulus Apollinem & Neptunum esse voluit, qui Trojanos muros ædificasse creduntur. Sed hanc opinionem minimè habere videtur poëta, cùm inter penates Vestam deam esse doceat, & in eo quod statim sequitur, sic ait:

Et manibus vittas, Vestamq; potentem,
AEternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Dii patrii. Alibi eos patrios Deos appellat.

Dii patrii servate domum, servate nepotem.

Patrii penates. Et alibi patrios penates. M. Terentius Varro (quem in rebus divinis Romanorum peritissimum esse voluerunt)

sunt) Penates Deos existimat, per quos spiramus, vivimus, & corpus animumque habemus. Æthera, Jovem, Iunonem, Tellurem, & Minervam, quam summi ætheris cacumen esse ostendit. Hujus sententiæ adstipulatores, populi Romani testimonium adducunt, Tarquinio prisco Rege comprobante, qui omnium supra dictorum numinum simulachra uno eodemque templo collocarit. Hos Samothraces Deos esse idem Varro affirmat, quos ex Samothracia in Phrygiam Dardanus, & mox in Italiam Æneas transtulerit. Sed alios esse Deos penates, alios Samothraces Virgilius ipse videtur ostendere in hoc versu: *Dii penates.* *Samothraces dii.*

Cum patribus, populoq; penatibus, & magnis diis.

Ac si magnos Deos Samothraces esse intelligeret. Sic & Juven. Saty 3.

Iures licet, & Samothracum
Et nostrorum aras contemnere fulmina pauper.
Creditur atq; Deos, diis ignoscentibus ipsis.

Samothraces Cicero majores gentium Deos appellat in Tusculanis quæstionibus. Nam in libro secundo de Deorum natura, de Diis penatibus ejusmodi verba protulit: *Penates dii, sive à penu ducto nomine: est enim omne quo vescuntur homines penus, sive ab eo quòd penitus insident, ex quo etiam penetrales dii à poetis vocantur.* Tales propitiationes numinum (ut ad propositum revertamur) in condenda urbe Varro Hetrusco ritu fieri solitas affirmat: sed pudet me talia referre, cùm ridicula potius quàm mystica esse mihi videantur. Jungebant namq; taurum & vaccam, & aratro sulcum circumagebant, quod quidem elevabant manibus, qua parte urbis portam relinquere volebant. Quocirca fuere grammatici veteres, qui arbitrati sunt portam dici non ab importando exportandoq; quæ usui essent, sed à portando aratro, quando ex sacrorum ritu eo loci (ut dictum est) elevaretur, ne in portæ limine fossa effoderetur. Urbis nomen (ut superius diximus) vel à parte aratri nomen trahit, vel ab urbando, id est arando, propter ejusmodi consuetudinem. Sed hanc veteres auspicato die ac loco fatali religionem observabant: quid nos facere oportet, qui verum Deum colimus, non vana simulacra, & *Cicero de diis penatibus.* *Propitiationes numinũ.* *Porta unde denominata.* *Vrbs unde dicta.*

Christus invocandus.

æreas imagines: Deum igitur Optimum Maximum invocabimus, & veritatis salutisque nostræ auctorem unigenitum ejus Christum, cujus sacrificatione & cerimoniis solida fundamenta jaciuntur.

DE FACIE, AC FORMA URBIS, DE pomærio, sive agro effato.

TIT. III.

Isidor. & Hor. imprimeretq; muris Hostile aratrum.

Octogena urbis species.

Roma & Nicæa urbes quadrata.

Spacium ponè mœnia.

Ager effatus.

Pomœrium, ejusq; etymõ.

HÆc postquam fecerimus, fossa, sulco, signové murorum ambitum præscribemus, quem quidem veteres nonnulli in circulum, si loci ingenium id ferret, fieri præcipiunt. Alii octogonam speciem, alii autem quadratam urbis formam magis probant, cum quòd aptè satis muniri possit, tum quod ad speciem, commoditatemque viarum ædiumq; valde accommodata sit. Hanc speciem præter omnes probavit Romulus, qua quidẽ urbis mœnia primo constituit, unde Roma quadrata dicta est, ut ex sententia M. Varronis refert Dionysius Halicarnassæus. Eadem figura etiam fuit Nicææ urbis Bithyniæ, quæ portas habuit quatuor, ad lineam adeò directis, ut ex lapide quodam magno, qui in quadrivio circa Gymnasiũ stabat, pari spacio singulæ portæ cernerentur. Sed hæc cura architecto relinquenda est, qui ratione dimensioneque loci habita facilè judicabit quid utilius esse possit. Cogitabimus deinde spacium relinquendum esse ponè mœnia, in quo nec colere nec ædificare cuiquam unquã permittatur: & id non modo intra muros, sed etiam extra. Ejusmodi locum Nigidius & nonnulli alii veteres agrum effatum appellarunt, quod pontificum jussu piaculum committeret, qui effoderet, ædificumvé erigeret. Varro autem pomœrium appellat, quem plerique omnes scriptores sequuntur, dictumq; putat quasi post murum. T. Livius verbi hujus significationem optime declarat libro primo Romanarum historiarum: *Pomœrium* (inquit) *verbi vim solum intuentes, postmœnium interpretantur esse, est tamen magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa termi-*

terminis inaugurato consecrabant, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur. qua nunc vulgò etiam coniungunt: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli, hoc spacium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd post murum esset, quam quòd murus post, id Pomærium Romani appellarunt, & in hu incremento semper quantum mœnia processura erant, tantum termini consecrati proferebantur. Hanc Livii opinionem his versibus A Gellius cap. 14 lib. 13 comprobare videtur. *Pomærium est locus intra agrum effatum per totius urbis circuitum pone mœnia regionibus certis terminatus, qui faciunt finem urbani auspicij.* *Pœmerium quid.*

DE MVNIMENTIS LOCI & de Mœnibus.

TIT. IV.

ANTEQUAM mœnia constituamus, hoc cogitandum erit, locus ille naturané munitus, an arte ac manu muniendus sit. Locus enim editus, vel qui præruptos habet anfractus sive altissimus mari vel magno flumine abluitur, longè minore opera atque impensa indiget. *Locus editus urbi accommodus.* Nam minoribus mœnibus muniendus erit, ubi naturali situ defenditur. Sed, in regionibus planis, vel paululum editis opera & impensa subveniendum est. Erunt igitur ducenda mœnia vel quadratis lapidibus, si natura suppeditat, vel cocto latere, calce, & arena optima cōmista. *Materia mœnium.* Nam bituminis materia illa, quam in Babylonis muro labore tantopere Græci Latiniq; scriptores laudant, magis desideranda est, quàm quærenda: non enim vulgo nascitur, sed raris admodum locis invenitur. *Bytumen Babylonicum.* Fodienda in primis fundamenta sunt ad solidum usq; terræ, ne super instructū opus, ubi minus firma jecerimus fundamenta, aut ruat, aut rimis hiet. Et altitudinis crassitudinisque murorum ratio habenda est. Nam ubi nimis elata sunt mœnia, facilè machinis tormentisque concutiuntur, ubi verò nimis depressa atque humilia sunt funibus scalisq; admotis quamprimum victoriam hosti tradunt. *Murorum forma.* Quadraginta aut quinquaginta cubitorum altitudo à compluribus architectis ac peritis in re mili- *Muri iusta altitudo.*

militari comprobatur, in summitate verò crassitudo ea satis esse dicitur, ubi intra pinnas tantùm spaciū relinquitur, ut via satis duobus armatis sit militibus, ne alter alteri obvius impedimento sit. Nam mirabilis illa altitudo latitudoque murorum Babylonis, quam Semiramis fieri voluit, minus quærenda mihi esse videtur, quamquam inter septem mundi spectacula connumeratur, quorum altitudinem ducentorum cubitorū, latitudinem verò quinquaginta fuisse Græci testantur scriptores. Ejusmodi tamen miracula Alexander Macedo contempsit, quoniam triduo ante urbem invaserat, deripueratq; quàm qui superiorem partem habitabant, hostem invasisse conspicati essent, ut locupletissimus testis est Aristoteles. Modus igitur amplitudini Urbis præscribendus est, ne id accidere possit. Nam Babylonis ambitum quis non admiretur: quem quidem fuisse asserunt octoginta & quadringentorum stadiorum, & ejusmodi mensura millia passuum sexaginta complectitur. Nam stadium habet passus centum & viginti quinq; passus verò pedes quinque, pes autem digitos sexdecim. Octies igitur stadii mensura mille passus efficit, qui sunt quinque millia pedum. Stadii nomen Romani à Græcis acceperunt, dicitur enim στάδιον & octavam mille passuum partem significat, & locum etiā exercitationis. Ejus dimensionis Herculem auctorem fuisse dicunt, qui citato cursu stadium uno semper spiritu faciebat, cum pernicitate etiam mortales omnes præverteret. Vidēdum præterea est, ne in longitudinem directi muri ducantur, nimis enim obnoxii sunt ballistis, tormentisque lapidum. Nam sinuosi illi anfractus murorum tutiores defensores reddunt, ubi hostes non modò à fronte, sed dextra, lævaq; & ponè à tergo missilibus impetuntur.

Babylonis, altitudo latitudoq; *Alexander Babylonem expugnat.* *Ambitus Babylonis.* *Stadium.* *Στάδιον.* *Hercules.* *Murorum sinuosi anfractus.*

DE TURRIBUS ET EARUM forma. TIT. V.

SUNT etiam à fundamentis erigendæ turres, quæ in exteriorem partem porrigātur: ut à lateribus appropinquantes hostes vulnerentur, atq; machinæ testitudinesq;

Turres qua forma adsificanda.

dineſq; muris admotæ, balliſtis è turribus excutiantur. Diſtabũt inter ſe turres paribus ſpaciis ad ſagittæ emiſſionem: & nequaquam quadratæ ædificandæ ſunt Nam ubi angulus tormento balliſtavé decutitur, tota ſtatim turris eliditur. Optima ejus facies rotunda eſt, non enim tam facile diſſipatur: nam quando percutitur, quadrati in cuneum lapides ſtringuntur, & diutius inconcuſſa reſiſtit. Secundum hanc turris faciem optima habetur octogona, quæ propter plures angulos ictibus minus facilè decutitur, quàm ſi quadrata eſſet. Optimum eſt etiam querneo robore in media murorum latitudine palis præfixo turrim muiire. Ea ſiquidem contignatio ac ligatura firmiorem ictibus illam præbet. Nã aut tota corruat opus eſt, aut ſtet, & integra maneat. Adhibenda non parva diligentia in turribus, cùm quòd urbem tutiorem reddunt, tùm etiam quòd ei quaſi pro corona & ornamento ſint. Hujus ſententiæ optimus adſtipulator eſt Homerus. Nam ut equites planitiem ornare ait, & naves maritimam oram, ſic turres urbem quaſi coronant. Quod quidem facilius elegantiuſque quam à me dici poſſit, exprimitur ab eo verſibus illis, quos Herodotus ejus eſſe affirmat in vita quam edidit Homeri, in qua præclara multa divini illius poëtæ refert, quę apud alios qui de ejus vita ſcripſerũt, minimè extant. Idcirco interſerendos hoc loci verſus ejuſmodi cenſeo, nunquã enim me alibi lectitaſſe memini, Græci verſus quinque ſunt hi:

Rotunda turris forma.

Octogona.

Turres urbẽ decorant.

Ἀνδρὸς μὲν στέφανος παῖδες, πύργοι δὲ πόληος,
Ἵπποι δ᾽ ἐν πεδίῳ κόσμος, νῆες δὲ θαλάσσης.
Χρήματα δ᾽ αὔξει οἶκον, ἀτὰρ γεραροὶ βασιλῆες
Ἥμενοι ἐν ἀγορῇ κόσμος τ᾽ ἄλλοισιν ὁρᾶσθαι,
Αἰθομένου δὲ πυρὸς γεραρώτερος οἶκος ἰδέσθαι.

Hoc eſt:

Pulcra corona viro nati ſunt, urbibus arces:
Campi ornantur equis: & navibus Amphitriteꝰ:
Lauta domo decori res eſt: at Regis honeſto
Inde foro læto nihil eſt auguſtius oreꝰ:
Ornamentum ingens lucens focus ædibus addit.

De Pinnis Turrium, & Murorum.

Tit. VI.

Pinna.

IN Turrium verò summitate pinnæ esse debent, sic etiam in omni murorum ambitu, ex quibus repugnantes videre possint hostes sine periculo. Nam ex intervallo crates, plutei, tabulæ, vel suberis cortices expanduntur anulis ferreis, quibus contra sagittarum ictus defenduntur. Vestis stragula ubi improvisus ac repentinus hostium adventus fuerit, pinnis super extensa sagittarum ictus optimè excipit Neq; enim facilè transfigitur, cedit siquidem, ac fluctuat, quocirca hebescunt spicula, vimque omnem amittunt. Pinnas Varro dici murorum summitates ait, ab his quas insigniti milites in galeis habere solent: Gestabant enim in conis galearum, cristarum ornamenta, & plerique ex avium pennis, ut est illud Vergilii de Cycni filio:

Stragula sagittarũ ictus excipere.

Ornamenta in conis galearum.

Virg. lib. 10. Æneid.

Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ.

Struthiocameli ova & pennæ.

Et Plinius secundus libro 18. naturalis historiæ cap. 1. de Struthiocamelo scribens hæc verba protulit: *Præmiâ ex his ova propter amplitudinem pro quibusdam habita vasis, conosq; bellicos, & galeas adornantes pennæ.* Veteres (ut arbitror, si Varroni credere volumus) pinnas etiam avium dicebant, sed propinquitate literæ seu differentiæ consonantiævé causa usus obtinuit, ut pennas avium dicamus, pinnas verò murorum, turrium, montiumvé summitates, aut aciem securis. Utrumque Quintilianus optimus vetustatis scrutator docere videtur in primo præclari operis sui de institutione Oratoria, cujus verba ideo ponenda censui, ut animadvertamus eum reprehendere illos, qui in pinnas pro pennis avium posuerunt, dicit enim: *Pinna est acutum securis, utrinque habens aciem, unde bipennis dicitur. Error est eorum, qui, quia à pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas avium dici volunt.*

Pinna pro pennis.

Bipennis.

ANFRA-

ANFRACTUS, ET PRAECIPITIA *optimè munire urbes: de Fossa, de Aggere, de Munimento contra ictum arietis.*

TIT. VII.

IN statuendis muris erit cogitandum ne facilè hostis adhærere possit. Idcirco præcipitia & anfractus eligẽdi sunt, qui mœnia facilè defendant, aditusq; oppugnanti bus præcludant: ubi verò loci natura propter planitiem minus munita sit, fossa latissima altissimaque ducenda est, cujus aggesta terra aggerem faciat. Consuevere etiam antiqui viam relinquere inter ejusmodi aggerem & muros, ut repugnantes sagittis jaculisq; fossam defenderent, ne facilè æquari ab oppugnantibus possit. Aggerem, vallis transversis more dentium serræ præfigebant, per quorum intervalla jacula in hostem mittebantur. Sed temporibus nostris novum ballistæ lapidũ genus inventum est ad fulminis similitudinẽ, cui Bombardæ à tonitru ac sono horribili est nomen huic quidẽ nõ mœnia, nõ turres ip æ resistere valent. Contra arietis ictũ, aggestæ terræ murum, quasi maceriẽ erigere solebant veteres, sed nescio an satis esse posset contrà novũ hujusmodi tormentũ. Ejusmodi muri facies talis erat. Minutis lapidibus, vel coctis laterculis parietes duos ex intervallo vicenum pedum ducebant circum urbis mœnia, terramq; quæ ex fossis educebatur, inter illos dejiciebant, sudibusq; ac vectibus eam densabant, quoad solida fieret: murus tamen qui mœnibus superior erat depressior fiebat & humilis magis, ne ad summum usq; muri pariter terra replerentur, utque defensoribus tutum ex oppido iter esset. Ejusmodi murus arietis ictus feriebat, & si exterior pars illa collideretur, aggesta terra cedendo veluti moles resistebat. Placuit tale inventum commemorare, quod quidem non inutile esse arbitror. Nam fortasse fulmina hæc nostri temporis ferret, si terra illa congesta ab injuria imbrium procellarumque muri testudine contecta diutius extitisset, essentque muri querneo robore inter se conjuncti contignatique.

Præcipitia & anfractus urbis.

Agger.

Bombarda novum ballistæ genus.

Murus veterum contra arietis ictum.

DE PORTIS VRBIS.
TIT. VIII.

Portarum urbis ratio quæ. EST etiam habenda portarum ratio diligentissima; per eas enim aliquando accidit, ut prius irruptione opp da diripiantur: vel redeuntibus fugientibusvé oppidanis commisti hostes portas invadant. Non aliter *Fidenatium urbs expugnata.* Romulus Fidenatium urbem quadraginta stadiis à Roma distantem, una incursione (ut Dionysius Halicarnasseus refert) invasit. Nam populabatur eorum agros; prædam abigere & exercitum adducere meditabatur. Verùm exeuntibus Fidenatibus leve prælium commissum est, in quo cùm inferiores essent, in fugam vertuntur. Romulus verò persequens eos simul cum fugientibus quasi uno agmine intra muros irrupit, & urbe potitus est: quam Romanorum coloniam fecit, quæ prius fuerat Albanorum, eodem tempore deducta, quo *Momentana, & Crustemia urbes.* Momentana, & Crustumenia. De portis autem M. Vitruvius in libris de Architectura ad Octavium ejusmodi verba protulit: *Curandum est ut portarum itinera non* *Itinera portarum.* *sint directa, sed scena. Scenum apud Veteres flexum & tortuosum significavit. Apud Græcos enim σκη ή non mo-* *Scena quid propriè dicatur.* *do scenam ac tabernaculum, sed fraudem significat & σκήνωμα habitaculum, ac diverforium.* Inde scena itinera dicta esse puto, quæ & divertant, flectantur que, & fraudi sint obnoxia. Hæc fortasse alienum esset opinari, si per Servium, & Donatum liceret dixisse Virgilium, *Æneid.* ejusmodi viæ flexum ad Nympharum ædem fuisse ubi ait:

> *Tum silvis scena coruscis*
> *Desuper, horrentiq; atrum nemus imminet umbra;*
> *Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum;*
> *Intus aquæ dulces, vivoq; sedilia saxo,*
> *Nympharum domus.*

Porta Veterũ. Portas vetustissimi non solùm itinerum flexu; sed propugnaculis ad similitudinem vestibulorũ, quæ ante ædes fiunt, muniebant, quarum etiam præcipuum aditum fossa præruptum ponte conjungebant, qui pari penè pondere suspensus, facilè in repentino hostium advẽtu detorquebatur, & in egressu deinde propugnaculi anulis catenisq; ferreis cataracta suspendebatur, quæ *Cataracta.* per

per hostes canalibus ad id factis ita è muro dimittebantur, ut in limine ferreis mucronibus defigerentur, hostemq; vel invadentem arceret, vel clausum oppidanorum potestati subjiceret. Est etiam non inutile inter cataractam portamq; alium ponticulum suspendere, si id loci genio fieri poterit. Murorum deinde porta ferreis laminis & clavis majoribus præfixa esse debet, tum ut ab omni vi atq; impetu munita sit, tum etiam à subjectis ignibus, quibus plerumq; picato, sulphurato, intrusoq; pulvere exuritur, nihil etiam aliquando nocturnis vigilibus ejusmodi suspicantibus. Cui etiam rei inædificandis muris portę remedium est adhibendum, foraminibus relictis, quibus omne incendium portę extinguatur. Ejus periculum tanti fecerunt Romani, *ut lege caverint, ne iuxta portas habitare liceret propter fortuita incendia*, ut Paulus Jureconsultus scribit. Multis aliis rationibus muniendæ sunt urbes, quas quidem longum admodum percensere esset. & fortasse minus operæpretium, quocirca relinquendam hanc partem Architecto esse arbitror, qui loci naturam dimetietur, videbitque aliis munimentis opus esse ubi plano pede accessus fuerit ad mœnia oppugnanda, & aliis ubi præcipitia & anfractus urbem natura munierint. Proinde progrediemur ad ea quæ intra mœnia constituenda sunt suo ordine, pleraq; recensentes, non tamen omnia. Nam fortasse ambigi posset, sitne talia dicere, officium ejus qui de civili societate se scripturum pollicetur. Sed cùm omnis intentio civilis disciplinæ ad fœlicitatem redigenda sit, & ad vivendi tranquillitatem, utramq; rem accumulare videtur jocunditas vitæ, quam quidem non minima ex parte efficit privata commoditas habitandi, & publicorum oblectatio: quæ quidem tunc magna esse videtur, cum spacia in plateis, porticibus, deambulatoriisq; conficimus, cum his quos nobis honesta studiorũ commercia conjungunt, cum quibus aut de disciplinis disserimus (quarum meditatio animi ingenui quasi pabulum esse cernitur) aut de Repub. commentamur, aut nonnunquam de re familiari, cùm aut amicum consulimus, aut consulenti fidele consilium damus, nonnunquam etiam cùm à rebus seriis ocium est, à confabula-

Porta contra ignem munita.

Lex Romanorum.

Architecti officium.

Civilis vita finis.

latione, & joco negocium sumimus, animumque reficimus, & ad obeunda negotia promptiorem alacrioremq; reddimus.

SIT NE STATVENDA ARX in urbe libera civitatis.

TIT. IX.

Arcis situs. CONSTITUTIS mœnibus, priusquam areæ plateæq; dividantur, de arce considerandum est, quæ loco edito proxime muros statuenda est, ut urbi immineat, & facilè externum militem ubi opus sit, excipere possit. In ea namq; situm est totius civitatis præsidium, nec pars ulla in urbe tuta esse potest, cùm arci timendum sit. Optimè apud Maronem Æneas formidare, ac desperare inducitur cùm Pantheo per noctem arcis præfectò obvius fit, ubi ait:

Virg. l. 2. Æn. *Quo res summa loco Panthu? quam prendimus arcem?*

Arx an in libera civitate condenda. Sed disceptatio non mediocris oritur inter eos qui de civili societate scripserunt. Sit ne statuenda arx in urbe liberæ civitatis; qua in re videndum est, boni ne an mali plus afferat in libero populo munitissimum præsidium paucis creditum. Et si verè judicare volumus, & veterum historiarum monumenta revoluere, inveniemus plures rerum status eversos incuria ac perfidia eorum qui arci præfuerunt, quam servatos. Roma tamen à Gallis capta incensaq; fuerat, sed capitolii præsidio ex parte servata, pacem auro redemit. At ubi ad imperium rerum evasit, urbana munimenta seditionum, discordiarum, & intestini belli sæpenumero causas præbuerunt. *Arx in optima Republ. periculosa.* Aristoteles affirmat inutilem periculosamq; arcē esse in optima Repub. prætereaq; eam tyrannidis opportunitatem quis ambigit? Nam ubi æquo jure inter cives vivitur, æqualia ædificia esse debent, non alia populo imminere atq; minari, alia depressa, atq; subjecta jacere. *Arx tyranni sedes* Optimè Pedianus arcem definit, *sedem esse tyranni.* Timoleon summus ille Corinthiorum Imperator, qui *Arcis munimentum Thebanis fuit exitio.* patriam primò à tyranno liberavit, & à Syracusis, quibus auxilio missus fuerat, inveteratam servitutem depulit, docuit urbem, quæ arcis præsidio teneretur, vix unquam sine tyrannide esse posse. Nam cùm Dionysiū

Sicilia

Sicilia pepulisset, & civibus sua restituisset, urbiumque mœnia bello deficta instaurasset, & civitatibus suas leges libertatemq; reddidisset, arcem Syracusanam funditus evertit, & nunc (inquit) solida pacis fundamenta jecimus, cùm tyrannorum domicilium ac sedem evertimus. Arcem simultatem & civilem discordiam fovere, vel ex hoc uno exemplo ostendere possumus. Lacedæmonii exercitum cui Phœbidas præerat, Olynthum mittebant, iterque per Thebas amicam tunc civitatem ut faceret opus erat: laborabat tunc intestina seditione Thebanus populus, & pauciores qui multitudinem formidabant, Lacedæmonio duci persuaserunt, ut munitissimam arcem, quam Cadmiam à conditoris nomine appellabant, occuparet: quod quidem eo concilio faciebant, ut adversæ factioni facilius resisterent Lacedæmoniorum auxilio adjuti. Cùm autem occupasset arcem Phœbidas, hospitalitatis jura violata esse querebantur Thebani. Lacedæmonii excusabant factum id privati ducis consilio, non publico. Et (ut rei fidem facerent) eum ab exercitu amoverunt pecunia multatum. Arcē tamen nihilo magis reddiderunt, ut qui assererent periculosas esse inimicitias nisi simul prius pacisceren tur: & dissimulato consilio Lacedæmonii summam potestatem amicis dedere, qui tali auxilio freti, principes alterius factionis partim interfecerūt, partim verò in exilium ejecerunt. Et sic libertatem amiserunt Thebani, & paucorum potentia, externa tyrannide adjuta, tandiu populum Thebanum vexavit, donec Pelopidas vir fortissimus, exulibus accitis, & parva sociorum manu adjutus, patriam hostibus cæsis in pristinam libertatem vendicavit. Periculosa enim cum in bello, tum etiam in pace & ocio arcis munimenta sunt, & custodum ignavia seu incuria, nonnunquam civem, nonnunquam externum ad tyrannidem invitat.

Cadmia arx.

Lacedæmonij Thebanam arcem occupant.

Pelopidas Thebis potitur.

Arx in pace periculosa.

Pyrrhus Epirotorum Rex, qui Siciliam occupavit, & partem inferiorem illam Italiæ tenuit, quæ tunc magna Græcia dicebatur, bellumque contra Romanos periculosum admodum gessit, & mox Macedoniam invasit, aliquando Athenas venit benignoque civium hospitio exceptus est. Is postquam urbem illam tunc

Pyrrhus Epirota.

opulentissimam & disciplinarum omnium matrem lu-
Arx Palladis. stravit, in arcem Palladis deductus est sacraque magna
cum veneratione fecit, & arcem natura aut arte muni-
tissimam magna cum admiratione contemplatus est.
Pyrrhi consiliũ ad Athenienses. Deinde cum discederet, inque forum venisset, Principi-
bus civitatis, qui eum comitabantur, gratias peringen-
tes egit pro fide magna, quam de se habere ostenderent:
deinde eos monuit, ut in posterum nulli Regum pote-
statem facerent amplius arcem ingrediendi, ne oppor-
tunitatem præsidii nactus quispiam invaderet. Gratum
consilium fuit Atheniensibus, ut qui liquidò cognosce-
rent periculosum admodum esse fortibus viris arcis a-
ditum præbere, & deinceps majore diligentia portas as-
Molossi præcepta. servarunt. Hæc Molossi Regis præcepta si tenuissent
Locrenses, nobile quondam Italiæ oppidum, & Timei
Platonici alumni memoria venerandum, non amisis-
Dionysius tyrannus. sent libertatem, nec Dionysii tyranni crudelitatem ac
libidinem perpessi essent. Exegerant namq; eum cru-
delissimo bello Syracusani. Is in Italiam profugit, &
quamvis nomen ejus propter sævitiam compluribus o-
dio esset, tamen à Locrensibus hospitii ac societatis ju-
re benignè admodum exceptus est: & hi non modo ur-
bis & agri, verùm privatarum ædium exranno potesta-
tem fecerunt: ille sævitiæ injuriæq; memor, immemor
autem humani diviniq; juris, urbis arcem, quæ minus
diligenter custodiebatur invasit, & eandem immanita-
Dionysii sævitia in Locrenses. tem in Locrenses diutius exercuit, quam in Syracusa-
nos prius exercuerat. Nam Principum civitatis conju-
ges, ubi forma præstarent, rapi jubebat, & libidini satel-
litum suorum exponebat. Virgines ante nuptias addu-
cebat, stupratasq; sponsis, procis patribusvé reddebat.
Locupletes quosq; aut civitate ejiciebat, aut occidi ju-
Tyranni non temerè in urbem admittendi. bebat, ut eorum bona invaderet. Ita demum pœnas Lo-
crenses malè custoditæ arcis dederunt, aliisq; exemplũ
præbuerunt, nõ temerè tyrannos in urbem accipiendos
esse. Tarentini ignaviæ desidiæq; quondam etiam pœ-
Tarentini ignavia sua pœnas luerunt. nas luerunt, nam cùm spurii illi Lacedæmoniorum, ob
notam materni pudoris relicta patria, ad novas sedes
quærendas in Italiam se recepissent, Tarentum accesse-
runt, & exploratoribus præmissis animadverterunt Ta-
rentinam

rentinam arcem minus diligenter custodiri: quocirca eam repentino impetu occuparunt, urbemq; nō modò diripuerunt, verùm ad unum usq; cives omnes pepulerunt, & retentis solùm virginibus, aliis verò omnibus relictis, sedes sibi constituerunt. Sic veteres Tarentini urbe ac laribus expoliati sunt & in perpetuum exilium acti, dum negligentius urbis præsidium asservarent. Eadem tamen Tarentina arx longo tempore pòst diligentius asservata à Romanis, urbis recuperandæ causā præbuit. Nam cùm ad Hannibalem defecissent Tarentini, & M. Livius Salinator arci præesset, præstò cum exercitu adfuit Fabius Maximus, urbemq; per arcem recuperavit: qua ex re ortum est illud facetè dictum, cujus non solùm Cicero, sed etiam meminit Plutarchus in apophthegmatis ad Trajanum Cæsarem cùm ait, M. Livium dicere, *Memento Fabi te mea opera recuperasse Tarētum*, cui ille *Verum*, inquit, *ais: nam nisi tu amisisses, nunquam recuperassem*. Ex hoc igitur exemplo concludere possumus arcem in urbe liberæ civitatis inutilem esse, in subjecta autem necessariam admodum.

Tarentina arx.

F. Maximi dictum.

VIARUM RATIO, ET de porticibus.

TIT. X.

AREARUM intra mœnia, platearumq; ratio habenda est, ad salubrem cœli aspectum. Et viæ in primis ducendæ sunt, directæ à portis & alias è conspectu portas, quarum latitudinem quatuor & triginta pedum nonnulli approbant. Hę quidem sternendę silice, ubi currus aguntur, ne orbitæ ponderi desidant. Exemplò Romanorum, qui vias complures in omnes ferè Italiæ oras straverunt, ad currum rhedarumq; opportunitatem, quarum partes nostra quoq; ætate integrę cernuntur, ut nō longè à Tarracina Minturnum ultra via est quæ Appia dicitur, ab Appio Claudio, qui eam statuit Roma Brundusiū usq;. Fuit enim apud antiquos maximæ laudi vias sternere. Unde M. Æmilius C. Flaminius collegæ in consulatu cum Ligures vicissent, duas vias straverunt, & à suis nominibus nuncuparunt Flamminiam à Roma Ariminum usque: Æmiliam à Roma quoque Bononiam

Viarum latitudo.

Romanorum via lapidibus strata.

Appia via.

Via Flamminia.

Via Æmilia.

usq;. Ubi verò silex deest, vel magna impensa advehitur, vel nullus est curruũ usus, coctili laterculo optimè viæ sternuntur, & præcipuè ad equitandi utilitatem. Fortius namq; jumenta pedem figunt, nec tam crebro dilabuntur, si quãdo districtæ sint hyberno gelu. Humidæq; etiam satis sunt, quanquam pluvia ex eis citò defluit, parvoq; luto polluuntur. Sunt ducendæ quoq; transversæ viæ, quæ ad alias portas dirigantur, & in earum triviis latiores plateæ relinquendæ sunt, in quibus veteres architecti porticus erigere consueverunt, non modò ad deambulandi commoditatem, verùm ad studia bonarũ artium. In his grammatice publica mercede docebatur: unde *trivialis scientia* dicta est à Latinis. Apud Athenienses verò in porticibus Philosophi disserebant, unde nomẽ Stoicæ sectæ adhæsit, & Cynicæ, ut nonnulli arbitrantur. Diogenes Sinopeus cum quidam eum carperet, quòd sine domo esset, scitè admodum respondit: *Athenienses sibi pulcherrimam condidisse, digitoq; Iovis porticum ostendit.* In triviis etiam & compitis ad communem viciniæ utilitatem expedit facella ædificare, in quibus pueri & mulieres religiosæ sanctæq; rei divinæ dent operam. Diebus enim sacris (in quibus divina tantum curantur) omnes in templa majora convenire debent: diebus verò profestis quibus humana agimus, satis sit facella adire, quæ in vicinia erunt. Unde illud Propertii Poëtæ:

Coctili laterculo viam sternere.

Via transversa.

Porticus.

Trivialis scientia.

Grammatica Stoicorum porticus.

Sacella pro pueris & mulierculis.

> *Flore sacella tego, verbenis compita velo,*
> *Et crepat ad veteres herba Sabina focos.*

DE PRIVATIS AEDIBUS.
TIT. XI.

SECUNDUM vias privatæ ædes longo ordine ad pares (si fieri potest) dimensiones constituendæ sunt, ut speciem urbis ornent. Nec quippiã exporrectum habeant, quod viis impedimento esse possit. Sic enim vivendum est, ut privata domus descripta sit ad usum ac commoditatem familiæ, neque in ea pars ulla sit vacua & inutilis: sicque ejus aspectus ad decorum accedere debet. Nam (ut ait Cicero) *dignitatem viri auget ædium pulchritudo.* Asserit namque L. Octavium ædificasse in palatio præcla-

Privatarum ædium structura.

Ædium pulcritudo auget viri dignitatẽ

præclaram & plenam dignitatis domum, quæ cùm vulgò visceretur, suffragata Domino novo homini ad consulatum putabatur. Sed illud præclarius ab eo dicitur: *Viri dignitas domo ornanda est, non autem ex domo tota quærenda, nec domo dominus, sed domino domus honestanda est.* Plutarchus etiam hujus sententiæ adstipulator esse videtur in vita Æmylii Pauli, ubi ait: *Ælius Tubero. Pauli filiam uxorem habuit, vir optimus, & in Rep. summa authoritatis: sed ita tenui patrimonio fuit, ut sexdecim viri ex eadem Tuberonum familia simul unis in ædibus & modicis quidem cum conjugibus ac liberis habitarent.* In his Pauli Æmilii bis consulis ac bis triumphalis viri filia diutius fuit, nec modicæ domus eam puduit, quippe quæ non paupertatem exhorruit, sed viri virtutem admirata est, qui perquam quidem pauper erat. Ego tamen civilis viri officium esse puto, ubi familiaris opulentia superat, pulchras habere ædes. Avaritiamq; eorum vituperandam censeo, qui cum in summis divitiis essent, nihil unquam ædificaverunt, ut pecuniæ parcerent, posterisque arcas complerent: quòd si tali quid majores nostri sibi persuasissent, adhuc pastorum tuguria & rusticas casas in urbibus haberemus. Pomponium Atticum laudat Cornelius nepos, quòd nihil in vita ejus unquam ædificaverit, sic & Plutarchus minorem Aphricanum, quòd si præclaras ædes statuissent, non putamus illustrissimas illorum laudes obscuriores esse factas, aut citius consenuisse, quòd dignissimam in domum ædificassent. Non tamen laudo, qui rem omnem exhauriunt, & magnificentiam illustrium virorum imitantur. Odiosum namq; fuit epigramma illud in Neronem.

Tuberonum familia cohabitans.

Paul. Æmylii filia.

Ædes pulcra.

Pomponius Atticus.

Scipio Aphricanus.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites
Si non & Veios continet ista domus.

Cæterum Nero usus est (ut Cornelius Tacitus libro decimoquinto historiarum ab excessu divi Augusti refert) patriæ ruinis, extruxitq; domum in qua haud perinde aurum & gemmæ miraculo fuerunt solita pridem & luxu vulgata, quam arua, & stagna: & in modum solitudinum hinc silvæ, inde aperta spacia & prospectus, magistris, & machinatoribus Severo & Celere,

Neronis domus splendida.

Severus. Celer.

quibus ingenium & audacia erat etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare, & viribus Princ pis illudere. In privatis tamen ædificiis sancta illa mediocritas servanda est, quę res omnes mirificè commendat, ut Peripatetici asserunt.

DE COMMUNIBUS AC publicis ædificiis.

Tit. XII.

Publica ædificia.

PUBLICIS in operibus magnificentia longè magis efferenda est; Atqui haud scio in publica pecunia laudabilius pacis tempore impendi possit, quàm in cōmunibus ædificiis. Templa enim, fora, theatra, amphitheatra, thermæ, emporia, porticus, & ejusmodi ędificia urbes illustriores & longè magis conspicuas reddunt: inutiles namque impensæ illæ habentur, quæ ad parvi temporis spectaculum exhibentur, citoq; è memoria labuntur. Illa autem quæ solido marmore, atque optimè structa fabrica constituuntur, diuturna sunt, & vel cum urbibus ipsis corruunt, vel longè diutius permanent. Ephesum vix temporibus nostris sui ipsius vestigium in sese habere scimus. At Dianæ Ephesiæ templum perpetuis monumentis literarum extabit. Id quidem Amazonum fabrica fuit, adeò augusta ac sancta, ut cum Xerxes Asiatica omnia templa igni ferroq; vastaret, huic uni pepercit, quod quidem quanti fuerit extruere, clarè docuit Herostratus vir deterrimus, qui ut nominis sui gloriam postquam virtute non poterat, saltem scelere propagaret, incendium templo manu sua struxit, eadem die (ut Cornelius nepos scripsit) qua Alexander Magnus Pellæ natus est, trecentesimo octogesimo quinto anno post Romam conditam. Id tamen templum, ne tali gloria carerent, Ephesii paulò pòst instaurarunt, Dimocratesque architectus Macedo operi præfuit, & longè præstantius reddidit. Diuturnæ etiam memoriæ fuit templum ejusdem numinis apud Magnesios, Apollinis architecti, & Hermogenis Alabandensis fabrica. In his omnibus ædificiis arearum electio fieri debet, ad opportunitatem usumque communem civitatis.

Diuturna quæ ædificia.

Dianæ Ephesiæ templum. Herostratus nomen suum scelere perpetuum fecit.

Alexandri annus natalis.

Templū apud Magnesios.

832

DE FORO.

Tit. XIII.

Magna quidem diligentia videndum est, ut forum optimè constituatur: ut enim ejus nomen (quod Varro testatur) à ferendo dictum est, quòd illuc res afferantur: sic cogitandum erit, ut jumenta & homines undiq; illuc confluere possint. Et si urbis mœnia secundum mare fuerint, area fori proximè portum eligenda est. Sin urbs mediterranea erit, in medio constituatur forum. Ejus dimensio ad urbis magnitudinem, populiq; frequentiam metienda est. Ne parvum sit spacium ad civium usum, nevé populi inopia præ magnitudine vastum esse videatur. Et sicut angusta mœnia non magnũ desiderant forum, ne parvum oppidum in ventrem crevisse videatur: sic rursus indecorũ esset, si maxima urbs angustum haberet forum, graciliorisq; arui esse appareret. Cernimus tamen in quibusdam amplissimis urbibus plura esse fora, & à generibus rerum dici, ut forum olitorium, piscatorium, boarium. Fora diversis dimensionibus inveniuntur. Græci in quadratam formam amplissimis duplicibusq; porticibus constituerunt. Itali autem oblonga specie delectati sunt, ut qui gladiatoria quondam munera, & alia ejusmodi spectacula in foro dare consueverunt. Longitudo tamen ita disposita erat ut in tres partes divisa, quæ facerent latitudinem. Alii in orbem constituerunt forum, & in medio devexum spacium reliquerunt, instar spectaculi, quale est in patria nostra, quod in tota Italia conspicuum habetur.

Forum unde?

Area fori.

Fora diversarum dimensionum.

Itali.

Forũ Senense.

DE THEATRIS.

Tit. XIV.

Veteres in theatris statuendis magnam curam adhibuerunt, ut qui nihil gratius multitudini præstare possent, quàm fabulas dare, & spectacula ac ludos exhibere. Quæ quidem res tanti fuit, ut præmiis allecti à Principibus ac Regibus architecti, magna doctrina libros scripserint de theatrorum dimensione, de scena & orchestra: fuit enim inprimis necessariũ, ut locũ musica

Iust. Lipsius li. de Amphitheatro.

Theatra veterum.

ratione & geometrica dimensione eligeret architectus in quo vox quàm clarissime vagari posset, ut ex scena ad spectatorum aures clarissimè suavissimoq; sono perveniret. Sunt loci quidem nonnulli vel genio surdi, in quibus vix verborum discrimina audiri possunt: vel natura dissonantes, qui vocem in altitudinem elatam ita repellunt, ut in imum eam deprimere videantur: alii undiq; imaginem reddunt, & circumsonantes vocem circumagunt, adeò ut dissolvatur, extinguaturque sine certa verborum significatione. Alii resonant & ex imagine ultimos casus duplices auditoribus reddunt. Alii consonantiam accipiunt, & quasi multiplicem vocem ex una faciunt. Quocircà in electione loci ad theatrum statuendum magna cura fuit adhibenda, emendandusque locus doctrina ac diligentia architecti, in singulis etiam partibus elaborandum fuit. Nam proscenii pulpitum acutissimam rationem exigebat, sic etiam orchestra, in qua sedibus loca Senatorum designabantur. Scenæ ad fabularum argumentum, ac rationem constituebantur. Earum genera tria erant: unum quod tragicum appellabant, id ornabatur columnis ac fastigiis, ac signis reliquisq; regalibus ornamentis. Secundum Comicum dicebatur, in quo similitudo quædam ducebatur ad imitationem privatorum ædificiorum. Tertium Satyricū, quod ornabatur arboribus, speluncis, montibus, reliquisq; rebus agrestibus Horum quodque suam dimensionem, habebat ad carminis harmoniam, & actoris minorumq rationem. Hoc tamen commune erat omnibus spectaculis eorumq; partibus, ut parietes non pinnis, sed exporrectioribus coronis præcingerentur. Vox enim in unam partem demersa, aliquantulum morabatur priusquam in aëre dissiparetur, quasi retenta à muroū corona, & sic suavius clariusq; ad aures spectatorum perveniebat, longeq; melius intelligebatur. Sed hæc theatrorum ratio temporibus nostris minus necessaria est. Fabulæ enim omnes rejectæ, explosæq; sunt, & severitate moris, religionisq; sanctitate urbibus ejectæ, quocirca supervacaneum omnino esset: de statuendis theatris plura dicere, cùm vetera spectacula diruantur, & no, a neutiquam ædificentur.

Loci surdi. *Dissonantes.* *Circumsonantes.* *Resonantes.* *Consonantes.* *Theatri locus* *Orchestra præstantior locus in theatro.* *Scenarū tria genera.* *Tragicum.* *Comicum.* *Satyricum.* *Parietes in theatro.* *Vox clarior auditu reddenda.* *Fabula comica rejecta.*

DE

De Bibliotheca.

Tit. XV.

Bibliotheca salubri, ac quieto loco constituenda est. Nec permittendum erit, ut cives nostri tanto munere fraudentur. Nam si palæstra quæ corpus adjuvat, tantaq; impensa in plerisq; urbibus statuitur, quanto magis bibliotheca ornanda erit? quæ pabulũ mentis benè institutæ est, & exercitatio animi ingenui. Et si certaminum victores magnos honores meruerũt, ut in conventu stantes, palma & corona decorarentur, & redeuntes in propiã patriam quasi victoriã triumphantes, quadrigis inveherentur, & veste publica, perpetuoque victu alerentur: quando magis efferendi sunt viri doctissimi, qui disciplina & moribus Rempubl. adjuvant, & scriptis suis ea omnia memoriæ commendant, quæ posteris seculis profutura sint? Bibliothecæ locus eligatur qui ad orientẽ spectet, acies namq; oculorũ matutinum lumen postulat. Nam si ad meridiẽ vel occidentem spectaret, venti qui locum perflant, humido pallore librorum volumina corrumperent, tineasq; procrearent, quibus libri exeduntur, corrumpunturque. Poliantur parietes opere tectorio, adornenturq; viridi calore: viridia enim omnia oculis prosunt, acremq; aciem reddunt. Laudantur summopere Attalici Reges, qui studio disciplinarũ inducti, nobilem bibliothecam Pergami ad communem civium peregrinorumq; utilitatem, ac delectationem instituerunt. Hanc Pergamenã bibliothecam Plutarchus in M. Antonii vita scribit largitum fuisse Antoniũ Cleopatræ, in qua ducenta librorum milia fuerant, testemq; Calvisium Octavii amicũ inducit. Sic & Ptolemæus Ægypti Rex eodem studio ac cupiditate pellectus, longe majore impensa ac diligentia Alexandriæ bibliothecam consummavit, in qua quadraginta milia librorũ volumina fuisse memorantur: hi omnes libri fortuito incendio perierunt in prælio Cæsaris contra Achillam regiæ militiæ præfectum. Nam cùm regia classis fortè subducta juberetur incendi, ea flamma urbis partem invasit, & ædes in quibus libri reconditi erant, omni ex parte exussit: quo quidẽ

Bibliotheca laus per comparationem.

Victores certaminum.

Bibliotheca locus idoneus.

Viridis color oculorum acuat aciem.

Pergamena bibliotheca.

Ptolomaeus.

Alexandria bibliotheca incensa.

incendio

incendio miserandam jacturam disciplinæ omnium bonarum artium fecerunt. Certatim siquidem scriptores omnium gentium, omniumq; terrarum illuc volumina sua deferebant, quasi in theatrum palæstramq; sapientiæ ac doctrinæ. Eo namq; loci Musis & Apollini ludi celebrabantur, in quibus magnis muneribus propositis, Poëtæ, Oratores, ac Philosophi seorsum inter se certabant, & victores præmia & honores secũdo penè totius orbis terrarũ rumore accipiebant, eorumq; volumina ac scripta bibliothecæ inserebantur. Quod quidem studium ita animum juvenum incendebat, ut nemo satis sibi eruditus videretur, nisi in his certaminibus laudem meruisset. habuerunt & Romani plures bibliothecas, cum publicas, tum privatas: sed diuturnitate temporis, & bellorum tempestate omnes perierunt: quarũ si qua vestigia extarent, magnis nos laboribus liberarent, & obscuriores literarum tenebras lumine vetustatis illustrarent.

Musarum & Apollinis ludi.

Romanorum Bibliotheca.

DE ÆDIBVS SACRIS,

TIT. XIV.

Diligentia magna in arearum divisione utendũ erit, ut ædes sacræ oportunis locis ædificentur: qua quidem in re in primis cogitandum est, sacrarum ædium alias commoditati civiũ accommodatas esse, alias eorum duntaxat, qui sacris initiati religioniq; addicti, cõtemplationi divinorũ inserviunt, contemptis omnibus rebus humanis. Ejusmodi ædes solitudinem exigunt, & locum quietum ab omni multitidinis convitio, civiliq; tumultu. Ideo semovendæ sunt ab hominum cœtu, & ab aspectu privatarum ædium, & vel in pomœrio ædificandæ, vel extra mœnia. Illæ autem quæ ad communem usum constituuntur, aream habere debent vel non longè à foro, vel in magna vicinorum frequentia: quò facilè illuc cives quotidie pervenire possint, & fœminæ pueriq; honesto aditu accedere. Ædem quam Basilicam appellant, cui civitatis Pontifex præest, loco edito in medio urbis omnes architecti ædificandam censent, ut ex ea maxima mœnium pars conspiciatur. In ejus namque tutela civitas omnis esse videtur, & illuc omnes

Ædium sacrarum ædificatio.

Cœnobia.

Templa publica.

Basilica.

omnes diebus sacris confluunt quasi ad spectaculū divinarum maximarumq; rerum. His editis excelsisque locis antiqua superstitione veteres, Jovis, Junonis, & Minervæ ædes statuebant ingenti atq; admirabili & pene innumerabili impensa. Triplex ratio sacrarū ædium fuit apud veteres. Prima Doricorū exemplo, secunda Corinthiorum, tertia Jonicorum. Ædes Doricę sine delitiis erant, & severitatem magnam habebant, cum magnificentia, & pompa: hoc exemplo penè omnes nationes Minervæ, Marti, & Herculi ædes faciebant, arbitrantes virtutum numina sola severitate & gravitate venerari. Corinthiæ autem contra affluebant delitiis, foliis floribusq; ornabantur, & graciliore quadam severitate decorabantur. Hac specie Veneri, Floræ, Proserpinæ & fonti decorē augebant, & qui arbitrarentur hęc numina his delitiis propitiari. Jonicæ verò ædes ratione quadā mediocritatis cōstituebantur, à severo enim more Doricorum, & temeritate Corinthiorum temperabatur, qua facilè Junoni, Dianæ, & Libero patri ædes statuebant, præscferentes mediocritatem his diis gratissimam esse. Hæc antiquarū rationum memoria nostro quoq; tēpore in ædificandis variis ędibus sacris non erit omnino inutilis. Sed & alia quædam generalia præcepta traduntur, non contemnenda; ut sic distribuatur ædis longitudo, ut latitudo sit ejus dimidia pars, fitq; ædes quadrifariam partita. Sinistra ad orientem spectet, dextera ad occasum: antiqua ad meridiem, postica ad Septentrionem. Aræ, quoad fieri potest, ad Orientem spectent, ut supplicantes sacrificantesq; exorientia simulachra videantur spectare: sed si loci natura id minus pateretur, videndum erit ut aræ majorem partem templi conspiciant. Si secundum flumina ædes sint, ripas spectare debent aræ. Si verò secundum publicas vias, ita sunt in conspectu constituendæ, ut eas prætereuntes intueri possint, & simulachra venerari ac salutare.

Aedium sacrarum triplex ratio.

Dorica ædes.

Corinthia.

Ionica ædes

Aedis sacræ latitudo longitudinis dimidium esse debet.

Aræ versus orientem.

Si singula quæq; publica privataq; opera, quæ intra mœnia fiunt, describere aut metiri vellem, nimis fortasse viderer, modumq; volumen egrederetur, idcirco finē huic libro præscribere destinavi. Nam si architectos adhibebunt (ut superius dixi) qui fabricæ præsint, omnia

Architecti consulendi.

emendatè

emendatè ædificabunt, nec indigebunt scriptis præceptis, cum ædificandi ratio vivum potius præceptorem exigat, quàm mortuũ ratiocinatorem. Est & præterea verum quod vulgo dici solet *longè melius in propria area indoctum Dominum, quàm doctissimum architectum in aliena ædificare.* Diligentia enim & diuturna cogitatio domini solertiam doctrinamq; artificis superat.

Parasceve ad sequentem librum.

Octo superioribus libris studia pacis (quo ad potui) complexus sum. In sequenti autẽ de his rebus quæ ad difficillima bellorum tempora spectant tractabo: Ut enim malus gubernator haberetur, qui navim tranquillo tempore optimè gubernaret, reflantibus verò ventis negligeret: & ut minus diligens medicus haberetur, qui præcepta secundæ valetudinis traderet, adversæ autem relinqueret: sic & siquis instituta pacis præscriberet, & ea quæ ad bellum spectant omitteret. Igitur ne pars hæc necessaria admodum & perdifficilis inchoato operi desit, eam breviter transcurrere festinabo.

PROOEMIUM LIBRI NONI DE INSTITUTIONE REIPUB. AD SIXTUM QUARTUM Pontificem maximum.

OMnibus ex virtutibus tuis, quæ quidem plurimæ sunt, ac penè divinæ, Sixte pater clementissime, nulla gratior nullaq; admirabilior mortalibus videtur esse liberalitate ac beneficentia, qua reliquos omnes homines adeò antecellis, ut tibi soli similis esse videaris. Tribuis namq; quotidie ita multa his quos charos habes, quosq; bene de te deq; hominũ genere meritos cernis, ut beatiores interdum iudicẽtur illi, qui tua fruuntur liberalitate, quàm tu ipse, qui tam multa tamq; magna elargiri potes. Et profectò nihil hominis natura melius habere potest, quàm ut velit, nec fortuna ipsa maius, quam ut possit plurimis commodare. Sed cùm singulorũ opes tenues plerisq; sint, ut si maximè etiam cupiant, nequeant bene merentibus liberales esse, aut parem gratiam habere, soli Reges ac Principes largi, benefici ac magnanimi esse possunt,

Hominis natura vel fortuna potest longioribus uti.

sunt, quibus virtutibus cùm præstant, iure optimo qui imperant digni sunt. Cùm verò carent reliquis hominibus pares fiunt, cum non intelligant, quibus bonis cæteris mortalibus præferendi sunt. Chilo Lacedæmonius (qui unus è septem Græciæ sapientibus fuit) virtutibus penè omnibus affluebat, nulla tamen magis gloriabatur, quàm benignitate ac liberalitate. Proinde cum iam senio affectus esset, sæpenumero gloriabundus dicere solebat, nihil se in omni vita ingratè unquam egisse. Magnam liberalitatis laudem apud antiquissimos assecutus est Etheocles, natusq; putabatur ad benignitatem ac largitatem: is hunc affectum non modo pro virtute, sed pro divino quodam numine habuit. Nam primus omnium Gratias deas esse dixit, eisq; templum miro decore erexit, sacrificiumq; magnis largitionib. instituit. Fuit enim Etheocles Orchomeniorum Rex opulentissimus, nam Orchomenon quondã urbs Beotiæ tanta potentia extitit, ut à Thebanis tributa acciperet, & Homerus pares divitias Orchomeniorum, & Thebanorum facit. Hæc de libertate hoc loco dixi, quia in sequenti volumine de bello scripturus sum. Nullaq; virtus duces, Imperatoresq; exercituũ magis commendat, quàm liberalitas, qua quidem milites suos firmos in officio perpetuo servant, & inimicos benignitatis spe semper sibi alliciunt. Tu tamen Pontifex maxime, his præceptis non eges, studia namq; tua pacis sunt nihilq; magis efficis, quam ut universa Italia in pace degat, si qui tamen novarum rerum cupidi, aliquod conflarent incendium, eos comprimis, studiosis pacis faves, oppressis ades, res difficillimas cõponis, illis autẽ qui contumaces sunt, quiq; minus dicto auscultant, minaris arma, atq; inimicitias, exercitumq; quem expeditissimum habes, in eos paras, qua formid ne coerciti omnes Itali pace atq; ocio fruuntur. Hoc consilio quondam usi sunt Colophonii ut pacatam tenerent Ioniam, & universam Græciam. Præstant enim equestribus copiis, & ubi inter aliquos bellum oriebatur, Oratores de pace agenda mittebant: quã si minus assequebantur, equitatus auxilio bellũ dirimebant. Vnde inter Græcos ortum est proverbium, Colophonem addidit, cum significare volebant extremam manum operi impositam esse, quod quidem etiã Latini veteres usurparunt, & Colophonẽ pro finito aliquando posuerunt, ut Festus etiã Pompeius de verborum significatione meminit.

Chilo.

Etheocles gratiis primus sacrificavit.

Orchomenon.

Liberalitas Principum.

Pontificis authoritas.

Cleophonem addere.

DE BELLI RATIONE ET CONSILIO, periculosum in Repub. esse, se belli authorem polliceri. Sitne decernendum bellum propagandi imperii gratia. Moderandam esse cupiditatem vincendi: fallacem esse belli fortunam.

TIT. PRIMUS.

Cicero in offi. BELLUM pacis tantùm gratia suscipiendum est ab his qui Reipub. præsunt. Idcirco feciali Populi Romani (ut ait Cicero officiorum libro primo) nullum *Bellum iustũ.* bellum justum dicebatur, nisi quod pro rebus injustè ablatis repetundis gerebatur, aut quod ante pater patratus denunciabat, indicebatque. Cujus rei formam priscis verbis & eleganti admodum oratione describit *Gellius ca. 4. lib. 16.* Aulus Gellius: quam quidem consulto in præsentia præterire decrevi, cùm quòd ejus libri in manibus sunt, & facilè quisq; lectitare poterit, tum quòd jam diu exolevit, & à cõsuetudine nostri temporis aliena est. *Vim vi repellere naturale.* Propulsandi belli ratio latè patet. Natura enim hoc beluis ac feris præscribit, quod ratio doctis hominibus persuadet, necessitas aũt indoctos compellit, ut se suaq; tueantur, & omnem vim quacumq; ope consilióve possint, à corpore, à vita, à fortunis propulsent. Videndum tamen est ne desidia ignaviáve nostra vagos homines ad injuriã invitet. Fit enim sæpenumero, ut opportunitas, & manifestæ prædæ spes animos avidiores reddat, & *Copia militares in pace.* manus ad rapinã promptiores efficiat: quocirca copiæ etiam in pace habendæ sunt, non quibus bellum inferre possumus (nam res nimii impendii, nimiiq; laboris esset) sed quibus fines nostros ab incursionibus ac latrociniis tueri valeamus: vel ubi major vis impulerit, tali auxilio nostris hominibus occasio detur, ut pecora deducant, suaq; omnia ex agris in oppida conferant, & qui lignatum, pabulatum, aquatúmve progressi essent, intra *Primi impetus belli.* munimenta se recipiant. Est enim res non parva primos belli impetus sustinere, & quasi acuti gladii aciem ludificare. Improvisus namq; ille terror mentem hominibus consiliumque eripit, & membra omni ex parte debilitat. Majora sibi quisque fingit, quæ ignorat. Et primus

primis pugnæ congressus difficilis semper habitus est: vera namque est illa Scipionis sententia, *plus animi esse inferenti periculum: quàm propulsanti* At postquam ad arma conclamatum est, domumque reditio ex agris facta, convenit ordo militaris: vigiliæ stationesque disponuntur: quisque animum colligit, hostem cernit, nec tumultuario prælio aut agminibus decernit, sed ordine, atque acie disposita pugnandum censet, Tunc ea quæ pavor majora fingebat; ratio longè minora esse docet, & sibi quisque præscribit quid facto opus est. Nec improvisi pereunt, verùm in dies magis magisque confirmantur. Hoc igitur pacto victoria plerumque potiuntur, qui injuria affecti sunt, hostesq; ulciscuntur & patriam ab omni servitutis jugo vendicant. Inferendi verò belli ratio longè magis augusta est, & consilio majore indiget. Nec satis est considerare nos pro rebus juste repetundis certare, justumq; bellum indici posse: sed videndum est quantæ vires nostræ sint, quantæq; adversariorum, quales milites, qui socii, qui vectigales, quo etiã studio in nos animati, quanti sint pecunia. Nam tributa privatis imperate odiosum est, & quamprimum invidiam civium facit. Est quoque cogitandum quib. munimentis urbs valida sit, quibusque commeatibus firmata, quo præsidio oppida castellaque ditionis nostræ teneantur, quibusque machinis armamentarium abundet. Hæc & similia multa volutanda sunt, quæ tum vel maximè dignoscuntur, cùm portis clausis hostis à mœnibus, fundis, sagittis tormentisque lapidum arcetur ac propellitur.

Scipionis sententia.

Belli inferendi ratio.

Urbis munimenta ponderanda.

Consilium, virtus, & scientia rei militaris in bello adjuvant, sed fortuna plurimum præstat: quocirca vera esse cernitur sententia illa Hannibalis ad Scipionem, cũ ait: *Nunquam minus eventus rerum respondere quàm in bello*: ideoque meliorem tutioremque esse certam pacem, quàm speratam victoriam. Quid quod multitudini credendum est, cujus fides semper ex fortuna pendet: & hominibus plerumque mistis ex varia gentium colluvione, quos nulla patriæ pietas, nullus Dei metus nulla religio retinet, sed sola stipendji mercenaria? Omnis inferendi belli consultatio (tametsi plurima,

Belli adjuncta.

Hannibalis sententia.

Multitudinis fides.

Difficile de bello inferendo cōsultare. suppetant quæ usui sunt (in libera civitate periculosa est. Cùm enim res ad Senatum refertur, non omnes in unam sententiam veniunt, sed alii veritatem sequūtur, quæ (ut Plato in legibus scribit) *res præclara est, verùm non facilè persuaderi potest.* Alii autem auram popularē captant, & vulgi rumorem hauriunt, in eamq; partem ruunt, in quam populus aspirat, hi plerumque fal unt-

Voluntas vulgi varia & inconstans. ur. Nihil enim rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm voluntas sensusque civium, qui nō modo improb e (ut ait Cicero) irascuntur, sed etiam in rite factis sæpe fastidiunt, & ubi ea quæ fore arbitrati sunt, minus succedunt, auctoribus sententiæ quam paulò antè probaverant, succensent, seseque ab illis illusos clamitant, quasi illi fortunam populi in consilio habere potuerint: vel alius in alium culpam refert, ut in adver-

Conspirationes. sis rebus fieri solet. Hinc conspirationes, simultates, invidiæque oriuntur, quæ nihil aliud quàm ultionis tempus expectant. Ideo prudens vir plurimum cogitabit, antequam inferendi belli manifestam sententiam dicat, ne tale onus cervicibus suis imponat, sub quod decidat. Nam ubi occasio vindictę appetit, ut quisque acerbissimè crudelissimeque in authorem belli oblatrat, ita quam maximè collaudatur. Atqui ipse durioris sententiæ author neutiquam si aliter acciderit sibi indulgeri putat. Idcirco timore perteritus, vel novis re-

Labienus. Cingulum oppidum. bus studet, vel in malo consilio perseverat. Labienus vir fortunatus, ac dives, qui Cingulum oppidum in agro Piceno sua pecunia exædificavit, Pompejanis partes nimia aviditate secutus est: proinde veniam gratiamq; nequaquam à victore etiam clementissimo spera-

Cæsar de bello Gal. lib. 1. Iuba. re poterat. Nam cum de pace inter Cęsaris & Pompeji milites ageretur exclamavit: *Desinite de compositione loqui. Nam vobis nisi Cæsaris capite delato pax nulla esse poterit.* Juba quoq; Numidarum Rex, & Petrejus reparati rursus in Cæsarem belli authores, postremò victi, & extrusi ab omnibus civitatibus, desperata omni salute, ut

Petreius. per virtutem saltem cecidisse viderentur, ferro inter se pugnarunt: verum imbecillior Petrejus à Rege trajectus periit. Juba cum conaretur gladio sibi ipsi vim afferre, nec posset, servum suum exoravit, ut se interficeret.

Liceret

Liceret id de Catone dicere, qui seipsum ferro transfegit, & cùm nõ statim mors sequeretur, obluctatione ex suspicione à familiaribus cognitia, passus vulnus à medico obligari, perinde per speciem somni hominib. remotis, exulcerata rursus recenti plaga crudelissime suis manib. præstanti ac forti animo se interemit. Sed anteactæ vitæ severitas, morumq; gravitas facilè ostendunt eum non veniæ (quàm facilè impetrasset) desperatione id egisse, sed ne patriæ libertatem unius civis dominatu oppressam cerneret. Hanc igitur partem ex Laberii sententia concludendam censeo, qui ait: *Ita cum inimico agendum esse, ut cogitemus eum aliquando nobis amicum fieri posse.* Inter complures Scipionis virtutes Titus Liu. li.24 secundi belli Punici hanc vel præcipuè laudat, asserens tantam in eo comitatem, ingeniiq; dexteritatem fuisse, ut non modo Siphacem barbarum, insuetumque Rom. morib. sed Hasdrubalem hostẽ ipsum infestissimũ facundæ alloquendo sibi conciliaret. Hæc si in adversis sæpe accidunt, in quib civiũ mentes labiles fluxæq; sunt; quid in ꝓsperis, cum omnia secunda lętaq; succedunt, & in dies meliora speramus? Ecce invidia obrepit, & ubi fortuna favet livor pessundat. Nam qui gloria nequaq̃ Principib. pares esse possunt, calumnia & odio insultãt. Testis sit Coriolanus, qui ob rem bene gestam miseri indignique exilii pœnas tulit. Testis quoque apud Athenienses Themistocles eodem fere tempore, ut refert Cicero de claris Oratoribus qui Brutus inscribitur, non longè à principio, libro quarto his verbis: *Bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodẽ tempore quo Persarum bellum fuit, similisq; fortuna clarorum virorum. Siquidem uterque cùm civis egregius fuisset populi ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit, conatumq; iracundiæ sua morte sedavit.* Quid de Scipione dicam, cui virtus gloriam, gloria autem tot æmulos peperit, ut servatæ restitutæque patriæ, & propagati etiam populi Romani pœnas lucrit. Audi victum ab eo Hannibalem, quàm de civium suorum invidia conquerabatur, cùm frendens gemensque, ac vix lachrymis temperans, Carthaginensium legatis (qui eum edicto in Aphricam revocabant) responsum afferret, *Vicit Hanibalem*

Cato sibi manus inferans.

Laberii sententia.

Scipionis mira comitas & ingenii dexteritas.

Coriolanus.

Temisthocles.

Scipio.

Hannibalis querela de civium suorum invidia.

non Romanus populus toties cæsus fugatusq́, sed Senatus Carthaginensis obtrectatione atque invidia: neque hac deformitate reditus mei tam Proconsul Scipio exultabit, atque efferet se, quàm Hanno, qui domum nostram quando aliare non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Vicit Julius. Cæsar Gallias, ultus urbis antiquum incendium, & complures recentes injurias, animum tamen æmulorum suorum subigere nequivit. Nunquam enim impetrare potuit, ut ex literis quibus triumphum sibi decerni expectabat, ad Senatum referretur & dum Lentulus consul se non defuturum Reipub. polliceretur, dummodo audacter ac fortiter sententias in Cæsarem dicere velint. Dum Pompejus ipse inimicitias ejus suscipit, quod dignitate neminem secum exæquari velit, Cæsar universum terrarum orbem miscet, imperioq́; patriæ, & omnium gentium potitur, non sine magna ac miserabili inimicorum ac civium strage.

Iul. Cæsar.

Pompeius.

Sed ne multus in exemplis recensendis sim, hoc statuendum arbitror, nihil periculosius esse in libera civitate, quàm se authorem belli polliceri: quod quidem etiam mihi facere videtur, qui apertè in Senatu sententiam dicunt, bellum esse suscipiendum. Solon sapientissimus quidem habitus est: is tamen ne liberè quidē sententiam diceret, bellum adversus Megarēses prorepetenda Salamine decernendum esse, subitam insaniam simulavit, deformique habitu vecordium more, Athenienses in certamen allexit: verùm succedente fortunā cùm Salamine potiti essent, omnes consilium laudaverunt. Solon autem simulatæ dementiæ clypeo se protexerat, ut si res minus ex sententia succederet, dictorum factorumque veniam consequeretur. Solet etiam plerumque in disceptationem cadere, sitne decernendum bellum propagandi imperii gratia, ubi aliqua vincendi occasio ostendatur. Hoc qui affirmant esse agendum, sententiam illam tragicam Euripidis usurpant: *Si ius violandum est, regni gratia violandum est: cæteris in rebus pietatem colas* Laudantq́; summopere leges Lacedæmoniorum, quòd ad imperandum statutæ esse videantur, dicuntq́; plurimas civitates bello non modo incolumes evasisse, verùm illustratas, auctasq́; esse. At ubi quieve

Authorem se belli polliceri periculosissimum.

Solon insaniam simulat.

Cic. li. 1. officiorum: Decernendum ne sit augendi imperii gratia.

Lacedæmoniorum leges.

quieverunt in pace & ocio, rubiginem, sicut ferrum cõtraxisse, & parvo tempore obscuras esse factas, atque ignavia periisse. Parthos etiam efferunt laude, quòd cum per desidiam Macedonum servi essent, virtute & armis eorum domini evaserint. Qui verò quietem & pacem laudant, & quemque contentum esse debere suis finibus præcipiunt, multas nobiles atque opulentissimas urbes bello eversas referunt, plerasque autem pace & ocio servatas. Pacis studia magis admirantur, in quibus bonarum artium disciplinæ, & veræ virtutes quasi theatrum laudis inveniunt, quàm belli, cùm furor dominatur, & de strage ac sanguine triũphus ducitur. Hæc & similia argumenta in utramq; partem afferunt juvenes apud Sophistas cùm declamationibus exercentur. Magna est gloria rei militaris, & haud scio an omnium maxima, & negare nemo potest, summa quæve imperia bello & armis quæsita esse, jacerentque in tenebris nomina nobilium fere omnium civitatum, nisi rerum gestarum splendore illustrarentur. Nec tantam laudem consecuta est urbs Athenarum, quæ mater omnium disciplinarum vocari meruit, quantam Roma ipsa, quæ sedes imperii totius orbis terrarum fuisse cernitur, quãvis neutra expers alterius laudis esse voluerit. Nam Roma omnium bonarum artium studiis claruit, & Athenæ belli gloria non caruerunt, utraque enim civitas armatam, inermemque Minervam coluit. Nos tamen pacis artes magis sequimur: ejusdem erudiri vel maximè civem nostrum cupimus, quando securius tutiusque ad animi tranquillitatem ducunt, & eam scribimus Rempublicam quæ viam fœlicitatis affectat. Igitur contenti finibus nostris bellum non nisi necessarium agimus: vel si eos uspiam egredimur, finem quamprimum imperãdi cupiditati præscribimus, quod quidem comprobasse videtur etiam armatus Hannibal cùm ad Scipionem ait: *Optimum enim fuerat eam patribus nostris mentem datam à diis esse ut vos Italia, nos Aphrica imperio contenti essemus.* Sed præterita magis reprehendi possunt quàm corrigi. Ductus belli pœnitentia videtur Hanibal post victoriam tot annorum, profligato cæsoque toties exercitu Romano, interemptisque consulibus, & victa penè

Parthi. *Pacis studiũ.* *Gloria rei militaris.* *Athenarum urbs.* *Roma.* *Pacis artes magis exercendæ.* *Hanibalis dictum.* *Moderandã esse imperandi cupiditatẽ.*

universa Italia, quibus rebus id consecutus est omnium judicio præferretur ducibus Imperatoribusq; omnibus externarum gentium. Quid alii efficere debent, ad quos vel nulla vel exigua admodum militaris gloria pervenit? Sed inanis laudis studium & cæca regnandi cupiditas homines plerumque rapit, ut nullis finibus contenti sint, nulloque pacis munere oblectentur. Scytharum legatos sic locutos ad Alexandrum Regem refert Curtius: *Si dii habitum corporis tui, aviditati animi parem esse voluissent, orbis te non caperet altera manu Orientem, altera Occidentem contingeres: & hoc assecutus scire velles ubi tanti numinis fulgor conderetur, sic quoq; concupiscis quod non capitur, ab Europa petis Asiam, ex Asia transis in Europam. Deinde si humanum genus omne superaveris, cum silvis, & nubibus, & fluminibus, ferisque ac bestiis gesturus es bellum, quid? tu ignoras arbores magnas diu crescere, una tamen hora extirpari? Stultus est qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur, vide ne dum ad cacumen pervenire contendis, cum ipsis ramis quos comprehenderis decidas. Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit: ferrum rubigo consumit: nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido.* Præclara mihi videtur hæc sententia Scythica, quæ moderandas esse cupiditates admonet, & conditionem humanam edocet.

Scytharum legati ad Alexandrum.

Cyneas quoque Thessalus vir admirabili memoria, & eloquio tali, ut Demosthenis auditor fuisse liquido dignoscatur, cùm Pyrrhum Regem nimis incitatum in bellum Italicum cerneret, jocundè eum rogavit: *Victis Romanis quid agemus? Vincemus* (inquit Pyrrhus) *Siciliam. Et rursus ea victa quid? A Libya & Carthagine* (Pyrrhus ait) *quis abstineat? Deinceps* (ait Cyneas) *his victis eritne finis militiæ nostræ: Hic* (Rex ait) *nequaquam, sed Macedoniam, Græciam, & reliquas mundi partes cum hac potentia facilè superabimus.* Tum Cyneas: *sed subactis omnibus quid acturi sumus? Pyrrhus ridens, ocium agemus, ait, & suavissimis sermonibus, atque lætitia fruemur. Adest nobis Pyrrhe acervus ingens* (ait Cyneas) *eorum omnium ad quæ per cædem ac sanguinem nos ducis, fruamur ergo præsentibus.* Hæc documenta Regem ab incepto non revocaverunt, sed stimulos potius iracun-

Cynea dictū in Pyrrhum.

diæ addiderunt. Nec admirandum est quòd sapientis amici dictis non auscultaverit, cum domesticorum exemplorum, & fortunæ quam bimulus sustinuerat, immemor fuerit. Patruus namque ejus Alexander, cum nimis avide Italiæ regnum affectaret, in Brutiis interemptus est, pater autem Aeacidas Epiri Rex, assiduis adversus Macedonas bellis fatigato populo, regno pulsus est, secumque exilii comitem hunc infantem filium habuit, qui annum undecimum agens post parentis obitum, ab Epirotis odio in misericordiam converso, revocatus est in regnum, & dum sub tutoribus & authoribus fuit quietè vixit: cùm verò adolevisset, nullo exemplo retentus est quin fortunam experiretur: quam primò secundam invenit. Pugnavit namque fœliciter contra finitimos: quo successu elatus, Tarentinis, Lucanis, Samnitibusque contra Romanos in auxilium venit, & Valerium Levinum consulem insueto elephantorum terrore superavit, rursusque Romanum exercitum fudit. Deinde Rex Siciliæ factus est, cùm insula omnis Carthaginensium bello vexaretur: quibus ejectis quasi diuturnum imperium nactus esset, Heleno filio Siciliæ, Alexandro autem Italiæ regnum destinavit: reversusque in Epirum Macedoniam occupat, Antigono Rege expulso: nec contentus tanto successu, Græciæ Asiæque regna meditatur. Spartanos aliis bellis intentos primò aggreditur, sed mulieris virtute repulsus, filium Ptolemæum & magnam exercitus partem amisit, inde Argos concessit, ubi dum Antigonum in urbe obsessum expugnare conatur, saxo è muro à muliercula quadam ictus periit, caputque ejus Antigono oblatum est. Et hunc exitum habuit Pyrrhus, Regum omnium virtute & moribus præstantissimus: in quo dum nimia imperii aviditate urgeretur, utriusq; fortunæ ludibria cernuntur. Nam sicut antea rebus omnibus ultra vota fluentibus admirabilis videbatur, ita paulò pòst amisso Italiæ Siciliæque regno, & naufragio, cæde, turpiq; fuga pressus, contéptui habitus est, adeò ut mors illa non modò opportuna sibi, sed optanda fuisse videatur. Omiseram conditionem humanã, &

Pyrrhus Alexandri Patruus.

Pyrrhi felices successus.

Pyrrhus à muliere peremtus.

fallacem mortalium spem? Quid tanta aviditate rapimur, cùm cernamus nostra omnia mutabilia & caduca esse, & præter virtutem nihil esse optandum? Quid urbis eversiones, quid imperia nobis addunt, nisi ut sollicitì anxiiq; vivamus? Vera namque est illa Juliani Cæsaris sententia, cum principio imperii sui Gallico tumultu præmeretur, qui ait: *Nihil se amplius assecutum esse propter Cæsaris dignitatem, nisi quòd occupatus viveret.*

Juliani Cæsaris sententia.

DE CONSULIBUS, IMPERATORIBUSVE in bello deligendis, quibus virtutibus, atque artibus abundare debent. De eorum officio, de officio militum. Præcepta frugalitatis, & prudentiæ. Imperatores ingenii magis quam virium munera præstare oportere.

TIT. II.

In bello suscipiendo quæ præmeditanda.

SI verò bellum suscipiendum est, in primis cogitandum erit, cui habenas imperii permittamus. Diximus enim supra ubi de origine magistratuum tractavimus, duos singulis annis consules esse deligendos, quorum alter urbanam, alter militarem curam agat. Vidêdum tamen est, ne non satis hoc sit ubi difficiliora tempora occurrant: non enim semper viri idonei magistratibus præferuntur, & mediocres in pace & ocio tolerãdi sunt, in bello autem & tumultu periculosi essent. Atqui si rectè judicare volumus, nihil rarius aut difficilius optimo Imperatore inveniri potest. Philippus Macedo admirari se ajebat, quòd Athenienses singulis annis novos Imperatores eligerent, cùm ipse in omni vita non nisi unum ducem bonum Parmeniona invenisset. Et cùm de Homeri versibus certamen esset, quisnam omnium elegantissimus haberetur, cum plærulit qui de Agamemnone est ad hanc ferme sententiam.

Imperator.

Philippus Macedo.

Homeri versus sententia.

Hic utrumq; fuit, bonus & Rex, miles & acer.

Parmenion.

Quasi manus & mens in duce necessaria sint, consilium & robur, quæ duo in Parmenione vel plæcipua extiterant. Nam manu strenuus, & prudentia præstantissimus habitus est: quin etiam septuaginta annos natus, juvenis, ducis, & egregii militis munera sæpe implebat,

plebat quem dicunt scriptores multa sine Rege Alexā-dro prosperè egisse. Cicero in summo Imperatore quatuor res inesse oportere existimat. *scientiā rei militaris, virtutem, authoritatem, fœlicitatem*: & deinde addit: *Virtutes Imperatoria sunt, labor in negociis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo.* Et rursus: *Quanta innocentia debent esse Imperatores, quanta in rebus omnibus temperantia, quanta fœlicitate, quanto ingenio, quanta humanitate?* His postremus virtutibus præcipuè laudatur Hiero Syracusanus, qui facilitate, ingenio, probitate, & modestia sua cō sentiente omnium civitatum favore, dux primò adversus Carthaginenses, & paulò pòst Rex creatus est. Hæ.n. virtutes secundas res ornant, oēs namque mortales sciunt fortunam non in nostra esse potestate, sed à Deo petendam: virtutem verò & sapientiam à nobis ipsis esse sumendam. Cambyses (ut refert Xenophon) Cyrum filium monebat belli ducem æstate præter cæteros milites solem ac pulverē ferre oportere, hyeme autem imbrem ac frigora. In laboribus ac periculis semper adesse, quando non æque graves labores duci sint, atq; gregario militi. Metiri .n. animo qui imperat debet famē, ac gloriam rerum gestarum longè plurimum ad se pertinere. Clitus qui Philippi Macedonis, & Alexandri deinde militiam non mediocri laude secutus est, militū vices dolebat, quòd cùm laborum & functionum omniū Imperatorum socii essent, non tamen ad pacem, laudem, ac gloriam proveherentur: unde in convivio non sine molestia Euripidis versus retulit, quib. significabatur malè instituisse Græcos, qui in trophæis Regum duntaxat nomina inscriberent, militum autem tacerent, quorum sanguine parta gloria eis interciperetur. Hunc errorem quondam emendare conati sunt Lacedæmonii. Nam cùm Pausanias illustri victoria Persas superasset, duce interempto, & ex præda aureum tripodem Delphis dicasset, epigrammate ad hanc sententiam inscripto,

Virtutes Imperatoria. *Imperatoris ornamenta Cic. pro lege Manilia.* *Hiero Syracusanus.* *Cambyses.* *Clitus.* *Militum gloria neglecta.* *Pausanias. Apollinis tripod. inscriptio*

> *Sub ductu Pausania Barbari apud Plateam deleti sunt*
> *Eiusque victoria hoc donum Apollini datum.*

Hos versus incidi passi sunt: addiderunt tamē nomina

earum civitatum quarum auxilio Persæ victi fuerant, ne multorum populorum laudem duci suo adscriberent, reliquos autem omnes gloria fraudarent. Sunt & aliæ Imperatoriæ virtutes penè innumerabiles, quæ ab illis censentur, qui de re militari scripserunt. Paternus Jureconsultus retulit, officium ejus qui exercitui præest esse milites in castris retinere, parcissimeque alicui commeatum dare, ut semper omnes adessent, & non modo in dies, verum in horas ad pugnam essent parati. In militem qui ad diem commeatus non venerit, jure Romano per vim statuendum est ac si emansisset, vel deseruisset, facta prius copia dicendi, ne forte casibus quibusdam detentus sit, propter quos venia dignus videatur. Expedit etiam eodem jure ei qui armato imperat, juvenes ad exercitationem producere, vigilias interdum circuire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, mensuræ fraudem coërcere, delicta castigare, principiis frequentes adesse, militum querelas audire, & valetudinarios inspicere. Pœna militum (ut Modestinus scribit) hujusmodi est, castigatio, pecuniaria multa, munerum interdictio, militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio, que est cùm quis propter delictum sacramento solvitur: nam honesta habetur missio, que militiæ tempore impleto datur, sicut causaria, cùm quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renunciatur. Coërcendi sunt milites qui delinquunt, & legum formidine cohibendi, ut emansores, qui diu vagantur, deinde ad castra revertuntur. Et desertores, qui ad prolixum tempus evagantur, postremò reducuntur. Miles qui prior in acie fugam fecerit, in exemplum aliorum capite puniendus: sic & qui bello rem prohibitam à duce egerit, aut mandata non servaverit, etiam si rem benè gesserit. Qua in re perpetuis seculis laudatur Manlius Torquatus, qui filium securi percuti jussit, quòd contra ejus imperium pugnaverat, tametsi viriliter pro Rep. dimicasset. Miles turbator pacis capite etiam puniatur. Arma abalienasse, grave crimen est: que culpa (ut Paulo Jureconsulto placet) desertioni exequatur. Hæ leges, & complures aliæ præscribẽdæ sunt, de expeditione ducum, Imperatorumq; nutu.

Paternus Iuris Cons. *Officium Imperat.* *Milites infrequentiæ notantur.* *Pœna militũ* *Fuga pœna.* *Manlius Torquatus.*

Sed

Sed hoc in primis persuadere debent, frustra se aliis disciplinam dare, nisi ipsi observent. Proderunt namque longè magis vitæ exemplo, quàm morum censura, aut aliquo sævitiæ genere. Cyrum inducit Xenophon concionem habentem, his penè verbis. *Præcipuum Principis opus est, sese virum bonum præbere, ac etiam curare, ut qui ejus imperio parent quam optimi evadant.* Munus autem militis est imperanti parere: labores ac pericula utrò subire, non nisi ordine pugnare, armis lætari, peritiam rei militaris tenere, & honorem ac dignitatem cæteris rebus omnibus anteferre. Severæ admodum in re bellica fuerunt leges Lacedæmoniorum, quibus acriter puniebatur (ut Ammianus Marcellinus refert) miles, qui procinctus tempore, ausus sit sub tecto videri. Idem scriptor elegantiam opulentiamq; militum sui temporis arguit, asserens ea vitia Romanum exercitum paulò antè invasisse, quæ prius omnino erant incognita, cū sub Maximiano Cæsare, vallo regis Persarum direpto gregarius quidam miles sacculum Parthicum, in quo erant margaritæ, reperit, qui projectis imperitia gēmis, abiit, pellis solo nitore contentus. Nostro verò tempore nullum nequitiæ genus militibus incognitum est, & ambitione ultra Reges ac purpuratos laborant, luxuq; adeò exultant, ut non modò mensas atque abacos aureis argenteisque vasculis onerent, & gemmatis poculis bibant, sed obscœna etiam corporis argenteis matulis excipiant. His opibus non egebat Scipionis mensa, quē tradunt eum amicis ambulantem solo cibario pane vesci solitum. Sic etiam de Massinissa scribunt, qui nonagesimum ætatis annum agens, stans adhuc ante tabernaculum vel ambulans cibum capiebat. Ejusmodi peccata ab his qui imperant, præcipue manant. Milites enim eorum qui præsunt naturam imitantur. Nam si boni fuerint, ad honesta eos ducunt: sin mali, ad turpia. Multitudo etiam facilè corrumpitur. Præsens enim voluptas quamprimum homines rapit, & omnes à labore ad libidinem proclives. Nec æqui justiq; esse possunt, qui cum injustis iniquisq; assiduè versantur. Difficileq; admodum est in luxuriam prolapsos ad virtutem redigere. Scitè Arcesilaus mediæ Academiæ inventor

Cyrus.

Militis munus.

Lacedæmoniorum leges militares.

Miles Romanus corruptus.

Militum luxuria, hoc ævo.

Scipio solo cibario pane contentus.

Masinissa.

Arcesilai dictum.

inventor, roganti cuidam cur ex disciplinis aliis multi ad Epicuream transirent, ex Epicurea autem nemo ad alias? respondit: *Quia ex viris eunuchi facilè fiunt, ex eunuchis autem viri nunquam.* Docendi sunt milites exemplo M. Catonis, ut feroces adversus hostes sint, humani erga amicos ac socios, timidi ad injurias inferendas, prompti ad ulciscendas, & nihil magis cupiant, quàm laudem ac gloriam adipisci, quę quidem persuasio optima est. Cyrus ad milites ait: *Quod maximum est omnium, vobis persuasistis, laudem pro omnibus rebus esse expetendam.* Laudis enim cupidi nullos labores fugiunt, nullum discrimen aut periculum detractant, sed glorię cupiditate incensi, maxima quæque pericula obire non ambigunt. Puniendi etiam sunt milites cum deliquerunt. Nimia enim indulgentia homines ad vitia proniores facit. Nec si plures peccaverunt, præ timore omnibus indulgendum est, sed in eos animadvertendum est, qui majorem culpam admiserint, vel si multi plectuntur, distribuendi sunt in diversa loca. Sempronius Gracchus in ea victoria quam juxta Beneventum habuit contra Hannonem Hannibalis ducem, accersiri jussit omnes milites qui secessionem ex pugna fecerant, & singulos jureiurando adegit, ut non aliter quàm stantes cibum potumque acciperent, quandiu militarent: qua ignavię nota eos affecit, ne discrimen virtutis ignaviæque omnino periret. Julius autem Cæsar legionem unam, quæ in ejus exercitu tumultum concitaverat, exauthoravit, seditionis ducibus securi percussis. Mox eosdem quos exauthoraverat ignominiam deprecantes restituit: quorum opera forti & fideli usus est, & eos omnes optimos milites habuit. Ubi verò manifestum ultionis periculum immineret, dissimulandum est, occasioque vindictæ expectanda. *Consilia quidem* (ut ait Cicero pro lege Manilia) *temporum sunt, quæ in horas mutantur.* Et rursus C. Pompejo: *Maiores nostri semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruerunt, semperq; ad novos casus temporum novorum consiliorum rationes accommodaverunt.* Proinde cavendum est ubi pœna fontem tutò afficere nequeat, dolo vel beneficio agendum erit, ut Respublica salva sit. Marcellus palam cernebat Plau-

Catonis præcepta militaria.

Cyrus.

Laudis cupiditas quid efficiat.

Indulgentia.

Sempronius Gracchus.

Jul. Cæsar.

Vindicta occasio expectanda.

Marcellus.

Plautium Nolanum virum audacem ac factiosum oppidanos sollicitantem, ut ad Hannibalem deficerent: nec audebat præ Nolanorum timore eum interimere, quocirca eum blandis verbis appellavit, laudavitque coram, & optimum militem hortatus est ut in officio perstaret, secumque militare vellet. Et ut verbis fidem faceret optimo equo eum donavit, qua benignitate malam ejus mentem malumque animum mutavit ac deinceps expert⁹ est hominē fidum, & oēs qui eum cōitabantur. Sunt qui quærant, expediatne Imperatorem ducémve universæ militiæ hosti congredi, & singulari certamine decernere. Hæc qui affirmant, priscos illos inducunt, quos heroas appellant, & Vulcanum in primis, quem nonnulli (ut Diodorus libro primo scribit) primū regnasse volunt, alii Mercurio antiquiori successisse hunc pugnacissimum fuisse memorant, & multos virtute ac viribus superasse: & quoniam vulnus in pede accepisset, cludus factus est. Laudant Dionysium patrem, quem Bacchum appellant, qui congressus Principibus multis, omnes superavit. Indiæque imperio potitus est, quod annos duos & quinquaginta tenuit. Referunt etiam enim in bello Giganteo fortissimum Gigantem interemisse, laudemque à summo Jove meruisse, qui eum Euhyum quasi bonum filium nuncupaverit. Herculem admirantur, qui Antheum superavit, & triplicem Geryonem, & patriam à variis monstris atq; feris animalibus liberavit. Is clavam gestabat, & leonis pellem: eo namque tempore (ut asserit Diodorus libro primo) neque vestimenta, neque arma in usu erant: unde illud T. Lucretii.

Plautius Nolanus factiosus.

Monomachia Imperatoris.

Vulcanus.

Dionysius

Hercules.

Arma antiqua.

Arma antiqua, manus, ungues, dentesq; fuere,
Et lapides, & item silvarum fragmina rami.
Posterius ferri vis est ærisq; reperta.
Et prior æris erat quàm ferri cognitus usus.

Hectorem dicunt diutius patriam tutatum fuisse corporis viribus, & assiduo hostium congressu. Numerant etiam nonnullos duces, qui vel soli vel paucis stipati magnas victorias assecuti sunt, Magnum Alexandrū in exemplo ponunt, qui periculosissima quæq; in bello aggrediebatur, & ubi confertissimos hostes acerrimè pugna-

Hector.

Alexander paucis stipatus pugnavit.

Trigemini Horatii & Curiatii. pugnare conspiciebat, eò se confidenter inferebat. Nec is solus ea præsidentia fuit, sed & alii complures, ut inter Romanos ac finitimos, cum præ omnibus soli Trigemini Horatii & Curiatii de summa rei suo periculo decertauerunt. *Bellum unde dictum.* Bellumque prius duellum dictum asserunt, quòd inter duos præcipuè decerneretur. *Duellum.* Deindè contractum fuisse nomen, bellumq; ex duello factum, sicuti Cicero in Oratore suo ad Brutum testatur, cùm addit: *Duellum eum qui Pœnas classe devicit, Bellum fuisse appellatum, cùm superiores omnes Duelli semper fuissent nominati.* *Imperator cõsilio potius quàm manu pugnet.* His & similibus rationibus & exemplis imperatorem pugnacissimum faciunt. Alii qui eum consilio potius quàm manu decernentem volunt, alia argumenta inducunt, quib. colligunt, eum qui exercitui præest, non nisi in magna necessitate viribus aut singulari certamine pugnare oportere, satisque ei esse ducis munera non gregarii militis implere. Urbes eversas numerant. & fugatos cæsosq; exercitus ducum Imperatorumq; temeritate: qui dum singulos hostes insequuntur, universum exercitum deserunt: & dum unius viri ictus cavere student, omnes hostiles vires alliciunt, minus cogitantes suum ipsorum periculum cladem secum totius exercitus trahere. *Cambysis consilium.* Vera esse ostenditur Xenophontis ratio, qui Cambysem inducit Cyrum filium docentem duces multo majora in bello munera præstitisse ingenii atque animi viribus, quàm corporis. Unde illud Sylii Italici:

Bellandum est astu levior laus in duce dextra,

I. Cæsar. Et Julius Cæsar cum militum paucitate contra innumerabilem hostium manum artificio potius quàm viribus decernendum statuit. *Aphricani responsum.* Scipio quoque Aphricanus cùm eum quidam parum pugnacem dicerent, prudentes respondebat: *Imperatorem me mater non bellatorem peperit:* ut ostenderet vincendi rationem in unius potius scientia & ingenio quàm in unius viribus & armis esse posse. *Magno.* Magno quoque Carthaginensis disciplinâ militari & bellandi arte, non robore & viribus Pœnorũ imperium condidit. *Lusitani. Viriatus.* Ferocissimi habiti sunt in re bellica Lusitani. Hi tamen ducem nullum, qui viribus corporis præstaret, secuti sunt, sed solũ Viriatũ, quem cavẽdi

di scientem, & declinandorum periculorum peritissimū esse noverunt, qui arte & ingenio Romanos gentium domitores, annis decem vario marte fatigavit, nullaq; victoria unquam illectus est, ut arma, vestem, cultum, victúmve mutaverit, sed in eo habitu quo militare principio cœperat, perseveravit, adeò ut quivis suorum militum Imperatore ipso opulentior videretur. Pyrrhus scientia rei militaris Regum omnium præstantissimus habitus est. Is filium Ptolomæum in oppugnatione Spartæ parti exercitus sui præfecit, qui primò impetu pugnandi aviditate ductus, in mediam urbem procurrit, & multitudinis concursu multis vulneribus confossus, periit, ejusq; cadaver Pyrrho relatum est, qui cùm agnovisset filium esse, ingemuit, asserens aliquanto tardius eum quàm timuerit ipse, vel temeritas ejus meruerit, occisum esse.

Pyrrhus.

Ptolomæus Pyrrhi filius.

Diximus superius nihil per dolum esse agendum in Rep. Id quod etiam hoc loco affirmamus. Laudamus quoque eos qui in bello aperto marte decernunt: exemplaque veterum Romanorum, & magni Alexandri, ac Leonidæ Spartani attulimus. Attamen in tanta hominum malitia, malisque dolis omnes scriptores sentiunt vincendum esse ex insidiis, ubi apertè & collatis signis certare periculosum sit, vel ubi hostis eadem arte nos excipiat. Cambysem Cyrus apud Xenophontem rogat, qua maxima ratione vincendum sit. Cui ille: *Si victoriam cupis, quacunque arte capiendi sunt hostes, occultis insidiis, dolo, fraudeq; fallendi, & furto ac rapinis exhauriendi,* Nihil enim prætermittendum est, quo expugnari hostes possint. Ad hæc Cyrus: *O qualem me pater, virum esse suades? Contrariam enim ab ineunte ætate disciplinam didici.* Tum Cambyses, *Verum est*, inquit, *ô fili, sed ea inter amicos ac cives servanda est: hostes vero quocunque dolo ac fraude invadendi sunt.* Philippus Macedo Alexandri pater, Epaminundam Thebanum militiæ & literarum præceptorem habuit, qui ex Pythagorica disciplina haberi potest. Lysis enim Tarentinus Pythagoræ disciplina patria ejectus, cùm Thebas profugisset, apud Epaminundam desedit, quem non mediocriter erudivit. Is tamē Philippus bella omnia versutia & arte tracta-

Strategemata.

Cambysis Cyrique eius filii disceptatio de æquitate in bello servanda.

Epaminundas.

Philipp. astutus in reb. bellicis.

tractavit, deceptisque hostibus gaudebat: quocircà prudentissimus habitus est; & à militibus summa benevolentia complectebatur, ut qui ea dolo & fraude in hostes conficeret, quæ alii Reges sanguine suorum & cæde vix efficere possent; & sæpius consilio, quàm armis vinceret. Huic etiam sententiæ adstipulari videtur Homerus. Nam cùm Ulyssem laudibus efferret, ejusque calliditatem ac versutiam admiraretur, belli confectorem eum appellat. Idenim καὶ στρατηγίου significare arbitror: quam quidem laudem neque Ajaci, neque etiam Achilli unquam tradidit: fortissimum quoque Trojanorum Hectorem facit, Aneam autem prudentissimum. Sed Achivi (ut Philostratus scribit) Hectora Trojanorum manum, Aeneam verò mentem appellabant. Atqui plus negotii eis attulisse Aeneę sapientiam dicebat, quàm Hectoris furorem. Placuit antiquis Romanis ab initio Reipub. nihil per dolum geri. At verò Romulus urbis conditor, nonnunquam etiam fraude vincebat. Nam cùm Fidenas obsideret, nec posset hostes vi superare, insidias per latebras & loca invia disposuit, ad pugnamque cum paucis (ut impar viribus esse videretur) Fidenates provocavit: qui cùm eum urgerēt, fugam simulavit; illi temere insequebantur, Romulus illuc eos perduxit, ubi suos occultaverat, qui eos undiq; effusos adorti, magna ex parte ceciderunt. Ab exemplo Romuli paululum discessit Antonius: qui cum Pansam consulem contra se magnis itineribus adventare comperisset, insidias per siluestria Aemyliæ viæ disposuit, agmenque ejus excepit, fuditque. Maximi sæpè exercitus insidiis paucorum pereunt, & imbelles nonnunquam dolo ferocissimos superant. Thomyris Scytharū Regina, non muliebrem animum submisit, Spargapise filio orbata, cæsoque exercitu à Cyro Persarum Rege: sed ingenio loci freta, ultioni se accinxit, simulatoque metu hostem ad notas militi suo angustias elicuit, atq; ibi repentè converso agmine, Regem cum universo exercitu ad unum usque trucidavit. Alcibiades Byzantios obsidebat, illi intra mœnia se asservabant, nec ulla ratione elici poterāt: quod quidem cùm cerneret, insidias disposuit, discessumque simulavit: mox quamprimum rediens,

Homerus de Ulysse.

Aeneas.

Romuli versutia bellica.

Fidenates.

Antonius.

Insidiæ bellicæ.

Thomyris Cyrum astu vincit.

Alcibides.

rediens, palantes ac vagos oppressit. Viriatus quoque Lusitanus cùm tridui iter discedens fecisset, illud idem uno die remensus, securos, incautosq; hostes profligavit. Opportunum aliquando Imperatoris mendacium victoriam peperit, ut illud Valerii Levini qui exclamavit Pyrrhum à se interemptum esse, cum militis cujusdam cæde gladium cruentum haberet. Quo mendacio Epirotæ consternati, in castra quamprimum se pavidi ac flentes receperunt. Sic etiam Jugurtha in Numidia occisum à se C. Marium exercitui persuasit: quo rumore Romanorum aciem avertit. Ipse idem Marius mendacio sibi in exercitu authoritatē comprobavit, ut qui sagam quandam ex Syria haberet, à qua dimicationum tempus, & eventum præscire simulabat. Exemplo (ut arbitror) Numæ Pompilii, qui Egeriæ nymphæ simulata authoritate novas feroci populo leges persuadebat. Et Sertorius candidæ cervæ præsagia mentitus, male sibi auscultantes milites conciliabat, & ad duriora quæque imperia capessenda promptiores alacrioresque reddebat. Magnam vim habet persuasio in re bellica, quæ falsa etiam magni momenti plerumque in exercitu extitit. Nicias exercitum in Sicilia amisit Solis defectione perterrefactum, non enim syderum natura id fieri arbitrabatur, sed numinis ira in Athenienses id accidere dicebat. Sunt qui scribant Periclem eodem metu perculsum, exercitum suum liberasse, patefacta syderum ratione. Alii scribunt non solis defectu confusos Periclis milites, sed quòd fulmen decidisset in ejus castra: & idcirco eum concionem advocasse, & lapidibus in conspectu omnium collisis ignem excussisse: quā re tumultum fuisse sedatum, cùm docuisset simili ratione nubium attritu fulmen excuti. Hoc exemplo docemur disciplinas bonarum artium etiam in re militari plurimum prodesse. Nam (ut Aristoteles ait) *sicut acies oculorum à circumfuso aëre lumen accipit, sic animus à doctrina, & liberalium artium studio.* Docti enim ab indoctis paulò minus differunt, quàm vivi à mortuis. Eloquentia præcipuè Imperatori necessaria est, qua quidem res magnas longè magis adjuvat, quàm robore & armis. Homerus poëtarū sapientissimus triplicem dicendi figurā

Mendacium in bello opportunum.

Jugurtha.

Marius.

Numa Pompil.

Sertorii cerva.

Persuasio.

Nicias.

Pericles.

Doctorum & indoctorum discrimen.

Eloquentia.

Triplex dicendi figura. tribus Principibus in bello Trojano tradidit, uberem Ulyssi, gracilem Menelao, mediocrem Nestori: ut ostēderet pro rerum ipsarum ratione differendum esse in bello. Dignitas enim & amplitudo orationis ad promovendos convertendosq; animos instructa ac parata est, sicut venustas ac subtilitas ad docendos dilucidandosque. Mediocratas verò quę utrisque particeps est, consiliis convenit, & quotidianis deliberationibus. Apud *Atheniensiū Imperatores eloquentiss.* Athenienses autem ut quisque Imperator maximus extitit, ita eloquētissimus habitus est. Nā Pisistratus, *Pisistratus.* qui Megarenses superavit, Orator temporibus suis non indisertus fuit. Sic & Themistocles, qui Xerxem fudit, *Themistocles.* fugavitque. Et Pericles qui contra Lacedœmonios fœliciter pugnavit, & ejus collega Sophocles Tragœdiarū *Pericles.* *Alcibiades.* scriptor. Alcibiades quoque fortis in bello fuit, & eloquio præclarus. Demosthenes Græcorum Orator *Demosthenes* maximus plurima etiam bella gessit, & prælio magno interfuit apud Cheroneam: cum Philippus Atheniensis vicit, ex quo quidem salutem fuga quæsivit: cumq; id probrosé ei obiiceretur (mortuo jam Philippo) novissimo versu se excusabat:

Flet quidem victus, victor autem interiit.

Romani eloquentes. Romaui quoque qui magna facinora in rebellica gesserunt, in eloquentia claruerunt penè omnes, adeò vix summum Imperatorem aliquem invenias qui dicendi laude caruit. *Iulius Cæsar.* Julius Cæsar, ut rebus gestis mortales omnes anteiuit, ita Romanos penè omnes Latina elegantia superavit. Utilis est etiam his qui armato præsunt historiarum cognitio: cum quod in capiendis cōsiliis ex aliorum eventu firmissima exempla sumuntur, tū quòd laudata in aliis virtus, nos ad parem laudē assequendam invitat, & castigata ignavia fortiores reddit. *Scientia rei militaris quibus adiuvari possit.* Atque haud scio an scientia rei militaris ulla alia disciplina magis adjuvari possit, quàm rerum gestarum monumentis, quibus docemur omnia optimè agere, quæ dici aut cogitari possunt. Nihil novum, nihil admirabile, nihil inauditum accidere potest Imperatori, qui optimè historias callet. *Cuneus trigonus.* Ordo militaris, disciplina militum, studium invadendi cavendive hostes, ars dirigendi aciem in cuneum quem trigonum Græci appellant, ars in

inchoandæ dirimendæque pugnæ, quomodo disponendæ insidiæ sint, quomodo cavendæ, qui locus idoneus eligendus, qui præoccupandus, qui hosti relinquendus. quà via oppugnandum quàve repugnandum sit, & innumerabilia alia quæ vix longo sermone connumerari possent, qua alia ratione facilius edisci possunt, quàm historiarum monumentis? Sed ad alia transeamus: hoc concludendum est, multisque artibus multisque virtutibus ornatum esse oportere eum qui exercitui præest. Quocirca (ut diximus) nihil rarius ex omni hominum genere, perfecto Imperatore inveniri potest, qui si nusquam in civitate invenitur, accersendus est aliunde. Melius est enim cum peregrino Imperatore optimè pugnare, quàm cum cive periclitari. Exemplo igitur Carthaginensium utemur, qui cùm sæpius male pugnassent contra Romanos, arbitrarenturque id Imperatorum imperitia accidere, ducem à Lacedæmoniis Xanthippum impetrarunt, cujus auspicio ac ductu Romanus exercitus qui antea semper victor extiterat, profligatus est. Nam ex triginta milibus militum, quibus præerat M. Attilius Regulus, pauci evaserunt, reliqui omnes partim cæsi, partim autem capti sunt. Perseverandum tamen est, donec integra victoria potiamur. Nec agendum quod Carthaginenses, qui postquam viderunt Regulum captum victum à Xantippo, quasi id satis esset contra Romanos, qui animum etiam à cladibus sumebant, Xantippum multis muneribus effectum dimiserunt, nautisque clam edixerunt, ut eum mergerent, ne Lacedæmonii ejusmodi gloriæ laudem sibi vindicarent. Sed Deus Optimus Maximus ultor ingratitudinis, eos compulit ut condignas pœnas luerent: & qui vincere nesciverunt, eodem bello victi Siciliam Sardiniamque amiserunt.

Carthaginenses.

Xantippus.

M. Attilius Regulus.

Ingratitudo Carthaginensium.

DE OFFICIO ALTERIUS CONSULIS QUI *militia urbana praeest, praecepta calliditatis, & custodiae: de clementia Imperatorum in subiectos.*

TIT. III.

Consul urbanus, eiusq; officium.

ALTER qui cum imperio civitati præest & urbanam curam agit, maximam diligentiam adhibere debet, ne quid detrimenti civitas patiatur, & sicut ille in castris munus suum præstare debet, sic hic intra mœnia exercere militem suum, ne ocio, umbra & urbanis deliciis effœminetur. Stationes vigiliasque interdum obire, nec omnia præfectis vigilium credere, qui longè diligentius excubabunt, si eum qui summum magistratum gerit, vigilantem formidabunt. Sunt qui arbitrentur gravius esse statuendum in eos qui minus diligenter custodias vigiliasve observant, ne somno, aut desidia unius universa civitas pereat, quæ omnia paucorum diligentiæ credit. Quocirca Epaminundam Thebanum laudant, qui cum in magno periculo vigilias circumiret, vigilem quem dormientem invenerat, gladio transfixerit, asserens, *Mortuum hominem inveni, mortuum reliqui*. Nec admirandum est Epaminundam Imperatorem aliis omnibus mitissimum, tantam sævitiam in hominem dormientem exercuisse, cùm videamus urbes direptas incensasque hujusmodi negligentia: unde illud Vergilii.

Vigilum negligentia punienda.

Epaminundas.

Invadunt urbem somno, vinoq; sepultam.

Q. Cæcilius Metellus.

Et Q. Cæcilius Metellus desperata jam victoria, cùm discessum meditaretur, certior factus à Sostrato proditore, custodias vigiliasque festo die negligentius asservari, Syracusas cæsis vigiliis invasit. Athenienses in bello quod adversus Peloponenses sexto & vigesimo anno gerebant, diuturna militia fessi, remissius custodias excubiasque agebant: qua re cognita Lysander passim in agros diffusos oppressit: qua quidem victoria Athenienses compulsi sunt, ut qui superiores antea semper fuerant, Lacedæmoniis succumberent. Et Thrasybulus, qui non longo tempore pòst patriam à triginta tyrannis (quos ei præfecerant Lacedæmonii) liberavit, cum deinde

Athenienses desidia ceciderunt.

Thrasybulus. interfectus.

deinde prætor ab Atheniensibus in Siciliam, missus classem applicuisset, neque satis diligenter in castris vigiliæ agerentur, à Barbaris ex oppido eruptione facta, in tabernaculo interfectus est, ut in ejus vita Aemilius Probus refert: quo quidem interitu Thrasybuli res magnæ longè minores habitæ sunt. Nam sicuti præclara mors anteactam vitam illustrat, sic turpis obscuriorem facit. Hac solertia præter cæteros Alcibiades laudatur. Nam Athenis à Lacedæmoniis obsessis, vigilibus denunciavit obseruarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum ejus ipsi quoque lumen attollerent, à quo munere qui cessasset, pœnas lueret: qua ex re vigiles diligentissimos reddidit. *Alcibiadis solertia.*

Sunt etiam habendi semper exploratores, qui hostium adventum è speculis noctu flamma indicent, interdiu autem fumo: nec antè homines in agros è portis dimittendi sunt, quam exploratum fuerit, eos intrepidè rustica munera obire posse. Nec diutius perseverent idẽ exploratores, sed quotidie integri fessis succedant: ne labore aut tædio rem negligentius agant. Est etiam admodum utile, ut qui cum imperio sunt sive domi, sive militiæ, ubi duriora quædam occurrant, speculatum prodeant, exemplo Marcelli, qui ad collegam ait: *Quin imus ipsi cum equitibus paucis exploratum?* Subjecta enim res oculis certius dabit consilium. Jubet Plato Principibus Reipubl. ut speculatum prodeant, & secum pueros in equis ducant, ut & ipsi discant & hostium aspectum minus formident. Perutilis admodum habetur ad perdiscenda omnia quæ agunt, Gallorum antiqua consuetudo, quam pleriq; populi ac Principes nostro quoq; tempore usurpant, ut sagaces aliqui viri præficiantur, qui famam ac rumorem hauriant, & viatores invitos etiam consistere cogant, & quod quisque corũ de quacumque re audierit, aut cognoverit, quærant, discantque, quibus ex regionibus veniant quidque actu ri sint: & quæcunque acceperint moliantur que, pronũciare cogant. His tamen auditionibus non semper credendum est, nam pleriq; ad voluntatem eorum qui interrogant, ficta respondent, & incertos rumores deferunt, sed si quæsitores sagaces erunt, facile poterunt ve- *Exploratorũ usus.* *Marcellus.* *Gallorũ mos militaris perutilis.* *Auditionib. non temerè credendum.*

ritatem elicere, & consilia, quæ in dies capienda sunt, certis indiciis adjuvare. Præstet præterea qui urbanis imperat, magnam diligentiam in portarum custodia, quarum claves ipse suscipiat, & vigilias stationesque optime disponat. Videat etiam ne specie suorum militum, aut noti sermonis simulatione illudatur. Hannibal enim urbes complures Italiæ invasit, suppositis militibus suis armis atque habitu Romanorum, præmissisque etiam, qui longo belli usu Latinè loquerētur. Multi doli intenduntur in limine portarum, qui cavendi sunt. Nam aliquando de industria efficiunt, ut jumenta sarcinis impedita decidant, vel trabes reliquantur prolapsis bobus, vel plaustra magnis lapidibus onerata desidant, & sic subito hostium concursu, cùm portę claudi nequeant, parvo labore oppida capiuntur. Hoc formidantes Massilienses ex optimis Republ. institutis, sic pacis tempore custodiebant urbem, ac si bello urgerentur: quocirca festis dieb. portas claudere, vigilias agere, stationes in muris observare, peregrinos regnoscere, & alias bellicas curas habere soliti erant, ne à recta consuetudine discederent, etiam si tempora ejusmodi diligentiam minus exigerent. Profugi in urbem nequaquam accipiendi sunt. Sinon namque benigne exceptus exitio Trojanis fuit, Zopyrus quoque Darii Persarum Regis amicus cùm videret eum longa obsidione Babylonis defessum, nec spe ulla victoriæ teneri, sibi ipsi nares & auriculas abscidit, & ad Babylonios profugit, multaque in Regem oblatrando, victoriam atque ultionem pollicebatur, illi re credita Zopyro imperium permiserunt, quo accepto urbem atque exercitum Dario tradidit. Sic & Sex. Tarquinius ab exercitu patris virgis cæsus fugam simulavit, obsessisque Gabiis persuasit, ut suo adversus Regis sævitiam odio uterentur, qui dux ab illis electus, è vestigio oppidum patri prodidit. Est etiam periculosum plures convenas in urbē accipere, tum quòd inquieta est omnis multitudo ex diversa hominum colluvione collecta, sæpe ex parva re tumultum excitat: tum quòd insani homines ..t, ea inter plures consumere, quæ haud scius est an satis paucis esse poterunt. Ad hanc sententiam redigi potest

Portarum custodia.

Hannibal.

Stratagemata in portis occupandis.

Massiliensiū solertia.

Sinonis exemplo & Zopyri Persæ.

Sext. Tarquinius.

Convenæ in urbem non facilè recipiendi.

potest præceptum illud Cambysis Persarum Regis ad Cyrum filium, cùm ait: *Nunquam expectandam esse egestatem, sed in rerum copia præcipuè de inopia cogitandum.* *Cambysis præceptum ad filium.* Alexander Macedo cùm Leucadiam obsideret, passus est ex finitimis locis omnes illuc confugere, ut citius alimenta, quæ habebant, inter plurimos absumerent: *Alexandri astutia.* quibus adsumptis facilè victoriam assecutus est. Simili consilio usus videtur Antigonus in Athenienses, qui *Antigonus.* vastatis eorum agris, sementis tempore discessit, ut quod reliquum frumenti habebant, in sationes spargerent: reversus deinde novo vere, segetem jam adultam protrivit, & ad famen redactos in suam voluntatem pellexit. Multitudo etiam peregrinorum militum valde formidanda est: hoc Carthaginenses docuerunt, qui conciliata cum Romanis pace, nunquam in pari periculo fuerunt. Nam mercenarii milites, qui contra *Mercenariorum militum conatus.* Romanos pugnaverant (quorum numerus circiter viginti milium fuerat) conspiratione facta defecerunt, omnemque Aphricam abalienarunt, Carthaginemque obsederunt, quos Hamilcar Imperator è Sicilia propetans, non modò à mœnibus pepulit, verùm eo compulit, ut locorum angustiis clausi plures fame quàm ferro interierint. *Hamilcar.* Quæcunque acturus est qui imperat, festinet. Nam ut Xenophon ad milites Cyrum loquentem facit, optima belli comes est festinatio. *Festinatio comes belli.* Et Alexander in hoc laudatur præcipuè, quòd velocitate sua omnium ducum celeritatem antecedebat, peditesque *Alexandri velocitas.* suos instituerat ut eorum pernicitate equorum velocitatem adæquarent, quocirca cùm ab eo urgeretur Darius, graviter querebatur, nullum intervallum sibi satis longum dari adversus Alexandri alacritatem, qui sæpe magnis itineribus noctu diuque strenuè contendebat ut improvisus hosti superveniret. Agat etiam omnia tacitus, neminique secretum suum credat: Metelli documento, quem Plutarchus roganti cuidam amico quid postera die acturus esset, respondisse ait: *Secreta non vulganda.* *Si tunica hæc secreta mea eloqui posset, exutus quamprimum eam comburerem.* Et Licinius Crassus militi percunctanti quando castra movere instituerit, respondit: *Licinius.* *Num vereris ne tubam audias?* Julius autem Cęsar cùm

Cæsaris versutia.

aciem transmittere aliò destinaret, iter tacitus carpebat, tabellasq; signatas alicui dabat, ut in tempore procinctus locum certum universi peterent, & nonnunquam scriptos lapides inter eundem spargi iubebat, in quibus tesseram insequentibus militibus dabat, ut scirent quid facto opus esset. Nihil præterea in hoste despiciat, nam sicut magni est animi non timere, sic summi consilii omnia cavere quæ rebus nostris obesse possunt. Et sicut optimi medici est, nihil quod nociturum sit in corpore ægroto relinquere, sic boni Imperatoris, quicquid imperio obstat, removere. Parva enim scintilla contempta, magnū aliquando incendium excitat, ut in proverbio dicitur. Pro oraculo habenda est. M. Catonis sententia, quam scripsit in libro de re militari: *Aliis in rebus errata postmodum corrigi posse, in bello autem delicta emendationem non accipere, quippe cùm pœna ipsa è vestigio errorem sequatur: præsto enim est ignavia aut imperitia ultor, qui nunquam delinquenti hosti indulget.* Quòd si plures cum imperio sunt, illæ præferendus est, qui virtute & scientia rei militaris præstat, ut fecit Minutius Fabii Maximi collega contra Hannibalem, qui postquam experientia sensit Fabium plurimum præstare, conversus ad milites suos, Hesiodi versus ad hanc sententiam occupavit, ut scribit Livius: *Sæpe ego audivi optimum eum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parère scit, eū extremi ingenii esse. Nobis quoniam prima ingenii negata sors est, secundam & mediam teneamus: & dum imperare discimus, parère prudenti animum deducamus, castraq; cum Fabio iungamus.* Huiusmodi præceptis si auscultare voluisset C. Terentius Varro homo novus, & militaris disciplinæ omnino expers, L. Paulo Aemylio collegæ viro fortissimo fasces submisisset, nec temeritate sua Cannensis cladis omnium infœlicissimæ author fuisset: ex qua quidem eò malorum ventum est à Romano, populo, ut vinceretur, si vincere scivisset Hannibal. Tantus enim terror tantaq; mœstitia animos illorum incesserat, ut patriæ occasum cum suo vitio in ea die omnes expectarent: sed imbre & ingentibus procellis à mœnibus

Hostis non est despiciendus.

Catonis sententia.

Errata corrigere.

Minutius.

C. Terentius Varro.

Cannensis clades.

mœnibus urbis repulsus, persuaderi à suis sibi permisit, ut in oppidis hybernarent, qua ex re id idem usu venit, quod non diu pòst Marcellus ad milites dicebat, *Capuam Hannibali Cannas fuisse: ibi virtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam.* Duo denique præcepta sunt, quæ rem omnem militarem in se habere videntur, ut pauci sint, qui optimè imperent, & hi per omnes militares gradus ascenderint, ut parendo imperare didicerint: reliqui autem omnes libenter obsequantur. Hæc quibus aderunt, nunquam fieri poterit quin aut victoriam aut honestam pacem consequantur: quibus verò aberunt, nihil virium satis erit, & in manifestam mortem cæco impetu belluarum more ferentur. Clementia in subjectos maximè Imperatores ac duces commendat, eorumque res gestas illustriores facit. Cicero affirmat omnes recipiendos esse, qui positis armis ad Imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percusserit, & Cæsar dicere solebat, *nihil sibi gratius esse, quàm supplicibus parere*, nec omittenda est hæc virtus in eos qui victi sunt. Nam clades, libido, crudelitas & omne inhumanæ superbiæ exemplum, in miseros semper detestandū atque abhorrendum fuit. Maximam consecutus est laudem M. Marcellus, qui antequam Syracusas urbem opulentissimam prædæ pro concione militibus permisisset, flevit, edictoque cavit, ne quis corpus liberum violaret: curamque sepulturæ interempti Archimedis diligentissimè habuit, affectis propinquis prædio, multisque honoribus honestatis. Ejus urbis prædæ tantum fuisse Livius refert, quantum vix capta Carthagine tunc fuisset, cum qua æquis viribus certabatur.

Capua. *Duo rei militaris præcepta.* *Clementia.* *Lib. 1. offic.* *M. Marcellus.* *Archimedis sepultura.* *Præda Syracusarum.*

SCRIBENDÆ MILITIÆ RATIO: DE *ætate, forma & indole tyronum, & de ludicris armorum certaminibus.*

TIT. IV.

SCRIBENDÆ militiæ munus consulibus superius tradidi. Aequum namque videtur esse, ut quisque eorum delectum habeat, quibus imperat. Libavi eti-

Militiæ scribēdæ ratio.

am eò loci nonnulla præcepta pro temporis ratione; nunc res admonet ut reliqua adsolvam, & consummato propè operi finem præscribam. Et hoc in primis præcipiendum censeo, longè pluris faciendam esse eruditam exercitatamq; paucitatem, faciliusque victoria potiri quam indoctam ac belli expertem multitudinem, quæ cùm cædi exposita est, minima quæque formidat, & fugam citius quàm gloriam meditatur. Bene igitur præcipitur: *Tyronem quærat, qui veteranum non habet.* Alexander mortuo Philippo patre, cum quadraginta milibus armatorum (quos ille ei reliquit optimè eruditos, atque assuefactos rei bellicæ) varias innumerabilesque hostium copias, & complures orbis terrarum provincias subegit. Quid de Romanis dicemus, qui modicis orti principiis sola virtute, & militari disciplina universum terrarum orbem vicerunt? Nonne admirandum est pastorum convenarumque populum Italiam regionum omnium potentissimam invasisse? Germanos, Galliamque omnem spreta corporum proceritate, hominumque numero subegisse? Hispanos bellatores ferocissimos domuisse? Aphros dolis atque opibus exultantes evertisse? Græcorum artes ac sapientiam superasse? & demum universo generi humano imperasse? Cùm verò cogitabimus animorum & fortitudinem corporum exercitationem, & scientiam rei bellicæ, planè fatebimur generosam pertinacemque virtutem omnia superare. In delectu militiæ ætas prius spectanda est, quæ tenera esse debet. Facilius enim pueri discunt quæ usui sunt, meliusúe assuescunt rebus difficilioribus nondum obduratis membris, & ad perfectum crementum adultis, quocirca aptius equo sedent, levius habenas tractant, quam ubi obstipo corpore callum penè omnibus membris obduxerunt. Præterea alacritas desiliendi, velocitas currendi, celeritas jaciendi, facilior est corpori nondum pleno ac perfecto, quàm omni ex parte absoluto. Plato vigesimo ætatis anno legendos adolescentes ad militiam censuit: Servius autem Tullius Romanorum Rex decimo septimo, quo tempore eos juvenes appellavit, quòd Rempubl. adjuverint. Alii primum pubertatis annum op.i-

Tyronẽ quærat qui veteranum non habet.

Romani virtute ad principatum venerunt.

Ætas in milite conducendo spectanda.

Agilitas in milite.

Annus ad militiam aptus.

Iuvenes unde dicti.

optimum delectui esse scribunt. Novi vero milites, qui ultra trigesimum annum scribuntur rarò utiles sunt, & cum arma tractant (quoniam ineptè id agunt) ludibrio habentur, sæpeque veteri proverbio incessuntur, *Clitella bobus aptantur*, quasi non suo onere premuntur. Satius igitur erit eos ad quas norint artes dimittere, quàm sacramento inutiliter adigere, nisi in magna necessitate, in qua legimus sontes è custodia dimissos, & cum servitiis etiam descriptos, ut secundo Punico bello, cum M. Junius dictator dixit: *Qui capitalem fraudem ausi, quique pecunia indicati in vinculis essent, qui eorum apud milites fierent, eos noxa pecuniaque exolui jussurum.* Forma, habitudo, valetudoque corporis in primis spectanda est. Celsus Cornelius habilissimum corpus quadratum esse scribit, & latitudinis longitudinisque mediocritatem laudat: quippe cùm proceritas ut juventa decora est, sic matura senectute conficitur. Statura autem quæ ad mediocritatem tendit, firmior est, & magis diuturna. Sic alia est parte gracile corpus infirmum habetur, obesum autem hebes. Scio tamen plerosque proceritatem militum probare, exemplo etiam Romanorum, qui inter alacres equites, & in primis legionum cohortibus non nisi eos qui senis pedibus exstarent, aut paulò minores, militare permittebant. Nec me latet. Alexandrum, ejusque exercitum præ corporum parvitate primò illusos à Scythis fuisse, quorum neminem adeò humilem fuisse refert Curtius, ut humeri ejus non possent Macedonis cujusque militis verticem adæquare, sed paulò pòst dixerunt, virtutem, non proceritatem in hoste dimetiendam esse, Accidit enim nonnunquam, ut homines pusillæ staturæ optimi bellatores sint, ut Tydeus fuit, quem Musarum præconio parvum, sed pugnacissimum fuisse accepimus. Proceritas illa heroum fabulosa mihi esse videtur: nec animum inducere possum, ut vera esse credam quæ Philostratus scribit, quanquam domesticum testem inducit. Ait enim villicus ejus: *Referebat mihi avus se vidisse Aiacis sepulchrum à maris fluctibus dirutum, in quo ossa erant quæ undecim cubitorum hominem extitisse ostenderent: Adrianumque Imperatorem (cùm*

Milites inutiles.

Corporis valetudo in milite.

Statura.

Virtus non proceritate metienda.

Tydeus ingenio pugnax, corpore parvus erat.

Aiacis proceritas.

(cùm Troia iter faceret) sepulchrum instaurasse, ossaq; condidisse, & monumentis Aiacis rursus inscripsisse. Veritatem quoque mihi transcendere videtur Orestis corpus à Lacedæmoniis in Nemea inventum, quod cubitorum septem fuisse scribitur. Idcirco hæc quasi nimis vetera dimittamus. Habenda igitur ratio erit non proceritatis, sed virium. Membrorum tamen conformatio & figura multa roboris indicia præstare possunt. Sit in primis adolescens facie liberali, recto corpore, obstipa ac tereti cervice, oculis vigilantibus, lata fronte, lato pectore, latisque humeris, ut simulachrum Martis veteres pingebant. Lacertorum toris vigeat ut statuas Herculis cernimus, sit firmissimis digitorum articulis: unde quibusdam in laude fuisse legimus, quòd ictu nudi digiti malum transfegerint. Sit longis plenisq; brachiis, firmis cubitis, modico ventre, pleniore coxa, exili potius quam tereti sura, ob ducto pede. Commendat militem ac ducem dignitas formæ, & aspectus ille truculentior. Audi Pacuvium Capuanum, cùm Andium filium supremum Hannibali ensem stringere inter epulas cupientem dehortatur, apud Silium italicum lib. xj.

Orestis corpus.

Membrorum conformatio. Adolescentis descriptio Simulachri Martis facies.

Aspectus militis.

Silius lib. 11.

Tu ne illum, quem non acies, nec mœnia & urbes
Ferre valent, cui frons propior, lumenq; corusco
Igne micat, tune illa viri quæ vertice fundit
Fulmina pertuleris, si viso intorseris ense,
Diram quæ vertit per campos agmina vocem?

Et C. Marius Gallum percussorem in se missum, quàvis in custodia esset, horrore vultus perterruit. M. Antonii aspectum summopere laudarunt historici, eumq; similem Herculis simulachris fuisse dixerunt: adeoque majestatem quandam præ se ferebat, ut cùm in coronam Principum accederet nonnulli dicerent ejus genium, aliorum genios longe obscuriores reddere. Imperatoria forma præter cæteros fuisse dicitur Iphicrates Atheniensis, adeò ut ex aspectu solum cuicunque admirationem iniiceret. Artaxerxes quoque cognomento Macrochir, quòd alteram manum longiorem haberet, præcipuam habuit laudem amplissimæ pulcherrimæque corporis formæ, quam viribus & virtute bellica honestavit. Obfuit plurimum Agesilao Lacedæmonio exigui

M. Antonii aspectus.

Iphicrates.

Artaxerxis forma.

Agesilaus.

exigui corporis informitas, & quòd pede altero claudicaret. Nam cùm esset omni virtute ac militari gloria illustratus, sæpe ab his qui eum non noverant, præ deformitate contemptui habitus est. Oris laudatio nonnunquam ex diversa facie oritur, ut in geminorum imaginibus cernimus. Pollux enim placidus ac mitis esse videtur, Castor autem durior, asperiorque; uterque tamen eorum laudem suam meruit: ut eo quo esset aspectu, summus omnium haberetur. Achilles divina & admirabili majestate, cùm grata quadam protervitatis facie laudabatur; Antilochum autem Nestoris filium, qui fere ejus æqualis fuit, jocunda, & mansueta species commendabat: Nireum verò venustas. Unde Horatius eum similem facit Ganymedi, cùm ait:

Oris habitus. *Castor & Pollux.* *Achilles,* *Antilochus.* *Nereus.*

Qualis aut Nereus fuit, aut aquosa
Raptus ab Ida.

In delectu habendo cogitandum etiam erit, in qua regione orti educatique sint qui nomen militiæ dent. Quamvis enim in singulis quibusq; locis ignavi & strenui nascantur, cœli tamen aspectus ad animum ac vires plurimum confert: & septentrionalis plaga melior est, quàm orientalis: omnis verò temperata optima, ut superius libro septimo dictum est. Utilior ex agris miles legitur, quàm ex urbibus, ut veteres omnes sentiunt qui de re militari scripserunt: nec abs re. Rustica enim illa pubes obdurata solibus, pulveris, pluviæ nivisq; patiens, cibario pane, agrestidus silvestribusque baccis cōtenta longè facilius sub dio pernoctat, pluvias imbresque perfert, ac per campos lubricos, & illuvie inequitabiles, nudo etiam pede discurrit, quam umbratilis juvētus, quę urbanis blanditiis illecta, vix somnum nisi molli strato, & culcitra plumea, longoq; accersitum silentio capere potest: & caloris frigorisque impatiens, parum stomacho valet: nunquam esurit, nisi civilium epularum nidorem senserit: cibique pulpamentum semper quærit, nec ęquo animo domesticis blanditiis caret. Præterea natura ipsa generi humano hoc præscribit, ut vulnera ac mortē minus ille timeat, qui minus deliciarum novit in vita. Lacedæmonii magnā laudē in re militari meruerunt: & si eorū vitā quærimus, invenimus eos ad

Militum patria consideranda. *Miles agrestis ruri & laboribus assuetus.* *Lacedæmonii præstātes milites.*

ad robustam usque ætatem in agris ac venationibus versatos, & omnem eorum victum duriorem fuisse. Romani veteres militiæ curam & rei rusticæ unam eandem que esse existimabant, ut iidem pacis tempore rusticarentur, qui in bello militassent. Unde Q. Cincinatus ab aratro vocatus ad dictaturam venit, & rursus victor, fascibus depositis, ad boves atque aggellum rediit. Sic & Fabricius Pyrrho finibus Italiæ pulso, & M. Curius cognomento Dentatus, Sabinis victis, ad excolendos agros. C. quoque Marius diu post rusticanus Imperator fuit: is tamen septies consul, multisque magnis victoriis illustratus est, & adeò laboribus obduruerat, ut cùm varicosus factus esset, ita medico intrepedus crus secandum præbuit, ut si lignum fabro dolandum tradidisset. Et Sertorius strenuam militiam gessit, natus educatusque in agro Sabino, oppidoque Nursiæ: hic cùm in prælio fortiter dimicans luscus factus esset, Philippo, Antigono, Hannibali, qui altero oculo caruerũt, & bellacissimi duces habiti sunt, quartus connumeratus est. Hoc tandem concludendum est, duriores artes robustiores milites reddere, molliores autem virtutem omnem enervare. Nec expectandum erit, ut canes qui ex ganeis popinisque exeunt, pardum aut leonem assequantur, sed ut ad patinas quàm primum redeant: in urbibus autem ac deliciis nati, ut primùm nomina militiæ dederunt, laboribus obdurent, vallum & onera ferant, fossam ducant, castra muniant, & alia militaria opera non contemnant, non detrectent certamina cum æqualibus, sed magnum Pompejum imitentur, qui adolescens semper cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte ac sude certabat. Optima est enim venationis exercitatio, quæ à rusticis militaribusque laboribus non multum abest. Xenophon cùm Cyri militiam sequi destinaret, equorum venationisque disciplinam prius summo studio assectatus est, asserens inutilem esse militem qui in illis non magnopere versatus esset. Romani juvenes ne in umbra & ocio delitescerent, néve deliciis fluerent. Campum Martium instituerunt, in quo ludicra armorum certamina, non modò ad gladiatorium spectaculum

Romani. *Q. Cincinatus.* *Fabritius.* *Curius Dètatus.* *Marius.* *Sertorius.* *Milites quid duriores reddat.* *Pompeius magnus.* *Venationis exercitatio.* *Căpus Martius cur institutus.*

lum, verùm ad militum quoque usum celebrantur: aderantque militum præceptores, qui ex publico duplici annona donabantur, ut diligentius allecti præmio docerent. Et sicut mangones, & lanistæ gladiatoria docebant, sic donati militaribus donis, bellicam disciplinam, Senatorum etiam judicio adhibito, ne quo virtutis studio juvenes fraudarentur. Exercebantur igitur multis modis ut in superioribus docuimus, cùm de corporis exercitatione diximus. Sed optima armorum exercitatio ad palum habita est, in qua singulorum certaminis similitudo edebatur. Nam singulis militibus pali terræ infigebantur, extabantque pedibus sex. Contra illum, tanquam in adversarium assultabat tyro. Scutum vimineum majoris duplo ponderis quàm verum scutum erat, sinistra tenebat: altera autem clavem, quæ itidem altero tanto ense gravior habebatur: ut cum ad veram pugnam accederet, dimidiato pondere alacrius prosiliret. In palum tanquam in hostem magno impetu omnique pellendi arte ferebatur: & nunc toto corpore insurgebat, quasi caput aut faciem peteret: nunc autem tectus clypeo, & projecta hasta poplitibus desidebat, ut fortius hostis impetum excipere videretur. Quo invento laudatur Chabrias Atheniensis: nam cùm Thebanis auxilio missus esset, nec possent milites impetum Lacedæmoniorum (qui Agesilao duce pugnabant) ferre, jámque mercenarii omnes fusi fugatique essent, jussit reliquos loco stare, & obnixo genu, scuto impetum hostium ferre docuit: quod cùm videret Agesilaus, signo tuba receptui dato, suos jam incurrentes revocavit, nec amplius progredi ausus est, quod quidem omnis Græcia admirata est: & eo statu Athenienses pro foro statuam Chabriæ decreverunt: quo exemplo atletæ victores statuas sibi deinceps constitui curabant. Sed ad palum redeo. Nunc lateribus nunc cruribus minitabatur, Sedebat nonnunquam, assultabat, insultabat, simulando dissimulandoque omni arte utebatur. In quo præcipuè hoc servabatur, ut ita vulnus inferret ne qua corporis parte pateret ad plagam. In armorum enim ratione præstantior semper cavendi, quàm ictum inferendi cura fuit. Pū-

Disciplina bellica, & exercitatio juvenum.

Pali exercitatio ex Vegetii lib. 1.

Chabrias Athenensis.

Agesilaus.

ctim potius quàm cæsim ferire discebant. Hostis quidem confodiendus interimendusque est, non vulnerandus. Puncta enim paululum adacta hominem perimũt. Nunc tecto corpore infertur, priusque adversarium ferit, quàm eum suspicari possit. Cæsuum autem dextrum brachium ac latus nudum exhibet, & corpus obluctanti adversario obnoxium facit, faciliusq; eum quisq; decurere aut cavere potest, cùm manifestè immineat. Torquebant etiam in palum magnis viribus hastilia graviora, destinato optimè ictu: & nonnunquam etiam arcu in illum sagittas dirigebant. Usus pali adeò communis erat omnibus apud Romanos, ut non modò ad eum exercerentur viri omnes, sed & nonnullæ fœminæ Spartanarum more, quæ Lycurgi legibus etiam in Palæstra luctabantur. Quarum non sine indignatione meminit Juvenalis Satyra sexta, cùm ait:

Fœmina ad palum exercitata.

Iuven. Sat. 6.

Quis non vidit vulnera pali.
Quem cavat assiduis ludibus scutóq; lacessat.

Et paulò pòst addit:

Aspice quo fremitu monstratos perferat ictus:
Et quanto galea curuetur pondere, quanta Poplitibus sedeat.

Illud indignationis est.

Quem præstare potest mulier galeata pudorem,
Quæ fugit à sexu.

Fessi deinde his exercitationibus mergebantur in Tiberim non modo ut sudorem ac pulverem abluerēt, sed ut natandi usum discerent, ad complures necessarios militiæ casus, id quod nonnulli armis onusti faciebant: unde illud S.lii li. viij. de indole Scipionis.

Vndosum frangere nando,
Indutus thorace vadum.

Romana iuvētutis exercitium.

Compluribus aliis laboribus insuescebant Romani juvenes, ut utiles fierent rei bellicæ, & præter omnium gentium milites laboriosissimi habebantur, nam vallũ indefesse ferebant, & dimidiata mensis cibaria, ut ait Cicero. Scutum autem & arma longo usu quasi pro mēbris corporis habebant, celeritateque gradiendi hostes semper prævertebant, quod quidem Mantuani versus indicant:

Scutum.

Non

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cum carpit & hostem *Georg. 3.*
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

Longum esset omnes militares exercitationes referre, & earum rationes recensere, præceptaque dare, quibus partibus imbuendi sunt tyrones, quo gestu nitantur, dum tela venientia deflectunt, & quo dum plagam prudenter & audacter inferunt & quomodo numeros in armorum ratione implere debeant, quomodo scutum tractent, sudes figant, ordinem servent, locum tueantur, quæ omnia potius ejus esse videntur, qui de re militari scribit, quàm ejus qui de civili societate: quo circa multa consultò prætereunda esse duxi, ne in possessionem alienam furtim obrepere videar. Id tamen concludendum censeo, complures ex juvenibus nostris bellica disciplina erudiendos esse, tum ut Rempublicam tueantur omni tempore, tum ne in bellorum difficultate omnia peregrino ac venali militi credere cogamur.

QUA AETATE MILITIAE PRAEficiendi sunt milites.

TIT. V.

PLATO ante trigesimum ætatis annum neminem militiæ præficiendum statuit, etiam si spectatæ virtutis esset, & aliqua militari gloria illustratus. Hanc ætatem legitimam etiam bellicis muneribus arbitrati sunt Athenienses. Tametsi huic legi aliquando derogaverint, & præcipuè in Alcibiade, qui adeò gratus populo in adolescentia fuit, ut omnium civium oculos, quoties in publicum prodiret, in se unum converteret, nemoque ei par Athenis existimaretur. Is ante ætatem bello Syracusano præfectus est, cui tamen duo longè majores natu collegæ dati sunt, Nicias, & Lamachus, ut tutius Reipublicæ consulerent. Idem etiam placuit Romanis, nec ab hoc præscripto discesserunt nisi in maxima Reipublicæ calamitate post varias multiplicesque Hannibalis victorias, cùm jam urbi immineret, civesque omnes in magna desperatione essent. Scipio

Ætas bellicis muneribus legitima. *Alcibiades.* *Nicias.* *Lamachus.* *Romani.* *Scipio.*

nem juvenem admodum delegerũt, quem cum exercitu Carthaginem mitterent, ut pressi domesticis malis, ab Italia Hannibalem revocarent. *Octavius.* Octavius quoque duo de viginti natus annos Imperator designatus est, Cicerone id populo Romano suadente: verùm cùm deinde rem gereret minus ex sententia, ingemuit Cicero, & pertæsus consilii sui epistolam scripsit, in qua se nunquam sapientem exclamat, & Rempublicam à se deceptam fatetur. *Veterani milites.* Sed longè tutius veteranis militibus exercitus creditur, juvenibus nequaquam, quorum consilia illa prima ferociora sunt, minusque incerta casuum reputant, cum fortuna nunquam eos deceperit. *Senum prudentia.* Senes autem quieto animo multa prævident, & fortunæ aditus consilio præcludunt: & ubi fortibus viris esse opus est, faciunt id quidem non tam libenter, quàm necessario maluntque in prælio potius quàm in fuga mortem oppetere. *Themistoclis duæ virtutes.* Duæ verò illæ virtutes (quas in Themistocle summis laudibus effert Thucydides) non nisi post longam experientiam ducibus esse possunt, ut de instantibus verissimè judicent, & de futuris callidissimè conjiciant. *Nestor.* Nestor Nelei filius maximus natu Græcorum omnium qui contra Trojanos militaverunt, quanta virtute, quanta sapientia, quantaque eloquentia ab Homero, & aliis qui de bello Trojano scripserunt fuisse dicitur? *Philoctetes infenex alacerrimus.* Sic & Philoctetes, qui sexagenarius Trojam venit, plerosque juvenes virtute & consilio superavit, adeò ut ex ejus sagittis fatum Trojanum non parva ex parte penderet. Doctus enim ab Hercule, sagittarius optimus evasit, meruitque sagittarum ab eo hæres institui. *Alexander matura ætatis viros sequutus.* Hanc sententiam secutus est Alexander Macedo, qui annum unum & vigesimum agens, Philippum patrem amisit, & ut non tam imperii quàm gloriæ successor esset, cùm paternum exercitum hæres accepisset, non æquales suos, cùm quibus educatus fuerat, aliosvé primæ ætatis ac roboris juvenes, sed veteranos elegit, & plerosque etiam emeritæ militiæ, qui cum patre dudum militaverant, ut non tam milites, quàm militiæ magistri lecti viderentur. *Alexander cur semper victor evaserit.* Ordines autem non nisi sexagenariis permisit, ut principia intuentes, non castrorum magistratus, sed antiquæ alicujus

cujus Reipublicæ Senatum esse putarent: quæ quidem res effecit, ut victor semper evaserit, & cum parva admodum manu sexcenta Persarum milia superaverit: & nisi morte præventus fuisset, universum terrarum orbem subegisset. Et sanè si rectè judicare volumus, non modò consules, sed deinceps omnes qui cum imperio sunt, aliisque imperant, gravitatem consilii, & magnam rerum experientiam habere debent. Nam (ut Romanis nominibus utar.) Legati in bello nonne Imperatoris vicem subeunt; omnibus præscribunt quid facto opus sit, vadimonia constituunt, & cùm expedit justitium indicunt, aliaque omnia agunt quæ ad summum quemque ducem spectant; sic tribunus militum, qui primæ legioni præest, vir fortissimus esse debet, & virtute atq; omni militari arte optimè institutus. Præfecti quoque singularum legionum, qui tot viros dicto audientes habent, tum suo munere gravissimi esse debent, tum quòd absente legato ejus vices gerunt. Præfectus præterea ad quem castrorum positio pertinet peritissimus omnium sit opus est, longa, probataque militia spectatus: loci enim Genium diligenter speculari debet, ut optimam partem eligat, in qua tutissima sint castra, ne mons immineat, ex quo facilè ab hostibus milites sui exturbari possint, nevè à flumine innundari, aç mergi, seu à nimis vicina silva incendio deleri, quòd Crasso bello Sociali contigit, qui ejusmodi incuria cum omnibus propè copiis, subito igne ab hoste supposito crematus est. Sic etiam Camillus incendio proximæ silvæ Volscorum castra delevit. Præterea cogitet, ut lignorum, pabuli, aquæque copia suppetat, facilis sit egressus in subjectos agros, tutissimusque reditus in castra. Nec longa experientia carere debet fabrorum præfectus, cui præcipua cura incumbit, ne quid exercitui desit, quod ad expugnandum repugnandumque pertineat. Hic lignarios, ferrarios, carpentarios, tignarios, cementariosque fabros paratos habere debet, ad machinas, turresque ligneas, & ad arietes, onagros, ballistas, cæteraque tormentorum genera: Denique concludendum est majores natu reliquis in exercitu praficiendos, juvenes autem aliis honoribus honestandos, &

Legati in bello Imperatoris vice funt.

Præfectus castrorum.

Crassus.

Camillus.

Præfectus fabrorum.

Maiores natu in militia præferendi.

præcipuè his, qui plus gloriæ habeant ubi res bene successerit, quàm periculi, si fortuna eos fraudarit.

DE PRAEMIIS AC MVNERIBUS MILITARIBUS.

TIT. VI.

Inst. I ipsius libris Electorum. Et commentario.

PRÆMIUM & pœnam duo quasi numina statuenda esse in Republica in superioribus diximus, id quod & in re militari censendum est. Neque enim satis erit pœnæ formidine milites dicto audientes habere, nisi gloriæ præmiique spes calcaria fortitudini adhibeat, & virtutis studium ea ultro singulis præscribat, quæ neque duces neque Imperatores docere possunt. Maximus quidem animi affectus est spes, & ad ea nonnunquam impellit, quæ præter humanas vires esse videntur, nullaque ratione suaderi possent. Hac opinione ductus Simonides poëta, hunc affectum quem alii omnium dulcissimum esse dicunt, tyrannum bonorum appellavit; ut qui invitos sæpenumero trahat, & torpentes foveat, oscitantesque expergefaciat. Prodest castigata segnities, adjuvat laudata virtus: sed laudis, gloriæque præmia longè magis militum animos excitant. Hinc munera in Republica, & coronæ militares à veteribus propositæ militibus erant, quarum auctorem non nulli Vulcanum, qui apud Ægyptios regnavit, fuisse perhibent. Nam cùm bellum gereret, fortitudine præstantes corona quam ex auro & gemmis Indicis fecerat, alliciebat, hanc coronam suasu Veneris Baccho dono datam dicunt, cùm ab inferis Dionem matrem incolumem reduxisset.

Spes.

Simonides.

Laudis & gloriæ præmia.

Vulcanus.

Corona militaris.

Alii Bacchum à Venere in nuptiis Ariadnes dono accepisse asserunt, eamque authoramentum fuisse stupri, ut ad æternam Bacchi memoriam inter sydera pone Ariadnes astrum luceret, ut appareat fortibus viris coronam virtutis præmium esse. Athenienses (ut fabulas omittamus) hoc invento gloriantur, ut qui primi oleagina corona de Republ. bene meritos cives, & fortes Imperatores ac duces decoraverint, quam quidem ex olea ad honorem Palladis, virtutis ac sapientiæ Deæ fieri

Corona oleagina.

fieri voluerunt. Et coronatus dicitur Thrasybulus, qui patriam à tyrannis liberavit, quem fide, constantia, & animi magnitudine nemo Atheniensium unquam vicit, duxitque satis pro meritis suis in patriam oleaginam coronam esse, cum magna munera & patriæ prope imperium ei deberetur. Romani complures militares coronas instituerunt, & in primis triumphales, laureasque, quas deinde malo usu ex auro à populis Principibusque Imperatoribus dato effecerunt, aurumque coronarium appellarunt. Secundum munus fuit Ovalis corona, qua donabantur Imperatores, qui non triumphantes, sed ovantes in urbem revertebantur. Hæc mirtea erat in honorem Veneris. Fuit & alia quam obsidionalem appellarunt, quam hi qui liberati obsidione fuerant, ei duci dabant qui illos liberaverat. Hæc graminea fuit facta eo loci, quo obsidio facta fuerat. Civica quoque corona inter nobilissimas habita est, quam civis civi à quo servatus in prælio fuerat, salutis vitæque testem dono dabat: huius meminit Cicero cùm ait: *At etiam gregarii milites faciunt ut inviti, coronam dent civicam, & se ab aliquo servatos esse fateantur: non quòd turpe sit protectum in acie manibus hostium eripi (nam id accidere nisi forti viro & comminus pugnanti non potest) sed onus beneficii reformidant, quòd permagnum est alieno debere, idem quod parenti.* Ea fuit quernea ex Martis honore, ut quidam volunt, vel quoniam cibus victusque antiquissimus ex glande fuit, unde deficiente quercu, iligna fiebat, cum secundam glandem ferat ilex. Muralis corona etiam nobilitate elata est, quam Imperator donabat ei qui primus hostiū muros invaserat. Idcirco quasi muri pinnis insignata erat, sicut Castrensis, quæ insigne valli habuit, qua coronabatur qui primus in hostium castra pugnans introiverat. Sic & Navalis rostris navium ornata, quę maritimo prælio donabatur militi qui primus in hostium navim vi transiliisset. Multis aliis muneribus eos afficiebant Romani, qui fortiter pro Republica pugnaverant, ne virtutis præmia deessent, sed gloria allicerentur, qui fortitudinis exempla ostenderent. Nam Torques, Anuli, Bullæ, Armillæ dona fuerunt militaria. Et optio etiam uxoris inter quasque pulcherrimas

Thrasybulus coronatus.

Gell. lib. 5. c. 6.

Aurum coronarium.

Ovalis corona mirtea.

Obsidionalis graminea.

Civica quernea.

Pro Cn. Plancio.

Iligna.

Muralis corona.

Castrensis.

Navalis aurea.

Torques, Anuli, Bulla, Armilla.

Phalera feminina præmium virtutis. præmium virtutis apud nonnullas gentes aliquando fuit, ut apud Tapyros qui inter Derbicas & Hyrcanos habitant, quorum fortissimus quisque patrio instituto quamcunque vult ducit uxorem. Pedestres verò equestresque statuæ clarissimorum artificum manu factæ, *Trophea & arcus.* quid aliud quam militum gloriam ostendunt? Sic trophea & arcus triumphales imperatorum ac ducum, in quibus non modò inscriptiones, & nomina illorum gesta immortalitati commendant, verùm elegantissimæ sculpturæ pugnarum faciem indicant, & posteros æmulationis studio incendunt. Antiquissimum victoriæ monumentum *Obeliscus. Lib.17.* Obeliscus fuit apud Ægyptios (ut Ammianus Marcellinus scribit) lapis quàm maximus specie quadrata consurgens in excelsam altitudinem, instar radii sensim decrescens in angustum verticem, e latusque à basi, æreisque talis, quatuor quasi pedibus ad angulorum perpendiculum, eo incisæ erant innu- *Hieroglyphica nota.* meræ volucrum ferarumque formæ, hieroglyphicæ appellatæ, velut notæ historiam indicantes, non enim adhuc literæ inventæ fuerant, quibus mentis humanæ sensus facilè exprimerentur, sed singulæ animalium figuræ, singula verba, singulasvé sententias significabant, quibus perpetuæ memoriæ posteris seculis Im- *Thebani obelisci.* peratorum laudes mandarentur. Fuerunt etiam Thebis obelisci, in quibus Regum nomina inscripta erant, & præclara eorum domi militiæque gesta: ex quibus declarabatur non modò ex ambitioso poëtarum numero, Thebas fuisse præclaras, verùm etiam ex imperio, quod quidem usque in Scythiam & Bactrianam, & Indiam, & Joniam propagaverant, ut Strabo Cretensis *Columna Herculis.* passim refert. Diodorus tamen Siculus libro primo antiquissimum tropheum fuisse putat columnam in Lybia erectam ab Hercule Ægyptio in memoriam belli Gigantini, principio quasi humani generis priusquam ferrum & vestimenta inventa essent. Unde he- *Clava.* ros ille clavum gestabat, & leonis pelle tegebatur. Fuerunt etiam Imperatores qui ob memoriam magnæ a- *Augustus.* licujus victoriæ urbes condiderunt, ut Octavius Augustus, qui ante ostium Ambrachii sinus ubi navali prælio M. Antonium, & Cleopatram Ægypti Reginam vicit,

vicit, urbem statuit, quam à victoria Nicopolim appellavit, & Actio Apollini templum præclari operis ædificavit, ludosque consecravit, quæ Actia dicebantur. Nec solum vivos homines, qui res egregias in bello gesserant, præmiis, & honoribus afficiebant veteres, verum illos quoque qui fortiter occubuerant, in numina relatos esse opinabantur, eisque locum in cœlo dari putabant, in quo cum diis ævo perpetuo fruerentur. Hac opinione ductus Demosthenes sæpenumero jurat in orationibus suis per interfectos in Marathone & Salamine, quasi indigetes illos aut Deos esse omnino arbitraretur. Publicum præterea sepulchrum illis constituebatur, quod Polyandrion Græci appellabant, & nominibus titulisque clarissimis inscribebant, ut perpetuæ memoriæ viri fortes commendarentur: quale fuit apud Thermopylarum angustias, in quo omnes, qui cum Leonida pro salute Græciæ ceciderunt sepulti sunt, & quinque columnæ versibus sculptæ illorum virtutes posteris indicabant. Tale etiam extitit apud Marathonem vicum, ubi Milciades Persarum copias superavit. Simile monimentum erat apud Plateas, quo loci Mardonium ducem cum trecentis Persarum millibus Græcorum copiæ deleverunt. Simile etiam apud Cheroneam, ubi Philippus Macedo magno prælio victis Atheniensibus, Bœotiis, & Corinthiis Græciam subegit. Simile etiam apud Leuctras, ubi Thebanis Epaminundas Lacedæmonios superavit, quos deinde apud Mantineam vicit & ipse in eo prælio occubuit. Romani gentium victores, hostium fugam trophæis signabant, & pro tempore truncis arborum fugientium exuvias & reliqua arma suspendebant. Deinde quam maximas columnas turrium instar erigebant, in quibus & sculpturis & literis summam faciemque historiæ adnotabant: ut testimonium perpetuò servarent. Q. Fabius Æmylianus tropheum candido marmore statuit ad Comenum montem, ubi Isara & Rhodanus in unum alveum concurrunt, eo namque loci cum triginta millibus Romanorum militum, ducenta Gallorum milia profligavit. Ejus inventum nonnulli Liberi patris (quem Dionysium appellabant) fuisse perhibent, hunc

Nicopolis.

Actia, quinquennales ludi

Demosthenis juramentum.

Sepulchra publica ubi constituta.

Trophæa Romanorum fugatis hostibus.

Columnæ.

Æmylii trophæum.

Dionysius primus triumphavit.

enim omnium primum triumphasse dicunt, cùm universam Indiam superasset, ejusque currum Tigres, ac Linces traxisse fabulantur, & cerimoniales operationes (quæ orgia dicuntur) longo ordine præisse: nam suis locis dispositi erant Sileni, Satyri, Fauni, Tityri, Bacchæ, Lenæ, Thyæ, Mimallones, & Nymphæ ac Musæ omnes quæ choreas ducebant, carminaque variis modulis in honorem Bacchi concinebant, nituntúrque etiam hoc ostendere à triumphi nomine: Græcè enim θρίαμβος dicitur, quòd alii dictum putant à poëtico furore quem Thriasim vocant, & jambo poëtico pede: jambicis enim versibus in triumphantem Bacchum cavillabantur milites qui currum sequebantur. Alii deducunt hoc nomen à ficulneis frondibus, quæ Græcè θρία vocantur, & jambo. Ficus enim libero patri dedicata est: cujus foliis ante oscillorum ac personarum usum, omnes, qui in triumphantem convitiabantur faciem (ne internoscerentur) velabant, quò liberius jambicis cavillis uti possent. Ex hac consuetudine Græci ἰαμβίζειν dicunt, quod cavillari & convitiari significat. His opinionibus constat triumphi nomen Græcam habere originem, cui rei Varro, & nonnulli Grammaticorum adstipulatores sunt: & nisi usus prævaluisset T. aspirationem habere debuisset. Suetonius tamen tranquillus triumphum Latinam dictionem esse sentit, dictúmque putat à tripertito honorantium judicio, exercitu Senatus, & populi: quod si ita esset, T. omnino aspiratione careret. Latini etiam T. non aspirant in suis dictionibus, Romani triumphandi morem à Romulo urbis conditore habuerunt. Hujus rei Dionysius Halicarnasseus testis ad hanc fermè sententiam: *Romulus Genniensibus victis, primitias offerre, varia sacrificia facere, triumphumq; ducere instituit. Ultimus ipse post triumphalem pompam quadrijugo curru vehebatur, purpurea indutus veste, & lauro coronatus, equestres pedestresq; copia sequebantur, diis pro victoria gratias agentes, incondito carmine ducem suum efferebant extemporalibus versibus, Romani omnes qui intra mænia remanserant, cum conjugibus ac liberis pro victoria gaudentes obviam prodire, vinum pateris libare, & mensas passim*

Triumphus unde nomen sumserit.

Ficus Libero patri dicata.

Ἰαμβίζειν.

Triumphus latina dictio.

Romulus triumphans.

passim ante illustriorum virorum ædes sternere, dapibusque ac ferculis onerare redeuntib. victoribus festinabant. Hunc triumphi ordinem à Romulo institutum crescente imperio consules Imperatoresque Populi Romani adeò auxerunt, ut nihil præstantius, nihil admirabilius dici aut excogitari possit. Omitto Livium, omitto Ammianum Marcellinum, & complures alios nostros, qui aliquid de triumpho scripserunt, ne qua suspitio gratiæ, aut adulationis in eis fuisse videatur. Lege Plutarchū hominem Græcum, qui æmulatione Latini nominis ductus, vel vera omnino scripsit, vel extenuat potius, quàm auget quæ majora aut admirabilia esse cernuntur. Is in vita Æmylii Pauli Macedonicum triumphū trium dierum serie ordinat. *Primam quidem diem vix satis fuisse ait tabulis, colossis signisq́, transmittendis, quæ ducentis à quinquaginta curribus vehebantur. Secunda die pulcherrima & ornatissima Macedonum arma multis curribus delata fuisse asserit: galeas præterea, scuta, thoraces, ocreas, & Cretenses peltas, & Thraicias cetras, pharetras etiam, & equorū fræna, & nudos enses, ac sarissas infixas, quæ minas etiam præfulgere adeò servare videbantur, ut sine spectantiū metu cerni haud possent. Post hos armorum currus tria virorum milia sequebantur, qui numismata ferebant argentea, vasis trecentis quinquaginta. Vas quodlibet trium talentorum extitisse dicit, ut quatuor viros singulum quoque detulisse, alios complures suo ordine crateras argenteos & phialas, & calices ingentes, præclari operis portasse. Tertia die prima luce tubicines bellicum canentes praisse ait, quos centum & viginti boves auratis cornibus, & vittis sertisq́, ornati sequebantur. Et pueri aureas argenteasq́, patinas sacrificii gratia deferebant. Hos sequebantur (ut idem refert) iuvenes qui aurea numismata gerebant in vasis trium talentorum, numerus vasorum fuit octoginta minus tribus, his succedebant, qui auream phialam decem talentorum, quam Æmylius ex lapillis effecerat. Item qui Antigonea & Seleucia & Thericlia, & Persei vasa portabant. Post hac Perses currus & arma, & diadema super armis positum, deinde modico intersecto intervallo, illius filij ducebantur: masculi duo, & fœmina una, & cum eis pædagogi, ac ministri manus ad eos tendentes*

Romanorum triumphi.

Plutarchus Latina veritatis æmulus.

Triumphi Macedonici descriptio.

dentes, mœsti adeò, ut plerisq; civibus lachrymas excuterent. Ipse autem Perseus post & ministros ibat, pulla veste amictus, & crepidas more patrio in pedibus habens ad omnia trepidus, & mente turbatus præ magnitudine malorum. Post eum deferebantur quadringenta aurea coronæ, quibus Æmylium virtutis gratia Græciæ civitates donaverant. Æmylius deinde sequebatur ornatissimo curru vectus, indutus purpuram auro contextam, lauri ramum dextera gerens, sic quoque milites qui circum currum, Legiones, Cohortes, Manipuli, militesq; omnes longo ordine sequebantur, partim Æmylij laudes canentes partim cavillis & iocis per risum eum (ut moris erat) lacessentes.

Cavillandi mos in triumphis. Hæc pauca (ut brevius potui) ex Plutarcho collegi, quibus facilè conjectare possumus triumphi pompam omnium mortalium rerum quam maximam fuisse apud Romanos.

Habitus triumphantium Aquila. Habitus triumphantium ex Hetruscorum Regum habitu fuit. Nam coronam auream habebant, sellam eburneam, sceptrum eburneum, aquilam desuper. Unde illud Juvenalis:

Da nunc & volucrem sceptro quæ surgit eburno.

Jovis tunica. Amictus triumphalis. Tum purpuream tunicam, contextam auro, quam Jovis tunicam idem poëta appellat. Tum amictum purpureum varium quali amiciebantur Lydi, Persæ Reges, ut Dionysius etiam refert. & duodecim fasces, duodecimque secures & Hetruscorum Regum more.

Triumphus quibus decernebatur. Decernebatur autem triumphus ex Senatusconsulto & his solum, qui urbes expugnassent, aut magnos exercitus, profligassent. Quinetiam ne parva ex victoria triumphus peteretur, nisi ei cujus ductu quinque hostium milia uno prælio cecidissent, & ne falsus

Triumphorum leges. numerus referetur, legem ediderunt, *qua indicebatur pœna Imperatoribus qua aut hostium occisorum in prælio, aut amissorum civium falsum numerum Senatui ausi essent scribere*, jurabantque antequam de triumpho ageretur, apud Prætores urbanos de utroque numero vere ab his Senatui esse scriptum. Lex etiam fuit, *ut pro aucto solùm imperio, non pro recuperatis quæ populi Ro-*

Fulvius. L. Opimius. *mani fuerant, triumphus decerneretur*: idcircò nec Fulvio qui amissam Capuam restituit, nec L. Opimio qui Fregel-

Fregellanos, qui defecerant, ad deditionem compulit, aditus fuit ad Senatum, ut de triumpho referretur. Missis etiam ad res gerendas si e ullo magistratu triumphus non decernebatur. Ideò nec P. Scipio ob recuperatas Hispanias, nec M. Marcellus ob captas Sycusas triumphavit. *P. Scipio.*

Sed quando per seditionem extorqueretur, extraordinarius triumphus dicebatur, quod etiam Livius sentire videtur in tertio libro Romanorum historiarū his verbis. *Valerius & M. Octavius consules de Equis ac Sabinis, quos bello vicerant, triumphum petentes, a Senatu repulsi sunt. Populus autem referente L. Iulio tribuno plebis triumphum consulibus tum primò decernit, Caio Claudio vociferante, de Patribus non de hostibus consules triumphare velle: gratiamq; pro privato merito in tribunum, non pro virtute honorem peti: nunquam ante de triumpho per populum actum, semper æstimationem arbitriumq; eius honoris penes Senatum fuisse.* *Triumphus extraordinarius.*

Mutatus deinde est ordo triumphantium pro voluntate, ambitioneque Principum, ut Appianus Alexandrinus pleraque refert in triumpho Cn. Pompeji, quæ præter consuetudinem sunt aliorum, qui ante eum triumphaverant. Fuit & minor triumphus, quem Ovationem appellabant. Hujus inventores Romanos fuisse Dionysius Halicarnassæus refert, cum ait: *Superatis Sabinis apud Niritum oppidum maximo prælio, Senatus redeuntes cum victoria consules triumphis ornavit.* Menenium quidem Lavatum majore, Publium verò Posthumium minore, Ovatione quidem tunc primum (ut ait Licinius) à Senatu inventa. Differt autē Ovatio à Triumpho, quòd pedes ingreditur cum exercitu non clangentibus tubis, sed præcinentibus tibiis, laurea tantùm corona ornatus, ut Dionysius refert: ut verò A. Gellius cap. 6. libro quinto, & ex Græcis Plutarchus, myrthea. Nam laurea solis triumphantibus debebatur, non vehitur curru, non induitur picta veste, neque aureo clavo, neque trabea, neque sceptrum tenet: reliqua penè omnia triumphantium habet. Ovationis nomen alii putant Græcam habere originem, alii à Bacchi nomine dici, quem Evan veteres poëtæ dixerunt. Sed alia rationa *Ordo triumphantium mutatus.* *Ovatio, à Romanis inventa.* *Ovatio.* *Laurea triumphantibus debita.* *Ovationis nomen.*

ratione diligens verborum indagator Festus Pompejus dici putat, quòd ovantes dicantur, ab eo clamore, quem faciunt redeuntes ex pugna victores milites geminato O litera. Sunt qui opinantur ovationem dici à sacrificio ac victima, quæ ex ovibus fiebat. Nam sicut in majore triumpho centum boves mactabantur, sic in minore centum oves, id exemplo Laconum fiebat. Sparta enim quondam centum urbibus imperabat, cognominabaturque Hecatompolis: singulis namque annis ab urbium numero Spartani cives boves centum immolabant, & id sacrificium hecatomben appellant. Unde illud Pindari. Omnia centena faciebant. Sic etiam Satyricus noster.

O litera.

Sacrificia in Triumphis.

Hecatompolis.

Hecatombe.

Nec deerunt qui promittant hecatomben.

Nec contrarium huic rei videri debet, quod Plutarchus in vita Æmilii Pauli, ut diximus, centum & viginti boves ad victimam ductos dixerit. Nec id magnitudini triumphi aut gloriæ rerum gestarum tribuendum est, licet Macedonas vicerit, Xerxem Regem superaverit, septuaginta Epirotarum urbes everterit, ex quibus centum & quinquaginta milia mortalium in servitutem redegerit, ut auctor est Polybius: sed veterum sacrorum ritui. Facturi siquidem sacra, ut ex sententia Varronis cerni licet, ultra numerum animalium quæ mactaturi essent, alia ejusmodi generis præmittebant, alia submittebant, ne quid sacrificio deesset, vel fuga pecorum vel quod aliquo alio casu minus idoneũ haberetur. Præsto igitur aderat unde acciperent ne minueretur numerus, piaculumq; committeretur, vocabaturq; præcidanea hostia, quæ præcedebat, & succidanea. Sic ergo in triumpho Æmilii Pauli judicandum est centum boves veram victimam fuisse, reliquos autem præcidaneos, succidaneosque. Hæc de triumpho, & reliquis muneribus satis.

Æmylij Pauli Victoria illustris.

Animalia in sacrificiis præmissa & submissa.

Succidanea.

Nunc autem tempus admonet, ut huic operi finem imponamus, ne magnitudo voluminis laudem (si quam mereretur) obscuriorem reddat. Solonis enim illius sapientis sententia jamdudum pro oraculo habita est, cùm ait: *Omnibus in rebus videndum esse, ne quid nimis.* Nam quamvis suus cuique rei modus adhibendus sit, tamen

Solonis præceptum.

tamen magis offendit nimium quàm parum: qua in re veteres scriptores summo perem laudant Apellem qui & decorum optimè servavit, & pictores illos vehementer peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis. Atqui Phidias Atheniensis Olympii Jovis simulachrum ex ebore fecit, cujus pulchritudinem omnes mortales admirati sunt. In hoc peccasse deprehenditur, quòd dimensionis rationem non rectè servavit. Nam cùm sederet simulachrum tanta magnitudine erat, ut tectum templi attingere videretur: quod si erigeretur, staretq; tectum omnino dejiciendum fuisset. Ne igitur in similem culpam incidamus, hactenus dixisse sufficiat. *Phidias.*

FINIS.

INDEX

INDEX VOCABULORUM, HISTORIARUM, SIMILIUM, SENTENTIARUM, DICTORUM factorumq; memorabilium, quae in hoc opere continentur, copiosissimus.

A.

Abies. 304
Abortus. 184
Abrahã Chaldaeos docuit literas. 38
Abstinentiam persuadere difficile. 199
Accia quinquennales ludi. 391
Accii poëta statua. 53
Accius Romanus comicus. 81
Achilles & Patroclus synceri amici. 154
Achillis clypeus. 38. grata faciei proteruitas. 381
praeceptores. 191
Academia secta. 87
Actus quadratus in agris. 141
Adamantina poëtarum turres. 205
Addicti qui olim vocitati. 146
Adolescentes duo Syracusani riuales. 271
Adolescentia studia. 220
terminus. 222
Adolescentis descriptio 380
Adulari unde dictum. 216
Adrantenus fullonius rex factus. 249
Adrianus Imperator doctissimus. 140
Advena incolas expellunt. 262
Adulatorum effecta. 216
exempla. 216
Adulterij suspitio. 159
Adulterium grauiter apud Persas puniebatur. 159
Advocatorum praemium. 123
Aeacidas regno pulsus. 359
Ædes Corinthia. 349. Dorica. 349. Ionica. 349. iuxta vias publicas. 349 sacrae. 348. sacrae Basilica vocata. 348. secundum flumina. 349
Ædificare in propria area. 350
Ædificia publica. 344. quae diuturna. 344. ubi optime collocanda. 396
Ædificiorum extruendorum materia. 308
Ædiles qui. 118. eorumque officium. 138
Ædis sacrae latitudo. 349
Æditnus quis. 138
Ædium priuatarum structura 342. pulchritudo ad quid 343. sacrarum aedificatio. 348

sacrarum

sacrarum triplex ratio. 349
Ægyptij animalium figuris pro literis utebantur. 57 Astronomia cultores. 63 mortuos aromatibus condiunt. 239. nomina sua apud præsidē profitebantur. 40. philosophia inventionem sibi vendicant. 93
Ægyptiorum eruditio. 56 iudicia. 124. leges de furtis. 27. polygamia. 152 sepulchra. 237
Ægyptus cœlesti humore expers. 318
Ægyptus Memphis & Nili filius. 93
Ægroti musica sanati. 67
Ælij Veri quis uxori responderit. 150
Æmylia Pauli victoria illustris. 396
Æmylia vestalis miraculo innocentiam probat. 169
Æmilia via. 341
Æmylij trophæum. 391 uxor pellicem patitur. 160
Æmylius Paulus quàm curiose filios docuerit. 195 quare sic dictus. 285
Æneæ mors. 76
Æneas Troianorum prudentissimus. 368
Æqualitas civium quomodo conservanda. 33. in Republ. 274. paris concordiam. 31
Æquitas in bello an servanda. 397
Æschili tragœdia. 80
Æsculapius primus de medicina scripsit. 68
Æsculus arbor. 300
Æsopi tragœdi filius prodigus. 226
Æs rude apud Romanos. 132
Ætas bellicis muneribus legitima. 385. in milite spectanda. 378. in militia praeferenda. 387. nostra cum prisco seculo comparata. 5. nubentium. 163
Affectus perturbant iudicia. 25
Affinitas Cæsarem & Pompeium conciliat. 147
Africanus superior in exiliū cur pulsus. 133
Agamemnon Briseidis amore captus. 159. Principibus bovis terga apponit. 229
Agamēnonis opinio de Troia facilius evertenda. 22
Agaricum contra febres. 184
Agathocles ex figulo rex creatus. 249
Ager avitus non alienandus 37. effatus 330. frumentarius variè dispositus. 397
Agesilai corporis infirmitas 380. mors. 239
Agger urbis. 335
Agilitas in milite. 378
Ἄγυνος. 284
Aglaophon pictor. 51
Agni subrumi. 181

Agnitio animi. 206
Agnomen. 283
Agonici Circenses. 100
Agrestis differt à ciuili. 19
Agrestis homo qualis. 19
Agri boni nouem discrimina 397
Agricola à munere publico non excludendus. 38
Agricola cur laudandi. 38 in rus ablegandi. 243
Agricolis tertia pars regionis relinquenda. 255
Agricultura commoda. 67 laus. 35. Scriptores. 36
Agricultura beatos facit. 37
Agri emptor qua considerare debet. 290
Agri modus quomodo praescribendus. 258
Agrippa unde dictus. 284
Agri vectigales. 142
Agrorum diuisio. 253. limitatio. 122. modus quomodo instituendus. 142 ratio. 121
Aiacis proceritas. 379
Albani duplici nomine insigniti. 283
Albacis Scytharum philosophus 94
Albidius omnia dilapidans domum incendit. 226
Alcaeus aureo plectro donatus. 85
Alcestis Admeti fidissima coniunx. 154. 174
Alcibiades astu vincit Byzantios. 368. bello & eloquio clarus. 370
Alcibiades existimatio apud Athenienses. 385. solertia. 373
Alexander Aristotelis discipulus. 90. Babylonem expugnat. 332. condit Alexandriam. 224. cur semper victor euaserit. 386. Darij filiam indotatā nubere recusat. 186. eruditionem opibus praetulit. 186. gratus in praeceptores. 188. Homerum commendat. 83. Iouis se filiū nominat. 160. leues artes negligit. 45. paucis stipatus pugnat 365. picturam extulit. 51. praeceps in iram. 218. quo veneni genere necatus. 312. seniores & veteranos milites sequitur. 386 Stagiram restaurat. 247
Alexandria condita. 224
Alexandria portus. 225
Alexandri annus natalis. 344. astutia. 375. dictum quomodo cum hoste pugnandum. 265. de suis thesauris. 531. pedagogus minus commodus. 59 pietas in Cyri sepulchrum 239. quaestiones & Gymnosophistarum responsa 93. responsum matri homicidium flagitanti datum. 529. velocitas. 379 vigilantia. 134
Alexandrina bibliotheca immensa.

censa. 347
Alcmaeon anatomicus. 69
Allusiones urbi imminentes 321
Aluminosae fontes. 315
Apollinis ludi. 348
Ambitio mutat mores. 280
Respub. perniciosa. 272
Vulgi. 116
Ambitiosa actio. 139
Ambitiosi pueri. 187
Ambitius Babylonis. 332
Amicitia maritalis. 156
Amicitia sensim dissuenda. 274
Amicorum communia. 147 256. parta quatuor. 154
Amictus triumphalis. 384
Ammiani Marcellini dictū de Pharo turri. 225
Ammianus de Palma coniugio. 306
'Αμνησία Atheniensium 267
Amoris coniugum exempla. 154
Amor patriae 107. 288
Amphion primus cantor. 66
Anacharsis Scythas docuit philosophiam. 94
Anacharsis frugalitas. 2.8
Anatomica Medicina. 69
Anaxagorae opinio de Nili incremento. 318
Anaxagoras Periclis praeceptor. 90
Anaximandri praedictio. 62
Ancus unde dictus. 284
Ἀνδρεία. 108
Andronici turris octogona. 295
Anfractus murorum. 332
urbis. 335
Angeli qui. 328
Angerona dea. 215
Angues duo coniugum mortem praesagientes 154
Anguillae hieroglyphicum. 58
Ania nolentis secundo nubere responsum. 175
Anima gradus. 326
Animalia praemissa & submissa in sacrificiis. 396
Animalium figura pro literis. 57
Animi agnitio. 206. medicina. 70. morbi. 69. munus 205
Animus harmonia. 194. senescentis corporis gloriâ iuvenescit. 57. triplex. 205
Annona caritas in Republ. 251
Annona nomine quid notetur. 137
Annorum consideratio secundum numerum. 221
Annus ad militia aptus. 378
Anser Romanorū vigil. 135
Anserum solertia. 215
Antaei corpus ingens eiusq́; sepulchrum. 240
Antheus ab Hercule victus. 356
Antigonus monoculus pictus. 52. 382
Antilochi mansueta species. 381
Antimachus quanti Platonem fecerit. 8

INDEX.

Antipater unde crudelior sit hab tus. 182
Antipelargia. 148
Antiphilus pictor. 52
Antipho primus ob defensam causam mercedem accepit. 124
Antistes ciuitatis. 118
Antonis aspectus Herculi similis. 380. oratoris seruus fidelis. 145
Antoninus Imperator philosophus. 13. pius frugalissimus. 166. picturæ operam dat. 50. Stoica philosophia deditus. 91. uxoris turpitudinem velat. 157
Antonius per insidias fudit Pansam. 368. unde sic nominatus. 285
Anuli virtutis præmium. 389
Anus in æstu vernit. 201
Apelles pictor. 51
Aper inconsius. 231
Apes quomodo nobis imitandæ. 3
Aphranius poëta. 3
Aphrica deserta. 322
Aphricanus Imperator non bellator genitus. 366
Aphricus. 295
Apis hieroglyphicum. 58
Apis inventor medicina. 68
Apollinis ara. 326. colossus. 53. simulachrum tres habens charites. 67. tripod. inscriptio. 361
Apollonius Alabandensis. 96. avaros harpyiis cōparat. 165
Apollo architectus. 344
Apollo cur præses musarum. 66
Appia via. 341
Appii Claudii lex in Senatorum luxum. 114
Appius Claudius Virginiam in servitutem vendicare nititur. 264
Appius Regillanus causam plebi dat dissentiendi. 23
Apum industria. 203
Aquæ bonitas quomodo scrutanda. 317. puritas quæ signa habeat. 317. necessaria utilitas. 310. virtutes. 310
Aquæ pluvia arcendalis. 122
Aqua aceto mista. 312 bituminosa. 315. decocta. 317. fatidica. 312 insalubris. 317. medica. 315. natura calida. 314 316. Nili dulcis. 319 nitrosa. 316. nivalis. 317 noxia. 312. palustris. 317 Sulphurosa. 314
Aquarum ductus. 138
Aquilo. 295. 296
Aquila in triumphis. 394
Ara Apollinis. 326
Arabia felix. 290
Ara versus orientem. 349
castrata. 304. felices. 302 glandifera. 299. prægnantes. 303. solidiores ubi crescant. 303

Arbor

INDEX.

Arbor cæsa quomodo ædificiis idonea reddenda. 304
Arbor feralis quæ dicta. 302
Arborum cura quæ. 230 liquor. 304. regina quæ 301. Varia genera. 299 300. 301.
Arcadum sacrificia. 267
Arcesilas dictum de secta Epicurea. 364
Archimedes sphæram invenit. 211
Archimedis sepultura. 377 solertia in machinis bellicis. 48
Archita Tarentini columba lignea. 211
Architas. 7
Architecti officium. 337
Architecti munus in bello & pace. 47
Architecti insigniores. 48 49. Respubl. necessarij. 47
Architectura finis. 46 inventor. 47
Architectus an opificibus annumerandus. 47
Architectus doctus. 46
Arcis situs. 338
Arcus triumphales. 390
Area fori urbis. 345
Arena calci miscenda. 308
Arenarum genera. 309
Areopagita Atheniensium. 124
Areta Aristippi filia doctissima. 185
Argiri tibiis excitabantur. 64
Argonauta. 281
Artes bellica machina. 335
Arimaspus fluvius aurifer. 312
Ariobarzanes Cappadocum rex. 242
Aristides testaceis suffragiis in exilium pulsus. 269
Aristidis abstinentia. 140
Aristippus auri contemptor. 44. genibus supplicat. 216
Aristocratia quid. 10. 21 242
Aristogitonis statua. 273
Aristoteles honestum quomodo definierit. 6. in civilis institione omnes antecellit. 7. Peripatetica sectæ princeps. 89. picturam commendavit. 51 Platonis discipulus. 8 quomodo regionem diviserit. 254
Arist. dictum de liberalium artium studio. 369. de civilem vitam fugientibus 19. de puerorum educatione. 193. opinio de mercatorum & opificum vita 43. de potestate reprimenda. 267. de tribus Magistratus necessariis. 109. nomen unde. 282. Politica. 15. præceptum de taciturnitate. 215
Arithmetica iuvenibus ediscenda. 61
Arma antiqua Herculis. 365
Armenia Tigranis uxor. 178

Armeniorum virgines stupro colligunt dotem. 152
Armillæ dona militaria. 389
Ars ludicra. 82. 96
Ars τῷ ἀγῶνι. 51
Artaxerxes cur Macrochir dictus. 380
Artaxerxis dictum de Solonis legibus. 20. *forma.* 380
Artes pacis exercendæ. 357
Artifices & Reipubl. gubernationem minus idonei. 250. *consulendi.* 324 *in Republ.* 250
Artifex ciceris grana in acum perforatum inserens 45
Artium exercitatio. 210 *honos præstat rei militaris gloria.* 56
Arvum quid. 397
Arx an in libera civitate condenda. 338. *Cadmia.* 339. *in optima Republica periculosa.* 338. *inuita periculosa* 339. *Tarentina.* 341. *Thebanis fuit exilio.* 338. *tyranni sedes.* 338
Ascra oppidum Hesiodi patria. 288
Assentatio. 216
Assentatores quantum regibus noceant. 216
Asiaticorum ingenia. 293
Asinæ cognomē unde ortum. 285
Asininum lac. 172
Assyrij Astronomia inventores. 63
Astra ignea. 93
Astrologia usus. 62
Astronomiæ usus in re rustica. 62
Astrorum mutatio fortunas hominum mutat. 293
Astu pro urbe 201
Astutia quid. 201
Astutum urbanum. 201
Athenæ mater studiorum. 357
Athenienses democratiam fouerunt. 242. *desidia ceciderunt.* 372. *discordia victi.* 204. *invidia osores.* 268. *Lacedæmoniis imperant.* 97 *Olympiadis literas inviolatas marito transmittunt.* 173 *plus impendunt comœdiis quàm bello.* 82. *primi duces coronarunt oleâ.* 388. *sorores ducunt uxores.* 6
Atheniensium decretum de gemina uxore ducenda. 151. *Imperatores eloquentissimi.* 370. *triginta tyranni.* 266
Athletæ quales. 95
Athon mons in virilem statuam formandus. 136
Atlas primus philosophus in Libya. 94
Attalici reges bibliothecam Pergamenam instituunt. 347
Atellana fabula. 82
Attica regio efflorescens. 13
Attici sapores. 229
Attilij Reguli sententia de agro

agro colendo. 396
Attilius Regulus iusiurandum servat. 214
Avari harpya. 165
Avaritia effecta. 272
Avaritia magistratuũ. 270 morbus. 69. pestis Reipublicæ. 234
Avarus cani famelico comparatus. 165
Avarus paterfamil. 165
Audacia ex desperatione. 272
Auditionibus non temere credendum. 373
Aves ad pictam avem excitatæ. 50
Avium in pullos naturalis affectus. 17. pennæ in conis galearum. 334
Augusti dictum in Herodem 232. nimia indulgentia in filias. 158. solertia. 136. ultio in Antonium. 277
Augustus Nicopolim statuit. 391
Aurei velleris fabula. 312
Aures in genubus. 216
Aurifodinæ à Vulcano inventæ. 47
Aurum coronarium. 389
Auster. 295
Authorem se belli polliceri periculosissimum. 356
Authores qui ex aliis linguis quædam in sua transtulerunt. 3
Axiothea Platonis discipula docta. 185

B.

Babylonē Alexander expugnat. 332
Babyloniorum mores corrupti. 153
Babylonis muri. 48. murorum altitudo. 332
Bacchus cur deus habitus. 209. cur Euhyos dictus. 365. Dionem ab inferis reducit. 388
Bactriani mortuos canibus laniandos præbent. 238
Balneæ calidarum aquarum 314. salutares. 315
Senēæ. 316
Balneum & Balnea quò differant. 316
Basilica. 348
Bellandum astu. 366
Bellaria quæ. 230
Belli adiuncta. 353. authorem se polliceri periculosissimum. 356
Bellicum mendacium. 369
Belli inferendi consultatio difficillima. 354 ratio. 353
Bellica disciplina Romanorum. 383
Belli necessaria in pace paranda. 119. primus impetus. 352
Bello suscepto quæ præmeditanda. 360
Bellum an decernendum augendi imperij gratia. 356 357
Bellum Gigantum. 80. iustũ quondam. 352. Macedoni-

num. 145. Punicum. 145. fertile. 145. Sol scorum. 355. unde dictum. 366
Benevivere quid. 87
Benevolentia alieni aris domina. 131
Bombarda novum balistæ genus. 335
Bono alieno torqueri. 269
Bonus vir qualis in toto vitæ curriculo. 210
Boves in Italia. 231
Bos pictus. 50
Bias Prienæus. 95
Bibliotheca laus. 347
locus idoneus. 347
Bibliotheca Alexandrina. 347. Pergamena. 347 Ptolomæi. 56. Romana 348. Lacedæmoniorũ. 151
Bigamia Athenensium. 151
Bionis dictum ad prodigum quendam. 225. de invido. 269
Bipennis. 334
Bitumen Babylonicum. 331
Bituminosa aqua. 315
Britannorum mos coniugalis. 1,2
Bruti quomodo liberos educarint. 193
Bruti libertatis studiosi. 24
Bruti sententia an præstet imperare an servire. 267
Brutus cur Tarquinium urbe exegerit. 273
Bucula quam utiles. 231
Bulla aurea veritatis symbolum. 124. præmium virtutis. 389. insigne puerorum ingenuorum. 270
Buxus arbor. 305
Byzantini ab advenis petiti. 262

C.

Cadmia arx. 339
Cadmus literarum inventor. 58. & Theseus urbibus exactis. 79
Cæcilius servus. 284
Cæcilius comicus. 82
Cæculus Vulcani filius. 300
Cadius sylva qua. 301
Calebs quis Geminio Varo. 177
Calibes nota censoria digni. 126
Cæsar Alexandriam restaurat. 225. artificio pugnat 366. Cleopatram fovet & filium ex illa procreat. 225. de sepultura nihil cavendum statuit. 237 doctus & doctorum fautor. 91. imaginem Alexandri miratur. 57 latina elegantia illustris. 370. Pharum turrim extruit. 225. perpetuus Dictator. 119. repudiat uxorem adulteram. 157. unde dictus. 284. ut milites seditiosos punierit. 364
Cæsares imperio deteriores facti. 12
Cæsaris amuli triumphum ei invident. 356
benignitas. 212

clemen-

clementia. 277
modestia in imperio. 267
versutia. 376. dictum in mulieres catulos foventes 182. de Gallorum proceritate & ingenio. 292.
Caesario filius Caesaris. 225
Castibus pugnare quid. 102
Caia Cecilia regina lanifica egregia. 177
Caietana urbis & regionis commendatio. 1
Caietanae mulieres vino abstinent. 183
Caius Gracchus fistulae modulis orationem gratiorem reddit. 64
seipsum interficit. 259
Caius Marius secundas varices intrepidè praebet. 98
Calamides pictor. 51
Calanus Gymnosophista clarissimus. 92
Calcis usus. 308
Callicles sculptor egregius. 52
Callidus homo quis. 210
Callimachi dictū de divitiis. 105
Callimachus patriam elegiis illustrat. 81
Callisthenes Alexandri praeceptor. 90
Callisthenem lingua perdidit 215
Caloris vis & operatio. 291
Cambysis sententia de ducis belli officio. 361. 366
de praecavenda inopia 375. urbibus custodiendis. 133
Cambysis & Cyri disceptatio de aequitate in bello servanda. 367
Camilli nomen quid notet. 285
Camillus Volscorum castra incendio delet. 387
Camma mulier illustris. 155
Campanum far. 230
Campus Martius cur institutus. 382
Canachus pictor. 51
Candaulus adulteriū ultro provocat. 164
Canere intus vel foris. 66
Cannensis clades. 376
Cantus inventio. 66
Capitalia iudicia. 128
apud Romanos. 129
Capitale iudicium ex urna. 129
Capite censi. 127
Capitolium Romanum. 49
Capito unde sic nominatus. 286
Cappadoces imperare nesciunt. 241
Capua Hannibali Cannae. 377
Carbo querneus. 302
Cardo limes. 122
Carere quid significet. 238
Carmenta. 185
Carneadis admonitum inimicum in periculis esse monendum. 210
Carpinus arbor. 305

Caro *Assa.* 232. *elixa.* 232 *frixa.* 232. *turulenta.* 232 *stulla.* 232. *ilignea glande nutrita.* 300. *fagineis glandibus alta.* 299
Carthaginenses *a ducibus suis rationem exigunt.* 114 *ducem a Lacedamoniis petunt.* 371. *fœdifragi.* 108
Carthaginensium *ingratitudo erga Xantippu belli ducem.* 371
Carthago *laudata.* 324
Casmena *pro Camœna olim* 285
Caspij *mortuos canibus obiiciunt.* 238
Cassandri *mitis animus.* 242
Caßius *Seuerus orator inopia perit.* 106
Castalius *fons fatidicas habuit aquas.* 312
Castanea. 301
Castor *durior Polluce.* 381
Castrari *arbores.* 304
Castrensis *corona.* 389
Castris *præfectus.* 387
Castrorum *locandorum mos antiquus.* 316
Caca *acuta.* 285
Cataracta. 336
Catella *picta.* 50
Cato *ciuis ortu Tusculanus iure Romanus.* 202. *cur Censorius appellatus.* 126 *manus sibi infert.* 355 *vitam humanam ferro comparat.* 40
Catonis *dictum de ara Apollinis.* 326. *de erratis corrigendis.* 376. *nouem bcni agri discriminibus* 397 *de otio.* 32. *de otio mal..* 196. *inter os & offam multa interuenire.* 228
Catonis Censorini *dictum de statuis.* 53
Catonis *grauitatem vereretur meretrix.* 82. *socius in Albidium.* 226. *præcepta militaria* 364. *responsum de fænore.* 260 *taciturnitas.* 214
Catullus *poeta.* 85
Catus *nomen Sabinum unde* 285
Cauillandi *mos in triumphis.* 394
Caurus *ventus.* 295
Causarum *dicendi tria genera.* 70
Cecropia *Attica appellata.* 13
Cecrops *Atheniensium dux.* 12. *humandi ius inuenit.* 237. *literas inuenit.* 58
Cedro *digna.* 305
Cedrus. 305
Celer *architectus.* 343
Celeres *qui Romæ appellati.* 244
Celsi *præcepta de diæta sani hominis.* 184
Censere *quid.* 125
Censores *qui.* 111. 118. *Romani.* 125
Censores *morum.* 125
Censores *primi qui fuere Romæ.* 127

Censoria nota. 126
Censorium officium. 127
Censorinus de die naturali. 220
Censoris authoritas & munus. 126 127
Censorum oratio ad populum de uxoribus ducendis. 153
Censor unde dictus. 127
Census civis. 127
in nobilitate. 246
quomodo agendi. 127
Romanorum. 110
Senatorum. 250
Cera vis. 239
Cerrus arbor. 301.302
Cerva Sertorij. 369
Cervus Leonibus dux inutilis 120
Chabrias scuti usum docuit. 383
Chaldai ante Chalibes dicti. 63
antiquissimos se se iactant philosophos. 95
Charites tres cur inter se coniuncta. 212
Chilon Lacedamonius. 95
Chilo sapiens benignitate gloriabatur 351
Chiron heroum medicus. 68
Chlamydis figura 225
Christianus an servus. 144
Christus invocandus. 329
Chrysippi Medea 3
Chrysippus de fortitudine. 108
de sepultura. 238
Chrysus gladiatorum dux. 145. *hospitij ius violat.* 262
Cicero Antonio obiicit profusionem. 42
blanditur populo. 219. *genus duxit à Volscis regibus* 245
Cic. de adium pulchritudine. 343
de agricultura. 35
de amicitia dissuenda. 274
de arte ludicra. 96
de beatis in Republ. 34
de consiliis. 364
de convivorum utilitate 233
de corona civica. 389
de defensione negligente. 123
de diis penatibus. 329
de duello. 366
de duodecim tabb. prastantia. 29
de Histrionibus. 82
de honesto otio & relaxatione. 65
de imitatione. 3
de Imperatoris virtutibus 361
de magistratu 107
de Philone architecto eloquentiss. 48
de picturis. 51
de Pugilum pugna. 101
de Republica. 15
Ciceronis de Republica libri desiderati. 16
Ciceronis institutum laudabile. 15

lam. 72. nomen unde. 286
opinio de opificum statu. 43
Cimon Elpinicem sororem ducit uxorem. 6.152
magno emit sepulturam paternam. 237
Cincinnatus arator fit dictator. 382
Cingulum oppidum. 354
Cinus querneus. 302
Circenses ludi. 100. unde dicti 99
Circius ventus. 396
Circumsonans locus. 346
Circus Maximus Soli consecratus. 99
Citreum malum. 306
Civem facit origo 202
Cives adscripti. 202
hospitales. 261
in unum collati 14
Iure. 202
novitij. 261
patria. 202
peregrinis praeferendi. 111
plebeij 244
Privilegio. 203
rejecti. 279
seditiosi. 13
Civica corona quernea. 389
Civilis differt ab agresti. 19
Civilis necessitudo. 107
patria. 202
societatis finis. 18
societatis scriptores. 7
vita finis. 337
vita institutio. 11.106
Civilium praeceptorum necessitas. 19
Civili viro tyrannus vitandus. 216
Civis beneficus 212
benè meritus. 209
quis. 20
quis iure dici possit. 202
rei rustica operam dans. 256
Civis boni officium. 213
census 127
frugalitas. 224
Civitas altera societas humana. 17
duplici hominum genere constans 106
& urbs quomodo differat 16
quid. 20
Civitas divisio 243
divitiae in opibus singulorum. 210
ordo triplex. 243
societas sanctissima. 35
tres ordines. 244
Civitate donati. 202
Civitates utilitatis gratia constituta. 37
Civium aequalitas. 257. 268
quae instituenda. 252
quomodo conservanda. 33
bonorum & malorum differentia. 30
concordia in quibus sita. 122
quid praestet. 204
corrupti mores. 19

delectus

delectus. 279
nomina sint pulchra. 282
officium 106
sceptrum. 210
varia officia. 204
Cizicus urbs. 323
Clades Cannensis 376. Mantinea 391
Clarioribus viris qua consideranda. 245
Classa Herculis. 390
Claudia Vestalis navem trahit. 169
Claudia Vestalis insolentia. 23
Claudiani Versus de Archimedis sphara mirè inventa. 211
de balneis calidarum aquarum 315
Claudii Casaris uxor. 158
Claudiorum familia. 23
Claudij Pulchri filius probus 34
Clearchus Heraclea patrocinium populi suscepit. 259
tyrannus 74. cur interfectus. 260
Clementia ducis erga milites. 377
Cleobuli duo pracepta de re uxoria. 164
Cleobulus Lydius. 96
Cleopatra turrim Pharum extruit. 225
Clisthenis tyrannij in imperio modestia. 267
Clitellas bobus aptare. 378
C. litera antiquorum su, er... flua. 284
Clypeus Achillis. 38
Minerva. 196
Clytus ab Alexandro interemtus. 218
Cneus & Gneus. 284
Coclites unde dicti. 286
Coctili laterculo viam sternere. 342
Codrus rex pro Patria moritur. 206
Cœlibes Reipubl. muneribus indigni. 163
Cœli cor. 66
ratio in urbe condenda habeatur. 294
Cœlo tegitur qui non habet urnam. 237
Cœlum mobile. 61
Cœnobiorum conditio. 348
Cognomina. 283
Collium varietas 297
Colophonem addere quid. 351
Color viridis oculis gratus. 347
Colossus Apollinis. 53
Rhodius. 49
Columba lignea volatilis. 211
Columella unde denominatus. 285
Columna turrium instar. 391
Columna Herculis 390
Columna unde dicta 309
Comica fabula explosa 346
Comici veteres quales. 82
Comicorũ lingua libera 84
Comicum scena genus. 346

Coma-

Comœdia quatenus admittenda. 82
togata. 82
Comœdiarum actio Reipubl. inutilis. 81
Comœdiarum argumenta. 81
Comœdia unde dicta. 83
communia amicorum. 256
Conchylia ad motum Lunæ augentur 304
concordiæ effecta 204
concordia civium 122
ex æqualitate. 31
hominum diversæ nationis. 261
maximum civitatis stabilimentum. 264
coniugalis amoris exemplū egregium 154
coniugij commoda. 148
societas 146
societas prima. 17
contiguum concors. 173. *in Palma arbore.* 306. *comercium.* 173
connubium Britannorum. 152
religiosum. 150
consonans locus. 346
continentia viri. 159
Convenæ in urbem non recipiendi. 374
Conventus Nundinarum. 36
Conductus publicus Lacedæmoniorum. 142
Conservarum numerus. 235
Conserva Lacedæmoniorum 235
olim dominia dicta. 232
rarò celebranda. 232
Convivij dominus qualis. 233
conviviorum commendatio 233
convivium quatuor rebus constat. 233
conscientiæ vis. 128
consilia eventus probat. 217
consilium malum consultori pessimum. 217
conspirationum vulgi causa 354
Constantia quid. 109
consuetudini aliquid concedendum. 16. 39
consuetudo mala quàm perniciosa. 125 *sequitur morem.* 125
Consules duo Romanorum. 119
capitalem animadversionem non exercebant. 128
Consul Militaris. 119
Consul urbanus eiusq; officium. 119. 372
Consul unde dictus. 119
Copia militares tempore pacis 352
Cor cœli. 66
Corynna lyrica 84
Corinthia ædes. 349
Coriolanus indignè in exiliū pulsus. 355
Cornelia Grachorum mater eloquens. 185
filios ostendit tanquam domus ornamenta. 171

laudat

INDEX.

laudat viduitatem. 176
Cornelij Celsi iudicium de aqua differentia. 317
Corne.. Gallus insidia oppressus. 55
Cornel. Tacit. de Vespasiano 12
Corona Baccho donata. 388
Castrensis. 389
graminea obsidionalis. 389
Ilignea. 300.389
inter sydera posita 388
mirtea ovalis. 389
muralis 389
navalis 389
oleagina. 388
pudicitia apud Romanos. 175
quernea civica. 389
triumphalis. 394
Corpora humana firmiora per hyemem quam per æstatem. 292
Corporis bona cum animi coniungenda. 289
exercitationes variæ. 96
valetudini commoda. 198
valetudo in milite. 378
Cortices calcei genus. 300
Corus ventus. 295
Crantoris de vita humana actione. 105
quadrivium. 106
Crassus in bello sociali penè crematus. 387
Crates aurum abijcit. 44
Creta urbes. 9
Cretenses lyra excitabantur. 64
Critias interfectus 266
Crustemia urbs. 336
Ctesiphon Gnosius Ephesiæ Dianæ templum extruxit 48
Cuneus trigonus. 370
Cupedinis forum unde dictũ. 45
Cupiditas imperandi moderanda. 357
Cupiditates esse moderandas Scythæ docent. 358
Cupiditatis sedes. 205
Cupido Veneris comes. 182
Cupressus. 305
Curia Romuli. 252
Curia unde dicta. 120
Curiatij & Horatij trigemini pugnantes. 366
Curiones qui. 252
Curius Dentatus agros distribuit 141
victis Sabinis redit ad agriculturam. 36.381
Curules qui 138
Currus Bacchi. 392
Custodes civium quales eligendi. 134
trecenti apud Lacedæmonios 244
Custodia portarum. 374
Cydnus fluvius. 313
Cyneæ & Pyrrh colloquium 358
Cyneas Pyrrhi orator. 70
Cynica secta 87
Cynicus unde dictus. 89
Cynips fluvius ditiores reddens. 312
Cyprus insula fertilis. 290

Cyrenaica

Cyrenaica secta. 87
Cyri dict. de laude militari. 354
epitaphium 239
oratio de Principis officio. 363
sepulchrum violatum. 239
testamentum de eius sepultura. 236
Cyri & Cambysis de aequitate in bello servanda disceptatio. 367

D.

DÆdali inventa. 47. Labyrinthus. 47
Daemones qui dicti. 328
Damon & Pythias amici fideles. 154
Dare nobilius quam accipere. 213
Darij avaritia. 240
Darius aquam bibit turbidam. 227
exigendis tributis mediocritatem observavit. 131
Decemviri à Republ. deiecti. 266
Decij fortes. 206
Decitorum in patriam amor 24
Declamationis in Salustium quis autor. 245
Decumanus. 122
Decuriones qui. 252
Dedicandorum librorum ratio. 4
Defraudare genium. 327
Degeneres filii 197
Deliberativum genus orationis. 70
Delicati nunquam validi. 229
Delphici oraculi praeceptum 86
Delubrum Dyndimena matris deum. 49
Demadis dictum de Alexandri obitu 120
de legibus Draconis. 30
Demetrius Poliorcetes. 42
Democionis filia mortuo sponso se interimit. 176
Democratia quid. 22
Democriti opinio de Nili inundatione. 318
Demonstrativum genus orationis. 71
Demosthenes orator & belli Imperator. 370
quomodo fugam excusarit. 370
Demosthenis fabella Athenensibus proposita. 275
iuramentum. 391
Denarius numerus 221
Dentes linguae vallum. 215
Dentones unde sic appellati. 286
Dercyllidas neglectus quòd liberos nullus haberet. 149
Desidia invitant ad seditionem 278
Deus quid agat 95
quid poetis. 78.79

Verax ethnicis incognitus 78
Diata commoda. 224
Diata sani hominis. 184
Dialectica. 73
Dialectica cum Rhethorica coniuncta. 74
Dialectices commendatio. 73
inventores 74
Dianæ ædes. 349. templum Ephesia. 344
Diarta quæstorum. 133
Dicendi figura triplex. 369
vis in duas partes distributa. 73
Dictator perpetuus 119
Didonis votum. 175
Dies genialis 327
Dignitatis ratio in magistratu habenda. 32
Dij patrij. 328
penates.329. Samotraces. 329
Dinocrates architectus peritissimus. 224
Dinocrates architectus Alexandro mirum pollicitus 136
templum Ephesinum restaurat. 344
Dino Crates architectus. 48
Diocletiani dictum de difficultate benè imperandi. 12
Diogenes Cratem ad tenuitatem victus hortatur. 228
Diogenis Cynici dictum de minus frugaliter viventibus. 214
de adulatoribus. 216
Diogenis iudicium de Lacedamoniis. 199
Diogenis Sinopei dictum de Iovis porticu. 342
Dionysii ex præcipitantia homicidium duplex 218
sævities in Locrenses. 340
Dionysius Bacchus cur deus habitus 209
Indiæ imperio potitur. 365
Eubyos vocatus. 365
Dionysius citharœdus. 65
Dionysius Halicarnassæus Varronis discipulus. 169
de geniorum natione. 328
Dionysius primus in Europa philosophus. 209
Dionysius primus triumphavit 391
Dionysius regno pulsus. 90
Dionysius secundus hospitalitatis ius violat. 262
Dionysius tyrannus Platonicam amplectitur disciplinam. 90
Dionis sententia de regno. 22
Dirspentina virgo 172
Discendum cum erubescentia 220
Disciplina tres species. 47
Disciplina familiaris 144
Disciplinarum utilitas. 195

Discordia

Discordiæ causa 31
Discordia Athenienses pessum dedit. 204
Romanos perdidit. 204
Dissonans locus. 346
Dives indoctus 191
Divina prius instituenda. 117
Divinus magistratus 117
Divitiæ belli subsidia. 22
fluxa 191
Divitis & inopis certamen. 270
Doctorum & indoctorum discrimen. 369
Dolus absit à Republica. 264
in civili vita turpis. 265
malus quid. 216
Domestica necessitudo. 107
Dominia convivia 232
Dominus convivij. 233
Domus Neronis splendida. 343
Dorica ædes. 349
Dos uxoris ducenda. 163
turpi quæstu parta. 152
Draconis leges explosæ. 129
sanguine scriptæ 30
de otiosis 40
Druidæ Gallorum. 91
Duellum. 366
Duo rei militaris præcepta. 377
Dux belli legibus subiectus. 363

E.

Ebrius nunquam sitiens. 227
Educandi liberos ratio. 178 179
Educatio puerorum qualis. 185
Effatus ager. 330
Egere nihil, deorum est. 290
Egeria nympha 27
Elegiæ suavitas. 84
Eliaca secta 87
Eloquentia 69
animi medicina. 70
Imperatori necessaria. 369
rerum domina. 70
Romanorum. 370
sine sapientia quid possit. 72
Empedocles furibundum adolescentem cantu revocat. 64
Endymionis fabula. 223
Ennius de fœmina pudica 162
Epaminundæ responsum cu[m] uxorem non duxerit. 197
Epaminundas cithara egr[e]giè cecinit. 6
letali vulnere sauciu[s] 121
musica delectabatur
Philippi Macedonis pr[æ]ceptor. 3
palæstra operam d[e][dit] 98
pauci sermonis. 2
vigilem somnolentem i[n]terfecit 3
Ephori Lacedæmoniorum 2

250. quando institutus. 267
Epicharmus obscœnus. 159
Epicurea secta 87
Epicuri sententia de frugali cibo 229
Epigramma in domum Neronis. 343
Epimenides longæuus. 223
Epimenidis somnus. 223
Episcopus quare sic dictus. 118
Epistola Fabricij ad Pyrrhum. 265
· Philippi Maced. ad Aristotelem. 90
Epitaphium Spartanorum. 87
Equestris ordo qualis. 244
Equitatus nobilitatis. 246
Equites togati. 235
Equitum delinquentium pœna 126
Erectrix secta. 87
Ergastula pro mancipiis. 146
Errata corrigenda. 376
Erythræa terra feracissima 141
Esculenta domestica. 167
Essedoni mortuos deuorant 238
Essentia duplex 61
Etheocles Gratiis primus sacrificauit. 351
Ethices utilitas 86
Etruria religionis Gymnasium. 254
Euander Italos docuit literas 58
Euentus consilia probat. 217
Euripidis dictum de iure violando. 356
de vi orationis. 70. eius tragœdia. 81
Euronotus ventus. 396
Eurus. 295
Excubia. 135
Exempla bonorum proponenda. 20
Exemplo grauius peccatur quam culpa. 226
Exercitatio corpus firmat. 96
optimum condimentum. 227
Exercitationes concessæ. 98
Exercitus etymon. 120. laus ab Imperatore pendet. 121
Expeditio unde dicta. 120
Exploratorum usus. 373
Exul esto qui excellit. 269
Exulum melimina. 276

F.

FAbij unde sic nominati. 286
Fabius Gurges unde sic dictus. 225
Fabius Maximus cum ætate mutat mores. 280
recuperat Tarentum. 341
Fabius Patricius pictor. 50

Fabium Tullius leges describendas censuit. 28
Fabrica quid. 46
Fabricij epistola ad Pyrrhum 265
Fabricius hostibus devictis ad agrum redit. 36.382
Fabrorum praefectus in castris. 387
Fabulae ad quid prosint. 80
comicae resecta 346 poetarum quales 75
Fabularum inventio. 199
Facere pro sacrificare. 118
Fagina glandes. 299
Fagus arbor. 305. unde dicatur. 299
Familia genius 327
Familia quadam à functione publica ac excludi debeant. 33
Familiariter facta qua. 143
Fax Campanum. 230
Faustus unde dictus. 284
Favonius. 295
Fel hostia Iunonis eximebat veteres. 174
Felicitas aliena insidias toxicum est 269. ex virtute 44
Felicitatis comes invidia. 268
Feralis arbor. 302
Ferrariae fabrica à Vulcano inventa. 93
Ferri natura. 291
Festinatio comes belli. 375
Ficus libero patri dicata. 392
Fidem fallere turpissimum est magistratui. 108
Fidena obsessa à Romulo. 368
Fidenatium urbs expugnata. 336
Fides quid. 108
Filij artibus discendis idonei. 196
boni parentum laeta supellex. 171
degeneres. 34
parentibus ignoti. 149
probi matris ornamentum. 171
Filij gloria patris triumphus 191
lactentis delitia. 182
Filiorum spes senectutem levit 149
Filios ablegabant veteres. 193
Filios procreare pro censu. 200
Finis legum. 2[illegible]
societatis civilis. 1[illegible]
337
Flamminia. 34
Flora ades. 34
Florentini Iurisconsulti dictum de libertate naturali
Flumina aurifera. 3
Fluminum alluvio urbibus ornamento. 3
Fluvius Cydnus. 3
Hypanis 3
Liparis 3
mira natura. 222.3
Faemina ad palmis ex[illegible]
[illegible]

ocenta. 384
cur tumidiores quàm mares. 148
doctrina præstantes. 185. 186
palestrita. 27
Fœmina ambulatrix. 172
faciliùs eligit virum bonum quam vir fœminam 162
pulchra præmium virtutis. 390
quæ pudica. 162
suspectæ pudicitiæ 169
Fœminarum eloquentia præstantium exempla. 185. 186
mundities. 172
pigmenta. 171
vera ornamenta. 170
Fœminis cur osculo libarint viri. 183
Fœnerari est hominem occidere. 45
Fœnus proximum homicidio 45
Fons Aluminosa. 315
Arcadiæ. 310
Bitumine scatens. 314
Bullula. 316
Castalius 312
Cyrenaicus. 311
Insipientes faciens. 314
Leontinus. 311
Liriope. 311
Neptunius. 313
Odore malo 316
Oleo scatens. 314
Paphlagoniæ. 312
Risum excitans. 313
Salmacis. 318
Sapore malo. 316
Susis dentes excutit. 314
Fontes strumosos reddentes 313
Fora diversarum dimensionum. 345
Forceps à quo 47
Forcipem Vulcanus invenit. 93
For.. canere. 66
Fori urbis area qualis. 345
Formica artificiosissimè fouipta. 52
Formicarum industria. 203
Fortes unde 87
Fortitudo. 108
Fortitudinis comites. 206.
effecta. 206
exempla. 206
Forum olitorium macellum dictum 137
Forum unde dictum. 345
Forum venense. 345
Fossitia arena 309
Francisci Patricij mores qui fuerint. 244
Frater germanam ducebat Athenis. 152
Fraxinus. 305
Fronto unde dictus. 286
Frugalitas cibalu. 224.227
Frugalitatis exempla. 228 229
Frumentaria res quomodo asservanda 137
Frumenti species variæ. 229 230

Frumentum quomodo diu conserVetur 255
Fugæ excusatio. 370. pœna. 362
Fuluio cur triumphus denegatus. 395
Fundum male colere censorium indicatum. 37
Funerum sumptus comprimendi. 235
Furem nocturnum occidere licet. 135
Furius Camillus quare in exilium pulsus 133
Furores diuini quatuor. 79
Fuscina Neptuni. 101
Furta iuVenibus concessa. 27

G.

Galearum ornamenta. 334
Galenpater. 68
Galli Italis procerio res. 292
Gallorum Belgarum mos in admittendis mercatorib. 41
mos militaris perutilis. 373
Gallus fluuius. 313
Gangaridæ. 92
Ganimedes stupri causa raptus. 75
Gellius de Pomærio 331
Gemini diuerso fatogeniti. 63
Generis antiquitate nobiles in Republ. 248
dignitas. 244. nobilitas. 246
Genere obscuriores in Magistratu. 249
Geniale pro Voluptuoso. 327
Genialis thorus. 327
Genij vocabulum Varie acceptum. 326
Genio indulgere. 327
Genium propitiare. 326
Genius familiaris. 327
loci obserVandus. 328. 387
natiuitatis 328
præses consiliorum. 327
vitæ tutelaris 327
Genua habent aures. 216
Gentes frigidas regiones implentes. 292
Gentilitia nomina 283
Geometriæ inVentio. 61
Geometria iuVenibus perdiscenda. 6[illegible]
Germana patria 20[illegible]
Geryon triplex, ab Hercul[illegible] cæsus. 36[illegible]
Getarum philosophi 19[illegible]
Gigantini belli trophæum 390
Gladiatorij ludi. [illegible]
Gladiatorum ordo. [illegible]
Gladius Maßiliensium. 2[illegible]
Glandifera arbores. 2[illegible]
Glans antiquißimus cib[illegible] 389
G litera dictionibus add[illegible] 284
Gloriæ præmium. [illegible]
Gloria rei militaris. [illegible]
γνῶθι σαυτόν.

Gorgia Leontini liber de Concordia. 173
Gracchorum conatus in lege agraria 266
Græca cũ Latina lingua ad discenda. 195
Græcia quàm hodiè vastata 293
Græci liberis tradebant poëtica. 80
musices cultores 65
uxores in convivium non admittebant. 172
Græcorum ludi. 102. philosophi. 95
Graminea corona obsidionalis. 389
Grammatica cur scientia trivialis dicta. 342
disciplinarum fundamentum 59
& Musica eodem tempore doceri possunt. 194
Grammatices inventio. 60
Grammatici quales. 59
Granaria. 137
& horrea in civitate. 256
Gratia virtutum 208
tres simulachro Apollinis iuncta 67
Gratificari 507
Gravida mulieris regimen. 179. 180
Gravida mulieri quæ nocere soleant. 179
Gruum solertia in vigiliis. 134
Gula consequens servitus. 225. & intemperantia mala. 225
Gurges cur Fabius sic cognominatus. 286
Guttus fagineus Marci Curij. 299
Gyges ad adulterium irritatus. 164
Gymnasia tria ex publico constituta Athenis. 97
Gymnastica palæstra Lacedæmoniorum. 97
Gymnosophistæ Indorum. 92
Gymnosophistarum mos in educandis iuvenibus. 39
otij ratio. 16
responsa ad Alexandri quæstiones. 92

H.

Habitus triumphantium 394
Hadriani sepulchrum. 49.
Hadrianus Senatores togatos esse voluit. 235
Hegesias πεισιθάνατος. 89
Hannibal altero oculo caruit 382
senex ad studia confugit. 248
Hannibalis dictum de bellis eventu. 353
finibus contentos nos esse decere. 357
Hannibalis querela de civium suorum invidia 355
in occupandis oppidis astus 374

Harmodij statua. 273

Harpyarum figmentum. 165

Hecatombe quid. 396

Hecatempolis. 395

Hector Troianorum fortissimus. 368. *patria defensor.* 365

Helena à Zeuxi picta. 14

Heraclea urb ob agrorum divisionem turbata. 259.

Hercules cur in numen relatus 209

in bivio. 80

mo talis. 77

stadij dimensionis author 332

virtutem sequitur. 192

Herculis ades. 349

arma 365

columna. 390

labores 76. 209 365

statua. 380

Hermodorus ob virtutem patria eiectus 269

Hermogenes architectus. 344

Heroes unde orti. 328

Heroici poeta. 83

Heroum filij noxa. 34

Herostratus templum Ephesinum incendit. 344

Hesiodi figmẽtum de arbore felici. 200

preceptum de ancilla emenda 162

de consultori malo 217

de virtute sudore paranda. 192

patria. 088

Hesiodus cur Homero prelatus. 38

Hesperus & Lucifer idem sydus. 69

Hieroglyphica nota AEgyptiorum 57. 58. 390

Hiero Syracusanus rex creatus. 361

Hieronis Syracusani uxoris responsum. 178

Hippasus La on. 7

Hippias disertissimus vestes sibi ipsi parat 211

Hipparchi presagium. 293

Hippocrates pestem venturã predixit 62

Hippocratis dictum de gula dedito. 229

Hircani mortuos canibus proijciunt. 238

Historiarum cognitio bello duci utilis. 370

Histriones publico munere indigni. 82

Homines in propria vitia caeci. 252

Homo animal sociale. 17

civilis ab agresti differt. 19

cur erecta facie sit effigiatus. 20

imbecillissimum animalium. 6

natus ad iusticiam 3

optimus & pessimus. 4

quomodo lupus fiat. 267

sine literis. 1

tribus maximè indiget 47

Homeri laus. 83
obitus. 38
Versus qui elegantissimus 361
de multorum imperio. 11
de triplici dicendi figura. 370
Homerus ab inuidis laceratus. 2
Poëtarum Oceanus. 3
Honesti definitio apud Aristotelem. 6
Honores mutant mores. 280
Honoribus qui afficiendi. 219
Honoris templum 139
Honor virtutis comes ut umbra corporis. 195
alit artes. 18
Horatij Coclis fortitudo. 206
Horatij & Curiatij trigemini pugnantes. 366
Horatius Lyricus. 85
de puerorum educatione. 193
de veterum Comicorum fabulis. 84
de virtute & morte pro patria. 205
de vita integritate. 196
Horologiorum inventor. 88
Horti olitorii. 256
Hospitalitas civium. 261
Hospitalitatis ius violatum. 262
Hospitibus stuprum concedebant Babylonii. 158
Hostis non despiciendus. 376
Humanda corpora inventio. 237
Humani ingenii vis. 188
magistratus. 188
Humanum à Principibus nil alienum. 13
Humilitas cum consensu. 219
Humeres frigidissimi veneni. 312
Hydria in Aegyptiorum sacris 310
Hypanis fluvius 313
Hyppolitus quid significet 282
Hyrcani veneno Pantheras interimunt 322

I.

Iaubizein quid 392
Ianus bifrons 78. primum pecuniam aeream signavit 132
Ichthyophagi. 328
Ida sylva fraxinea 305
Ignis inventor Vulcanus 93
usus quam necessarius. 301
Ignominia nota censoria 126
Ilex eiusq; glandes 299
Iligna corona. 389
Illustres patriae splendore. 288
Imperandi cupiditas frenanda 357
Imperandi & obsequendi vicissitudo. 107

Imperare difficilimum. 12
qui difficile discant. 241
Imperator perfectus rara avis. 360. 371
consilio potius quam manu pugnet. 366
Imperatores degenerantes. 12
eloquentissimi 370
monoculi. 382
Imperatoriæ virtutes. 360
Imperatoris ornamenta. 361
Imperio quis præferendus. 376
Impetus primus belli. 352
Incendia qua ratione præcavenda. 136
Indi ad solis orientem nati. 20
uxores cum viris mortuis cremant. 238
India mulieres in rogo mariti cremantur 155
Indociles homines. 206
Indoles quomodo exploranda. 188. sorti præferenda. 281
Indulgentia nimia effecta. 364
Indulgentia parentum nocet. 193
Indulgere genio. 327
Industria honesta. 245
Inertium pœna. 196
Infamia nota ex censura. 126
Infans materno lacte nutriendus 180
Infelix arbor quæ. 302
Inferens bellum plus animi habet quam propulsans. 353
Ingenij boni primum signum 189
humani vis 188
Ingenui animi signum. 189
Ingratitudo. 109. Carthaginensium 371
Ingratos Persæ graviter puniebant. 109
Innocens non damnandus. 34
Inopiæ vis. 106
Inquilinus quis. 21
Inscriptio tripodis Apollinis aurei 361
Insidia bellica. 368
Insolentia effecta 248
Instituendorum iuvenum mos imitandus 189
Institutionis puerilis adiuncta. 187
Intelligentia quid 328
Intelligibilia 60
Inter os & offam multa cadunt. 228
Intus canere. 66
Invidia imago. 269
vis. 269
Invidia dissimulando fugienda 269
gloria comes. 268
quid pulchri in se habeat. 270
Inurbani qui. 201
Ionicæ ædes. 349
Ionicum philosophiæ genus. 88

Iouis olympij simulachrum. 52. simulachrum eburneum. 397. Olympij statua. 42. statua cubitorum quadraginta. 53 statua in Campo Martio. 53
Iphicratis forma Imperatoria. 380
Iphigenia à Timante picta. 52
Ira sedes ubi. 205
Ira à coniugio pellenda. 173 an cos fortitudinis. 218
Iracundia morbus. 69. non indulgendum. 218
Iracundia unde nascatur. 217
Ischomachus optimus Oeconomus. 167
Isidis sepulchrum. 167
Isis coniunx Osiris. 76 agrorum partem ad deorum cultum tradidit. 253 lanificium docuit. 177 lini usum monstrauit. 209
Ισονομία quid. 21
Italia laus. 293
Italia à bobus nomen habet. 231
Italia temperatissima regio. 293
Italicum philosophiæ genus. 88
Itinera portarum. 336
Iubæ & Petrei pugna. 354
Iuba gloriam literis recuperat. 247
Iudiccm lingua corrumpere. 123
Iudicia capitalia. 128 apud Romanos. 129 venalia perdunt Rempubl. 124
Iudiciale genus orationis. 78
Iudicis corrupti lingua & pœna. 123
Iudicium publicū Massiliensium in constituendo magistratu. 379
Iugeri mensura. 142
Iugerum mensura. 128
Iugurtha mendacium commodum. 369
Iulia Augusti filia lasciua. 158
Iuliani Cæs. dictum de Cæsarea dignitate. 360
Iunij Bruti filij degeneres. 34
Iuniperi ad quid utiles. 298
Iuno aër. 78
Iunonis ædes. 349. hostia cur sine felle. 174. zelotypia. 160
Iupiter atheris potestas. 77 & Cupido Veneris comites 182. quis fuerit poetis. 75
Iurisconsultorum veterum fragmenta. 15
Iuris dicundi ratio. 128
Ius æquale inter ciues. 31 honorarium. 122. quando violandum. 356. summum summa iniuria. 208
Iusiurandum quid. 214
Iustitiæ effecta & rami. 207 munus. 107. munus primum pietas. 29
Iustitia bonorum ciuilium maximum. 19. & æqua-

litas conseruant Rempub. 251. in Republ. 274. prima virtutum. 107
Iustitium quid. 122
Iuuenalis versus de palis exercitatione 384. de matre impudica. 161
de Roma corrupta. 83
Iuuenes à parentibus expulsi plus proficiunt 40
quomodo instituendi. 40
unde dicti. 378
Iuuencum fœtus imperfectiores. 184
Iuuentutis terminus. 222

K.

Καθαρματηγόρος. 368
Κλῆσις. 233
Κοινὰ τῶν φίλων. 256

L.

Labeo cur sic vocitatus. 286
Laberij dictum quomodo cũ inimico agendum. 355
Labieni dictum de Cæsare. 354
Labienus Cingulum oppidum ædificat. 354
Labor nimius nocet. 97
Labyrinthus Dædali. 47
Lac asininum frontem striatam polit. 172
Lacedæmonii agiles. 199
aurum & argentum ex ciuitate eiiciunt 44. diligentes in pueris institutione. 197. laboribus assueti. 97. occupant arcem Thebanam. 339 regnum cum Republ. iungunt. 242
servos ebrios conuiuis adhibebant. 230. victum verò stemq; ex publico accipiêtes 257. unde præstantes milites. 381 uni mulieri duos viros cócedebant. 152
Lacedæmoniorum conuictus publicus. 142. conuiuia. 233 fœmina inter se luctabantur. 99. leges 355 leges militares. 363. successus 263
Lactandi pueri quam diu. 183
Lactanti quæ cauenda. 182
Lactis materni beneficium. 181 in alendo. 180
Lac unde generetur. 181
Lalij continentia. 160
Lalij filia eloquens. 185
Lamisi tum Isis docuit. 177
Lapidicinarum commoditas 308
Laquearij qui. 102
Latercule coctili strata via. 342
Lateres coctiles. 209
Larignea turris. 307
Larinum oppidum unde dictum. 307
Larix arbor. 307
Larmanochargus Indus Philosophus. 92
Lasthenia Platonis discipula doctis. 185
Laterna adificia. 308

Latronum insidiæ. 322
Laudis cupiditas quid effici-at. 364. *præmia.* 388
Laurea triumphantibus de-bita. 395
Lecti homines qui. 233
Lectionis fructus. 3
Legati in bello Imperatoris vices sustinent. 387
Legati Scytharum ad Ale-xandrum missi. 358
Lege scripturæ natura imi-tanda. 29. 30
Leges a diis ortæ. 26
Ægyptiorum de furtis. 27
aranearum telis similes 20. *diversa.* 30. *Draconis sanguine scriptæ.* 30. *duo-decim tabularum.* 29
decemvirales appellatæ. 258. *Lacedæmoniorum.* 356. *Lycurgi severa.* 30.
Magistratibus imperant. 107. *militares apud La-cedæmonios.* 363. *non omnes omnibus civitati-bus conveniunt.* 27
patr a duabus rebus con-sistunt. 10. *Persarum.* 19
Romanorum. 15. *Solonis mitiores quam Draconis.* 30. *triumphorum.* 394
veteres quomodo mutan-dæ. 265
Vulcani. 93
Legis Cinciæ temperamen-tum. 72
Legis finis. 27
virtus. 1 27
virtus & finis. 90
Legum duodecim tabb. lau-s. 29. *mutatio morum mu-tatione.* 28. *promulga-tio.* 26
Leguminæ mensam adu-vant. 230
Legumlatores civitates bea-tas reddunt. 263
qui olim fuerint celebr o-res. 7
Legumlatorū authoritas. 28
Lentuli unde dicti. 285
Leo dux potior cervo. 120
Leonida vox sanguine lapi-dibus scripta. 87
Leonides Alexandri præce-ptor 59
Leon diis pro patria salute occumbit. 266
Leonides strage dolendum potius quam victoria pe-nitendum. 265
Lepidus unde sic cognomi-natus. 285
Lesbos quid. 286
Leucadia quomodo ab Ale-xandro expugnata. 375
Leuctrica pugna. 23
Lex Ægyptiorum de mulie-rum imperio. 167. *de pœna adulterij* 161. *Æ-mylia de ciborum mode-ratione.* 234. *Agraria.* 142. *observatu diffici-lis.* 258. *amicitia in ma-trimonio.* 173. *Cæsaris sumptuaria.* 227. *Calphur-nii de ambitu.* 116. *Cin-cia.* 71. *Cornelia de re-rum pretio.* 138

Cincia

Ouicia. 124. *de ambitu.* 116. *Demetrij de mortuis efferendis.* 237. *de parricidis cur non lata.* 112 *de prouocatione.* 28. *de Senatorum natibus.* 43 *Didia de frugalitate.* 234 *Draconis de otiosis.* 40 *duodecim tabb. de sepultura.* 237. *Fannia de sumptuum modo in conuiuiis.* 234. *in senatorũ luxum.* 114. *Iulia de adulteriis.* 161. *Iulia de ambitu.* 116. *Iulia repetundarum.* 132. *Licinia de agri possessione.* 160. *Licinia de conuiuiis moderandis* 234. *loquens.* 28. *Lycurgi de pueris in agro educandis.* 193. *mutus magistratus.* 28. 107 *nullo mouetur affectu.* 26 *Populi Rom. de conuiuiis.* 234. *qualis esse debeat.* 30. *quid Aristoteli.* 27 *Romana de agris diuitum* 258. *Romanorum de portis.* 337. *Romuli de matrimonio.* 150. *Romuli in temulentas mulieres.* 183 *Solonis de adultera à marito occidenda.* 161 *Solonis de defunctis non lædendis.* 239. *Solonis de filia relicta hærede.* 258 *Solonis de funerum sumptibus.* 235. *Solonis de patris inertia.* 196. *Solonis in otiosos.* 196. *Solonis in patrem filium non instituentem.* 42. *Thebanorum de honoribus in Republica.* 44. *Tiberij Gracchi de agris.* 142. 158 *Trasybuli de amnistia.* 267. *Voconia de filia hærede relicta.* 258. *Voconia de muliebri luxu.* 168

Liberalitas Principum. 351

Liber pater primus triumphauit 391. *quid in India præstiterit.* 92

Liberi patris ædes. 349

Liberi quomodo alendi & educandi. 178

Libertas finis popularis status. 21

Libertatis falsa prætextio. 274. *persuasio.* 32

Liberis quomodo optimè consulendum. 192

Libertini tribubus adducti. 28

Libido frænanda. 176. *nocius.* 180

Libra virtutis & bonorum externorum. 208

Libros dedicandi ratio. 4

Licentia flagitiosa. 312

Licinij responsum militi datum. 375

Lictores pretorii. 122

Ligna Abiegna. 304
- *Æsculea.* 300
- *Buxea.* 305
- *Carpinea.* 305
- *Castanea.* 301
- *Cedrina.* 305
- *Cerri.* 301

Cupres-

Cupressea. 305
Faginea. 299 305
Fraxinea. 305
Ilignea. 300
Larignea. 307
Palmea. 306
Pinea. 305
Quernea. 299
Roboris. 301
Suberis. 300
Taxi. 302
Tiliacea. 305
Ligna ad ædificia utilia. 303
Limites agrorum. 122
Ligna vallum dentes. 215
Lingua membrum facillimum. 109. *venalis.* 124
Lingua iudicem corrumpere 123
Lini usus. 177
Linus Herculem docuit literas. 58
Linus Philosophiæ inventor apud Thebanos. 93
Linus lyra inventor. 66
Lini opinio de Deo. 78
Liparis fluvius. 314
Liquor in arboribus. 304
Litera Pythagoræ. 191
Literarum fructus. 57. *inventio.* 57. 58. *studia an memoriæ obsint.* 57. *in Republ. pernecessaria.* 58
Literas scire non tam clarum quam turpe nescire. 247
Livii locus de Luxuria. 235 *de pomœriis* 330. *de P. Cornelij Scipionis laude.* 100. *de Romulo civitatem constituente.* 243
Lixivia ex cerri arboris cinere. 302. *ex cinere quernea.* 302
Loci genius. 328. *in castris locandis spectandus.* 387
Locus editus urbi accommodus. 331
Locus & tempus mutant leges. 28
Locus circumsonans. 346
Consonans. 346
Dissonans. 346
Resonans. 346
Surdus. 346
Theatri. 346
Locrenses à Dionysio tyranno misere vexati. 340
Loquacitas quã turpis. 214
Loquere ut videam. 2
Loqui ignorat qui tacere nescit. 214
Lotos legumen. 141
Lucani. 193
Lucifer & Hesperus unum sydus. 63
Lucius Antonius quare è Senatu eiectus. 128
Lucius Fabricius cur è senatu eiectus. 126
Lucius Valerius Publicola dictus. 28
Lucius nomen quid notet. 283
Lucretia Romana. 170
Lucretij versus de armis priscorum. 365. *de fonte mirabili.* 311. *de instituendis pueris.* 187
Lucro finis præscribendus. 41

Luctatio

Lactatio quid. 102
Lucullus Apollinis colossum Romam devexit. 53
Ludi a lusu dicti. 99
Apollinis & Musarum. 348. Graecorum. 102. miscellanei Lugdunenses. 187
Ludicra ars. 82
Ludorum genera. 99. 100
101. orig. & etymon vocis. 98
Lugdunenses ludi miscellanei. 187
Lumbrici puerorum. 184
Lunae observatio in caedendis arboribus. 304
Lupa Romulum lactans. 102
Lupercalia. 102. unde nominata. 102
Lupercales ludi ab Evandro instituti. 102
Lupi consilium pastoribus datum. 275
Lusi etymon. 99
Lusionibus pueros instituere. 187
Lusitani ferocissimi. 368
Lustrum quid. 99. unde. 127
Luxuria coercenda. 234
fomes malorum. 226. mitium. 353. pestis Reipubl. 234
Luxuriosi domus. 225
Luxuriosorum exempla. 225
226
Lyceus templum. 103
Lycanthropia exemplu. 267
Lycurgi institutio in Republica formanda. 25
iudicium de musica. 64
leges severiores. 30. opinio de vita caelibe. 163
Lycurgus Apollinem fingit legum authorem. 27
Lacedemoniis leges scribit. 28. legum suarum Pythium auctorem habet. 9
Lydia regio. 99
Lyrae inventio. 66
Lyrici poetae. 84
Lysander ab Hercule de generans 265. Atheniensibus x x x. praetores praefecit. 266. aura popularis captator. 266
Lysippus sculptor insignis. 52

M.

Macedonici triumphi descriptio. 393
Macedonicum bellum. 145
Macellum quid significet. 137
unde dictum. 45
Machaon medicus. 68
Macheta a Philippo ad Philippum provocat. 26
Macrobij loco de Tremellio quare Scropha fuerit cognomina'us. 287
Magi apud Persas philosophi 95
Magister unde sic dictus. 107
Magistratibus eligendis aetas sit legitima. 281
Magistratibus tria necessaria. 109

Magistratum an peregrinis deferre liceat. 111
Magistratum per sortem eligere. 116
Magistratus an ex omni populo eligendus. 111. grauius peccat. 1. o. lex loquens. 28. 107. plures gerere eodem tempore an liceat. 33. ciuilis duo præcepta. 139
Magistratus humani officiũ. 118. munus. 106. 202. præmium. 252
Magistratus diuini. 117.
Magistratuum diuisio. 117
peccatum grauius. 113
Magnitudo. 61. animi Zenonis. 108. bipartita. 61
Mago Ianorum imperium condidit. 366
Magonis dictum de agro parando. 38. de re rustica libri. 36
Maiores in Senatu. 114
Malum edri. 306
Mamma rumis olim dicta. 181
Mancipia quomodo tractanda. 146
Mangones Romani. 383
Manliana imperia. 110
Manlij nomen unde. 283
Manlij torquati seueritas in filium. 362
Manlius Torquatus filium iubet necari. 110. quatenus spem de se dubiam fecerit. 280
Marcelli dict. de speculatione. 378
Marcelli in victos clementia. 377
Marcellinus de fonte Castalio. 312
Marcellus Honoris & Virtutis ædes coniungit. 139 Roma expulsus. 45. quomodo factiosum militem tractauerit. 364
Marci Agrippa fabula. 24
Marci Marcelli animositas. 206
Marci Martii libri de conuiuijs instruendis. 226
Marij incontinentia. 137
Maris & Fœminæ coniunctio naturalis 147
Maris vicinitas urbibus an utilis. 319
Maritalis amicitia omnium verissima. 156
Maritale coniugium. 148
Maritima regio qualis 291
Mariti officium. 165. patientia abusus. 158
Maritus lynceos habeat oculos. 157. ne sit uxori causa lasciuia. 159
Marius intrepidus cum secandum prabet. 382. mendacio authoritatem sibi facit. 369. percussorẽ vultu perterret. 380
Marmorea adificia. 318
Mars cur Nerio dictus. 218
Martialis de catello picta. 50
Martis ades. 349. simulachri

ebri facias. 380. simulachrum. 380
Masinissæ in castris frugalitas. 363
Massilia. 324. à Phocensibus restituta. 279
Massilienses non admiserunt comœdias. 81
Massiliensis gladius. 279
Massiliensium iudicium in constituendo magistratu. 279. Respublica. 104. solertia. 374
Mater magna Deum. 100 101
Mater moderatrix domus. 179
Materna disciplina utilitas. 188
Materni lactis beneficium. 181
Mathematices necessitas. 60
Matres sint eloquentes. 185
Matrisfamil. cura domestica incumbat. 166
Matrimonia farracea. 151
Matrimonij utilitas. 147 secreta non divulganda. 164
Matris conditio qualis. 202
Mausoleum Artemisiæ. 48
Medastinus. 328
Medici commendatio. 68
Medici clariores eorumque successio. 68
Medicina antiquissimæ inventor. 68. inventores. 67
Medicina animi. 70
Medicina tripartita. 69
Mediocres in Republ. 24 Patriciis mixti. 250. viri Reipubl. utilissimi. 249
Mediocritas grata. 249 patrisfamilias servanda. 166
Megabyzi de Aristocratia sententia. 21
Megalenses ludi. 100. unde sic dicti. 101
Megarica secta. 87
Meles fluvius. 323
Membra infantibus effingenda. 183
Membrorum figura indicans robur. 380
Memphis puella à Nilo compressa. 93
Menippea satyra Varronis. 156. 233
Mendacium cavendum. 213 in bello opportunum. 369
Mensæ vituperanda. 229
Mensa ambitiosa. 237
Mensa secunda. 230
Mensas duas veteres apponebant. 230
Mensurandi ars. 61
Mentis senectus. 222
Mercatores an ad Reipubl. munera admittendi. 43. 39
Mercatoribus quæ cavenda. 42
Mercatorum lites. 122. vita ignava. 43
Mercatura genus vituperandum. 41
Mercenarij quales. 146. in civitate. 250

Merce-

Mercenariorum militum conatus. 375
Mercurius palæstra inventor 103. *pueritia præses.* 190. *quæ instituerit.* 77. *quare Hermes dictus.* 77. *Trismegistos Ægyptiorum legislator.* 28
Meridiem inhabitantes. 292
Meridionalis plaga in urbe locanda. 291
Meritorum ratio qualis habenda. 252
Messala prius Messana dictus. 286
Messalina Claudii Cæsar uxor adultera. 158
Meta quid. 100
Metelli dictum de secretis nõ vulgandis. 375
Metelli oratio populo cur minus grata. 153
Metus effecta & signa. 189
Milesiorum regnum. 243
Miles Romanus corruptus. 363
Militares exercitationes. 328
Militaris consul. 119
Militaris rei duo præcepta. 377. *gloria.* 357. *scientia quib. adiuvari possit.* 370
Milites an in civitate soli vigilius proficiendi. 135 *conscribendi ratio.* 377 *ex agricolis fiunt fortes.* 39. *infrequentia notati.* 362. *inutiles qui.* 378 *nimis corpulenti puniebantur.* 126. *potius ex agris quàm urbibus legendi.* 381. *quid duriores reddat.* 382
Militia pedestris. 244
Militia unde dicta. 120
Militibus addicta pars regionis. 254
Militis ætas. 378. *agilitas.* 378. *aspectus.* 380. *officium.* 363. *proceritas.* 379 *statura.* 379
Militis pacis turbatoris pœna. 362
Militum conscriptio. 120 *delinquentium pœna.* 362 *gloria neglecta* 361 *nostrorum luxuria* 363 *patria considerande.* 381
Milo athleta. 103
Mimi dictum de bonorum Principum raritate. 12
Mimi. 83
Minervæ ædes. 349. *clypeus.* 196
Minerva quare Vlyssis comes. 196
Minos capitalis iudex apud inferos. 130 *Cretensium legum author* 27.28. *ex lovis antro leges depromit.* 9
Minutij oratio ad milites. 376
Minyas Ægyptiorum legislator. 26
Miracula orbis septem. 48
Miraculũ iuxta Strati poetæ monumentum. 240
Mirtea corona. 389
Miscellanei ludi. 187

Misericordia dea Athenienſium. 276
Mitylene urbs. 323
Modeſtia. 168
Modeſtia in obiurgando. 218
in ſermone. 214
Modeſtini iureconſ. de militum pœna. 362
Mœnia nimis elata incommoda. 331
Mœnium materia. 331
Moloßi regis præcepta. 340
Momentana urbs. 336
Monarchia. 10. *naturalis.* 11
Monarchia laus. 11
Monetæ etymon. 132. *variatio periculoſa.* 133
Moneta dea. 132
Moneta lani. 132
Monetales viri. 132
Monimus maluit lucro quã ſapientia carere 44
Monomachia Imperat. 365
Monophili Eunuchi factũ. 171
Montium vicinitas urbibus periculoſa. 321
Monumenta ſolida quæ. 238
vera quæ ſint. 235
Morbi animi. 69
Morbo venienti occurrere. 276
Morem ſequitur conſuetudo. 125
Mores corrupti civium. 19
Morum Cenſores. 125
Mortem quæ reddant tolerabiliorem. 149
Mortui cuiuſdam in Simonidem gratia relata. 213
Moſes author literarũ apud Iudæos. 58. *legiſlator Hebræus.* 28
Mos dupliciter intelligitur. 125
Mulier cum veſte deponit verecundiam. 178. *unde malè audiat.* 169
Mulieres facetè impudices. 158
Mulieris gravidæ regimen. 179. 180
Mulierum dominium apud Ægyptios. 167. *Indiæ amor in maritos.* 155. *ornamenta diminuunt rem familiarem.* 168. *ſolertia in pueris inſtituendis.* 187
Multitudinis authoritas non parvi momenti. 26. *fides* 353.. *relatio* 61
Multitudo creſcens. 61. *in Republica admittenda.* 25 *non eſt ſine lite.* 121
Mundi pars habitabilis qua forma ſit. 325
Munditiesfœminarum. 172
Munera fugienda. 268
Munimentorum inventio. 17
Muralis corona. 389
Murena unde nomen hoc adeptus. 286
Muri Babylonis. 43
Muri iuſta altitudo. 331
Murorum Babilonis altitudo. 332
Murorum forma. 331. *ſinuoſi anfractus.* 332
Murus veterum cõtra arietis ictum. 335
Muſæi Eleuſini præceptũ. 210

Musæ novem earumq; nomina. 66
Musarum ludi. 56. 348
Musica an in ciuitate admittenda. 65. ciuib. necessaria. 64. in quanto pretio fuerit apud Græcos. 6 masculа 65. morbos sanat 67. natura munus egregium. 65. triplex Platoni. 65. viro ciuili utilis. 67
Musices effecta. 194. inventores varii. 66. 67 mira vis & energia. 64. vim exerit in fortibus non in ignavis. 64. usus apud Romanos. 65
Musicorum instrumentorum inventores. 67
Musicorum veterum catalogus. 66
Mutatio omnis periculosa. 265. 279
Myris Ægyptiorum rex. 47
Myrteta. 298

N.

Nabathæi mortuos in sterquilinii defodiunt. 238
Natandi ratio per cortices. 300
Natura debitum restituendum 148. ratio & varietas in filiis observada. 198
Natura hominis. 350
Nationes diversa rarò colunt concordiam. 261
Navalia portuum. 320
Navalis corona aurea. 389
Navigationum abusus. 41
Navis maritima Senatoris Romani. 43
Negotiatores in Republ. 250
Nemini obesse nec lædere. 209 210
Νέμω 299
Nemora quid. 298
Nemus unde dictum. 299
Neocles cur filium exheredaverit. 197
Neptunius fons. 313
Ne quid nimis. 109. 396
Nereus Venustas. 381
Nerio Martis coniunx. 218
Neronis domus splendida. 343 nomen quid significet. 286
Nero uxorem interemit. 157
Nerva pro Neura. 287
Nestoris prudentia. 386. sepulcri inscriptio. 223
Nicæa urbs quadr. dicta. 330
Nicias solis defectu exercitū amittit. 369
Nicopolis à quo condita. 391
Nicostrata Carmenta dicta. 186. liter. latinas invenit. 58
Nigidij Figuli sentētia de diis penatibus Troianorū. 328
Nigidius unde Figulus dictus 63
Nihil ex omni parte expolitum. 14
Nili inundationis commoda. 319
Nilus eiusq; mira natura. 318
Nitrosa aqua. 316
Nocturni vigiles. 135
Nobiles ex patria nomine. 247. generis antiquitate. 248. plebi adversantur. 23 polemici. 23. quid plebe præstent. 24. 68

litas conseruant Rempub. 351. in Kepubl. 274. prima virtutum. 107
Iustitium quid. 122
Iuuenalis versus de palt exercitatione. 384. de matre impudica. 161
de Roma corrupta. 83
Iuuenes à parentibus expulsi plus proficiunt 40
quomodo instituendi. 40
unde dicti. 378
Iuuencum fœtus imperfectiores. 184
Iuuentutis terminus. 222

K.

Καλοκαγαθία. 368
Κλησία. 233
Κοινὰ τῶν φίλων. 256

L.

Labeo cur sic vocitatus. 286
Laberij dictum quomodo cū inimico agendum. 355
Labieni dictum de Cæsare. 354
Labienus Cingulum oppidum ædificat. 354
Labor nimius nocet. 97
Labyrinthus Dadali. 47
Lac asininum frontem striatam polit. 172
Lacedæmonii agiles. 199
aurum & argentum ex ciuitate eiciunt 44. diligentes in pueris institutione. 197. laboribus assueti. 97. occupant arcem Thebanam. 339 regnum cum Republ. iungunt. 242
seruos ebrios conuiuiis adhibebant. 230. victum seu stemq; ex publico accipiētes 257. unde præstantes milites. 381 uni mulieri duos viros cōcedebant. 152
Lacedæmoniorum conuiuium publicum. 142. conuiuia. 233 fœmina inter se iactabantur. 99. leges 356
leges militares. 363. successus 263
Lactandi pueri quam diu. 183
Lactanti qua cauenda. 182
Lactis materni beneficium. 181 in alendo. 180
Lac unde generetur. 181
Lalij continentia. 160
Lalij filia eloquens. 185
Lamisi tum Isis docuit. 177
Lapidicinarum commoditas 308
Laquearij qui. 102
Latercula coctili strata via. 342
Lateres coctiles. 209
Larignea turris. 307
Larinum oppidum unde dictum. 307
Larix arbor. 307
Larmanochargas Indus Philosophus. 92
Lasthenia Platonis discipula dict.ß. 185
Laterna adfixa. 308

Latro-

Latronum insidiæ. 322
Laudis cupiditas quid effici-at. 364. præmia. 388
Laurea triumphantibus debita. 395
Lecti homines qui. 233
Lectionis fructus. 3
Legati in bello Imperatoris vices sustinent. 387
Legati Scytharum ad Alexandrum missi. 358
Legē scripturo natura imitanda. 29.30
Leges a diis orta. 26
Ægyptiorum de furtis. 27
aranearum telis similes 20. diversa. 30. Draconis sanguine scripta. 30. duodecim tabularum. 29
decemvirales appellatæ. 258. Lacedæmoniorum. 356. Lycurgi severa. 30. Magistratibus imperant. 107. militares apud Lacedæmonios. 363. non omnes omnibus civitatibus conveniunt. 27. patr a duabus rebus consistunt. 10. Persarum. 19 Romanorum. 15. Solonis mitiores quam Draconis. 30. triumphorum. 394 Veteres quomodo mutandæ. 265
Vulcani. 93
Legis Cincia temperamentum. 72
Legis finis. 27
Virtus. 27
Virtus & finis. 90
Legum duodecim tabb. lau-29. mutatio morum mutatione. 28. promulgatio. 26
Legumina mensam adiuvant. 230
Legũlatorores civitates beatas reddunt. 263 qui olim fuerint celebr ores. 7
Legumlatorũ authoritas. 28
Lentuli unde dicti. 285
Leo dux potior cervo. 120
Leonida vox sanguine lapidibus scripta. 87
Leonides Alexandri præceptor 59
Leondas pro patria salute occumbit. 206
Leonides strage dolendum potius quam victoria permittendum. 265
Lepidus unde sic cognominatus. 285
Asinis quid. 286
Leucadia quomodo ab Alexandro expugnata. 375
Leuctrica pugna. 23
Lex Ægyptiorum de mulierum imperio. 167. de pœna adulterij 161. Æmylia de ciborum moderatione. 234. Agraria. 142. observatio difficilis. 258. amicitia in matrimonio. 173. Cæsaris sumptuaria. 127. Calphurnia de ambitu. 116. Cincia. 71. Cornelia de rerum pretio. 138

Cincia.

Gnicia. 124. de ambitu. 116. Demetrij de mortuis efferendis. 237. de parricidis cur non lata. 112 de provocatione. 28. de Senatorum natibus. 43 Didia de frugalitate. 234 Draconis de otiosis. 40 duodecim tabb. de sepultura. 237. Fannia de sumptuum modo in conviviis. 234. in senatorū luxum. 114. Iulia de adulteriis. 161. Iulia de ambitu. 116. Iulia repetundarum. 132. Licinia de agri possessione. 160. Licinia de conviviis moderandis 234. loquens. 28. Lycurgi de pueris in agro educandis. 193. mutus magistratus. 28. 107 nullo movetur affectu. 26 Populi Rom. de conviviis. 234. qualis esse debeat. 30. quid Aristoteli. 27 Romana de agris divitum 258. Romanorum de portis. 337. Romuli de matrimonio. 150. Romuli in temulentas mulieres. 183 Solonis de adultera à marito occidenda. 161 Solonis de defunctis non lædendis. 239. Solonis de filia relicta hærede. 258 Solonis de funerum sumptibus. 235. Solonis de patris inertia. 196. Solonis in otiosos. 196. Solonis in patrem filium non instituentem. 42. Thebanorum de honoribus in Republica. 44. Tiberij Gracchi de agris. 142. 158 Trasybuli de amnistia. 267. Voconia de filia herede relicta. 258. Voconia de muliebri luxu. 168

Liberalitas Principum. 351

Liber pater primus triumphavit 391. quid in India præstiterit. 92

Liberi patris ædes. 349

Liberi quomodo alendi & educandi. 178

Libertas finis popularis status. 21

Libertatis falsa prætensio. 274. persuasio. 32

Liberis quomodo optimè consulendum. 192

Libertini tribubus adducti. 28

Libido frænanda. 176. nociva. 180

Libra virtutis & bonorum externorum. 208

Libros dedicandi ratio. 4

Licessius flavius. 312

Licinij responsum militi datum. 375

Lictores prætoris. 122

Ligna Abiegna. 304

Æsculea. 300

Buxea. 305

Carpinea. 305

Castanea. 301

Cedrina. 305

Cerri. 301

Cupressea. 305
Faginea. 299 305
Fraxinea. 305
Iligna. 300
Larignea. 307
Palmea. 306
Pinea. 305
Quernea. 299
Roboris. 301
Suberis. 300
Taxi. 302
Tiliacea. 305
Ligna ad ædificia utilia. 303
Limites agrorum. 122
Ligna vallum dentes. 215
Lingua membrum facillimum. 109. venalis. 124
Lingua iudicem corrumpere 123
Lini usus. 177
Linus Herculem docuit literas. 58
Linus Philosophia inventor apud Thebanos. 93
Linus lyra inventor. 66
Lini opinio de Deo. 78
Liparis fluvius. 314
Liquor in arboribus. 304
Litera Pythagora. 191
Literarum fructus. 57. inventio. 57. 58. studia an memoria obsint. 57. in Republ. pernecessaria. 58
Literas scire non tam clarum quam turpe nescire. 247
Livii locus de Luxuria. 235 de pomeriis 330. de P. Cornelij Scipionis laude. 100. de Romulo civitatem constituente. 343
Lixivia ex cerri arboris cinere. 302. ex cinere quernco. 302
Loci genius. 328. in castris locandis spectandus. 387
Locus editus urbi accommodus. 332
Locus & tempus mutant leges. 28
Locus circumsonans. 346
Consonans. 346
Dissonans. 346
Resonans. 346
Surdus. 346
Theatri. 346
Locrenses à Dionysio tyranno misere vexati. 340
Loquacitas quã turpis. 214
Loquere ut videam. 2
Loqui ignorat qui tacere nescit. 214
Lotos legumen. 142
Lucani. 193
Lucifer & Hesperus unum sydus. 63
Lucius Antonius quare è Senatu eiectus. 128
Lucius Fabricius cur è senatu eiectus. 126
Lucius Valerius Publicola dictus. 28
Lucius nomen quid notet. 283
Lucretia Romana. 170
Lucretij versus de armis priscorum. 365. de fonte mirabili. 311. de instituendis pueris. 187
Lucro finis præscribendus. 41

Luctatio

Lactatio quid. 102
Luculleus Apollinis colossum Romam deuexit. 53
Ludi a lusu dicti. 99 Apollinis & Musarum. 348. Græcorum. 102. miscellanei Lugdunenses. 187
Ludicra ars. 82
Ludorum genera. 99. 100 101. orig. & etymon vocis. 98
Lugdunenses ludi miscellanei. 187
Lumbrici puerorum. 184
Lunæ obseruatio in cædendis arboribus. 304
Lupa Romulum lactans. 102
Lupercalia. 102. unde nominata. 102
Lupercales ludi ab Euandro instituti. 102
Lupi consilium pastoribus datum. 275
Lusi etymon. 99
Lusionibus pueros instituere. 187
Lusitani ferocissimi. 366
Lustrum quid. 99. unde. 127
Luxuria coercenda. 234 fomes malorum. 226. mixtum. 353. pestis Reipubl. 234
Luxuriosi domus. 225
Luxuriosorum exempla. 225 226
Lycæi templum. 103
Lycanthropiæ exemplũ. 267
Lycurgi institutio in Republica formanda. 25 iudicium de musica. 64 leges seueriores. 30. opinio de vita cælibe. 163
Lycurgus Appollinem fingit legum authorem. 27 Lacedæmoniis leges scribit. 28. legum suarum Pythium auctorem habet. 9
Lydia regio. 99
Lyræ inuentio. 66
Lyrici poetæ. 84
Lysander ab Herculo degenerans 265. Atheniensibus xxx. pretores præficit 266. auræ popularis captator. 266
Lysippus sculptor insignis. 52

M.

Macedonici triumphi descriptio. 393
Macedonicum bellum. 145
Macellum quid significet. 137 unde dictum. 45
Machaon medicus. 68
Machetia a Philippo ad Philippum prouocat. 26
Macrobij loco de Tremellio quare Scropha fuerit cognominatus. 287
Magi apud Persas philosophi 95
Magister unde sic dictus. 107
Magistratibus eligendis ætas sit legitima. 281
Magistratibus tria necessaria. 119

Magistratum an peregrinis deferre liceat. 111
Magistratum per sortem eligere. 116
Magistratus an ex omni populo eligendus. 111. grauius peccat. 120. lex loquens. 28. 107. plures gerere eadem tempore an liceat. 33. ciuilis duo præcepta. 139
Magistratus humani officiu. 118. munus. 106. 202. præmium. 252
Magistratus diuini. 117
Magistratuum diuisio. 117
peccatum grauius. 113
Magnitudo. 61. animi Zenonis. 108. bipartita. 61
Mago Lænorum imperium condidit. 366
Magonis dictum de agro parando. 38. de re rustica libri. 36
Maiores in Senatu. 114
Malum edri. 306
Mamma rumis olim dicta. 181
Mancipia quomodo tractanda. 146
Mangones Romani. 383
Manliana imperia. 110
Manlij nomen unde. 283
Manlij torquati seueritas in filium. 362
Manlius Torquatus filium iubet necari. 110. quatenus spem de se dubiam fecerit. 280
Marcelli dict. de speculatione. 378
Marcelli in victos clementia. 377
Marcellinus de fonte Castalio. 312
Marcellus Honoris & virtutis ædes coniungit. 139
Roma expulsus. 45. quomodo factiosum militem tractauerit. 364
Marci Agrippa fabula. 24
Marci Marcelli animositas. 206
Marci Martij libri de conuiuiis instruendis. 226
Marij incontinentia. 137
Maris & Fœminæ coniunctio naturalis 147
Maris vicinitas urbibus an utilis. 319
Maritalis amicitia omnium suauissima. 156
Maritale coniugium. 148
Maritima regio qualis 291
Mariti officium. 165. patientia abusus. 158
Maritus lynceos habeat oculos. 157. ne sit uxori causa lasciuia. 159
Marius intrepidus crus secandum præbet. 382. mendacio authoritatem sibi facit. 369. percussorē vultu perterret. 380
Marmorea ædificia. 308
Mars cur Nerio dictus. 218
Martialis de catella picta. 50
Martis ædes. 349. simula-

ebri facies. 380. simulachrum. 380
Masinissa in castris frugalitas. 363
Massilia. 324. à Phocensibus restituta. 279
Massilienses non admiserunt comœdias. 81
Massiliensis gladius. 279
Massiliensium iudicium in constituendo magistratu. 279. Respublica. 104. solertia. 374
Mater magna Deum. 100 101
Mater moderatrix domus. 179
Materna disciplina utilitas. 188
Materni lactis beneficium. 181
Mathematices necessitas. 60
Matres sint eloquentes. 185
Matrisfamil. cura domestica incumbat. 166
Matrimonia farracea. 151
Matrimonij utilitas. 147 secreta non divulganda. 164
Matris conditio qualis. 202
Mausolium Artemisiæ. 48
Medastinus. 328
Medici commendatio. 68
Medici clariores eorumque successio. 68
Medicinæ antiquissimæ inventor. 68. inventores. 67
Medicina animi. 70
Medicina tripartita. 69
Mediocres in Republ. 24 Patriciis mixti. 250. viri Respubl. utilissimi. 249
Mediocritas grata. 249 patrisfamilias servanda. 166
Megabyzi de Aristocratia sententia. 21
Megalenses ludi. 100. unde sic dicti. 101
Megarica secta. 87
Meles fluvius. 323
Membra infantibus effingenda. 183
Membrorum figura indicant robur. 380
Memphis puella à Nilo compressa. 93
Menippea satyra Varronis. 256. 233
Mendacium cavendum. 213 in bello opportunum. 369
Mensæ vituperanda. 229
Mensa ambitiosa. 227
Mensa secunda. 230
Mensas duas veteres apponebant. 230
Mensurandi ars. 61
Mentis senectus. 222
Mercatores an ad Republ. munera admittendi. 43. 39
Mercatoribus quæ cavenda. 42
Mercatorum lites. 122. vita ignava. 43
Mercatura genus vituperandum. 41
Mercenarij quales. 146. in civitate. 250

Marco-

Mercenariorum militum conatus. 375
Mercurius palestra inventor 103. pueritiæ præses. 190. quæ instituerit. 77. quare Hermes dictus. 77. Trismegistos Ægyptiorum legislator. 28
Meridiem inhabitantes. 292
Meridionalis plaga in urbe locanda. 291
Meritorum ratio qualis habenda. 252
Messala prius Messana dictus. 286
Messalina Claudii Cæsar uxor adultera. 158
Meta quid. 100
Metelli dictum de secretis nõ vulgandis. 375
Metelli oratio populo cur minus grata. 153
Metus effecta & signa. 189
Milesiorum regnum. 243
Miles Romanus corruptus. 363
Militares exercitationes. 320
Militaris consul. 119
Militaris rei duo præcepta. 377. gloria. 357. scientia quib. adiuvari possit. 370
Milites an in civitate soli vigiliis præficiendi. 135 conscribendi ratio. 377 ex agricolis fiunt fortes. 39. infrequentia notati. 362. inutiles qui. 378 nimis corpulenti puniebantur. 126. potius ex agris quàm urbibus legendi. 381. quid duriores reddat. 382
Militia pedestris. 244
Militia unde dicta. 120
Militibus addicta pars regionis. 254
Militis ætas. 378. agilitas. 378. aspectus. 380. officium. 363. proceritas. 379 statura. 379
Militis pacis turbatoris pœna. 362
Militum conscriptio. 120 delinquentium pœna. 362 gloria neglecta 361 nostrorum luxuria 363 patria considerandis. 381
Milo athleta. 103
Mimi dictum de bonorum Principum raritate. 12
Mimi. 83
Minerva ædes. 349. clypeus. 196
Minerva quare Vlyssis comes. 196
Minos capitalium index apud inferos. 130
Cretensium legum author 27. 28. ex Iovis antro leges depromit. 9
Minutij oratio ad milites. 376
Minyas Ægyptiorum legislator. 26
Miracula orbis septem. 48
Miraculũ iuxta Strati poetæ monumentum. 240
Myrtea corona, 389
Miscellanei ludi. 187

Misericordia dea Atheniensium. 276
Mitylene urbs. 323
Modestia. 108
Modestia in obiurgando. 218
in sermone. 214
Modestini Iureconsl. de militum pœna. 362
Mœnia nimis elata incommoda. 331
Mœnium materia. 331
Molossi regis præcepta. 340
Momentana urbs. 336
Monarchia. 10. naturalis. 11
Monarchia laus. 11
Moneta etymon. 132. variatio periculosa. 133
Moneta dea. 132
Moneta Iani. 132
Monetales viri. 132
Monimus maluit lucro quã sapientia carere 44
Monomachia Imperat. 365
Monophili Eunuchi factũ. 171
Montium vicinitas urbibus periculosa. 321
Monumenta solida quæ. 238
vera quæ sint. 235
Morbi animi. 69
Morbo venienti occurrere. 276
Morem sequitur consuetudo. 125
Mores corrupti civium. 19
Morum Censores. 125
Mortem quæ reddant tolerabiliorem. 149
Mortis cuiusdam in Simonidem gratia relata. 213
Moses author literarũ apud Iudæos. 58. legislator Hebræus. 28
Mos dupliciter intelligitur. 125
Mulier cum veste deponit verecundiam. 178. unde malè audiat. 169
Mulieres facetè impudices. 158
Mulieris gravidæ regimen. 179. 180
Mulierum dominium apud Ægyptios. 167. Indæ amor in maritos. 155. ornamenta diminuunt rem familiarem. 168. solertia in pueris instituendis. 187
Multitudinis authoritas non parvi momenti. 26. fides 333. relatio 61
Multitudo crescens. 61. in Republica admittenda. 25
non est sine lite. 121
Mundi pars habitabilis qua forma sit. 225
Munditiés fœminarum. 172
Munera fugienda. 268
Munimentorum inventio. 17
Muralis corona. 389
Murena unde nomen hoc adeptus. 286
Muri Babylonis. 48
Muri iusta altitudo. 331
Murorum Babilonis altitudo. 332
Murorum forma. 331. sinuosi anfractus. 332
Murus veterum cõtra arietis ictum. 335
Musæi Eleusini præceptũ. 200

Musa

Musæ novem earumq; nomina. 66
Musarum ludi. 56.348
Musica an in civitate admittenda. 65. civib. necessaria. 64. in quanto pretio fuerit apud Græcos. 6 masculа 65. morbos sanat 67. natura munus egregium. 65. triplex Platoni. 65. viro civili utilis. 67
Musices effecta. 194. inventores varii. 66. 67 mira vis & energia. 64. vim exerit in fortibus non in ignavis. 64. usus apud Romanos. 65
Musicorum instrumentorum inventores. 67
Musicorum veterum catalogus. 66
Mutatio omnis periculosa. 265. 279
Myris Ægyptiorum rex. 47
Myrtetа. 298

N.

Nabathæi mortuos in sterquilinio defodiunt. 238
Natandi ratio per cortices. 300
Natura debitum restituendum 148. ratio & varietas in filiis observanda. 198
Natura hominis. 350
Nationes diversæ rarò colunt concordiam. 261
Navalia portuum. 320
Navalis corona aurea. 389
Navigationum abusus. 41
Navis maritima Senatoris Romani. 43
Negotiatores in Republ. 250
Nemini obesse nec lædere. 209 210
Νέμων 299
Nemora quid. 298
Nemus unde dictus. 299
Neocles cur filium exhereda-verit. 197
Neptunius fons. 313
Ne quid nimis. 109. 396
Nereus venustas. 381
Nerio Martis coniunx. 218
Neronis domus splédida. 343 nomen quid significet. 286
Nero uxorem interemit. 157
Nerva pro Neura. 287
Nestoris prudentia. 386. sepulcri inscriptio. 223
Nicæa urbs quadr. dicta. 330
Nicias solis defectu exercitũ amittit. 369
Nicopolis à quo condita. 391
Nicostrata Carmenta dicta, 186. liter. latinas invenit. 58
Nigidij Figuli sentẽtia de diis penatibus Troianorũ. 328
Nigidius unde Figulus dictus 63
Nihil ex omni parte expolitum. 14
Nili inundationis commoda. 319
Nilus eiusq; mira natura. 318
Nitrosa aqua. 316
Nocturni vigiles. 135
Nobiles ex patria nomine. 247. generis antiquitate. 248. plebi adversantur. 23 polemici. 23. quid plebe præstent. 24.

Nobilis qua cauenda. 248
Nobilis vere quis. 247
Nobilitas ex Imperatorū indulgentia. 248. literata. 247. obscurata. 245. quare veneranda. 245 virtuosa. 246
Nobilitatis quatuor species. 247. varij modi. 246
Nobilium imperij incommodum. 23
Nomina à corporis habitu. 285. à Leguminib. 285. à numeris sumta. 283. a pecore desumpta. 285. Gentilitia. 283. propria. 282. pulchra honestant ciuitatem. 287. simplicia 282 an aliquid præsagiant. 282
Nomine duplici insigniti. 282 quatruplici 283
Nosce teipsum 86
Nota in sepulchris veterum 240
Nota Censoria 126
Novale quid 397
Novarum rerū studium. 109
Novem Senatores Venetorū sorte electi 117
Nox facinorib. aptior die. 135
Nubentium ætas. 163
Nubere quid. 150
Numa Pompilij cum Egeria conversatio ficta. 369
Numa legibus suis Egeriam deam præficit 27
Numerius cupes Roma expulsus. 45
Numerorum ratio. 61
Numina duo in Repub. veneranda. 33
Nummus unde dictus. 133
Nundinæ unde dictæ. 36
Nundina trina. 26
Nundinarum conventus. 36
Nuptæ novæ Caias se vocabant. 177
Nupta mecum 150
Nurus ergo socrū affectio 177
Nutricibus nil dandū quod indignum sit filiis. 182
Nux castanea eiusq; usus 301

O.

OBedientia pacifica. 245
Obeliscus antiquissimum victoriæ monumentū 390
Obiurgatio cum modestia cōiungenda. 218
Obliuionis ars præstat memoria. 162. lex. 267
Obsonia ad calidas cæli partes posita. 291
Occasus solis visibus incommodus 298
Occidentalis plaga in urbe condenda. 291
Ochus crudelissimus tyrannus. 68. Phœnices philosophiam docuit 94
Ocij ratio reddenda 16
Ociosis in Rep. nullus locus. 32
Ociosi venenum ciuitatis. 40
Ocium miscere musica. 65
Octavius duo de viginti annos natus bello præficitur 386
Octogesimus annus fatalis. 221
Octogesimus quartus annus vitæ terminus 222
Octogona turris forma. 333

urbis species. 330
Oculis prodest color viridis. 347
Officina nihil ingenuũ habet 42
Oleagina corona. 388
Oleum in fontibus. 314
Oligarchia quid. 22
Olitera in acclamationibus. 396
Olitorium forum macellum dictum 137
Oliva liquor. 231
Olympias quid responderit Alexandro Iovis filium se simulanti 160
Olympicum certamen. 100
Olympiodorus. 65
Opera quomodo inter servos dividenda. 145
Opes privatorũ nimiæ urbes diriment. 260. civitatis divitia. 210
Opifices an ad Rẽpub. numera admittendi.43. fovendi in civitate. 41. quales in Republ. utiles.23.39.42 45. levium artium. 45
Opificia in dies meliora reddita. 18
Opificum vita censetur ignava. 43
Opinio cur triumphus non concessus 395
Oppidum unde dictum. 18
Optimates qui appellentur 22
Opulentia Reipubl. 260
Oraculum de Phocione. 219
de Sparta interitu. 271
Orata nomen unde ortũ. 287
Orationis genera duo. 73
Oratio soluta inventa. 72
Orationis vis 70
Oratorem quæ perficiant. 72
Oratores insigniores. 71
Oratoriæ artis primi scriptores. 72
Orchestra præstantior locus in theatro. 346
Orchomenon urbs Beotia. 351
Ordeum priscorum cibus.228. vetustiss. fruges 151
Orestilla amor in Plancum maritum. 154
Orestis corpus immane. 380
Orientalis plaga in urbis cõdenda ratione. 291
Origo facit civem. 202
Oris habitus in milite. 381
Ornamenta Imperatoris.361
Ornamenta in galearum conis. 334. muliebria rem labefactant. 168. vera fœminarum. 170
Orpheus unum Deum asserit. 78
Oscula cur dabantur mulieribus Romanis. 183
Osiris. 68. nomen oculatum significat. 282. quib. rebus divinitatem meritus.209. Sol dictus. 77. fabula apud Ægyptios. 75
Ostia fluminum. 320. quam habeant usum. 317
Ovalis corona mirtea. 389
Ovatio a Romanis inventa. 395.differt à Triumpho.395
Ovationis nomen. 395. 396
Ovidii opinio de Deo. 78

Ovidij versus de Gallo flumo 313. de pecunia origine. 132
Ovis inaurati velleris 191
Ouium commendatio. 231

P.

Pacis studium. 357
Pactolus auriferus. 312
Pacuuius comicus 81
Padia Xenophontis. 190
Paon heroum medicus. 68
Palamedis litera. 58
Palestra inventor Mercurius 103
Pali exercitatio. 283. 384
Palladis arx Athenis. 340
Pallas aer purior. 78. cur trigemina. 78. quomodo insolentiâ ostenderit suam innocentiam. 248
Palma arbor. 306
Pan Lycaeus Romae colebatur 102
Pansa ab Antonio insidiosè casus. 368
Panthea amor cõiugalis. 155
Panthera. 322
Papyrius decreta Senatus matri revelare renuit. 152
Papyrius primus censor. 127
Parentes ne in dociles sint avari. 190. stolidi. 191
Parentum amor naturalis in liberos. 17
Parere & imparere civis est. 32
Parietes theatri. 346
Parmenio consilio & robore praestat. 361
Parrhasius pictor. 51
Parsimonia in victu. 168
Parthi ex servis domini facti. 357. pellices solum ad convivia deducebant. 172
Pascua. 321
Pastores antiqui. 231
Parthorum coniugia. 152 mores. 292
Paterfa. avarus qualis. 165. qualis esse debeat. 166. quomodo rem familiarẽ curare debeat 164
Paterna disciplina vas. 197
Paternus Iurisconf. sententia de Imperat. milit. officio. 362
Pater Patratus bellum denuncians 352
Patres conscripti qui 113. ab honore dicti 243. Senatores. 112. unde appellati. 113
Patriae amor. 288. amoris vis. 261
Patria duplex. 202. illustriores reddit. 288. in milite consideranda. 381
Patricij. 243. in Republica Venetorum. 112. qui nominentur. 113
Patrij penates. 329
Patrimonia aequalia. 257 cur augenda. 257. privata. 121
Patrisfamilias officium. 143 in erudiendis liberis. 59
Patris severitas in filium. 110
Patritius poëmata scripsit. 85
Patrocinium negligens. 133
Patroclis & Achillis amicitia. 154

Patronus

Patroni quales esse debeant. 123. servorum domini voluerunt appellari. 145
Patronus causarum publica pecunia decernenda. 124
Pauli Æmylii filia. 343
Paulus Æmylius sæpe repulsam tulit. 115
Paulus Iuriscons. de armis abalienatis. 362
Pauperis cum divite certamen. 271
Paupertas domestica. 167
Pausanias ab Attalo stuprum passus. 273. aureum tripodem Delphis dicavit. 361. Ephoros delere tentat. 266. Philippum in convivio interemit. 273
Pavo coctus in cœna appositus. 226
Peccata paria secundum Stoicos. 31
Pecorum cura. 331
Peculatores qui. 132
Peculatus crimen. 140
Pecunia civitatis nervus. 130 ubi primum signata. 132 unde dicta. 132
Pedestris militia 244
Pegasus alatus quid. 196
Pelasgi primi in Latium literas intulerunt. 58
Pella Alexandri patria. 344
Pelles aureæ. 231
Pelopidas Thebis potitur. 339
Penates qui. 328
Penelopes uxor fidissima. 174
Penelopis castitas. 159
Pentasilea nomen quid innuat. 282
Penus nomine quid intelligatur. 168. uxori curæ sit. 167
Peregrini quando civitate donandi. 319
Pergamena bibliotheca. 347
Periander Corinthius uxorē necat. 96. quare a puero interfectus. 273
Periandri factum in metendo spicas eminentiores. 22
Pericles eclypseos rationem militibus reddit. 62. 369 fulminis rationem exposuit. 369
Imperator & orator. 370
Pericis præceptor. 90
Peripatetica secta. 87
Periurii pœna. 213
Persa parsimoniæ scrutatores. 227
Persarum cura in pueris informandis. 197. fida taciturnitas. 109. leges. 19. mos laudabilis. 15. in erudiendis pueris. 109
Persarum philosophi. 95
Perses regis filius fit faber ferrarius. 106
Persi graviter in adulteros animadvertebant. 159
Persuasionis vis in rebus bellicis. 369
Pestilentia quomodo vitanda 396
Petreii & Iubæ pugna. 354

Phalaris tyrānus doctus. 94
Phaleas patrimonia æqualia esse voluit. 257
Pharos colonia deducta à Cæsare. 225. turris. 225
Phidias sculptor. 52. Iovis simulachrum ex ebore finxit. 397
Philo architectus insignis 48
Philosophiæ commendatio 89 documenta 88. inventores varij. 93. 94. nomen à Pythagora inventum. 85
Philosophia in qua parte civibus profit. 86. Pythagorica 88. sapientia prima dicta. 85
Philosophorũ decem sectæ. 87 illustriũ catalogus. 88 89
Philoctetes Herculis heres 77 iuvenis sagittarius eximius. 386
Philoxenus poëta adulandi expers 215
Philippi Maced dictum de Atheniensium ducib 360 epistola ad Aristotelē. 90
Philippus altero oculo caruit 382. astutus in bellis gerendis. 368. dolo obsidet Athenas. 274. iniuriam ab uxore acceptam risu dissimulat. 157. triennio obses Thebis. 194
Phœnices à Iudæis literas acceperunt. 58. literæ. 58
Phœnicum philosophi. 94
Phocionis callidum responsum. 219
Phocion neq; risit neq; flevit. 218. oblatam pecuniam recusat. 140
Phoroneus Argis leges statuit. 28
Physica pars philosophiæ 86
Picea arbor. 302
Pictore in Repub. 50 primi. 51
Pictura usus. 50
Pictura erudita. 50 tacita poesis. 50
Pictorum varia inventa artem illustrantia 51
Pietas primum Iusticiæ munus. 29
Pietatis officia 107
Pigmenta mulierum quæ sequi soleant. 171
Pinnæ avium 334. turrium. 334
Pinnus arbor. 305
Piscatio. 328
Pisces ægrotã corpora præstant. 328
Pisistrati filiorum interitus. 273
Pisistratus. 140. eloquens. 370. qualis fuerit. 13
Pisones unde dicti 286
Pittacus Mitylenæus 95 munera accipienda quomodo recusarit. 268
Pix fontalis 314
Planetæ musis coniuncti. 66
Platanum Ital ignorãt 307
Plato cur sic dictus. 98. de quatuor divinis furorib. 79. Dionis Syracusani præceptor. 90. fuit poeta 79 iubet filios parentibus esse ignotos. 149. novam commen-

mentatus est Rempub. 14 omnium optimè scripsit de Rep. 7. philosophia numen 11. pictura studiosissi 50. triplicem facit musicam. 65 unde sic & Academicus dictus. 89
Platonica felix Respubl. 56 dictum de veritate. 354 disciplina ciuilis. 257 nomen quid sibi velit. 282 opinio de communione amicorum. 147. opinio de genus. 328
Plautum inopia pristinam trusit. 106
Plautus Nolanus factiosus miles. 365
Plebeij ciues 244
Plebis colluuio dissentiēs. 261 distributio. 252. imperitia. 22. imperium crudele. 22 inconstantia. 251. iudiciū in rebus bellicis. 251. multitudo quid efficiat. 250 oppressa studium. 272
Plebs fame pressa. 321. qualis 255. ieiuna. 137
Plinius de inuentis Dædali. 47. de libris cum fructu legendis. 7. de Scriptoris candore. 4. de Struthiocamelo. 334
Plutarchus Latina veritatis æmulus 393. Traiani præceptor 91. de Lupercalibus ludis. 102. de Tuberorum familia. 343
Podalyrius medicus. 68
Poema & poësis differūt. 77
Pœna militum delinquentium. 362
Pœnarum octo genera. 129
Poesis Grammaticam exornat. 79
Poëta an è ciuitate eijciendi 78. in ciuitate fouendi. 75 sancti. 79. Theologi. 77
Poetarum commendatio. 79 de diis fictitiis quale commentum. 76 fabulæ inutiles in Republ. 75
Poëtica quid. 77
Pollux placido ore. 381
Polyandrion quid apud Græcos. 391
Polycletus pictor. 52
Polydamas pugil. 103
Polygamia Ægyptiorū 152
Polygnotus pictor. 51
Pomœrium eiusq; etymon. 330. 331
Pompeij magni exercitia iuuenilia 382. modestia in Posidonium 90
Pompeius Ciceronis ope triūphat 119. inimicias Cæsaris suscipit 356
Pomponij Attici frugalitas. 228. Iurisconsulti etymon urbis. 18
Pomponius Atticus nil unquam ædificauit. 343
Pons sublicius 118
Pontifex unde dictus. 118
Pontificij & Romani iuris perfectio. 29
Pontificis Romani authoritas. 242 351
Popilia Marci filia impudicū

responsum 159
Popularis status 21
Populi arboris species. 304
Populi consensus leges confirmat. 26. ruditas. 16
suffragia. 244
Populonia urbs pestilentia affecta 294
Populus famelicus indomitus. 136
Poppaa Neronis uxor debitura 172
Porcia dictum de secundo nubenti fœmina. 176
Porcus in fœderibus feriundis adhibitus. 231
Porcus Troianus in conuiuiis. 234
Porta contra ignem munita 334
Porta veterum. 336
Portarũ custodia. 374. itinera. 374. urbis ratio. 336
Portas capiendi stratagemata 374
Porta unde nominata. 329
Portia amor in maritum. 155
Porticus. 342
Portus Alexandria. 225. & stationes quomodo locanda. 320. manu facti. 320
Portuum commoditas. 320
Posteri ob Parentum delicta non arcendi à Republ 34
Posthumus quid significet. 283
Potentia nobilitas. 246
Potentia nimia quomodo diminuenda. 274
Potestas perpetua 140
Præcepta vita mutãtia. 44
Præceptores publici. 59
Præcipitia urbis. 335
Prædiorum commoda. 256
Præfecti sigillum. 135
Præfectus castrorum. 387
fabrorum in bello. 387
Prægnanti qua maximè sint nocumento. 179
Præmia laudabilia. 97
Præmissa in Sacrificiis. 396
Præmium & Pœna duo in Republica numina. 33. 388
Præneste cur olim Polystephanon dictum. 300
Prænestinus mons unde denominatus. 300
Prænomen. 283
Prænomina in cognomina mutata. 284
Prætoribus adiuncti. 123
Prætor peregrinus. 122, urbanus Romanorum. 122
Prætextata comœdia. 82
Præuaricatores causarum. 123
Pratarum situs. 297
Praxiteles sculptor. 52
Priami nomen quid notet, 282
Principia duo magorum. 95
Principũ bonorum nomina anulis pala inscripta. 12
Liberalitas. 351
Πρίων 300
Priuata patrimonia. 121
Procertores in bello nonnunquam ignaui. 96
Proceritas militis. 379

Profugi,

Profugi in urbem non recipiendi. 374
Prometheus Chaldaeorum philosophus 95
Promontoria portuum. 320
Prepitiationes numerum. 329
Proscriptorum bona. 277
Proserpina aedes. 349
Protogenes pictor. 52
Protogenis tabula 42
Providentia ad pratores 207
Prudentia circa qua versetur. 108
Prudentia munus. 207
Ptolomai bibliotheca. 56
Ptolomaeum Pyrrhi filium temeritas perdit 367
Ptolomaeus Alexandri bibliothecam erigit 347
rex panem pastoralem suaviter comedit. 227
pubertas laboribus exercenda. 193
Pubertati praeest Venus. 192
Publica adificia 344
Publicani quales. 131
Publij nomen unde. 284
Pudicitia corona apud Romanos. 175
insignia effecta. 170
Pudor cupiditatum moderator optimus 224
Puer editus quomodo alendus. 180
Pueri ad Resp. munera deputati. 280. alieno lacte nutriti cur degenerent. 181. an eodem tempore diversis studiis imbuendi 194. an foris sint alendi 194. pharmacis non assuefaciendi. 184. quomodo educandi 103. quomodo exercendi. 97
Puerilis aetas studiis accommodata 186. aetatis terminus. 222
Pueritia inclinatio. 219. praeses Mercurius. 190
Pueritia disciplinis capiendis idonea. 190
Puerorum varia natura & ingenia. 198
Pulmentaria. 228
Pingendi ars quando Romae minus aestimata. 54
Pugiles unde dicti 101
Pugilum certamen. 101
Puteus Hieropolis 318
Pyladis in Orestem amor. 154
Pyramides AEgypti. 49
regum AEgyptiorum 237
Pyramis meretricis sepulchrum. 236
Pyrrhi consilium Atheniensibus datum. 340. dictum de Cynea oratore 70
de filio temere periculo sese objiciente. 367 & Cynea colloquium. 358
felices successus. 359
Pyrrhus Alexandri patruus 359
a muliere peremptus. 359
in bello oratore maxime utitur. 70

Pytha-

Pythagora legatum filiæ factum 186. opinio de Musica.66. peregrinationes. 88
Pythagoras aram Apollinis adorat.326. Astronomicam artem auxit.63. Crotonem ciuitatem purgat à muliebri luxu 168 Italicæ philosophiæ princeps. 60. mensurandi artem exposuit.62. primus Philosophũ appellauit.85. tibiæ modulis adolescentum furorem mitigat. 64
Pythagorica philosophia 88
Pythagorici cantilenis somnum comparant. 65
Pythagori silentium. 215
Pythias Damonem liberat amicum. 154
Pyxis arbor. 305

Q.

QVerneæ glandes. 299
Quæsitores triũuiri. 129
Quæsitor unde dictus. 130
Quæstio reorum. 129
Quæstoris unde dicti. 131
Quæstorum diaria 133. integritas & munus. 131
origo 130
Quæstus è Republ. 139. omnis indecorus. 43
Quadra aliena viuere adulatorum est 225
Quadratæ urbes. 330
Quadriuium Crantoris. 106
Quamdiu viuendum. 222
Quantitas discreta multitudo. 61
Quatuor amicorum paria. 154. furores diuini 79. in deligenda uxore pensitanda. 163. nominibus appellati. 283. virtutes sorores 207
Quercus 302
Quernea corona ciuica. 389
Quintiliani preceptum de apibus imitandis 3
de animi origine. 206
Quintilianus à Cicerone manat. 3
Q. Cæcilius Syracusas per insidias capit. 372
Quintius Cincinnatus ex rustico dictator 36
Quintius Cincinnatus ex aratore fit dictator. 382
Quintus Hortensius primus pauonem coctum apposuit. 226
Quirinus cognomen Romuli. 282
Quis in Republica aliis præferendus. 211

R.

RAbulæ forenses quales. 71
Rationis definitio. 29. sedes. 205
Reconditoria quid 168
Reges ex obscuro gener. 249.
Reges sacri. 118
Regina arborum. 301
Regio benè quomodo disponenda. 397
Regio meridionalis. 292
Regiones aquis nobilitatæ. 310. frigidæ. 292
Regionis diuisio. 254. latitu-

de commoda. 321. nimis vasta incommoda. 322
Regio temperata 292
Regnum quid. 242
Res familiaris & publica similitudo. 143
Reipublica definitio. 32. maiestas in quibus. 107 moderatio in quibus consistat. 104. mutationis causa. 251. venetorum commendatio. 71
Religionis iura. 254
Religio quales viros requirat. 254
Religiosorum victus. 254
Rempublic. qua conservent quaq; labefactent. 264
Reorum quastio. 129
Rerumpubl. status triplex. 21 status & finis. 21
Resina cedrina, cupressea & 305. larignea. 307
Resonans locus. 346
Respubl. ædificiis comparata. 252. animal immortale 204. dives agri dupliciter 142. in paucorum potestate qualis. 267. Massiliensium. 104. navi simili. 203 non fructuosa. 251. nulla stabilis 263. nulli debet esse lucro. 260. optima ex omni hominum genere. 24 Platonis. 14 praestat Principi. 13. qua optima censenda 25. quid. 20 quomodo perpetua. 263. Romanorum 276. Thebana. 278 Venetorum. 112
Res substantiam immutabilem habentes. 60
Restibilis ager. 397
Rhadamanthi legislatoris institutum. 9
Rhegini per discordiam in duas factiones distracti. 262
Rhetorica cum Dialectica coniuncta. 74
Rhodij egregij architecti. 323
Rhodiorum Respubl. 276
Rhodius Colossus. 49
Riconica fabula. 82
Rivalium mirum exemplū. 155
Rivus saluberrimus. 312
Robur arbor. 301
Robus. 230
Roma armata inermem colit Minervam. 357. quadrata dicta 330
Romana bibliotheca. 348
Romana iuventutis exercitatus. 384
Romana plebis humanitas in proscriptos. 277
Romana severitas in legibus 27
Romani ab Ansere expergefacti. 135. ab Atheniensibus leges petunt 27. Agricultura studiosissimi. 36 barbarorum domitores. 293 comœdiis corrupti. 83 discordia perditi. 204. in propatulo cœnabant. 228 militia & res rustica curam coniungebant. 382 non vinosi. 230. eloquentes 370.

370. plurimis nationes ciuitate donarunt. 262
quanti iusiurandum fecerint. 214 quomodo iuuenes exercuerint. 382
384. tres ordines ciuitatis constituerunt. 243. tubarum clangore excitabantur 64. virtute ad Principatum venerunt. 378
virtuosi. 98. & Pontificij iuris perfectio. 29
Romanorum as rude. 132
ciuium negligentia. 55
leges & Respublica. 15
triumphi quales. 393
varia corona. 388. via lapidibus strata. 341
Romanus miles corruptus. 363
Romuli verfutia bellica. 368
Romulus Altellus & Quirinus cognominatus. 282
a lupa lactatus. 402 à Senatoribus discerptus. 76
ciuitatem trifariam diuisit 252. Fidenatium urbem expugnat. 336. quomodo agrorum partitionem instituerit. 256 sacerdotes reges vocabat. 118. triumphans 392. uno die eosdem habet & hostes & ciues. 202
Rotunda turris forma optima. 333
Rubor ingenuus. 190
pudoris signum. 189
unde oriatur. 189
Rumore quid. 181
Rustica priscorum vita. 39
ad militiam idonea. 381
Rustici fortes milites. 39
patriam defendentes. 24
validiores urbanis. 36
Rusticitas quid 201
Rusticus ambulator odio dignissimus 39
Rusticus dictator factus. 36

S.

SAbacus rex sanguinis animaduersionem exhorruit. 129
Sabina herba 342
Sabinarum virginum laus. 147
Sacella pro mulierculis & pueris ædificanda. 342
Sacerdotes reges vocati. 118
Sacerdotum portio apud Ægyptios. 253
nutu olim omnia gerebantur. 118
Sacrificia in triumphis. 396
Sacrificium Ioui Lycæo. 267
Sæuitia pestifera 277
Sagittarum ictus stragula excipere. 334
Salapia ob assiduam incolarum ægrotationem translata. 294
Saltu conceptum eiicere. 179
Saltus quid veteribus. 298
Sanguine humano abstinendum. 129
quatenus abstinendum. 276

Sapien-

Sapientes in Republica. 40
Sapientia cedit temeritati. 269
expectat senectutem. 223
per gradus adipiscitur. 190
Sapores Attici. 229
Sappho Erexia plectrum invenit. 85
Lesbia de divitiis. 106
Mitylenaa. 85
Sardanapali desidia. 278
vecordia 65
Sationes varia 397
Satyra Latina. 84
Menippea Varronis. 156 233
Satyrici utiles. 84
Satyricum scena genus. 346
Satyrus Heracliensium tyrannus. 260
Scæva unde dictus item Scævola. 287
Scena quid proprie dicatur. 336
Scenarum tria genera. 346
Sceptrum civium. 210 triumphantium. 394
Scientia ex memoria. 189
Scilurus quomodo filios ad concordiam adhortatus sit. 204
Scipio Aphricanus. 343
adhuc infvens belli dux designatus. 386
cibario pane contentus. 363
unde sic dictus. 285
Scipio Nasica rusticos ludibrio habuisse accusatur. 115
Scipionem pradones accedunt ob virtutis famam. 195
Scipionis amuli. 355
Aphricani beneficentia. 212. iunioris frugalitas. 229
Scipionis comitas & ingenij dexteritas. 355
Scire non tam clarum quàm turpe nescire. 220
Scriptores de Agricultura. 36. de civili societate. 7
Scriptorum consuetudo. 2
Scropha unde sic Tremellius dictus. 287
Sculptura ars. 52
Scuti usus in bello 384
Scutum vi mineum. 383
Scytha à servis suis finibus pulsi. 144
cum regibus ministros sepeliunt. 238
Scytharum gens invicta. 144
oratio de Alexandri ambitione. 358
philosophi. 94
Secutores qui. 101
Secreta in matrimonio. 173
non divulganda. 375
Seditionum civilium causa. 32
Seges quid. 397
Sella triumphalis. 394
Sementem latam facere. 137
Sempronius Gracchus ignavia militari pœnam statuit. 364

Sena urbis commoditas. 324
laus 289
Senatori an cuilibet liberè sententiam dicere conveniat 114
Senatores ab ætate. 243
censoria animadversione Senatu ejecti 126
togati. 235
unde appellati. 113
Senator non nisi paterfamilias. 143
Senatoribus quæ cavenda. 113
Senatorum authoritas & officium. 112
census. 250
Senatus comitiis præstat. 115
& populus unum corpus. 24
Romuli. 244
Senectutis comes misera quæ 128
incommoda quomodo lenienda. 149
Senense forum. 345
Senensis ager saluberrimos habet fontes 316
agri fertilitas 230
civitas à servitutis iugo liberà 10
civitatis tribus 111
Respubl. 2
Resp. laus. 14
Senilis prudentia 386
Seniores qui. 222
Sententia quomodo in senatu dicenda 217
Sepeliendi officium remunerat*um.* 213. Varij ritus. 238
Septem faciunt convivium. 233
Septem sapientes qui. 95
Septenario annorum numero hominum mores mutantur. 221
Septennis pueri studia. 188
Septentrio ventus. 295
Septentrionalis plaga in urbe locanda. 291
Septentrio vitibus idoneus. 298
Sepulchra AEgyptiorum. 237
publica ubi constituta. 391
sancta habita. 239
Sepulchrorum impensa. 235. 236
veterum nota incisa. 240
Sepulchrum Aiacis. 379
Antæi dirutum. 240
Cyri violatum 239
Hadriani in Cyzico. 42
Isidis 167
Licinii. 236
meretricis cuiusdam. 236
Nestoris 223
Semiramidis. 239
Simandij regis. 237
Strati poetæ. 240
Sepulturæ genus quodnam optimum. 236
Seres populi qua felicitate præditi. 230

Sergius

Sergius Orata prodigus. 225
Seriphus insula. 288
Sermo humanus an fuerit à principio distinctus. 18
maternus 185
Sermoni quomodo pueill assuescendi. 185
Sermonis modestia. 214
Seris. 1
Serpentes. 322
Sertorij cerua. 369
Sertorius Antaei sepulchrum diruit. 240
luscus factus. 382
Serui ebrij in conuiuiis. 230
quomodo tractandi. 145
Serui unde dicti. 284
Seruulis fides rarò tentanda 145
Serui nequam mirabile exemplum. 146
Seruitus gula consequens. 225
Seruorum conditio. 144
fidelium exempla. 145
Seruius Sulpitius de dolo malo 216
Seuerus architectus. 344
Sexti Fabij liber de Voracitate. 226
Sextus Tarquinius proditor 374
Signa & sigilla quid.51.Romam ex Aegypto deuecta 54
Silentium in coniugio. 173
Pythagoricum 215
Sita periculo custodire. 109
Siler arbor 305
Siligo. 230
Silius Italicus de Balneis calidarum aquarum.314
de Ciceronis antiqua familia. 246
de ingenuis laboribus. 98
de Tullio Ciceronis patre 73
de Varrone Consule bello prafecto 116
Simonides à mortuo humato grattiam recipit. 213
Simonidis dictum de patria gloriosa 246.opinio de spe 388
Simulachrum Apollinis. 67
Ianib frontis. 78
Iesu eburneum 397
Iouis Olympij. 52
Luperci dei. 103
Sinatus & Sinorix riuales. 155
Sinon Troiam prodidit. 374
Sinorix & Sinatus riuales. 155
Sixti PP. authoritas. 9.laus. 8 351
Σκιάχοσις quid 285
Sobolis procreatio naturalis. 176
Societas ciuilis. 17
ciuitatis sanctissima. 35
coniugij. 17
Societatis humana finis. 203
principia. 18

Socrates bigamus 151
Ethicæ doctrinæ author. 86
lapides sculpsit. 52
musicam didicit in senectute. 64
Socratis ambulatio ante cœna 228
dictum de cœna frugali. 235
discipuli. 88
responsum de mala uxore 151
sermo anceps. 86
vaticinium 266
uxorum rixa. 151
S. litera pro R. ponebatur in nominibus 285
Solanus ventus. 295
Sol aurigarum numen 100
Ianus bifrons 78
Solis sacrificia. 100
Solon adulandi nescius. 216
cur in parricidas legem non tulerit. 112
insaniam simulat. 356
Salaminius. 95
Solonis iudicium de Pisistrato. 13
leges mitiores quàm Draconis 30.129
lex in parentes negligentes. 42
Sophocles filiis suis tædio fuit 223
Tragœdiarum scriptor. 370
Sophoclis tragœdia 81
Somnus nimius. 223
Sostratus Gnidius architectus. 225
Smyrna urbs pulcherrima. 323
Spacium pone mœnia urbis. 330
Spadix in palma arbore. 306
Spargapises vinosus interijt 134
Spartacus gladiatorum dux insurgit in Romanos. 262
Sparta corruit terræmotu. 62
Spartana virgines. 6
apertæ facie incedebant. 172
Spartanarum virginum pudicitia. 170
Spartam avaritia pessum dedit. 271
Spes bonorum tyrannus. 388
maximus animi affectus 388
vita alterius 91
Sphæra inventio. 211
Στάδιον. 332
Stadium quid. 332
Stasseos medicus quomodo vitam determinaverit. 222
Statius nomen servile. 284
Statua Aristogitonis & Armodij. 273
gloriam militum ostendunt. 390
prima Athenis. 52
Statua Accij poeta. 53. area
prima Romæ decreta. 53

Chabria

Scabrie ob quam causam posita. 383
Iosu. 53
Leontini. 53
Statura militis. 379
Stesichorus musicus. 85
Stoica secta. 87
unde dicta. 342
Stoici quam Rempublicam optimam duxerint. 242
sæpe veri philosophi. 87
unde dicti. 89
Stoicorum opinio de virtute 208
paria peccata. 31. porticus 342
Storgia humana. 17
Stolonis nomen unde. 286
Strabones qui. 286
Strabonis locus de fluminibus auriferis. 312
de Poetica. 77
de Sostrato architecto. 325
Stragula sagittarum ictus excipere 334
Stratagemata in portu occupandis. 374
Stratagematis in bello utendum. 367
Strati poëta mirabile monumentum. 240
Stratonica marito ancillam conciliat. 160
Struthiocameli ossa & penna. 334
Studia in hominum celebritate versentur. 18
Stuprum hospitibus concessum. 153
Suber eiusq; glans. 300
Submissa in sacrificiis. 396
Subrumi agni. 181
Subsolanus. 295
Substantia rerum immutabilis. 66
Succidanea quid. 396
Succidiam alteram Cato hortum appellat. 229
Sues utiles. 231
Suffragia populi. 244
Suffragiorum quatuor gradus. 46
Suilla caro. 232
fagineis glandibus nutrita. 299
ilignea glande nutrita. 300
Sulpitia uxor fidelis. 174
Sulpitius Gallus lunæ defectum explicat. 63
Supellex disponenda. 157
qualis deceat 157
Superbia nobilium. 248
Supplicium capitale ex urna. 136
Surdus locus. 346
Susis fons 314
Suspiciones in coniugio. 173
Sylla unde sic nominatus. 285
uxoris stuprum nescit. 157
Sylva cadua. 303
quo tempore cadenda. 303
304
quadrifariam dividitur. 298
Syphax Herculis filius. 240

Syracusani adolescentes duo rivales. 271
Syracusarum præda. 377
Syracusæ Marcellus evertit. 48

T.

Tabernariæ fabulæ. 82
Tabula Aristidis Thebani. 51
Protogenis 42
Tacere qui nescit, loqui ignorat. 214
Taciti locus de patriciis. 113
Taciturnitatis commoda. 215
numen. 215
Tarentina arx. 341
Tarentini ignaviâ sua pœnas luunt 340
Tarquinius priscus mercatoris filius. 249
simulachra deorum uno templo collocat. 329
Tauri Itali dicti. 231
Taygetus mons corruit terræ motu. 62
Taxus arbor mortifera. 302
Teda arbor. 302
Telegonus Vlyßis filius. 300
Temperantia. 108
Temperantiæ comites. 207
effecta. 207
Templa publica ubi locanda 348
Templum Apollinis. 391
Diana apud Magnesios. 344
Diana Ephesia. 344
Honoris 139
Iovis & Lycæi apud Arcades. 26
Lycæi. 10
Tempore commodo utendum 22
Tempus magistratui præfiniendum. 32
Terentius 82.84
Terra ferax sine foßione 141
fertilis quomodo investiganda. 396
Terra terræ reddenda. 236
Terror communis concordiam parit 275
Tesseram imperare. 135
Thalamus thorus genialis dictus. 327
Thales Milesius. 95. aquam rerum principium statuit 310
mensurarum inventor. 62
quam mercedem inventionis petierit. 4
Thales sacerdotes Ægyptios habuit præceptores. 88
Thaletis casus in scrobem. 86
Theatra veterum. 345
Theatri locus. 346. parietes. 346
Thebæ caput Græciæ. 1
Romanorum provinciæ 54
urbs ædificiis admirandis clarissima 4

The-

INDEX.

Thebanæ virginis pudicitia. 170
Thebana Respublica. 278
Thebani invidia laborantes 269
libertate privantur. 23
Thebani obelisci. 390
Thebanis arx exitio fuit. 332
Thebanorum lex de admittendis ad Republica honores. 44
philosoph. 94
Thebarum porta. 390. præstantia. 54
Thermopylarum sepulchra. 391
Themistocles ambitione excitatus ad frugem redit. 198
centesimo septimo ætatis anno sapere incipit. 220
eloquens Imperator. 370
lyræ imperitus. 6
ob lyram neglectam indoctior habitus. 64
Themistoclis adolescentia turpis. 280
ars oblivionis. 162
ætas 222
callidum responsum. 246
cavillum in Seriphium. 288
duæ virtutes. 386
Theoclea Pythagoræ soror doctissima. 186
Theodorus Atylli præceptor & proditor. 278
Theopompus ab uxore astu liberatur. 154
primus constituit Ephoros 267
Theophrasti sententia de formosa ducenda. 162
Theophrastus naturam accusat ob vitæ humanæ brevitatem. 223
unde sit nominatus. 89
Thomyris Cyrum astu vincit 268
Thopi. species. 308
Thorus genialis. 327
Thrasibuli modestia in Athenienses. 268
Thrasibulus coronatus. 388
interfectus 372
patriam à triginta tyrannis liberat 266
somno famam obscurat. 134
Θρίαμβος quid. 392
Tiberij unde dicti. 284
de oneribus tributorum. 131
Tiberius Gracchus quam legem tulerit 258
sua mortem uxorem redimit. 154
Tibia rei militari adhibita. 64
Tigenna Antæi uxor. 240
Tilia arbor. 305
Tiliæ vincula. 305
Timantis solertia in pingenda iphigenia 52
Timocratia parum differt à tyrannide. 32

Timon Atheniensis cur Alcibiadem amaverit. 270
Timonis Atheniensis ficus ad suspendium crucibus commoda. 270
Timotheus Alexandrum vi musices ad arma compellit. 64
duplicem mercedem postulat. 162
Titi Gracchi filij degenes. 34
Togata comœdia. 82
Togati senatores & equites. 135
Tollere pro corrigere. 156
Torques præmium virtutis. 389
Tragicumscena genus. 346
Τραγῳδία. 230
Tragœdia explodenda. 81
non admodum ferenda. 80
unde dicta. 83
Traiani præceptor. 91
Tranquillitas vita dux. 18
Tributa quæ. 127
imperare odiosum. 353
quando exigenda. 131
Romanorum. 110
Tribuni Romanorum 250
militum 110
urbani. 110
Tribus Romana tres. 110
tempore Romuli. 252
Senensis cßonta'is. 111
Triginta tyranni Atheniensium. 266
Trigonus cuneus. 371
Tripodis Apollinis inscriptio 361
Triptolemus frumenti usum docuit. 209
Triticum Apulum. 230
Triticum Italicum. 230
Triton areus ab Andronico mobilis effectus. 295
Trivialis scientia Grammatica 342
unde dicta. 60
Triumphantium habitus. 394
ordo mutatus. 395
Triumph: leges. 394
Macedonici descriptio. 393
Triumphus extraordinarius. 395
& Ovatio differunt. 395
Latina dictio. 392
minor. 395
quibus decernebatur. 394
Romuli descriptus. 392
unde nomen sumserit. 392
Triumviri capitales. 129
Troezeni ab Achaia inquilinis expulsi 262
Trophea Romanorum fugatis hostibus. 391
Trophea victoria indicia. 390
Tubarum inventores. 67
Tuberorum familia cohabitans. 343
Tullius Hostilius rusticis parentibus ortus. 249
Turia fida coniux. 174

INDEX.

Turres Adamantinæ poëtarum. 205. qua forma ædificandæ. 332. urbem decorant. 333
Turris Andronici octogona. 295. ex larigneis trabibus incombustibilis. 307
Turris rotundæ forma. 333
Turris munitio. 333
Turturum natura. 175
Tuscia virgo cribro aquam haurit. 169
Tydeus corpore parvus animo magnus. 379
Tyranni temere in urbem admittendi. 340
vitandi. 216
Tyrannorum cruentus interitus. 12
Tyronem quærat qui veteranum non habet. 378
Tyrrhenus spectaculum exhibet. 99
Tyrtæus tibicen peregregius. 64

V.

Vadimonia constituenda. 122
Vagitus pueris utilis. 183
Valeria responsum cur non secundo nuberet. 176
Valerii iniquum factum. 278
Valerij Levini mendacium oportunum. 369
Valerij Publicola paupertas. 106
Valerius Publicola unde sic dictus. 207
Valetudo virtutis comes. 105
Varro consularis. 115
Varro de agnis ab alia ove lactatis. 181
de domino convivij. 233
de genio placando. 326
de nomine Tremellij Scropha. 287
de pomœria. 330
de suibus. 232
de tribus animæ gradibus. 326
de uxoris vitio tolerando. 156
Varus quare sic vocitatus. 286
Vectigalia Reipublicæ utilia. 142
Vellus aureum. 312
quid. 231
Venationis commoda. 298
exercitatio. 382
Venditionum & emptionum ratio. 138
Venenati humores in Arcadia. 312
Veneris ædes. 349
imago artificiosè efficta. 52
Venetorum mos eligēdi magistratum. 116
Oratores. 71
Respublica. 112
Venti qui noxii. 396
Ventorum duodecim nomina 396
& regiones. 295
ratio indaganda. 295
Ventri qui salubriores. 294

Venus pubertati praest. 192
Venustas in fœminis dignitas in viris. 162
Veritas obiectum sapientiæ. 86
Veritatis signum bulla aurea. 124
Versuram facere quid. 260
Vespasiani comitas. 212
laus. 12
Vesta dea. 328. *Getarum.* 27
Vestitus civium qualis. 235
Veterani milites tyronibus præstant. 386
Via ad virtutem ducens. 192
Æmilia. 341. *Appia.* 341
coctilis latere strata. 342
Flamminia 341
Via lapidibus strata. 341
publica cura. 138
transversa. 342
Viarum urbis latitudo. 341
Vices in Republica gubernatione. 32
Vicissitudo in studiis grata. 194
Victores certaminum. 347
Victus antiquissimus ex glande. 389. *vestitus.* 105
homini necessarius. 148
Viduæ affectio. 176. *an secundo nubere conveniat.* 175. *nuptiæ duplex labor comitatur.* 162
Vigiles nocturni. 135
Vigiliarum in civitate constituendarum ratio. 135
Vigilum negligentia puniendus. 372
Vim vi repellere naturale 352
Vindicta occasio expectanda 364
Vini usus in conviviis. 23[illegible]
Vinum quomodo nutricibus conveniat. 182. *Romanis mulieribus prohibitum.* 182
Vir bonus columnus. 37
Vir & mulier qua ætate coniungendi. 16[illegible]
Vergilij laus. 83. *opinio de deo.* 78. *de bacces tax* 303. *de Cerulo Vulcani filio.* 300. *de Harpyis* 166. *de loci genio.* 3[illegible] *de viratore.* 70. *de urna capitalis iudicij.* 1[illegible]
Virgilius imitator Homeri. *margaritas ex cœno legit* 4
Virgines abstemiæ. 18
Virginum mores unde dignoscendi. 151. *pudicarum exempla.* 17. *Spartanarum insigne factum.* 170
Viriatus astu utitur erga hostes. 369. *cavendi sciens.* 366
Viridis color oculorum aciem iuvat. 347
Viri imperium foris, fœminæ domi exerceant. 148
Viri præcepta sint uxori leges 173
Virilis ætatis fructus. 220
Virtus à viro dicta. 108
Legis. 27. *munera consequitur.* 139. *non proceritate*

tate metienda. 379
satis ad benè viuendum. 44. unde dicta. 22
Virtutes Imperatoriæ. 361
Intellectuales. 190. quatuor sorores. 207. voluntariæ & non voluntariæ. 190
Virtutis imago. 80. studium quale. 210. templum. 139 via. 192. vis. 208. 263
Virtutum duo genera. 190 in homine seminarium. 30 opposita. 208. præmia. 18
Vis absit à Republica. 264
Vita alterius spes. 91. curriculum quomodo iuxta ætatis gradus instituendum. 219. humana actio quadruplex. 105. legitimus terminus. 221
Vita centum & viginti annorum. 222. ciuilis quomodo instituenda. 106 hominis difficilis iudicatu. 128. humana anni temporibus comparata. 221 ferro comparata. 40
Vitellius Imper. luxui deditus. 227
Vitta cum lacte sugere. 181
Vitibus solis ortus & occasus utilis. 298
Vitis tres motus. 231
Vitruuii de architectura libri. 46
Vitruuius de portarum itineribus. 336
Viuendum quamdiu. 222
Viuere precariò miserrimum 274
Vlysses ut filium ad virtutem incenderit. 191
Vlyssis calliditas. 368
Voluptas honesta. 105
Voluptatis imago. 80
Voluntaria virtutes. 190
Voluntas vulgi. 354
Vopisci nomen unde. 284
Vox clarior auditu reddenda. 346
Vrbana vita Rusticum adiuuet. 256
Vrbanitas quid. 201
Vrbanus Consul. 119. prætor. 122
Vrbare quid. 18
Vrbi locus editus accommodus. 331
Vrbes excubiarum negligentia direpta. 133. in solo fertili locandæ. 41. ob victoriæ memoriam condita. 390
Vrbis anfractus & præcipitia. 335. condendæ qualis locus eligendus. 291 conspectus qualis. 321 decor turres. 333. munimenta consideranda. 353 nomine quid contineatur 16. situs qualis esse conueniat. 136. quis optimus 317 species octogona. 330 viarum latitudo. 341
Vrbium origo. 43
Vrbs qualis Reipubl. idonea. 289. unde dicta. 18. 329
Vrna capitalis iudicii. 130
Vsura homicidio comparata 260

Uva picta. 50
Vulcanus architecturam invenit 47. coronarum auctor. 388. philosophiæ & ignis inventor. 93
primus regnavit. 365
unde claudicans. 47
unde claudus factus. 365
Vulgrambitio. 116
Voluntas varia & inconstans. 354
Vulpina pellis loco Leonina assuenda. 265
Vulturis hieroglyphicum. 58
Vulturnus ventus. 396
Vxores indotatas ducere Lycurgus instituit. 186
quare mitius tractandæ. 157. Viris loco molestia. 153
Vxoris diligendæ quatuor requisita. 163. dignitas. 177
ducendæ ratio. 147
electio difficillima. 161
nomen unde ductum. 150
Socratis rixa. 151
turpitudo. 157
vitium qua ratione ferendum. 156
Vxor domi, maritus extra rem curet. 164
in quem finem ducenda. 150
optima quæ. 172
qualis in utraq; fortuna. 174
quomodo corrigenda. 163
una duobus viris nupta. 151
Vxorum duo præcepta. 176
fidelium exempla. 174
mirabilis amor. 154
simulatio prava. 171

X.

Xantippus Lacedæmonius Romanos vincit. 371
Xeniadis de Diogene dictum. 199
Xenocrat m dixisse pœnituit tacuisse nunquam. 214
Xenocrates Palemonem petulantem corrigit. 198
quinquagenarius discebat. 220
Xenophon musa Attica dicta. 1
venationis disciplina affectatur. 3
Xenophontis Padia. 1
Xenophon de Persarum more laudabili. 1
Xerxes templi Ephesini pepercit. 341

Y.

Y litera Pythagoræ. 91

Z.

Zaleucas. 7
Zamalxis Getis leges dedit. 27
philosophiæ inventor apud Getas. 94
Zelopya Iunonis. 160
Zeno Citticus de civili societate scripsit. 7